RÛHU'L - FURKĀN

TEFSÎRİ

Cild: 9

HAZIRLAYANLAR:

Mahmud USTAOSMANOĞLU

Riyâsetinde ilmî bir heyet

MÜCEDDİD
MAHMUT EFENDİ
VAKFI

İSTANBUL - 2022

Bu cildin hazırlanmasında emeği geçen kardeşlerime teşekkür eder,

Alîm ve Habîr olan Mevlâ Te'âlâ tarafından mükâfatlandırılmalarını niyâz ederim.

Mahmud USTAOSMANOĞLU
(İsmailağa Camii Em. İmam-Hatibi)

Yayınlayan

ahıska yayınevi

Çengeldere Mah. Gündoğdu Cad. No:53/A
Çavuşbaşı - Beykoz / İstanbul
Tel : 0216 479 79 79
www.ahiskayayinevi.com / info@ahiskayayinevi.com

ISBN Takım: 978-605-5456-04-7 (Tk.)

ISBN 9. Cilt: 978-605-5456-13-9 (9.c)

Baskı

Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Yolu, No:8
Davutpaşa / İstanbul Tel: 0212 482 11 01
Sertifika No: 49687

Satış ve Dağıtım

Ahıska Yayınevi

Tel & Whatsapp:

0216 479 79 79

www.ahiskayayinevi.com

© Bu eserin bütün hakları Ahıska Yayınevi'ne aittir. Tamamı yahut bir bölümü izin alınmadan, fotokopi dahil, optik, elektronik veya mekanik herhangi bir yolla çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

بسم الله الرحمن الرحيم

قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَٰذَا
الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً
أُخْرَىٰ قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَإِنَّنِي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ
﴿١٩﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمُ الَّذِينَ
خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ
كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢١﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا
ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ
لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾ انْظُرْ
كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾
وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ
وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ
يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ
الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا
أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا
يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾

Mevlâ Tealâ, kudret-i kâhiresini (ezici gücünü) açıkladıktan sonra, resulünün peygamberliğine şahit olduğunu beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

قُلْ اَىُّ شَىْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ وَاُوحِىَ اِلَىَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهٖ وَمَنْ بَلَغَ اَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ اَنَّ مَعَ اللّٰهِ اٰلِهَةً اُخْرٰى قُلْ لَاۤ اَشْهَدُ قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَاِنَّنِى بَرِىٓءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (١٩)

KELİME MANASI (19)

(قُلْ) **De ki,** (اَىُّ شَىْءٍ) **hangi şey,** nedir? (اَكْبَرُ) **en büyüktür,** ne cihetinden? (شَهَادَةً)**şehadet** (şahit olmak) **bakımından,** (قُلِ) **de ki,** (اللّٰهُ) **Allah,** (شَهِيدٌ) **ziyade şahittir,** nerede? (بَيْنِى) **benim aramla,** daha? (وَبَيْنَكُمْ) **sizin aranızda,** (وَاُوحِىَ)**vahyolundu,** kime? (اِلَىَّ) **bana,** ne? (هٰذَا الْقُرْاٰنُ) **şu Kur'an,** niçin? (لِاُنْذِرَ) **korkutayım için,** kimi? (كُمْ) **sizi,** neyle? (بِهٖ)**onunla,** daha? (وَمَنْ) **o kimseyi ki,** (بَلَغَ) **ulaştı,** yani hem sizi hem de kıyamete kadar Kur'anın ulaştığı her kesi korkutmam için bu Kur'an bana vahyedildi. Bu manaya göre, (وَمَنْ بَلَغَ) cümlesi muhatab zamirine atfedilmiştir. Ancak (وَمَنْ بَلَغَ) cümlesinin (لِاُنْذِرَ) fiilinde müstetir (gizli) olan (اَنَا) zamirine atfedilmesi de caiz görülmüştür. O zaman mana: **"Bu Kur'anla ben, sizi korkutayım ve Kur'anın, kendilerine ulaştığı kimseler de kendi zamanlarında yaşayanları korkutsunlar için bu Kur'an bana vahyolundu."** demektir. *(Alûsî)*

(اَئِنَّكُمْ)**siz mi?** (لَتَشْهَدُونَ) **elbette şahitlik ediyorsunuz,** neye? (اَنَّ مَعَ اللّٰهِ) **şüphesiz Allah ile beraber vardır,** ne? (اٰلِهَةً) **ilâhlar,** öyle ilâhlar ki, (اُخْرٰى) **diğer,** (قُلْ)**de ki,** (لَاۤ اَشْهَدُ) **ben şahitlik etmem,** (قُلْ)**de ki,** (اِنَّمَا هُوَ)**ancak O** (Allah-u Tealâ), (اِلٰهٌ) **İlahtır,** öyle ilâh ki, (وَاحِدٌ) **tek,** (وَاِنَّنِى) **şüphesiz ben,** (بَرِىٓءٌ) **çok uzağım,** kimden, (مِمَّا) **o şeylerden ki,** (تُشْرِكُونَ) **ortak koşuyorsunuz.**

MEALİ ŞERİF

(Habibim!) **De ki: Hangi şey şahit olmak bakımından en büyüktür? De ki: Allah** (-u Tealâ benim hak peygamber olduğuma dair), **benimle sizin aranızda hakkıyla şahittir. Bu Kur'an bana sizi ve ulaştığı herkesi kendisiyle inzar etmem** (korkutmam ve uyarmam) **için vahyolundu.**

Yoksa siz Allahla beraber başka ilâhlar olduğuna gerçekten şahitlik mi ediyorsunuz? De ki: Ben (buna) **şahitlik etmem. De ki, O ancak tek bir ilâhtır ve sizin ortak koşmakta olduğunuz şeylerden kesinlikle ben beriyim** (tamamen uzağım).

Ayet: 19

İ Z A H A T

Tefsir-i Kebir'de zikredildiğine göre; bu ayet-i celile, şehadetlerin en büyüğünün ve en yücesinin Allah-u Tealâ'nın şahitliği olduğuna delâlet etmekte, fakat şahitliğin hangi neticeyi ispat hususunda olduğunu açıkça ifade etmemektedir.

Bu yüzden burada murat, Allah-u Tealâ'nın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nübüvvetinin doğruluğu hakkındaki şahitliği olabileceği gibi, vahdâniyeti (birliği) nin sabit olduğu hususundaki şehadeti de olabilir.

Birinci görüş: Kelbî *(Rahimehullah)* tarikiyle İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakledilen şu sebeb-i nüzûl bu görüşe uygun düşmektedir: Mekke-i Mükerreme'nin ileri gelenlerinin:

"Ya Muhammed! Allah-u Tealâ senden başka peygamber yapacak kimse bulamadı mı? Seni tasdik edecek hiçbir kimse göremiyoruz, seni yahudi ve hristiyanlara sorduk onlar da, senin hakkında kendi yanlarında bir beyan ve açıklamanın bulunmadığını iddia ettiler. O hâlde bize senin peygamber olduğuna şahitlik edecek bir kimse göster." demeleri üzerine, Allah-u Tealâ bu ayet-i celileyi indirdi. *(Vahidî, Esbâbü'n-Nüzûl, No:424, Sh.217, Semerkandî, Bahru'l-Ulûm, 1/477)*

Böylece Allah-u Tealâ: "Onların, senin peygamberliğini itiraf etmeleri için, de ki: Şahit olma bakımından hangi şey Allah-u Tealâ'dan daha büyüktür? Şüphesiz ki, şehadet bakımından her şeyin en büyüğü Allah-u Tealâ'dır.

Onlar bunu itiraf ettikleri takdirde de ki: Allah-u Tealâ benim nübüvvetime şahittir, çünkü O, bana Kur'anı vahyetmiştir. Kur'an-ı Kerim ise büyük bir mucizedir, çünkü sizler gibi fasih ve beliğ kimseler ona muaraza (karşılık vermek) den aciz kalmıştır, dolayısıyla Allah-u Tealâ'nın böyle bir mucizeyi benim davama uygun olarak ortaya koyması, benim, davamda doğru olduğuma dair Allah-u Tealâ tarafından bir şahitliktir." buyurmak istemiştir.

Nitekim: (قُلِ اللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ) **"De ki: Benimle sizin aranızda Allah** (-u Tealâ) **hakkıyla şahittir."** ifade-i celilesinden sonra gelen:

(وَاُوحِىَ اِلَىَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهٖ وَمَنْ بَلَغَ) **"Şu Kur'an, hem sizi, hem de** (sizden sonra) **ulaştığı kimseleri uyarmam için bana vahyolundu."** cümle-i celilesi, murad edilen mananın bu olduğuna dair açık bir takrir (beyan) dır.

Bu makamda Ebû Hayyan *(Rahimehullah)* ın şu açıklaması bu manayı en güzel şekilde ifade etmektedir: Kureyş Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den, peygamberliğinin doğruluğuna dair bir şahit istediklerinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in:

(اَللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ) **"Aramızda hakkıyla şahit ancak Allah** (-u Tealâ) **dır."** buyurması üzerine, onlar: "Allah-u Tealâ'nın sana şahit olduğuna dair hangi delil şahittir?" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Bu Kur'an! Çünkü ben onunla size meydan okuduğumda siz onun bir mislini hatta bir parçasının bir benzerini bile getirmekten aciz kaldınız."** buyurmuştur.

Celâleyn tefsirinin haşiyesi Sâvî'de zikredildiğine göre, Allah-u Tealânın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile münkirleri arasında şahit olmasından murat, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in elinde mucizeler izhar etmesi (göstermesi) dir. Zira, Allah-u Tealâ'nın, bir kuluna, diğer kulları aciz bırakacak bir harikulâdelik vermesi, "Bu kulum, benim tarafımdan size duyurduğu her haberde sadıktır." buyurması menzilesi (yeri) ndedir.

İkinci görüş: Allah-u Tealâ'nın şahitliğinin, kendi tevhidinin ispatlanması hususunda olduğu görüşüne ise, Said ibni Cübeyr veya İkrime yoluyla İbni Abbas *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledilmiş olan şu sebeb-i nüzûl muvafık düşmektedir.

Bir kere Nehhâm ibni Zeyd, Kırdem ibni Ka'b, Bahrî ibni Umeyr: "Ya Muhammed! Allah ile birlikte başka ilâh bilmez misin?" demeleri üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١ – « لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ بِذٰلِكَ بُعِثْتُ وَاِلىٰ ذٰلِكَ اَدْعُو »

1 - **"Allah** (-u Tealâ) **dan başka hiç bir ilâh yoktur, ben ancak bununla gönderildim ve ancak buna davet ederim."** *(Taberî, No:13132, 5/163, İbni Ebî Hâtim, No:7168, 4/1272)* diye cevap vermiş, Allah-u Tealâ da Habibini tasdik etmek üzere onların bu sözleri hakkında bu ayet-i celileyi sonuna kadar indirmiştir.

Şu bilinsin ki, bu manaya gelen ifadenin bir mukaddime ile mesbuk olması (evvelinde bir önsöz bulunması) gerekir ki o da şudur:

Metâlib (elde edilmek istenen şeyler) üç kısımdır.

a) Sem'î (işitmeye bağlı) delillerle ispat edilmesi imkânsız olanlar, zira naklî delillerden her hangi birinin doğruluğunu yine nakle dayanarak ispat etmek imkânsızdır. Aksi takdirde devir (bir şeyin, kendisine bağlı olan şeye bağlı olması) gerekir ki, o da fasittir.

b) Aklen ispat edilmesi mümkün olmayanlar, bu'da akla göre varlığı da yokluğu da mümkün olan şeylerdir ki, iki tarafın hiç birinde bir imtina (olmasının imkânsızlığı) söz konusu olmadığından, iki taraftan birisine kesin olarak karar vermek ancak naklî bir delille mümkün olur.

c) İspatı hem akıl, hem de nakille yapılanlardır ki, bunlar bilinmesi sadece nakle bağlı olmayan aklî meselelerdir. İşte bunların naklî delillerle ispatlanması mümkün olur.

Yukarıda anlatılanların iyice anlaşılması hâlinde Mevlâ Tealâ'nın: **"De ki: Benimle sizin aranızda Allah** (-u Tealâ) **hakkıyla şahittir."** kavl-i şerifinin, ikinci görüşe uygun olarak vahdaniyeti, şürekâ (ortaklar), ezdâd (zıtlar), endâd, emsâl (eşler) ve eşbâh (benzerler) den Allah-u Tealâ'nın beraatini (uzak olduğunu) ispat hususunu ifade etmekte olduğu ortaya çıkmış olmaktadır.

Ayet: 19

Allah-u Tealâ'ya "Şey" lâfzının itlak edilmesinin hükmü:

Fahrurrazî, İbni Atiyye, Ebû Hayyân ve Âlûsî *(Rahimehumullah)* ın beyanlarına göre; Cumhur ulema, Allah-u Tealâ'ya "Şey" denilebileceği görüşünde birleşmişler ve bu hususta bazı deliller getirmişlerdir.

a) Tefsirinde bulunduğumuz ayet-i celile bu hususta en açık bir delildir. Zira, Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilesinde: (اَىُّ شَىْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً) **"Şahit olma bakımından hangi şey daha büyüktür?"** buyurmuş, sonra cevaben: (قُلِ اللّٰهُ) **"De ki: Allah..."** buyurmuştur ki, bu Allah-u Tealâ'nın da bir şey olmasını gerektirir.

Nitekim, birisinin, "Hangi insan daha doğru sözlü?" şeklindeki sorusuna cevaben: "Cebrail" denilmesi, yanlış olur, çünkü Cebrail *(Aleyhisselâm)* bir insan değildir.

Eğer burada, "Ayet-i celilede geçen: (اَللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ) **"Benimle sizin aranızda Allah** (-u Tealâ) **hakkıyla şahittir."** ifade-i celilesi, mübteda ve haberden oluşan müstakil bir cümle olup, öncesiyle alâkası yoktur" denilirse, buna şöyle cevap verilir:

"Ayet-i celiledeki, (اَىُّ شَىْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً) **"Şahit olma bakımından hangi şey daha büyüktür?"** ifade-i celilesinin bir soru mahiyetinde olduğunda hiç bir şüphe yoktur. Dolayısıyla bu soruya ya mezkûr, ya da mahzuf (açıklanmış veya gizlenmiş) bir cevap gerekmektedir. Bu cevabın açıkça zikredilmiş olduğunu kabul edersek, o zaman cevap: (قُلِ اللّٰهُ) **"De ki: Allah.."** ifade-i celilesi olur ve burada cümle tamamlanır.

Sonra gelen, (شَهِيدٌ) kavlinin başına ise bir mübteda takdir edilerek (وَهُوَ شَهِيدٌ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ) "O, benimle sizin aranızda hakkıyla şahittir" şeklinde kabul edilir ki, bu durumda istidlâl (Allah-u Tealâ'ya "Şey" denilebileceğine dair getirilen delil) sahih olur.

Amma, cevabın mahzuf olduğunu kabul edersek, bu durumda da gizlenen cevaba mutlaka zikredilen bir şeyin buraya yakışır şekilde delâlet etmesi gerekir. Ayet-i celilede geçen: (اَىُّ شَىْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً) **"Şahit olma bakımından hangi şey daha büyüktür?"** sorusuna en uygun cevap, (هُوَ اللّٰهُ) "O, Allah'tır" denilip, peşi sıra da, bu gizli cevaba delâlet eden, (اَللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ) **"Benimle sizin aranızda Allah** (-u Tealâ) **hakkıyla şahittir."** cümlesinin zikredilmiş olmasıdır.

İşte buna göre de bu ayet-i celilenin, Allah-u Tealâ'ya "Şey" ismi verilebileceğine dair delil getirilmesi sıhhat kazanmış olur.

b) Bu mesele ile ilgili başka bir delil de şudur: Mevlâ Tealâ: (كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ) **"O'nun vechinden başka her şey helâk olucudur."** *(Kasas Suresi:88 den)* buyurmuştur ki, bu ifade-i celilede "Vech" ile zatını kastetmiştir.

Bu ayet-i celilede Allah-u Tealâ kendi zatını, "Her şey" den istisna etmiştir, istisna edilen şeyin ise, müstesna minh'in (istisna edildiği şeyin) hükmüne (cinsine) dahil olması gerekir ki, bu da Allah-u Tealâ'nın "Şey" ismiyle tavsif edilebileceğine delâlet etmektedir.

c) Zemahşerî'nin beyanına göre, "Şey" lâfzı bilinip haber verilebilen her şeye kullanılabileceğinden çok umumi manada kabul edilerek kadîm- hâdis (ezelî ve sonradan olma), cevher-araz (kendi zatıyla duran ve duramayan), ma'dum-mevcud (yok ve var), muhal ve müstakim (imkânsız ve mümkün) olan her şeye söylenir.

Dolayısıyla bu lâfzın Allah-u Tealâ'ya ıtlakı da sahih görülerek "Allah-u Tealâ, şeydir amma diğer eşya gibi değildir" denilebilir ki bu, "Allah-u Tealâ malûm (bilinebilen) dir, fakat diğer malûmat gibi değildir" denmesi gibidir. Amma "Allah-u Tealâ cisimdir, lâkin diğer cisimler gibi değildir" denmesi sahih olmaz.

Sapık Cehmiyye fırkasının reisi Cehm ibni Safvân bu hususta cumhur ulemaya muhalefet ederek Allah-u Tealâ'ya "Zat" ve 'Mevcut" isimlerinin itlâk edilebileceğini, fakat "Şey" lâfzının söylenemeyeceğini iddia etmiş ve bu hususta bir çok deliller irad etmiştir velâkin onun bu muhalefeti mücerred ibarede kalan bir hilâf (manada etkili olmayıp, sırf söz bakımından bir itiraz) dan öte geçememiştir.

Burada Cehm'in delillerini saymaya gerek görmemekle birlikte, tüm delillerine birden verilecek tek cevap şudur: "Madem ki deliller birbiriyle çelişmiştir, o hâlde denilecek söz şudur: 'Şey' lâfzı en umumi manada kullanılmaktadır, Allah-u Tealâ hakkında hâss (özel manalı) lâfızların kullanılması sahih olduğu gibi âmm (genel manalı) ifadelerin kullanılması da doğru olur.

Madem ki Allah-u Tealâ'nın bir 'Hakikat' ve bir 'Zat' olduğu sadık olmuştur, o hâlde O'na 'Şey' denilmesinin de doğru olması gerekir ki ulaşılmak istenen netice de budur. Allah-u Tealâ hakkıyla bilendir."

Şeyh Allâme Ebu'l-Hasen Siracuddin Ali ibni Osman el-Evsî *(Rahimehullah)*, ehl-i sünnet akidesinin muteber metinlerinden sayılan "Bed'ü'l-Emâlî" kasidesinde bu hususta şu ifadeye yer vermiştir:

« نُسَمِّي اللهَ شَيْئاً لاَ كَالْاَشْيَاءِ وَذَاتاً عَنْ جِهَاتِ السِّتِّ خَالِ »

Allah'a "Şey" deriz, fakat diğer eşya gibi değil,
"Zat" da deriz velâkin altı cihetten hâlî olarak.

Ali el-Kârî *(Rahimehullah)*, bunun şerhinde şu açıklamayı yapmıştır: Biz ehl-i sünnet topluluğuna göre "Şey", kelimesi mevcut manasında olduğundan, Allah-u Tealâ da vacibu'l-vücud olup, O'ndan gayrısı ise, mümkinü'l-vücud (varlığı mümkün olan) veya mümteni'u'ş-şuhûd (varlığı mümkün olmadığından görülmesi imkânsız olan) şeylerden ibaret olduğundan, "Var olan" manasındaki "Şey" lâfzının itlâkına en uygun zat, Allah-u Tealâ'dan başkası değildir.

Ayet: 19

Fakat "Şey" kelimesi (شَآءَ) **"Diledi"** fiilinin mastarı kabul edilirse, bu takdirde failiyet yani mürîdiyyet (dileyicilik) manası murad edilmesi hâlinde Allah-u Tealâ hakkında itlakı caiz olur. Fakat :

(خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ) **"O, her şeyin yaratıcısıdır."** *(En'am Suresi:102 den)*

(وَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) **"Allah her şeye kâdirdir."** *(Ali İmran Suresi:189 dan)* kavl-i şeriflerinde olduğu gibi mefuliyyet manası kastedilmesi hâlinde Allah-u Tealâ hakkında kullanılması doğru olmaz.

Sonra şu bilinsin ki, şeriatta Allah-u Tealâ hakkında itlâkı (söylenmesi) varid olan lâfızlardan hangisi Allah-u Tealâ ile başkaları arasında müşterek ise, o gibi lâfızların kullanımında mümaseleti nefyeden (Allah-u Tealâ'nın, yaratıklarına benzemesini ortadan kaldıran) tabirlerin mutlaka zikredilmesi gerekir.

Meselâ: "Şey" denirse, "diğer şeyler gibi değil" , "Zat" denildiğinde de "Diğer zatlar gibi değil" tabirlerinin birlikte kullanılması icabetmektedir. Ancak şer'i şerifte kullanılması varid olmayan lâfızların hiçbir surette Allah-u Tealâ'ya itlâkı sahih olmaz, bu yüzden "Cisimdir, ama diğer cisimler gibi değildir." denilemez.

Fakat sapık Kerramiye fırkası Allah-u Tealâ'ya cisim ve mekân izafe ettiklerinden bu gibi sözleri tecviz etmiş (caiz görmüş) lerdir. Allah-u Tealâ zalimlerin söylediklerinden büyük bir yücelikle münezzehtir.

Müfessirlerin beyanına göre, Allah-u Tealâ'nın, Resulü ile muhataplar arasında şahit olmasının manası, ayetlerin ve uyarıcıların kendilerine fayda vermemesi yüzünden inkâr ve inattan vazgeçmeyen kimselerin, Allah-u Tealânın hesabına havale edilmesinden başka bir yol kalmadığını açıklamaktır ki, bundan maksat onları dünya ve ahirette Allah-u Tealâ'nın azabıyla korkutmaktır.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ: (وَاُوحِيَ اِلَيَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهٖ وَمَنْ بَلَغَ)**"Kendisi ile sizi ve ulaştığı herkesi korkutayım diye bu Kur'an, bana vahyolundu."** buyurarak, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in vazifesinin inzar ve tebliğ (Allah-u Tealâ'nın emrine muhalefetten sakındırmak ve Kur'an-ı Kerim'in hükümlerini insanlara duyurmak) olduğunu açıklamıştır. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de bu ayet-i celile indikten sonra tebliğ vazifesine daha titiz davranmıştır.

Nitekim Ebu'ş-Şeyh ve İbni Merdûyeh *(Rahimehumallah)* ın, Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet ettiklerine göre, "Bu ayet-i celile indiğinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Kisra, Kayser, Necâşî ve her cebbar (zorba hükümdar) a, kendilerini Allah-u Tealâ'ya davet etmek üzere mektuplar yollamıştır. Fakat o Necâşî, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in cenazesini kıldığı (müslüman) zat değildir. *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/256)*

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celiledeki (كُمْ) zamiri Mekkelilere hitabetmekte olup, (وَمَنْ بَلَغَ) ifadesi de (كُمْ) zamiri üzerine atfedilmiştir. Buna göre mana: "Bu Kur'an ile hem sizi, hem de araptan ve acem'den Kur'an'ın kendisine ulaştığı herkesi korkuturum" demektir.

Kâzî ve Âlûsî tefsirlerinde zikredilen bir manaya göre bu ifade: "Cinlerden ve insanlardan kendisine Kur'an erişen herkesi", diğer bir görüşe göreyse: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zamanında yaşayanlar ve ondan sonra kıyamete kadar kendisine Kur'an ulaşan herkesi" anlamındadır.

Hasen ibni Salih *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Bir kere Leys Hazretlerine, 'Kendisine davet ulaşmayan hiçbir kimse kaldı mı?' diye sorduğumda o, İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)* ın: 'Kur'an-ı Kerim geldiği her yerde davetçi ve uyarıcıdır' sözüyle bana cevap vermiştir."

Nitekim Said ibni Cübeyr *(Radıyallahu Anh)* ın da bu görüşte olduğu nakledilmiştir. Buna göre Kur'anı Kerim kendisine ulaşan ve onu işiten herkes hakkında Kur'an-ı Kerim ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir nezir (uyarıcı) olmaktadırlar.

Bu yüzden Muhammed ibni Ka'b el-Kurazî *(Rahimehullah)*,

« مَنْ بَلَغَهُ الْقُرْآنُ حَتّىٰ يَفْهَمَهُ وَيَعْقِلَهُ ، كَانَ كَمَنْ عَايَنَ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَكَلَّمَهُ »

"Kendisine Kur'an ulaşıp da, onu anlayan kişi, sanki Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **i görmüş ve onunla konuşmuş gibidir."** *(Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/257, Taberî, No:13123, 5/162, İbni Ebî Hâtim, No:7165, 4/1271, İbni Ebî Şeybe, Musannef, No:29949, 6/121, Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr, 2/392)* buyurmuş, sonra bu ayet-i celileyi okumuştur.

Herhalde bu söz, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen:

٢ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ بَلَغَهُ الْقُرْآنُ فَكَأَنَّمَا شَافَهْتُهُ ثُمَّ قَرَأَ ﴿ وَأُوحِيَ ... وَمَنْ بَلَغَ ﴾ »

2 - **"Kime Kur'an ulaştı ise, sanki ben onunla şifahen** (karşılıklı) **konuşmuşumdur."** *(Hatip, Tarih-i Bağdat, 2/51, Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/257)* hadis-i şerifinden alınmış gibidir. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de bu sözünden sonra bu ayet-i celileyi okumuştur.

Se'âlibî tefsirinde, bu makamda, İmam-ı Gazalî *(Rahimehullah)* ın, "İhya" daki şu açıklaması yer almıştır: "Kur'an-ı Kerimi okuyan kimse, onda bulunan her hitaptan kendisinin kastedilmekte olduğunu iyice düşünerek, her hangi bir emir veya nehy'i duyduğunda, me'mur ve menhi (emrolunan ve yasaklanan kimse) nin kendisi olduğunu bilmeli, bir vaad veya va'îd (müjde veya tehdid) işittiğinde üstüne almalı, muttali olduğu kıssalardan da ibret almalıdır. Nitekim:

« وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ ... (١٢٠) »

"(Habibim!) **Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini tesbit edeceğimiz** (yatıştıracağımız) **her birini sana anlatıyoruz."** *(Hûd Suresi:120 den)*,

« هٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ (١٣٨) »

Ayet: 19

"İşte bu (Kur'an) **insanlar için bir beyan** (açıklama) **ve müttakiler için bir hidayet ve mev'iza** (doğruyol rehberi ve nasihat) **dır."** *(Ali İmran Suresi:138),*

(وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَـٰذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُم بِهِ وَمَن بَلَغَ) **"Kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi korkutayım diye bu Kur'an, bana vahyolundu."** kavl-i şerifleri bu gerçekleri açıklamaktadır.

Fahrurrazî ve Kurtubî *(Rahimehumallah)* ın beyanları vechile, geride zikredilen izaha göre, ayet-i celilede bir hazf bulunup takdiri: (وَمَنْ بَلَغَهُ الْقُرْآنُ)"Sizi ve Kur'anın kendisine ulaştığı herkesi korkutayım diye bu Kur'an-ı Kerim bana vahyolundu." şeklindedir. Fakat sözden anlaşıldığı için bu hazfedilmiştir.

Bu ifade-i celilenin bir başka tefsiri de: "Kim bâliğ olursa (bulûğa ererek mükellefiyet yaşına ulaşırsa)" şeklindedir ki, bu manaya göre bir takdire ihtiyaç duyulmaz. Ayrıca bu mana, bulûğa ermeyen kimsenin, şeriat hükümleriyle muhatap olmadığına delâlet etmektedir. Fakat âlimlerin çoğu birinci görüşü tercih etmişlerdir.

Bu ayet-i celileden anlaşıldığı üzere, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

(بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ) **"Ey Resül! Rabbinden sana indirileni tebliğ et"** *(Maide Suresi:67 den)* kavl-i şerifiyle Kur'an ve sünneti duyurmakla emrolunduğu gibi, ümmeti de aynı vazifeyle me'murdurlar.

Kâzî ve Âlûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre, ulema bu ayet-i celileyi delil getirerek, Kur'an hükümlerinin, kendi iniş döneminde bulunanlara şâmil olduğu gibi, kıyamete kadar gelecekleri de kapsadığını söylemişlerdir.

Ayrıca kendisine Kur'an ulaşmayan kimselerin, ahkâm-ı şer'iyye'yi terkettiklerinden dolayı muaheze edilmeyecekleri (cezaya çarptırılmayacakları) hususu da, bu ayet-i celileden anlaşılanlar arasındadır. Nitekim Ebu'ş-Şeyh *(Rahimehullah)*ın, Übeyy ibni Ka'b *(Radıyallahu Anh)* dan yapmış olduğu şu rivayet bu görüşü kuvvetlendirmektedir:

٣ – عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: أُتِيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِأُسَارَىٰ فَقَالَ لَهُمْ: « هَلْ دُعِيتُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ؟ » قَالُوا: لَا. فَخَلَّىٰ سَبِيلَهُمْ ثُمَّ قَرَأَ ﴿ وَأُوحِيَ ... وَمَنْ بَلَغَ ﴾ «

3 - "Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e bir takım esirler getirildiğinde onlara: **"Siz islâma davet olundunuz mu?"** diye sordu. Onlar: Hayır! diye cevap verdiklerinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onların yolunu boşalttıktan (kendilerini serbest bıraktıktan) sonra bu ayet-i celileyi okudu." *(Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/257)*

Ayet-i celilede Kur'an-ı Kerimin indirilişine gaye olarak, müjdelemenin değil de sadece korkutmanın açıklanması, o dönemde muhataplar içersinde müjdelenmeye lâyık kimse bulunmadığındandır ki, bu durumda makama münasip düşen sadece inzar (korkutma) dır.

Nitekim ayet-i celilede: (لأُنْذِرَ بِهِ) **"Onunla korkutayım diye"** buyurulmayıp, muhatapların zamiri tasrih edilerek (açıkça belirtilerek): (لأُنْذِرَكُمْ بِهِ) **"Onunla sizi korkutayım diye"** buyurulması da, bu gerçeğe işaret etmektedir.

Dürrü'l-Masûn tefsirinde zikredildiğine göre, bu ifade-i celile,

(سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ) **"Sizi sıcaktan koruyan elbise** (giyecekler)" *(Nahl Suresi:81 den)* kavl-i şerifi gibidir. Nasıl ki bu ifade-i celilede, aynı zamanda soğuktan da korunmak kastedilmiş ise, bu ayet-i celilede de: "Sizi onunla hem korkutayım, hem de müjdeleyeyim için bu Kur'an bana vahyedildi" manası murad edilmiştir.

Edvâ'ul-beyan tefsirinde zikredildiği üzere; Allah-u Tealâ bu ayet-i kerimesinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kim olursa olsun, bu Kur'an-ı Kerimin ulaştığı herkese münzir (korkutucu) olduğunu tasrih buyurmuş (açıkça ifade etmiş) tir.

Ayrıca bu ayet-i celileden anlaşıldığına göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in tebliği, kendisine ulaşan herkes hakkında umumi olduğu için bu tebliğ kendisine ulaşıp da inanmayanlar ateşte ebedî kalacaklardır.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in tebliğinin umumi olduğu hususunda diğer bir takım ayet-i kerimeler de mevcuttur.Nitekim:

« قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعاً ... (١٥٨) »

"De ki: Ey insanlar! Şüphesiz ki ben, Allah (-u Tealâ) **nın size, hepinize** (gönderdiği) **resulüyüm"** *(Arâf Suresi:158 den),*

« وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيراً وَنَذِيراً ... (٢٨) »

"Biz, seni bütün insanlara ancak bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik." *(Sebe' Suresi:28 den),*

« تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيراً (١) »

"Âlemlere bir nezir (uyarıcı) **olsun diye kuluna Furkan** (Kur'an) **ı indiren zat ne yücedir."** *(Furkan Suresi:1)* ayeti celileleri, bunlardan bazılarıdır.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e inanmayanların cehenneme girecekleri ise: (وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ) **"Ahzab** (zümreler) **den her kim onu inkâr ederse, işte ateş onun mev'idi** (va'd edilen yeri) **dir."** *(Hûd Suresi:17 den)* kavl-i şerifinde açıkça ifade edilmiştir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in daveti kendilerine ulaşmayan kimselerin durumu ise: (وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولاً) **"Biz, bir resül göndermedikçe, hiç kimseye azap ediciler değiliz."** *(İsra Suresi:15 den)* kavl-i şerifince, kendilerine hiç bir resül gelmeyen fetret ehlinin hükmündedir.

Ayet: 19

Tebliğle ilgili tefsirlerde zikredilen bazı hadis-i şerifler ve rivayetler:

٤ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنه) اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: « بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ اٰيَةً، وَحَدِّثُوا عَنْ بَنِي اِسْرَائِيلَ وَلَا حَرَجَ . وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ »

4 - Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Bir ayet de olsa benim tarafımdan tebliğ edin** (ümmetime duyurun). **Benî İsrail'den anlatın** (geçmiş ümmetlerin garip hallerini konuşun. Bunda sizin için) **bir harec** (sıkıntı ve günah) **yoktur. Benim aleyhime kasten yalan söyleyen** (benim söylememiş olduğum bir şeyi bile bile bana nisbet eden) **ateşten oturacağı yeri hazırlasın."** *(Buharî, Enbiya:51, No:3274, 3/1275, Tirmizî, İlim:13, No:2669, 5/40, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:6496, 2/553, Darimî, Mukaddime:46, No:548, 1/143, Abdürrezzak, Musannef, No:10157, 6/109, İbni Hibbân, No:6223, 8/51, Ebû Nuaym, Hilye, 6/78)*

İmam-ı Aynî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, "Benden hadis duyurun" buyurmayıp da, "Benden bir ayet de olsa tebliğ edin" buyurması hakkında Kâzî Beyzâvî *(Rahimehullah)* şu açıklamayı yapmıştır: "Allah-u Tealâ, bütün ayetleri korumayı üstlendiği hâlde, ayetlerin tebliğini vacip kıldığına göre, hadis tebliğinin önemi tarik-i evlâ ile (daha önemli olarak) buradan anlaşılmalıdır."

Hadis-i şerifte: **"Bir ayet de olsa"** buyurulması, az da olsa herkesin, duyduğunu hemen insanlara ulaştırmaya gayret sarfetmesini sağlamak içindir ki bu, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in getirdiklerinin tümünün nakledilmesini kolaylaştırmaktadır.

İmam-ı Hâzin *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; bu hadis-i şerif, bütün ümmete, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in getirdiği Kur'an ve sünneti ondan sonra gelenlere duyurmaları hakkında yapılmış bir emri ihtiva etmektedir. Geçmiş ümmetlerin başından ibreti haiz çok şeyler geçtiği için, onların kıssalarını nakletmekte bir beis (sakınca) yoktur.

Tabiî ki bu ifadeden, geçmiş ümmetler hakkında yalan haberler uydurmanın mubah olduğu şeklinde bir mana anlaşılmamalıdır. Ancak maksat şudur ki, İsrail oğullarıyla bu ümmet arasında zaman ve mekân bakımından uzunluk ve uzaklık söz konusu olduğundan, onların bütün kıssaları hakkında gerçeğine ulaşılabilen bir nakil bulunamayabilir, dolayısıyla kasten bir yalan uydurulmadıktan sonra, tarih ve siyer erbabından gelen bazı duyumlara dayanılarak onlar hakkında konuşmaya ruhsat vardır.

Burada şunu belirtelim ki; bazıları, Taberî, Beğavî, Süyûtî, Fahrurrazî, Hâzin, Hatîb–i Şirbînî, Nîsâbûrî ve Ruhu'l-beyan gibi muteber tefsirlerde zikredilen, İsrail oğullarıyla ilgili kıssalar hakkında "Bunlar, İsrailiyattır" diyerek, o rivayetlere ve nakledenlere ta'n etmektedirler.

Halbuki geride zikredilen sahih hadis-i şerifin manasını iyice düşünselerdi, bu tenkitlerinin ne kadar yersiz olduğunu anlarlardı. Şöyleki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu hadis-i şerifinde, Benî İsrail'in haberlerini nakletmeyi ümmetine emretmiş ve bu hususta kendilerine bir mesuliyet ve darlık gelmeyeceğini açıkça belirtmiştir.

Gerçi muhalifler, buraya "Ayet ve hadislerde İsrail oğulları ile ilgili geçen kıssaları nakletmekte bir beis yoktur" şeklinde mana vermişlerse de, hadis-i şerifin bu şekilde yorumlanması uygun değildir. Zira, ayet ve hadislerde geçen kıssaların nakledilmesi zaten tebliğ emrine dahil olduğundan, bunların nakledilmesi konusunda hadd-i zatında bir beis söz konusu değildir.

Nitekim İbni Hacer *(Rahimehullah)*, "Fethu'l-Bârî" de, bu hadis-i şerifi şerhederken, "Sıkıntı yoktur" cümlesinin izahında şu nakilleri yapmıştır.

a) İslâmın bidayetinde (başlangıcında), kavaid-i dîniyye'nin istikrarından (din kuralları tam yerleşmeden) önce fitne korkusundan dolayı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* geçmiş ümmetlerin kitaplarına bakarak hâllerini araştırmaktan nehyetmişti.

Sonra, bu sakınca ortadan kalkınca, geçmiş ümmetlerin başlarından geçen hadiselerin işitilmesinde itibar (ibret almak) gibi önemli bir gaye bulunduğundan, bu hususta izin çıkmıştır.

b) Bu cümlenin manası "İsrail oğullarının kıssalarından dinlediğiniz acaip rivayetlerle göğüsleriniz darlanmasın, çünkü bu gibi hadiseler onlar hakkında çokça vaki olmuştur." şeklinde anlaşılabilir.

c) Burada mana: "Onların kıssalarını anlatmamanızda da bir günah yoktur." diye de değerlendirilebilir. Zira evvelki cümlede geçen, **"Anlatın"** ifadesi, emir siğası olup, anlatmanın gerekli olduğunu ifade edebileceğinden, "Bu hususta sıkıntı yoktur" cümlesiyle de, bu emrin vücûb için değil, ibaha (anlatmanın serbestliğini ifade) için olduğu bildirilmek istenmiştir.

d) İmam-ı Malik *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu ifadeden maksat, geçmiş ümmetlerin ibret dolu hâllerini anlatmaya müsaade olduğunu açıklamaktır, fakat yalan olduğu bilinen şeylerin nakline müsaade yoktur.

e) Bazı ulemanın beyanına göre; burada açıklanmak istenen gaye, hangi surette olursa olsun, onların haberlerinden bahsetmenin cevazıdır. Zira arada uzun zaman bulunduğundan bütün rivayetlerin nakillerinin kaynaklarına inmek mümkün olamayacağından arada kopukluk olsa da, nakilde bir sakınca yoktur.

İslâmî hükümleri nakletmekte ise durum farklıdır. Zira onlarda asıl olan anlatılan şeyin ittisali (kaynaklarına ulaşılması) dır ki, zaman yakın olduğundan bu, imkânsız bir şey değildir

f) İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yalanı nakletmeye cevaz vermediği herkesçe malûm olduğundan burada mana "Yalan olduğunu kesinlikle bilmediğiniz hadiseleri Benî İsrail tarafından anlatabilirsiniz" demektir.

g) Benî İsrail'in kıssaları anlatılırken, uygunsuz fiilleri ve sözleri nakledileceğinden, bunları anlatanlara bir günah terettüp etmeyeceği manası da burada kastedilebilir. *(İbni Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî, 6/575, Bedruddin-i Aynî, Umdetü'l-kârî, 16/45)*

٥ – عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ (رضى الله عنه) قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: « نَضَّرَ اللهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا حَدِيثاً فَحَفِظَهُ حَتَّىٰ يُبَلِّغَهُ ، فَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ إِلَىٰ مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ ، وَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ لَيْسَ بِفَقِيهٍ »

5 - Zeyd ibni Sabit *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Bizden bir hadis işitip de, onu ezberleyerek tebliğ eden** (insanlara ulaştıran) **kimseyi Allah** (-u Tealâ) **hoş etsin** (yüzünü parlak, gönlünü sevinçli kılsın). **Nice fıkıh hamili** (fıkıh ilmini bilen hadis hafızları), **kendilerinden daha kuvvetli fıkıhçılara** (hadisleri) **iletebilirler.**

Nice hamil-i fıkıh (fıkıh meselelerine delil olan hadisleri ezberleyen kimseler) **de vardır ki, kendisi fakîh** (fıkıh ilmine sahip) **değildir** (benden hadis-i şerif işiten nice kimseler, onlarda bulunan hükümleri çıkaracak halde değilseler de, bu hadisleri duyurdukları kimseler o duyduklarından nice hükümler çıkarabileceklerdir)." *(Ebu Davud, İlim:10, No:3660, 2/346, Tirmizî, İlim:7, No:2656, 5/33, İbni Mace, Mukaddime:18, No:231, 1/85, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:21646, 8/140, Humeydî, Müsned, No:88, 1/47, İbni Hibbân, No:66, 1/143)*

Tirmizî şerhinde zikredildiğine göre, bu hadis-i şerifte anlatılmak istenen, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kendisinden veya ashabından bir hadis-i şerif duyup da ziyade ve noksansız olarak onu diğer insanlara ulaştıranlara Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, yüz aydınlığı ile duasıdır. Çünkü o kişi ilmin parlamasına ve sünnetin yenilenmesine çalıştığından hâline münasip bir dua ile mükafatlandırılmıştır.

Bu hadis-i şerif, hadis ilminin şeref ve faziletine, talebelerinin de üstün derecesine delâlet etmektedir, zira Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onları ümmetten hiç bir kimseyi ortak etmediği bir dua ile tahsis buyurmuştur. Eğer hadis ilmini talebetmekte ve ezberleyip tebliğ etmekte, bu mubarek duanın bereketini elde etmekten başka bir fayda olmasaydı bile, elbette bu, iki cihanda kazanılacak bir ganimet ve hisse olarak yeterli olurdu.

Muhyi's-sünne *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; ulema, mana ile hadis-i şerif nakletmenin cevazı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Hasen, Şa'bî ve Neha'î *(Rahimehumullah)*, bunun caiz olduğunu söylemişlerdir.

İmam Mücahid *(Rahimehullah)*, "Hadisten istediğin kadar eksilt, fakat artırma", İmam Süfyân *(Rahimehullah)*, "Eğer ben size 'duyduğum gibi size naklettim' dersem, beni tasdik etmeyin. Çünkü rivayet ettiğim ancak manadır." , Vekî' *(Rahimehullah)*, "Manen rivayet geniş olmasaydı insanlar helâk olmuştu.", İbni Sîrîn *(Rahimehullah)* da, "On kişiden bir hadisi dinlerdim, lâfız farklı ise de mana birdi." sözleriyle bu görüşü te'yid etmişlerdir.

İbni Ömer, Kâsım ibni Muhammed, Malik ibni Enes ve İbni Uyeyne *(Radıyallahu Anhum)* un da aralarında bulunduğu bir cemaat ise, lâfza uymanın gerekli olduğunu söylemişlerdir. Bu yüzden lâfzı değiştirmekten sakınmak daha evlâ ise de, manen rivayet ekseri ulemaya göre caizdir. *(Mubarekfôrî, Tuhfetü'l-Ahvezî, 7/349)*

٦ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « تَسْمَعُونَ وَيُسْمَعُ مِنْكُمْ ، وَيُسْمَعُ مِمَّنْ سَمِعَ مِنْكُمْ »

6 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: "(Siz benden ayet ve hadisleri) **Dinlersiniz, sizden dinlenilir, sizden dinleyenden de dinlenilir.**" *(Ebû Davud, İlim:10, No.3659, 2/346; Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:2948, 1/687, Hâkim, el-Müstedrek, No:327, 1/174, Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, No:21185, 10/423, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:1321, 2/71, İbni Hibbân, No:62, 1/140, İbni Hacer, Muhtasar-u Zevâid-i Müsnedi'l-Bezzâr, No:84, 1/121)*

٧ – عَنِ الْقَتَادَةِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَا أَيُّهَا النَّاسُ بَلِّغُوا وَلَوْ آيَةً مِنْ كِتَابِ اللهِ ، فَمَنْ بَلَّغَتْهُ آيَةٌ مِنْ كِتَابِ اللهِ فَقَدْ بَلَّغَهُ أَمْرُ اللهِ أَخَذَهَا أَوْ تَرَكَهَا »

7 - Katade *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Ey insanlar! Allah (-u Tealân) **ın kitabından bir ayet olsun tebliğ edin** (halka anlatın). **Çünkü kendisine Allah** (-u Tealân) **ın kitabından bir ayet bile ulaşan kimseye muhakkak ki Allah** (-u Tealân) **ın emri ulaşmıştır. Artık ister onu alır, isterse bırakır** (dilerse onunla amel ederek kurtulur, isterse de onu terkederek helâk olur)." *(Tefsiru'l-Haseni'l-Basrî, 1/351, Taberî No:13121, 5/161, Tefsîr-u Abdirrezzak, No:781, 2/44, İbni Ebî Hâtim, No:7166, 4/1272)*

٨ – عَنِ الْحَسَنِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ بَلَّغَهُ أَنِّي أَدْعُو إِلَىٰ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللهُ فَقَدْ بَلَّغَتْهُ الْحُجَّةُ وَقَامَتْ عَلَيْهِ »

8 - Hasen *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Her kime, benim** (insanları) **'Allah-u Tealâ'dan başka hiç bir ilâh yoktur'** (davasına) **a davet ettiğim** (haberi) **ulaştıysa, muhakkak ki ona huccet baliğ olmuş ve aleyhine kaim olmuş** (bu davete uymayan kişinin aleyhine ahirette delil dikilerek, Mevlâ Tealâ'nın huzurunda ortaya koyacağı bir özür kalmamış) **tır."** *(Şeyh Hûd ibni Muhakkem el-Huvvarî, Tefsîr-u Kitabillahi'l Azîz, 1/518)*

Ayet: 19

عَنِ الرَّبِيعِ (رضى الله عنه) فَحَقٌّ عَلَىٰ مَنِ اتَّبَعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ اَنْ يَدْعُوَ كَالَّذِى دَعَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَاَنْ يُنْذِرَ كَالَّذِى اَنْذَرَ فَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُقَاتِلُ اَحَداً مِنَ النَّاسِ حَتَّىٰ يَدْعُوهُ اِلَى الْاِسْلَامِ ، فَاِذَا اَبَوْا ذٰلِكَ نَبَذَ اِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ .

Rabi' *(Radıyallahu Anh)* , bu ayet-i celileyi okuyarak şöyle buyurmuştur:

433 - "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e uyan kimsenin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in davet ettiği gibi davet etmesi ve onun korkuttuğu gibi korkutması kendisi üzerine bir haktır. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* islâma davet etmedikçe kimseyle savaşmazdı, fakat islâma girmekten geri duranlarla yaptığı sözleşmeyi hak üzere bozar (onlarla savaşır) dı." *(İbni Ebî Hâtim, No:7167, 4/1272)*

Ayet-i celilede geçen: (اَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ اَنَّ مَعَ اللهِ اٰلِهَةً اُخْرىٰ قُلْ لَا اَشْهَدُ قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَاِنَّنِى بَرِئٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ) **"Allah** (-u Tealâ) **ile beraber başka ilâhlar olduğuna gerçekten siz mi şahitlik ediyorsunuz? De ki: Ben şahitlik etmiyorum. De ki: O, ancak bir tek ilâhtır ve şüphesiz ki ben sizin şirk koşmakta olduğunuz şeylerden beriyim** (onlarla bir ilişiğim yoktur)" kavl-i şerifinin başındaki istifham (soru),

Âlûsî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, takrir (yaptıkları bu batıl şahitliği kendilerine kabul ettirmek) veya inkâr (bu şahitliklerini reddetmek) ya da her ikisine birlikte delâlet etmek için getirilmiş olabilir.

(اُخْرىٰ) kelimesi akılsızlar için kullanılan cemi'nin sıfatı olup, onların ilâhları taştan ve odundan olduğu için, kendilerine hakaret mahiyetinde onunla sıfatlandırılmışlardır.

Ayet-i celilede te'kid için (قُلْ) **"Söyle"** emri tekrarlanmıştır ki, buna göre mana: "Habibim de ki! Siz, bu şekilde şahitlikte bulunsanız da, bu şahitliğiniz sırf batıl (karışıksız yanlış) olduğundan, ben buna şahitlik yapmam, bilakis bunu red ve inkâr ederim. Yine de ki: O, tek ilâhtır. Ben ancak Allah-u Tealâ'dan başka ilâh olmadığına şahitlik ederim ve ben, sizin Allah-u Tealâ'dan başka taptıklarınızdan uzağım." şeklindedir.

Ebû Hayyân *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celiledeki tertip ne kadar eşsizdir. Şöyle ki: Allah-u Tealâ Habibine evvelâ şahitlikte müşriklere uymamasını emretmiştir ki, bundan, Allah-u Tealâ'yı uluhiyyetle ifrad (ilâhlıkta birlemek) manası çıkmayacağından ikinci defa vahdaniyeti Allah-u Tealâ'ya ispat etmesini emretmiş, üçüncü kere de onların işrak (ortak koşma) larından teberriyi (uzaklığı), mâkablini te'kid (geçen cümleleri kuvvetlendirme) mahiyetinde haber vermiştir.

Fahrurrazî, Hâzin ve Lübâb tefsirlerinde zikredildiği üzere; bu ayet-i celilede, tevhidin Allah-u Tealâ için ispat edilip, O'ndan gayri bütün ma'budların iptaline üç yönden delil bulunmaktadır.

1- (قُلْ لاَ اَشْهَدُ) **"De ki: Ben, şahitlik yapmam"** cümle-i celilesi, "Sizin bahsettiğiniz ortakların ispatı konusuna ben şahit olamam" manasında olduğundan, şirkten beraati icap eder ki bu, (فَاِنْ شَهِدُوا فَلاَتَشْهَدْ مَعَهُمْ) **"Onlar** (bir yanlışa) **şahitlik ederlerse, sen onlarla birlikte şahitlikte bulunma."** *(En'am Suresi:150 den)* kavl-i şerifi gibidir.

2- (قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ) **"De ki: O, ancak bir tek ilâhtır."** kavl-i şerifinde bulunan (اِنَّمَا) kelimesi, hasr (ancak) manasını ifade etmekte olup, (وَاحِدٌ) lâfzı ise, şerîkin nefyi (ortağın inkâr edilip), tevhidin ispatı hususunda sarih (ifadesi açık) tır. Böylece Allah-u Tealâ'yı birleyip, bütün ortakları reddederek, O'ndan gayrî her ilâhtan uzak durmak gerektiği sabit olmuştur.

3- (وَاِنَّنِى بَرِئٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ) **"Ben, sizin ortak koştuklarınızdan beriyim"** ifade-i celilesi, Allah-u Tealâ'nın ortaklarının olduğunun söylenmesinden uzak durulmak gerektiği hususunda bir tasrih (açık ifade kullanmak) tır.

Âlimler şöyle demişlerdir: Yeni müslüman olan kimsenin önce iki şehadeti getirmesi (Allah-u Tealâ'nın birliğine ve peygamberin doğruluğuna dair iki şehadet içeren kelime-i şehadeti söylemesi) ve islâm dışındaki bütün dinlerden beri (uzak) olduğunu ifade etmesi müstehaptır.

İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Allah-u Tealâ tevhidi açıkça ifade eden ayet-i celilenin akabinde (peşi sıra): (وَاِنَّنِى بَرِئٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ) **"Muhakkak ki ben, sizin ortak koştuklarınızdan beriyim"** ifadesini getirmiş olduğundan dolayı, yeni müslüman olan kimsenin, kelime-i şehadete ilâveten şirkten beri olduğunu ifade etmesi de müstehap (güzel) görülmüştür.

Ruhu'l-beyan tefsirinde zikredildiğine göre; Ahî Çelebi *(Rahimehullah)* , "Sadru'ş-şeria" isimli eserin haşiyelerinde şöyle demiştir: Yahudi ve hristiyanların islâma girmeleri sadece kelime-i şehadet getirmekle olmayıp, mutlaka şehadet kelimelerini okuduktan sonra, yahudilik ve hristiyanlıktan teberrî (uzaklık) larını açıklamalarına bağlıdır.

Bu teberri olmadıkça defaatla kelime-i şehadet getirseler de müslüman olamazlar çünkü onlar, (Resulullah) "Allahın elçisi" sözünü, "Ey müslümanlar! Allah'ın size gönderilen elçisi" diye tefsir ederler.

Ancak bu fetva, günümüzde islâm ehli arasında yaşayanlar hakkındadır, dâru'l-harp (küfür diyarın) da bulunup da bir müslümanın kendisine saldırması neticesinde kelime-i şehadet getiren veya "İslâm dinine girdim" yahut "Muhammed *(Aleyhisselâm)* ın dinine dahil oldum" diyenin bu hâli, tövbesine delildir.

"Dürrü'l-muhtasar" isimli eserde beyan edildiğine göre, bir kişinin, "Allah-u Tealâ"nın bana emrettiklerini kabul ettim, beni yasakladıkları şeyden vazgeçtim" demesi iman sözü olarak yeterlidir. Kalbiyle buna inanıp, diliyle de bunu ikrar ettiği takdirde imanı sahih olup, inanılması gereken her şeye mümin (inanıcı) sayılır."

Ayet: 19

İmam-ı Azam *(Rahimehullah)* a göre, mukallid (taklid edici) kimsenin imanı sahih (geçerli) ise de, nazar ve istidlâli (inandığı şey hakkında araştırmayı) terkettiği için günahkârdır.

"Faslü'l-hitab" isimli eserde zikredildiğine göre, müslüman memleketlerinde büyüyüp, Allah-u Tealâ'nın sanat eserlerini gördüğü vakit O'nu tesbih (noksan sıfatlardan tenzih) eden kimse taklid (körü körüne uymak) sınırından çıkmıştır.

Üstad Vehbe Zühaylî *(Sellemehullah)*, ayet-i celileyi şöyle özetlemiştir: Allah-u Tealâ, şahitlik yapan şeylerin en büyüğü, en yücesi ve en doğrusu olarak, ilâhlıkta tek olduğuna hakiki manada şahitlik etmektedir. Nefiste ve kevinde (insanın içinde ve dışında) bulunan bir çok delil ve burhanlar da, O'nun tevhidine şahitlik etmektedir.

İnsan fıtratına da Allah-u Tealâ, kemal sıfatlarla muttasıf bir ilâhın varlığına inanmayı yerleştirmiştir. Adaletli şahitler ve akıllı kimseler de O'nun vahdaniyetine şahitlik etmişlerdir. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« شَهِدَاللّٰهُ اَنَّهُ لَااِلٰهَ اِلاَّ هُوَ وَالْمَلٰئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَااِلٰهَ اِلاَّ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (١٨) »

"Allah (-u Tealâ), **şu hakikatı: Kendinden başka hiç bir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak** (delilleriyle, ayetleriyle) **açıkladı. Melekler de** (bunu ikrar etti, hakiki) **ilim sahipleri** (nebiler ve âlimler) **de** (böylece inandılar. Evet) **Ondan başka hiçbir ilâh yoktur.** (O), **Azîz** (mutlak galip) **dir, Hakîm** (her işi yerli yerinde olan) **dır."** *(Âli İmran suresi:18)* kavl-i şerifinde bu hakikati beyan etmiştir.

Mevlâ Tealâ: (مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ) **"Muhammed Allah'ın elçisidir."** *(Fetih Suresi:29 dan)*,

(اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيراً وَنَذِيراً) **"Şüphesiz biz seni müjdeleyici ve korkutucu olarak hak ile gönderdik."** *(Bakara Suresi:119 dan)* gibi bir çok ayet-i kerimelerinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamberliğinin doğruluğuna şahitlik etmiştir.

Ayrıca, bir çok mucizelerle de Habibini te'yid ederek bu şahitliğini ortaya koymuştur ki, bunların en önemlisi, islâmın kıyamete kadar devam edecek en büyük mucizesi olan Kur'an-ı Kerim'dir. Geçmiş kitaplar da bu şahitliği yapmışlar, önceki resuller de, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in gönderileceği müjdesini vermişlerdir ki, yahudi ve hristiyanların kitaplarında bu hakikatler mevcut iken gizlenmeye çalışılmıştır.

İşte bütün bu kuvvetli şehadetler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, risaleti tebliğ ettiğine, emaneti eda ettiğine, sözündeki sadakatine ve ümmete nasihat ettiğine dair Allah-u Tealâ'nın, Habîbiyle müşrikler arasında şahit olduğuna delâlet ettiği gibi, Allah-u Tealâ'nın, vahdaniyeti ispat ve ortaklardan beraat (uzaklık) hususunda da şahit olduğunu açıkça ifade etmektedir.

İmam Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şöyle buyurmuştur: Allah-u Tealâ'nın şehadeti bütün şahitliklere galip gelmiştir, çünkü yaratıklar bir şeye şahitlik etmeğe kalktıklarında, o şeyin hakikatlerini onların ilimleri kavrayamaz, Allah-u Tealâ'ya ise hiç bir şey gizli kalmaz.

Sonra Mevlâ Tealâ Habibi *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, zamanında bulunan bütün insanlara ve kıyamete kadar geleceklere meb'ûs (gönderilmiş) olduğunu haber vermiştir.

Nahcuvânî *(Kuddise Sırruhu)* da şu işârî manaya değinmiştir: Ey hayret ve dalâlet denizine dalanlar! Bu kadar açık deliller parladıktan sonra, zatıyla bir ve ilâhlıkta müstakil olan Allah-u Tealâ ile birlikte O'nun mülküne ve varlığına ortak olan başka ilâhların varlığına mı şahitlik ediyorsunuz? De ki: Sizin zulmen ve zûren (haksız ve yanlış yere) şahitlik ettiğiniz şeylere ben şahitlik edemem.

De ki: Bana gösterilen keşfe göre, O, Ulûhiyyet ve Rubûbiyyette tek bir ilâhtır, başkasının varlığı yoktur ki, O'na ortak olabilsin, bilakis hakiki mevcut ancak O'dur ve O'ndan gayri hiç bir ma'bud yoktur ve bilcümle ben sizin bir olan Allah'a ortak koştuğunuz ezlâl-i batıle (aslı olmayan gölgeler) ve temâsil-i âtıle (boş suretler) den son derece uzağım.

Allah-u Tealâ'nın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile insanlar arasında yeterli şahit olduğunu açıklayan diğer ayet-i kerimeler:

« ... انَّ اللّٰهَ كَانَ عَلىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيداً (٣٣) »

"Allah (-u Tealâ) her şeyin üzerinde hakiki şahittir." *(Nisa Suresi:33 den)*

« ... وَكَفىٰ بِاللّٰهِ شَهِيداً (٧٩) »

"Şahit olarak da Allah (-u Tealâ) yeter." *(Nisa Suresi:79 dan)*

« ... وَكَفىٰ بِاللّٰهِ شَهِيداً (١٦٦) »

"Ve şahit olarak Allah (-u Tealâ) kâfidir." *(Nisa Suresi:166 dan)*

« ... فَكَفىٰ بِاللّٰهِ شَهِيداً بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ... (٢٩) »

"Bizimle sizin aranızda şahit olarak Allah (-u Tealâ) yeter." *(Yunus Suresi:29 dan)*

« ... قُلْ كَفىٰ بِاللّٰهِ شَهِيداً بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ... (٤٣) »

"De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah (-u Tealâ) yeter." *(Ra'd Suresi:43 den)*

« ... قُلْ كَفىٰ بِاللّٰهِ شَهِيداً بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ... (٩٦) »

"De ki: Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak Allah (-u Tealâ) kâfidir." *(İsra Suresi:96 dan)*

Ayet: 19

..... 580 .....

« ... قُلْ كَفىٰ بِاللّٰهِ بَيْنِى وبَيْنَكُمْ شَهِيداً... (٥٢) »

"De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah (-u Tealâ) yeter." *(Ankebut Suresi:52 den)*

« ...انَّ اللّٰهَ كَانَ عَلىٰ كُلِّ شَئٍ شَهِيداً (٥٥) »

"Şüphesiz Allah (-u Tealâ) her şeye şahittir." *(Ahzab Suresi:55 den)*

« ... كَفىٰ بِهِ شَهِيداً بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ ... (٨) »

"Benimle sizin aranızda şahit olarak O yeter." *(Ahkâf Suresi:8 den)*

« ... وَ كَفىٰ بِاللّٰهِ شَهِيداً (٢٨) »

"Şahit olarak Allah (-u Tealâ) yeter." *(Fetih Suresi:28 den)*

Kur'an-ı Kerim'in Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e inzar için vahyedildiği

« قُلْ انَّمَا انْذِرُكُمْ بِالْوَحْىِ ... (٤٥) »

"De ki: Ben sadece vahiy ile sizi ikaz ediyorum." *(Enbiya Suresi:45 den)*

« وَهٰذَا كِتَابٌ انْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا ... (٩٢) »

"Bu (Kur'an), Ümmü'l-kura (Mekke) ve çevresindekileri korkutman için sana indirdiğimiz ve kendinden öncekiler (Tevrat ve İncil) i doğrulayıcı mübarek bir kitaptır." *(En'am Suresi:92 den)*

« وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ قُرْاٰناً عَرَبِيّاً لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَارَيْبَ فِيهِ...(٧) »

"Şehirlerin anası (olan Mekke'de) ve onun çevresinde bulunanları uyarman ve hakkında hiç bir şüphe bulunmayan toplanma günü ile korkutman için sana böyle arapça bir Kur'an vahyettik." *(Şûrâ Suresi:7 den)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, Allah-u Tealâ'yı birlemesini ve şirkten berî olmasını emreden diğer ayet-i kerimeler:

« قُلْ انَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحىٰ اِلَىَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَآءَ رَبِّهِ
فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحاً وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ اَحَداً (١١٠) »

"De ki: Ben ancak sizin gibi bir beşerim. (Şu kadar ki) bana yalnız İlâhınızın bir tek İlâh olduğu vahyediliyor. Artık kim Rabbi'ne kavuşmayı ümit (ve arzu) ediyorsa güzel bir amel işlesin ve Rabbi'ne ibadette hiç bir kimseyi (ve hiç bir şeyi) ortak tutmasın." *(Kehf suresi:110)*

« قُلْ اِنَّمَآ يُوحٰى اِلَىَّ اَنَّمَآ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (١٠٨) »

"De ki: Bana sadece, sizin ilâhınızın ancak bir tek ilâh olduğu vahyediliyor. Hâlâ müslüman olmayacak mısınız?" *(Enbiya Suresi:108)*

« قُلْ اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَىَّ اَنَّمَآ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا اِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ (٦) »

"De ki: Ben ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık O'na doğrulun (yönelin) ve O'ndan mağfiret dileyin. Müşrik (ortak koşan) ların vay hâline!" *(Fussilet Suresi:6)*

« قُلْ اِنَّمَآ اَنَا مُنْذِرٌ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (٦٥) »

"De ki: Ben ancak bir korkutucuyum. Tek ve Kahhâr olan Allah (-u Tealâ) dan başka hiç bir ilâh yoktur." *(Sâd Suresi:65)*

« قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ (١) »

"De ki: O, Allah birdir." *(İhlâs Suresi:l)*

Diğer peygamberlerin de şirkten beri oldukları

« ... قَالَ يَا قَوْمِ اِنّى بَرِىءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (٧٨) »

"(İbrahim *(Aleyhisselâm)* **) dedi ki: Ey kavmim! Ben sizin** (Allah-u Tealâ'ya) **ortak koştuğunuz şeylerden uzağım."** *(En'am Suresi:78 den)*

« ... قَالَ اِنّى اُشْهِدُ اللّٰهَ وَاشْهَدُوا اَنّى بَرِىءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (٥٤) »

"(Hûd *(Aleyhisselâm)* **) dedi ki: Şüphesiz ben Allah** (-u Tealây) **ı şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki, ben sizin ortak koşmakta olduğunuz şeylerden kat'iyyen uzağım."** *(Hûd Suresi:54 den)*

Allah-u Tealâ, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in hak olduğuna şahitlik ettikten sonra, inkârcıların da aslında bunu bildiklerini fakat bile bile inkâr ettiklerini beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَآءَهُمْ اَلَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (٢٠)

KELİME MANASI (20)

(اَلَّذِينَ) **O kimseler ki,** (اٰتَيْنَا) **biz verdik,** kime? (هُمْ) **onlara,** neyi? (الْكِتَابَ)**kitabı,** yani kendilerine kitap verilen hristiyan ve yahudiler, (يَعْرِفُونَ) **tanırlar,** kimi? (هُ) **onu,** yani Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i, ne gibi? (كَمَا يَعْرِفُونَ) **tanıdıkları gibi,** kimi? (اَبْنَآءَهُمْ) **oğullarını,** (اَلَّذِينَ) **o kimseler ki,** (خَسِرُوا) **hüsrana** (ziyana) **uğrattılar,** kimi? (اَنْفُسَهُمْ)**kendilerini,** (فَهُمْ)**onlar,** (لَا يُؤْمِنُونَ) **inanmazlar.**

MEALİ ŞERİF

Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i) **kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Nefislerini hüsrana uğratanlar** (kendilerini zarara düşürenler var ya), **işte onlar inanmazlar.**

İ Z A H A T

Fahrurrazî ve Hâzin'in beyanlarına göre; ayet-i celilede geçen kitap ehlinden maksat, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zamanında bulunan yahudi ve hristiyan âlimleridir.

Bir önceki ayet-i celilenin iniş sebebi olarak zikredildiği üzere, Mekke müşrikleri, yahudi ve hristiyanlara Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in durumunu sormuşlar, onlar da: "Tevrat ve İncil'de ona dair bir bahis yoktur." diyerek inkâr etmişlerdir.

Geride zikredilen ayet-i celile ile Mevlâ Tealâ, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nübüvvetinin sabit bir hakikat olduğu hususunda kendi şahitliğinin yeterli olduğunu beyan buyurmuş, daha sonra bu ayet-i celile ile de onların: "Biz Muhammed'i tanımıyoruz" sözlerinde yalancı olduklarını, çünkü kendi öz oğullarını bilip tanıdıkları gibi, onun peygamberliğinin doğruluğunu yakînen bildiklerini açıklamıştır.

Nitekim rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Medine-i Münevvere'ye gelince, Abdullah ibni Selâm *(Radıyallahu Anh)* da islâm ile yeni müşerref olmuş iken, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ona:

"Allah-u Tealâ, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Mekke'de iken ona: (اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَآءَهُمْ) **'Kendilerine kitap verdiklerimiz oğullarını tanıdıkları gibi onu tanırlar'** ayet-i celilesini indirdi. Bu tanıma işi nasıldır? " diye sorunca,

Abdullah ibni Selâm *(Radıyallahu Anh)*: "Ey Ömer! Onu içinizde görür görmez oğlumu tanır gibi yakînen tanıdım. Şüphesiz ki ben, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i, kendi oğlumdan daha iyi bildim ve tanıdım, zira kadınların ne yaptıklarını bilemem ama, bu zatın Allah-u Tealâ'dan gelen hak bir peygamber olduğuna şahitlik ederim." diye cevap verdi.

Bunun üzerine Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* :

« قَدْ وُفِّقْتَ وَصَدَقْتَ »

"Muhakkak muvaffak kılındın (hayra ulaştırıldın) **ve doğru söyledin"** buyurdu. *(Âlûsî, 7/120)*

Mâverdî, İbni Cevzî, Ebû Hayyân ve Âlûsî *(Rahimehumullah)* ın beyanlarına göre; ayet-i celilede zikredilen: **"Kendilerine kitap verdiklerimiz"** tabiri umumî olup, murat hususi kimselerdir, çünkü bu itirafı, onlardan iman eden veya en azından insaf edenlerden başkası yapmaz.

Ayet-i celilede geçen, **"Kitap"** hakkında iki görüş vardır:

a) Cumhurun görüşüne göre, bu Tevrat ve İncil olup, cins manası gözetilerek müfred getirilmiştir.

b) Bu kitaptan murat Kur'an-ı Kerim olabilir, bu durumda (هُ) zamiri de ona raci olur.

(يَعْرِفُونَهُ) cümlesinde bulunan (هُ) zamirinin merci'i hakkında bir kaç görüş vardır:

a) İmam-ı Süddî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre bu, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e racidir. Nitekim Abdullah ibni Selâm *(Radıyallahu Anh)* ın geride zikredilen sözü, bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Hasen, Katâde ve İbni Cüreyc *(Radıyallahu Anhum)* da bu görüştedirler.

b) Bu zamir, din ve peygambere birlikte gidebilir ki, buna göre mana: "Onlar islâmın Allah-u Tealâ'nın dini, Muhammed*(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in de Allah-u Tealâ'nın resulü olduğunu bilirler" demektir. Bu mana Katâde *(Radıyallahu Anh)* ın diğer bir görüşüdür.

c) Geride zikredilen, Allah-u Tealâ'nın tevhidi hakkındaki sözün yakınlığından dolayı bu zamir, tevhide raci olabilir ki, bu durumda ehli kitap, Kureyş ve arap kâfirlerine karşı Allah-u Tealâ'nın birliği hususunda şahit gösterilmiş olurlar.

d) Kur'an-ı Kerimin vahyi ile ilgili bir önceki ayet,i celilede geçen ifadeden dolayı zamir, Kur'an-ı Kerime de dönebilir ki, buna göre mana: "Onlar, peygamberin doğruluğunu gösteren o kitabı (Kur'anı) bilirler" demek olur.

e) Bu zamir, tevhid, resul ve Kur'an mefhumlarının hepsine birden ait olması hâlinde, Mevlâ Tealâ bir takım şeyleri bahsettikten sonra, "Ehli kitap, bizim bu anlattıklarımızı bilirler." buyurmak istemiş olabilir.

f) Bir görüşe göre de, zamir onların kendi kitaplarına ait olabilir. Bu durumda mana: "Onlar, içersinde Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bahsi geçen kendi kitaplarını iyi bilirler" demek olacağından, bu da onların Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i itiraf etmelerini gerektirir.

Ayet-i celileye karşı ehli kitaptan gelen itirazın reddi:

Ayet-i celilenin açık ifadesi, onların, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nübüvvetini bilmelerinin, oğullarını tanımaları gibi olmasını gerektirir, dolayısıyla burada şöyle bir soru akla gelebilir:

Tevrat ve İncil'de yazılı olan, sadece âhir zamanda insanları hak dine davet eden bir zatın geleceğidir, yahut da bununla birlikte o peygamberin geleceği zaman, yer, neseb, sıfat, hilye ve şekli de belirtilmiş olabilir.

Birinci ihtimale göre, bukadarcık bilgi, bahsedilen bu şahsın Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* olduğuna delâlet etmezken, "Onların, onun peygamberliğini bilmeleri, oğullarının oğulluğunu bilmeleri gibidir." demek nasıl doğru olabilir?

Eğer ikinci ihtimal söz konusu ise, bütün yahudi ve hristiyanların, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Allah-u Tealâ tarafından gönderilen bir peygamber olduğunu bizzarure (kesin olarak) Tevrat ve İncil'den öğrenmiş olmaları gerekir ki, böyle büyük bir topluluğun yalan söylemeleri mümkün olmaz. Çünkü biz kesinlikle bilmekteyiz ki Tevrat ve İncil, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in evsafının, tafsilâtlı şekilde tarifini ihtiva etmemektedirler.

Bu durumda, ya "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zuhuru zamanında Tevrat ve İncil'de vardı" denilebilir; ya da "Daha önce bu kitaplar değiştirildiği için Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* geldiğinde bu sıfatlar mevcut değildi" denilebilir.

Birinci söz geçersizdir, çünkü şark ve garp ehline ulaşmış olan bir kitapta bulunan böyle mükemmel tafsilatı gizlemek imkânsızdır.

İkinci ihtimal de batıldır, çünkü bu takdirde, ne o zamanın yahudileri, ne de o vaktin hristiyanları, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamberliğini kendi oğullarını tanıdıkları gibi bilmezlerdi, dolayısıyla bu sözün manası nedir?

Bu soruya bir kaç yönden cevap verilir:

a) Ayet-i celilede kastedilenler yahudi ve hristiyan âlimleridir, çünkü bunlar istidlâl ve nazar (delil çıkarma ve düşünme) ehli olduklarından ve mucizelerin zuhurunu Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in elinde gördüklerinden, gördükleri bu mucizelerle onun Allah-u Tealâ'nın resulü olduğunu bilmişlerdir. Dolayısıyla onların Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i bilmelerinin, oğullarını tanımalarına teşbihinden maksat, bu anlatılan hususdur.

b) Allah-u Tealâ ayet-i celilede: "Onlar onu Tevrat ve İncil'le bilirler" buyurmamış, ancak: "Onu tanırlar" buyurmuştur ki, bu tanımanın, peygam-

berlerinden gelen haberler vasıtasıyla Tevrat ve İncil'e isnad edilmiş olması mümkündür. Bu yüzden onların Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hakkındaki tafsilâtlı bilgileri, mucizelere bakarak değil de, kendilerine nakledilen haberler vasıtasıyla da olabilir.

c) Soruda geçen: "Her tarafa yayılmış bir şeyi gizlemek imkânsızdır" sözü geçersizdir. Çünkü ehli kitabın bazı hakikatleri gizledikleri Kur'an-ı Kerimde musarrah (açıkça bildirilmiş) tir. Nitekim:

« اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَآءَهُمْ وَاِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ (١٤٦) »

"Kendilerine kitap verdiklerimiz (yahudi ve hristiyan âlimleri), **onu** (o peygamberi), **oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Böyleyken içlerinden bir kısmı** (Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamber olduğunu ve Kâbe-i Muazzama'nın kıble olduğunu) **bildikleri hâlde hakkı gizlerler."** *(Bakara suresi: 146)*

« اِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِى الْكِتَابِ اُولٰٓئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ (١٥٩) »

"Şüphesiz indirdiğimiz o çok açık ayetleri ve doğruyu biz kitapta onu insanlara pek aşikâr bildirdikten sonra gizleyenler (var ya) **işte onlara, hem Allah lânet eder, hem de lânet ediciler** (lânet edebilen her şey) **lânet ederler."** *(Bakara suresi:159)*

« اِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهٖ ثَمَنًا قَلِيلًا اُولٰٓئِكَ مَا يَاْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ اِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (١٧٤) »

"Şüphesiz Allah (-u Tealân) **ın indirdiği kitaptan,** (peygamberin sıfatlarına dair) **bir şeyi gizleyip de, bunun mukabilinde az bir bahayı** (alçak bir menfaatı) **satın alanlar** (var ya), **işte onlar, karınlarına ateş** (olacak şey) **den başka** (bir şey) **yemiş olmazlar** (zira kişi, kendisini ateşe sokacak bir şeyi yeyince sanki ateşin kendisini yemiş olur), **kıyamet gününde Allah** (-u Tealâ Hazretleri) **onlarla konuşmayacak** (rahmetiyle onlara iltifat etmiyecek) **tir ve onları** (küfür ve masiyet pisliğinden asla) **temizlemeyecektir. Onlar için çok acı verici bir azap da vardır."** *(Bakara suresi:174)*

« يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ (٧١) »

"Ey ehli kitap! Niçin hakkı batılla (doğruyu eğriyle) **karıştırıyor ve bildiğiniz halde gerçeği gizliyorsunuz."** *(Âli İmran suresi:71)*

« ... تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيراً ... (٩١) »

"Siz onu (Tevrat'ı) **kağıtlara yazıp** (istediğinizi) **açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz..."** *(En'am Suresi:91 den)* ayet-i kerimeleri bu gerçeği ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu gizlemek sadece nasları ortadan kaldırmak suretiyle değil, yanlış tevil etmek (yorumlamak) şekliyle de vuku bulmuştur.

Bir de Tevrat ve İncil gibi kitapların hafız ve âlimleri az olduğundan bir takım haham ve rahiplerin bir araya gelip karar almaları neticesinde bütün yahudi ve hristiyan camiası onların dediklerine uyduklarından Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in evsâfını gizlemeleri zor olmamıştır. Nitekim:

٩ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَوْ آمَنَ بِي عَشَرَةٌ مِنَ الْيَهُودِ لَآمَنَ بِي الْيَهُودُ »

9 - Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Yahudiler** (in âlim ve idarecilerin) **den on kişi bana inansaydı** (onlara uyarak) **elbette bütün yahudiler bana inanırdı."** Diğer bir rivayette:

« لَمْ يَبْقَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا يَهُودِيٌّ إِلَّا أَسْلَمَ »

"Yer yüzünde bir yahudi kalmaz, hepsi müslüman olurdu." buyurmuştur. *(Buharî, Fezâilü's-Sahabe:80, No:3725, 3/1434, Müslim, Sıfâtü'l-münafıkîn:3, No:2793, 4/2151, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:8563, 3/254)*

١٠ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) ﴿ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَـٰذَا مِنْ عِنْدِ اللهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَناً قَلِيلاً ﴾ أَحْبَارُ يَهُودٍ وَجَدُوا صِفَةَ النَّبِيِّ ﷺ مُحَمَّدٍ مَكْتُوباً فِي التَّوْرَاةِ أَكْحَلَ ، أَعْيَنَ رَبْعَةً جَعْدَ الشَّعْرَةِ حَسَنَ الْوَجْهِ ، فَلَمَّا وَجَدُوهُ فِي التَّوْرَاةِ مَحْوَهُ حَسَداً وَبَغْياً ، فَأَتَاهُمْ نَفَرٌ مِنْ قُرَيْشٍ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ فَقَالُوا: أَتَجِدُونَ فِي التَّوْرَاةِ نَبِيّاً أُمِّيّاً؟ فَقَالُوا: نَعَمْ ، نَجِدُهُ طَوِيلاً أَزْرَقَ سَبِطَ الشَّعْرِ . فَأَنْكَرَتْ قُرَيْشٌ وَقَالُوا: لَيْسَ هَـٰذَا مِنَّا.

d) 10 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiği üzere: **"Elleriyle** (bir) **kitap yazıp da sonra, onu az bir bedel karşılığında satmak için 'Bu Allah katındandır' diyenlere yazıklar olsun! Ellerinin yazdıklarından ötürü vay onların hâline! Ve kazandıklarından ötürü vay hâline onların!"** *(Bakara Suresi:79)* ayet-i celilesinde bahsedilenler, yahudi âlimleridir ki onlar, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sıfatlarını Tevratta: **"Göz bebeği koyu siyah, iri gözlü, orta boylu** (çok değil, normal) **kıvırcık saçlı ve güzel yüzlü."** olarak buldular.

Kıskançlık ve azgınlıklarından dolayı bu sıfatları sildiler, Mekke ehlinden Kureyş kabilesinin bir takım fertleri onlara gelip: "Tevratta ümmi bir peygamber (e ait tarif) buluyor musunuz?" diye sorduklarında: "Evet! Onu uzun boylu, çakır gözlü ve düz saçlı olarak buluyoruz" dediler. Bunun üzerine Kureyş: "Bu anlattığınız bizden değil" diyerek Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i inkâr ettiler. *(İbni Ebî Hâtim, No:805, 1/154)*

Beyhakî "Delâil" isimli eserinde İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Allah-u Tealâ, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i Tevratta vasfetti (sıfatlarıyla tanıttı). Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* geldiğinde, yahudi âlimleri onu kıskanarak, kitaplarındaki sıfatlarını değiştirip: 'Biz onun nâtını (tanıtımını) yanımız (kitabımız) da bulamıyoruz' dediler.

Kendi cahillerine de: 'Bu Tevratta yazılanlar şu anda peygamber olarak çıkan kişinin vasıfları değildir' diyerek, kendi yazdıkları değişik evsafı ortaya atıp, insanlara meseleyi karıştırdılar, çünkü Tevratı bildiklerinden dolayı cahilleri onlara hediyeler veriyor, böylece onlar geçiniyordu. Bu yüzden o âlimler, cahillerin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e inanması hâlinde kendi menfaatlerinin kesileceğinden korkarak böyle yaptılar." *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 1/202)*

Bu rivayetlerden de açıkça anlaşıldığı üzere, ehli kitap uleması âhir zaman peygamberini toptan inkâr etmemiş, bilakis "O zat ilerde çıkacaktır, fakat bu o değildir." diyerek kendilerine tâbi olan insanların küfrüne sebep olmuşlardır. İşte:

« وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ(١٤) »

"Kendileri de bunlara (ayetlerimize) **yakînen inandıkları hâlde zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler. Bozguncuların akibetinin nice olduğuna bir bak!"** *(Neml Suresi:14)* ayet-i celilesinin manası budur.

e) Tevrat ve İncil, âhir zamanda çıkacak bir peygamberi müjdelemekle birlikte, onun zamanı, mekânı, soyu, şekli ve şemâili gibi bütün vasıflarına delâlet etmeyip, bazı sıfatlarını açıklamış olabilir ki bu da, onların Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i tanımalarına yeterlidir. Nitekim:

« اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ ..... أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (١٥٧) »

"Yanlarındaki Tevrat ve İncilde yazılı buldukları o resule, o ümmî peygambere uyanlar (var ya)**.....İşte kurtuluşa erenler ancak onlardır."** *(A'râf Suresi:157 den)* kavli şerifi ile,

« وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُم مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِن بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ ... (٦) »

Ayet: 20

"Hani Meryem'in oğlu İsa (şöyle) demişti. Ey İsrail oğulları! Ben size kendimden önceki Tevratı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, ismi Ahmed olan bir resulü de müjdeleyici olduğum hâlde (gönderilmiş) Allah-ın elçisiyim..." *(Saf Suresi:6 dan)* ayet-i celilesi bunun en bariz örnekleridir.

Ayrıca, ehli kitap ulemasından gelen bir çok nakiller de, bu görüşün doğruluğunu kuvvetlendirmektedir. Bunun bir çok örneği vardır:

1- Abdullah ibni Selâm *(Radıyallahu Anh)* ın, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* a cevaben: "Ben onu Allah-u Tealâ'nın Tevratta vasfettiği sıfatıyla tanıyorum" sözü buna delâlet etmektedir.

2- Ehli kitabın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i tanıdıklarına delâlet eden diğer bir delil de Abdullah ibni Selâm *(Radıyallahu Anh)* ın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile ilk buluşmasında ona: "Cennet ehlinin ilk yiyeceği nedir?" gibi bir takım sorular yöneltip, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, bu suallerin hepsini cevaplaması üzerine, o anda müslüman olup, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Tevratta işaret edilen peygamber olduğunu anlamasıdır.

3- Selman *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

١١ – رُوِىَ عَنْ سَلْمَانَ (رضى الله عنه) قَالَ: خَرَجْتُ اَبْتَغِى الدِّيْنَ فَوَافَقْتُ فِى الرُّهْبَانِ بَقَايَا اَهْلِ الْكِتَابِ ، قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿ يَعْرِفُوْنَهُ كَمَا يَعْرِفُوْنَ اَبْنَاءَهُمْ ﴾ وَكَانُوا يَقُوْلُوْنَ: هٰذَا زَمَانُ نَبِىٍّ قَدْ اَظَلَّ يَخْرُجُ مِنْ اَرْضِ الْعَرَبِ لَهُ عَلَامَاتٌ ، مِنْ ذٰلِكَ شَامَةٌ مُدَوَّرَةٌ بَيْنَ كَتِفَيْهِ خَاتَمُ النُّبُوَّةِ فَلَحِقْتُ بِاَرْضِ الْعَرَبِ وَخَرَجَ النَّبِىُّ ﷺ فَرَاَيْتُ مَا قَالُوا كُلَّهُ، وَرَاَيْتُ الْخَاتَمَ ، فَشَهِدْتُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللّٰهِ ، وَسَمِعْتُهُ يَقُوْلُ: « رِبَاطُ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ اَفْضَلُ مِنْ صِيَامِ شَهْرٍ وَقِيَامِهِ قَائِمٌ لَا يَفْتُرُ وَصَائِمٌ لَا يُفْطِرُ وَاِنْ مَاتَ مُرَابِطًا جَرٰى عَلَيْهِ كَصَالِحِ عَمَلِهِ حَتّٰى يُبْعَثَ وَوُقِىَ عَذَابَ الْقَبْرِ »

11 - Bir zaman ben din aramaya çıkmıştım, rahipler içersinde ehli kitabın kalıntılarına rastladım. Allah-u Tealâ buyurdu ki: **"Oğullarını tanıdıkları gibi onu tanırlar."** Onlar: "Bu vakit, arap topraklarından çıkacak bir peygamberin gölgesinin bastığı (çıkmasının yaklaştığı) bir zamandır. Onun bir takım alâmetleri vardır ki, iki omuzu arasında peygamberlik mührü olarak bulunan yuvarlak ben onlardandır" diyorlardı.

Ben bunu duyunca arap topraklarına gittim. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de zuhur etti, ben o rahiplerin dedikleri alâmetlerin tümünü görüp, o mührü de görünce, "Allah-u Tealâ'dan başka hiç bir ilâh bulunmadığına, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in de Allah-u Tealâ'nın resulü olduğuna" şahitlik ettim.

Ve onun şöyle buyurduğunu işittim: **"Bir gün ve bir gece ribat** (Allah-u Tealâ yolunda nöbet tutmak) **bir ay hiç iftar etmeden oruç tutmak ve hiç uyumadan namaz kılmaktan üstündür. Bu hâl üzere ölen kişi diriltilinceye kadar salih amelleri kendisine yazılır ve kabir azabından korunur."** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No:6180, 6/267)*

4- Yahudilerin büyük âlimlerinden, Zeyd ibni Su'ne'nin müslüman oluş kıssası da yahudilerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i tanımalarına yeterli olacak kadar evsafını bildiklerinin açık bir göstergesidir.

Nitekim Abdullah ibni Selâm *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır:

Allah-u Tealâ, Zeyd ibni Su'ne'nin hidayetini dileyince, Zeyd şöyle dedi: Nübüvvet alâmetlerinden iki şey hariç hepsini Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e baktığımda yüzünde gördüm.

O iki şey de yumuşaklığının, öfkesini geçtiği ve kendisine karşı yapılan kötü muamelenin ancak hilmini (yumuşaklığını) artırdığı hususlarıydı ki, ben onun bu iki huyuna rastlamadığımdan, ona yanaşıp bu ahlâkını anlamak istedim.

Bir gün Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, yanında Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* bulunduğu hâlde, hücre-i saadetlerinden çıktıklarında merkebine binmiş bedevî kılığında bir adam ona gelerek:

"Filân oğullarının karyesi islâma girdiler, ben de onlara islâma girdikleri takdirde rızıklarının kendilerine bol olarak geleceğini anlatmıştım, fakat onlara şiddet, kıtlık ve yağmurdan kuraklık isabet etti, bu yüzden ya resulallah! Ben onların bir hevesle islâma girdikleri gibi boş bir tama'la da islâmdan çıkacaklarından korkarım, eğer sen onlara yardım edecek bir şey göndermeyi uygun görürsen ben bunu yaparım (onlara ulaştırırım)" dedi.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* yanında bulunan Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* a, ("Gönderecek bir şey var mı?" diye sorar gibi) bakınca, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*: "Ondan birşey kalmadı" diye cevap verdi.

Bunun üzerine ben ona yaklaşarak: "Ya Muhammed! Filân oğullarının bostanından malûm bir hurmayı şu vade ile bana satar mısın? " deyince, O:

١٢ – « لاَ يَا يَهُودِيُّ، وَلَكِنْ أَبِيعُكَ تَمْراً مَعْلُوماً إِلَىٰ أَجَلٍ كَذَا وَكَذَا، وَلاَ أُسَمِّي حَائِطَ بَنِي فُلاَنٍ »

12 - **"Ey yahudi olmaz! Lâkin ben sana belirli bir hurmayı, muayyen bir vade ile satarım, fakat filâncanın bostanı diye belirlemem."** buyurdu. Ben de "Evet!" dedim. Bunun üzerine benimle mubaya'a (alış veriş akdi) yaptı, ben de kesemi çıkartarak malûm bir hurma için belirli bir vadeye karşılık seksen miskal altın ona verdim.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de, o parayı o kişiye vererek:

١٣ – « اِعْجَلْ عَلَيْهِمْ وَأَغِثْهُمْ بِهَا »

13 - **"Acele git onlara bu parayla yardım götür."** buyurdu. Tayin edilen sürenin iki veya üç gün öncesi Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, yanında Ebubekir, Ömer, Osman ve ashabından bir grup bulunduğu hâlde ensardan bir zatın cenazesine çıktı.

Cenaze namazı kıldıktan sonra bir duvara yanaşıp oturdu, ben hemen gelip gömleğinin yakalarından tutup sert bir yüzle kendisine bakarak: "Ya Muhammed! Hakkımı ödemeyecek misin? Vallahi Abdülmuttalib oğulları olarak sizin borcunuzu geciktirdiğinizi bilmezdim, fakat size karışınca bunu öğrendim." dedim.

O sıra Ömer ibni Hattab'a baktığımda, gözlerinin dönen daire gibi yüzünde deverân ettiğini gördüm, sonra bana bakarak: "Ey Allahın düşmanı! Sen Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e bu duyduğum sözleri mi söylüyorsun ve ona bu gördüğüm muameleyi mi yapıyorsun? Onu hak olarak gönderen Allah'a yemin olsun ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e zarar vermekten korkmasam elbette bu kılıcımla senin başını vururdum." derken, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* sükûnet ve vakar içersinde Hazreti Ömer'e bakarak:

١٤ – «اِنَّا كُنَّا اَحْوَجَ اِلىٰ غَيْرِ هٰذَا مِنْكَ يَاعُمَرُ، اَنْ تَأْمُرَنِى بِحُسْنِ الْاَدَاءِ وَتَأْمُرَهُ بِحُسْنِ التِّبَاعَةِ اذْهَبْ بِهِ يَاعُمَرُ ، فَاقْضِهِ حَقَّهُ ، وَزِدْهُ عِشْرِينَ صَاعاً مِنْ غَيْرِهِ مَكَانَ مَارُعْتَهُ»

14 - **"Ey Ömer! Biz senin bu tavrından başkasına,** (yani) **bana, güzelce ödemeyi, ona da güzelce istemeyi emretmene daha ziyade muhtaçtık. Ey Ömer! Götür ona hakkını ver, korkuttuğun için de, başka cins hurmadan yirmi ölçek fazla ver"** buyurdu.

Bunun üzerine Hazreti Ömer beni götürüp hakkımı verdikten sonra, yirmi ölçek de fazla verince ben: "Bu fazlalık nedir?" diye sormam üzerine o: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bana seni korkuttuğum için fazla vermemi emretti" dedi.

O zaman ben: "Ey Ömer! Beni tanıyor musun?" diye sorduğumda o, "Hayır! Sen kimsin?" deyince, ben: "Zeyd ibni Su'ne'yim" dedim. Bu sefer o: "Şu âlim olan kişi mi?" diye sorunca, ben: "Evet! Âlim olan" dedim.

Bunun üzerine Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*: "Peki öyleyse, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e bu sözleri söylemene ve bu yaptığını işlemeye seni sevkeden sebep nedir?" diye sorunca,

Ben: "Ey Ömer! Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e baktığımda onun yüzünde peygamberlik alâmetlerinin tamamını farkettim, ancak iki şeyi ondan tecrübe etmemiştim ki onlar da, yumuşaklığının öfkesini geçmesi ve kendisine karşı yapılan kötü muamelenin ancak yumuşaklığını artırması idi, şimdi onları da denedim.

Artık seni şahit tutuyorum ki, ben Rabb olarak Allah'tan, din olarak islâm'dan, peygamber olarak da Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den razıyım. Ben yahudilerin en zengini olarak malımın yarısının Ümmet-i Muhammed'e sadaka olduğuna da seni şahit kılarım." dedim.

O zaman Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*: "Sen bütün ümmete hayır ulaştırmaya imkân bulamazsın, bazısına olsa olmaz mı?" deyince, ben: "Peki bazısına olsun" dedim.

Sonra Hazreti Ömer'le birlikte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in huzuruna geldiklerinde Zeyd *(Radıyallahu Anh)* kelime-i şehadet getirerek Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e iman edip onu tasdik etti ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile beraber bir çok muharebelere katıldı, sonra Tebûk gazvesinde kaçmayıp düşman üzerine atılarak şehit oldu. *(Sahih ibni Hibbân, No:288, 1/253; Hâkim, el-Müstedrek, No:6547, 3/700, Ebû Nuaym, Delâilü'n-nübüvve, No:48, 1/91, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:5147, 5/222, İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, No:1841, 2/149, İbni Mace, Ticârât:59, No:2281, 2/765, Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, No:11114, 6/40, İbni Hacer, el-İsâbe, No:2898, 3/28, İbni Abdi'lberr, el-İstî'âb, No:854, 2/122)*

Bu hadis-i şeriften anlaşılan bazı meseleler:

1- Ehli kitap uleması, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bütün evsafını bilmekteydiler.

2- Selem akdinde para peşin alınıp, malın veresiye olması meşrûdur.

3- Meyvelerin selem usulü ile veresiye satılması caizdir.

4- Muayyen bir bahçeden alınacak mahsul üzerine selem yapmak caiz değildir.

5- Selem akdinin meşrû olması için malın fiatının tesbit edilmesi ve vadenin tayin edilmesi gereklidir.

6- Gayri müslimlerle alış veriş etmek caizdir.

7- Muhtaç durumda olan müslümanlara ve özellikle islâmiyeti yeni kabullenmiş olanlara yardımcı olmak müstehaptır.

8- Sıkıntı içinde bulunan müslümanların durumunu büyüklere arzetmek uygundur.

Allah-u Tealâ, ehli kitabın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i, oğullarını tanır gibi tanıdıklarını beyan ettikten sonra, içlerinden iman etmeyenlerin hüsranını belirtmek üzere: (اَلَّذِينَ خسروا انفسهم فهم لا يؤمنون) **"Nefislerini hüsrana uğratanlar** (var ya), **işte onlar iman etmezler."** buyurmuştur ki bu kavl-i şerif hakkında iki görüş vardır:

1- Cümle-i celilenin başındaki (اَلَّذِينَ) lâfzı, birinci (اَلَّذِينَ) nin sıfatı olabilir ki bu durumda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamberliğini bildiği halde inkâr eden ehli kitap uleması tehdit edilmektedir.

Nitekim, Semerkandî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, nefislerini hüsrana uğratan bu kimseler, reislik talebiyle (baş olma isteğiyle) dünyayı ahirete tercih eden Ka'b ibni Eşref ve ona tâbi olan kişilerdir.

Ulemadan bir kısmı, bir ayet-i kerimede aynı kimselerin hem şahit gösterilip, hem de zemmolunmaları (kınanmaları) uygun olmayacağından, bu manayı kabul etmemişlerse de, İbni Atiyye *(Rahimehullah)* bunda bir sakınca görmemiştir. Zira, şahit tutuldukları konu ile tenkit edildikleri mevzu farklıdır.

Şöyleki onlar, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i tanımaları itibariyle şahit gösterilmişler, fakat bile bile inkâr ettiklerinden dolayı zemme maruz kalmışlardır. Bu manaya göre, ism-i mevsûl umumî olamaz, çünkü takdir: "Onlardan (ehli kitaptan) kendilerini zarara uğratanlar" şeklindedir.

2- Buradaki ism-i mevsûl, sılası ile birlikte, (اَلَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ) "kendilerine ziyan verenler" cümlesi, mübteda olup, (فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ) "İşte onlar iman etmezler" cümlesi ise onun haberi olabilir ki bu manaya göre, "Hüsran ehli" bile bile inkâr eden ehli kitabı içine aldığı gibi, diğer müşriklere de şâmil olur.

Ayet-i celilede geçen: (اَلَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ) **"Kendilerine zarar verenler."** ifade-i celilesine bir kaç türlü mana verilmiştir.

1- Onlar kâfirlikleri sebebiyle, kendileri için olacak devamlı bir helâki satın alma manasında nefislerini ziyana uğratmışlardır.

2- Mâverdî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, onlar kâfirlikleri sebebiyle cennetteki ailelerini ve evlerini kaybetmişlerdir.

İmam-ı Taberî, İmam-ı Beğavî ve diğer bir çok müfessir bu ayet-i celilenin manası hakkında şu açıklamayı yapmışlardır:

Allah-u Tealâ, her kul için cehennemde bir menzil, cennette de bir yer tesbit etmiştir. Kıyamet günü olduğunda cehennem ehlinin cennetteki yerlerini cennet ehline, cennet ehlinin cehennemdeki yerlerini de cehennem ehline verecektir. İşte bu, dünyada zulüm ve masiyetle hayat geçirenlerin cennetteki yerlerini cennet ehline satıp, onların cehennemdeki yerlerini satın almaları büyük bir gabn (aldanma ve zarar) dır. Nitekim :

« يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ ... (٩) »

"Toplama günü için, sizi toplayacağı gün, işte o, teğâbün (aldanma ve zarar) **günüdür."** *(Teğâbün Suresi:9 dan)* kavl-i şerifi bu manaya işaret etmekte,

« اَلَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (١١) »

"Firdev'e varis olanlar, orada ebedî kalıcıdırlar." *(Müminun Suresi:11 den)* ayet-i celilesi de, müminlerin cennette kâfirlerin yerlerine varis olacaklarını beyan etmektedir.

İmam-ı Sâvî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, sağlam hadis-i şeriflerin beyan ettiği gibi, mümin kimse bindebir olduğundan müminlerin cennette varis olacakları kâfirlerin yerleri, dokuzyüzdoksandokuz menzildir. Müminlerin kâfirlere bıraktıkları cehennemdeki yerleri de bindebir menzildir.

Bu durumda cennetin ne kadar geniş olduğu, cehennemin ise, içinde yanan kâfirin cesedi, azı dişi Uhud dağı kadar olacak derecede büyütüldüğü hâlde ne kadar dar olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim:

« ... وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ ... (١٣٣) »

"O cennet ki, eni göklerle yerdir" *(Ali İmran:133 den)* kavl-i şerifiyle,

« وَاِذَا اُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا ... (١٣) »

"O cehennemde dar yerlere atıldıklarında" *(Furkan Suresi:13 den)* ayet-i celilesi bu manaların doğruluğuna en açık delillerdendir.

Ruhu'l-beyan sahibi bu makamda şu işarî manaya yer vermiştir:

(كَمَا يَعْرِفُوْنَ اَبْنَآئَهُمْ) **"Oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar"** ifade-i celilesi şuna işaret etmektedir ki, babalar, kendilerinin, oğullarının sudur mahalleri (meydana gelme yerleri) olduklarını ve çocuklarının mebde-i vücudunun (varlığının başlangıcının) kendilerinden olduğunu iyice bilmekte oldukları gibi, marifet ehli de mastar (başlangıç) larının ancak Allah-u Tealâ olduğunu ve mebde-i vücutlarının ancak O'ndan olduğunu yakînen bilirler.

İşte o mebde-i kadîme (ezelî başlangıca) vusûl (ulaşmak) ancak vasf-ı hâdis (sonradan olma niteliğin) den geçtikten sonra mümkündür.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre, ehli kitabın ilmi, Mustafa *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, nübüvvetinde doğru olduğunu ihata etmiş (kavramış) velâkin ezelî şekavet (bedbahtlık) onlara ulaşarak dillerini, bu hakikatı ikrardan düğümlemiştir. Bu yüzden onlar, sirren (gizliden) onun doğruluğunu bilmişler, fakat cehren (açıktan) onu bile bile inkâr etmişlerdir.

Ehli kitabın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i tanıdıkları hakkında diğer bir ayet-i kerime:

« اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُوْنَهُ كَمَا يَعْرِفُوْنَ اَبْنَآءَهُمْ وَاِنَّ فَرِيْقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُوْنَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ (١٤٦) »

"Kendilerine kitap verdiklerimiz (yahudi ve hristiyan âlimleri), **onu** (o peygamberi), **oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar, böyleyken içlerinden bir kısmı** (Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamber olduğunu ve Kâbe-i Muazzama'nın kıble olduğunu) **bildikleri hâlde hakkı gizlerler."** *(Bakara suresi: 146)*

Ayet: 20

İmansızların hüsranını beyan eden ayet-i kerimeler:

« اَلَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ ... (١٢) »

"Kendilerini zarara sokanlar (var ya), **işte onlar inanmazlar."** *(En'am suresi:12 den)*

« ... وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (١٢١) »

"Kim ona (kitaba) **küfrederse, işte onlar** (maddî ve manevî) **hüsrana** (en büyük zarara) **uğrayanların tâ kendileridir."** *(Bakara Suresi:121 den)*

« ...وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللهِ اُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (٥٢) »

"Batıla inanıp da Allah (-u Tealây) **ı inkâr edenler** (var ya) **işte onlar hüsranda kalanların tâ kendileridir."** *(Ankebut Suresi:52 den)*

« ...وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللهِ اُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (٦٣) »

"Allah (-u Tealân) **ın ayetlerine küfredenler** (var ya) **işte onlar hâsir** (zarara uğrayan kimse) **lerin tâ kendileridir."** *(Zümer Suresi:63 den)*

« ...وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ (٥) »

"İmana küfredenin muhakkak ameli habtolmuş (yaptığı boşa gitmiş) **tir ve o, ahirette hâsirîn** (en büyük ziyana uğrayan zümre) **dendir."** *(Maide Suresi 5 den)*

« ...قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَآءِ اللهِ ... (٣١) »

"Allah (-u Tealây)**a kavuşacaklarını yalanlayanlar muhakkak hüsrana düşmüştür."** *(En'am Suresi:31 den)*

« ... قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَآءِ اللهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ (٤٥) »

"Likâullah'ı tekzib edenler (Allah-u Tealâ'nın huzuruna çıkmayı yalan sayanlar) **gerçekten en büyük ziyana uğramış ve hidayet bulamamış** (dünya ve ahirette kurtuluş yoluna erememiş) **lerdir."** *(Yunus Suresi:45 den)*

Mevlâ Tealâ, ehli kitabın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i çok iyi tanıdıklarını beyan ettikten sonra, onun kitaplarındaki evsafını değiştirerek Allah-u Tealâ'ya yalan iftira etmiş olanların ne büyük zalim olduklarını açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِباً اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهٖ اِنَّهٗ لَايُفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ (٢١)

KELİME MANASI (21)

(وَمَنْ) **Kimdir,** (اَظْلَمُ) **daha zalim,** kimden? (مِمَّنِ) **o kimseden ki,** (افْتَرٰى) **uydurdu,** kime karşı, (عَلَى اللّٰهِ) **Allah'a karşı,** neyi? (كَذِباً) **bir yalanı,** (اَوْ كَذَّبَ) **yahut yalanladı,** neyi? (بِاٰيَاتِهٖ) **onun ayetlerini,** (اِنَّهٗ) **şüphesiz ki, şan,** nedir? (لَايُفْلِحُ) **felâh bulmaz** (kurtulamaz), kim? (الظّٰلِمُوْنَ) **zalimler.**

MEALİ ŞERİF

Allaha karşı bir yalan uydurandan veya O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kimdir? Şu muhakkak ki, o zalimler felâh bulmayacak (muratlarına ermeyecek) **tir.**

İ Z A H A T

İmam Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Allah-u Tealâ önceki ayet-i celilede inkârcıların zarar ve ziyanda olduklarını bildirdikten sonra, bu ayet-i celilede de o hüsranın iki sebebini açıklamıştır.

1- Allah-u Tealâ adına bir yalanı uydurup iftira etmek. Bu iftira bir çok manalarda olabilir:

a) Mekkeli kâfirler, putların Allah-u Tealâ'nın ortakları olduğunu, Mevlâ Tealâ'nın, kendilerine, o putlara ibadet etmelerini emrettiğini söylüyorlardı.

b) Yine onlar: "Melekler Allah'ın kızlarıdır" diye iftira ediyorlardı.

c) Müşrikler, bahîre, sâibe, vasîle ve hâm olan hayvanların haram kılınmasını Allah-u Tealâ'ya nisbet ediyorlardı ki bu da, onların Allah-u Tealâ'ya iftiralarından başka bir şey değildi. Bu hayvanlar hakkındaki malûmat, Ruhu'l-Furkan tefsirimizde, Maide Suresinin 103. ayet-i celilesinin izahında geçmiştir.

d) Yine müşrikler: (هٰؤُلَآءِ شُفَعَآؤُنَا عِنْدَ اللّٰهِ) **"Bu putlar, Allah indinde şefaatçılarımızdır."** *(Yunus Suresi:18 den)* ayet-i celilesinde belirtildiği üzere de yalan uyduruyorlardı. Nitekim İkrime *(Radıyallahu Anh)*şöyle nakletmiştir: "Abdü'ddâr oğullarından Nadr'ın: 'Kıyamet günü olunca Lât ve Uzzâ bana şefaat eder' demesi üzerine, Allah-u Tealâ bu ayet-i celileyi indirmiştir." *(İbni Ebî Hâtim: 7173, 4/1273)*

e) Yahudi ve hristiyanlar, Tevrat ve İncil'de: "Bu kitapların getirdiği şeriatların kaldırılmayacağı, değiştirilmeyeceği ve bu ikisinden sonra her hangi bir peygamberin gelmeyeceği" hükmünün bulunduğu yalanını söylüyorlardı.

f) Bu iftira, Allah-u Tealâ'nın:

« وَاِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا اٰبَاءَنَا وَاللّٰهُ اَمَرَنَا بِهَا ... (٢٨) »

"Onlar bir fahişe (çok kötü iş) **yaptıkları zaman 'Biz atalarımızı da bunun üzerinde** (böyle yaparken) **bulduk, Allah da bize bunu emretti' dediler,"** *(A'râf Suresi:28 den)* ayet-i celilesinde bahsettiği husustur.

g) Yahudiler: (نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهُ) **"Biz Allah'ın oğulları ve dostlarıyız"** *(Maide Suresi:18 den)* diyerek, iftira ediyorlardı.

h) Yine yahudiler: (لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّآ اَيَّامًا مَّعْدُوْدَاتٍ) **"Sayılı günler dışında cehennem bize asla dokunmayacak."** *(Bakara Suresi:80 den)* yalanını uyduruyorlardı.

i) Yahudiler: (اِنَّ اللّٰهَ فَقِيْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِيَآءُ) **"Allah fakir, biz zenginiz."** *(Ali İmran:181 den)* diyerek de iftira ediyorlardı.

k) Yahudiler: (يَدُ اللّٰهِ مَغْلُوْلَةٌ) **"Allah'ın eli bağlı** (sıkı) **dır."** *(Maide Suresi:64 den)* diyerek de Allah-u Tealâ'ya iftirada bulunuyorlardı.

l) Yine yahudiler: (عُزَيْرٌ اِبْنُ اللّٰهِ) **"Üzeyr, Allah'ın oğludur."** *(Tevbe Suresi:30 dan)* sözleriyle Allah-u Tealâ'ya büyük bir iftirada bulunmuşlardır.

m) Hristiyanlar da: (اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ) **"Şüphesiz Allah üçün üçüncüsüdür"** *(Maide Suresi:73 den)* diyerek bir iftira daha ortaya atmışlardır.

n) Yine hristiyanlar: (اَلْمَسِيْحُ اِبْنُ اللّٰهِ) **"Mesih Allah'ın oğludur."** *(Tevbe Suresi:30 dan)* sözleriyle Allah-u Tealâ'ya büyük bir yalan uydurmaya kalkışmışlardır ki, onların Allah-u Tealâya nispet ettikleri bu iftiraların misali pek çok olup hepsi de Allah-u Tealâ adına uydurulmuş yalanlardır.

o) Ebussuûd Efendi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ehli kitap, âhir zamanda gelmesi va'dedilen peygamberin vasıflarını, kendi kitaplarında bulunan evsafın tersine değiştirerek Allah-u Tealâ'ya karşı en büyük iftiralarından birini yapmışlardır.

p) İbni Kesir tefsirinde zikredilen bir manaya göre, bu iftiradan murat; Allah-u Tealâ kendisini peygamber göndermediği hâlde Allah-u Tealâ tarafından gönderildiğini iddia edenin iftirasıdır ki:

« وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوْحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوْحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ وَّمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ ... (٩٣) »

"Allah (-u Tealây) **a karşı yalan uydurandan, yahut kendisine hiç bir şey vahyedilmemişken 'Bana da vahyolundu' diyenden ve 'Ben de Allah** (-u Tealân) **ın indirdiğinin bir benzerini indireceğim' diyenden daha zalim kim vardır?"** *(En'am Suresi:93 den)* kavl-i şerifinde bu manaya işaret edilmiştir.

2- Allah-u Tealâ'nın ayetlerini yalanlamalarıdır ki, Fahrurrazî ve Âlûsî *(Rahimehumallah)* ın beyanlarına göre bundan murat, onların Resulullah *(Sallallahu*

Aleyhi ve Sellem) in getirdiği mucizeleri sihir diye niteleyerek tenkid etmeleri ve Kur'an-ı Kerim'in kesin bir mucize oluşunu kabul etmemeleridir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, geçmiş kitaplarda zikredilen evsafını değiştirmeleri ve işlerine gelmeyen zor hükümleri tahrif etmeleri de, Allah-u Tealâ'nın ayetlerini tekzibten sayılmıştır.

Müfessirler *(Rahimehumullah)* ın beyanına göre, **"Kezib"**: Gerçeğe ters düşen haber demektir ki, bu bazen haber verenin inancına uygun düşebilir, bazen de ters olabilir. Fakat bir haberde, hem gerçeğe uymamak, hem de söyleyenin inancına ters düşmek birleşirse, o zaman bu haber tamamen mezmum olup sahibi tahkire (hakaret olunmaya) lâyık olur.

Fakat her hangi bir şüpheden veya kötü düşünceden dolayı kişi o yalan haberin doğruluğuna inanmışsa, yine o haber zemmolunmaya müstahak ise de o haberi veren kişi lânete müstahak olmaz. Arap kelâmında yalandan ekseri kötü olan kısmı kastedilir.

"İftira" ise, teammüden (kasten) yalan söylemektir. Ayet-i celilede geçen (كَذِباً) lâfzı, iftirayı te'kit edici olarak gelmişbir mef'ûlü mutlak olup, iftiradan daha umumi mana taşıdığından takviye manasını ifade etmektedir. Zira, te'kit manası daima te'kid edilenden daha umumi ifadelerle yapılır, burada da kasıtlı olsun olmasın genel manadaki yalan, kastî yalan anlamına gelen iftirayı kuvvetlendirmektedir.

Mevlâ Tealâ, bu iftiracıların felâhlarını nefyetmekle, dünya ve ahiretteki bütün kurtuluşlardan mahrumiyetlerini beyan etmektedir. Çünkü din açısından dünyada muteber olan felâh, iman ve amel-i sâlih'ten ibarettir ki bu, aynı zamanda ahiretteki felâhın da yegâne sebebidir.

Ebussuûd Efendi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celilede geçen: (وَمَنْ اَظْلَمُ) **"Daha zalim kim vardır?"** ifade-i celilesindeki terkibin nizamı, eşitliğin ortadan kaldırılması manasına dokunmamaktaysa da, yaygın olan örfün ve devam edegelen isti'malin (kullanımın) şahitliği üzere lâfız: "Bu işleri yapandan daha zalim bir kimse bulunmasını uzak görmeği ifade ettiği gibi, aynı zamanda ona denk bir kimse de bulunmadığını" açıklamaktadır.

Zira, "Filândan daha cömert kim olabilir?" yahut: "Filâncadan daha üstün kimse yoktur" dendiği zaman bu ifadelerden kesinlikle anlaşılan mana, o kimsenin her cömertten daha keremli ve her fazilet sahibinden daha üstün olduğudur. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرىٰ عَلَى اللهِ كَذِباً ... (١٨) »

"Allah (-u Tealây) **a yalan iftira edenden daha zalim kim olabilir?"** *(Hûd Suresi:18 den)* buyurduktan sonra,

« اُولٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (٢١) لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ (٢٢) »

Ayet: 21

"İşte onlar, kendilerini ziyana uğratanlardır. Uydurmakta oldukları şeyler de, kendilerinden kaybol (up git) miştir. Şüphesiz ki onlar ahirette en çok ziyana uğrayanlardır." *(Hûd Suresi:21-22)* kavl-i şerifleriyle bu sırra işaret etmiştir.

Zira iki şey arasındaki nisbet (orantı), ekseriyetle, özellikle de muğâlebe babında (birbirine üstünlük konusunda) ziyade ve noksanlıktaki tefavüt (artış ve eksilişteki farklılık) itibariyle ele alınır. Dolayısıyla bir taraf daha fazla olmayınca diğerinde noksanlık kaçınılmaz olur.

Ayet-i celilede geçen (اَوْ) kelimesi, "Ya da" manasında olup, iftira ve tekzipten her birinin tek başına bile zulümde haddi aşarak zirveye ulaştığını beyan ettiğinden, "Ya bu ikisinin arasını birleştiren, yani hem Allah-u Tealâ-ya iftirada bulunup, hem de O'nun ayetlerini yalanlayanın, böylece Allah-u Tealâ'nın nefyettiğini ispat eden (yok dediğini var sayan) veya ispat ettiğini nefyeden (var dediğini yok sayan) kimsenin hâli nice olur (onun zalimliği neyle ifade edilebilir)?" manasını ifade etmektedir.

Mevlâ Tealâ bu iki durumu beyan ettikten sonra:

(اِنَّهُ لاَ يُفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ) **"Şüphesiz ki zalimler felâh bulmaz."** buyurarak bu kişilerin dünya ve ahirette gayelerine ulaşamayacaklarını, bir mahrumiyet ve hizlan (rüsvaylık) içinde kalacaklarını beyan etmiştir.

Âlûsî*(Rahimehullah)* bu makamda şu manaya yer vermiştir: Zalimler, zalim olmaları itibariyle hiç bir muratlarına eremeyip, korktukları hiç bir şeyden de kurtulamazken, azlem (en büyük zalim) ler, en büyük zulmü işlemiş olmaları hasebiyle nasıl felâh bulabilirler?

Mehâyimî *(Rahimehullah)* ın bu makamdaki ibaresi şöyledir: Kendilerine verilen kitaptaki bilgileri zayi ederek ve emrolundukları şeyleri terkederek, kendilerini zarara uğratanlar iman etmezler. Onlar zalim oldukları hâlde nasıl hüsrana düşmezler ki, her zalim zaten hâsir (zarar edici) dir.

Biz onlar hakkında zalim tabirini niçin kullandık? Çünkü onlar, lâfız veya mana yönünden Allah-u Tealâ'nın kitabını değiştirdikleri için, Allah-u Tealâ'ya karşı yalan uydurmakta, kendi kitaplarında bulunan bazı ayetleri yalanlamakta, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in mucizelerini ve kitabını inkâr etmektedirler.

Bazen de kendi kitaplarındaki hakikatleri gizlemektedirler ki bu da, tekzib (yalanlama) sayılır. İşte onlar bu sayılanların hepsini yapmışlardır, çünkü bu işlerin biri dahi olmaksızın onların Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e inanmamaları düşünülemez.

Ayrıca onlar, Allah-u Tealâ'nın kitaplarını değiştirmekle kendilerini ilâhlaştırmış olmakta, ayetlerini yalanlamakla da Allah-u Tealâ'yı, peygamberlerini tasdikten aciz bırakmayı hedeflemektedirler. Özellikle cihan ayetleri üstün bir kudrete muhtaç iken onların icadını (yaratılmasını) da Allah-u Tealâ'dan başkasına nisbet etmektedirler.

Biz,"Her zâlim hâsirdir." dedik, çünkü hiç bir zâlim felâh bulmamıştır. Nitekim bunların sonu da hüsran olacak, neticede müslümanlar onlara galip olacaktır.

Bu ayet-i celilede şöyle bir işaret de bulunmaktadır: Peygamberlik iddia eden kimse, yalancı olması hâlinde, Allah-u Tealâ'ya iftira etmiş olacağından felâh bulamayacak, bu yüzden âlemin düzenine sebep olamayacak ve mucizelerin zuhuruna da mahal olamayacaktır. Demek oluyor ki, bir zatın elinde mucizeler zuhur ediyorsa, o kişi risalet iddiasında sadıktır.

İmam Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre, Allah-u Tealâ'nın ezelde bu kulları hakkındaki hızlanı (mahrum bırakması) nın uğursuzluğu kişileri netice Allah-u Tealâ'ya karşı iftirada ısrar etmelerine sürüklemiş, sonra onlar Allah-u Tealâ'nın kendilerini görmesinden de utanmamış ve azabından korkmamışlardır.

Allah-u Tealâ'ya yalan iftira eden ve ayetlerini yalanlayanların en büyük zalim olduklarını ifade eden diğer ayet-i kerimeler:

« فَمَنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُونَ (٩٤) »

"Artık bundan sonra, her kim Allah (u Tealây) a karşı yalan uydurursa, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir." *(Âli İmran suresi:94)*

« وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِباً اَوْ قَالَ اُوحِيَ اِلَيَّ وَ لَمْ يُوحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ ... (٩٣) »

"Allah (-u Tealây) a karşı yalan uydurandan, yahut kendisine hiç bir şey vahyedilmemişken 'Bana da vahyolundu' diyenden ve 'Ben de Allah (-u Tealân) ın indirdiğinin bir benzerini indireceğim' diyenden daha zalim kim vardır?" *(En'âm Suresi:93 den)*

« فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِباً اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهِ اُولٰٓئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ حَتّٰٓى اِذَا جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ (٣٧) »

"Allah'a karşı yalan iftira eden ya da O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zâlim kimdir? İşte onlar (var ya) **kitaptan nasipleri** (haklarında ezelde yazılmış olan ömür ve rızıkları) **kendilerine ulaşacaktır. Nihayet elçilerimiz** (melekler) **canlarını almak üzere onlara geldikleri vakit 'Allah** (-u Tealây) **ı bırakıp da tapmakta olduğunuz** (ilâhlarınız) **nerede?' derler.** (Onlar da): **'Bizden kayboldular** (bize fayda vermediler)**' derler ve kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ederler."** *(A'râf Suresi:37)*

Ayet: 21

« فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرىٰ عَلَى اللّٰهِ كَذِباً اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهِ اِنَّهُ لاَ يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ (١٧) »

"Allah'a karşı yalan iftira edenden veya O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zâlim kim olabilir? Şu muhakkak ki mücrimler (günahkârlar) **felâh bulmazlar."** *(Yunus Suresi:17)*

« قُلْ اِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لاَ يُفْلِحُونَ (٦٩) مَتَاعٌ فِى الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ (٧٠) »

"(Habibim!) **De ki: Allah** (-u Tealâ) **üzerine yalan uyduranlar asla kurtuluşa eremezler. Dünyada bir meta'** (bu iftiraları sayesinde bir miktar dünyevî menfaat sağlayabilirler)**, sonra dönüşleri ancak bizedir;** (bundan) **sonra da inkâr etmekte oldukları şeyler yüzünden onlara pek şiddetli azabı tattırırız."** *(Yunus Suresi:69-70)*

« وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرىٰ عَلَى اللّٰهِ كَذِباً اُولٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْاَشْهَادُ هٰؤُلاَءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلىٰ رَبِّهِمْ اَلاَ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰالِمِينَ (١٨) اُولٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (٢١) لاَجَرَمَ اَنَّهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ (٢٢) »

"Allah (-u Tealây) **a yalan iftira edenden daha zalim kim olabilir? Onlar** (kıyamet gününde) **Rablerine arzedilecekler, şahitler de: 'İşte bunlar Rablerine karşı yalan söyleyenlerdir' diyeceklerdir. Agâh olun ki! Allahın lâneti o zalimler üzerinedir."**

"İşte onlar, kendilerini ziyana uğratanlardır. Uydurmakta oldukları şeyler de, kendilerinden kaybol (up git) **miştir. Şüphesiz ki onlar ahirette en çok ziyana uğrayanlardır."** *(Hûd Suresi:18, 21-22)*

« وَلاَتَقُولُوا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلاَلٌ وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ اِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لاَ يُفْلِحُونَ (١١٦) مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (١١٧) »

"Dilleriniz yalanı vasfedeceği (söyleyeceği ve böylece) **Allah'a yalanı iftira etmiş olacağınız için** (vahye dayanmaksızın, her hangi bir şey hakkında) **'Şu helâldir, bu haramdır' demeyin. Şüphesiz Allah'a karşı yalan uyduranlar felâh bulmazlar.** (Kazandıkları) **pek az bir faydadır. Halbuki onlar için** (ahirette) **çok elem verici bir azap vardır."** *(Nahl Suresi:116-117)*

« هٰؤُلاَءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ اٰلِهَةً لَوْلاَ يَاْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرىٰ عَلَى اللّٰهِ كَذِباً (١٥) »

"(Ashab-ı Kehf, zorba hükümdarın karşısına dikilerek şöyle dediler:) **Şu bizim kavmimiz Allah'tan başka tanrılar edindiler. Onlar üzerine** (bu

tanrılar konusunda) **bari açık bir delil getirseler.** (Ne mümkün!) **Öyleyse Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kimdir?"** *(Kehf Suresi:15)*

« وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرىٰ عَلَى اللّٰهِ كَذِباً اَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمّٰا جٰآءَهُ اَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكٰافِرِينَ (٦٨) »

"Allah'a karşı yalan uyduran yahut kendisine hak gelmişken onu yalan sayandan daha zâlim kim olabilir? Cehennemde kâfirler için duracak yer mi yok?" *(Ankebût Suresi:68)*

« فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ اِذْ جٰاءَهُ اَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكٰافِرِينَ (٣٢) »

"Allah'a karşı yalan söyleyen ve sıdk'ı (hakikat ve gerçek olan Kur'anı) **kendisine gelir gelmez yalanlayandan daha zâlim kimdir? Kâfirler için cehennemde bir mesvâ** (yerleşim yeri) **yok mudur?"** *(Zümer Suresi:32)*

« وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرىٰ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعىٰ اِلَى الْاِسْلاٰمِ وَاللّٰهُ لاٰيَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰالِمِينَ (٧) »

"Kendisi islâma davet olun (up dur) **urken Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir? Allah zâlimler güruhunu hidayet etmez** (doğru yola erdirmez)." *(Sâf Suresi:7)*

Bütün bu ayet-i celilelerde geçen: (مِمَّنِ افْتَرىٰ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ) **"Allah'a karşı yalan uydurma"** ifade-i celilesi, Allah-u Teâlâ'ya ortak koşmak, evlât isnat etmek ve ayetlerini sihir olarak nitelemek gibi iftiralardan ibarettir.

Zalimlerin felâh bulamayacağına dair ayet-i kerimeler:

« ... اِنَّهُ لاٰ يُفْلِحُ الظّٰالِمُونَ (١٣٥) »

"Şu muhakkak ki, zâlimler felâh bulmazlar." *(En'âm Suresi:135 den)*

« ... اِنَّهُ لاٰ يُفْلِحُ الظّٰالِمُونَ (٢٣) »

"Gerçek şu ki, zulmedenler muratlarına ermezler." *(Yusuf Suresi:23 den)*

« ... اِنَّهُ لاٰ يُفْلِحُ الظّٰالِمُونَ (٣٧) »

"Şüphesiz ki, zalimler iflâh olmazlar." *(Kasas Suresi:37 den)*

Ayet: 22

Mevlâ Tealâ, kendisine yalan iftirada bulunanların felâh bulmayacaklarını beyan ettikten sonra, bu zulümlerinden dolayı kıyamet günündeki sorgu ve suallerini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعاً ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ اَشْرَكُوا اَيْنَ شُرَكَآؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ (٢٢)

KELİME MANASI (22)

(وَيَوْمَ) **Hatırla o günü ki,** (نَحْشُرُ) **haşredeceğiz** (toplayacağız), kimi? (هُمْ) **onları** (kâfirleri ve taptıklarını), ne oldukları hâlde? (جَمِيعاً) **hep birlikte oldukları hâlde,** (ثُمَّ نَقُولُ) **sonra diyeceğiz,** kime? (لِلَّذِينَ) **o kimselere ki,** (اَشْرَكُوا) (Allah-u Tealâ'ya) **ortak koştular,** ne diyeceğiz, (اَيْنَ) **nerededir,** ne? (شُرَكَآؤُكُمُ) **sizin ortaklarınız,** (الَّذِينَ) **öyle ortaklarınız ki,** (كُنْتُمْ) **siz idiniz,** nedir idiniz? (تَزْعُمُونَ) (onları Allah'ın ortakları) **zannediyordunuz.**

MEALİ ŞERİF

(Unutma) **O günü ki, onları hep birden toplayacağız, sonra da** (Allah'a) **ortak koşanlara:** "(Allah'ın ortakları olduklarını) **boş yere iddia ettiğiniz ortaklarınız nerede? " diyeceğiz.**

İ Z A H A T

Lübâb, Zâdü'l-mesîr, Bahru'l-muhit ve Âlûsî tefsirlerinde, ayet-i celilede geçen (يَوْمَ) zarfının âmili hakkında beş görüş zikredilmiştir:

1- Kendisinden sonra bulunan gizli bir fiilin zarfı olmak üzere mensub olup, takdiri: (وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ كَانَ كَيْتَ وَكَيْتَ) "Onları hep birden toplayacağımız gün şöyle şöyle oldu." şeklindedir ki, bu ifade, korkutmada daha tesirli olan müphem bir hal üzere kalsın diye burada fiil zikredilmemiş ve şüphesizlik manasına delâlet etsin diye mazi olarak takdir edilmiş, böylece de bir sonraki ayet-i celilede zikredilecek olan: (ثُمَّ لَمْ تَكُنْ) **"Sonra olmadı"** fiilinin, bu mahzuf'a (gizli كَانَ fiiline) atfının uygun düşmesi temin edilmiştir. Bu takdir, Zemahşerî'ye nisbet edilmiştir.

2- Gizli bir zarf üzerine atfedilmiştir ki, o zarf da bir önceki ayet-i celiledeki (لَا يُفْلِحُ) fiilinin ma'mulüdür.

Buna göre takdir: (اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ اَلْيَوْمَ فِى الدُّنْيَا وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ) "Zâlimler, bu gün dünyada felâh bulamayacağı gibi, kendilerini mahşere toplayacağımız günde de iflâh olmazlar" demektir ki, İbni Cerîr-i Taberî bu görüşü açıklamıştır.

3- Gizli bir (اُذْكُرْ) fiiline meful olmak üzere mensuptur ki, kelâmın takdiri: (اُذْكُرْ يَوْمَ نَحْشُرُهُمْ) "Onları hep birden toplayacağımız günü hatırla" şeklindedir. Bu görüşün sahipleri İbni Atiyye ve Ebu'l-Bekâ *(Rahimehumallah)* dır.

4- "Mef'ûlün bih" olma durumunda kendisini nasbeden fiil:

(اِحْذَرُوا اَو اتَّقُوا يَوْمَ نَحْشُرُهُمْ) "Onları haşredeceğimiz günden sakının veya korkun" fiilleri olabilir ki bu: (وَاتَّقُوا يَوْماً) **"Bir günden korkun ki....."** *(Lokman Suresi:33 den)* kavl-i şerifi gibidir.

5- Kendisinden iki ayet sonra gelen (اُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا) **"Onları toplayacağımız günde nasıl yalan söylediklerine bir bak!"** kavliyle de mensup olabilir ki, bu durumda âmili ile arasına çok fasıla girdiğinden, bu görüş uzak görülmüştür.

Ayet-i celilede geçen (نَحْشُرُهُمْ) cümle-i cemilesindeki (هُمْ) zamir-i mensubunun mercii hakkında üç görüş vardır.

1- Bu zamir sadece yalan uyduranlara aittir.

2- Bütün insanlara gidebilir ki, bu durumda yalan uyduranlar zaten umumun içine dahildir, fakat tevbih (azarlama) özellikle onlara mahsustur.

3- Zamir müşriklere ve putlarına racidir, nitekim:

« اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَاَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ (٢٢) مِنْ دُونِ اللّٰهِ ... (٢٣) »

"O zalimleri, eş (aynı yoldaki arkadaş) **larını, Allah'ı bırakıp da taptıkları** (putları) **nı da haşredin** (toplayın)." *(Sâffât Suresi:22, 23 den)* ayet-i celileleri bu manaya delâlet etmektedir.

Mevlâ Tealâ'nın: (ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ اَشْرَكُوا اَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ) **"Sonra şirk koşanlara: 'Boş yere iddia ettiğiniz ortaklarınız nerede?' diyeceğiz"** buyruğundan maksat, bir soru değil, onları takrî' (tehdit) ve tebkît (susturma) dır.

Bu soru, "O ortaklarınızın kendileri nerede?" anlamına gelebileceği gibi, "Onların size şefaat etmeleri ve sizin onlardan istifadeniz nerede?" manasında da olabilir. Her iki manaya göre de bu soru, ancak bir azarlama, bir tehdit ve onların umduklarından ümitsiz kalışlarını kendilerine iyice anlatma mahiyetindedir ki, böylece bu, dünyada iken yollarının yanlış olduğuna dair kendilerine bir tenbih (uyarı) niteliğindedir.

Sâvî tefsirinde zikredildiğine göre; mahşer, kâfirlere ellibin sene uzayacağından, sorgu sual de haşr'dan sonra tahakkuk edeceğinden dolayı Mevlâ Tealâ, (ثُمَّ) lâfzını getirerek: (نَحْشُرُهُمْ جَمِيعاً ثُمَّ نَقُولُ) **"Onları hep birlikte haşredeceğiz, sonra diyeceğiz"** buyurmuştur ki bundan maksat, onların gidişatını inkâr etmektir, belki böylece onlar, dünyada iman ederler de o günün şiddetinden kurtulurlar.

Ayet-i celilede geçen: "Söz söyleme", melekler vasıtasıyla olduğu takdirde bu mana açıktır. Fakat bizzat Mevlâ Tealâ tarafından gelecek bir hitab şeklinde ise, burada karşımıza: (وَلاَ يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ) **"Kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz."** *(Bakara Suresi:174 den)* kavl-i şerifi çıkar ki, buna da "Allah-u Tealâ'nın kâfirlerle konuşmamasından maksat, rıza ve rahmet kelâmıyla onlarla mükâleme buyurmayacağıdır, yoksa mutlak manada konuşmayacağı değildir" diye cevap verilir.

Ayet: 22

Âlûsî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; ayet-i celilede geçen (أَيْنَ), hazır bulunmayandan sormak içindir, halbuki bazı ayet-i celileler kâfirlerin mahşerde taptıklarıyla buluşacaklarını açıklamaktadır. Bu yüzden müfessirler bu işkâlin halli (meselenin çözümü) konusunda bir kaç cevap vermişlerdir.

1- Bu sual, müşriklerin, Allah-u Tealâ'ya ortak koştukları şeylerin hüsranını gördükten sonra onlarla aralarına bir mania (engel) sokulmasından sonra vuku bulmuş olabilir. Nitekim:

« كَمَا ابْرَقَتْ قَوْماً عِطَاشاً غَمَامَةٌ * فَلَمَّا رَأَوْهَا اَقْشَعَتْ وَتَجَلَّتِ »

"Susuz bir topluma bulut gözüktüğü gibi,
Onu gördüklerinde ise açılıp parıldadı."

Beytinde şairin ifade ettiği gibi susuz bir cemaatın, bulut görmemiş hâli değil de, bulutu görüp heveslendikten sonra ümitsizliğe kapılmaları nasıl onların üzüntülerini artırmışsa, bu müşriklerin de, Allah-u Tealâ katında şefaatını umdukları ortaklarının ellerinden bir şey gelmediğini görmeleri hiç şüphesiz ki, hasretlerine hasret katacaktır.

2- Bu soru, müşriklerin, şeriklerini müşahede hâllerinde de sorulmuş olabilir, lâkin ortakları, onlara bir fayda vermediğinden orada bulunmayanlar yerine konmuşlardır. Nitekim zor zamanlarda kendisine yardım etmesi için güvendiği bir kimsenin gözü önünde tehlikeye düşen bir kişiye: "Senin güvendiğin adam nerede?" denir. Böylece o kişi orada mevcutsa da bir şeye yaramadığı için gaip gibi kabul edilir.

3- Ayet-i kerimelerin arasını birleştirmek için şöyle denilebilir: Mahşer günü bir çok alanlar kurulacağından müşrikler, putlarıyla bazı yerlerde görüşüp, bazı mekânlarda da ayrılabilirler. Nitekim:

« اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَاَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ (٢٢) مِنْ دُونِ اللّٰهِ ... (٢٣) »

"O zalimleri, eş (aynı yoldaki arkadaş) **larını Allah'ı bırakıp da taptıkları** (putları) **nı da haşredin** (toplayın)." *(Sâffât Suresi:22, 23 den)* kavl-i şerifi belli bir mahalden bahsetmekte,

« ... وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمْ ... (٩٤) »

"Sizinle birlikte şefaatçılarınızı da görmüyoruz." *(En'âm Suresi:94 den)* ifade-i celilesi ise, başka bir mevtın (yer) den haber vermektedir.

4 - (أَيْنَ شُرَكَآؤُكُمْ) **"Şerikleriniz nerededir?"** kavl-i şerifinin manasının: "Onların size şefaatları, sizin de onlarla faydalanmanız nerede kaldı?" şeklinde anlaşılması da muhtemeldir.

İbni Atiyye, Ebû Hayyân ve Âlûsî *(Rahimehumullah)* ın beyanlarına göre; (زَعَمَ) fiili bazen hak manasında, bazı kere de batıl anlamında kullanılır. Nitekim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in:

١٥ - « زَعَمَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ »

15-**"Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* **böyle anladı"** *(Âlûsî,7/122)* sözü bunun örneğidir. Nahiv ilminin üstadı Sîbeveyh *(Rahimehullah)* ın, kabul ettiği bazı şeyler hakkındaki: "Halil böyle iddia etti" sözü de bu kabildendir. Velâkin bu kelime, ekseriyetle, uhdesi (mesuliyeti) sahibi üzerinde kalan garip şeyler hakkında kullanılır.

Bâtıl ve yalan manasında kullanıldığının en bariz örneği ise bu ayet-i celiledir. İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*: "Kur'an-ı Kerim'de bulunan her (زعم) kelimesi yalan anlamındadır." demiştir. *(Kurtubî, 6/376)*

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuman)* ın bu sözünde özellikle Kur'an-ı Kerimin tahsis edilmesi, bu kelime her yerde aynı anlama gelmediğindendir. Zira bazı yerlerde mücerred zikir ve kavil (sadece açıklama ve söyleme) manalarına gelmektedir. Nitekim şairin:

« تَقُولُ هَلَكْنَا وَانْ هَلَكْتَ وَانَّمَا عَلَى اللهِ اَرْزَاقُ الْعِبَادِ كَمَا زُعِمَ »

"Sen, 'Biz (kıtlıktan) **helâk olduk' diyorsun, helâk olsan da ancak, Söylendiği üzere, kulların rızıkları sadece Allah-u Tealâ'ya aittir"** sözü de bu kabildendir.

Kıyamet günü ortaklarının, müşriklere fayda vermeyeceğini beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

« وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَآءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ (٩٤) »

"Andolsun ki sizi, ilk zaman (doğumunuzda) **yarattığımız gibi** (âhirette de) **yapayalnız olarak** (malsız, arkadaşsız, sünnetsiz, çırıl çıplak) **bize geldiniz** (huzurumuza geleceksiniz), **size verdiğimiz şeyleri** (malları) **da sırtlarınızın arkasına bıraktınız.**

Kendiniz (yaratılışınız ve ibadetinize lâyık olma) **hakkında hakikaten onların ortaklar olduğunu boş yere iddia ettiğiniz şefaatçılarınızı da sizinle beraber** (şimdi yanınızda) **görmüyoruz. Andolsun aranızdaki** (bağ) **kesilmiş** (kopmuş) **ve** (tanrı) **sandığınız şeyler sizden kaybolup gitmiştir."** *(En'âm Suresi:94)*

« ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَآئِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشَآقُّونَ فِيهِمْ قَالَ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ اِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوٓءَ عَلَى الْكَافِرِينَ (٢٧) »

"Sonra kıyamet gününde (Allah-u Tealâ) **onları rezil edecek ve: 'Kendileri hakkında muhalefet ettiğiniz** (müminlerle çekiştiğiniz) **ortaklarım nerede?' diyecektir.** (O zaman) **kendilerine ilim verilmiş olanlar: 'Şüphesiz bu gün rezillik ve kötülük** (azap) **kâfirlerin üzerinedir' derler."** *(Nahl Suresi:27)*

« وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَآئِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا (٥٢) »

Ayet: 22

"Yine o günü (düşünün ki, Allah-u Tealâ, kâfirlere)**: 'Benim ortaklarım olduklarını iddia ettiğiniz şeyleri çağırın!' buyurur. İşte onları çağırmışlar, fakat onlar kendilerine cevap vermemişlerdir. Biz onların aralarına** (cehennemde) **bir helâk yeri** (tehlikeli bir uçurum) **koymuşuzdur."** *(Kehf Suresi:52)*

« وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ (٦٢) »

"O gün (Allah-u Tealâ) **onlara nida ederek: 'Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?' buyuracaktır."** *(Kasas Suresi:62)*

« وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَأَوُا الْعَذَابَ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ (٦٤) »

"(O gün müşriklere: 'Allah-u Tealâ'ya koştuğunuz) **Ortaklarınızı çağırın!' denir, onlar da çağırırlar; fakat kendilerine cevap vermezler ve** (karşılarında) **azabı görürler. Ne olurdu** (dünyada iken) **hidayete ermiş olsalardı!"** *(Kasas Suresi:64)*

« وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ (٧٤) وَنَزَعْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيداً فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ (٧٥) »

"O gün (Allah-u Tealâ) **onlara nida ederek: 'Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?' buyuracaktır.** (O gün) **her ümmetten bir şahit çıkarır,** (müşriklere: 'Bu taptıklarınızın gerçekten ilâh olduklarına dair) **kesin delilinizi getirin!' deriz.**

O zaman bilirler ki, şüphesiz hak (tek olarak ibadet olunma hakkı) **Allah** (-u Tealây) **a aittir ve uydurageldikleri şeyler** (putlar) **da kendilerinden** (uzaklaşıp) **kaybolmuştur."** *(Kasas Suresi:74-75)*

« ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تُشْرِكُونَ (٧٣) مِن دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَل لَّمْ نَكُن نَّدْعُوا مِن قَبْلُ شَيْئاً كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ (٧٤) »

"Sonra onlara: 'Allah (-u Tealây) **ı bırakıp da ortak koşar olduklarınız nerededir?' denilir. Onlar da: 'Bizden** (uzaklaşıp) **kayboldular, daha doğrusu zaten biz önceden hiçbir şeye tapmıyorduk' derler. İşte Allah** (-u Tealâ) **kâfirleri böyle dalâlete sevk eder** (şaşırtır)**."** *(Gâfir Suresi:73-74)*

« ... وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَائِي قَالُوا آذَنَّاكَ مَا مِنَّا مِن شَهِيدٍ (٤٧) وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَدْعُونَ مِن قَبْلُ وَظَنُّوا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ (٤٨) »

"(Allah-u Tealâ) **Onlara: 'Ortaklarım nerede?' diye nida ettiği** (seslendiği) **gün: '**(Buna dair) **bizden hiçbir şahit olmadığını sana arzettik' derler. Böylece önceden tapıp durdukları** (nesneler) **onlardan kaybolmuştur.** (Artık) **kendileri için hiçbir kaçışyeri olmadığını da anlamışlardır."** *(Fussilet Suresi:47 den, 48)*

Mevlâ Tealâ, kıyamet günü kâfirlere, ortak koştukları şeylerden soracağını beyan ettikten sonra, onların cevaplarını açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلَّآ اَنْ قَالُوا وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِيْنَ (٢٣)

KELİME MANASI (23)

(ثُمَّ لَمْ تَكُنْ) **Sonra olmadı,** ne? (فِتْنَتُهُمْ) **onların fitnesi** (küfürlerinin neticesi), (اِلَّآ اَنْ قَالُوا) **ancak demeleri** (oldu), ne demeleri? (وَاللّٰهِ)**Allah'a yemin ederiz,** öyle Allah ki, (رَبِّنَا) **bizim Rabbimiz,** yani Rabbimiz olan Allah'a yemin ederiz ki, (مَا كُنَّا) **biz değildik,** kimler? (مُشْرِكِيْنَ) **ortak koşucular.**

MEALİ ŞERİF

Sonra onların fitnesi (Allah-u Tealâ'ya ortak koşmalarının neticesi), **"Rabbimiz olan Allah'a yemin ederiz ki, biz ortak koşanlar değildik" demelerinden başka** (bir şey) **olmadı.**

İ Z A H A T

Mâverdî, Fahrurrazî, Hâzin ve Âlûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre; ayet-i celilede zikredilen, **"Fitne"** kelimesinin asıl manası İmamı Râgıb *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, iyisini kötüsünden ayırmak için altını ateşe sokmaktır.

Sonra bu kelime, azap, imtihan, belâ, musibet, küfür, günah, sapıklık ve mazeret manalarında kullanılmıştır. Burada hangi anlama geldiği hususunda üç görüş vardır:

1- **Mazeret**: Buna fitne denmesi, bu özür fitneden kaynaklandığı içindir. Bu görüş İmam Katade *(Rahimehullah)* a aittir. Bu manaya göre, müşrik ve münafık bir kul yarın ahirette müşrik olduğunu itiraftan başka bir mazeret bulamayacaktır.

Böylece Allah-u Tealâ, kula kendi ağzıyla ve azasıyla suçunu itiraf ettirecek ve tutunacağı bir özür kendisi için bırakmayacaktır. Nitekim Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen şu hadis-i şerif, kıyamet günü cereyan edecek bu hadiseleri şimdiden görür gibi beyan etmektedir.

١٦ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: « فَيَلْقَى الْعَبْدَ: فَيَقُوْلُ اَىْ فُلْ! اَلَمْ اُكْرِمْكَ ، وَاُسَوِّدْكَ ، وَاُزَوِّجْكَ ، وَاُسَخِّرْ لَكَ الْخَيْلَ وَالْاِبِلَ، وَاَذَرْكَ تَرْأَسُ وَتَرْبَعُ؟ فَيَقُوْلُ: بَلٰى. قَالَ فَيَقُوْلُ: اَفَظَنَنْتَ اَنَّكَ مُلَاقِيَّ؟ فَيَقُوْلُ: لَا. فَيَقُوْلُ: فَاِنِّى اَنْسَاكَ كَمَا نَسِيْتَنِى . ثُمَّ يَلْقَى الثَّانِىَ فَيَقُوْلُ: اَىْ فُلْ! اَلَمْ اُكْرِمْكَ ، وَاُسَوِّدْكَ ، وَاُزَوِّجْكَ ، وَاُسَخِّرْ لَكَ الْخَيْلَ وَالْاِبِلَ ، وَاَذَرْكَ تَرْأَسُ وَتَرْبَعُ ؟ فَيَقُوْلُ: بَلٰى . اَىْ رَبِّ! فَيَقُوْلُ: اَفَظَنَنْتَ

اَنَّكَ مُلاَقِيَّ؟ فَيَقُولُ: لاَ. فَيَقُولُ: فَاَنِّى اَنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِى. ثُمَّ يَلْقَى الثَّالِثَ فَيَقُولُ لَهُ مِثْلَ ذٰلِكَ. فَيَقُولُ: يَا رَبِّ! آمَنْتُ بِكَ وَبِكِتَابِكَ وَبِرُسُلِكَ وَصَلَّيْتُ وَصُمْتُ وَتَصَدَّقْتُ وَيُثْنِى بِخَيْرٍ مَا اسْتَطَاعَ. فَيَقُولُ: هٰهُنَا اِذاً.

قَالَ: ثُمَّ يُقَالُ لَهُ: اَلْآنَ نَبْعَثُ شَاهِدَنَا عَلَيْكَ. وَيَتَفَكَّرُ فِى نَفْسِهِ: مَنْ ذَا الَّذِى يَشْهَدُ عَلَيَّ؟ فَيُخْتَمُ عَلَىٰ فِيهِ. وَيُقَالُ لِفَخِذِهِ وَلَحْمِهِ وَعِظَامِهِ: انْطِقِى. فَتَنْطِقُ فَخِذُهُ وَلَحْمُهُ وَعِظَامُهُ بِعَمَلِهِ. وَذٰلِكَ لِيُعْذِرَ مِنْ نَفْسِهِ. وَذٰلِكَ الْمُنَافِقُ. وَذٰلِكَ الَّذِى يَسْخَطُ اللّٰهُ عَلَيْهِ»

16 - "(Mevlâ Tealâ, kıyamet gününde) **Bir kulu ile karşılaşarak: 'Ey filân! Ben sana ikram etmedim mi? Seni reis yapmadım mı? Sana hanım vermedim mi? At ve develeri emrine amâde kılmadım mı? Reislik yapmna ve ganimet malının dörttebirini almana müsaade etmedim mi** (seni kavmin içersinde sözü dinlenir bir önder yapmadım mı)? ' **buyuracak.**

O da: 'Evet ettin' diyecektir. Bunun üzerine Mevlâ Tealâ: 'Sen hiç bana kavuşacağını düşündün mü? ' diye soracak. Kul da: 'Hayır!' cevabını verecektir. Mevlâ Tealâ da: 'Sen beni unuttuğun gibi, işte ben de seni unutuyorum' buyuracak. Sonra ikinci bir şahsa mülâki olarak ona da:

'Ey filân! Ben sana ikram etmedim mi? Seni reis yapmadım mı? Sana zevce vermedim mi? At ve develeri sana musahhar kılmadım mı? Reislik yapmana ve ganimet malının dörttebirini almana müsaade etmedim mi?' buyuracak.

O da: 'Evet ettin' diyecektir. Bunun üzerine Mevlâ Tealâ: 'Sen hiç bana kavuşacağını zannettin mi? ' diye soracak. Kul da: 'Hayır!' cevabını verecektir. Mevlâ Tealâ da: 'Sen beni unuttuğun gibi, işte ben de seni unuturum' buyuracak. Sonra üçüncü bir kişiyle karşılaştığında, ona da aynı şeyleri buyuracak, fakat o kul: 'Ey Rabbim! Ben sana, kitabına ve peygamberlerine iman ettim, namaz kıldım, oruç tuttum, sadaka verdim' diyecek ve gücü yettiği kadar ha-yırla sena (övgü) **de bulunacak.**

Mevlâ Tealâ da: 'Öyleyse burada (dur! Çünkü sen yaptıklarını inkâr ettiğin için dur da uzuvların senin aleyhine şahitlik etsin)' **buyuracak. Sonra o kişiye: 'Şimdi sana şahidimizi göndereceğiz' denilecek. Kul da kendi kendine: 'Acep bana şahitlik yapacak bu kişi kimdir?' diye düşünecek, o zaman ağzına mühür vurularak; uyluğuna, etine ve kemiklerine : 'Konuş!' denilecektir.**

Bunun üzerine onun uyluğu, eti ve kemikleri amelini (o kişinin yaptıklarını) **söyleyecektir. Bu** (muamele) **o kişiye kendi namına bir özür bırakmamak içindir. İşte bu münafıktır. Allah** (-u Tealân) **ın, kendisine gazap ettiği kimse de budur."** *(Müslim, Zühd, No:2968, 4/2279)*

Hadis-i şerifteki **"Fül"** tabiri, "Fülân" kelimesinin murahhamı (sonu kısaltılmışı) dır. Aslı "Ya Fülân!" dır, Kelime münada olduğu için terhîm yapılmış, ancak bu kaide harici olarak tatbik edilmiştir. Gerçi Kâdî Iyâz *(Rahimehullah)* ın rivayetine göre, bu kelime filân manasına gelen ayrı bir lugat olabilir.

Nitekim Sîbeveyh *(Rahimehullah)*, bunun terhim olmayıp, nida babında kullanılan bir sîğa olduğunu söylemiştir. İmam Ezherî *(Rahimehullah)* da bunun terhim olmayıp, kendi başına bir kelime olduğunu nakletmiştir. *(en-Nihâye, 3/425)*

Mevlâ Tealâ'nın, kuluna: **"Reislik yapmana ve ganimet malının dörttebirini almana müsaade etmedim mi? "** buyurmasından murat: "Seni hiç bir sıkıntıya düşürmeden rahat yaşatmadım mı?" demektir.

Ganimetin dörttebirini almak, cahiliyyet hükümdarlarının âdeti idi. Dünyada bunca nimetlere mazhar olmuş iken, Rabbisini hatırlamadığını itiraf eden kula Allah-u Tealâ: **"Öyleyse bu gün ben de, seni unutuyorum"** buyuracaktır.

Bir çok defalar açıklandığı üzere, unutmak ve hatırlamak gibi şeylerin Allah-u Tealâ Hazretleri hakkında düşünülmesi muhal olduğundan, bu cümlenin manası: "Ben de senden rahmetimi engelliyorum" şeklinde te'vil olunmuştur.

İman iddiasında bulunan üçüncü kula: **"Öyleyse şuraya!"** buyurulmasının manası: "Sen şuraya ayrıl bakalım, bir de uzuvlarına soralım. Senin hakkında onlar ne gibi şahitlikte bulunacaklar" demektir.

Neticede bütün azası o kişinin aleyhine şehadet ederek yalancılığı ortaya çıkacak ve Allah-u Tealâ'nın hışmına uğrayacaktır.

2- **"Fitnelerinin akibeti"** manasında olabilir ki, bundan maksat onların şirki (Allah-u Tealâ'ya ortak koşmaları) ndan ibarettir. İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)* bu sözü tercih etmiş, İmam-ı Atâ *(Rahimehullah)* da, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan bu görüşü rivayet etmiştir.

İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Bu ayet-i celilenin manası, ancak sözün manalarını ve arapların bu sözü kullanış şeklini bilen kimselerin anlayabileceği güzelliktedir. Çünkü Allah-u Tealâ, müşriklerin, şirklerine meftun (vurgun) olup, o şirkin sevgisinin başına üşüştüklerini daha önce bildirmişti.

Bu ayet-i celilede ise, şirklerine olan tutkunluklarının ve onda ısrarlarının, neticede ondan uzaklaşıp kaçmalarına sebebiyet vereceğini ve sonunda onların "Biz müşrikler değildik" diye yemin edeceklerini açıklamıştır.

Bunun bir misali şudur: Sen, arsız ve kötü yolda olan birini seven bir insan görürsün, günün birinde sevdiği o adam sebebiyle bir sıkıntıya düşünce, hemen ondan teberri (uzak olduğunu iddia) eder. O zaman kendisine, "Senin filâncayı sevmen, ancak ondan uzaklaşman oldu" denilir. İşte burada da **"Fitne"** den murat, onların putları yüzünden belâya uğramalarıdır. Bu görüş, ayet-i celilede mahzuf bir muzafın bulunmasına göredir, çünkü takdir:

Ayet: 23

« ثُمَّ لَمْ يَكُنْ عَاقِبَةُ شِرْكِهِمْ شَيْئًا إِلاَّ تَبَرَّئُهُمْ مِنْهُ »

"Onların şirklerinin akibeti, ancak ondan beri kalmaları olmuştur." şeklindedir ki, bu senin, "Filâncayı sevmen ancak ondan kaçıp, onu bırakmandır" demen gibidir.

Türkçede de bunun örnekleri vardır. Meselâ evlâdına çok düşkün bir anne, ondan vefa yerine isyan görüp, onun tarafından terkedilirse, "Evlâdım der dururdum, işte evlât!" der ki böylece: "İşte evlâda bel bağlamanın vardığı sonuç!" demek ister. Aynı hâl başlangıçta sevgiye, sonunda ise pişmanlık ve nefrete konu olmuş olur.

3- Burada **"Fitne"** den maksat, Ebû Ubeyd Kâsım ibni Selâm *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, onların başına gelen bir belâdır ki, ahirette onları susturacak ve kınanmalarını artıracaktır.

Ayet-i celilenin zahiri, onların kıyamet günü, kendilerinin dünyada iken müşrik olmadıklarına dair yemin ettiklerini gösterir ki, bu da onların o gün bile yalan söylemeye kalkışacaklarını ifade eder.

Gerçi Ebû Ali el-Cübbâî ve Kâdî Abdülcebbâr gibi bazı âlimler, "Kıyamette insanların yalan söylemeye yeltenmeleri mümkün değildir" diyerek bir çok delil ileri sürmüşlerse de müfessirlerin çoğu kâfirlerin kıyamette yalan söyleyeceklerini kabul etmiş ve bu hususta bir çok delil getirmişlerdir.

a) Allah-u Tealâ, onların: (رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ) **"Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer dönersek artık hiç şüphesiz ki biz zalimleriz "** *(Mü'minûn Suresi:107)* dediklerini nakletmiştir, halbuki diğer bir ayet-i celilede:

« ... وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (٢٨) »

"Eğer geri döndürülseler yine nehyolundukları şeylere döneceklerdir. Şüphesiz ki onlar elbette yalancılardır." *(En'âm Suresi:28 den)* kavl-i şerifiyle onların yalan söylediklerini bildirmiştir.

b) Mevlâ Tealâ'nın: (وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ) **"Onlar yalan yere yemin ederler."** *(Mücadele Suresi:14 den)* buyurduktan sonra:

« يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَى شَيْءٍ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ (١٨) »

"O gün Allah (-u Tealâ) **onların hepsini diriltecek de O'na da** (orada), **size** (dünyada) **yemin ettikleri gibi yemin edecekler. Onlar hakikaten bir şey üzere olduklarını** (dünyada faydalandıkları gibi ahirette de yalan yeminlerinden bir menfaat temin edeceklerini) **sanırlar. Agâh olun ki onlar, elbette yalancıların tâ kendileridir."** *(Mücadele Suresi:18)* kavl-i şerifiyle, onların ahiretteki yalanlarını, bu dünyadaki yalanlarına benzetmiştir.

c) Yine Mevlâ Tealâ:

« قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ (١١٢) قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَاسْأَلِ الْعَادِّينَ (١١٣) »

"(Allah-u Tealâ kıyamet gününde inkârcılara:) **'Seneler sayısınca yerde** (dünyada ve kabirde) **ne kadar kaldınız?' buyurur. Onlar da: 'Bir gün yahut bir günün bir kısmı** (kadar az bir müddet) **kaldık. İşte sayanlara sor' derler."** *(Mü'minûn Suresi:112-113)* buyurmuştur ki, bütün bunlar onların zaman zaman yalan söylemeye kalkıştıklarına delâlet etmektedir.

d) Said ibn-i Cübeyr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bir adam İbn-i Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* ya: "Ben Kur'an-ı Kerim'de bazı ayetler buluyorum ki, onların manaları bana çelişkili geliyor." deyince.

İbn-i Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* : "Sana ihtilâflı gelen bu şeyleri söyle bakalım." dedi. O adamın soruları arasında şu iki ayet-i kerime'nin arasında görülen çelişki de mevcuttu. İbn-i Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* onun bu sorusuna şöyle cevap verdi: Mevlâ Tealâ'nın müşriklerden naklen: (مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ) **"Biz müşrikler değildik."** kavl-i şerifiyle: (وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا) **"Allâh** (-u Tealâ) **dan bir sözü gizleyemezler."** *(Nisa Suresi:42 den)* kavl-i şerifinin arasını bulmaya gelince,

Allah-u Tealâ ihlâs (iman) ehlinin günahlarını mağfiret edince, müşriklerin: "Geliniz biz de 'Müşrikler değildik' diyelim." demeleri üzerine, ağızlarına mühür vurulur ve elleri konuşur, işte o sırada Allah-u Tealâ'dan hiç bir sözün gizlenmez olduğu anlaşılır.

O zaman: (يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا) **"Küfredenlerle o peygambere asi olanlar, o gün yerle bir edilselerdi de, Allah-u Tealâ'dan bir sözü gizlememiş olsalardı temennisinde bulunurlar."** *(Nisa Suresi:42 den)* ayet-i celilesindeki bu temenni hâli meydana gelir, hasılı kelâm, onlar dilleriyle gizleseler de, elleri ve uzuvları konuşunca, artık gizleme mümkün olmaz.

Sonra, İbn-i Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* soru soran o zata: "Binaenaleyh Kur'an Kerim sana ihtilâflı gelmesin, çünkü hepsi Allah katından indirilmiştir, (dolayısıyla bazı ayetleri çelişkili gibi gözükse de, hakikatte hiç biri arasında tezat ve uyumsuzluk yoktur)." buyurdu. *(Buharî, Tefsir:301, No:4537, 4/1816)*

e) İmam-ı Hasen *(Radıyallahu Anh)* buyurmuştur ki: "Kıyamet günü insanların bulunacağı makamlar ve hâller çok farklı olacaktır. Öyle yer var ki, orada hiç konuşamayacaklardır." Nitekim: (... فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا (١٠٨) ...) **"Fısıltıdan başka bir ses işitemezsin."** *(Tâhâ Suresi:108'den)* kavl-i şerifi bunu ifade etmektedir.

Bazı yerde de konuşacaklardır. Nitekim: (... مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ (٢٨) ...) **"Biz hiç bir kötülük yapmazdık."** *(Nahl Suresi :28'den)* kavl-i şerifiyle:

« ... وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ (٢٣) »

"Rabbimiz olan Allah hakkı için biz müşrikler değildik." *(En'âm Suresi:23'den)* kavl-i şerifi bunların yalan sözlerini açıklamaktadır.

Bazı yerde de suçlarını itiraf edeceklerdir. Nitekim :

« فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ ... (١١) »

"Günahlarını itiraf ettiler." *(Mülk Suresi:11'den)* kavli şerifi bunun beyanıdır.

Bazı yerde de birbirlerine soru soramayacaklardır. Nitekim :

« فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ (١٠١) »

"Sura üfürüldüğü zaman, artık aralarında (böbürlenecekleri) **soylar** (ı, soplarının faydası) **yoktur ve** (birbirlerinin hâlini) **soruşamazlar."** *Mü'minûn Suresi :101)* kavl-i şerifi bunu açıklamaktadır. Diğer bir yerde de:

« ... يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (٢٧) »

"Ah ne olaydı! Biz keşke dünyaya geri gönderilsek de, bir daha Rabbimizin ayetlerini yalanlamasak ve müminlerden olsak." *(En'am Suresi:27'den)* diyerek dünyaya tekrar dönüş isteyeceklerdir.

Bu yerlerin en sonuncusu ise, ağızlarına mühür vurulup elleri ayakları ve derilerinin konuşacağı yerdir. Nitekim :

« اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (٦٥) »

"O gün onların ağızlarını mühürleriz, kazandıklarını (yaptıkları iyi ve kötü amelleri) **bize elleri anlatır. Ayakları da şahitlik eder."** *(Yasin Suresi:65)* kav l-i şerifiyle,

« حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (٢٠) »

"Nihayet oraya geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri işledikleri şeye karşı onların aleyhlerine şahitlik edecektir." *(Fussilet Suresi :20)* ayet-i kerimesi, bir de:

« وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا »

"Allah'tan hiç bir haber gizleyemezler." *(Nisa Suresi:42 den)* mealindeki ayet-i kerime, o makamdan haber vermektedir. O günün dehşetinden Allah'a sığınırız.

Nitekim Cemel tefsirinde Kerhî *(Rahimehullah)* dan naklen zikredildiği üzere: (فَوَرَبِّكَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ) **"Rabbine andolsun ki, elbette onların hepsine soracağız."** *(Hicr Suresi:92 den)* kavl-i şerifiyle: (فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْئَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ) **"O gün hiç bir insan ve cin günahından sorulmayacaktır."** *(Rahman Suresi:39)* ayet-i celilesi, kıyamet günü insanların bazen konuşturulup, bazı makamlarda da konuşturulmayacaklarını açıkça ifade etmektedirler.

f) Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilede onların: (وَاللهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ...) **"Rabbimiz olan Allah'a yemin ederiz ki biz müşrikler değildik"** dediklerini nakletmiştir. Onların bu sözünü, "Biz kendi itikadımıza göre müşrik değildik" manasına hamletmek, ayet-i celilenin zahirine ters düşmektedir.

Ayrıca, bir sonraki ayet-i celilede zikredilen: (اُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ اَنْفُسِهِمْ) **"Bak kendi aleyhlerine nasıl yalan söylediler."** *(En'âm Suresi:24 den)* cümle-i celilesini de, "Onlar dünyada iken yalan söylediler" manasında yorumlamak çok uzak bir te'vildir, zira bu durumda ayet-i celilenin nazmı bozulup, birinci ifadenin kıyamet hâlleriyle, ikincisinin ise, dünya ahvaliyle alâkalı olması gerekmektedir.

g) Ebû Ali'nin "Kıyamette mükelleflerin mutlaka akıllı olmaları gerekir..., Akılları gitse bile Allah-u Tealâ'nın, akıllarının karıştığı bir sırada söylemiş olduğu bir sözü onlar tarafından nakletmesi, hikmetine nasıl uygun düşebilir?" şeklindeki beyanları ise, yerinde değildir.

Zira, onlar kıyametin şiddetlerini görüp, büyük korkuları gerektiren hâlleri müşahede ettiklerinde ve Melik-i Cebbâr olan Allah-u Tealâ celâl sıfatıyla onlara tecelli ettiğinde, akılları karışarak bu sözü söylemiş olabilirler, fakat bu esnada akıllarının bir süre başlarından gitmiş olması, diğer vakitlerde akıllarının mükemmel olmasına mani değildir. Nitekim:

« مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤُسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَاَفْئِدَتُهُمْ هَوَآءٌ (٤٣) »

"Zihinleri bomboş olarak, gözleri kendilerine dön (üp bak) **amaz durumda, başlarını** (yukarı doğru) **dikerek koşarlar."** *(İbrahim Suresi:43)* ayet-i celilesi de kâfirlerin mahşer günü bazen akıllarını kaybedeceklerini açıkça ifade etmektedir.

Müfessirler *(Rahimehumullah)* ın beyanına göre, müşriklerin ahiretteki yeminlerinde "Rabb" kelimesini kendi zamirlerine izafeten zikretmeleri, şirkten uzaklaşmakta mubalâğa manasını ifade ettiğinden, "Bizim O'ndan gayri Rabbimiz yoktur." anlamına gelmektedir ki, onlar bu beyanlarında da dünya hayatlarındaki âdetlerini bırakmayarak yalan söylemişler ve yalan yere yemin etmişlerdir.

Zira, kişi yaşadığı hâl üzere haşredilecektir, ayrıca başlarına gelen hayret ve dehşet onlara, Allah-u Tealâ'ya karşı yalan söyleyip azaptan kurtulacaklarını hayal ettirmiştir.

O gün hakikat açığa çıkmakla birlikte, onların yalan söylemelerine bir mani yoktur, çünkü onlar o gün kendilerine zuhur eden hakikatların, başkaları tarafından anlaşılmadığını sanacaklardır.

Bir de onlar, o günden uzak olan dünyada yaptıkları işlerden haber verdikleri için bu yalana cesaret etmişlerdir.

Bu makamda allâme Zemahşerî şöyle bir sual cevap zikretmiştir. Eğer "Onlar, işlerin gerçeklerine muttali olarak yalan ve inkârın ahirette fayda

vermeyeceğini anladıkları hâlde bu şekilde yalan söylemeleri nasıl uygun olabilir? " denilecek olursa buna şöyle cevap verilebilir:

"İmtihana tabi tutulan kişi hayret ve dehşete kapılarak kendisine fayda verip vermeyeceğini düşünmeden her sözü söyleyebilir. Nitekim buna çok benzeyen bir hadise de kâfirlerin, cehennemde azaba tutulmuş iken orada ebedî kalacaklarını yakînen bilip, bu hususta bir şüpheleri olmadığı hâlde:

« رَبَّنَا اَخْرِجْنَا مِنْهَا فَاِنْ عُدْنَا فَاِنَّا ظَالِمُونَ (١٠٧) »

"Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer bir daha (eski yaptıklarımıza) **dönersek, artık** (belli ki) **şüphesiz biz zâlim kimseleriz."** *(Mü'minûn Suresi:107)* demeleridir.

Yine böylece: (وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ) "(Müşrikler, cehennem bekçisine şöyle) **çağrışırlar: 'Ey Malik! Rabbin bizim üzerimize** (ölümle) **hükmetsin."** *(Zuhruf Suresi:77 den)* kavl-i şerifinde, müşriklerin cehennemde ölümsüz olduklarını bildikleri hâlde böyle bir talebi dile getirecekleri açıkça ifade edilmiştir.

Velâkin kâfirler bu inkârlarının kendilerine yarayacağı vehmine kapılarak mahşerin bazı yerlerinde şirklerini reddetmişler, diğer bir yerde de bunu itiraf etmişlerdir. Nitekim:

« وَاِذَا رَاَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا شُرَكَآءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هٰؤُلَآءِ شُرَكَآؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ فَاَلْقَوْا اِلَيْهِمُ الْقَوْلَ اِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ (٨٦) »

"(Allah-u Tealâ'ya) **Ortak koşanlar, şeriklerini** (ortak koştukları şeyleri) **gördükleri zaman derler ki: 'Ey Rabbimiz! İşte bunlar, seni bırakıp da tapmış olduğumuz ortaklarımızdır.' Onlar da, bunlara: 'Siz muhakkak** (bizi Allah-u Tealâ'ya ortak koşmanızda) **yalancılarsınız' diye söz atarlar."** *(Nahl Suresi:86)* kavl-i şerifi bu itirafın örneklerindendir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, müşrikler kıyamet günü Allah-u Tealâ'nın tevhid ehlini affettiğini gördüklerinde birbirlerine: "Gelin şirkimizi gizleyelim de belki tevhid ehli ile birlikte kurtuluruz" diyerek, müşrik olmadıklarına dair Allah-u Tealâ'ya yemin ettiklerinde ağızlarına mühür vurularak uzuvları kendi aleyhlerine şahitlik etmesi üzerine felâh bulamayacaklardır.

İşte böylece tevhid ehlinden olduğu hâlde riya yapanlar, kendilerinin kemal-i ihlâs üzere olduklarını zannetseler de uzuvlarından sudûr eden fiilleri bunun tersini göstermektedir. Allah-u Tealâ cehennemi mutlak manada şirk ehlini temizlemek için yaratmıştır, fakat hakiki manada küfür ehli olanlar orada ebedî kalırlar.

Riya gibi gizli şirke düşenler ise, ya mağfirete uğrarlar veya suçları miktarı yanarak temizlendikten sonra cehennemden çıkarılırlar, zira ne kadar

günahkâr da olsa, ehli islâm için cehennemde hulûd (ebedî kalmak) ehli sünnet itikadına göre söz konusu değildir.

Letâifu'l-işârât sahibi bu makamda şöyle buyurmuştur: Bu ayet-i celilede bahsedilen husus, müşriklerin inatçılığının son noktasıdır. Şöyle ki onlar, yalancı olduklarını bildikleri hâlde hakikati inkâr etmişler, üstelik buna dair Allah-u Tealâ adına kasemde bulunmuşlardır.

Eğer onların Allah-u Tealâ hakkında gerçek bir bilgileri olsaydı elbette Allah-u Tealâ'nın, onların gizli ve açık herşeylerini bildiğini, dünyalarından ve ukbâlarından hiç bir şeyin kendisine gizli kalmadığını kesinen bilirlerdi, lâkin üzerlerine galebe çalan cehâlet onları, kendilerini rezil edecek şeylerle konuşturdu.

Müşriklerin, ölürken ve mahşerdeki yalancılıklarını beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

« اَلَّذِينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِى اَنْفُسِهِمْ فَاَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوٓءٍ بَلٰى اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (٢٨) »

"Nefislerine zulm (Allah-u Tealâ'ya ortak koştuklarından kendilerine yazık) **ederlerken, meleklerin canlarını aldıkları kimseler: 'Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk'** (diyerek) **teslimiyeti** (ortaya) **atarlar.** (Melekler de onlara şöyle der): **'Hayır!** (Siz yalancılarsınız) **şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **sizin yaptıklarınızı çok iyi bilendir."** *(Nahl Suresi:28)*

« رَبَّنَآ اَخْرِجْنَا مِنْهَا فَاِنْ عُدْنَا فَاِنَّا ظَالِمُونَ (١٠٧) »

"Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer (eski yaptıklarımıza) **dönersek artık hiç şüphesiz ki biz zalimleriz."** *(Mü'minûn Suresi:107)*

« ... وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (٢٨) »

"Eğer geri döndürülseler yine nehyolundukları şeylere döneceklerdir. şüphesiz ki onlar elbette yalancılardır." *(En'âm Suresi:28 den)*

« يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ عَلٰى شَىْءٍ اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ (١٨) »

"O gün Allah (-u Tealâ) **onların hepsini diriltecek de O'na da** (orada), **size** (dünyada) **yemin ettikleri gibi yemin edecekler. Onlar hakikaten bir şey üzere olduklarını** (dünyada faydalandıkları gibi ahirette de yalan yeminlerinden bir menfaat temin edeceklerini) **sanırlar. Agâh olun ki onlar, elbette yalancıların tâ kendileridir."** *(Mücadele Suresi:18)*

Ayet: 24

Mevlâ Tealâ, müşriklerin mahşerde bile yalan söyleyeceklerini beyan ettikten sonra, onların bu hâline karşı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i ve diğer muhatapları taaccüp ve hayrete davet etmek üzere şöyle buyuruyor:

اُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُوْنَ (٢٤)

KELİME MANASI (24)

(اُنْظُرْ) **Bak ki,** (كَيْفَ كَذَبُوا) **nasıl yalan söylediler,** kimin aleyhine? (عَلٰى اَنْفُسِهِمْ) **kendilerinin aleyhine,** (وَضَلَّ) **kayboldu,** kimden? (عَنْهُمْ) **onlardan,** ne? (مَا) **o şey ki,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَفْتَرُوْنَ) **uydurur.**

MEALİ ŞERİF

Bak! Kendi aleyhlerine nasıl yalan söylediler ve (ilâh diye) **uydurdukları şeyler kendilerinden** (nasıl) **kaybolup gitti.**

İ Z A H A T

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, müşriklerin yalanlarından maksat, "Bu putlara tapmak bizi Allah-u Tealâ'ya tam manasıyla yaklaştıracaktır" sözleridir. Evet onlar böyle zannetmişlerdir, fakat onların bu yanlış düşünceleri onları mazur göstermez ve yalan ismini onlardan gidermez. Münafıkların yalanı ise, boş mazeretlerle özür beyan etmeleri ve nifaklarını inkâr etmeleridir.

Müfessirler *(Rahimehumullah)* ın beyanına göre, ayet-i celilede geçen: (اُنْظُرْ) **"Bak"** ifadesinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e veya diğer muhataplara, yalan söyleyenlerin o andaki hâllerine ibret nazarıyla bakmaları emredilmiştir.

Böylece Mevlâ Tealâ, kendisinin haberlerinde hiç bir yanlışlık ve ters çıkma ihtimali bulunmadığından, müşriklerin kıyamet gününde takınacaklarını beyan ettiği hâllerini, hali hazırda görülen bir şey mesabesine (yerine) koymuştur.

Müfessirlerden bir çoğu buradaki "Nazar" ifadesini, göz görüşüyle değil de kalp ile nazar (düşünme) manasına hamletmişlerdir.

Bahr–i Muhit, Kurtubî ve Kâsimî tefsirlerinde zikredildiğine göre,

(وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُوْنَ) **"Uydura geldikleri şeyler kendilerinden kayboldu."** kavl-i şerifine bir kaç türlü mana verilmiştir:

1- Putlarının kendilerine şefaat edeceklerine dair zan ve iftiralarının batıl olduğu meydana çıkmıştır.

2- Allah-u Tealâ'yı bırakıp da taptıkları şeyler onlardan ayrılıp kaybolmuş ve onlara hiç bir şekilde fayda sağlayamamıştır.

3- Dehşete düşüp akılları gittiğinden, mazeret beyan etmek üzere ortaya atmak için hazırladıkları yalan ve iftiraları kendilerinden kaybolmuştur. Sanki onlar hakkındaki bilgileri alınmış ve onları unutmuşlardır.

4- Kendilerinden şefaat ve yardım umulan putlardan hiç bir fayda görülmeyince, taptıkları şeyler karşılarında olsa da gaip (uzakta olan) menzilesi (yeri) ne konmuşlardır. Nitekim: (اُخِذْتَ وَغَابَ نَصِيرُكَ) **"Sen yakalanınca yardımcın kayboldu"** sözünde de, hazır bulunduğu hâlde yardımdan aciz kalan kişiden bahsedilmektedir.

5- Ahiret yurdunda yaptıkları fâcir (yalan) yemin boşa gitmiştir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiği üzere; bütün bu ayet-i celilelerde anlatılmak istenen, şirkin butlanı (asılsızlığı) dır. Böylece kesinlikle anlaşılmıştır ki, Allah-u Tealâ birdir. Her şey O'nun vahdetine şahitlik etmektedir. Marifet ve müşahede ehli de böylece bilip görmektedir. Eserlerin çokluğu müessirin birliğine ters düşmez, çekirdekle ağaç bunun misalidir.

Müşriklerin, putları hakkındaki ilâhlık gibi iftiralarının ahirette boşa çıkacağını beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

« وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَآئِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ (٧٤) وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيداً فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا اَنَّ الْحَقَّ لِلّٰهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (٧٥) »

O zaman bilirler ki, şüphesiz hak (tek olarak ibadet olunma hakkı) **Allah** (-u Tealây) **a aittir ve uyduragеldikleri şeyler** (putlar) **da kendilerinden** (uzaklaşıp) **kaybolmuştur."** *(Kasas Suresi:74-75)*

« ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ (٧٣) مِنْ دُونِ اللّٰهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْئاً كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ الْكَافِرِينَ (٧٤) »

"Sonra onlara: 'Allah (-u Tealây) **ı bırakıp da ortak koşar olduklarınız nerededir?' denilir. Onlar da: 'Bizden** (uzaklaşıp) **kayboldular, daha doğrusu zaten biz önceden hiçbir şeye tapmıyorduk' derler. İşte Allah** (-u Tealâ) **kâfirleri böyle dalâlete sevk eder** (şaşırtır)**."** *(Gâfir Suresi:73-74)*

« ... وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ اَيْنَ شُرَكَآئِي قَالُوا اٰذَنَّاكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ (٤٧) وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَظَنُّوا مَالَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ (٤٨) »

"(Allah-u Tealâ) **Onlara: 'Ortaklarım nerede?' diye nida ettiği** (seslendiği) **gün:** '(Buna dair) **bizden hiçbir şahit olmadığını sana arzettik' derler. Böylece önceden tapıp durdukları** (nesneler) **onlardan kaybolmuştur.** (Artık) **kendileri için hiçbir kaçışyeri olmadığını da anlamışlardır."** *(Fussilet Suresi:47 den, 48)*

Ayet: 25

Allah-u Tealâ, kâfirlerin ahiretteki hâllerini beyan ettikten sonra, onların bir kısmının imanlarından ümit kesmeyi icabettiren ifadesini eklemek üzere şöyle buyuruyor:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِى اٰذَانِهِمْ وَقْرًا وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَايُؤْمِنُوا بِهَا حَتّٰى اِذَا جَآؤُكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (٢٥)

KELİME MANASI (25)

(وَمِنْهُمْ) **Onlardan vardır,** kim? (مَنْ) **o kimse ki,** (يَسْتَمِعُ) **kulak verir,** kime? (اِلَيْكَ) **sana,** (وَجَعَلْنَا) **biz koyduk,** ne üzerine? (عَلٰى قُلُوبِهِمْ) **onların kalpleri üzerine,** neler? (اَكِنَّةً) **perdeler,** niçin? (اَنْ يَفْقَهُوهُ) **anlamasınlar için,** neyi? (هُ) **onu,** Bu manaya göre, (يَفْقَهُوهُ) fiilinden evvel bir (لاَ) takdir edilmiştir. Bu gibi yerlerde müfessirler ekseriyetle böyle takdir yapmaktadırlar. Onların bazısı burada bir muzaf takdir etmektedirler ki, bu takdir: (كراهة ان يفقهو) "Anlamalarını istemediğimiz için" şeklindedir.

(وَفِى اٰذَانِهِمْ) **kulaklarının içine de** (koyduk), ne? (وَقْرًا) **bir ağırlık** (sağırlık), (وَاِنْ يَرَوْا)**görseler de,** neyi? (كُلَّ اٰيَةٍ) **her ayeti** (mucizeyi), (لَايُؤْمِنُوا) **inanmazlar,** neye? (بِهَا) **ona,** (حَتّٰى اِذَا جَآؤُ) **geldiklerinde,** kime? (كَ) **sana,** ne oldukları hâlde? (يُجَادِلُونَ)**mücadele eder oldukları hâlde,** kiminle? (كَ) **seninle,** (يَقُولُ) **der,** kim? (الَّذِينَ) **o kimseler ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** ne der? (اِنْ هٰذَا) **bu değildir,** (اِلَّا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ) **ancak evvelkilerin uydurmalarıdır.**

MEALİ ŞERİF

İçlerinden (senin okuduğun Kur'anı) **dinleyenler de vardır. Fakat biz, kalplerinin üzerine onu iyice anlayabilmelerine** (mani olacak) **perdeler, kulaklarının içine de ağırlık** (sağırlık) **koyduk. Eğer onlar her ayeti** (istedikleri her türlü mucizeyi) **görseler yine de ona inanmazlar. Hatta o kâfirler sana geldikleri zaman seninle mücadele ederek** (çekişmeye kalkışarak): **"Bu** (Kur'an) **evvelkilerin uydurmalarından** (eskilerin masallarından) **başka** (bir şey) **değildir." derler.**

İ Z A H A T

Vahidî, Fahrurrazî, Zâdü'l-Mesir ve Alûsî tefsirlerinde Ebû Salih rivayetiyle İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan, Beğavî ve Hâzin tefsirlerinde Kelbî *(Rahimehullah)* tarikiyle, Kâzî, Nesefî, Ruhu'l Beyan ve diğer bir çok tefsirde râvi belirtilmeksizin zikredildiğine göre; ayet-i celilenin sebeb-i nüzülü (iniş sebebi) şu hadise olmuştur:

Bir kere Ebû Süfyan, Ebû Cehl, Velid ibni Muğiyre, Nadr ibni Hars, Rabî'a'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Half'in iki oğlu Ümeyye ve Übeyy ve Hars

ibni Âmir gibi müşriklerin ileri gelenleri Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yanında bulunuyorlardı.

Derken bunlar Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e kulak vererek ondan Kur'an-ı Kerim dinlemeye başladılar. Bunun üzerine Nadr'a: "Muhammed ne söylüyor?" dediklerinde, Nadr: "Ne söylediğini anlayamıyorum, ama onun, dudaklarını hareket ettirerek benim size geçmiş nesillerin kıssa ve haberlerini anlatmam gibi, evvelki ümmetlerin esâtîr (efsane ve düzmeceler) ini anlattığını sanıyorum" dedi.

Bu Nadr, gerçekte de eski ümmetlerin tarihçelerini çokça nakleden bir kimse idi. Onun bu sözünü duyan Ebû Süfyan: "Şüphesiz ki ben onun bazı sözlerini hak buluyorum" deyince, Ebû Cehl: "Hayır! Onun sözlerinden hiç birini kabul etme! Ölüm bize bundan daha kolay gelir," dedi.

İşte bunun üzerine Allah-u Tealâ:

(وَمِنْهُم مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ) **"İçlerinden sana kulak verip de dinleyenler vardır. Halbuki biz, onu iyice anlayabilmelerine mani olmak için kalplerinin üzerine perdeler koyduk...."** mealindeki bu ayet-i celileyi indirdi.

İbni Âşûr'un beyanına göre, Nadr ismindeki bu müşrik, Faris beldelerine çok yolculukları olan bir kimse olduğundan önceki asırların haberlerini çokça anlatır, Rüstem ve İsfendiyar gibi acem kıssalarını Kureyş'e naklederdi, onlar da onun bu anlattıklarını çok beğenerek dinlerlerdi.

Nadr Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e karşı çok kin ve nefret taşıyan bir kâfir idi. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Mekke fethi bu kişinin kanını helâl (öldürülmesini serbest) kıldı, böylece o, fetih günü katledildi.

Sebebi nüzülde zikredilen müşrikler arasından Allah-u Tealâ ancak Ebu Süfyan ibni Harb'e, "Ben Muhammed'in sözlerini hak buluyorum" şeklindeki beyanı sebebiyle menfaat halketmiş, bu yüzden ona ve hanımı Utbe ibni Rebî'a kızı Hind'e, Mekke fethi gecesi islâmla müşerref olarak sahabe olma ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e akrabalık şerefi nasip olmuştur.

Zira o, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zevcelerinden Ümmü Habîbe *(Radıyallahu Anha)* validemizin babası idi, fakat islâmı kabul etmeden evvel Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile olan bu yakınlığından hiç bir surette istifadesi söz konusu olamayacağından, islâma girdikten sonra sanki bu şerefi yeni kazanmış gibi oldu.

Mâverdî tefsirinde beyan edildiği vechile; müşrikler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in gece namazında okuduğu ayetleri dinlerlerdi ki, bunun iki sebebi bulunmaktaydı:

1- Onun neler okuduğunu dinleyip anlayarak, reddetmek için cevaplar hazırlamak.

2- Mekânını tesbit edip ona eziyet etmek için.

Ayet: 25

Fakat bu ayet-i celilede "Onların kalpleri üzerine perdeler konduğu" beyan edildiği üzere; Allah-u Tealâ, onlara uyku vererek kalplerini, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in okuduklarını anlamaktan engellemiştir.

Ayet-i celilede geçen: (اَكِنَّةً) lâfzı, (كِنَانٌ) kelimesinin cemisi (çoğulu) olup, "Bir şeyi koruyup örten ve gizleyen" anlamına gelmektedir ki, bu tıpkı (yular ve bağ) manasındaki, (عِنَانٌ) kelimesinin cemisi olan, (اَعِنَّة) gibidir. Bu kelimeden türeyen fiiller ise: (كَنَنْتُ ve اَكْنَنْتُ) fiilleridir.

Mevlâ Tealâ'nın, (اَنْ يَفْقَهُوهُ) kavl-i şerifine gelince, İmam-ı Zeccac, "Bu ifade-i celilenin, mef'ûlünleh olmak üzere mahallen mensub olduğunu" söylemiştir ki, buna göre takdir: (وَجَعَلْنَا...لِكَرَاهَةِ اَنْ يَفْقَهُوهُ) **"Biz onların onu anlamalarını istemediğimiz için, kalplerinin üzerine perdeler koyduk"** şeklindedir.

Buradaki (لاَمْ) hazfedilince kerahat kelimesi mensub olmuş, bu kelime de düşürülünce, nasb hâli, (اَنْ يَفْقَهُوهُ) ya intikal etmiştir.

Ayet-i celilede geçen: (فِى اذَانِهِمْ)**"Kulaklarının içine de ağırlık koyduk"** tabiri hakkında da İbni Sikkît *(Rahimehullah)*, (وَقْر) kelimesinin, kulaktaki ağırlık ve sağırlık olduğunu söylemiştir.

Sapık mu'tezile fırkası, bir takım batıl deliller getirerek bu ayet-i celilenin mutlaka te'vil edilmesi gerektiğini, zira Allah-u Tealâ'nın iman ve küfür gibi kulun işlerini yaratmadığını, kulun kendi fiilinin yaratıcısı olduğunu söylemişlerse de, ehli sünnet uleması onlara reddiye olmak üzere bir çok cevaplarda bulunmuşlardır.

1- Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre bu ayet-i celile, Allah-u Tealânın insanı bazen imandan çevirip, onunla imanı arasına gireceği hususunda kesin bir mana ifade etmektedir. Nitekim: (وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ) **"Bilin ki Allah, kişi ile kalbinin arasına muhakkak girer."** *(Enfal Suresi:24 den)* kavl-i şerifi bunun açık delilidir. Yine böylece:

« وَ مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِى يَنْعِقُ بِمَا لاَيَسْمَعُ اِلاَّ دُعَاءً وَنِدَآءً صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ (١٧١) »

"(Hidayet çağrısına kulak vermeyen) **kâfirlerin hâli, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer.** (Çünkü onlar) **sağırlar, dilsizler ve körlerdir, bu sebeple onlar düşünmezler."** *(Bakara Suresi:171)* kavl-i şerifi, kâfirlerin inatla hareket edip, akılcı davranmadıklarını, bu yüzden kendilerine yapılan vaazları duysalar da, faydalanmadıkları için sağırlar mesabesinde bulunduklarını ortaya koymaktadır.

Gerçi Allah-u Tealâ onlara hakkı işittirmeğe elbette kâdirse de, onların, kendi irade ve kudretlerini bu yönde kullanmayı istemediklerini ezelî ilmi ile bildiğinden onların kulaklarına ağırlık koyduğunu beyan etmiştir. Nitekim:

« ... وَلَوْ عَلِمَ اللّٰهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُم مُّعْرِضُونَ (٢٣) »

"Eğer Allah onlarda bir hayr (iyi niyet olduğunu) **bilseydi, elbette onlara** (hakkı anlayabilecekleri şekilde) **işittirirdi.** (Onlar bu inat ve inkâr içinde iken) **kendilerine işittirseydi de, elbette onlar yüz çevirici olarak dönerlerdi."** *(Enfal Suresi:23 den)* kavl-i şerifi bu konuyu en güzel şekilde açıklamaktadır.

Bu kadar naklî delilden sonra burhan-ı aklî (aklî delil) de bu mananın doğruluğuna delâlet etmektedir. Zira kâfir olan kul, iman fiilini yerine getirmeğe güç yetiremezse, o zaman bizim, "Onu bu küfre sevkeden ve iman etmekten alıkoyan Allah-u Tealâ'dır" şeklindeki sözümüz doğru olabilir.

Amma biz, "Küfre gücü yeten kişi, iman etme imkânına da sahiptir" diyorsak, o zaman biz, "İnsanda bulunan gücün, imana değil de küfre kaynak olması, ancak o güce bir sebebin katışmasıyla mümkün olabilir" demiş oluruz, zira bir işin meydana gelmesi için sadece gücün yeterli olmayıp bir de sâik (sürükleyici sebeb) in bulunması şarttır.

Bu duruma göre imansızlık da Allah-u Tealâ'nın halk ve takdiri ile meydana gelmiş olmakta, küfre götüren dâi (sebep) ler de, kalbin iman etmesine mani olan perde ve kulağın iman delillerini dinlemesine engel olan ağırlıktan ibaret olmuş olurlar.

İşte bütün bu zikredilenlerden anlaşılacağı üzere aklî delil de, ayet-i celilenin delâlet ettiği zahiri manaya uygun düşmektedir. Dolayısıyla hem burhan (aklî delil), hem de zahiri Kur'an ile amel edebilmek için bu ayet-i celileyi bu manaya hamletmek gerekir.

2- Ebussuud Efendinin beyanına göre, Allah-u Tealâ'nın, kullarının kalplerini mühürlemesinden ve onların üzerine perdeler örtmesinden maksat, onların azgınlıkta aşırı giderek körü körüne taklide daldırıp, sağlam düşünceden yüz çevirmeleri sebebiyle, hakkın kendilerine nüfuz etmeyeceği ve korkutmaların kendilerine etki etmeyeceği bir hâli Allah-u Tealâ'nın ihdası (onlarda meydana getirmesi) dir.

Bu kişilerin kalplerindeki bu hâlin meydana getirilmesinin Allah-u Tealâ'ya isnadı, ehli sünnet mezhebimize göre bütün varlıkların yaratılmak cihetinden Allah-u Tealâ'ya istinadı olduğundandır. Ayet-i kerimede bu kişilerin zemmedilmesi ise kulların işlerinin kesb (sebep olmak suretiyle kazanma) cihetinden kendilerine dayandığındandır. Nitekim:

« ... بَل طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ ... (١٥٥) »

"Hayır! (onların: 'Bizim kalplerimiz yaratılıştan kılıflıdır' dedikleri gibi değil, bilakis) **küfürleri** (kâfirliği seçmeleri) **sebebiyle Allah** (-u Tealâ) **onları** (o kalpleri) **mühürlemiştir."** *(Nisa Suresi:155 den)*

Ayet: 25

« ونُقَلِّبُ اَفْئِدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ اَوَّلَ مَرَّةٍ ... (١١٠) »

"Yine ona (gönderilen ayetlere) **ilk defasında inanmadıkları için, biz onların gönüllerini ve gözlerini** (hakkı anlamaktan) **çevirririz."** *(En'am Suresi:110 dan),*

« ... فَلَمَّا زَاغُوا اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ ... (٥) »

"Onlar kayınca, Allah (-u Tealâ) **da onların kalplerini kaydırdı."** *(Saf Suresi:5 den),*

« ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ ... (٣) »

"Onlar (önce) **iman edip sonra kâfir olduklarından kalplerine mühür vuruldu."** *(Münafikûn Suresi:3 den),*

« كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (١٤) »

"Hayır! Onların kesbettikleri şey (kazandıkları günahlar) **kalplerini kaplamıştır."** *(Mutafifîn Suresi:14),*

« ... فَاَعْرَضَ اَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ (٤) »

"Onların ekserisi (haktan) **yüz çevirdi, artık onlar işitmezler."** *(Fussilet Suresi:4 den),*

« اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلٰى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ
وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللّٰهِ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ (٢٣) »

"Hevasını (kötü arzusunu) **tanrı edinen ve Allah** (-u Tealân) **ın** (kendi katındaki) **bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah** (-u Tealâ) **dan sonra kim hidayete eriştirebilir? Hâlâ iyice düşünmeyecek misiniz?"** *(Casiye Suresi:23)* gibi bir çok ayet-i kerime, ehli sünnetin görüşünün doğrulu-ğunun delilidir.

Görüldüğü üzere bütün bu ayet-i celilelerde kulun kesbi önce zikredilmiş, yani evvela kulların yüz çevirmesi, günah işlemesi, inkârı tercih etmesi, kalplerinin eğriliği ve nefsin kötü arzusunu ilâh edinmesi gibi kulların kendi suçları beyan edildikten sonra, Allah-u Tealâ'nın, kendi katındaki ilme dayanarak, bu kişilerin kalplerini perdelemesi ve onlarda küfrü halketmesi açıklanmıştır, dolayısıyla âlemde Allah-u Tealâ'dan başka yaratıcı bulunmadığından kalplerde perde yaratan ancak Allah-u Tealâ'dır, fakat bunun mes'ulü, iradesini sapıklığa kullanan kulun kendisidir.

3- Nîsâbûrî tefsirinde zikredildiği üzere, her şeyi yaratan Allah-u Tealâ eğer bütün mümkinata kâdir olmayıp, vasıtalı veya vasıtasız olarak her hangi bir şey O'nun ilmi, kudreti, tesir ve icadından hariç olsaydı, elbette Allah-u Tealâ ilâhlığa müstahak olmazdı.

Dolayısıyla hidayet ve dalâlet, iman ve küfür, hayır ve şer, fayda ve zarar vesair mütekabilât (karşıtlar) ın tamamı Allah-u Tealâ'nın kudreti, tesiri, ilmi ve iradesine müstenid ve müntehî (Allah-u Tealâ'nın gücü, etkisi, bilgi ve dilemesine dayanıp varmakta) dır. Nitekim:

« ... وَلَوْ شَآءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ (٩) »

"O, dileseydi elbette hepinizi hidayete erdirirdi." *(Nahl Suresi:9 dan),*

« وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰيهَا ... (١٣) »

"Biz dileseydik, elbette her nefse hidayetini verirdik." *(Secde Suresi:13 den),*

« ... قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ... (٧٨) »

"De ki: '(İyilik ve kötülüğün) Hepsi Allah (-u Tealâ) katındandır." *(Nisa Suresi:78 den)* gibi bir çok ayet-i celile bu hükmün doğruluğunu natık (söyleyici) dir. Yine böylece bir çok hadis-i şerif de, her şeyin Allah-u Tealâ tarafından bir kaderle yaratıldığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Nitekim:

١٧ – عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ فِي جَنَازَةٍ ، فَاَخَذَ شَيْئًا فَجَعَلَ يَنْكُتُ بِهِ الْاَرْضَ فَقَالَ: « مَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ، اِلَّا وَقَدْ كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ وَمَقْعَدُهُ مِنَ الْجَنَّةِ ». قَالُوا: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! اَفَلَا نَتَّكِلُ عَلٰى كِتَابِنَا وَنَدَعُ الْعَمَلَ؟ قَالَ: « اِعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ ، اَمَّا مَنْ كَانَ مِنْ اَهْلِ السَّعَادَةِ فَيُيَسَّرُ لِعَمَلِ اَهْلِ السَّعَادَةِ . وَاَمَّا مَنْ كَانَ مِنْ اَهْلِ الشَّقَاءِ فَيُيَسَّرُ لِعَمَلِ اَهْلِ الشَّقَاوَةِ . ثُمَّ قَرَأَ: ﴿ فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰى . وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى ﴾

17 - Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir. Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, bulunduğu bir cenazede yerden bir şey alarak onunla toprağı çizmeğe başladı ve: **"Sizden hiç bir kimse yoktur ki, cehennemden veya cennetten yeri yazılmış olmasın."** buyurdu.

Bunun üzerine bir kısım insanlar: "Ya Resulallah! Biz o yazıya güvenerek ameli bırakmayalım mı?" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Amel edin! Zira herkes ne maksatla yaratıldı ise onun için kendisine imkân verilmiştir. Saadet ehlinden (iyilerden) **olan kişi, saadet ehlinin ameline muvaffak kılınacak, şekavet ehline** (kötülere) **ise şekavet ehlinin ameli kolaylaştırılacaktır."** buyurdu ve sonra,

"Her kim (sadaka) **verir,** (kötülüklerden) **korunur ve hüsna'yı tasdik eder** (kelime-i şehadeti kabul eder) **se, biz onu en kolay olana müyesser**

kılarız (cennet yoluna kavuşturuyuruz). **Amma kim cimrilik eder, istiğnâ gösterir ve hüsna'yı yalanlarsa, onu da en güç olana müyesser kılarız** (cehennem yolunu kendisine kolaylaştırırız)." *(Leyl Suresi:5-10)* ayet-i kerimelerini okudu. *(Buharî, Tefsir:439, No:4666, 4/1891, Müslim, Kader:1, No:2647, 4/2039, Ebû Davud, Sünnet:17, No:4694, 2/634, Tirmizî, Tefsir:81, No:3344, 5/441)*

Fethu'l-Bârî ve Aynî'de zikredildiği üzere bu hadis-i şerifin manası: "Allah-u Tealâ herkesin isti'dadını (kabiliyetini), meylini ve neler yapacağını ezelde bildiği üzere her mükellef için kendisine uygun olan amellere kolaylık sağlayacak sebebleri hazırlar. Kişi kendi sonunu bilemeyeceği için emrolunduğu şeyleri tatbik etmeğe çok çalışmalıdır, çünkü onun ameli çoğu kere neticesinin ne olacağına dair bir emâre (işaret) dir.

١٨ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « كُلُّ شَيْءٍ بِقَدَرٍ حَتَّى الْعَجْزُ وَالْكَيْسُ »

18 - Abdullah ibni Ömer *(Radıyallahu Anhüma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Acizlik ve iktidar bile dahil olmak üzere herşey kaderledir."** *(Müslim, Kader:4, No:2655, 4/2045, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:5900, 2/444, İmam-ı Malik, Muvatta', Kader:1, No:1663, Sh.602)*

١٩ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: « الْتَقَىٰ آدَمُ وَمُوسَىٰ فَقَالَ مُوسَىٰ لِآدَمَ: أَنْتَ الَّذِي أَشْقَيْتَ النَّاسَ وَأَخْرَجْتَهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ؟ قَالَ لَهُ آدَمُ: أَنْتَ الَّذِي اصْطَفَاكَ اللهُ بِرِسَالَتِهِ وَاصْطَفَاكَ لِنَفْسِهِ وَأَنْزَلَ عَلَيْكَ التَّوْرَاةَ؟ قَالَ: نَعَمْ . قَالَ: فَوَجَدْتَهَا كُتِبَ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِي، قَالَ: نَعَمْ ، فَحَجَّ آدَمُ مُوسَىٰ »

19 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Âdem İle Musa** *(Aleyhimesselâm)* **buluştular da, Musa** *(Aleyhisselâm)*, **Âdem** *(Aleyhisselâm)* **'a: 'Sen insanları bedbaht eden ve onları cennetten çıkaran kimsesin.' dedi.**

Âdem *(Aleyhisselâm)* **da ona: 'Sen Allah** (-u Tealân) **ın elçilik vermekle seçkin kıldığı ve kendisi için seçtiği, üzerine Tevrat indirdiği bir kimsesin.' dedi. Musa** *(Aleyhisselâm)*: **'Evet** (öyledir)**,' dedi.**

Bunun üzerine Âdem *(Aleyhisselâm)*: **'Sen** (Tevrat'ta benim işlediğim) **suçun benim üzerime Allah** (-u Tealâ) **beni yaratmazdan önce takdir edilip yazılmış olduğunu bulmadın mı?' dedi.**

Musa *(Aleyhisselâm)*: **'Evet.' dedi. Böylece Âdem** *(Aleyhisselâm)* **Musa** *(Aleyhisselâm)* **ı mağlup etti."** *(Buharî, Tefsirü'l-Kur'an:228, No:4459, 4/1764, Müslim, Kader:2, No:2652, 4/2042, İbni Mace, Mukaddime:10, No:80, 1/31, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:7639, 3/93)*

٢٠ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) حَدَّثَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ: «اِنَّ خَلْقَ اَحَدِكُمْ يُجْمَعُ فِى بَطْنِ اُمِّهِ اَرْبَعِينَ يَوْمًا وَاَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَهُ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَهُ ثُمَّ يُبْعَثُ اِلَيْهِ الْمَلَكُ فَيُؤْذَنُ بِاَرْبَعِ كَلِمَاتٍ فَيُكْتَبُ رِزْقُهُ وَاَجَلُهُ وَعَمَلُهُ وَشَقِىٌّ اَمْ سَعِيدٌ ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ فَاِنَّ اَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ اَهْلِ الْجَنَّةِ حَتّٰى لَا يَكُونُ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ اِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ اَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُ النَّارَ وَاِنَّ اَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ اَهْلِ النَّارِ حَتّٰى مَا يَكُونُ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ اِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ عَمَلَ اَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا».

20 - Abdullah İbn-i Mesûd *(Radıyallahu Anh)* dan şöyle rivayet edildi: Kendisi doğru söyleyen, kendisine de doğru bildirilen Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bize şöyle tahdis etti (anlattı): **"Sizden her birinizin yaratılışı** (ana ve baba maddeleri) **anasının karnında kırk gün ve kırk gece toplanır. Sonra o maddeler o kadar zaman içinde donuk kana dönüşür. Sonra o maddeler o kadar zaman içinde mudğaya** (bir çiğnem ete) **dönüşür. Sonra ona** (o ete) **bir melek gönderilir de, dört kelâmı yazması için** (o meleğe) **izin verilir.**

Melek de (ezelde takdir olunan hükümlerden), **onun rızkını, ecelini, amelini** (yapacaklarını) **şakî veya saîd** (kötü veya iyi) **olduğunu yazar. Sonra ona ruh üfler. Sizden biriniz kendisi ile cennet arasında ancak bir zira'** (arşın) **mesafe oluncaya kadar cennet ehlinin amelini yapar. Sonunda** (meleğin ana karnında yazdığı) **yazı onun önüne geçer de bunun üzerine o kişi cehennem ehlinin amelini yaparak cehenneme girer.**

Yine sizden biriniz kendisiyle cehennem arasında bir zira' mesafe oluncaya kadar hep cehennem ehlinin işini işler, sonunda (meleğin ana karnında yazdığı) **yazı** (sı) **onun önüne geçer de cennet ehlinin işini yapar ve cennete girer."** *(Buharî, Tevhid:28, No:7016, 6/2713, Müslim, Kader:1, No:2643, 4/2036, Tirmizî, Kader:4, No:2137, 4/446)*

Kurtubî'nin beyanına göre, meni şehvet kuvvetiyle rahimin içersine saçılarak düşer. Sonra, Allah-u Tealâ onu rahimin döl yatağına toplar, kırk veya kırkbeş gece rahimde karar kıldıktan sonra kan pıhtısı hâline gelir. Müvekkel (görevli) melek ondan çocuk meydana geleceğini o zaman anlar, zira her meniden çocuk dünyaya gelmez.

Bundan sonra o kan pıhtısından yavaş yavaş et oluşmaya başlar ve kan pıhtısı et parçası hâline gelir. O zaman melek gelerek artık cenin hâline gelmeğe başlamış bu çocuğun gözünü, kulağını, cildini, etini, kemiğini yerli yerince bir araya getirmek suretiyle erkek mi, dişi mi olacağını sorarak ona göre icraatta bulunur ki, bu muamele üçüncü kırk gün zarfında olur.

O zaman cenin et parçası halindedir. Bu arada melek müstakbel insanın mukadderatını da sorarak ilerde onun said mi, şaki mi olacağını tesbit eder.

Said, iman saadetine eren bahtiyardır, şaki ise onun zıddı yani kendisine iman nasib olmayan bedbaht kimse demektir. Artık o kimse doğup büyüdükten sonra bu mukadderat dahilinde amel eder. Ana rahminde cennetlik olacağı tesbit edildi ise, hayatında cehennemliklerin amelini işlese bile, sonunda yine imanını kurtarır.

Cehennemlik olarak yazıldı ise, ömrü boyu cennetliklerin amelini işlese bile sonunda yine imandan mahrum gider. Tabii ki bu, Allah-u Tealâ'nın yanılmaz ve değişmez ilmine dayandığından asla bir cebir ve zulüm (zorlama ve haksızlık) olmayıp, kulun irade-i cüziyyesiyle neleri tercih edeceğinin ezeldeki tesbitinin açığa çıkmasından ibarettir.

٢١- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «كَتَبَ اللهُ مَقَادِيرَ الْخَلَائِقِ قَبْلَ اَنْ يَخْلُقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِخَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ. قَالَ وَعَرْشُهُ عَلَى الْمَآءِ»

21 - Abdullah ibni Amr ibni'l-Âs *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah (-u Tealâ) göklerle yeri yaratmazdan ellibin sene evvel mahlûkatının kaderlerini yazdı. O vakit Arşı da su üzerindeydi."** *(Müslim, Kader:2, No:2653, 4/2044)*

Ulemanın beyanına göre, bu yazıdan maksat takdirlerin Levh-i Mahfuz'daki tesbit vaktidir, yoksa takdirin aslı değildir, zira o ezelî olduğundan başlangıcı yoktur.

٢٢ – عَنْ عَائِشَةَ اُمِّ الْمُؤْمِنِينَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: دُعِيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ اِلٰى جَنَازَةِ صَبِيٍّ مِنَ الْاَنْصَارِ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! طُوبٰى لِهٰذَا. عُصْفُورٌ مِنْ عَصَافِيرِ الْجَنَّةِ لَمْ يَعْمَلِ السُّوْءَ وَلَمْ يُدْرِكْهُ. قَالَ: «اَوَغَيْرَ ذٰلِكَ يَا عَائِشَةُ! اِنَّ اللهَ خَلَقَ لِلْجَنَّةِ اَهْلاً. خَلَقَهُمْ لَهَا وَهُمْ فِي اَصْلَابِ اٰبَائِهِمْ. وَخَلَقَ لِلنَّارِ اَهْلاً. خَلَقَهُمْ لَهَا وَهُمْ فِي اَصْلَابِ اٰبَائِهِمْ»

22 - Aişe *(Radıyallahu Anha)* şöyle demiştir: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ensardan bir çocuğun cenazesine çağırıldı da, ben: "Müjde olsun ona! Cennet serçelerinden bir serçe, kötülük işlemedi ve ona erişmedi" dedim. Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Bundan başka bir sözün yok mu ya Aişe! Çünkü Allah (-u Tealâ) cennet için ehil yaratmış; onlar daha babalarının sulblerinde iken kendilerini cennet için yaratmıştır. Cehennem için de ehil yaratmış; onları daha babalarının sulblerinde iken cehennem için halketmiştir." buyurdular.

(Müslim, Kader:6, No:2662/31, 4/2050, Ebû Davud, Sünnet:18, No:4713, 2/641, İbni Mace, Mukaddime:10, No:82, 1/32, Nesâî, Cenâiz:58, No:1946, 4/359, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:25800, 10/24)

Bu hadis-i şerifte, ensar'dan bulûğ çağına ermemiş olan bu çocuğun cennetlik olduğunu söyleyen Aişe validemiz, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tarafından ikaz edilerek durup susmasının daha iyi olduğuna işaret edilmektedir. Fakat bu, kesin bir delil yok iken çarçabuk hüküm verip kat'i konuşmaktan Aişe validemizi sakındırmak için söylenmiş olabilir.

Yahutta bu hususta Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e henüz vahiy gelmemiş olabilir. Zira, sonradan bir çok hadis-i şeriflerinde, müslümanların erginlik çağına varmadan ölen çocuklarının cennetlik olduklarını beyan etmiş ve bu hususta sözü muteber olan islâm âlimleri ittifak etmiştir.

Bu makamda bizim hadis-i şeriften delil aldığımız nokta, cennetlik ve cehennemlik olma durumunun, insanların yaratılmasından önce takdir edilmiş olduğudur.

٢٣ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ أَوْلَادِ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ: « اَللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ ، إِذْ خَلَقَهُمْ »

23 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e müşriklerin çocuklarından sorulduğunda: **"Allah** (-u Tealâ) **onları yarattığı vakit ne yapacak olduklarını en iyi bilendir."** diye cevap buyurmuştur. *(Buharî, Cenâiz:91, No:1317, 1/465, Müslim, Kader:6, No:2659, 4/2049, Ebû Davud, Sünnet:18, No:4711, 2/641, Tirmizî, Kader:5, No:2138, 4/447, Nesâî, Cenâiz:60, No:1948, 4/360, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:1845, 1/461)*

İşte bütün bu hadis-i şeriflerden anlaşıldığı üzere, herşey Allah-u Tealânın ezeldeki takdiri ve vakti geldiğinde yaratması ile meydana gelmektedir. Fakat bu ezelî takdir ve tesbit Allah-u Tealâ tarafından bir cebir ve zorlama değil, kulun irade-i cüziyyesi ile hak ettiği bir neticedir. Kul, işte bu iradeye göre mükâfat veya mücâzât görecektir.

Allah-u Tealâ'nın takdirinden murat, kul dünyaya geldikten ölünceye kadar ne gibi amellerde bulunacaksa, ezelî ilmi ile onu bilerek meleklere tesbit ettirmesidir.

Allah-u Tealâ'nın ezelî ilmi, olmuşu ve olacağı, geçmişi ve geleceği aynı seviyede ihata etmiş (kuşatmış) tır. Kullar nazarında bilfiil yaşayarak bütün yaptıkları açıkça bilinen bir kimse hakkında ne hüküm verilecekse, Allah-u Tealâ'nın ezelî ilminde, o kimse doğmadan önce yaratıldıktan sonra işleyeceği bütün amelleri teferruatıyla görülüp bilinmiş ve tesbit edilmiştir. İşte kader budur. Binaenaleyh tekrar edecek olursak, yazılanın bozulmaması, kulun takdirden başka bir amelde bulunamaması, bir cebir değil, ancak bir muayene (görme) nin tesbitidir.

Onun içindir ki meselâ, Ebû Cehil kıyamet gününde: "Ya Rabbi! Sen benim cehennemlik olacağımı takdir buyurdun. Ben bu takdirin dışına çıkarak iman edemezdim. O hâlde beni niçin muâhaze ediyorsun? Beni şakî yarattın şakî oldum, müslümanı said yarattın said oldu, benim bu işte ne kabahatim var? " diyemez. Çünkü cevap hazırdır.

Allah-u Tealâ Hazretleri ona: "Ben seni cehennemlik olmaya mecbur etmedim. Dünyaya geldikten sonra işleyeceğin amelleri ezelî ilmimle bildiğim için onları tesbit ettim. Benim takdirim bundan ibarettir. Yani sen hak ettin, ben de istihkakını yazdım." buyurur.

Bu kadar açık delillerden sonra, sapık mutezile fırkasının, güya Allah-u Tealâ'yı zulüm ve çirkin işlerden tenzih maksadıyla ortaya atmış oldukları "Kul kendi işini kendi yaratmaktadır. Allah-u Tealâ kimse hakkında küfür ve şer yaratmaz. Kalpler üzerine perde, kulaklara da ağırlık koyma işlerini yapan Allah-u Tealâ olamaz. Bunlar O'na yakışmaz, dolayısıyla bu ayet-i kerimenin mutlaka te'vil edilmesi gerekir." şeklindeki iddiaları ve büyük tekellüflerle zikrettikleri delillerin ne kadar yanlış olduğu ortaya çıkmıştır.

Evet! Allah-u Tealâ Hazretlerinin bütün çirkinliklerden münezzeh olduğunda hiç şüphe yoktur, fakat onların dediği şekilde tenzihten bir nevi tenkîs (şanına noksanlık getirme) lâzım gelmektedir. Zira bu durumda onlar, Allah-u Tealâ'yı zulümden uzak tutalım derken, O'nun, her şeyin yaratıcısı ve mülkün yegâne sahibi olma vasfını ortadan kaldırmakta ve bir çok yaratıcılar uydurmaktadırlar.

Aslında burada Mevlâ Tealâ'yı tenzih ancak şu şekilde bir beyanla mümkündür: "Şüphesiz ki Allah-u Tealâ'nın bir lütuf, bir de kahır sıfatı vardır. Melik-i Müte'âl (yüce padişah) ın, özellikle Melikü'l-Mülûk (padişahlar padişahı) olan Allah-u Tealâ'nın bu iki kemal sıfatla mevsuf olması hikmette vaciptir, zira bunlardan biri diğerinin yerine kaim olamaz.

Bu gerçeği kabul etmeyen inadına inkârda bulunmuş olur. Bu iki vasıftan her biri için birer mazhar (açığa çıkacağı yer) lâzımdır. Melekler ve onlara benzeyen ehyâr (iyi kimseler), lütfun mazharları, şeytanlar ve onları takip eden eşrâr (kötüler) de kahrın mazharlarıdır.

Allah-u Tealâ'nın lütfunun zuhur alanları, cennet ehli ile cennete götüren ameller olduğu gibi, kahrının belirme sahaları da cehennem ehli ve ona sürükleyen kötü işlerdir.

Burada bir sır daha vardır ki o da şudur: Lütuf ile kahrın, cennet ile nâr (cehennem) in her birinin varlığı ancak diğeri ile sıhhat bulur. Kahr olmasa lütuf tahakkuk etmez (gerçekleşmez), cehennem olmadan da cennet sabit olmazdı. Nitekim elem olmasa, lezzet farkedilmeyeceği gibi, açlık ve susuzluk olmadan da tokluk ve suya kanmışlık hissedilmezdi. Bu hususta söylenen:

« وَبِضِدِّهَا تَتَبَيَّنُ الْأَشْيَاءُ »

"Varlıklar zıtları ile açığa çıkar." sözü ne kadar yerindedir.

Demek ki Allah-u Tealâ cennet için cennet ameli işleyen kullar yarattığı gibi, cehennem için de ona çeken amellerde bulunan kişiler yaratmıştır. Bu iki fırkadan her birini iki yerden birine tahsis etmesi hususunda Allah-u Tealâ Hazretlerine karşı hiç bir itiraz söz konusu olamaz, zira bu itiraz Allah-u Tealâ'nın ezelî ilmine karşı gelmek olur ki, bu takdirde Allah-u Tealâ'nın ilminde bir noksanlık ve yanlışlık ispatına gidilmiş olur.

Halbuki Allah-u Tealâ tâ ezelde: (فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ) **"Onlardan kimi şakidir, kimi saiddir."** *(Hûd Suresi:105 den)* buyurarak kimin ne olacağını bildiğini açıklamış,

« وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيراً مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَايَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَايُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا اُولٰئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ (١٧٩) »

"Andolsun ki biz, cinlerden ve insanlardan bir çoğunu cehennem için yarattık. Onların kalpleri vardır, onlarla anlamazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibi dir; hatta daha da sapıktırlar. İşte asıl gafiller onlardır." *(A'raf Suresi:179)* buyurarak da kimi neresi için yarattığını bildirmiş, fakat bunun bir zorlama olmayıp, o kişilerin kalpleri, gözleri ve kulaklarını, hakkı anlamaya kullanmadıklarını bilmesi neticesinde haklı olarak yapılan bir ayırım olduğunu belirtmiştir.

Bu anlatılanları iyice düşünen kişi zulüm ve çirkinliklerin Allah-u Tealâ-ya hiçbir şekilde isnad edilemeyeceğini idrak eder, zira aklın da şahitlikte bulunduğu üzere bu tertib ve temyiz (Allah-u Tealâ'nın, kullarının amellerine göre karşılıklarını vermesi ve onları birbirinden ayırması) vücud ve icadın levazımı (var olma ve var etmenin gerekleri) ndendir.

Hele ki, mutezile gibi, bir şeyin güzellik ve çirkinliğine hükmetmenin yolunun nakil değil de akla dayandığını söyleyen muhaliflerin bunu anlamaması işten değildir. Peki niçin onlar, tasarrufunun altında bulunan kimselerden bir kısmını yakın vezir, bazısını da uzak süpürgeci yapan krallara zulüm isnad etmiyorlar da, kullarına yaptığı tahsisler hakkında Allah-u Tealâ'ya bunu reva görüyorlar.

Nasıl ki bir hükümdarın memleketini idaresi bakımından insanlara farklı konumlar vermesi zaruret ise, Allah-u Tealâ'nın da kullarını iyi ve kötü diye ayırması çok yerinde bir hikmettir. Dolayısıyla Allah-u Tealâ'yı tenzihe kalkışan bu mutezile, gerçekte Allah-u Tealâ'nın hikmet binasını yıkmakta ve O'nu koruma iddiasında bulunurken, ıslah adı altında, ifsada yol açmaktadır.

Onların, "Kul kendi işine kendi kâdir olmasaydı, peygamberlerin gönderilmesi ve kitapların indirilmesinde ne faide olurdu?" şeklindeki itirazları ise, akıl ve idrakten ne kadar uzak bir beyandır, çünkü Allah-u Tealâ dilediğini yapan ve istediğine hükmeden bir zat iken, artık hiç bir kimsenin: "Allah-u Tealâ filân şeyi niçin filân şeye sebep ve vasıta yaptı veya yapmadı?" diye itiraz etme hakkı yoktur. Nitekim kimsenin:"Allah-u Tealâ güneşi niçin yeri aydınlatmaya sebep kıldı?" demeğe hakkı olmadığı gibi.

Eğer burada: "Allah-u Tealâ bir kâfirin iman etmeyeceğini bildiğine göre ona niçin imanı emretmekte ve peygamber göndermektedir?" denecek olursa buna şöyle cevap verilir: "Gerçekte peygamberlerin gönderilmesi ve kitapların

indirilmesinin faydası, hidayetlerine sebep ve vasıta oldukları müminlere aittir, nitekim güneşin ışığının faydası da gözü sağlam olanlara racidir.

Mevlâ Tealâ'nın: (اِنَّمَآ اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشٰيهَا) "(Habibim!) **Sen ancak ondan** (kıyametten) **korkanı korkutursun.**" *(Nâzi'ât sûresi:45)* kavl-i şerifi de bu hakikati nâtıktır. Kalpleri mühürlü olanlara nisbetle bunun faydası ise, güneşin ziyasının köre faydası gibidir. Nitekim:

« وَاَمَّا الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْساً اِلٰى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ (١٢٥) »

"**Kalplerinde hastalık olanlara gelince,** (Kur'an ayetleri) **onların pisliğine pislik katmış ve onlar kâfirler olarak ölmüşlerdir.**" *(Tevbe sûresi:125)* kavl-i şerifi de bu gerçeği ortaya koymaktadır.

Peygamberlerin gönderilmesindeki nihâî gaye, görülen manada insanlar üzerine beyyine ikame etmek (delil getirmek) tir. Nitekim:

« رُسُلاً مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزاً حَكِيماً (١٦٥) »

"**Peygamberleri,** (iman edip itaat edenleri cennet ve sevapla) **müjdeleyiciler,** (inkâr edip, isyan edenleri cehennem ve azapla) **korkutucular olarak** (gönderdik). **Tâ ki peygamberler** (gönderilip onlar vasıtasıyla şeriat duyurulduk) **dan sonra, insanların Allah'a karşı bir huccet** (özür diye ileri sürebilecekleri bir bahane) **leri olmasın. Allah** (inkârdan dolayı azabetmekte) **mutlak galiptir,** (resulleri göndermekte) **yegâne hikmet sahibidir.**" *(Nisa sûresi:165)* kavl-i şerifiyle,

« وَلَوْ اَنَّآ اَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلاَ اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولاً فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَذِلَّ وَنَخْزٰى (١٣٤) »

"**Eğer biz, bundan** (Kur'an'dan) **önce onları bir azapla helâk etseydik muhakkak ki: 'Ey Rabbimiz! Bize bir elçi gönderseydin de, zelil ve rüsvay olmadan önce senin ayetlerine uysaydık' diyeceklerdi**" *(Tâhâ sûresi:134)* ayet-i celilesi bu gayeyi açıkça ifade etmektedirler.

Gözü kör olan kişiler, çoğu kere görenleri tasdik etmeyip, kusurun kendilerinde olduğunu ve görmek için şart olan, görülen şey ile hizada bulunmak ve gösterici aydınlığın mevcudiyeti gibi gereklerin varlığını kabul etmedikleri gibi, kalp gözü kör olanlar da; kendi sapıklıklarının asıl yaratılışlarında kendilerinde bulunan bir noksanlık, hakka karşı isteksizlik ve doğruyu anlamaktan yüz çevirmek gibi kendilerine ait kötülükler olduğunu itiraf etmezler, onların bu noksanlığını ancak basiret erbabı anlar.

4- Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiği üzere; bu ayet-i celile müşriklerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in hâllerini bilmemekteki aşırılıkları, kalplerinin Kur'an-ı Kerimi anlamaktan son derece uzaklığı, kulaklarının da dinledikleri ayetleri dışarı atmasını izah sadedinde ortaya konmuş bir temsil (misal getirme) dir.

Bu ayet-i celilede, Allah-u Tealâ'nın kalpleri istediği tarafa çevireceğine, bazısını hidayet için şerh edip (genişletip), bir kısmını da kılıflar içine koyarak Allah-u Tealâ'nın kelâmını anlamaz ve inanmaz bir hâle getireceğine dair ehli sünnetin mezhebi üzere bir delil bulunmaktadır.

Ayrıca bu ayet-i celilede şöyle bir işaret de vardır: Allah-u Tealâ'nın kelâmını yahut Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in hadis-i şeriflerini ya da hakikat erbabının kelimelerini inkâr ve tenkitle karşılamak için dinleyenlerin cezası, neticede Allah-u Tealâ'nın, onları, kalplerine ve kulaklarına perdeler koyarak dinledikleri gerçeklerin nurlarına ulaşamaz, tadına eremez ve hakikatlerini anlayamaz hâle sokmasıdır.

5- Allâme ibni Âşûr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, kâfirlerin kalplerinde bulunan hakkı anlamama hâlini yaratmak Allah-u Tealâ'ya isnad edilmiştir. Zira âlemde Allah-u Tealâ'dan gayri yaratıcı bulunmadığından onları bu kötü haslet ve eğri anlayış üzere yaratan ancak O'dur.

Evet! Bu kişilerin diğer insanlar gibi akıl ve idrakları bulunmakla birlikte heva (kötü arzu) ları onları hakka uymaktan engellemiştir. Bundan dolayı Allah-u Tealâ onlar bu hâldeyken iman etmeyeceklerini bildiği hâlde, yine de imanla muhatap tutmuştur, zira teklif hıtabı umumi olup, onda bir takım insanların tayini, diğerlerinin ise istisnası yoktur.

Dolayısıyla ayet-i celiledeki (جَعَلَ) fiili bir hâlden diğer hâle dönüştürmek manasında değil, bizzat halk (yaratmak) anlamındadır. Ayet-i celilenin iniş sebebinde isimleri geçen müşriklerden Ebû Süfyan *(Radıyallahu Anh)* dışındakilerin tamamı şirk üzere ölmüşlerdir, ancak Ebû Süfyan *(Radıyallahu Anh)* ın o zaman bile, dinlediklerinin hak olduğuna şahitlik yapması kalbinin bu örtüden selâmetine delâlet etmektedir.

6- Vasîd tefsirinde zikredildiği üzere, ayet-i celilenin manası: "Onlar işitmedikleri için anlayamadılar" demek değildir. Bilakis "Onlar, işitip anladıkları hâlde menfaatından mahrum oldukları için işitmeyen ve bilmeyen menzilesine kondular" demektir. İşte bu ayet-i celilede Allah-u Tealâ'nın kalpleri istediği tarafa döndüreceğine, bazısına iman nasib edip bir kısmını mahrum edeceğine dair açık bir delil vardır.

7- Merâği tefsirinde şu izahata yer verilmiştir: "Bu ayet-i celilede manevi perdeler ve engeller, maddi perde ve engellere benzetilmiştir. Dinlediği bir şeyi anlamayan ve ince düşünmeyen bir kalp, üzerine perde konup da içine bir şey girmeyen kap gibidir. Duyduğu sözü anlayarak ve düşünerek dinlemeyen kulaklar da ağırlık ve sağırlık illetine tutulmuş kulaklar gibi olduğundan, işitmeleri ve işitmemeleri müsavidir. Şöyle ki:

"Allah-u Tealâ, insanın kendisi için seçmiş olduğu taklid (uyma) kabiliyetini, gerçekleri araştırmasına ve incelemesine mani kılmıştır. Bundan dolayı mukallid kişi bir konuşmacıyı hakkı batıldan ayırayım diye dinlemez. Kendisinin kabul ettiği görüşe ters düşen her hangi bir şey kulağına ulaşsa, kendi inancı veya görüşüyle, o duyduğu fikirden hangisinin doğruya daha yakın, insanı tatminde daha etkili ve dünya-ahiret saadetine daha ziyade kavuşturucu olduğunu mukayese etmeğe lüzum bile görmez.

Bundan dolayı Mevlâ Tealâ onların kalplerini perdeleyip, kulaklarına ağırlık koyduğunu beyan ettikten sonra, (وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَايُؤْمِنُوا بِهَا) **"Onlar her türlü ayeti görseler de, ona inanmazlar."** buyurmuştur. Zira onların kulakları, duydukları lâfızların zahirinde kalıp, maksadı anlamaya çalışmadığından, onların ayetlerden nasibi, sağırların seslerden nasibi gibidir.

Alûsî tefsirinde İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, cümle-i celilede geçen ayetten maksat, ayın yarılması, mübarek parmaklarından suyun fışkırması, az yemeğin çoğalması gibi Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in doğruluğuna delâlet eden mucizelerin tamamıdır.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın sözünden anlaşılan tefsir şekli de buna uygun düşmektedir ki, buna göre mana: "Allah-u Tealâ onların kalplerini perdeleyip örttüğü için her türlü delil ve mucizeyi görseler dahi ona inanmazlar ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in doğruluğuna delil olduğunu kabul etmezler." demektir.

Bu cümle-i celileden maksat, onların akılları ve kulakları ile faydalana madıklarının beyanından sonra, görme duyularıyla da menfaatlenemedikleri sebebiyle onları zemmetmektir.

Ulemadan bazısı, bu ayet-i celile ile:

(اِنْ نَشَاْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَآءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِيْنَ) **"Eğer dileseydik, onlar üzerine gökten** (kendilerini imana mecbur edici) **bir ayet indirirdik de, boyunları ona eğile kalırdı."** *(Şu'arâ Sûresi:4)* kavl-i şerifi arasında bir zıtlık anlaşılmasın diye burada zikredilen ayetin, iman etmeğe mecbur bırakmayan ayetlere tahsis edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Bir kısım ulema da bu ayet-i celiledeki imanı, isteyerek inanmak manasında kabul ederek, bununla, boyunların mecburen eğilmesi arasında fark bulunduğuna dikkat çekmişlerdir.

Tefsir-i Kebir'de zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen:

(حَتّٰٓى اِذَا جَآؤُكَ يُجَادِلُوْنَكَ يَقُوْلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ) **"Hatta o küfredenler sana geldikleri zaman seninle mücadeleye girişerek: 'Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir' derler"** kavl-i şerifine gelince, bu ifade-i celile, kendinden önceki ifadeye dayandırılan başka bir cümledir. Buradaki (حَتّٰى) edatı, kendisinden sonra cümle bulunan bir edattır, kendisinden sonraki cümle de,

(اِذَا جَآؤُكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ هٰـذَا اِلاَّ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ) **"O küfredenler sana geldikleri zaman seninle mücadeleye girişerek: 'Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir' derler."** kavl-i şerifidir.

(يُجَادِلُونَ) **"Seninle çekişmeye kalkışarak"** cümlesi, hâl cümlesi olup, (يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا) **"O küfredenler derler"** cümlesi ise bunu tefsir eden bir cümledir. Buna göre mana: "Onların, ayetleri yalanlamaları, kendilerini seninle mücadele edecek ve savaşacak dereceye ulaştırmıştır." şeklindedir ki, onların mücadeleleri de; "Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir." sözleriyle tefsir edilmiştir.

(اَسَاطِيرْ) kelimesine gelince, İmam-ı Ahfeş *(Rahimehullah)* a göre bu kelime, (اَبَابِيلْ) ve (مَذَاكِيرْ) gibi müfredi olmayan bir cem'îdir.

Kâmûs'ta zikredildiğine göre, bu kelime, (اُسْطَارْ) , (اُسْطِيرْ) , (اُسْطُورْ) ve her birinin sonuna (هَا) getirilmiş lâfızlarının cemisi olabilir. Bazıları bu kelimenin, (سَطَارْ) kelimesinin cemisi olan (اَسْطَارْ) kelimesinin cemisi olduğunu söylemişlerdir ki bu durumda cem'u'l-cem' (çoğulun çoğulu) olmuş olur.

İmam-ı Vâhidî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu kelimenin aslı (سَطْرْ) kökünden alınmadır ki, bunun manası bir şeyi mümted ve müellef (sürüp giden ve birbiriyle irtibatlı olan) bir hâle getirmektir.

Arapların (سَطَرَ الْكِتَابَ) **"Kitabı yazdı"** ve (سَطَرَ مِنْ شَجَرٍ مَغْرُوسٍ) **"Dikili ağaçtan kesti"** şeklindeki sözleri de bu anlamdadır.

İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)* ın beyanına göre bu kelime: (اُحْدُوثَة) ve (اَحَادِيثْ) gibi (اُسْطُورَة) nin cemisidir. Ulemanın ekserisi: (اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينْ) tabirinin, "Eskilerin te'lif ettikleri (yazıp çizdikleri) şeyler" manasında olduğunu söylemişlerdir.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* bu kelimeyi,"Evvelkilerin yazdıkları sözler" diye tefsir etmiştir. Dolayısıyla bu kelimeyi, (تُرَّهَاتْ) "Batıl şeyler, uyduruk masallar" ile tefsir edenlerin bu sözü, aslında bir tefsir değil, lâzimi bir manadır. Zira (Zâloğlu) Rüstem ve İsfendiyar ile ilgili efsaneler gibi evvelkilerin esâtîr'i (yazıp naklettikleri şeyler) faydasız sözler olunca, hiç şüphesiz "Evvelkilerin esâtîr'i"; "Batıl şeyler" diye tefsir edilmiştir.

Kâfirlerin, "Bu Kur'an, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" şeklindeki sözlerinden maksatları, Kur'an-ı Kerimin bir mucize oluşunu kadh (tenkit) etmek olduğundan sanki bununla şöyle demek istemişlerdir:

"Bu Kur'an da, yazılan hikayeler ve anlatılan kıssalar cinsindendir, dolayısıyla bu, evvelkilerin hikayelerini ve eskilerin masallarını ihtiva eden kitaplardan biri olduğuna göre, harikulâde bir mucize olamaz."

Kâdî *(Rahimehullah)* buna şöyle cevap vermiştir: "Eğer o Kur'anla mücadele etmek (benzerini yapıp söylemek) sizin gücünüz dahilinde olsaydı, elbette bunu yapmanız gerekirdi, madem ki bunu yapamıyorsunuz, onun bir mucize olduğu ortaya çıkmıştır."

Merâğî tefsirinde zikredildiğine göre; kâfirler Kur'an-ı Kerimde bulunan gayb haberlerini ancak diğer yalan yanlış haberler gibi yazılıp çizilen ve hiç bir ilmî fayda ifade etmeyen hikâye ve hurafelerden ibaret görmüşlerdir.

İşte bu, sırlarını anlamadan ve manalarını düşünmeden, konuşulan kelâmın sesini işiten veya bir şeye üstten bakarak ondan hiç bir bilgi, fikir ve görüş çıkaramayan kişilerin hâlidir ki, bunların durumu, anlamadığı dilde gösterilen bir filmdeki hareket eden suretleri seyreden gibidir.

Nasıl ki bu kişinin gayesi seyrettiği manzaralarla gönül eylendirip vakit geçirmek ise, bu imansızların da, dinledikleri ayet-i kerimelerden nasipleri boşuna oyalanmak olmuştur.

Eğer bu kişiler Kur'an-ı Kerim'de bulunan kıssaları iyice anlayıp, manalarını inceden inceye düşünseydiler, elbette Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in doğruluğuna delâlet eden bir çok açık ayetlerden nasiplenerek iman ederler ve uyarılardan uyanıp, hidayete ererlerdi.

Fakat Allah-u Tealâ'nın, geçmiş peygamberleri inkâr eden kavimlerde icra ettiği sünneti üzere bunların da işlerinin akibeti ancak demâr ve nekâl (helâk ve azap) olmuştur.

Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i kötü niyetle dinlemeye gelenlerin hâlini beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

« وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَ حَتّٰى اِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ اٰنِفاً اُولٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا اَهْوَآئَهُمْ (١٦) »

"Ve onlardan bazı kimseler vardır ki, seni dinler sonra, senin yanından çıktıkları zaman kendilerine ilim verilmiş olanlara (müminlere) **: 'O biraz evvel ne söyledi?' derler. Onlar öyle kimselerdir ki, Allah onların kalpleri üzerine mühür vurmuştur ve hevalarına** (nefislerinin isteklerine) **tâbi olmuşlar** (uymuşlar) **dır."** *(Kıtal Suresi: l6)*

« وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لاَ يَعْقِلُونَ (٤٢) وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تَهْدِى الْعُمْىَ وَلَوْ كَانُوا لاَيُبْصِرُونَ (٤٣) »

"(Kuran okuduğun zaman) **Onlardan, sana kulak verenler vardır. Fakat sağırlara** (kalplerinin kulağı sağır olanlara) **sen mi duyuracaksın? Hele akılları da olmazsa** (akıllarını hakkı anlamaya kullanmazlarsa). **İçlerinden**

sana bakan (senin peygamberliğine ait delilleri gören) **ler de vardır. Fakat körlere sen mi doğru yolu göstereceksin? Hele** (kalp gözleriyle de) **görmez olurlarsa."** *(Yunus Suresi:42-43)*

Mevlâ Tealâ'nın, kâfirlerin kalplerini perdelediği, kulaklarına ağırlık koyduğu ve bunu kendilerinin de itirafları

« وَجَعَلْنَا عَلىٰ قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِى اٰذَانِهِمْ وَقْراً وَاِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِى الْقُرْاٰنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلىٰ اَدْبَارِهِمْ نُفُوراً (١٦) »

"Ve onların kalbleri üzerine, onu (Kuran'ı iyice) **anlamalarına** (mani olacak) **perdeler ve kulakları içine de bir ağırlık koyduk. Sen Kur'anda Rabbini bir olarak andığın zaman, nefret ederek** (ürkerek) **arkalarına dön** (üp gid) **erler."** *(İsra Suresi: 46)*

« وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهِ فَاَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِىَ مَاقَدَّمَتْ يَدَاهُ اِنَّاجَعَلْنَا عَلىٰ قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِى اٰذَانِهِمْ وَقْراً وَاِنْ تَدْعُهُمْ اِلَى الْهُدىٰ فَلَنْ يَهْتَدُوا اِذاً اَبَداً (٥٧) »

"O kimseden daha zalim kim vardır ki, Rabbinin ayetleri kendisine hatırlatıldığı hâlde, ondan hemen yüz çevirir ve iki elinin takdim etmiş olduğu şeyi (yapmış olduğu kötü amelleri) **unutur. Şüphesiz biz onların kalpleri üzerine, onu** (Kuranı güzelce) **anlayabilmelerine** (engel olacak) **perdeler, kulaklarında da bir ağırlık** (sağırlık) **koyduk. Sen onları hidayete davet etsen** (çağırsan) **da, bu hâlde ebediyen hidayet bulamaz** (doğru yola gelemez) **ler."** *(Kehf Suresi:57)*

« وَاِذَا تُتْلىٰ عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا وَلّٰى مُسْتَكْبِراً كَاَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا كَاَنَّ فِى اُذُنَيْهِ وَقْراً فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ (٧) »

"Ona ayetlerimiz okunduğu zaman, sanki bunları işitmemiş, sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi büyüklük taslayarak yüz çevirir. Sen de ona acı verici bir azabı müjdele." *(Lokman Sûresi:7)*

« وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِى اَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا اِلَيْهِ وَفِى اٰذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ اِنَّنَا عَامِلُونَ (٥) »

"Ve dediler ki: 'Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz örtüler içindedir. Kulaklarımızda da bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda bir perde bulunmaktadır. O hâlde sen (istediğini) **yap, şüphesiz ki biz de** (istediğimizi) **yapıcılarız."** *(Fussilet Sûresi:5)*

Ayet: 25

Kâfirlerin mucize görseler de inanmayacakları:

« سَاَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِىَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لاَ يُؤْمِنُوا بِهَا وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لاَ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَىِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ (١٤٦) »

"Yer yüzünde haksız yere kibirlenen (kendini büyük gören) **leri, ayetlerim** (i anlamak) **dan çeviririm. Onlar bütün mucizeleri görseler de, ona inanmazlar, Rüşt** (Allah'ın dosdoğru) **yolunu görseler onu yol edinmez** (o yola girmez) **ler, fakat azgınlık yolu görürlerse hemen onu yol edinirler. İşte bu durum onların ayetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafil olmalarından** (ayetlerimizi iyi araştırmamalarından) **dır. "** *(A'raf Suresi: l46)*

Bu ayet-i celileden de anlaşıldığı üzere, kâfirlerin, yer yüzünde haksız yere kibirlenmeleri ve ayetleri hakkıyla araştırmadan inkâra kalkışmaları yüzünden Allah-u Tealâ onları ayetleri anlamaktan engellemiştir ki, bu durumda da mesuliyet kula aittir.

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, hakikatte kulak kabul kulağıdır ki bu, şüphesiz inançtan kaynaklanmaktadır. Zahir kulağına ise hiç bir itibar yoktur.

Denilmiştir ki: Allah-u Tealâ her kimi mühürlü bir kalple ibtilâ (imtihan) edip, basiretinin üzerine telbis (karıştırma) perdesi koyduysa, artık onun duyduğu hakikatler, nefretine nefret katar.

Kâfirlerin, Kur'an-ı Kerim'deki haberlere "Esâtîrü'l-evvelîn" demeleri:

« وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَآءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هٰذَا اِنْ هٰذَا اِلاَّ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (٣١) »

"Onlara ayetlerimiz okunduğu zaman: 'İşittik, istesek biz de bunun benzerini elbette söyleyebiliriz. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.' dediler" *(Enfâl Sûresi:31)*

« وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا اَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (٢٤) »

"Onlara: Rabbiniz ne indirdi? denildiği zaman, 'Öncekilerin masallarını' dediler." *(Nahl Sûresi:24)*

« لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَاٰبَآؤُنَا هٰذَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَا اِلاَّ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (٨٣) »

"Hakikaten, gerek bize, gerekse daha önce atalarımıza (diriltileceğimize dair) **böyle bir tehditte bulunuldu;** (fakat) **bu, geçmiştekilerin masallarından başka bir şey değildir."** *(Mü'minûn Sûresi:83)*

« وَقَالُوا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَاَصِيلاً (٥) »

"Yine onlar dediler ki: '(Bu ayetler) onun, başkasına yazdırıp da kendisine sabah-akşam okunmakta olan, öncekilere ait masallardır." *(Furkan Sûresi:5)*

« لَقَدْ وُعِدْنَا هٰذَا نَحْنُ وَاٰبَآؤُنَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَا اِلاَّ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (٦٨) »

"Andolsun ki, bu tehdit bize yapıldığı gibi, daha önce atalarımıza da yapılmıştır. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir." *(Neml Sûresi:68)*

« وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ اُفٍّ لَكُمَا اَتَعِدَانِنِي اَنْ اُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ اللّٰهَ وَيْلَكَ اٰمِنْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هٰذَا اِلاَّ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (١٧) »

"Ana ve babasına: 'Öf be size! Benden önce nice nesiller gelip geçmişken, beni tekrar (kabirden diri olarak) **çıkarılmamla mı tehdit ediyorsunuz?' diyen kimseye, onlar** (ana-babası), **Allah** (-u Tealânın yardımın) **a sığınarak: 'Yazıklar olsun sana! İman et. Şüphesiz, Allah** (-u Tealân) **ın va'di gerçektir,' dedikleri hâlde o: 'Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir' der."** *(Ahkaf Sûresi:17)*

« اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (١٥) »

"Ona (o çok yemin eden, alçak, ayıplayıcı, dedikoducu, hayrı engelleyici, zenginliğinden dolayı böbürlenici azgına) **ayetlerimiz okunduğu zaman o, 'Öncekilerin masalları' der."** *(Kalem Sûresi:15)*

« اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (١٣) »

"Ona (o haddi aşan ziyade günahkâra) **ayetlerimiz okunduğu zaman o, 'Öncekilerin masalları' der."** *(Mutaffifin Sûresi:13)*

Mevlâ Tealâ, kâfirlerin, Kur'an-ı Kerim hakkındaki tenkitlerini açıkladıktan sonra, hem ondan insanları vazgeçirmeye çalıştıklarını, hem de kendilerinin uzaklaştıklarını beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْئَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ (٢٦)

KELİME MANASI (26)

(وَهُمْ) **Onlar,** (يَنْهَوْنَ) **nehyederler,** yani insanları engellemeye çalışırlar, neden? (عَنْهُ) **ondan** (Kur'an dan veya peygamberden), (وَيَنْئَوْنَ) **uzaklaşırlar,** neden? (عَنْهُ) **ondan,** (وَإِنْ يُهْلِكُونَ) **helâk etmezler,** (إِلَّا أَنْفُسَهُمْ) **ancak kendilerini,** (وَمَا يَشْعُرُونَ) **hâlbuki** (bunu) **anlamazlar.**

MEALİ ŞERİF

Onlar hem (insanları) **ondan nehyederler** (peygambere yaklaşmaktan vazgeçirmeye çalışırlar), **hem de kendileri ondan uzaklaşırlar. Halbuki onlar farkında olmadan ancak kendilerini helâk ederler.**

İ Z A H A T

Tefsir-i Kebir'de zikredildiği üzere, bu ayet-i celileden önce, hem Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den, hem de Kur'an-ı Kerim'den bahsedildiği için ayet-i celilede geçen (عَنْهُ) **"Ondan"** zamiri, Kur'an-ı Kerime'de, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e de raci olabilir.

Bu sebeple müfessirler ihtilâfa düşerek, bazıları bunu: "Onlar, Kur'anı düşünmekten, ona kulak verip hükümlerini kabul etmekten hem başkalarını vazgeçirmeye çalışmış, hem de kendileri ondan uzaklaşmışlardır." diye tefsir ederken, diğer bir kısmı ise bunun: "Onlar, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den insanları uzaklaştırdıkları gibi kendileri de ondan uzaklaşmışlardır." manasında olduğunu söylemişlerdir.

Abdürrezzâk, Vahidî, Kurtubî ve İbni Kesir tefsirlerinde zikredildiği üzere, ayet-i celilede geçen: (وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْئَوْنَ عَنْهُ) **"Ondan nehyederler ve kendileri de uzak dururlar"** kavl-i şerifi hakkında iki görüş vardır.

1- Ali ibni Ebî Talhâ ve Muhammed ibni Hanefiyye *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledildiğine göre bu cümle-i celile: "Kureyş kâfirleri, insanları hakka uymaktan, peygamberi tasdikten ve Kur'an-ı Kerime boyun eğmekten nehyettikleri gibi kendileri de ondan uzak durmaktaydılar.

Böylece onlar, kendileri faydalanmayıp, insanları da faydalandırmamak gibi iki çirkin işi birleştirmekteydiler." anlamındadır. Katâde, Mücâhid, Dahhâk ve diğerleri de bu görüştedirler.

2- Bu ayet-i celile Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in amcaları hakkında inmiştir. Bu hususta da üç görüş vardır:

a) Tefsir-i Mukatil'de zikredildiğine göre, bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Abdülmuttalib oğlu Ebû Tâlib'i islâma davet etmek üzere yanında bulunuyorken, Kureyş Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e kötülük yapmak üzere Ebû Tâlib'in yanına toplanarak, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i öldürmek için onu kendilerine teslim etmesini Ebû Tâlib'ten istediklerinde, Ebû Tâlib: "Ben onsuz duramam" diye cevap verdi.

Onlar: "Yeğeninin yerine esirlerimizden sana dilediğini veririz" deyince, Ebû Tâlib: "Develer ağıllarına dönerken, eğer bir deve, yavrusundan başkasına seslenirse, ben de onu size veririm. Eğer bir deve ancak yavrusuna yaklaşıyorsa, ben yavruma deveden daha lâyıkım" dedi.

Ebû Tâlib'den bu ters cevabı alan Kureyş'in eşrafından ve reislerinden onyedi kişi toplanarak: "Öldürmek için Muhammedi kendilerine teslim etmedikçe, Abdülmuttalib oğullarıyla alış-veriş yapmayacaklarına, kız alıp-vermeyeceklerine, karışıp-görüşmeyeceklerine ve birlikte yeyip-içmeyeceklerine" dair aralarında bir yazı yazdılar.

Onların bu toplantısı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in en büyük düşmanlarından olup, Kâbe anahtarına sahip olan Şeybe ibni Osman'ın evinde yapıldı. İşte Allah-u Tealâ, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i müdafaa ettiği halde kendisi ona uymaktan imtina eden amcası Ebû Tâlib hakkında bu ayet-i celileyi indirdi.

b) Süfyân-ı Sevrî, Habîb ibni Sâbit, Kâsım ibni Muhaymire, Atâ ibni Dînar, ve Hasen *(Rahimehumullah)* dan nakledildiğine göre, Ebû Tâlib, Kureyş kabilesini Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e eziyet etmekten vazgeçirdiği hâlde, kendisi de ondan uzak kalıp dinine uymamıştır.

Siyer ehlinin zikrettiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir gün namaz kılmak niyetiyle Kâbe-i Muazzama'ya çıkmıştı, namaza başlayınca, Ebû Cehl *(le'anehullah)*: "Kim kalkıp bu adamın namazını bozacak?" dedi. Bunun üzerine İbnü'z-Ziba'râ kalkarak, gübre ve kan alıp Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in mubarek yüzüne sürdü.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* namazı bitirince, amcası Ebû Tâlib'in yanına gelerek:

٢٤ – « يَا عَمِّ أَلَا تَرَىٰ إِلَىٰ مَا فُعِلَ بِي »

24 -**"Ey amcam! Bana ne yapıldığını görmüyor musun?"** deyince, Ebû Tâlib: "Bunu sana kim yaptı?" diye sordu. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Abdullah ibni'z-Ziba'râ"** deyince, Ebû Tâlib kılıcını omuzuna koyarak, yürüyüp, müşrik topluluğunun yanına geldi. Ebû Tâlib'in kendilerine yöneldiğini görünce, ayağa kalkmağa yeltendiler, o zaman Ebû Tâlib: "Vallahi bir kişi ayağa kalkarsa, ona kılıcımla vururum" deyince, hepsi oturdular. O kendilerine yaklaşarak, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e "Ey oğulcuğum! Sana bunu kim yapmıştı? " diye sordu.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :**"Abdullah ibni'z-Ziba'râ"** deyince, Ebû Tâlib, gübre ve kan alarak hepsinin yüzlerine, sakallarına ve elbiselerine sürdü ve onlara çok kötü konuştu. İşte bunun üzerine: (وهم ينهون عنه وينئون عنه) **"Ondan nehyederler ve kendileri de uzak dururlar."** mealindeki bu ayet-i celile indi. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٢٥ – « يا عَمِّ نَزَلَتْ فِيكَ اٰيَةٌ » قَالَ: وَمَا هِيَ؟ قَالَ: « تَمْنَعُ قُرَيْشاً اَنْ تُؤْذِيَنِى وَتَأْبىٰ اَنْ تُؤْمِنَ بِى »

25 - **"Ey amcam! Senin hakkında bir ayet indi"** buyurdu. O, "Nedir o?" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Kureyş'in bana eziyet etmesine mani oluyorsun, fakat kendin bana iman etmekten imtina ediyorsun."** bu yurdu. Bunun üzerine Ebû Tâlib:

« وَاللّٰهِ لَنْ يَصِلُوا اِلَيْكَ بِجَمْعِهِمْ حَتّٰى اُوَسَّدَ فِى التُّرَابِ دَفِيناَ
فَاصْدَعْ بِاَمْرِكَ مَا عَلَيْكَ غَضَاضَةٌ وَابْشِرْ بِذَاكَ وَقَرَّ مِنْكَ عُيُونَاَ
وَدَعَوْتَنِى وَزَعَمْتَ اَنَّكَ نَاصِحِى فَلَقَدْ صَدَقْتَ وَكُنْتَ قَبْلُ اَمِيناَ
وَعَرَضْتَ دِيناً قَدْ عَرَفْتُ بِاَنَّهُ مِنْ خَيْرِ اَدْيَانِ الْبَرِيَّةِ دِيناَ
لَوْلاَ الْمَلاَمَةُ اَوْ حِذَارُ مَسَبَّةٍ لَوَجَدْتَنِى سَمْحاً بِذَاكَ يَقِيناَ »

"Vallahi! Ben toprakta gömülü olarak yatıncaya kadar,
Onların hepsi de birleşse, sana asla ulaşamazlar.
Davanı haykır! Senin üzerine hiçbir zillet yoktur,
Bununla sevin ve gözün aydın olsun.
Sen beni davet ettin ve bana nasihat ettiğini zannettin,
Muhakkak doğru söyledin, sen bundan önce de emin bir kimseydin.
Bana bir din arzettin ki, muhakkak ben onun, din bakımından,
Mahlûkatın dinlerinin en hayırlılarından olduğunu bildim.
Eğer tenkit korkusu veya sövülme sakıncası olmasaydı,
Elbette sen beni bu dine yakinen müsamahakâr bulurdun." diyerek şiirlerle cevap verdi.

Bunun üzerine ashab:"Ya Resulallah! Sana yardım etmesi Ebû Tâlib'e fayda verir mi? diye sorduklarında, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٢٦ – « نَعَمْ دَفَعَ بِذَاكَ الْغُلَّ وَلَمْ يُقَرَّنْ مَعَ الشَّيَاطِينِ وَلَمْ يَدْخُلْ فِى جُبِّ الْحَيَّاتِ وَالْعَقَارِبِ . اِنَّمَا عَذَابُهُ فِى نَعْلَيْنِ مِنْ نَارٍ فِى رِجْلَيْهِ يَغْلِى مِنْهُمَا دِمَاغُهُ فِى رَأْسِهِ . وَذٰلِكَ اَهْوَنُ اَهْلِ النَّارِ عَذَاباً »

26- **"Evet! Bununla kendisinden bukağıyı uzaklaştırdı, şeytanlarla bir zincire vurulmadı, yılan ve akrep kuyusuna sokulmadı. Ancak onun azabı, ayaklarına ateşten iki nâlin giydirilmekle oldu ki, onlardan, başındaki beyni kaynamaktadır, bu da, cehennem ehlinin, azabı en ehven olanıdır."** buyurdu. Bunun üzerine Mevlâ Tealâ Habibine:

« فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ اُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ . . . (٣٥) »

"Resullerden azm sahipleri sabrettiği gibi, sen de sabret." *(Ahzab Sûresi:35 den)* ayet-i celilesini indirdi. *(Kurtubî, 6/381)*

Bu kıssada geçen bazı rivayetler hakkındaki sahih hadis-i şerifleri de yeri gelmişken zikredelim.

٢٧– عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لِعَمِّه « قُلْ: لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ، اَشْهَدُ لَكَ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ » قَالَ: لَوْلاَاَنْ تُعَيِّرَنِى قُرَيْشٌ. يَقُولُونَ: اِنَّمَا حَمَلَهُ عَلٰى ذٰلِكَ الْجَزَعُ. لَاَقَرَرْتُ بِهَا عَيْنَكَ. فَاَنْزَلَ اللّٰهُ: ﴿ اِنَّكَ لاَتَهْدِى مَنْ اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِى مَنْ يَشَآءُ ﴾ الاية.

27 - Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* amcasına ölüm anında: "(Ey Amcam!) **'Lâ ilâhe illallah' de de, kıyamet günü, onunla sana şahitlik yapayım"** deyince amcası, "Kureyş: 'korkusundan iman etti' diye beni ayıplayacak olmasaydı elbette bu kelimeyle senin gözünü aydın ederdim." dedi. İşte bunun üzerine Allah-u Tealâ:

« اِنَّكَ لاَ تَهْدِى مَنْ اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِى مَنْ يَشَآءُ . . . (٥٦) »

"Şüphesiz sen sevdiğini hidayete erdiremezsin velâkin Allah dilediğini hidayete erdirir." *(Kasas Sûresi:56 dan)* ayet-i celilesini indirdi. *(Müslim, İman:9, No:25/41, 1/55, Buharî, Cenaiz:79, No:1294, 1/457)*

٢٨ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: « اَهْوَنُ اَهْلِ النَّارِ عَذَابًا اَبُو طَالِبٍ. وَهُوَ مُنْتَعِلٌ بِنَعْلَيْنِ يَغْلِى مِنْهُمَا دِمَاغُهُ »

28 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* danrivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Azap bakımından cehennem ehlinin en hafif olanı, Ebû Tâlib'tir. O, iki nâlin giyecektir ki, onlardan beyni kaynayacaktır."** *(Müslim, İman:91, No:212, 1/196, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:2636 1/622)*

٢٩ – عَنْ عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ (رضى الله عنه) اَنَّهُ قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ مَا اَغْنَيْتَ عَنْ عَمِّكَ، فَاِنَّهُ كَانَ يَحُوطُكَ وَيَغْضَبُ لَكَ؟ قَالَ: « هُوَ فِى ضَحْضَاحٍ مِنْ نَارٍ، وَلَوْ لاَ اَنَا لَكَانَ فِى الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ »

Ayet: 26

29 - Abbas ibni Abdülmuttalib*(Radıyallahu Anh)* bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: "Amcana ne faydan oldu? Çünkü o seni koruyor ve senin için kızıyor (savunma yapıyor) du" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"O, cehennemin en sığ yerindedir. Ben olmasaydım elbette cehennemin en alt tabakasında olurdu."** buyurdu. *(Buharî, Fezâilü's-sahabe:69, No:3670, 3/1408, Müslim, İman:90, No:209, 1/194, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:1763, 1/441)*

Müslim şerhlerinde bahsedildiği üzere, hadis-i şerifte geçen: "Dahdâh" kelimesi; ancak topuğa kadar ayakları örten sığ su demektir. Burada bu kelime ile Ebû Tâlib'in azabının hafifletildiği ifade olunmuştur. Hadis-i şerif, küffâr (kâfirler) in derece derece azap edileceklerine delildir.

Ebû Tâlib'in iman etmediği kabul edilirse, "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e yaptığı iyiliklerin ne faydası olabilir; küffâr'ın hayır amelleri heba olup gider?" şeklindeki bir suale, Buharî şarihi Aynî *(Rahimehullah)* şu cevabı vermektedir: "Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in Ebû Tâlib'e şefaatta bulunması onun azabını bir dereceye kadar azaltmıştır. Bu, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bereket ve hususiyetlerindendir.

Behcetü'l-Mehâfil isimli eserde zikredildiği üzere, Ebû Tâlib, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e eziyet eden insanları meneder, kendisi ise imandan uzak dururdu. İbn-i İshak *(Radıyallahu Anh)* ın beyanına göre:

٣٠ – قَالَ: فَلَمَّا تَقَارَبَ مِنْ اَبِى طَالِبِ الْمَوْتُ قَالَ: نَظَرَ الْعَبَّاسُ اِلَيْهِ يُحَرِّكُ شَفَتَيْهِ ، قَالَ: فَاَصْغٰى اِلَيْهِ بِاُذُنِه قَالَ؛ فَقَالَ: يَابْنَ اَخِى ، وَاللّٰهِ لَقَدْ قَالَ اَخِى الْكَلِمَةَ الَّتِى اَمَرْتَهُ اَنْ يَقُولَهَا .قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « لَمْ اَسْمَعْ »

30 - Abbas ibni Abdülmuttalib *(Radıyallahu Anh)*, ölüm esnasında Ebû Tâlib'in, dudaklarını kıpırdattığını görünce, ona kulak vererek, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: "Ey kardeşimin oğlu! Vallahi kardeşim senin söylemesini emrettiğin kelimeyi söyledi" dedi. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de: **"Ben işitmedim."** buyurdu. *(İbni Hişam, Sîret, 2/45)*

Hazreti Abbas *(Radıyallahu Anh)* ın bu şahitliği, islâma girmeden önce olduğundan kabul görmemiştir, zaten islâma girdikten sonra, böyle bir söz kendisinden nakledilmemiştir. Dolayısıyla Ebû Tâlib'in şirk üzere öldüğüne dair sağlam hadis-i şerifler varken, bu görüşe itibar etmek doğru olmaz.

Nitekim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, anne-babasını dirilterek kendisine iman ettiklerine dair bazı rivayetler bulunmaktadır.

Ancak Kurtubî *(Rahimehullah)*, "Tezkire" sinde, Allah-u Tealâ'nın, Ebû Tâlib'i de dirilterek iman nasibettiğini nakletmişse de, Ebû Tâlib'in son nefesinde söylediği sözler, müşriklerin tenkidinden sakındığı için islâma girmediğine açıkça delâlet etmektedir.

Tûsî ve Tıbrisî gibi şî'a tefsirleri, ehli beyt'in, Ebû Talib'in imanı hakkında icma'ı bulunduğunu ve onların ittifakının huccet olduğunu nakletmişlerse de, Hafız ibni Hacer *(Rahimehullah)*:

"Ebû Tâlib'in müslüman olduğuna delâlet eden hadislerin senetleri zayıf olup, daha sahih olan hadisler onlara ters düşmektedir" demiştir. *(İzzü'd-dîn ibni Abdi's-Selâm, Tefsirü'l-Kur'an Hâmişinden, 1/433)*

Süheylî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Allah-u Tealâ'nın hikmeti ve cezanın, amele uygun olmasından dolayı Ebû Tâlib, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i son derece savunmuşsa da, ayağını Abdü'lmuttalib'in dininde sabit tuttuğundan Allah-u Tealâ azabı özellikle onun ayaklarına musallat etti. Halbuki kendisi vefatı sırasında Kureyş'e olan vasiyetlerinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hakkında:

« وَاللهِ لاَ يَسْلُكُ اَحَدٌ سَبِيلَهُ الاَّ رَشَدَ وَلاَ يَأْخُذُ اَحَدٌ بِهَدْيِهِ الاَّ سَعِدَ ، وَلَوْ كَانَ لِنَفْسِي مُدَّةٌ وَلاَجَلِي تَأْخِيرٌ لَكَفَفْتُ عَنْهُ الْهَزَاهِزَ ، وَلَدَافَعْتُ عَنْهُ الدَّوَاهِيَ »

"Vallahi! Her kim onun yoluna girerse, mutlaka doğruyu bulur. Onun sünnetiyle kim amel ederse, mutlaka saadete erer. Nefesimin müddeti ve ecelimin gecikmesi olsaydı elbette bütün fitneleri ondan engeller ve bütün musibetleri ondan uzaklaştırırdım." demiştir. *(İmadu'd-dîn Yahya ibni Ebî Bekr el-Âmirî el-Yemenî, Behcetü'l-Mehâfil, 1/135)*

Bu konuyu özetleyecek olursak, kelâm ulemasından bazıları Ebû Tâlib'in küfrü hakkında söz söylemeyi zâid addetmiş (fuzuli saymışlar) dır. Onlara göre bu babda ileri geri söz söylemek, peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i gücendirebilir.

Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, amcası Ebû Tâlib'i çok severdi. Binaenaleyh gerek Ebû Tâlib, gerekse Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in anne-babası ile ecdâdı hakkında hiçbir şey söylememeyi ihtiyata daha uygun görmüşlerdir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in mubarek yüzüne pislik süren İbni Ziba'râ'ya gelince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Mekke fethi günü Kâbe'nin astarına asılı bulunsalar da öldürülmelerini emrettiği onbeş kişi arasında onun ismini de telâffuz etti. Bunu duyan İbni Ziba'râ, o gün Ummühânî'nin kocası olan Hübeyre ibni Ebî Vehb ile birlikte Necran'a kaçtı. Fakat korkudan kurtulamadıklarından Necran kalesine girdiler.

Onlara: "Arkanızda ne var?" diye sorulduğunda, "Kureyş'e gelince, hepsi öldürüldü, Muhammed Mekke'ye girdi. Vallahi Muhammed'in sizin bu kalenize de geleceğini zannediyoruz" dediler.

Bunun üzerine Necran ehli hayvanlarını toplayarak, kalelerinin dağınık yerlerini düzeltmeye başladılar. O arada Hassân ibni Sabit *(Radıyallahu Anh)*: onun nerede olursa olsun yakalanacağını ifade eden tek bir beyit söyledi.

Ayet: 26

Bunu duyan İbni Ziba'râ'ya dünya dar gelip, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e dönerek islâma girmek istedi. Bunun üzerine Hübeyre: "Ey amcamın oğlu! Nereye gidiyorsun?" diye sorunca, o: "Vallahi! Muhammed'e gidiyorum" dedi.

Hübeyre "Yoksa ona uymak mı istiyorsun?" deyince, o: "Vallahi evet!" diye cevap verdi. O zaman Hübeyre "Keşke senden başkasıyla arkadaşlık etseydim! Vallahi ben senin ebediyyen Muhammed'e uyacağını zannetmezdim" deyince, İbni Ziba'râ:

"İşte böyle! Kendi memleketimde, kendi milletimle beraber, amcam oğlu, en hayırlı ve en iyi insanı bırakıp da Hâris ibni Ka'b oğullarıyla (Necranlılarla) niçin durayım?" dedi. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ashabı ile beraber otururken huzur-u risâlete girdi.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onu görünce:

٣١ – « هٰـذَا ابْنُ الزِّبَعْرىٰ ، وَمَعَهُ وَجْهٌ فِيهِ نُورُ الْاِسْلَامِ »

31 - **"Bu, İbni Ziba'râ'dır ki, yüzünde islâm nuru vardır."** buyurdu.

İbni Ziba'râ Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yanına gelince:

« اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ ، اَىْ رَسُولَ اللّٰهِ! شَهِدْتُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَنَّكَ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى هَدَانِى لِلْاِسْلَامِ ، لَقَدْ عَادَيْتُكَ وَاَجْلَبْتُ عَلَيْكَ ، وَرَكِبْتُ الْفَرَسَ وَالْبَعِيرَ ، وَمَشَيْتُ عَلىٰ قَدَمَىَّ فِى عَدَاوَتِكَ ، ثُمَّ هَرَبْتُ مِنْكَ اِلىٰ نَجْرَانَ ، وَاَنَا اُرِيدُ اَلَّا اَقْرَبَ الْاِسْلَامَ اَبَداً ، ثُمَّ اَرَادَ بِى اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْهُ بِخَيْرٍ فَاَلْقَاهُ فِى قَلْبِى وَحَبَّبَهُ اِلَىَّ ، وَ ذَكَرْتُ مَا كُنْتُ فِيهِ مِنَ الضَّلَالَةِ ، وَاتِّبَاعِ مَالَا يَنْفَعُ ذَا عَقْلٍ ، مِنْ حَجَرٍ يُعْبَدُ وَيُذْبَحُ لَهُ لَا يَدْرِى مَنْ عَبَدَهُ وَمَنْ لَا يَعْبُدُهُ »

"Ey Allahın resulü! Selâm olsun size! Ben şahitlik ederim ki Allah-u Tealâ'dan başka hiçbir ilâh yoktur ve muhakkak ki sen O'nun kulu ve resulüsün, beni islâma hidayet eden Allah'a hamdolsun. Muhakkak ki sana çok düşmanlık ettim, sana düşmanlık uğrunda çok gayret ettim, atlara, develere bindim, bazen de yaya gittim, sonra senden Necrana kaçarken niyetim islâma ebedî yaklaşmamaktı.

Sonra, Allah-u Tealâ bana kendi tarafından bir hayır dileyerek islâmı kalbime attı ve onu bana sevdirdi. O sırada ben, adına kurbanlar kesilip, kendilerine ibadet edilen, fakat kendisine tapanla tapmayanı farkedemeyecek ve hiç bir akıl sahibine fayda veremeyecek putlara taparken ne büyük bir sapıklık içinde olduğumu düşündüm (de pişman oldum)" dedi.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

« اَلْحَمْدُ للهِ الَّذى هَداكَ لِلاسْلامِ انَّ الاسْلامَ يَجُبُّ ماكانَ قَبْلَهُ » – ٣٢

32 - "Bütün hamdler, seni islâma kavuşturan Allah-u Tealâ'ya mahsustur. Şüphesiz ki islâm, kendinden önce geçenleri kesip atar." buyurdu.

Hübeyre Necran'da kaldı ve müşrik olarak öldü, hanımı Ümmühânî validemiz ise islâm şerefiyle müşerref oldu. *(Vakidî, Kitabü'l-Meğâzî, 2/847-848)*

Arapların en büyük şairlerinden olan İbni Ziba'râ müslüman olduğu vakit şu beyitleri söyledi:

« يا رَسولَ الْمَليكِ انَّ لِسانى راتِقٌ ما فَتَقْتُ اذْ انا بورُ
اذْ اُجارِى الشَّيْطانَ فى سَنَنٍ الْغَيِّ وَمَنْ مالَ مَيْلَهُ مَثْبورُ
اٰمَنَ اللَّحْمُ وَالعِظامُ بِما قُلْتَ فَنَفْسى الشَّهيدُ اَنْتَ النَّذيرُ
انَّ ما جِئْتَنا بِهِ حَقٌّ صِدْقٌ ساطِعٌ نورُهُ مُضيئٌ مُنيرُ
جِئْتَنا بِالْيَقينِ وَالْبِرِّ وَالصِّدْ ق وَفِى الصِّدْقِ وَالْيَقينِ سُرورُ
اَذْهَبَ اللهُ ضَلَّةَ الْجَهْلِ عَنّا وَاَتانَا الرَّخاءُ وَالْمَيْسورُ »

"Ey yüce padişahın elçisi! Şüphesiz ki benim dilim,
Konuştuğum müddetçe doğru söyleyecektir, zira ben helâktaydım.
Bir vakit ki, azgınlık yollarında şeytanla arkadaştım,
Onun yolunda giden, mutlaka helâk olacaktır.
Senin dediklerine etim ve kemiklerim iman etti,
Nefsim şahittir ki sen, uyarıcısın.
Senin bize getirdiğin, şüphesiz doğru ve gerçektir,
Nuru parlaktır, aydın ve aydınlatıcıdır.
Sen bize şüphesiz inancı, iyiliği ve doğruyu getirdin,
Doğrulukta ve yakîn'de ise sevinç vardır.
Allah-u Tealâ bizden cehalet sapıklığını giderdi,
Ve bize bolluk ve rahatlık geldi." *(İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, No:2944,3/134)*

İbni Ziba'râ, diğer beyitlerinde de şöyle söylemiştir:

« مَنَعَ الرُّقادَ بَلابِلٌ وَهُمومُ وَاللَّيْلُ مُعْتَلِجُ الرِّواقِ بَهيمُ
مِمّا اَتانِى اَنَّ اَحْمَدَ لامَنى فيهِ فَبِتُّ كَاَنَّنى مَحْمومُ
يا خَيْرَ مَنْ حَمَلَتْ عَلىٰ اَوْصالِها عَيْرانَةٌ سُرُحُ الْيَدَيْنِ غَشومُ

اِنّى لَمُعْتَذِرٌ اِلَيْكَ مِنَ الَّذى اَسْدَيْتُ اِذْ اَنَا فِى الضَّلَالِ اَهِيمُ
اَيّامَ تَأْمُرُنِى بِاَغْوىٰ خُطَّةٍ سَهْمٌ وَتَأْمُرُنِى بِهَا مَخْزُومُ
وَاَمُدُّ اَسْبَابَ الرَّدىٰ وَيَقُودُنِى اَمْرُ الْغُوَاةِ وَاَمْرُهُمْ مَشْئُومُ
فَالْيَوْمَ اٰمَنَ بِالنَّبِيِّ مُحَمَّدٍ قَلْبِى وَمُخْطِئُ هٰذِهِ مَحْرُومُ
مَضَتِ الْعَدَاوَةُ فَانْقَضَتْ اَسْبَابُهَا وَاَتَتْ اَوَامِرُ بَيْنَنَا وَحُلُومُ
فَاغْفِرْ فِدًى لَكَ وِلْدَاىَ كِلَاهُمَا زَلَلِى فَاِنَّكَ رَاحِمٌ مَرْحُومُ
وَعَلَيْكَ مِنْ سِمَةِ الْمَلِيكِ عَلَامَةٌ نُورٌ اَغَرُّ وَخَاتَمٌ مَخْتُومُ
اَعْطَاكَ بَعْدَ مَحَبَّةٍ بُرْهَانَهُ شَرَفًا وَبُرْهَانُ الْاِلٰهِ عَظِيمُ
وَلَقَدْ شَهِدْتُ بِاَنَّ دِينَكَ صَادِقٌ حَقًّا وَاَنَّكَ فِى الْعِبَادِ جَسِيمُ
وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اَنَّ اَحْمَدَ مُصْطَفًى مُسْتَقْبَلٌ فِى الصَّالِحِينَ كَرِيمُ
قَرْمٌ عَلَا بُنْيَانُهُ مِنْ هَاشِمٍ فَرْعٌ تَمَكَّنَ فِى الذُّرىٰ وَ اَرُومُ

"Karışık vesveseler ve üzüntüler uykuyu engelledi,
Gecenin başı karışık ve ışıksızdır,
Bana gelen habere göre, Ahmed o gece beni tenkid etti,
Bu yüzden ben sanki sıtmalı gibi geceledim.
Ey ön ayakları hafif, gayet neşeli, yere kuvvetli basan,
Devenin dizleri üzerinde en hayırlı taşınan!
Şüphesiz ki ben sapıklıkta bocalamışken,
Yaptığımdan sana özür dilerim.
En azgın mızrağın ve delikli okun,
Bana atılmasını emrettiğin günlerde,
Ben helâk sebeplerine uzanmışken, azgınların işi de,
Beni sürüklüyordu, onların işiyse uğursuzdu.
Bu gün ise kalbim, Nebi Muhammed'e iman etti,
Bunu kaçıran ise mahrumdur.
Düşmanlık geçti, sebepleri tükendi,
Artık aramızda akrabalık bağları husule geldi.
Anam-babamın ikisi de feda olsun sana, hatamı affet!
Çünkü sen acıyan ve acınansın.
Yüce padişahın senin üzerinde bir alâmeti var,

Parlak bir nur ve tasdikli bir mühür,
O seni sevdikten sonra, şerefini artırmak için sana,
Burhanını verdi ki, ilâhın burhanı büyüktür.
Vallahi ben şahitlik ederim ki, senin dinin gerçekten doğrudur,
Ve sen kullar içersinde çok büyüksün.
Allah şahittir ki, Ahmed seçilmiştir.
Salihler içersinde istikbal ve kerem sahibidir.
Hâşim oğullarından temelleri yüksek bir seyyiddir,
Zirvelerde yerleşmiş köklü bir daldır." *(Kurtubî, 6/381, İbni Hişâm, es-Sire, 4/48, İbni Abdi'lber, el-İsti'âb, No:1551, 3/38)*

c) İbni Ebî Hâtim *(Rahimehullah)* ın, Said ibni Ebî Hilâl *(Rahimehullah)* dan naklettiğine göre, bu ayet-i celile, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in on amcası hakkında inmiştir, onlar, açıkta Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i müdafaa eder, fakat gizliden ona karşı gelirlerdi. *(No:7204, 4/1277)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in oniki amcası vardı, bunlardan ikisi islâm ile müşerref olmuşlardır.

1- Abbas *(Radıyallahu Anh)*: Hâşim oğlu Abdulmuttalib'in oğludur, künyesi Ebu'l-Fadl olup, annesi Ümmü-Dırâr'dır ki, adı Cenab kızı Nüteyle'dir. Hazreti Abbas *(Radıyallahu Anh)*, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den üç yaş büyüktür. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* amcası Abbas'ı çok sever ve yanından hiç ayırmazdı.

Hicretten sonra Mekke-i Mükerreme'de müşriklerle beraber kaldı, Bedr günü yetmiş esirden biriydi, o vakit islâm ile müşerref oldu. Çok cömert ve iyi huylu idi, Huneyn günü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile sebat edip, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in katırının eğerinden tutup bırakmayarak şecaatının üstünlüğünü ortaya koydu. Kardeşi Ebû Tâlib'ten sonra hacıların sikâye (sulama) işini o üstlendi, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* hilâfeti sırasında yağmur duasında onunla tevessül etti (onun hürmetine istedi) ve yağmur yağdı.

Bir rivayete göre, Receb-i şerif'in onikisine denk gelen cuma günü Medine-i Münevvere'de hicrî sene otuzikide, seksensekiz yaşında vefat etti. Cenazesini Hazreti Osman *(Radıyallahu Anh)* kıldırdı ve Bekî (Medine-i Münevvere kabristanın) a defnedildi *(Radıyallahu Anh)* .

2- Hamza *(Radıyallahu Anh)* : Abdulmuttalib oğlu olup, annesi Üheyb kızı Hâle, künyesi Ebû Ya'lâ veya Ebû Umâre'dir. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den dört veya iki yaş büyük olup, Allah-u Tealâ'nın, kendileriyle islâmı aziz kıldığı iki kişiden biridir.

Nübüvvetin iki veya altıncı senesinde müslüman olmuştur. Bedir'de bulunmuş, mubâreze (karşılıklı teke-tek vuruşma) yoluyla orada Utbe, Şeybe, Tu'ayme ve Siba' gibi küfrün azılı önderlerini gebertmiştir. Kendisi de Uhud günü Cübeyr ibni Mut'im'in azatlısı habeşli, Vahşî ibni Harb tarafından hicretin otuzikinci ayının başında ellidokuz yaşında şehid edilmiş, kızkardeşinin oğlu Abdullah ibni Cahş ile beraber yanyana gömülmüştür.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onun şehadetine çok üzülmüş ve Câbir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte onun hakkında:

٣٣-عَنْ جَابِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «سَيِّدُ الشُّهَدَاءِ عِنْدَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَمْزَةُ»

33 - **"Kıyamet günü Allah (-u Tealâ) katında şehitlerin efendisi Hamza'dır."** buyurmuştur. *(Hâkim, el-Müstedrek, No:2557, 2/130, Taberâni, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:2958, 3/151, el-Mu'cemül'l-Evsad, No:4091, 5/52)*

Diğer on amcasının isimleri ise şöyledir:

1- Ebû Tâlib: Abdulmuttalib'in oğludur. Annesi Amr ibni Mahzum'un kızı Fatıme'dir ki, aynı zamanda o, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in babası Abdullah'ın da annesidir.

Ebû Tâlib, Fil vakasından yirmibeş sene evvel doğmuş, bi'set (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamber oluşun) dan on sene sonra yetmişbeş yaşında Mekke-i Mükerreme'de vefat etmiştir. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in babası Abdullah, ondan önce fil senesi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* iki aylık iken vefat edince, Abdü'l-muttalib'in vasiyeti ile Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bakımını Ebû Tâlib yüklenmiştir.

Ebû Tâlib, aşiretinde öncü bir kimse olup, Mekke'de ve diğer kralların yanında itibarlı idi, aynı zamanda şair olan Ebû Tâlib'in şiirleri divan haline getirilip yazılmıştır. Ebû Tâlib Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i hem diliyle, hem eliyle kâfirlerden korumuş ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hakkında çok medhiyyelerde bulunmuştur.

2- Dırâr' dır ki, annesi Hazreti Abbas *(Radıyallahu Anh)* ın annesi ile bir olup ismi, Cenab kızı Nüteyle'dir.

3- Ebû Leheb'dir ki, annesi Hacer kızı Lübney'dir.

4- Mukavvem'dir ki, annesi Üheyb kızı Hâle' dir.

5- Abdü'l-Kâbe'dir ki, annesi Amr ibni Â'iz kızı Fatime'dir.

6- Zübeyr'dir ki, künyesi Ebû'l-Hâris'tir.

7- Hâris'dir ki, annesi Safiyye olup, bu zat Abdü'lmuttalib oğullarının en büyüğüdür.

8- Kusem'dir ki, annesi Ümmü'l-Hâris'tir.

9- Hacl'dir ki, diğer adı Muğiyre olup, annesi Ümmü'l-Hamze'dir.

10-Gaydâk'dır ki, ulemadan bazısı bunu geride sayılan zat ile bir kabul edip, sayıyı dokuza düşürmüşlerdir. *(Cemalü'd-Din el-Makdisî, eş-Şeceretü'n-Nebeviyye, Sh.62-65)*

İmam-ı Taberî ile İmam Fahrurrazî *(Rahimehumallah)*, iki sebepten ötürü ayet-i celilenin iniş sebebinin, Ebû Tâlib hakkında değil de, umum müşrikler hakkında olduğu görüşünü tercih etmişlerdir.

1- Bu ayet-i celileden önceki ayet-i kerimeler, umum kâfirlerin gidişatını zemmetmektedir, dolayısıyla bu ayet-i celiledeki:

(وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ) **"Onlar, (insanları) ondan vazgeçirmeye çalışırlar."** ifadesini de kötü manaya hamletmek gerekir ki, biz bu ifadeyi, Ebû Tâlib'in, Kureyş'in Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e eziyet etmesine mani olma manasına alırsak bu irtibatı kuramayız.

2- Allah-u Tealâ, bu cümle-i celilenin peşinden:

(وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلاَّ أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ) **"Onlar, ancak kendilerini helâk ediyorlar, fakat bunu anlamıyorlar."** buyurmuştur ki, bununla da, bir önceki ayet-i celilelerdeki kötü işlerin kastedilmesi uygun düşmektedir.

Gerçi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i müdafaa etmekle beraber, kendisinin ondan uzak durması, helâk sebeplerinden ise de, bu zararın zikredilen iki şeyden sadece biriyle irtibatlandırılmasındansa, nehiy fiilinin de, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den insanları vazgeçirme manasına alınıp, helâke sürükleme işinin iki fiile birden taallûku daha uygun düşmektedir.

İmam-ı Âlûsî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, İmam Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın bu beyanında bir nazar (düşünme payı) vardır. Zira, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e eziyeti önlemek, haddizatında kötü bir iş değilse de, bunu yapıp da Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e uymamak birleşince, işte zemmolunan, bu ikisinin birleşmesidir. Yoksa Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e yardım tek olarak ele alındığında elbetteki iyi bir şeydir.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* , ayet-i celilenin son cümlesine şu manayı vermiştir: "Onlar, küfürde aşırı gidip, diretmeleri sebebiyle ancak kendilerini helâk etmişler, fakat işledikleri inkâr ve isyan sebebiyle kendilerini helâke çekip cehenneme sürüklediklerinin farkına varmamışlardır."

Kurtubî tefsirinde İmam-ı Katâde *(Rahimehullah)* dan naklen zikredilen diğer bir manaya göre, ayet-i celilede geçen (عَنْهُ) daki (هُ) zamiri Kur'an-ı Kerim'e râcidir ki, buna göre mana:

"Kötü niyetle Kur'an'ı dinleyen o kişiler, hem kendileri Kur'andan uzak durmakta, hem de insanları ona inanmaktan vazgeçirmeye çalışmaktadırlar, kendileri küfürde ısrar edip, engelledikleri kimselerin günahlarını da yüklenmek suretiyle farkında olmadan nefislerini helâk etmektedirler" demektir.

İmam Kuşeyri *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu ayet-i celilede: "Açıkta hakka davet edip, gizlide ona uymayan kimseler için" zor bir işaret vardır. İşte bu kişiler hakkında "Hâlleri, sözlerinin gereğine ters düşmüştür" denilir. Onların suçları, iplerini üzerlerine atan (nefsinin keyfine uyup, hevasının peşine düşen) lerin mesabesindedir.

İşte böylece ezelî takdirin uzaklaştırdıklarını, amelleri ebediyyen yaklaştıramaz.

Ayet: 27

Mevlâ Tealâ, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e itaattan uzaklaşıp, insanları da ona tâbi olmaktan nehyeden kimselerin kendilerini helâke sürüklediklerini beyan ettikten sonra, bu helâkin nasıl olacağını açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَلَوْتَرىٰ اِذْوُقِفُوا عَلَى النَّارِفَقَالُوا يَالَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَانُكَذِّبَ بِاٰيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (٢٧)

KELİME MANASI (27)

(وَلَوْ تَرىٰ) **Bir görsen,** neyi? (اِذْ وُقِفُوا) **durduruldukları zamanı,** neye karşı? (عَلَى النَّارِ) **ateşe karşı,** (فَقَالُوا) **dediler,** (يَالَيْتَنَا نُرَدُّ) **ah ne olaydı biz,** (dünyaya) **döndürüleydik de,** (وَلَا نُكَذِّبَ) **yalanlamasaydık,** neyi? (بِاٰيَاتِ رَبِّنَا) **Rabbimizin ayetlerini,** (وَنَكُونَ) **olaydık,** kimlerden? (مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) **iman edenlerden.**

MEALİ ŞERİF

Onların ateşin karşısında durdurulup, "Ah keşke biz (dünyaya) **geri döndürülseydik de, bir daha Rabbimizin ayetlerini yalanlamasaydık ve inananlardan olsaydık." dedikleri zamanı bir görecek olsaydın!**

İ Z A H A T

Tefsir-i Kebîr, Taberî, Kurtubî ve Hâzin' de zikredildiğine göre, ayet-i celilenin başındaki (وَلَوْ تَرىٰ) **"Bir görsen"** ifadesi, bir cevap gerektirmektedir ki, bu cevap, işin ehemmiyetini büyütmek ve şanını yüceltmek için hazfedilmiştir.

Muhatap, karîneyle onu bildiği için bunun hazfi güzel olmuştur, bunun Kur'an-ı Kerim'deki ve şiirdeki misalleri pek çoktur.

Binaenaleyh buna bir cevap takdir edecek olursak, (لَرَاَيْتَ سُوءَ مُنْقَلَبِهِمْ) **"Elbette onların dönüş yerlerinin kötülüğünü,"** veya: (لَرَاَيْتَ سُوءَ حَالِهِمْ) **"Onların durumlarının kötülüğünü görürdün"** şeklinde olur.

Bazı ulemaya göreyse, burada takdir:

(وَلَوْ تَرىٰ الْكُفَّارَ الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنْكَ وَيَنْأَوْنَ عَنْكَ يَا مُحَمَّدُ فِي تِلْكَ الْحَالَةِ لَرَاَيْتَ اَمْرًا عَجِيبًا وَمَوْقِفًا فَظِيعًا)

"Ya Muhammed! Kendileri senden uzak durup, insanları da senden alıkoyan o kâfirleri, cehenneme arzedildikleri hâlde bir görseydin, elbette acaip bir iş ve dehşetli bir manzara görürdün." şeklindedir.

Bu gibi yerlerde cevabı hazfetmek mana bakımından , açıkça belirtmekten daha belîğ (etkili) dir. Nitekim, bir kişi kölesine veya çocuğuna: "Vallahi eğer yanına gelirsem!" deyip, cevabı yani ne yapacağını söylemediği zaman, muhatabın düşüncesi, dövülmek, öldürülmek, bir yerinin kırılması ve büyük korku gibi çeşitli kötü şeylere takılır da, o kişinin bu sözden hangi manayı kastettiğini bilemez.

Amma, "Vallahi yanına varırsam seni döverim!" deyip de cevabı belirttiğinde, o kişinin dövmekten başka bir şey yapmayacağını anlar, o zaman aklına bundan başka bir ceza gelmez. Bu yüzden cevabın hazfedilmesinin, korkutmada daha etkili olduğu anlaşılmıştır.

Bazı âlimler, bu cevabın ayet-i celilede dolaylı yollarla zikredilmiş olup, takdirinin ise: (وَلَوْ تَرىٰ اذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ يَصْطَرِخُونَ وَيَقُولُونَ يَالَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ) **"Ateşin karşısına dikildikleri zaman, eğer onları görürsen, onların bağırıp çağırarak: 'Keşke dünyaya bir daha geri gönderilseydik, Rabbimizin ayetlerini yalanlamazdık' dediklerini görürdün."** şeklinde olduğunu söylemişlerdir.

Ayet-i celilede geçen: (وُقِفُوا) **"Durduruldular"** kavl-i şerifi arapçada: (وَقَفْتُهُ وَقْفاً وَوُقُوفاً) "Onu durdurdum ve durdurmak" kökünden gelmektedir ki, bu tıpkı (رَجَعْتُهُ رُجُوعاً) "Onu geri döndürdüm ve döndürmek" denilmesi gibidir.

(وُقِفُوا عَلَى النَّارِ) **"Ateş üzerine durduruldular"** tabirine yedi türlü mana verilmiştir:

1- Kâfirlerin, cehennemin yakınında, içine girmeden onu görecekleri bir hâlde durdurulmaları anlamına gelebilir ki, bu durumda (عَلَىٰ), (بَا) manasındadır.

2- Onların, altlarında cehennem olduğu hâlde, cehennemin üzerinde durdurulmuş olmaları da mümkündür ki, bu durumda onlar, cehennemin üzerinde olan sırat köprüsünün üstünde durdurulmuş olurlar ki, buna göre (عَلَىٰ), hakiki manası olan "İsti'lâ" (üstte olmak) anlamındadır. Nitekim haberde şöyle varid olmuştur:

٣٤ – وَفِي الْخَبَرِ: «انَّ النَّاسَ كُلَّهُمْ وُقِفُوا عَلَىٰ مَتْنِ جَهَنَّمَ، كَاَنَّهَا مَتْنُ الْإِهَالَةِ ثُمَّ نَادىٰ مُنَادٍ، خُذِي اَصْحَابَكِ وَدَعِي اَصْحَابِي»

34 - **"Bütün insanlar, eritilmiş yağın üstü gibi olan** (altı kaynadığı hâlde sakin duran) **cehennemin üzerinde durdurulurlar. Sonra bir münâdi** (seslenici): **'Sen kendi adamlarını al, benim adamlarımı bırak' diye nida eder."**
(Semerkandî, Bahru'l-Ulûm, 1/479, Kurtubî, 6/383, Ebû Hayyan, el Bahru'l-Muhit, 4/474)

3- Bunun manası, vâkıf olma kökünden alınarak, "Onlar cehennemin hakikatini ve azabının miktarını (şiddetini) iyice anladılar" demek de olabilir.

Bu üç mana, İmam-ı Zeccac *(Rahimehullah)* dan nakledilmiştir.

4- İmam-ı Mukâtil *(Rahimehullah)* ın beyanına göre bunun manası: "Onlar cehenneme arzedildiler." demektir ki, bir şeye arzedilen kişi onun karşısında durdurulur. Nitekim bu manadaki diğer ayet-i celileler, münasip ayetler bölümünde zikredilecektir.

5- İbni Sâib *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, mana: "Onlar cehennemin kapısında toplatılıp, oturtuldular." demektir.

6- Mâverdî *(Rahimehullah)* ın zikrettiğine göreyse mana: "Bazı gayelerle ebedileştirilen vakıflar gibi, onlar da cehenneme vakfedildiler (özellikle seçilip ayrıldılar)" şeklindedir.

7- İmam Taberî *(Rahimehullah)* ın da tercih ettiği mana şu şekildedir: "Onlar, cehennem kendilerini çepeçevre kuşatmış hâlde iken, cehennemin ortasında bulunurlar ki, bu durumda onlar ateşin içine iyice dalmış olurlar."

Bu manaya göre (عَلٰى) kelimesi (فِى) manasında kullanılmış olur, nitekim: (عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمَانَ) **"Süleyman'ın mülkü üzerinde"** *(Bakara sûresi:102 den)* kavl-i şerifi de: (فِى مُلْكِ سُلَيْمَانَ) "Süleyman'ın mülkünde" manasına gelmektedir, çünkü cehennem dereke dereke ve tabaka tabaka olup, bazısı bazısının üstünde olduğundan dolayı burada, "İsti'lâ" manasında olan (عَلٰى) harf-i cerri'nin kullanılması sahih olmuştur.

Eğer burada, "Gelecek manasını ifade eden (لَوْ) kelimesinden sonra, Mevlâ Tealâ neden geçmiş zamanı gösteren (اِذْ) edatını getirmiş ve peşine yine maziye delâlet eden (قَالُوا) 'Dediler' fiilini getirmiştir?" denilirse, buna şöyle cevap verilebilir:

Konuşan kişi tekrarlama ve sözü kuvvetlendirmede mubalâğa yapmayı ve şüpheyi gidermeyi kastettiğinde, (اِذْ) edatı (اِذَا) yerinde kullanılır. Çünkü mazi (geçmiş), olup bitmiş demektir, dolayısıyla aslında mazi için kullanılmakta olan bir lâfzı, istikbal hakkında kullanmak, tahkik (kesinlik) manasını ifade etmek bakımından daha mubalâğalı olur.

Mevlâ Tealâ'nın: (فَقَالُوا يَالَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَانُكَذِّبَ بِاٰيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) "(Kâfirler cehenneme arzedildiklerinde) **'Ah ne olaydı!** (Dünyaya) **Bir geri döndürülseydik de, Rabbimizin ayetlerini yalanlamasaydık ve iman edenlerden olsaydık' dediler"** kavl-i şerifine gelince, bu hususta bir kaç mesele vardır.

1- Bu ifade-i celile, kâfirlerin dünyaya döndürülmeyi temenni ettiklerine açıkça delâlet etmektedir, buna benzer diğer ayet-i celileler aşağıda zikredilecektir.

Ayet-i celiledeki: (وَلَانُكَذِّبَ بِاٰيَاتِ رَبِّنَا) **"Rabbimizin ayetlerini yalanlamasaydık"** ifade-i celilesine gelince, bu hususta da iki görüş vardır.

a) Bu da onların temennisine dahildir ki, bunun manası: "Onlar, dünyaya geri döndürülmeyi ve yalanlayıcı değil de tasdik edici olmayı temenni edecekler" şeklindedir.

Eğer burada: "Bu mana doğru olamaz, çünkü bir sonraki ayet-i celilenin sonundaki: (وَاَنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ) **"Şüphesiz ki onlar elbette yalancıdırlar."** *(En'âm sûresi:28 den)* beyanı ile Allah-u Tealâ onların yalan söylediklerine hükmetmiştir, halbuki temennide bulunan kimse yalancı olarak vasıflanamaz, çünkü yalan, haberde olur, temennide olmaz" denirse, buna şöyle cevap verilir.

Bu soru yerinde değildir, çünkü temennisini açıklayan kimse, temenni ettiği şeyi istediğini zımnen (dolaylı yoldan) haber vermiş olacağından onun bu

hususta yalancı sayılması imkânsız olmaz. Nitekim: "Allah keşke bana bir mal nasibetse de sana iyilik etsem!" diyen kimsenin bu sözü, vaad yerine geçen bir temenni olacağından, Allah bu kişiye bir mal verdiği takdirde, o kişi arkadaşına iyilik etmezse elbetteki o kişi hakkında "Vaadinde yalancı oldu" denilir.

b) Kâfirlerin bu temennisi, ayet-i celilede ki: (يَالَيْتَنَا نُرَدُّ) **"Ah ne olurdu, bir geri döndürülseydik"** ifadesinde son bulmuş olup, (وَلَانُكَذِّبَ بِاٰيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) **"Rabbimizin ayetlerini yalan saymayız ve müminlerden oluruz"** ifadesi ise, yeni bir söz olur ki, bu durumda: (وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ) **"Şüphesiz ki onlar elbette yalancıdırlar"** kavl-i şerifindeki (هُمْ) "Onlar" zamiri bu cümleye aittir. Buna göre ayet-i celilenin manası: "Keşke bir döndürülseydik derler."

Daha sonra onlar, "Eğer biz dünyaya tekrar bir döndürülürsek dini yalanlamaz ve müminlerden oluruz derler" şeklinde olur ki, buna göre bu son cümle temenniye dahil olmayıp, haber mahiyetindedir.

Mevlâ Tealâ, bir sonraki ayet-i celilesinde, onların aslında yalan söylediklerini ve dünyaya tekrar döndürülseler bile, yine dini yalanlayıp imandan yüz çevireceklerini beyan buyurmuştur.

Mevlâ Tealâ, (يَالَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَانُكَذِّبَ بِاٰيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) **"Ah ne olurdu** (dünyaya) **bir geri döndürülseydik de, Rabbimizin ayetlerini yalan saymasaydık..."** buyurmuştur ki, bundan maksat, onların, mükellef tutulma hâline döndürülmelerini temenni etmeleridir. Çünkü "Redd" kelimesi, "Gelecekte bir hâlden başka bir hâle döndürülme" manasında kullanıldığında, bundan anlaşılan ilk hâle döndürülmektir.

Görünen odur ki, kendisinden günah sadır olan herkes, daha sonra bu günahları sebebiyle çeşitli sıkıntılar ve bir takım hâllerle yüzyüze gelip, onları bizzat müşahede ettiğinde, bütün bu kusurlarını yok etme amacıyla gayret sarfetmesi için ilk hâle döndürülmeyi ister.

Kâfirlerin dünyada iken çeşitli günahlar işledikleri malûmdur. Binaenaleyh onlar bu hatalarını giderip telâfi etmek için dünyaya yeniden döndürülmeyi temenni ederler. Bu telâfi işi ise, ne sadece dünyaya döndürülmek, ne yalanlamayı bırakmak ve ne de iman etmekle olmaz, aksine bu telâfi işi bu üç şeyin toplamı ile beraber tahakkuk eder, binaenaleyh bu üç şeyin de temenni edilen şeyin muhtevasına dahil edilmesi gerekir.

Binaenaleyh şayet, "Bu dünyaya döndürülme işinin kesinlikle olmaya cağını bilmelerine rağmen, onların bunu temenni etmeleri nasıl güzel olabilmiştir? " denilirse, bu soruya bir kaç yönden cevap verilebilir.

a) Onlar, belki de dünyaya döndürülme işinin tahakkuk etmeyeceğini bilmiyorlardı.

b) Onlar, her ne kadar bunun gerçekleşmeyeceğini bilseler dahi ancak ne var ki bu ilim (bilgi), dünyaya döndürülmeyi istemelerine mani değildir. Bu, Allah-u Tealâ'nın: (يُرِيدُونَ اَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ) **"Onlar ateşten çıkmalarını**

isterler." *(Maide Sûresi:37'den)* kavl-i şerifi ile, cehennemdekilerin, cennetliklere: (اَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَآءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ) **"Sudan veya Allah** (-u Tealân) **ın size verdiği rızıktan biraz da bize akıtın"** *(A'râf sûresi:50 den)* demeleri gibidir.

Binaenaleyh onların, tahakkuk etmeyeceğini bilmelerine rağmen, bu tür şeyleri istemeleri sahih ve yerinde olunca, dünyaya döndürülmeyi istemeleri haydi, haydi yerinde olmuştur. Çünkü temenni mevzuu çok geniş olduğundan, istenilmesi doğru olmayan bu üç şey (dünyaya döndürülme, ayetleri yalanlamama ve inananlardan olma) nın temenni edilmesi de elbette sahih olur.

Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu makamda şöyle bir işârî mana açıklamıştır: Allah-u Tealâ, dostlarına söz verdiği manevî yakınlık vaadini incâz eder (yerine getirir) ken, dilediklerini ise bir nevi bahanelerle meşgul ederek dostlarının sırlarına vakıf etmemiştir.

Kâfirlerin cehenneme arzedilişi hakkındaki diğer ayet-i kerimeler:

« وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ اَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ (٢٠) »

"O kâfirler, ateşe arz edilecekleri (cehennemin karşısına getirilip, azabın kendilerine gösterileceği) **gün** (onlara): **' Siz bütün güzel şeylerinizi dünya hayatınızda giderdiniz** (tükettiniz) **ve onlarla meta'landınız** (zevk-ü safâ sürdünüz). **Bu gün ise yer yüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve fasıklık yapmanızdan** (doğru yoldan çıkmanızdan) **dolayı rezalet azabı** (alçaltıcı bir acı ile) **cezalandırılacaksınız '** (denilecektir)." *(Ahkaf sûresi:20)*

« وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلٰى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ (٣٤) »

"O kâfirlere, ateşe arz edilecekleri (sunulacakları) **gün '** (Nasıl) **bu gerçek değil miymiş?'** (denildiğinde), **'Rabbimize andolsun ki evet' derler.** (Allah-u Tealâ da) **öyleyse inkâr etmenizden dolayı azabı tadın' buyurur."** *(Ahkaf sûresi:34)*

Kâfirlerin, ahirette ne şekilde temennilerde bulunacakları:

« ...فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَآءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ... (٥٣) »

"Şimdi bizim şefaatçilerimiz var mı ki, bize şefaat etsinler veya (dünyaya) **geri döndürülür müyüz ki** (evvelce) **yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapalım."** *(A'râf sûresi:53 den)*

« رَبَّنَا اَخْرِجْنَا مِنْهَا فَاِنْ عُدْنَا فَاِنَّا ظَالِمُونَ (١٠٧) »

"Ey Rabbimiz! Bizi buradan (cehennemden) **çıkar, eğer bir daha** (ettiklerimize) **dönersek artık belli ki biz zalim insanlarız."** *(Mü'minûn sûresi:107)*

« وَلَوْ تَرىٰ اِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُؤُسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا اَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحاً اِنَّا مُوقِنُونَ (١٢) »

"Günahkârların Rableri huzurunda başlarını öne eğerek: 'Ey Rabbimiz! Gördük, işittik, şimdi bizi (dünyaya) **geri gönder de iyi işler yapalım, artık şüphesiz ki biz kesin olarak inanıcılarız' diyecekleri zamanı bir görsen!"** *(Secde Sûresi:12)*

« اَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ اَنَّ لِي كَرَّةً فَاَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (٥٨) »

"Yahut azabı gördüğünde, keşke benim için bir kerre (dünyaya dönüş imkânı) **olsa da, iyilerden olsam! demesin diye** (herkes dünyada iman etsin)." *(Zümer Sûresi:58)*

« فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ (١٠٠) وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ (١٠١) فَلَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (١٠٢) »

"Artık bizim için ne şefaatçilerden (bir kimse), **ne de yakın bir dost yoktur. Ah keşke bizim için** (dünyaya) **bir dönüş olsa da inananlardan olsaydık."** *(Şu'arâ Sûresi:100-102)*

« وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا اَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحاً غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ (٣٧) »

"Ve onlar orada (cehennemde şöyle) **feryad ederler; Ey Rabbimiz! Bizi** (buradan) **çıkar,** (dünyada) **yapar olduğumuzdan başka salih** (iyi) **amellerde bulunalım.** (O zaman Mevlâ *(Celle Celalühü)* tarafından onlara): **Biz sizi, düşünecek bir kişinin düşün** (üp yola gel) **eceği kadar ömürlendirmedik mi? Ve size korkutucu** (peygamber) **de geldi, o halde** (azabı) **tadın. Zalimler için hiç bir yardımcı yoktur** (diye cevap verilecek)." *(Fatır Sûresi:37)*

Kâfirlerin, ahiretteki tevkifleri:

« ... وَلَوْ تَرىٰ اِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ اِلىٰ بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا اَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ (٣١) »

"Sen o zalimleri Rablerinin huzurunda tutuklanmış, birbirlerine söz atarlarken bir görseydin! Zayıf sayılanlar, büyüklük taslayanlara 'Siz olmasaydınız elbette biz inanan insanlar olurduk' derler." *(Sebe' Sûresi:31 den)*

« وَقِفُوهُمْ اِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ (٢٤) »

"Onları hapsedin (tutuklayın), **çünkü şüphesiz ki onlar sorguya çekileceklerdir."** *(Sâffât Sûresi:24)*

بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ
وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا
نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وُقِفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَٰذَا بِالْحَقِّ
قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾
قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً
قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ
ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ
وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾ قَدْ نَعْلَمُ
إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ
بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ
فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا وَلَا
مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَإِي الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾
وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ
نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ
شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾

Allah-u Tealâ, kâfirlerin ahiretteki temennilerini beyandan sonra, onların bu isteklerinde samimi olmadıklarını açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

بَلْ بَدَا لَهُم مَّا كَانُوا يُخْفُونَ مِن قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (٢٨)

KELİME MANASI (28)

(بَلْ) **Hayır!** (بَدَا) **Zahir oldu** (göründü), kime? (لَهُمْ) **onlara,** ne? (مَا) **o şey ki,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يُخْفُونَ) **gizler,** neden evvel? (مِن قَبْلُ) **bundan evvel,** yani dünyada gizli işledikleri çirkinlikler ahirette karşılarına çıktı, (وَلَوْ رُدُّوا) **eğer reddolunsalar** (dünyaya geri döndürülseler), (لَعَادُوا) **elbette dönerlerdi,** neye? (لِمَا) **o şeye ki,** (نُهُوا) **nehyolundular,** neden? (عَنْهُ) **ondan,** yani dünyaya geri döndürülselerdi yine yasak olan şeylere dönerlerdi, (وَإِنَّهُمْ) **şüphesiz ki onlar,** (لَكَاذِبُونَ) **elbette yalancıdırlar.**

MEALİ ŞERİF

Hayır! Önceden (dünyada) **gizlemekte oldukları şey** (kötülükler) **kendilerine zahir oldu** (ahirette karşılarına çıktığından böyle söylüyorlar. Yoksa dünyaya) **geri gönderilselerdi, elbette kendisinden yasaklandıkları şeye dönüverirlerdi. Gerçekten onlar elbette yalancıdırlar.**

İ Z A H A T

Tefsîr-i Kebir'de zikredildiği üzere, ayet-i celilenin başındaki (بَلْ) lâfzı, onların sözlerini reddetmekte olup, mananın takdiri:

"Onlar, dünyaya dönmeyi ve yalanlamayı bırakıp iman etmeyi, iman hususunda istekli oldukları için değil de, bilakis gördükleri azabın korkusundan dolayı temenni etmişlerdir" şeklinde olur ki bu da, iman ve taat'a rağbet etmenin, başka bir gaye ile değil de, ancak iman ve taat'ın kendilerine karşı olan arzudan dolayı olan isteğin faydalı olacağını ifade etmektedir. Amma bu isteğin mükâfat elde etmek ve cezadan kurtulmak için olması fayda vermez.

Fahrurrazî, Kurtubî, Bahru'l-Muhît, Zâdü'l-Mesir, Mâverdî ve Alûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen: "Dünyada gizledikleri şeylerin, ahirette açığa çıkması" ile ilgili ifade-i celile hakkında müfessirlerden bir çok görüş nakledilmiştir.

1- Ebû Revk *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, müşrikler, kıyametin bazı merhalelerinde (duraklarında), dünyadaki şirklerini inkâr ederek:

« ... وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ (٢٣) »

"Rabbimiz olan Allah (-u Tealây) **a yemin ederiz ki, biz müşrik** (Allah-u Tealâ'ya eş tutan kimse) **ler değildik."** *(En'âm Sûresi:23'den)* diyecekler, bunun

üzerine Allah-u Tealâ onların uzuvlarını konuşturarak, kendileri aleyhine şahitlik ettirecektir ki, işte bu, daha önce gizlemiş oldukları şeyin onların karşılarına çıkmasıdır.

İmam-ı Vahidî *(Rahimehullah)*, tefsir ehlinin bu görüş üzere olduğunu söylemiştir.

2- İmam-ı Müberrid *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, mana: "Onlara, yanlış inançlarının ve kötü amellerinin çirkin akibeti zahir (belli) olmuştur" demektir ki, bu gerçekten de böyle olacaktır. Zira, küfürlerinin zararları dünyada iken onlara gizli idi, fakat kıyamet günü zuhur ettiğinde bu ayet-i celilenin beyan ettiği şekilde herşey açığa çıkacaktır.

3- İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)* şöyle mana vermiştir: "Reislerinin, haşr ve neşr (öldükten sonra dirilme) hususunda gizledikleri şeyler, kendilerine uyan tâbîlerine zuhur etmiştir." Bu mananın doğruluğunun delili ise, bir sonraki ayet-i celilede: (وَقَالُوا اِنْ هِيَ اِلاَّ حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ) **"Dediler ki: Dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur ve biz asla diriltilecek değiliz"** *(En'âm sûresi:29)* buyrulmuş olmasıdır. Bu mana, aynı zamanda Hasan-ı Basrî *(Rahimehullah)* ın da görüşüdür.

Nitekim Mevlâ Tealâ'nın, Musa *(Aleyhisselâm)* ın Firavun'a hitabını naklen:

« قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا اَنْزَلَ هٰؤُلَآءِ اِلاَّ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ بَصَائِرَ ... (١٠٢) »

"Muhakkak ki sen, bunları (ayetleri), **basiretler** (herbiri birer ibret) **olmak üzere ancak göklerin ve yerin Rabbinin indirdiğini bildin."** *(İsra sûresi:102 den)* kavl-i şerifiyle, Firavun ve kavmi hakkındaki:

« وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا اَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا ... (١٤) »

"Kendileri de bunlara (ayetlere) **yakînen inandıkları hâlde zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler."** *(Neml Sûresi:14'den)* kavl-i celili, insanları saptıran liderlerin, aslında ayetlerin hak olduğunu bildiklerini ortaya koymaktadır.

4- Ulemadan bazısı, bu ayet-i celilenin münafıklar hakkında olduğunu söylemişlerdir ki buna göre, (يُخْفُونَ) deki merfû zamir, münafıklara, (لَهُمْ) deki mecrûr zamir ise müminlere aittir ki, bu durumda mana: "İslâmı açıklayıp, küfrü gizleyen münafıkların, evvelce de kâfir oldukları kıyamet günü herkese zuhur edecektir." şeklinde olur.

Nifak hicretten sonra bir takım Medine-i Münevvere ehli ile havalisinde yaşayan bedevî araplarda zuhur etmiş olup, bu sûrenin ise Mekke-i Mükerreme'de inmiş olması bu mananın doğruluğuna ters düşmez, zira Allah-u Tealâ Mekke-i Mükerreme'de inmiş olan Ankebût sûresinde de:

« وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ (١١) »

"Elbette Allah (-u Tealâ) **iman edenleri de bilir, münafıkları da bilir."** *(Ankebût Sûresi:11)* buyurarak, nifakın vukuundan bahsetmiştir.

5- Bir görüşe göre de, ayet-i celile, ehli kitabın umumu veya özellikle âlimleri hakkındadır ki, buna göre gizlemelerinden maksat, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nübüvvetine delâlet eden sıfatlarının, kitaplarında yazılı olmasını inkâr edip, Tevratta bu hususa delâlet eden şeyleri tahrif etmeleridir.

6- Ayet-i celilenin manası "Dünyada inkâr edip, gerçekleşeceğine inanmadıkları şeyler onlara zahir oldu" şeklinde de anlaşılabilir.

Gerçi: (هٰـذه جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ) **"İşte bu, mücrimlerin yalan saydığı cehennemdir"** *(Rahman Sûresi:43)* kavl-i şerifiyle, (هٰـذه النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ) **"İşte bu, sizin yalanladığınız ateştir"** *(Tûr Sûresi:14)* kavl-i şerifinde, onların yalanlama fiilleri açıkça ifade edildiği gibi, burada bu tekzib ifadesi açıklanmamıştır. Halbuki açıklanması, evvelce geçen: (وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا) **"Rabbimizin ayetlerini tekzib etmeyeydik"** sözlerine daha münasip düşmekteydi.

Ancak, Mevlâ Tealâ, bu ayet-i celilede geçen "Açığa çıkma" ifadesine karşılık olarak uygun düşsün ve bir de inkâr ettikleri hakikatin delili çok kuvvetli olduğundan, bu tekziblerinin başından beri yersiz olduğuna gizli bir remz'de bulunmak için, "Tekzib ettikleri şey onlara zahir oldu" buyurmak yerine, **"Gizledikleri şey karşılarına çıktı"** ifadesini kullanmıştır.

Allâme Ebussuûd *(Rahimehullah)*, bu görüşü tercih etmiş ve özellikle inkâr ettiklerinden muradın, arz olundukları ateş olduğunu, zira ayet-i celilenin, cehennemin şiddetini açıklamak ve ona arzedilenlerin hâlinin fecaatından şaşırtmak için sevk olunduğunu (getirildiğini) beyan etmiştir ki, bu durumda onu gizlemelerinden maksat, onu yalanlamalarıdır, zira bir şeyi yalan saymak, zarureten onu inkâr ve ihfa (gizlemek) anlamına gelir. Zaten küfür de asıl lugatında "örtmek" anlamındadır.

7- Onların gizlediklerinden maksat, şirkin dışında insanlardan gizli yaptıkları çirkin işleridir ki, bütün bunlar, amel defterlerinde ve uzuvlarının şahitliği ile ortaya çıkacaktır. Nitekim:

« ... وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ (٤٧) وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (٤٨) »

"Onlara, Allah (-u Tealâ) **tarafından, hiç beklemedikleri şeyler ortaya çıkmıştır. Onların kazandıkları kötülükler** (o gün) **açığa çıkmış ve alaya aldıkları şey** (azap) **kendilerini sarmıştır."** *(Zümer sûresi:47 den ve 48)* ayet-i celileleri de bu hakikati beyan etmektedir.

8- Granâdî tefsirinde zikredildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kendilerine vaaz ettiğinde küfrün önderleri korkuya kapılırlar, fakat ken-

dilerine uyanlar bunu farketmesin diye bunu gizlerlerdi. İşte kıyamet günü bu gizledikleri şey onlara zuhur edecektir.

9- Beğâvî tefsirinde Nadr ibni Şümeyl *(Rahimehullah)* dan nakledilen bir görüşe göre, buradaki (لاَمْ) harfi, (عن) manasındadır ki, buna göre mana: "Evvelce gizler oldukları şeyler onlardan uzaklaştı" şeklindedir.

10-İbni Âşûr *(Rahimehullah)* bu ayet-i celilenin tefsirinde şu açıklamalara yer vermiştir: Kâfirlerin kurtuluş ümidi kalmayınca, bu gibi temennilerde bulunacaklardır. (بَدا) fiili aslında "Ayanen zuhur etmek" (açıkça belirmek) anlamındaysa da, burada mecâzen "Şekkin zevali" (şüphenin kaybolması) manasında kullanılmıştır. Nitekim Züheyr *(Rahimehullah)* ın:

« بَدا لِي أنّي لَسْتُ مُدْرِكَ ما مَضى وَلاَ سابِقاً شَيْئاً اذا كانَ جائِياً »

"Şunu kesinen anladım ki, ben geçene yetişecek değilim,
Gelecek olan bir şeyi de geçici değilim." şiiri de bu manadadır.

Bu ayet-i celilede (بَدا لَهُمْ) **"Onlara zahir oldu"** kavl-i şerifi, (ما كانُوا يُخْفُونَ) **"Gizler oldukları şey"** ifade-i celilesine mukabil düşünce, biz bu açığa çıkmanın, dünyada gizledikleri bir şeyin, kendilerine belirmesi manasına geldiğini anlamaktayız.

Buna göre mana: "Onlar dünyada gördükleri delillerle ve müminlerin nail oldukları manevî yardımları görerek iman etmeyi düşünüyorlardı, fakat reisliğin kendilerinde kalma hırsı, kibir ve inatları, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in üstünlüğünü ve kendi kölelerinin de aralarında bulunduğu müminlerin onlardan önce hayırlara ulaştığını itiraf etmelerine engel oluyordu. Ahirette ise hakikati gördüklerinde, dünyada kalplerinden geçirip de açıklamadıkları şeyi ilân ve itiraf ettiler" şeklindedir.

Mevlâ Tealâ'nın: (رُبَما يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كانُوا مُسْلِمِينَ) **"Kâfirler** (cehennemde) **çok kere 'Keşke** (dünyada) **müslüman olsalardı' diye temenni edeceklerdir."** *(Hicr Sûresi:2)* kavl-i şerifi de bu manaya işaret etmektedir.

Evet! Lâfız pek çok manaya muhtemelse de, bütün bunlardan maksat, ahirette onların rezilliklerinin ortaya çıkması ve iç yüzlerini saklayan perdelerinin yırtılmasıdır ki bu, Mevlâ Tealâ'nın: (يَوْمَ تُبْلَى السَّرائِرُ) **"O gün ki, bütün gizliler açığa çıkarılacaktır."** *(Târık Sûresi:9)* kavl-i şerifiyle, (يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لا تَخْفى مِنْكُمْ خافِيَةٌ) **"O gün, arzolunur** (hesap için huzura alınır) **sınız; size ait hiç bir sır gizli kalmaz."** *(Hâkka Sûresi:18)* kavl-i celilinin manasıdır.

Daha sonra Mevlâ Tealâ: (وَلَوْ رُدُّوا لَعادُوا لِما نُهُوا عَنْهُ) **"Şayet onlar** (dünyaya) **geri döndürülseler bile, yine nehyolundukları** (yasaklandıkları) **şeylere elbette dönerlerdi"** buyurmuştur ki bu,

"Onlar azabı görünce, dünyaya geri döndürülüp iman etmeyi temenni edeceklerse de, onların bu istekleri yerine gelse bile, onlar ne yalanlamayı bırakacak, ne de iman edeceklerdi. Aksine küfür ve tekzib hususundaki yollarına devam ederlerdi" manasındadır.

Buna göre şayet "Kıyamet ehli, zaruri olarak Allah-u Tealâ'nın büyüklüğünü tanımışve azap çeşitlerini gözleriyle görmüşken, dünyaya geri döndürülmeleri hâlinde küfür ve isyana tekrar başlamaları nasıl mümkün olur?" denilecek olursa,

Kâzî *(Rahimehullah)* buna şöyle cevap vermiştir: Ayet-i celilenin manası, "Onlar şayet teklif hâline (mükellef tutulma durumuna) döndürülmüş olsalardı" şeklindedir ki, azabı gördükten sonra, teklif kalkacağından bu döndürülme, onların, ahiretin şiddetlerini görmemeleri durumunda söz konusu olabilir.

Fakat Fahrurrazî *(Rahimehullah)* bu cevabı zayıf görerek şöyle demiştir: Ayet-i celilenin maksadı, onların küfürde ne denli ısrara dalmış olup, imana hiç rağbet etmediklerini beyan etmek olduğundan, kıyametin dehşetlerini görmediklerini varsayarak, kâfirlerin ilk küfürleri üzere ısrarlarının beyanında fazlaca taaccüb edilecek bir şey yoktur. Zira bu durumda onların küfürlerindeki ısrarları, diğer kâfirlerin dünyada iken küfürlerindeki ısrarları gibi olur.

İmam-ı Vahidî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Bu ayet-i celile mutezilenin görüşünün yanlışlığına delâlet eden delillerdendir. Zira Allah-u Tealâ, müşrik olacaklarına dair ezelde karar verdiği bir kavimden bahsetmiş, daha sonra da onların cehennemi ve azabı gördükten sonra, dünyaya döndürülmeyi isteyip, bu isteklerinin gerçekleşmesi hâlinde de şirke döneceklerini beyan buyurmuştur.

İşte onlar hakkında kaza-i sâbık (geçmiş olan hüküm) budur. Yoksa akıllı bir kimse, gözüyle gördüğü bir şeyde şüpheye düşmez.

Tahrir tefsirinde zikredildiği üzere: (وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ) **"Şayet onlar** (dünyaya) **geri döndürülseler bile, yine nehyolundukları** (yasaklandıkları) **şeylere elbette dönerlerdi"** kavl-i şerifi onların sözlerini iptalde bir nevi mubalâğadır. Şöyle ki, onların bu temennisine icabet edilip, dünyaya döndürülmeleri hâlinde, onlar yine peygamberin kendilerini nehyettiği tekzib ve inkâra dönerlerdi.

Çünkü geçmişte açık mucizeleri gördükleri hâlde bile bile inkâr eden nefisleri, geri döndürüldüklerinde de kendilerine iade edilecektir ki, onlar eski akıl ve fikirleriyle hareket ederek evvelki yanlışlıklarına tekrar döneceklerdir. Ahiretteki temennileri ise, azabın şiddetinden bu temenni ile belki kurtuluruz ümidiyledir.

Bu temennileri gerçekleşip de kıyametin şiddetinden kurtulduklarında elbette kötü arzuları, şiddet hâlinde iken sahip oldukları anlayışlarına galip gelecek, böylece onlar içine düştükleri belâyı unutarak, alıştıkları inkâra geri döneceklerdir.

Bu hakikat açıkça göstermektedir ki, nazar (ince düşünce) ve delile dayanmaksızın sadece histen neşet eden hatıralar (duygusallıktan gelen düşünceler) in insanın içinde istikrarı yoktur. O his kaybolduğunda eseri de kaybolur. Bu yüzden ondaki infial (etkilenme) hayvanların kamçıdan etkilenmesi gibidir ki, acısı geçince yine eski yaptıklarına dönerler.

İbni Ebî Hâtim *(Rahimehullah)*, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın bu ayet-i celileye şöyle mana verdiğini nakletmiştir: "Onlar, dünyaya geri döndürülseler de, evvelce dünyada onlarla doğruyol arasına maniler koyduğumuz gibi, elbette kendileriyle hidayet arasına yine engel sokulacaktır." Nitekim:

« وَنُقَلِّبُ اَفْئِدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ (١١٠) »

"Evvelce ona (gördükleri mucizelere) **inanmadıkları gibi, gönüllerini ve gözlerini ters çevirириz ve onları şaşkın olarak azgınlıkları içersinde bırakırız"** *(En'âm sûresi:110)* kavl-i şerifi de, bu manayı ifade etmektedir.

Sem'ânî tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celile kâfirlerin dünyaya geri döndürülseler de, evvelce yaptıkları kötülükleri yeniden işleyeceklerini açıkça ifade etmektedir, hatta dünyaya döndüklerinde daha kötü olacakları bir hadis-i şerifte beyan edilmiştir, nitekim Hasen *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır:

35 - Bir kere Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)*, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in minberi üzerinde bize hutbe okuyarak, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den şöyle işittiğini anlattı:

٣٥ – عَنِ الْحَسَنِ (رضى الله عنه) قَالَ: خَطَبَنَا اَبُو هُرَيْرَةَ عَلَىٰ مِنْبَرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «لَيَعْتَذِرَنَّ اللهُ تَعَالَىٰ يَوْمَ الْقِيَامَةِ اِلَىٰ آدَمَ ثَلَاثَ مَعَاذِيرَ ، يَقُولُ اللهُ تَعَالَىٰ: يَا آدَمُ لَوْلَا اَنِّى لَعَنْتُ الْكَذَّابِينَ ، وَاَبْغَضْتُ الْكَذِبَ وَالْحَلِفَ ، وَاُعَذِّبُ عَلَيْهِ ، لَرَحِمْتُ الْيَوْمَ وَلَدَكَ اَجْمَعِينَ مِنْ شِدَّةِ مَا اَعْدَدْتُ لَهُمْ مِنَ الْعَذَابِ ، وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّى لَاَنْ كُذِّبَتْ رُسُلِى وَعُصِىَ اَمْرِى لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ . وَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: يَا آدَمُ اِعْلَمْ اَنِّى لَا اُدْخِلُ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ النَّارَ اَحَداً وَلَا اُعَذِّبُ مِنْهُمْ بِالنَّارِ اَحَداً اِلَّا مَنْ قَدْ عَلِمْتُ بِعِلْمِى اَنِّى لَوْ رَدَدْتُهُ اِلَى الدُّنْيَا لَعَادَ اِلَىٰ شَرِّ مَا كَانَ فِيهِ وَلَمْ يَرْجِعْ وَلَمْ يَعْتَبْ ، وَ يَقُولُ اللهُ: يَا آدَمُ قَدْ جَعَلْتُكَ حَكَماً بَيْنِى وَبَيْنَ ذُرِّيَّتِكَ ، قُمْ عِنْدَ الْمِيزَانِ فَانْظُرْ مَا يُرْفَعُ اِلَيْكَ مِنْ اَعْمَالِهِمْ ، فَمَنْ رَجَحَ مِنْهُمْ خَيْرُهُ عَلَىٰ شَرِّهِ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فَلَهُ الْجَنَّةُ ، حَتَّىٰ تَعْلَمَ اَنِّى لَا اُدْخِلُ مِنْهُمُ النَّارَ اِلَّا ظَالِماً »

"Elbette Allah (-u Tealâ) kıyamet günü (zürriyetine azabedeceğinden dolayı) Âdem *(Aleyhisselâm)* a şöyle buyurarak üç mazeret beyan edecektir: Ey Âdem! Eğer ben yalancılara lânet etmiş olmasaydım, yalana ve (yalan yere) yemine buğz edip, bunlardan dolayı azap va'detmeseydim, elbette bu gün kendileri için hazırladığım azabın şiddetinden dolayı senin bütün çocuklarına acırdım.

Velâkin benim tarafımdan şu söz kesinleşti ki, eğer resullerim yalanlanır ve emrime karşı gelinirse, elbette (bunu yapan) **cinler ve insanların tümünden cehennemi dolduracağım.**

Allah (-u Tealâ devamla) **şöyle buyurur: Ey Âdem! Şunu bil ki, şüphesiz ben** (ezelî ve herşeyi kaplayan) **ilmimle, dünyaya geri döndürsem, elbette yaptığından daha kötüsüne döneceğini ve tevbe edip pişman olmayacağını bildiklerimin dışında senin zürriyetinden hiç bir kimseyi cehenneme sokmam ve onlardan hiç birine ateşle azabetmem.**

Allah (-u Tealâ sonunda) **şöyle buyurur: Ey Âdem! Muhakkak ben seni kendimle zürriyetin arasında hakem yaptım. Mizân'ın yanında dikil ve onların amellerinden sana arzedilene bak. Onlardan kimin hayrı şerrine zerre kadar ağır gelirse, onun için cennet vardır. Böylece sen de bilmiş olursun ki, muhakkak ben, onlardan zalim olanlar dışında kimseyi ateşe sokmam."** *(Taberânî, el-Mu'cemü's-Sağîr, No:856, Sh.356, Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, No:18378, 10/629)*

Muhyiddin ibni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celilenin tefsirinde şöyle buyurmuştur: Allah-u Tealâ kâfirlerin cehenneme ehil olduklarını ve ateşten başka ma'mur edecekleri bir yurtları bulunmadığını ezelde bilip takdir edince bu ayet-i celilede, onların, dünyaya geri döndürülseler de aynı kötülükleri yapacaklarını beyan ederek, onların cehenneme girmeyi hak ettiklerini ve cehennemde ebedîyyen Allah-u Tealâ'nın dilediği hâl üzere kalıp, ondan asla çıkarılmayacaklarını açıklamıştır.

Onlar, cehennemde azabı tadarak pişman oldukları hâlde, dünyaya döndürülmeleri hâlinde insan mizacındaki unutkanlık, gaflet ve peşini sevme gibi hasletler sebebiyle azabı unutarak ahirette elde ettikleri bilgiyi kaybedeceklerdir, zira o bilgi onlarda kalsaydı, kendilerini o azaba tekrar sürükleyecek günahlara asla dönmezlerdi. Nitekim:

٣٦ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يُؤْتَىٰ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِاَنْعَمِ اَهْلِ الدُّنْيَا مِنَ الْكُفَّارِ . فَيُقَالُ: اغْمِسُوهُ فِى النَّارِ غَمْسَةً . فَيُغْمَسُ فِيهَا . ثُمَّ يُقَالُ لَهُ: اَىْ فُلَانُ! هَلْ اَصَابَكَ نَعِيمٌ قَطُّ؟ فَيَقُولُ: لاَ مَا اَصَابَنِى نَعِيمٌ قَطُّ. وَيُؤْتَىٰ بِاَشَدِّ الْمُؤْمِنِينَ ضُرًّا وَبَلاَءً ، فَيُقَالُ: اغْمِسُوهُ غَمْسَةً فِى الْجَنَّةِ . فَيُغْمَسُ فِيهَا غَمْسَةً. فَيُقَالُ لَهُ: اَىْ فُلَانُ! هَلْ اَصَابَكَ ضُرٌّ قَطُّ اَوْ بَلاَءٌ؟ فَيَقُولُ: مَا اَصَابَنِى قَطُّ ضُرٌّ وَلاَ بَلاَءٌ »

36 - Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Kâfirler içersinde dünya nimetlerinden en çok faydalanan kimse, kıyamet günü getirilerek ' Şunu ateşe bir kere daldırın ' denilir. Bunun üzerine o kişi ateşe daldırıldıktan sonra, kendisine ' Ey Filân (kişi)! (Geçmiş zaman boyunca) **sana her hangi bir nimet ulaştı mı? ' diye sorulduğunda,**

O: ' Hayır! (Bu güne kadar) **bana hiçbir nimet isabet etmedi' der.**

Müminlerin (dünyada iken) **en şiddetli zarar ve belâ çekeni de getirilerek ' Onu cennete bir kere daldırın' denilir de, böylece o oraya bir kere daldırıldıktan sonra kendisine ' Ey Filân** (kimse)! (Yaşadığın hayat boyun ca) **sana hiçbir sıkıntı veya belâ isabet etti mi? ' diye sorulur.**

O da: '(Şu ana kadar) **bana hiçbir zarar ve hiçbir belâ isabet etmemiştir' der."** *(İbni Mâce, Zühd:38, No:4321, 2/1445)*

Bu hadis-i şerifte de açıkça ifade edildiği üzere, dünyada bir çok nimetler gören kişi ahiretteki azabı görür-görmez, geçmişte tattığı bütün zevkleri unutarak içine düştüğü azabı hissedecek, yine böylece dünyada en büyük sıkıntıları çeken bir mümin de cennete ilk girişte geçmişte çektiği bütün zahmetleri unutarak o anda içinde bulunduğu nimetten haberdâr olacaktır.

Demek ki, bu kişiler tekrar dünyaya döndürülseler, yine içinde bulundukları âlemin icaplarına daldırıp, geçirdikleri azabı unutacaklardır. Böylece şu hakikat ortaya çıkmıştır ki, Allah-u Tealâ'nın, basiretlerini kör ederek ezelde şakî yazdıkları asla said olmayacak, bahtiyar yazdıkları da ebediyyen bedbaht ve uzak kalmayacaktır.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celileye şu işârî manaları vermiştir: (بَلْ بَدَا لَهُم مَّا كَانُوا يُخْفُونَ) **"Onlara evvelce gizler oldukları şey zuhur etti"**

Yarın perdeler yırtılıp sırlar açığa çıktığı günde, nice takva elbisesine bürünmüş ve tanıyanların kendisi hakkında: "Dünyada zahid, ukbada rağıb (dünyaya meyilsiz, ahirete hevesli), Mevlâ Tealâ'yı muhib, hevasına mufarık (Allah-u Tealâ'yı sevip, nefsinin arzularını terkedici)" diye hüküm verdikleri kimselerin durumu insanların bildiğinin tersine açıklanarak rezil olacaklar.

Nice de herkesin iç âlemi karışık, hafif meşreb ve hayâsız zannederek hürmet perdesini yırttıkları (adam yerine koymadıkları) kimseler vardır ki, o gün basiret sahiplerine o kişinin cevheri parlayacak ve perdelerin arkasının hakikati zuhur edecektir.

(وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ) **"Şayet onlar** (dünyaya) **geri döndürülseler bile, yine nehyolundukları** (yasaklandıkları) **şeylere elbette dönerlerdi."** kavl-i şerifine gelince, Allah-u Tealâ bu beyanı ile, olmayacağını bildiği şeyin, olsaydı nasıl olacağını da bildiğini haber vermek üzere:

"Eğer azap ehli, dünyalarına geri döndürülecek olsalardı, elbette cahd ve inkârlarına dönerlerdi. Safa ve vefa ehli (Allah-u Tealâ'ya verdikleri sözde duran halis kullar) da dünyalarına reddolunsalardı elbette en güzel amellerine avdet ederlerdi" buyurmuştur.

Şenkîtî tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i kerime, Allah-u Tealânın ilminin, mevcud ve ma'dûm (var ve yok) olan her şeyi kuşattığına, ezelde olmayacağını bildiği bir şeyin, var olsaydı nasıl olacağını bildiğine delâlet etmektedir.

Çünkü Allah-u Tealâ kıyamet günü kâfirleri bir daha dünyaya göndermesinin, olmayacak bir şey olduğunu bilmekteyken, gönderseydi nasıl olacağını da bildiğini: (وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ) **"Şayet onlar** (dünyaya) **geri döndürülseler bile, yine nehyolundukları** (yasaklandıkları) **şeylere elbette dönerlerdi"** kavl-i şerifiyle açıklamıştır.

Yine böylece, Tebûk gazvesinden geri kalan münafıkların Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte çıkmayacaklarını ve bir hikmetten dolayı kendisinin onları geri bırakacağını:

(وَلَٰكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ) **"Velâkin Allah** (-u Tealâ) **onların** (seninle beraber harbe) **çıkışlarını kerih** (çirkin) **gördü de onları geri bıraktı."** *(Tevbe Sûresi:46 dan)* kavl-i şerifiyle belirttiği hâlde, çıksalardı ne yapacaklarını da:

(لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ) **"Eğer içinizde** (sizinle birlikte harbe) **çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıda bulunmaz ve** (söz gezdiricilik yapıp) **size fitne** (sokmak) **isteyerek aranızda koşarlardı."** *(Tevbe Sûresi:47 den)* ifade-i celilesiyle bildirmiştir.

Mevlâ Tealâ'nın: (وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ)

"Eğer onlara acıyıp da kendilerinde olan zararı açsaydık (içinde bulundukları sıkıntıyı giderseydik) **elbette tereddüd eder** (şaşkın) **oldukları hâlde azgınlıklarına devam ederlerdi."** *(Mü'minûn Sûresi:75)* kavl-i şerifiyle,

(إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ) **"Şüphesiz ki biz azabı azıcık açıcılarız,** (fakat) **muhakkak siz** (tekrar eski kötü hâlinize ve küfrünüze) **dönücülersiniz"** *(Duhan Sûresi:15)* ayet-i celilesi bu manaya delâlet eden bir çok ayet-i kerimelerden bazılarıdır.

Ayet: 29

Mevlâ Tealâ, kâfirlerin ahirette azabı gördüklerinde pişmanlıklarını açıklayacaklarını, fakat dünyaya tekrar geri döndürülmeleri hâlinde eski inkârlarından vazgeçmeyeceklerini beyandan sonra, dünyada sarfettikleri küfür sözlerini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَقَالُوا اِنْ هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ (٢٩)

KELİME MANASI (29)

(وَقَالُوا) **Dediler,** (اِنْ هِيَ) **O** (hayatımız) **olmadı,** (اِلَّا حَيَاتُنَا) **ancak hayatımızdır,** öyle hayatımız ki, (الدُّنْيَا) **ziyade yakın,** yani içinde yaşamış olduğumuz bu hayatımızdan başka bir yaşantı yoktur, (وَمَا نَحْنُ) **ve biz değiliz,** kimler? (بِمَبْعُوثِينَ) **diriltilecekler.**

MEALİ ŞERİF

Dediler ki: "Bu bizim dünya hayatımızdan başka hayat yoktur ve biz bir daha diriltilecekler değiliz."

İ Z A H A T

Mukâtil, Zadü'l-Mesir ve Hâzin tefsirlerinde zikredildiği üzere, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kâfirlere kıyametin ahvâli ve ehvâli (hâlleri ve şiddetleri) ni, Allah-u Tealâ'nın itaat eden müminlere ahirette hazırladığı sevaplarla, kâfirler ve asilere hazırladığı azapları haber verince, onlar:

"Bizim için içinde bulunduğumuz bu dünya hayatından başka bir yaşantı yoktur ve biz öldükten sonra diriltilecek de değiliz" diyerek, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i tekzib etmişlerdir ki, işte bu ayet-i celile, dirilmeyi inkâr eden bu kişilerin hâllerini haber vermektedir.

Taberî, Kurtubî, Tefsir-i Kebîr ve İbni Atiyye'de zikredildiğine göre, bu ayet-i celilenin izahı hakkında iki görüş bulunmaktadır.

1- Mevlâ Tealâ, bir önceki ayet-i celilede onlara, daha önce gizledikleri şeyin kendileri için ortaya çıktığını beyan etmiş, bu ayet-i kerimesiyle de onların gizledikleri şeyin, ahiret, haşr ve neşr (öldükten sonra dirilme) işi olduğunu açıklamıştır.

Gerçekten de bu böyledir, çünkü onlar bunu inkâr ediyor, doğru olduğunu gizliyor ve "Bizim için sadece bu dünya hayatı vardır, bu hayattan sonra ne sevap, ne de azap yoktur" diyorlardı. Bu manaya göre, ayet-i celile ibtidai kelâm (yeni söz) olup, geriye ma'tuf (atfedilmiş) değildir ki cumhur bu görüştedir.

2- Ayet-i celilenin takdiri, "Şayet onlar geri görderilseler bile, yine vazgeçirilmek istendikleri şeylere dönerler, haşr'ı ve neşr'i inkâr ederek, 'Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur. Biz bir daha diriltilecek değiliz' derlerdi." şeklindedir.

Bu manaya göre ayet-i celile, bir önceki ayet-i kerimedeki (لَعَادُوا) "Elbette dönerlerdi" cümlesine atfedilmiştir ki, bu görüş, Abdurrahman İbni Zeydibni Eslem *(Rahimehullah)* ın kavlidir.

Dirilmeyi inkâr edenlerin sözlerini beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

« اِنْ هِيَ اِلاَّ حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ (٣٧) »

"(Kâfirler şöyle dediler): **Hayat ancak şu dünya hayatımızdır.** (Kimimiz) **ölürüz,** (kimimiz) **yaşarız ve biz diriltilecekler değiliz."** *(Mü'minûn Sûresi:37)*

« وَقَالُوا ءَاِذَا ضَلَلْنَا فِى الْاَرْضِ ءَاِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ (١٠) »

"(Dirilmeyi inkâr edenler) **'Biz yeryüzünde kaybolduğumuz zaman, gerçekten biz mi yeni bir yaratılışta olacağız?' derler. Doğrusu onlar Rablerine kavuşmayı inkâr edicidirler."** *(Secde Sûresi:10)*

« وَقَالُوا مَا هِيَ اِلاَّ حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا اِلاَّ الدَّهْرُ وَمَا لَهُمْ بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلاَّ يَظُنُّونَ (٢٤) »

"(Kâfirler):' **Hayat ancak şu dünya hayatımızdır.** (Kimimiz) **ölürüz,** (kimimiz) **yaşarız ve bizi ancak sürekli zaman helâk eder ' dediler. Hâlbuki bu hususta onların hiçbir bilgisi yoktur, onlar sadece zannediyorlar** (öyle sanıyorlar)." *(Casiye Sûresi:24)*

« وَمَا اَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ اِلَىٰ رَبِّى لَاَجِدَنَّ خَيْراً مِنْهَا مُنْقَلَباً (٣٦) »

"(Kâfir olan bir bağ sahibi şöyle dedi:) **Kıyametin kaim olacağını** (kopacağını) **da sanmıyorum. Şayet** (iddia edildiğine göre) **Rabbime döndürülecek olursam, elbette** (orada) **bundan daha hayırlı munkaleb** (merci' ve dönüş yeri) **bulurum."** *(Kehf Sûresi:36)*

« وَ مَا اَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُجِعْتُ اِلَىٰ رَبِّى اِنَّ لِى عِنْدَهُ لَلْحُسْنَىٰ ... (٥٠) »

"(Beladan kurtulan kâfir:) **'Kıyametin kopacağını sanmıyorum, Rabbime döndürülmüş olsam bile muhakkak O'nun yanında benim için daha güzeli vardır' der."** *(Fussilet Sûresi:50 den)*

Ayet: 30

Mevlâ Tealâ, kâfirlerin dirilmeyi inkârlarını beyan ettikten sonra, huzur-u ilâhî'de cereyan edecek diğer bazı hâlleri açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَلَوْ تَرىٰ اِذْ وُقِفُوا عَلىٰ رَبِّهِمْ قَالَ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ (٣٠)

KELİME MANASI (30)

(وَلَوْ تَرىٰ) **Bir görseydin,** neyi? (اِذْ وُقِفُوا) **durduruldukları zamanı,** kimin huzurunda? (عَلىٰ رَبِّهِمْ) **Rablerinin huzurunda,** (قَالَ) **buyurdu,** yani o zaman Mevlâ Tealâ buyuracak, (اَلَيْسَ) **olmadı mı?** ne? (هٰذَا) **bu** (dirilmek), nedir? (بِالْحَقِّ) **hak,** yani dirilmek hak değil miymiş, (قَالُوا) **dediler,** (بَلىٰ) **evet,** (وَرَبِّنَا) **Rabbimize yemin ederiz ki** (dirilmek hakmış), (قَالَ) (Allah-u Tealâ) **buyurdu ki,** (فَذُوقُوا) **öyleyse tadın,** neyi? (الْعَذَابَ) **azabı,** ne sebebiyle? (بِمَا كُنْتُمْ) **olmanız sebebiyle,** (تَكْفُرُونَ) **küfreder,** yani devam edegelen kâfirliğiniz sebebiyle.

MEALİ ŞERİF

Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman sen (onları) **bir görsen** (o vakit Allah-u Tealâ): **"Bu** (yeniden dirilme olayı) **hak değil miymiş?" buyuracak. Onlar da: "Rabbimize andolsun ki evet" diyecekler,** (o zaman) **O** (Allah-u Tealâ) **da: "Öyleyse inkâr edegeldiğinizden dolayı tadın azabı!" buyuracak.**

İ Z A H A T

Hâzin tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilenin manası: Kâfirler kıyamet günü, Rablerinin hükmü, kazası ve sorgusu için Allah-u Tealâ'ya arz olunduklarında, Allah-u Tealâ onlara "Dünyada inkâr ettiğiniz ve yalan saydığınız ölümden sonraki dirilme hak değil miymiş? " diye soracak, onlar da "Rabbimize andolsun ki, evet!" diyecekler.

Fahrurrazî, Nîsâburî ve Âlûsî tefsirlerinde beyan olunduğu üzere bir grup müşebbihe bu ayet-i celileyi delil göstererek, "Ayet-i celilenin zahirî ifadesi, kıyamet ehlinin Allah-u Tealâ'nın katında ve yakınında durduklarını açıklamaktadır ki, bu da, Allah-u Tealâ'nın bazen bir mekânda hazır bulunup, başka bir kere de orada bulunmadığına delâlet etmektedir" demişlerdir.

Halbuki onların bu şekildeki istidlâli (delil çıkarmaları) yanlıştır, çünkü ayet-i celilenin zahirine bakılırsa, bizden birinin yer üzerinde durduğu gibi, mahşer halkının da Allah-u Tealâ'nın üzerinde durdukları anlaşılmaktadır ki, bu da onların, Allah-u Tealâ'nın zatına isti'lâ ettikleri anlamına gelmektedir. Bu ise ittifakla batıl bir mana olduğundan bu ayet-i celilenin te'vil edilmesi kaçınılmaz olur. Bu te'vil de bir kaç şekilde yapılmıştır.

1- Ayet-i celiledeki: (اِذْ وُقِفُوا عَلٰى رَبِّهِمْ) **"Rableri üzerine durdurulduklarında"** ifade-i celilesi, (اِذْ وُقِفُوا عَلٰى مَا وَعَدَهُمْ رَبُّهُمْ) **"Onlar, Rablerinin kendilerine vaadettiği azap ile müminlere vereceği sevap ve onlara bildirdiği ahiret işleri üzerine durdurulduklarında"** manasına gelebilir.

2- Bu vukuftan maksat, vakıf olma ve bilme manaları olabilir, nitekim, birisinin diğerine, (وَقَفْتُ عَلٰى كَلَامِكَ) **"Senin sözüne vakıf oldum"** demesi, "Söylediklerini anladım" manasına gelmektedir.

Tabii ki burada: "(... مَاعَرَفْنَاكَ) **"Biz seni hakkıyla bilemedik"** buyrulmuşken, onların Allah-u Tealâ'yı hakkıyla bilmiş olmaları nasıl olur? denilemez, çünkü orada kendilerine Mevlâ Tealâ hakkıyla tarif edilecek (tanıtılacak) sa da, bundan, onların hakkıyla marifet sahibi olacakları gibi bir mana anlaşılamaz.

3- Bundan murat, onların sorgu-sual için durdurulmalarıdır. Buna göre bu ifade, dünyada bir kölenin, efendisinin huzuruna getirilip durdurulması âdetine göre söylenmiş bir sözdür ki, bundan maksat, fasîh ve beliğ (açık, düzgün ve edebî) lâfızlarla maksudu beyan etmektir.

İmam-ı Nesefî *(Rahimehullah)* da bu manayı tercih ederek, "Durduruldular" ifadesinin, "Tevbih için habs (azarlanmak için tutuklanma)" larından mecaz olduğunu açıklamıştır.

Mevlâ Tealâ, bir önceki ayet-i celilede, kâfirlerin dünyada iken dirilmeyi inkâr ettiklerini zikretmiş, bu ayet-i celilede ise, onların ahirette bu şeyleri kabul edeceklerini açıklamıştır ki, böylece mana, "Onların bu inkâr hâlleri yakında kıyameti, sevap ve azabı gördüklerinde ikrara dönüşecektir" şeklinde olur.

Eğer burada: "Bu ayet-i celile, Mevlâ Tealâ'nın kıyamette kâfirlerle konuşacağını beyan etmektedir. Bu ise: (وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ) **"Kıyamet günü Allah** (-u Tealâ) **onlarla konuşmaz"** *(Âli İmran Sûresi:77 den)* kavl-i şerifine sanki münakız (ters) gibi görülmektedir" denilirse, buna şöyle cevap verilir:

Allah-u Tealâ'nın onlarla konuşmaması, "Onlarla güzel ve faydalı şekilde konuşmayacağı" manasına hamledildiğinde tenakuz gibi görülen bu durum zail olur (zannedilen çelişki ortadan kalkar).

Beğâvî tefsirinde zikredildiği üzere, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurmuştur. Kıyamet, bir çok mevkif (durak) tan ibarettir. Onların bu ikrarları bir mevkifte: (وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِيْنَ) **"Rabbimiz olan Allah-u Tealâ'ya andolsun ki biz müşrikler değildik"** *(En'âm Sûresi:23 den)* şeklindeki inkârları ise, başka bir mevkifte olacaktır ki, böylece onlar bir yerde ikrar ettiklerini diğer yerde inkâr edeceklerdir.

Mevlâ Tealâ, bu itiraflarından sonra kâfirlere: (فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ) **"Öyleyse inkâr edegeldiğiniz şeyler yüzünden azabı tadın"** buyurmuştur ki, bu ifadede özellikle zevk (tatma) lâfzı kullanılmıştır, çünkü onlar her hâl-ü kâr'da bir şeyi tadan kimsenin, o şeyi hissetmesi gibi o azabı hissediyorlardı.

Ayet-i celilede geçen: (بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ) **"Küfreder olduğunuz şeyler yüzünden"** kavl-i şerifi, "İnkârınız sebebiyle" demektir.

Şu bilinsin ki, Allah-u Tealâ bu ayet-i celileyi haşr'ın ve neşr'in (öldükten sonra diriltilip toplanmanın) doğruluğuna bir delil olarak zikretmemiştir. Zira bu delil: (هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضىٰ اَجَلاً) **"O, sizi bir çamurdan yaratan, sonra ölüm zamanını takdir edendir."** *(En'âm Sûresi:2 den)* kavl-i şerifinin tefsirinde zikredilmiştir, dolayısıyla bu ayet-i celileden maksat, insanları, dirilmeyi inkâr görüşünden caydırmaktır.

İmam Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şöyle buyurmuştur: Rüsvaylık mevkifinde, korkuya kapılma mahallinde ve ameldeki kusurların hatırlanacağı yerde vay onların hasretine!

Onlar, hasret (pişmanlık) ayakları üzerine dururlarken, pişmanlığın kendilerine fayda vermeyeceği vakitte, pişmanlık dişlerini birbirine vurduracaklarsa da, ne bir şikayetleri kabul görecek, ne de bir rahmet onların üzerine inecektir.

Mevlâ Tealâ, onlara: (اَلَيْسَ هـٰذَا بِالْحَقِّ) **"Bu doğru değil miymiş?"** buyurduğunda, istemeyerek ikrar edecek ve Allah-u Tealâ'dan gayrı herşeyden berî olduklarını haykıracaklardır.

Kâfirlerin, Mevlâ Tealâ'ya arzedilişiyle ilgili diğer ayet-i kerimeler:

« وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرىٰ عَلَى اللهِ كَذِباً اُولٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْاَشْهَادُ هـٰؤُلَآءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلىٰ رَبِّهِمْ اَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ (١٨) »

"Allah (-u Tealây) **a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir? İşte onlar** (kıyamet günü) **Rablerine arzedilecekler, şahitler de ' İşte bunlar Rablerine karşı yalan söyleyenlerdir' diyecekler. Bilin ki, Allah** (-u Tealân) **ın lâneti o zalimlerin üzerinedir."** *(Hûd Sûresi:18)*

« وَعُرِضُوا عَلىٰ رَبِّكَ صَفّاً لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ اَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِداً (٤٨) »

"(Habibim!) **Hepsi saf saf** (sıra sıra) **senin Rabbinin huzuruna arz olunmuşlardır.** (O vakit biz onlara şöyle diyeceğiz:) **Andolsun ki! Sizi ilk defasında yarattığımız gibi muhakkak bize geldiniz. Oysa sizin için bir mev'id** (vaad edilenlerin gerçekleşeceği bir zaman) **tayin etmediğimizi zannetmiştiniz** (değil mi?)" *(Kehf Sûresi:48)*

« ... وَلَوْ تَرىٰ اِذِ الظّٰلِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ اِلىٰ بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا اَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ (٣١) »

"Sen o zalimleri Rablerinin huzurunda mevkuf (tutuklanmış) **olarak, birbirlerine söz atarlarken bir görseydin! Zayıf sayılanlar, büyüklük taslayanlara 'Siz olmasaydınız elbette biz inanan insanlar olurduk' derler"** *(Sebe' Sûresi:31 den)*

« وَقِفُوهُمْ اِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ (٢٤) »

"Onları (kafirleri ve taptıklarını) **tevkîf edin** (tutuklayın), **çünkü onlar mes'ûl** (sorumlu ve suçlu) **durlar."** *(Sâffât Sûresi:24)*

Kâfirlere, gördükleri azabın gerçek olup olmadığının sorulması:

« وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النّٰارِ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ (٣٤) »

"O kâfirlere, ateşe arz edilecekleri (sunulacakları) **gün '**(Nasıl) **bu gerçek değil miymiş?'** (denildiğinde), **'Rabbimize andolsun ki evet' derler.** (Allah-u Tealâ da) **Öyleyse inkâr etmenizden dolayı azabı tadın' buyurur."** *(Ahkaf Sûresi:34)*

« يَوْمَ يُدَعُّونَ اِلىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا (١٣) هٰذِهِ النّٰارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ (١٤) اَفَسِحْرٌ هٰذَا اَمْ اَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ (١٥) »

"Cehennem ateşine şiddetle itilip atıldıkları gün (onlara:) **'İşte yalanlayıp durduğunuz ateş budur!** (Dünyada Kur'andan dinlediğiniz ayetlere büyü diyordunuz) **Bu da mı büyü? Yoksa siz** (yine büyülendiniz de) **görmüyor musunuz?'** (denilir)." *(Tûr Sûresi:13-15)*

« وَنَادىٰ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابَ النّٰارِ اَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَاَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ اَنْ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰالِمِينَ (٤٤) »

"Cennet ashabı, cehennem ehline: 'Biz, Rabbimizin bize vaadettiğini hak olarak bulduk, siz de Rabbinizin size vaadettiğini gerçek buldunuz mu?' diye nida eder (seslenir. Onlar da:) **'Evet!' derler. Bunun üzerine aralarında bir çağrıcı: 'Allah** (-u Tealân) **ın lâneti o zalimlerin üzerine olsun!' diye nida eder** (bağırır)." *(A'râf Sûresi:44)*

Ayet: 31

Mevlâ Tealâ, dirilmeyi inkâr edenlerin ahiretteki itiraflarını beyan ettikten sonra, hüsran ve hasret gibi, diğer bir takım hâllerini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَآءِ اللهِ حَتّٰى اِذَا جَآءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَاحَسْرَتَنَا عَلٰى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ اَوْزَارَهُمْ عَلٰى ظُهُورِهِمْ اَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ (٣١)

KELİME MANASI (31)

(قَدْ خَسِرَ) **Muhakkak hüsrana** (ziyana) **uğradı,** kim? (الَّذِينَ) **o kimseler ki,** (كَذَّبُوا)**yalanladılar,** neyi? (بِلِقَآءِ اللهِ) **Allah'a kavuşmayı,** (حَتّٰى اِذَا جَآءَتْ) **nihayet gelince,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne? (السَّاعَةُ) **kıyamet,** neyle? (بَغْتَةً) **ansızın gelmekle,** (قَالُوا) **derler,** (يَا حَسْرَتَنَا) **ey bizim hasretimiz** (ey pişmanlık nerdesin gel! Şimdi zamanındır), ne üzerine pişmanlığımız? (عَلٰى مَا فَرَّطْنَا) **tefrîtimiz üzere** (salih amellerden geri kalmamıza), nerede? (فِيهَا) **dünyada,** (وَهُمْ) **halbuki onlar,** (يَحْمِلُونَ) **yüklerler,** neyi? (اَوْزَارَهُمْ) **yüklerini** (günahlarını), ne üzerine, (عَلٰى ظُهُورِهِمْ) **sırtlarının üzerine,** (اَلَا) **agâh olun** (dikkat edin)! (سَآءَ) **ne kötü oldu,** (مَا) **o şey ki,** (يَزِرُونَ) **yükleniyorlar.**

MEALİ ŞERİF

Allah'a kavuşmayı yalanlayanlar gerçekten ziyana uğramıştır. Nihayet onlara kıyamet ansızın geli(p çatı)**nca onlar** (günah) **yüklerini sırtlarının üstüne yükleyerek: "Oradaki tefritimiz** (dünyada salih amellerden çok geri kalmamız) **dan dolayı ey bizim hasretimiz** (pişmanlığımız neredesin? gel bu tam senin zamanındır)" **derler. Dikkat edin! Yüklendikleri şey ne kötüdür.**

İ Z A H A T

Tefsir-i Kebîr'de beyan edildiğine göre, bu ayet-i celileden maksat, öldükten sonra dirilmeyi ve kıyameti inkâr edenlerin hâllerinden bir diğerini şerhetmek (anlatmak) tır ki, bu hâl de iki şeyden ibarettir.

1- Büyük bir hüsran (ziyan) a uğrama,

2- Ağır günah yüklerinin taşınması.

Ziyana uğramanın izahına gelince, Allah-u Tealâ, kudsî ve cismanî olan nefs-i natıka cevherini (insanı) yaratmış ve kendilerini kullanmak suretiyle maarif-i hakikiye'yi (gerçek bilgileri) ve ölümünden sonra çok fayda göreceği ahlâk-ı fâzile'yi (üstün huyları) elde etsin diye ona göz, kulak gibi bir takım maddî aletlerle akıl, fikir gibi manevî kuvvetler vermiştir.

Artık insan, kendisine verilen bu nimetleri, bitip tükenecek bir takım fâni lezzetleri elde etmek için kullanırsa, ömrünün sonuna ulaştığında açık seçik bir zararla karşılaşır. Zira bu durumda hayat sermayesi tükendiği gibi,

umduğu kâr da elinden çıktığı için elinde ne ana sermayeden, ne de kazançtan hiç bir şey kalmamış olacağından elbette ki bu, hüsran-ı mübin'dir.

Ancak bu zarar, öldükten sonra dirilmeyi ve kıyameti inkâr edip, saadet ve kemalât'ın müntehası (mutlulukların ve olgunlukların son noktası) nın, bu dünyevî ve fâni saadetler olduğuna inanan kimse için söz konusudur. Amma öldükten sonra dirileceğine ve kıyamete inanan kimse, bu maddî saadetlere aldanmayıp, peşin kârlarla yetinmeyeceğinden, bilakis ahiret günü için azık hazırlama gayretine gireceğinden, onun için böyle bir hüsran hasıl olmaz (zarar meydana gelmez).

İşte bu anlatılanlardan, Allah-u Tealâ'ya kavuşacaklarını yalanlayıp, ba'si (dirilmeyi) ve kıyameti inkâr edenlerin ne büyük zarara uğradıkları ve kıyamet mahalline vardıklarında, yevm-i me'âd (ahiret günü) için, tahsil-i zad'da tefritlerinden (azık hazırlama hususunda kusurlu ve ihmalkâr olduklarından) dolayı tehassürde bulunarak (pişman olarak), "Eyvahlar olsun bize!" diyecekleri sabit olmuştur.

Ağır yükleri taşımalarına gelince: En büyük saadet, Allah-u Tealâ'ya ikbal (yönelme), ubudiyetiyle iştiğâl (kulluğu ile meşgul olma) ve O'nun sevgi ve hizmetinde ictihad (son derece gayret etme) den ibarettir ki bunlar, dünya sevgisini bırakıp, kalp ile dünya arasındaki alâkayı kesmeyi gerektiren hususiyetlerdir.

Binaenaleyh ba'si ve kıyameti inkâr eden kimse, kıyamet günü için azık hazırlama ve kalbiyle dünya arasındaki ilgiyi kesme hususlarında gayret göstermeyeceğinden, bu kişi öldüğü zaman, ruhlar âleminde garip ve cismanî âlemdeki ahbab-u yârân (akraba ve dostlar) ından ayrılmış bir kimse gibi kalır ki, böyle bir kimse iki cihanın saadetlerinden de mahrum olduğu için büyük acılar çeker.

Dolayısıyla ayet-i celiledeki: **"Orada** (dünyada) **ihmal ettiğimiz şeylerden dolayı eyvah bize!"** kavl-i şerifiyle, ahirete hazırlanmadıklarından dolayı içine düştükleri pişmanlık, **"Onlar yüklerini sırtlarına vururlar"** ifade-i celilesiyle de dünya lezzetlerinden ve eş dostlarından ayrı kalma acısı kastedilmiştir.

Gerçi, sırtlarına vurdukları yüklerin, dünyada işledikleri kötü amellerden ibaret olduğu hakkında da bir çok rivayet mevcuttur ki, ilerde bu rivayetlere yer verilecektir.

Taberî, Bahru'l-Muhit ve Zâdü'l-Mesîr tefsirlerinde zikredildiğine göre, hüsran, aslında alış-verişte kullanılan bir tabir olduğundan burada mana: "Allah-u Tealâ'ya kavuşacaklarını inkâr edenler,kendisiyle Allah-u Tealâ'nın rızası ve cennetini kazanacakları imanlarını satıp, yerine O'nun gazabını ve azabını celbedecek küfrü satın alanlar, muhakkak ki bu alış-verişlerinde hüsran (zarar) a uğramışlarsa da kıyamet kopuncaya kadar bunun farkında olamamışlardır.

Ansızın kıyamet kendilerine gelip de ticaretlerinde uğradıkları zararı gördüklerinde, işte o zaman büyük pişmanlığa düşeceklerdir. İşte bu ifade-i celilede, Allah-u Tealâ'ya kavuşacağını inkâr eden kâfir, ticaretinde zarar edip, sermayesini yitiren hâsir'e benzetilmiştir.

Ayet-i celilede geçen: (لقآء) dan maksat, Allah-u Tealâ'ya kavuşma ve O'nun huzuruna çıkmadır. Bu kelimenin, kıyamette, huzûr-u ilâhî'de durmaktan kinaye kabul edilmesi yerinde ve güzeldir.

Zira kıyamet mevkifi (durağı), kendisinde, Allah-u Tealâ'dan başka hiç bir kimsenin hüküm verme yetkisi bulunmadığı ve yine Allah-u Tealâ'dan başka hiç bir kimsenin fayda ve zarar vermeye, alçaltıp yükseltmeye kâdir olamayacağı (güç bulamayacağı) bir yerdir.

Nesefî tefsirinde buraya: "Ahirete kavuşacaklarını ve ahirette göreceklerini inkâr edenler" şeklinde bir mana verilmiştir ki, buna göre: (لقآء) "Kavuşma, (رُؤْيَة) "Görme" manasına alınmıştır. Zira dirilmeyi inkâr eden, Allah-u Tealâ'nın görüleceğini de inkâr etmiş olmaktadır.

Buna göre ayet-i celilede, Allah-u Tealâ'nın cennette görülmeyeceğini iddia eden mutezile fırkasına bir nevi tehdit bulunmakla, onların hüsranına işaret edilmektedir. Niketim Emâlî sahibi:

« فَيَنْسَوْنَ النَّعِيمَ اِذَا رَاَوْهُ فَيَا خُسْرَانَ اَهْلِ الْاِعْتِزَالِ »

"Cennet ehli, O'nu (Mevlâ Tealâ'yı) **gördüklerinde, nimetleri unutacaklardır. Vay i'tizâl ehlinin hüsranına!"** sözüyle, Allah-u Tealâ'nın cennette rü'yetini inkâr eden mutezile fırkasının, cennete girseler dahi "Münkirin nasibi hirmandır (inkâr edenin cezası mahrum olmaktır)" kaidesince, Mevlâ Tealâyı göremeyerek büyük zarara uğrayacaklarına işaret etmiştir.

Ali el-Karî *(Rahimehullah)* bu beytin şerhinde şu açıklamayı yapmıştır: Onlar, Allah-u Tealâ'nın cennette görüleceğini inkâr ettikleri için bu ceza onların inançlarına uygun düşmüştür. Nitekim:

٣٧ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَقُولُ اللهُ تَعَالَىٰ: اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي »

37- Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Ben, kulumun bana karşı olan zannının yanındayım** (kulum benim hakkımda ne düşünürse ona öyle muamele yaparım)." *(Buharî, Tevhid: 15, No.6970, 6/2694, Müslim, Zikir:1, No.2675, 4/2061, İbni Mace, Edep: 58, No.3822, 2/1255, Tirmizî, De'avât:132, No.3603, 5/581, Ahmed ibni Hanbel, Müsned: 7426, 3/55, No.13191, 4/418)* hadis-i kudsîsi de buna muvafık düşmektedir ki, işte bu apaçık bir hüsrandır. *(Şerhü'l-Emâlî, Sh.15)*

İmam Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ehli sünnet ulemasından bazısı bu ve benzeri ayet-i celilelerin, Allah-u Tealâ'nın ahirette görüleceğinin cevazına delil olduğunu iddia etmişlerdir.

Zira, (لقـآء) kelimesi asıl lugatında, iki cisimden birinin diğerinin yüzeyine temas edecek şekilde ona ulaşmasından ibarettir. Nitekim birisi, bir başkasına dokunup bitiştiğinde, (لاقىٰ هـٰذا ذاك) "Bu ona mülâkî oldu" denir. Mademki mülâkat birbirine kavuşan iki cinsin arasında bir nevi idrakin meydana gelmesine sebep olmaktadır, bu durumda dokunma manasının verilmesi mümkün olmadığı yerde, bu lâfzı idrak ve ru'yet (kavuşma ve görme) manalarına hamletmek (yorumlamak) gerekir.

Çünkü sebep lâfzını müsebbebe kullanmak (bir şeye, sebep olduğu şeyin adını vermek) mecaz şekillerinin en kuvvetlilerindendir. Amma Mevlâ Tealâ'nın:

« فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِى قُلُوبِهِمْ اِلىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا اَخْلَفُوا اللّٰهَ مَاوَعَدُوهُ وَبِمَاكَانُوا يَكْذِبُونَ (٧٧) »

"Allah (-u Tealây)**a vaadettikleri sözü bozduklarından ve yalan söyler olduklarından dolayı, O da kendisine kavuşacakları güne kadar onların kalplerine nifak** (iki yüzlülük) **soktu."** *(Tevbe Sûresi:77)* kavl-i şerifinde, münafıkların Mevlâ Tealâ'ya mülâkî olmalarına gelince, onların Mevlâ Tealâ'yı görmesi söz konusu olmadığından, buradaki maksat: "Allah-u Tealâ'nın hesabı ve hükmüyle karşılaşacakları güne kadar" şeklindedir.

Ancak böyle bir takdir, delilin aksine olan bir görüş olduğundan buna zaruret esnasında baş vurulur. Cennet ehli hakkında olan ayet-i celilelerde ise, lâfzı zahirinden çevirip böyle bir ziyade takdir etmeye ihtiyaç yoktur. Nitekim:

« اَلَّذِينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَاَنَّهُمْ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ (٤٦) »

"O kimseler ki Rablerine mülâkî olacaklarını (kavuşacaklarını) **ve kendilerinin gerçekten ancak O'na dönücü olduklarını yakînen bilirler"** *(Bakara Sûresi:46)* kavl-i şerifindeki "Allah-u Tealâ'ya mülâkî olma" ifadesinin, "Allah-u Tealâ'yı görme" anlamında olmasına hiç bir mani yoktur.

Ayet-i celilede: (لقـآء) kelimesinin, lâfza-i celâle izafeti, Allah-u Tealâ'ya kavuşacaklarını inkâr edenlerin cezasının büyüklüğüne dikkat çekmek içindir. Nitekim:

٣٨ – عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « مَنْ حَلَفَ عَلىٰ يَمِينٍ وَهُوَ فِيهَا فَاجِرٌ لِيَقْتَطِعَ بِهَا مَالَ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَقِىَ اللّٰهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ »

38 - Abdullah İbn-i Mes'ûd *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Her kim müslüman bir kimsenin malını koparmak için, yemininde yalancı olarak yemin ederse, kıyamet gününde o kimse Allah'a, kendisine gazap etmiş olarak kavuşur."** *(Buharî, Müsakât:5, No:2229, 2/831, Müslim, Eyman:61, No:138, 1/122, Ebu Davud, Eyman:2, No:3243, 2/240, Tirmizî, Büyû':42, No:1269, 3/569, İbn-i Mâce, Ahkâm:8, No:2323, 2/778)* hadis-i şerifi de bu manadadır.

Allah-u Tealâ'ya kavuşacaklarını inkâr edenlerin ahirette Mevlâ Tealâ tarafından ne şekilde rüsvay edileceklerini Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen şu hadis-i şerif, açıkça beyan etmektedir.

٣٩ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « فَيَلْقَى الْعَبْدَ فَيَقُولُ: اَىْ فُلْ! اَلَمْ اُكْرِمْكَ ، وَاُسَوِّدْكَ ، وَاُزَوِّجْكَ ، وَاُسَخِّرْ لَكَ الْخَيْلَ وَالْاِبِلَ، وَاَذَرْكَ تَرْأَسُ وَتَرْبَعُ؟ فَيَقُولُ: بَلَىٰ. قَالَ فَيَقُولُ: اَفَظَنَنْتَ اَنَّكَ مُلَاقِيَّ؟ فَيَقُولُ: لَا. فَيَقُولُ: فَاِنِّى اَنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِى . ثُمَّ يَلْقَى الثَّانِىَ فَيَقُولُ: اَىْ فُلْ! اَلَمْ اُكْرِمْكَ ، وَاُسَوِّدْكَ ، وَاُزَوِّجْكَ ، وَاُسَخِّرْ لَكَ الْخَيْلَ وَالْاِبِلَ ، وَاَذَرْكَ تَرْأَسُ وَتَرْبَعُ ؟ فَيَقُولُ: بَلَىٰ . اَىْ رَبِّ! فَيَقُولُ: اَفَظَنَنْتَ اَنَّكَ مُلَاقِيَّ؟ فَيَقُولُ: لَا. فَيَقُولُ: فَاِنِّى اَنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِى.

39- "(Mevlâ Tealâ, kıyamet gününde) **Bir kulu ile karşılaşarak: 'Ey filân! Ben sana ikram etmedim mi? Seni reis yapmadım mı? Sana hanım vermedim mi? At ve develeri emrine amâde kılmadım mı? Reislik yapmana ve ganimet malının dörttebirini almana müsaade etmedim mi** (seni kavmin içersinde sözü dinlenir bir önder yapmadım mı)?' **buyuracak.**

O da: 'Evet ettin' diyecektir. Bunun üzerine Mevlâ Tealâ: 'Sen hiç bana kavuşacağını düşündün mü? ' diye soracak. Kul da: 'Hayır!' cevabını verecektir. Mevlâ Tealâ da: 'Sen beni unuttuğun gibi, işte ben de seni unutuyo rum' buyuracak.

Sonra ikinci bir şahsa mülâki olarak ona da: 'Ey filân! Ben sana ikram etmedim mi? Seni reis yapmadım mı? Sana zevce vermedim mi? At ve develeri sana müsahhar kılmadım mı? Reislik yapmana ve ganimet malının dörttebirini almana müsaade etmedim mi?' buyuracak.

O da: 'Evet ettin' diyecektir. Bunun üzerine Mevlâ Tealâ: 'Sen hiç bana kavuşacağını zannettin mi?' diye soracak. Kul da: 'Hayır!' cevabını verecektir. Mevlâ Tealâ da: 'Sen beni unuttuğun gibi, işte ben de seni unuturum' buyuracak." *(Müslim, Zühd, No:2968, 4/2279)*

Bazı müfessirlerin beyanına göre, (لقآءُ اللهْ) ın manası, dünya hayatında olduğu gibi, bir takım maddî sebeblerle gizli kalmaksızın ve gecikmeksizin Allah-u Tealâ'nın rızasının ve gazabının eserlerinin zuhuru (açığa çıkması) demektir.

Dirildikten sonraki ahiret âlemi, bütün hakikatlerin, tüm eserleriyle birlikte, engelsiz bir şekilde meydana çıkacağı bir yer olup, o hakikatler de Allah-u Tealâ'nın yüce muradına uygun olduğundan, o gerçeklere varmak, uzun bir zaman hak sahibinden ayrı kaldıktan sonra, ona kavuşmaya benzer kabul edilerek bir çok ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerde "Dirilmek" Allah-u Tealâ'ya kavuşmak, O'na varmak ve huzuruna gelmek diye isimlendirilmiş-

tir. Yoksa, insanlar dünyada iken de Allah-u Tealâ'nın kabza-i tasarrufundadırlar ki, dilese cezalarını peşin olarak verebilir. Nitekim:

« وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ اِلَيْهِمْ اَجَلُهُمْ ... (١١) »

"Eğer Allah (-u Tealâ) **insanlara hayrı çarçabuk istedikleri gibi şerri de acele verseydi, elbette onların ecelleri bitirilmiş olurdu."** *(Yunus Sûresi:11 den)* kavl-i şerifi, bu hakikati ifade etmektedir. Lâkin Allah-u Tealâ bu dünya âleminde kullarına mühlet verip, iyiliklere karşı teşvik ve kötülüklere karşı tehditte bulunduğu için insanların dünyadaki hâli, uzaktaki ağalarından kendilerine emir gelen kölelerin durumuna benzemiştir.

Bu durumda onlardan kimisi söz tutup, kimisi isyan ettiği gibi, dünyada da insanlar iki kısım olmuşlar,fakat Allah-u Tealâ onların karşılığını tehir ettiği için, ne ibadetlerine sevap, ne de günahlarına karşı ceza ile karşılaşmamışlardır. Bu âlem ortadan kalkıp, ikinci hayat geldiğinde, insanlar başka bir nizama tâbi olacaklardır ki, o da hiç gecikmesiz olarak karşılıkların ortaya çıkma düzenidir.

Nitekim Mevlâ Tealâ: (وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِراً) **"Onlar yaptıklarını** (karşılarında) **hazır bulmuşlardır."** *(Kehf Sûresi:49 dan)* kavl-i şerifiyle bu gerçeği beyan etmiştir. Dolayısıyla, **"Likâ"** tâbiri bir nevi teşbihtir ki, yaratıkların, Allah-u Tealâ'nın müjde ve tehditlerini infazına varmaları anındaki durumları, bir müddet ayrılıktan sonra, o müddet zarfında yaptıklarının karşılığını vermek için kölelerin, efendilerinin huzuruna getirilmeleri hâline benzetilmiştir ve bu temsil (benzetme) Kur'an-ı Kerimde ve hadis-i şeriflerde yaygın şekilde görülmektedir.

Nitekim: (يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ اَمْرِهِ عَلٰى مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ) **"Telâk** (kavuşma)**günüyle korkutmak için kullarından dilediğine kendi emrinden olan ruhu ilkâ eder** (vahyi indirir)." *(Gâfir Sûresi:15 den)* kavl-i şerifiyle, Ubâde ibni Sâmit*(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٤٠ – عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « مَنْ اَحَبَّ لِقَاءَ اللّٰهِ اَحَبَّ اللّٰهُ لِقَائَهُ ، وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللّٰهِ كَرِهَ اللّٰهُ لِقَائَهُ »

40 - **"Kim Allah** (-u Tealây) **a kavuşmayı severse, Allah** (-u Tealâ) **da ona kavuşmayı sever, her kim de Allah** (-u Tealây) **a kavuşmayı istemezse, Allah** (-u Tealâ) **da ona kavuşmayı istemez."** *(Buharî, Rikak:41, No:6142, 5/2386, Müslim, Zikir:5, No:2683, 4/2065, Tirmizî, Cenâiz:67, No:1066, 3/379, Nesâî, Cenâiz:10, No:1833, 4/307, Dârimî, Rikak:43, No:2653, 2/768, İmam-ı Mâlik, Muvatta', Cenâiz:16, No:567 ,Sh.145, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:22808, 8/430)* hadis-i şerifi bu mananın örneklerindendir.

İbnü's-Seyyid*(Rahimehullah)* ın, "İnaye şerhin" de beyan ettiğine göre, Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* dirilme ve ahiret hususunda şüphe içinde olan bir kişiye:

« اِنْ كَانَ الْاَمْرُ كَمَا تَقُولُ مِنْ اَنَّهُ لَا قِيَامَةَ فَقَدْ تَخَلَّصْنَا جَمِيعاً وَاِنْ لَمْ يَكُنِ الْاَمْرُ كَمَا تَقُولُ فَقَدْ تَخَلَّصْنَا وَهَلَكْتَ »

"Eğer senin dediğin gibi kıyamet gerçekten yoksa, muhakkak hepimiz kurtulduk, fakat iş senin dediğin gibi değil de kıyamet varsa, o zaman biz yine kurtulduk, fakat sen helâk oldun." buyurdu.

Nakledildiğine göre, Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* bu sözleriyle o kişiyi ilzam etmiş (susturmuş), böylece o kişi bu itikadından dönmüştür. Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* Efendimizin bu sözlerinden olsa gerek şu beyitler nazmedilmiştir:

« زَعَمَ الْمُنَجِّمُ وَالطَّبِيبُ كِلاَهُمَا لاَ تُحْشَرُ الاَجْسَادُ قُلْتُ اَلَيْكُمَا
اِنْ صَحَّ قَوْلُكُمَا فَلَسْتُ بِخَاسِرٍ اَوْ صَحَّ قَوْلِى فَالْخَسَارُ عَلَيْكُمَا »

"Tıb ve gök ilmiyle meşgul olanların her ikisi de,
Cesetlerin haşrolmayacağını iddia ettiler. Ben de onlara:
'Bu sözden vazgeçin, çünkü sözünüz doğru ise ben zararda değilim,
Yok benim sözüm doğru ise, o zaman zarar sizin üzerinizedir,' dedim."

Bu söz, dış ifadesiyle bir şüphe akla getirmekteyse de aslında munazara yapan kişinin, kendi görüşüne güvenciyle birlikte, muhatabın düşüncesizliğini ortaya koymasından ibarettir ki bu da, cedel nevileri (delille münakaşa türleri) nden bir çeşittir. Nitekim Firavun'un âlinden gizlice iman eden kişinin:

« ...اَتَقْتُلُونَ رَجُلاً اَنْ يَقُولَ رَبِّىَ اللّٰهُ وَقَدْ جَآءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَاِنْ يَكُ كَاذِباً فَعَلَيْهِ
كَذِبُهُ وَاِنْ يَكُ صَادِقاً يُصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذِى يَعِدُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لاَ يَهْدِى مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ (٢٨) »

"Siz, bir adamı 'Rabbim Allah'tır' dediği için öldürür müsünüz? Halbuki o size Rabbinizden apaçık mucizeler getirmiştir. (Bununla beraber) **Eğer o bir yalancı ise, yalanı kendi aleyhinedir. Eğer doğru ise sizi tehdit eder olduğu şeylerin** (azabın) **bazısı size isabet edecek** (çarpacak) **tır. Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **haddi aşan, çok yalancı olan kişiyi hidayet etmez** (doğru yola iletmez)." *(Gâfir Sûresi:28 den)* sözleri de bu kabildendir.

Zira o, Musa *(Aleyhisselâm)* ın doğruluğuna kesinlikle inandığı hâlde, düşmanlarına karşı delil getirme mücadelesinde ne kadar hoş bir taksim yolu gözetmiştir ki, bunda çok açık bir insaf (ölçü) ve edebe riayet vardır. Çünkü o kişi Musa *(Aleyhisselâm)* ın doğru bir peygamber olduğunu, dolayısıyla tehditlerinin bir kısmı değil, hepsinin onlara isabet edeceğini bilmekteydi.

Velâkin onların kabul etmelerine vesile olsun diye nasihatta yumuşaklığı tercih ederek evvelâ "Yalancıysa, vebali kendisine aittir" sözüyle başladı, sonunda ise, Allah-u Tealâ'nın, yalancıları muvaffak etmeyeceğini belirterek, Musa *(Aleyhisselâm)* ın hidayet üzere olmaması hâlinde Allah-u Tealâ'nın kendisine yardım etmeyeceğini açıkladı. İşte bu, hasmı kandırıp, derece derece teslimiyete çekmenin en güzel yoludur.

(حَتّٰى اِذَا جَآءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً) **"Nihayet kendilerine ansızın kıyamet gelip çattığı zaman"** kavl-i şerifinin başındaki (حَتّٰى) kelimesi, (خَسِرَ) **"Ziyana uğradı"**

kelimesinin değil de, (كَذَّبُوا) **"Yalan saydılar"** sözünün gaye (vade=son bildirme= ifade) sidir. Çünkü onların hüsranlarının sınırı ve sonu olmadığından, buradaki (حَتّٰى) nın manası, **"Onların yalanlamalarının sonu, kıyamet günüdür"** demektir ki, bu **"Kıyamet günü ansızın zuhur edinceye kadar, onu yalanlarlar."** anlamındadır.

Eğer burada "Onlar kıyametten önce, ölürken de pişman olacaklardır, dolayısıyla bu pişmanlığın, kıyametin zuhur vaktine bağlanmasında ne mana vardır?" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir: "Ölüm, ahiret hâllerinin bir mukaddimesi (başlangıcı) olduğundan, o da kıyamet cinsinden kabul edilerek aynı isimle anılmıştır.

Bundan dolayı, Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* tan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٤١–عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا مَاتَ اَحَدُكُمْ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ »

41- **"Sizden ölen birinizin muhakkak ki, kıyameti kopmuştur."** *(Deylemî, Müsned-i Firdevs, No:1117, 1/285)* buyurmuştur.

Ayet-i celilede geçen: (سَاعَةُ) kelimesinden maksat; kıyamettir ki, kıyamete bu ismin verilmesi hakkında bir kaç izah yapılmıştır.

1- Kıyamet günü, hesaba çekilme çok sür'atli olacağı için kendisine bu isim verilmiştir. Buna göre sanki "O kıyamet, bir saatlik hesaptır" denilmek istenmiştir.

2- (سَاعَةٌ) kelimesi, kıyametin tamamının adı değil de, koptuğu vakittir. Kıyamet insanların başına, Allah-u Tealâ'dan başka kimsenin bilemeyeceği bir vakitte ansızın, bir anda geleceğinden bu ismi almıştır. Nitekim Mevlâ Tealâ bu kelimeden sonra, (بَغْتَةً) buyurmuştur ki bu da, "Ansızın, beklenmedik bir anda" anlamına gelmektedir. Nitekim:

« ... وَمَا اَمْرُ السَّاعَةِ اِلاَّ كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ ... (٧٧) »

"Kıyamet işi (kopması) **göz açıp-kapama gibi veya o daha yakın** (az bir zaman) **dır."** *(Nahl Sûresi:77 den)* kavl-i şerifi bu hakikati açıklamaktadır.

Kıyametin ansızın kopacağı hakkında Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٢ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَقَدْ نَشَرَ الرَّجُلاَنِ ثَوْبَهُمَا بَيْنَهُمَا ، فَلاَ يَتَبَايَعَانِهِ وَلاَ يَطْوِيَانِهِ . وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَقَدِ انْصَرَفَ الرَّجُلُ بِلَبَنِ لَقْحَتِهِ فَلاَ يَطْعَمُهُ. وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَهُوَ يَلِيطُ حَوْضَهُ فَلاَ يَسْقِي فِيهِ، وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَقَدْ رَفَعَ اُكْلَتَهُ اِلَىٰ فِيهِ فَلاَ يَطْعَمُهَا »

42- **"Muhakkak ki iki kişi, aralarında elbise açıp onu alıp-satamadan ve toplayamadan** (alış-veriş akdini bitirme imkânı bulamayacak kadar kısa bir zaman içersinde) **kıyamet kopacaktır. Doğumu yakın sağmal devesinin sütünü sağıp gelen kişiye onu tatmak nasib olmadan elbette kıyamet kopacaktır, havuzunu tâmir eden kişiye, havuzun suyunu kullanmak nasib olmadan şüphesiz kıyamet kopacaktır. Ve bir kişi yiyeceğini ağzına götürmüşken, onu yiyemeden andolsun ki kıyamet kopacaktır."** *(Buharî, Fiten:23, No:6704, 6/2606, Müslim, Fiten:27, No:2954, 4/2270, İbni Ebî Hâtim, No:7223, 4/1280)*

٤٣- عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « تَطْلُعُ عَلَيْكُمْ قَبْلَ السَّاعَةِ سَحَابَةٌ سَوْدَاءُ مِنْ قِبَلِ الْمَغْرِبِ مِثْلَ التُّرْسِ فَمَا تَزَالُ تَرْفَعُ فِي السَّمَاءِ حَتَّىٰ تَمْلَأَ السَّمَاءَ ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ. يَا أَيُّهَا النَّاسُ! فَيُقْبِلُ النَّاسُ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ هَلْ سَمِعْتُمْ؟ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ نَعَمْ ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَشُكُّ ثُمَّ يُنَادِي الثَّانِيَةَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! فَيَقُولُ النَّاسُ هَلْ سَمِعْتُمْ؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ ، ثُمَّ يُنَادِي: أَيُّهَا النَّاسُ أَتَىٰ أَمْرُ اللهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ »

43 - Ukbe ibni Âmir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kıyametten evvel batı tarafından kalkan gibi siyah bir bulut sizin üzerinize peydâ olacak** (ortaya çıkacak) **tır. O bulut gökte yüksele yüksele bütün semayı dolduracak, sonra bir münâdî** (çağırıcı) **'Ey insanlar!' diye nidâ edecektir.**

Bunun üzerine insanlar birbirine yönelerek 'Siz de duydunuz mu?' diye soracaklar. Kimisi 'Evet' diyecek, kimisi şüphelenecek, sonra ikinci defa 'Ey insanlar!' diye nidâ ettiğinde, insanlar yine 'Duydunuz mu?' diyecekler, bunun üzerine hepsi 'Evet' diyeceklerdir. Sonra tekrar 'Ey insanlar! Allah'ın emri geldi. Artık onu acele istemeyin' diye seslenecektir." *(Hâkim, el-Müstedrek, No:8622, 4/582, Taberânî, el Mu'cemü'l-Kebir, No:899, 17/325, İbni Ebî Hâtim, No:7224, 4/1280)*

Bundan sonra Mevlâ Tealâ: (قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا) **"Ey bizim hasretimiz! Dediler"** buyurmuştur ki, bu konuda İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Hasreti çağırmanın manası, insanların ilerde çekeceği pişmanlığa dikkati çekmektir." Araplar, büyüklüğünü ifade etmek istedikleri işlerde bu lâfzı kullanırlar.

Nitekim: (يَاحَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ) **"Ey kullar üzerine olan hasret!"** *(Yasin Sûresi:30 dan)*, (يَا حَسْرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللهِ) **"Allah** (-u Tealâ) **yanında işlediğim kusurlardan dolayı** (gel) **ey hasret!"** *(Zümer Sûresi:56 dan)* kavl-i şerifleri bunun örneklerindendir ki, bu ifade, "Kusurlarımızdan dolayı pişmanlık bize olsun" sözünden daha belâğatlidir.

Sâre validemizden naklen: (يَا وَيْلَتَىٰ ءَأَلِدُ) **"Vay, ben mi doğuracağım?"** *(Hûd Sûresi:72 den)* kavl-i şerifiyle, Yakup *(Aleyhisselâm)* dan naklen: (يَاأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ) **"Ey Yusuf'a karşı olan esefim!"** *(Yusuf Sûresi:84 den)* kavl-i celili de bunun naziri

(benzeri) dirler ki bu, "Ey insanlar! Yusuf'un ayrılığından dolayı başıma gelen üzüntülere dikkat edin!" manasındadır. Dolayısıyla bu gibi yerlerde nida edatı gerçekte münâdâ olmayan şeylerin üzerine gelmiştir.

Sîbeveyh *(Rahimehullah)* da şöyle demiştir: "Sen: (يَا عَجَبَاهْ) dediğinde, sanki, 'Ey hayret ve şaşkınlık! Gel, hazır ol! Çünkü bu vakit, senin zamanındır.' demiş olursun." Bu anlaşıldığında burada nidâ edatının getirilmesi hususunda iki te'vil meydana gelmiştir.

1- Zeccâc *(Rahimehullah)* a göre, burada hasrete nidâ edilmiş (çağrıda bulunulmuş), fakat bununla muhatapların dikkatini çekme manası muradedilmiştir.

2- Sîbeveyh *(Rahimehullah)* a göre, burada münâdâ, "Bu senin vaktindir, gel, hazır ol!" manasında olmak üzere hasret ve nedametin bizzat kendisidir.

Onlar, pişmanlıklarının kendilerinden dolayı olduğunu ifade etmek için, hasreti kendilerine izafe etmişlerdir, fakat (يَاحَسْرَةً) gibi izafetsiz kullanılan tâbirler, ekseriyetle başkasının hâline çekilen pişmanlığı ifade etmektedir.

(وَيْلٌ) tâbiri de böylecedir. Nitekim: (وَ يَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا)**"Kâfirler, 'Ey bizim veylimiz!' derler."** *(Kehf Sûresi:49 dan)* kavl-i şerifinde, kâfirlerin kendilerine yazık ettikleri ifade edilmekte, kâfir oğullarına nasihat eden ana-babanın:

(وَيْلَكَ اٰمِنْ) **"Yazık sana! İman et!"** *(Ahkaf Sûresi:17 den)* sözlerinde ise, (وَيْلٌ) in başkasına ait olduğu anlaşılmaktadır.

Ayet-i celilede geçen: (حَسْرَتٰ) in manası hakkında, Ebû Saidi'l-Hudrî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٤ – عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلْحَسْرَةُ اَنْ يَرىٰ اَهْلُ النَّارِ مَنَازِلَهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ . قَالَ فَهِىَ الْحَسْرَةُ »

44- **"Hasret, cehennem ehlinin,** (iman etselerdi kendilerine nasib olacak olan) **cennetteki yerlerini görmeleridir. İşte hasret** (en büyük pişmanlık) **o** (vakit olucu) **dur."** *(Hatîb, Tarih-i Bağdâd, No:1502, 3/389, İbni Ebî Hâtim, No:7224, 4/1280, Taberî, No:13189, 5/178)*

Ayet-i celilede geçen: (عَلىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا) **"Kendisinde noksanlık ettiğimiz şeyden dolayı"** kavl-i şerifi hakkında iki mevzu vardır:

1- Tefrîd fiilinin manası hakkında iki görüş vardır.

a) Ebû Ubeyde *(Radıyallahu Anh)* ın beyanına göre, "Onu zayi ettim" manasında olmak üzere: (فَرَّطْتُ فِى الشَّىْءِ) denilir. Buna göre mana: "Terkettik, ihmal ettik, zayi ettik" şeklindedir.

b) İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)* a göne, bu tabir, bir şeyi takdim etme (önden yollama) manasına gelen: (فَرَطٌ) kökünden alınmış olup, mana: "Biz kusurumuzu ve acizimizi takdim ettik (öne sürdük)" demektir. Nitekim Abdullah *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٤٥ – عَنْ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « أَنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ »

45- **"Ben sizin havzın başında faratınızım."** *(Buharî, Rikak:53, No:6205, 5/2404, Müslim, Fedâil:9, No:2295-2297, 4/1796, İbni Mâce, Fiten:5, No:3944, 2/1300, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:19091, 7/38)* hadis-i şerifi de bu manada olmak üzere "Ben Havz-ı Kevser'in başına sizden önce varıp, sizi bekleyeceğim" anlamına gelmektedir.

Çocuk için kılınan cenaze namazındaki: (اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطاً وَسَلَفاً وَأَجْراً)**"Ey Allahımız! Bu çocuğu bizim için bir farat** (önden gidip yer hazırlayıcı), **bir selef** (bizim için cennete öncü) **ve bir ecir** (ölümünden dolayı başımıza gelen musibete sabrettiğimizden dolayı sevap vesilesi) **yap."** *(Buharî, Cenâiz, 64, 1/448)* duası da bu manadadır.

2- Sem'ânî, Nesefî, Hâzin, Fahrurrazî, Kurtubî, Âlûsî ve Tâcu't-Tefâsîr tefsirlerinde zikredildiğine göre (فِيهَا) kelimesindeki (هَا) zamirinin mercii hakkında bir kaç görüş vardır.

a) İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* bu zamirin "Dünya" ya râci olduğunu söylemiştir. Burada "Ayet-i celilede dünya lâfzı geçmemişken, bu zamir nasıl ona raci' olabilir?" denilirse, buna şöyle cevap verilir: "Akıl, kusurlu davranılacak yerin, sadece dünya olduğuna delâlet ettiğinden zamirin bu anlamda dünyaya rucû'u yerindedir. Buna göre mana: Dünyada iken ahiret azığı hazırlamayarak kusur ettiğimizden dolayı vay bizim hasretimiz" demektir.

b) Hasan-ı Basrî *(Radıyallahu Anh)* ın görüşüne göre zamir, "Sâ'at" kelimesine râcidir ki buna göre mana: "Kıyamet için hazırlıklar yapma hususundaki ihmallerimizden dolayı bize yazıklar olsun!" demektir.

c) Bazı müfessirlere göre, bu zamir, (مَا) dan kastedilen "Tâ'at" a râcidir ki, mana: "Bizim hasret ve nedametimiz, yapılmasında kusur ettiğimiz amel va tâ'at'lardan dolayıdır" şeklindedir.

d) İbni Cerîr-i Taberî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu zamir pazarlık yaparken el sıkışma manasına gelen "Safka" kelimesine aittir, çünkü Mevlâ Tealâ hüsran'dan bahsedince, bu zarar da ancak alış-verişte düşünüleceğinden, bu mana uygun düşmektedir. Buna göre ayet-i celile, "İmanı küfürle değişerek, cehennemi alıp cenneti satmakla, uğradığımız büyük zarardan dolayı ticaretimizdeki kusurumuz yüzünden vay bizim hasretimiz!" anlamına gelmektedir ki,

(فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ) **"Onların ticaretleri kârlı olmadı."** *(Bakara Sûresi:16 dan)* kavl-i şerifi de bu manaya delâlet etmektedir.

e) İmam-ı Süddî *(Rahimehullah)* a nisbet edilen bir görüşe göreyse, zamir, "Cennet" e râcidir. Buna göre mana: "Cennetin talebinde ve onu kazandıracak amelleri işlemekteki ihmalimizden dolayı pişmanlık bize olsun!" demektir. Geride zikredilen "Kâfirlerin, cennetteki yerlerini gördüklerinde düşecekleri hasret" le ilgili hadis-i şerif te bu manaya delâlet etmektedir.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ: (وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ) **"Onlar yüklerini sırtlarına yüklenirler"** buyurmuştur ki, bundan evvelki cümle, onların seva-

ba nail olacakları bir amel işlemediklerine işaret buyurduğu gibi, bu ifade-i celile ise, kendilerini büyük bir azaba müstahak edecek kötülükleri işlediklerine işaret etmektedir. Bu ise hüsranın nihayeti (zararın en ileri noktası) dır.

Ayet-i celilede geçen (اَوْزَار) kelimesi, ağırlık anlamına gelen (وِزْر) kelimesinin cemisidir ki aslı dağ manasına gelen (وَزَر) kökünden alınmıştır. Kendisine yüklenen idare vazifesinin ağırlığından dolayı, padişahın yardımcısına (وَزِير) denilmiştir.

Silâh ve benzeri harp techizatının ağırlığından dolayı da, harp aletlerine: (حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَا) **"Harp, evzârını bırakıncaya kadar"** *(Muhammed Sûresi:4 den)* kavl-i şerifinde "Evzâr" tâbiri kullanılmıştır. İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* ya göre, bu ayet-i celilede bu kelimenin manası "Günah yükleri" demektir.

Müfessirler günahların nasıl taşınacağı hususunda üç görüş üzere ihtilâf etmişlerdir.

1- Katâde ve Süddî *(Rahimehumallah)* gibi bir takım zevata göre bu taşıma, zahirî manadadır, çünkü ahirette ameller şekillere girecektir. Nitekim:

٤٦ – عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسِ الْمَلَائِي (رضى الله عنه) قَالَ: «اِنَّ الْمُؤْمِنَ اِذَا خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ اِسْتَقْبَلَهُ اَحْسَنُ شَيْءٍ صُورَةً وَاَطْيَبُهُ رِيحاً ، فَيَقُولُ لَهُ هَلْ تَعْرِفُنِي؟ فَيَقُولُ: لاَ، اِلاَّ اَنَّ اللّٰهَ قَدْ طَيَّبَ رِيحَكَ وَحَسَّنَ صُورَتَكَ! فَيَقُولُ: كَذٰلِكَ كُنْتَ فِي الدُّنْيَا ، اَنَا عَمَلُكَ الصَّالِحُ ، طَالَمَا رَكِبْتُكَ فِي الدُّنْيَا فَارْكَبْنِي اَنْتَ الْيَوْمَ! وَتَلَىٰ: ﴿ يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ اِلَى الرَّحْمٰنِ وَفْداً ﴾ وَاِنَّ الْكَافِرَ يَسْتَقْبِلُهُ اَقْبَحُ شَيْءٍ صُورَةً وَاَنْتَنُهُ رِيحاً فَيَقُولُ: هَلْ تَعْرِفُنِي؟ فَيَقُولُ: لاَ ، اِلاَّ اَنَّ اللّٰهَ قَدْ قَبَّحَ صُورَتَكَ وَاَنْتَنَ رِيحَكَ! فَيَقُولُ: كَذٰلِكَ كُنْتَ فِي الدُّنْيَا ، اَنَا عَمَلُكَ السَّيِّئُ طَالَمَا رَكِبْتَنِي فِي الدُّنْيَا فَاَنَا الْيَوْمَ اَرْكَبُكَ وَتَلَىٰ: ﴿ وَهُمْ يَحْمِلُونَ اَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ﴾.

46- Amr ibni Kays el-Melâî *(Radıyallahu Anh)* şöyle rivayet etmiştir: **"Mümin bir kul kabrinden çıktığı zaman en güzel suretli ve en hoş kokulu bir şey onu karşılar ve ona 'Beni tanıyor musun?' diye sorar. O da 'Hayır! tanımıyorum, fakat Allah** (-u Tealân) **ın, senin kokunu hoş ve suretini güzel kıldığını biliyorum' der.**

O da: 'Sen de dünyada böyle idin. Ben senin iyi amelinim, uzun zaman dünyada ben sana bindim (sana yük oldum), **bu gün ise sen bana bin' der."** Ravî burada: (يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ اِلَى الرَّحْمٰنِ وَفْداً) **"Takva sahiplerini Rahman'a vefd olarak** (binekli bir cemaat hâlinde) **haşredeceğimiz gün."** *(Meryem Sûresi:85)* kavl-i şerifini okudu.

Ayet: 31

"Kâfiri de en kötü suretli ve en pis kokulu bir şey karşılayarak 'Beni tanıyor musun?' diye sorar, O: 'Allah (-u Tealân) ın, senin suretini çirkin ve kokunu pis yapmasından başka bir şey bilmiyorum' der.

O da: 'Sen de dünyada böyle idin, ben senin kötü amelinim, uzun zaman dünyada sen bana bindin (benden istifade ettin), bu gün de ben sana bineceğim' der." Ravî burada da: (وهم يحملون اوزارهم على ظهورهم) **"Onlar yüklerini sırtlarına yüklenirler. Dikkat edin! Yüklendikleri şey ne kötüdür."** mealindeki, tefsirinde bulunduğumuz ayet-i celileyi okudu. *(Taberî, No:13190, 5/178, İbni Ebî Hâtim, No:7228, 4/1281, Tefsir-i Mukâtil, 1/558)*

Hicrî üçüncü asır ulemasından Şeyh Hûd ibni Muhakkem el-Huvvârî *(Rahimehullah)*, "Tefsir-u Kitabillahi'l-Azîz" isimli eserinde, bu rivayeti hadis-i şerif olarak zikretmiştir. Muhakkik ise, İbni Selâm *(Rahimehullah)* ın, Said-i Makburî *(Rahimehullah)* dan, Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* a dayanan bir senetle bu rivayeti Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ref'ettiği (dayandırdığı) nı açıklamıştır. *(Şeyh Hûd ibni Muhakkem el-Huvvârî, Tefsîr-u Kitabillahi'l-Azîz, 1/522)*

İmam-ı Süddî *(Rahimehullah)* ın bu ayet-i kerimenin tefsirinde şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **"Her hangi bir zalim adam ölüp de kabre girdiğinde mutlaka, üzerinde kirli elbiseler bulunan, pis kokulu, siyah renkli ve çirkin yüzlü bir adam ona gelerek beraberinde kabrine girer.**

Onu gördüğünde kendisine: 'Senin yüzün ne kadar çirkin' deyince, O da: 'Senin amelin de böyle çirkindi' der.

O, 'Senin kokun ne kadar pis' dediğinde, 'Senin amelin de böyle pisti' diye cevap verir.

Ölü 'Senin elbiselerin ne kadar kirli' deyince, 'Senin amellerin de böyle kirli idi' der. Bunun üzerine meyyit: 'Sen kimsin?' diye sorunca, 'Ben senin amelinim' der.

Böylece onunla beraber kabrinde bulunur. Kıyamet günü diriltildiğinde ona 'Ben seni dünyada lezzetler ve şehvetlerle taşıyordum, bu gün de sen beni taşıyacaksın' der ve sırtına binerek o kişiyi cehenneme sokuncaya kadar sürükler. İşte Mevlâ Tealâ'nın 'Onlar yüklerini sırtlarına yüklenirler' kavl-i şerifinin manası budur." *(Taberî, No:13191, 5/178)*

Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)*,, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ref' (isnad) ettiği bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur:

٤٧ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ بَعَثَ اللهُ مَعَ كُلِّ امْرِئٍ مُؤْمِنٍ عَمَلَهُ ، وَبَعَثَ مَعَ الْكَافِرِ عَمَلَهُ فَلاَ يَرَى الْمُؤْمِنُ شَيْئاً يَرُوعُهُ وَلاَ شَيْئاً يَفْزَعُهُ وَيَخَافُهُ إِلاَّ قَالَ لَهُ عَمَلُهُ أَبْشِرْ بِالَّذِي يَسُرُّكَ فَإِنَّكَ لَسْتَ بِالَّذِي يُرَادُ بِهٰذَا وَلاَ يَرَى الْكَافِرُ شَيْئاً يَفْزَعُهُ وَيَرُوعُهُ وَيَخَافُهُ إِلاَّ قَالَ لَهُ عَمَلُهُ أَبْشِرْ يَا عَدُوَّ اللهِ

بِالَّذِى يَسُوؤُكَ . فَوَاللهِ اِنَّكَ لَاَنْتَ الَّذِى تُرَادُ بِهٰذَا »

47- "Kıyamet günü olduğunda, Allah (-u Tealâ) **mü'min ve kâfir her kulu ile beraber amelini de diriltir. Mü'min bir kimse, korktuğu ve ürktüğü her hangi bir şey gördüğünde, ameli mutlaka ona: '(Korkma!)Seni sevindirecek şeyle müjdelen! Çünkü bu tehditlerle kastedilen sen değilsin' diyecektir.**

Kâfir de, ürktüğü ve korktuğu her ne ile karşılaşsa, ameli mutlaka ona da, 'Ey Allahın düşmanı (kork!) Seni üzecek şeyle müjdelen! Allah (-u Tealây) a yemin olsun ki, bu gördüklerinle kastedilen şüphesiz sensin' diyecektir." *(Şeyh Abdurrahman ibni Mahlûf es-Se'âlibî, el-Cevâhirü'l-Hisân, 1/473)*

Bu rivayetlere göre yük taşıma fiili, hakiki manadadır, zira amellerin kendileri araz (manevî şey) lerden ibaret ise de, ahirette her biri için maddî bir suret zuhur edecektir ki, yukarıda zikredilen rivayetleri manen takviye eden bir çok sağlam hadis-i şerifler mevcuttur. Nitekim Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٤٨ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « تَاْتِى الْاِبِلُ عَلٰى صَاحِبِهَا عَلٰى خَيْرِمَا كَانَتْ اِذَاهُوَلَمْ يُعْطِ فِيهَا حَقَّهَا تَطَأُهُ بِاَخْفَافِهَا وَتَاْتِى الْغَنَمُ عَلٰى صَاحِبِهَا عَلٰى خَيْرِمَاكَانَتْ اِذَالَمْ يُعْطِ فِيهَا حَقَّهَا تَطَأُهُ بِاَظْلَافِهَا وَتَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَقَالَ وَمِنْ حَقِّهَا اَنْ تُحْلَبَ عَلَى الْمَآءِ قَالَ وَلَايَاْتِى اَحَدُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِشَاةٍ يَحْمِلُهَا عَلٰى رَقَبَتِهِ لَهَا يُعَارٌ فَيَقُولُ يَامُحَمَّدُ فَاَقُولُ لَا اَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا قَدْ بَلَّغْتُ وَلَا يَاْتِى بِبَعِيرٍ يَحْمِلُهُ عَلٰى رَقَبَتِهِ لَهُ رُغَآءٌ فَيَقُولُ يَامُحَمَّدُ فَاَقُولُ لَا اَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللهِ شَيْئًا قَدْ بَلَّغْتُ »

48- "**Develer, bu dünyada oldukları en güzel bir şekil üzere** (ahirette) **sahiplerine gelecekler, hakkı** (zekâtı) **nı vermediyse, ayaklarıyla sahiplerine basacaklar ve onları çiğneyecekler.**

Koyunlar da, dünyadaki en güzel heyet ve şekilleriyle gelip kendilerinin hakkı (zekâtı) **nı vermeyen sahiplerine ayaklarıyla basıp** (onları çiğneyecekler), **boynuzlarıyla da onlara vuracaklardır.**

O deve ve koyunların haklarından biri de, sağılırken suyun yanında sağılmasıdır (sağılırken suyun yanında zor durumda bulunan yolculara onların sütünden sadaka verilmesi islâmın gerektirdiği güzel ahlâktandır).

Sakın sizden biriniz kıyamet gününde bağıran bir koyunu boynuna yüklenerek gelmesin! Sonra: Ya Muhammed! (Beni kurtar) **dediğinde, ben** (ona): **'Şüphesiz** (ben sana dünyada Allah-u Tealâ'nın farzını beyan ve) **tebliğ ettim, senin için** (bu günde Allah-u Tealâ'nın azabından seni kurtarabilmek için) **hiçbir şeye malik ve kâdir değilim' diyeceğim.**

Ayet: 31

Aynı şekilde (sakın sizden hiç biriniz kıyamet gününde), **bağıran bir deveyi boynunda taşıyarak gelmesin. Sonra** (mahşerde): **'Ya Muhammed!' diye benden yardım istediğinde, ben de** (ona): **'Senin için hiçbir şeye malik değilim. Muhakkak ben** (sana dünyada Allah-u Tealâ'nın hükmünü, zekâtın farz olduğunu) **duyurmuştum' diyeceğim."** *(Buharî, Zekât:3, No:1337, 2/508, Müslim, Zekât:6, No:987, 2/680, Nesâi, Zekât:6, No:2447, 5/24, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:9508, 3/414)* hadis-i şerifi bu mananın en açık örneklerindendir.

2- İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)* a göre, ağırlık mefhumu, menkul (taşınan maddî) şeyler hakkında kullanıldığı gibi, hâl (durum) ve sıfatlar gibi manevî şeyler hakkında da zikredilebilir. Nitekim: "Filâncanın sözü bana ağır geldi" sözü: "Onu kerih gördüm, hoş karşılamadım" anlamındadır.

Buna göre mana: "Onlar, günahlarının ağırlığını taşımaya katlandıkları gibi, o günahların azabına da göğüs gererler." demektir. Bu manada (ظُهُور) "Sırtlar" tâbirinin kullanılması,

« ... وَمَا اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيكُمْ ... (٣٠) »

"Size vuran her hangi bir musibet, ellerinizin kazandığı şeyler yüzündendir" *(Şûrâ Sûresi:30 dan)* kavl-i şerifindeki (اَيْدِى) lâfzının zikri gibidir. Çünkü iş yapmakta alışılagelen uzuv, eller olduğu gîbi, yük taşımakta ma'ruf olan da sırtlardır. Bu teşbihte (اَوْزَار) lâfzının kullanılması da çok uygun düşmüştür, zira bu lâfız, ağır yüklerle günahlar arasında müşterek kullanılmaktadır.

3- Bazıları da: "Onların, yüklerini sırtlarında taşımaları" tâbirinin, "Günahlarının onlardan ayrılmayacağı" anlamına geldiğini söylemişlerdir ki, bu ifade, "Seni daima anıyorum" manasında kullanılan, "Şahsın gözümün önündedir" sözü gibidir.

Mevlâ Tealâ, ayet-i celilenin sonunda: (اَلاَ سَاءَ مَا يَزِرُونَ) **"Dikkat edin! O yüklenecekleri şeyler ne kötüdür"** buyurarak, onların günah yüklerini zemmetmiştir ki, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* buraya: "Ne kötü yük yüklendiler" diye mana vermiştir.

Se'âlibî tefsirinde zikredildiği üzere, hayatın kıymetini ancak ölüler bilir, çünkü işlerin hakikatleri kendilerine açıkça görünüp, gidecekleri yerler farklı olunca, işte o zaman salih amellerin değerini anlayacaklar ve terkettikleri şeylerin kadr-ü kıymetinin farkına vararak, çok pişman olacak ve dünyaya tekrar döndürülmeyi temenni edeceklerdir.

Dünyada iken iyi ameller işlemiş olan kişi, salih amelini artırmak ve kârlı ticaretini çoğaltmak için bu şekilde temennide bulunacak, amel-i salihi terkeden kişi de kaçırdıklarını telâfi etmek için geri döndürülmeyi isteyecektir.

Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen şu hadis-i şerif de bu manayı açıkça ifade etmektedir:

٤٩ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا مِنْ أَحَدٍ يَمُوتُ إِلاَّ نَدِمَ » قَالُوا: وَمَا نَدَامَتُهُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: « إِنْ كَانَ مُحْسِناً نَدِمَ أَنْ لاَ يَكُونَ ازْدَادَ ، وَإِنْ كَانَ مُسِيئاً نَدِمَ أَنْ لاَ يَكُونَ نَزَعَ »

49 - "Ölüp de pişman olmayacak hiç bir kimse yoktur."

Bunun üzerine: "Ya Resulallah! Bu pişmanlığın manası nedir?" diye sorulduğunda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ölen kişi, iyi bir kimse ise, iyiliğini artırmadığına pişman olacak, kötü ise,** (yaptığı günahlardan) **vazgeçmediğine nâdim olacaktır."** buyurdu. *(Tirmizî, Zühd:58, No:2403, 4/604, Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 8/178)*

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, günahların çeşitleri çoksa da, bütün günahlara sebeb olan varlık günahı hepsinin fevkindedir. Sülûke mani (manevî yolda ilerlemeye engel) olan da bu ağırlıktır. Artık sâlik bütün günahlardan tevbe edip, hak yolunda küllî bir fena ile fâni olmalı (Allah-u Tealâ'nın gayrından tümü ile geçmeli) dir.

Büyüklerden bazısının beyanına göre, nefsin elinden yine nefisle çıkmak mümkün değildir, ondan kurtuluş ancak Allah-u Tealâ'nın yardımı ile mümkündür.

Hakîm-i Tirmizî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre Allah-u Tealâ'nın zikri, kalbi ıslatır ve yumuşatır, zikirden boş kalan kalbe ise, nefsin hararetiyle şehvetlerin ateşi isabet ederek onu katılaştırır ve kurutur ki, bu durumda bütün uzuvlar ibadetten kaçınır. Zorlamaya kalktığında ise, kuru ağaç gibi kırılır ki bu durumda ancak kesilip ateşe malzeme olur.

Dolayısıyla, tevhid, zikir ve onların ehline uymak bütün asılların aslıdır. Ali ibni Muvaffak*(Rahimehullah)* şöyle nakletmiştir: Bir sene binekli olarak hacca giderken yaya gidenleri görüp, onlarla yürümek istedim ve bineğimden inip, bir başkasını bindirerek yürüyenlerle birlikte yola koyuldum.

Derken bir sahraya ulaşarak yoldan saptık ve yorgunluktan uykuya daldık, bir de rüyamda altından taslar ve gümüşten ibriklerle yayaların ayaklarını yıkayan bir takım cariyeler gördüm.

Hepsinin ayağını yıkadılar, bir tek ben kaldım, o sırada onlardan biri arkadaşlarına "Bu da onlardan değil miydi?" diye sorunca, onlar: "Bunun bineği vardı" dediler. O ise "Hayır o da yayalarla birlikte yürümeyi sevdiği için onlardandır." diyerek benim de ayağımı yıkadılar, böylece hissettiğim bütün yorgunluk benden kayboldu.

İşte sağlam bir inançla Allah-u Tealâ'nın dostlarından biriyle yürüyenin hâli bu olursa, bir peygamberle birlikte olanın durumu nicedir. Eğer Mekke kâfirleri ve arap müşrikleri Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i iyi niyetle dinleyip, ona indirilen Kur'an-ı Kerime uysaydılar, elbette sırtlarından bütün yükleri atarak kurtulur ve Firdevs cennetine yürürlerdi. Velâkin Allah-u Tealâ dilediğini hidayete erdirir.

Ayet: 31

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celilenin şerhinde şöyle buyurmuştur: Allah-u Tealâ'ya kavuşacaklarını inkâr edenlerin hüsranı ne büyük bir zarardır, çünkü onlar bir mal, bir makam veya mevki kaybetmemişler velâkin kainatı yaratan Allah-u Tealâ Hazretlerinin likâsını ve rızasını kaybetmişlerdir. Şairin:

« لَعَمْرِى لَاِنْ اَنْزَفْتُ دَمْعِى فَاِنَّهُ لَفِرْقَةَ مَنْ اَفْنَيْتُ فِى ذِكْرِهِ عُمْرِى »

"Yemin olsun ki, eğer ben, gözyaşımı kuruttu isem şüphesiz ki o, Hayatımı, kendisini anmakla geçirdiğim kişiden ayrıldığımdandır."

Sözünde belirttiği gibi, bir yaratıktan ayrılmak bile, göz pınarlarını kurutacak kadar ağlamaya ve pişmanlığa sebebiyet vermekteyse, ya yaratıcıdan uzak kalıp ebedî azaba düşmek ne büyük bir felâkete sebep olacaktır.

Allah-u Tealâ'ya kavuşacaklarını inkâr edenlerin kötü hâllerini beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

« اِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَاطْمَاَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اٰيَاتِنَا غَافِلُونَ (٧) اُولٰئِكَ مَأْوٰيهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (٨) »

"Bize kavuşacaklarını ummayıp, dünya hayatı ile razı olarak onunla itmi'nan'a kavuşan (rahatlığa erişen) **ve bizim ayetlerimizden gafil olanlar** (var ya), **işte kazanmakta oldukları** (günahlar) **sebebiyle varacakları yer şüphesiz ateştir."** *(Yûnus Sûresi:7-8)*

« ... قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَآءِ اللّٰهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ (٤٥) »

"Allah (-u Tealây) **a kavuşacaklarını yalanlayanlar, muhakkak hüsrana uğramış** (ticaretlerinde zarar etmiş) **lerdir. Onlar** (ticaretlerinde) **doğru yola gitmemişlerdir."** *(Yûnus Sûresi:45 den)*

« وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَلِقَآئِهِ اُولٰئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَتِى وَاُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (٢٣) »

"Allah (-u Tealâ) **nın ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler** (var ya), **işte onlar benim rahmetimden ümitlerini kesmişlerdir ve işte onlar** (yok mu), **onlar için acı verici bir azap vardır."** *(Ankebût Sûresi:23)*

« ... وَاِنَّ كَثِيراً مِنَ النَّاسِ بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ (٨) »

"Şüphesiz ki insanların çoğu Rablerine kavuşmayı elbette inkâr edicidirler." *(Rûm Sûresi:8 den)*

« وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَآئِ الْاٰخِرَةِ فَاُولٰئِكَ فِى الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ (١٦) »

"Kâfir olup, bizim ayetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalan sayanlar ise, işte onlar azapta hazır edilmiş(yakalanıp cehenneme getirilmiş) lerdir." *(Rûm Sûresi:16)*

« اَلاَ اِنَّهُمْ فِى مِرْيَةٍ مِنْ لِقَآءِ رَبِّهِمْ اَلاَ اِنَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ مُحِيطٌ (٥٤) »

"Dikkat et! Şüphesiz ki onlar Rablerine kavuşmaktan bir şüphe içindedirler. Agâh ol! Şüphesiz ki O (Allah-u Tealâ), **gerçekten herşeyi ihata edici** (çepeçevre kuşatıcı) **dır."** *(Fussilet Sûresi:54)*

Kâfirlerin ahiretteki pişmanlıkları:

« اَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطْتُ فِى جَنْبِ اللهِ ... (٥٦) »

"Bir nefsin (kişinin), **'Allah** (-u Tealân) **ın yanındaki taksîrimden** (O'nun emirlerine uymak hususundaki gevşekliğimden) **dolayı ey benim hasretime!** (bana yazıklar olsun!)' **dememesi için** (Rabbinizden size indirilene uyun)." *(Zümer Sûresi:56 dan)*

Kâfirlerin ahirette taşıyacağı yükler:

« وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا اَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (٢٤) لِيَحْمِلُوا اَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَمِنْ اَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ اَلاَ سَآءَ مَا يَزِرُونَ (٢٥) »

"Onlara, 'Rabbiniz ne indirdi?' denildiği zaman, ' Öncekilerin masallarını' derler. Kıyamet gününde kendi günahlarını tam olarak taşımaları ve bilgisizce saptırdıkları kimselerin günahlarından da bir kısmını yüklenmek için (böyle derler). **Agâh olun! Yüklenecekleri şey ne kötüdür."** *(Nahl Sûresi:24-25)*

« ... وَقَدْ اٰتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْراً (٩٩) مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْراً (١٠٠) خَالِدِينَ فِيهِ وَسَآءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلاً (١٠١) »

"Muhakkak biz sana tarafımızdan bir zikir (üzerinde düşünmeye ve ibret almaya lâyıkolan bir takım hadiseleri anlatan Kur'an) **verdik. Kim ondan yüz çevirirse, şüphesiz ki o kıyamet günü ağır bir yük yüklenecektir. Onda** (o günah yükünün altında) **ebedî kalıcıdırlar. Onlar için kıyamet gününde bu ne kötü bir yüktür."** *(Tâhâ Sûresi:99 dan-101)*

« وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالاً مَعَ اَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْـَٔلُنَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ (١٣) »

"Elbette onlar kendi yüklerini, kendi yükleriyle birlikte nice yükleri de taşıyacaklar ve uyduragеldikleri şeylerden kıyamet günü mutlaka sorulacaklardır." *(Ankebût Sûresi:13)*

Ayet: 32

Mevlâ Tealâ, kendisine kavuşmayı inkâr edenlerin ne büyük zarara uğrayacaklarını beyan ettikten sonra, dünya lezzetleriyle tatmin olup, ahireti yok sayan bu kişilere dünyanın değersizliğini anlatmak için şöyle buyuruyor:

وَمَاالْحيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا لَعِبٌ وَّلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ (٣٢)

KELİME MANASI (32)

(وَمَا الْحيٰوةُ) **Hayat olmadı,** öyla hayat ki, (الدُّنْيَا) **en yakın olan veya en alçak olan,** yani dünya hayatı değildir, (اِلَّا لَعِبٌ) **ancak bir oyundur,** daha? (وَلَهْوٌ) **bir eğlencedir,** (وَلَلدَّارُ) **elbette yurt,** öyle yurt ki, (الْاٰخِرَةُ) **geri kalıcı,** yani dünyadan sonraki ahiret yurdu, nedir? (خَيْرٌ) **daha hayırlıdır,** kim için? (لِّلَّذِيْنَ) **o kimseler için ki,** (يَتَّقُوْنَ) (günahlardan) **sakınırlar,** (اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ) **hâlâ anlamayacak mısınız?**

MEALİ ŞERİF

Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka (bir şey) **değildir. Ahiret yurdu ise** (küfürden ve günahlardan) **sakınanlar için elbette daha hayırlıdır. Hâlâ anlamayacak mısınız?**

İ Z A H A T

Fahrurrazî, Bahru'l-Muhît, Nesefî, Zadü'l-Mesîr, Hâzin, Ruhu'l-Beyan ve Alûsî tefsirlerinde zikredildiği üzere, öldükten sonra dirilmeyi ve kıyameti inkâr edenlerin dünyaya olan rağbetleri ve onun lezzetlerini elde etme istekleri çok büyük olduğundan, Allah-u Tealâ dünyanın hasaset ve rekâketi (değersizliği ve önemsizliği) ne tenbihen (dikkat çekmek üzere) bu ayet-i celileyi zikretmiştir.

Şu bilinsin ki, uhrevî saadetleri iktisab (ahiret mutluluklarını kazanmak) ancak dünya hayatında söz konusu olabileceğinden, bu hayatın bizzat kendisini zemmetmek mümkün değildir. İşte bu yüzden ayet-i celilenin tefsirinde şu üç görüş meydana çıkmıştır:

1- Burada hayattan kastedilen, kâfirin hayatıdır. Nitekim İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* "Allah-u Tealâ bu ayet-i kerimede şirk ve nifak ehlinin hayatını kastetmiştir" buyurmuştur. Çünkü imanlı bir kimsenin hayatında salih ameller bulunduğundan, onun yaşantısı oyun ve eğlence olamaz.

Bundan dolayı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٥٠ – رُوِىَ عَنْ رَسُوْلِ اللهِ ﷺ اَنَّهُ قَالَ: « مَا اَنَا مِنْ دَدٍ وَلَا الدَّدُ مِنِّى »

50 - **"Ben oyun ve eğlenceden değilim, oyun ve eğlence de benden değildir."** buyurmuştur. *(İbnü'l-Esîr, en-Nihaye, 2/102, Ebû Hayyân, el Bahru'l-Muhit, 4/484)*

2- Bu ayet-i celile, mümin ve kâfir herkesin hayatı hakkında umumi bir ifade olup, bundan murat, bu hayatta elde edilen lezzetlerle aranan zevkler-

dir. Salih amellere gelince, onların vukuu dünyada ise de, ahiret fiillerinden sayıldıkları için burada zemmolunan dünya hayatına dahil olmazlar.

Bunlara oyun ve eğlence denilmesinin sebebi ise, insan oyun ve eğlence ile meşgul olurken onlardan lezzet alır, sonra o lezzet aldığı şeyler sona erip bitince, bunlardan geriye sadece bir nedâmet ve pişmanlık kalır. İşte bu dünya hayatı da sona erdiğinde geriye kalan sadece bir hasret ve nedâmet olacaktır.

3- İmam-ı Hasen *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, burada bir hazf ve takdir söz konusudur ki, buna göre mana "Dünya hayatının ehli, ancak oyun ve eğlence ehlidir, zira onlar emrolundukları işleri bırakıp, fuzulî şeylerle meşgul olmaktadırlar." şeklindedir.

Burada "Dünya hayatının amelleri" şeklinde bir takdir de yapılmıştır ki, bu amellerden murat, ibadetler gibi salih amellerle, geçim zarureti için yapılanların dışında kalan, sadece dünya hayatına mahsus faydasız ve devamsız işlerdir.

(لَعِبٌ وَلَهْوٌ) kelimelerinin manalarına gelince:

1- Dürretü't-Tenzîl isimli eserde zikredildiğine göre, bu iki kelime, "Haram olsun olmasın, akıllı kimselerin önem vermeyeceği şeylerle uğraşma" manasında müşterekseler de, aralarında şöyle bir fark gözetilmiştir.

(لَعِبٌ) Sevinç ve rahatlığı çabukça temin etme kastıyla meşgul olunan şeyler,

(لَهْوٌ) İse, bu kasıtla olmasa da, eğlence cinsinden meşgul eden herşeydir. Bu manada lehv, la'ib den daha umumi olduğundan, her la'ib, lehv ise de, bunun aksi söz konusu değildir. Meselâ çalgı dinlemek lehv ise de, la'ib değildir.

2- Mutlak manada kullanılan **lehv,** kadınlarla eğlenmek manasına gelir ki, İmam Katâde *(Rahimehullah)*, bu kelimenin Yemen lugatında kadın manasına geldiğini söylemiştir.

3- Rummânî'nin beyanına göre, **laib,** faydalı işi bırakıp, faydasızla meşgul olmak, **lehv** ise, nefsi, ciddi şeylerden döndürüp, eğlencelere meylettirmektir.

4- Uygunsuz şeylerle sevinç ve ferahlık talebetmek **laib,** uygunsuz şeylere gayret etmek de **lehv** diye adlandırılmıştır.

5- Bir insan her hangi bir şeyle meşgul olurken, mutlaka onun dışındaki her şeyden yüz çevirmesi gerekir, zira bir işin, diğerinden kendisini meşgul etmediği tek zat ancak Allah-u Tealâ'dır. Dolayısıyla batıla yönelen, Hak'tan yüz çevirmiş demektir. Bu manada batıla yönelmek **laib,** Haktan yüz çevirmek ise **lehv** dir.

6- Bir şeyle meşgul olan akıllı kimse, mutlaka onu diğerine takdim ve tercih etmiş demektir. Eğer diğerini terketmeksizin onu öne aldıysa, buna **la'ib,** unutup terkederek öne alması hâlinde ise, **lehv** diye adlandırılır.

Ayet: 32

Hafâcî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Kur'an-ı Kerimin bir çok ayetlerinde bu iki kelime birlikte zikredilmiş, bazen burada olduğu gibi **la'ib** öne alınmış, bazen de Ankebût Sûresinde olduğu gibi **lehv** takdim edilmiştir ki, bu tefennün (farklılık) hususunda bir takım nükteler açıklanmıştır.

a) Burada kelâm, kâfirlerin ahireti inkâr hususundaki yanlış fikirlerine reddiye olmak üzere zikredildiğinden, oyun tâbiri öne alınmış, eğlence tâbiri ile de tamamlanmıştır.

b) Onlar dünya ile tatmin olmak istediklerinden ve bütün gayretlerini o yönde sarfettiklerinden, bu takdim yapılmıştır.

c) Ekseri sözlerinde ve işlerinde batıla yöneldiklerinden, bu manaya delâlet eden oyun tâbiri burada önce zikredilmiştir.

d) Ankebût Sûresinde ise mevzu, ahirete kıyasla dünya hayatının müddetinin kısalığını ve değersizliğini ifade etmekte olduğundan, zaman kısalığını anlatmakta eğlence tâbiri oyundan daha etkili olacağından, orada "Lehv" takdim edilmiş ve tahkir ifade etmek için (هٰذه) ism-i işareti getirilerek: (وَمَا هٰذه الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا الاَّ لَهْوٌ وَلَعِبٌ) **"Şu dünya hayatı, bir eğlence ve bir oyundan başka birşey değildir."** buyurulmuş ve akabinde: (وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِىَ الْحَيَوَانُ) **"Şüphesiz ki ahiret yurdu ise elbetteki hayatın tâ kendisidir.** *(Ankebût Sûresi:64 den)* ifade-i celilesine yer verilmiştir.

Çünkü şairin:

« وَلَيْلَةٍ احْدٰى اللَّيَالِى الزُّهْرِ لَمْ تَكُ غَيْرَ شَفَقٍ وَفَجْرِ »

"Parlak gecelerin biri - Şafak ve fecr'den başka değildi." sözünde olduğu gibi, sevinçli vakitler çok kısa sürdüğünden, eğlence için ayrılacak zaman da oyun için tahsis edilecek vakitten daha az olacağından, Ankebût Sûresinde eğlence tâbiri öne alınmıştır.

Dünya hayatının, (لَهْوٌ وَ لَعِبٌ) "Oyun ve eğlence", diye tesmiyesinde (isimlendirilmesinde) bir çok izah şekilleri vardır.

1- Oyun ve eğlencenin süresi az olup, bitip tükenmesi çok çabuk olduğu gibi, dünya hayatının müddeti de böylecedir.

2- Oyun ve eğlence ekseriyetle mutlaka istenmedik şeylere sebebiyet verdiği gibi, dünya lezzetleri de böyledir.

3- Oyun ve eğlence, işlerin dış görünüşlerine aldanma sırasında meydana gelir, ama iyice düşünülüp işlerin gerçekleri açıklandığında, geriye oyun ve eğlence diye bir şey kalmaz.

Bundan dolayı oyun ve eğlence çocuklara ve gafil olan cahillere uygun düşen şeylerdir. Aklı başında olan zeki kimseler ise, oyun ve eğlenceye çok nadiren dalarlar.

Dünyanın güzelliklerinden lezzet alıp, iyi şeylerinden faydalanma da ancak işlerin hakikatlerinden habersiz olan gafil kimseler hakkında söz konusu olabilir. Muhakkık olan hukema (incedüşünen hikmet sahibi kimseler) ise, bütün bu iyi görünen şeylerin birer gurur (aldatmaca) olup, gerçekte bunların itibar edilecek bir tarafı olmadığını bilirler.

4- Oyun ve eğlencenin akibet-i mahmudesi (beğenilen neticesi) olmadığı gibi, dünya lezzetlerinin de iyi bir sonu yoktur. İşte bütün bu anlatılanların mecmû'undan, dünyevî hâl ve lezzetlerin bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğu ve muteber bir hakikate dayanmadığı gerçeği ortaya çıkmış olur.

İşte Mevlâ Tealâ bunu beyandan sonra: (وَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ) **"Ahiret yurdu ise müttekiler için daha hayırlıdır"** buyurarak, ahireti hayırlı olmakla tavsif etmiş (vasıflamış) tır.

Ahiret hâlleriyle dünya ahvalinin birbirinden farklı olduğuna delâlet eden bir çok yön vardır.

1- Dünyanın iyilikleri hasis (değersiz), ahiretin hayırları ise şerif (şerefli) dir. Bu da bir kaç yönden açıklanabilir:

a) Dünyanın bütün iyilikleri, iki şehvetin tatmininden başka bir şey değildir ki, bunlar da son derece bayağı şeylerdir, çünkü en basit hayvanlar bile bu konuda insanlarla müşterektir, hatta çoğu kez bu konularda bazı hayvanların hâli insanlardan daha ileridir.

Çünkü deve daha çok yer; horoz ve serçe daha çok cima eder; kurt bozup parçalamada daha kuvvetli; akrep ise acı vermede daha şiddetlidir.

Bunların değersizliğinin başka bir delili de, eğer çok şerefli şeyler olsalardı, bunları çoğaltmak şerefin artmasını icabettirir, böylece de ömrünün tamamını yemeğe ve cinsi münasebete vakfeden insanın, insanların en şereflisi ve mertebesi en üstün olanı olması gerekirdi.

Halbuki bunun böyle olmayıp, aksine bu gibi insanların, sevilmeyen, kötü görülen, değersiz kabul edilen; hayvan, köpek veya bunlardan daha aşağı bir şekilde vasıflanan kimseler olduğu aklın bedâhati ile malûm (ince düşünmeyi gerektirmeden bilinen) bir husustur.

İnsanların, bu gibi şeylerle iftihar etmeyip, bilakis bunları gizlemeye çalışarak insanların huzurunda yapmamaları, bunların değersizliğine, şeref değil, noksanlık getirdiğine delâlet etmektedir. Yine böylece insanların, birbirlerine söverken cimaya delâlet eden lâfızları söylemeleri de bu lezzet çeşidinin noksanlıklar cinsinden olduğunu göstermektedir.

Bir başka husus da, bütün bu lezzetlerin hakikatinin, acıları gidermeye yönelik olmasıdır ki, bundan dolayı açlığı şiddetli olanın yemekten lezzet alması daha fazla, susuzluğu had safhada olanın da içmekten alacağı zevk daha üstün olur.

İşte bu da, bu lezzetlerin gerçekte bir hakikati bulunmadığını ortaya koymaktadır. Yine bu lezzetlerin çabuk değişmesi, sona ermesi ve sür'atlice tükenmesi de anlatılanların delillerindendir.

Ruhanî saadetlere gelince, onlar çok şerefli, yüce, bâkî ve mukaddes (kalıcı ve kutsal) olan bir takım mutluluklardır ki, bütün yaratıklar, insanlar arasında çok ilme sahip olan ve maddî lezzetlerden son derece kaçınan bir kimsenin varlığını düşündüklerinde, tabiatlarıyla (doğal olarak) ona ta'zim ve hizmet eder, kendilerini o kimsenin kölesi kabul eder ve ona nisbetle nefislerini eşkiya addeder (sayar) lar.

İşte bütün bunlar, aslî fıtratın (karışıklıklardan kurtulmuş olan gerçek anlayışın), cismanî (maddî) lezzetlerin değersizliğine ve ruhânî (manevî) lezzetlerin değerinin üstünlüğüne şahitlik ettiğini göstermektedir.

b) Ahiret saadetlerinin dünya iyiliklerinden daha üstün olduğunu şu şekilde de izah edebiliriz: İki çeşit iyiliğin de üstünlük ve şeref bakımından ortak olduğunu farzetsek bile, kıyamet günü için vaadedilen hayırlara ulaşmak, kesinlikle bilinen bir şey iken, dünyanın yarın için söz verilen iyiliklerine ulaşmak, kat'î olarak bilinen bir şey olmadığı gibi, zannedilen bir durum dahi değildir.

Nitekim bu günün sabahında hükmeden nice sultanın, aynı günün sonunda toprak altına girmesi; yine böylece sabaha mülk ve saltanat içersinde çıkan büyük meliklerin, akşama hakir bir esir durumunda ulaşmaları da bu iki çeşit iyilikler arasındaki farklılığın en bariz (açık) örneklerindendir.

c) İnsanın, dünyada bu günden başka diğer bir günü bulunduğunu farzetsek de, o kişinin biriktirdiği mallardan, güzel şeylerden ve lezzetlerden faydalanmasının mümkün olup olmayacağı bilinemez. Fakat ahiret saadeti için amel ettiği şeylerin tümünden ahiret yurdunda menfaat sağlayacağı kesin olarak bilinmektedir.

d) Bir kimsenin bütün bunlardan faydalandığını farzetsek de, dünyevî saadetlerden intifa' (menfaatlenme), istenmedik şeylerin karışmasından ve korkutucu haramların bulaşmasından asla hâli (boş) değildir, bundan dolayı hadis-i şerifte:

٥١ – وَفِي الْحَدِيثِ: « مَنْ طَلَبَ مَا لَمْ يُخْلَقْ اتْعَبَ نَفْسَهُ وَلَمْ يَرْزَقْ » فَقِيلَ وَمَاهُوَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: « سُرُورُ يَوْمٍ بِتَمَامِهِ »

"Kim yaratılmamış olan şeyi isterse, nasibolmayacak şeyde kendini yormuş olur." buyurulmuş, "Ey Allahın Resulü! O nedir? " diye sorulunca da: **"Bir günün tamamı** (neşeli geçeceği var sayımı) **ile sevinmektir."** buyurmuştur. *(el-Fahrurrazî, Mefâtîhu'l-Gayb, 12/166)*

e) Kişi, yarınında bütün mallar ve lezzetlerden faydalanacağını bilse de, bütün bu faydalar yok olup gideceğinden, menfaatlerin, kuvveti, lezzeti, mükemmelliği ve üstünlüğü ne kadar çok olursa, sona ermesi hâlinde meydana gelecek üzüntüler de, o nisbette kuvvetli ve çok olur.

Bundan dolayı şair Mütenebbî:

« اَشَدُّ الْغَمِّ عِنْدِی فِی سُرُورٍ تَیَقَّنَ عَنْهُ صَاحِبُهُ انْتِقَالاَ »

"Bana göre, sürûr içinde üzüntülerin en şiddetlisi, sahibinin, İçinde bulunduğu bir sevinçten ayrılacağını bilmesidir." demiştir.

İşte bütün bu zikredilen açıklamalarla, dünyevî saadet ve mutlulukların, büyük ayıplarla ve son derece kusurlarla vasıflanmış olduğu, ahiret saadetlerinin ise, bütün bunlardan müberrâ (uzak) olduğu, dolayısıyla da ahiret hayatının, ekmel (daha mükemmel), efdal (daha üstün), ebkâ (daha kalıcı), etkâ (takvaya daha uygun), ehrâ (arzu edilmeye yaraşır) ve evlâ (kazanılmaya daha münasip) olduğuna kesinlikle hükmetmek gerektiği subût (belirginlik) kazanmış olur.

Kurtubî, Hâzin, Ruhu'l-Beyan ve Tâcu't-Tefâsir de zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen: (وَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَیْرٌ لِلَّذِینَ یَتَّقُونَ) **"Andolsun ki! Dâr-ı ahiret, ittika edenler için daha hayırlıdır."** kavl-i şerifindeki, (lâm) kasem içindir.

(اَلدَّارُ الْاٰخِرَةُ) Ahiret yurdu ile ne murad edildiği hususunda bir kaç görüş vardır.

1- İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* ya göre, "Bu cennettir, çünkü o, küfürle günahlardan sakınan kimseler için daha hayırlıdır."

2- Hasan-ı Basrî *(Radıyallahu Anh)* a göre, bu ifadeden, "Ahiretin bizzat kendisi daha hayırlıdır." manası kastedilmiştir.

3- İmam-ı Esamm *(Rahimehullah)* ise, buraya "Ahiret ameline yapışmak daha hayırlıdır." manasını vermiştir.

4- Diğer bir takım ulema da şöyle demişlerdir: Ahiret nimetleri, şaibelerden uzak, sona erme ve bitme gibi tehlikelerden emin, bâkî ve devamlı olduğu için, dünya nimetlerinden daha hayırlıdır."

Ayet-i celilede geçen: (لِلَّذِینَ یَتَّقُونَ) **"Sakınanlar için"** kavl-i şerifi, bu hayırlı oluşun, ancak küçük ve büyük günahlardan kaçınanlar hakkında geçerli olduğunu, bunun kâfir ve fasık için geçerli olmadığını beyan etmektedir. Nitekim Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٥٢–عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضی الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «اَلدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ»

52 - **"Dünya müminin zindanı, kâfirin ise cennetidir."** *(Müslim, Zühd:4, No:2956, 4/2272, Tirmizî, Zühd:16, No:2324, 4/562, İbni Mace, Zühd:4, No:4113, 2/1378, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:9065, 3/340)* hadis-i şerifinin de beyan buyurduğu üzere dünya onlar için daha hayırlıdır.

Nakledildiğine göre, Bağdâd ehlinden bir kadı efendi, etrafındaki hizmetçileri ve tâbi'leri ile birlikte vezir gibi heybet ve haşmetle hamam ocaklarının bulunduğu sokaktan geçerken, sanki yanaklarından katran damlayan

simsiyah bir cehennemlik suretindeki yahudi külhancı (ocakçı) önüne çıkıp, katırının yularından tutarak:

"Allah kadıyı teyid etsin (kuvvetlendirsin)! Sizin peygamberinizin; **"Dünya müminin zindanı, kâfirin ise cennetidir."** sözünün manası nedir? Halbuki senin de gördüğün gibi, dünya senin gibi bir Muhammedî müminin cenneti, benim gibi bir kâfir yahudinin ise zindanıdır. Hadis ise bunun aksini ifade etmektedir" deyince,

Üstün bir ilme sahip olan kadı efendi şöyle cevap verdi: "Allah-u Tealânın bana va'dettiği cennete nisbetle, içinde bulunduğum zîynet ve itibarlar benim için zindandır. Sana söz verilen cehennem ateşine göre de, şu içinde bulunduğun hâl cennettir."

Dünya, ahiretten önce insanlara dünüvvü (yakınlığı) veya denâeti (alçaklığı) itibariyle bu ismi almıştır. Ahiret ise, ehlinden teehhur'u (geri kalması) münasebetiyle böyle adlandırılmıştır.

Allah-u Tealâ, gayba iman teklifi ortadan kalkmasın diye, ahireti gözlerden uzak yapmıştır, çünkü göz önünde hazır olsaydı kimse onu inkâr edemezdi.

Mevlâ Tealâ, kullarını ibtilâ (imtihan) için dünya üzerindeki eşyayı bir zîynet yapmıştır. Dünyanın gerçek tarifi ise, insanı Rabbisinden alıkoyan herşeydir.

Muhakkık âlimlerin beyanına göre, kevn ve fesat (yaratılıp yok olma) âleminden olan gökler, yerler ve içlerindeki her şey, dünya tarifine dahildir. Arş, Kürsî ve onlarla ilgili salih amellerle, temiz ruhlar, cennet ve içindekiler ahiretten sayılırlar. Allah-u Tealâ dünyayı yarattığında ona:

« يَا دُنْيَا اُخْدُمِي مَنْ خَدَمَنِي وَ اتْعِبِي مَنْ خَدَمَكِ »

"Ey dünya! Bana hizmet edene sen de hizmet et, sana hizmet edeni ise yor (kendine hizmetçi yap)" *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan, 3/23)* diye hitab buyurmuş olduğundan dünya, bazı Allah dostlarına kocakarı suretinde gelerek evlerini süpürür, bazılarına da her gün bir pide getirir.

Eğer: "Allah-u Tealâ bu dünyayı müminler için yarattığı halde, niçin ona karşı isteksiz olmayı emretmiştir?" denirse, buna şöyle cevap verilir: "Düğün şekerleri de damat için hazırlanmış olduğu hâlde, başına saçılan şekerleri damat toplamaz, zira milletin huzurunda onları alacak olsa ayıp olur." Bundan dolayı:

« جَوِّعُوا اَنْفُسَكُمْ لِوَلِيمَةِ الْفِرْدَوْسِ »

"Firdevs ziyafeti için nefislerinizi aç bırakın." *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan, 3/23)* buyurulmuştur. Nitekim hikmet sahibi olan bir misafir, sonunda helva gelecek ümidiyle yemekten doymadan el çeker.

Dünyanın zemmi ve ahiretin medhi hakkındaki hadis-i şerifler, eserler, kıssalar ve şiirler:

٥٣ – عَنْ قَتَادَةَ بْنِ النُّعْمَانِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِذَا أَحَبَّ اللهُ عَبْداً حَمَاهُ الدُّنْيَا كَمَا يَظَلُّ أَحَدُكُمْ يَحْمِي سَقِيمَهُ الْمَاءَ »

53 - Katade ibni Nûman *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah** (-u Tealâ) **bir kulunu sevdiği zaman, sizin biriniz hastasını sudan korur olduğu gibi, o da onu dünyadan korur."** *(Tirmizî, Tıb:1, No:2036, 4/381, Hâkim, el-Müstedrek, No:8757, 4/344, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:4296, 4/252)*

Doktorlar, bazı hastalara su içmeyi yasaklarlar, bu durumda hasta sahipleri, hastaları ne kadar su içmek istese de, ona su vermezler, almak istese de mani olurlar. İşte böylece Mevlâ Tealâ da sevdiği kullarını dünyadan korur, onlara azdıracak zenginlik vermez, verse de dünya sevgisini kalplerine sokmaz, bu suretle onları dünyanın fitnesinden korumuş olur.

٥٤ – عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ الْخَثْعَمِيَّةِ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: « بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ تَخَيَّلَ وَاخْتَالَ وَنَسِيَ الْكَبِيرَ الْمُتَعَالَ ، بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ تَجَبَّرَ وَاعْتَدَىٰ وَنَسِيَ الْجَبَّارَ الْأَعْلَىٰ بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ سَهَىٰ وَلَهَىٰ وَنَسِيَ الْمَقَابِرَ وَالْبِلَىٰ ، بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ عَتَا وَطَغَىٰ وَنَسِيَ الْمُبْتَدَا وَالْمُنْتَهَىٰ ، بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ يَخْتِلُ الدُّنْيَا بِالدِّينِ ، بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ يَخْتِلُ الدِّينَ بِالشُّبُهَاتِ ، بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ طَمَعٌ يَقُودُهُ ، بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ هَوًى يُضِلُّهُ ، بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ رَغَبٌ يُذِلُّهُ »

54 - Esmâ binti Umeys el-Has'amiyye *(Radıyallahu Anha)*,"Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğunu işittim" demiştir: **"Hayal kurup** (kendisini başkalarından üstün sayarak) **böbürlenen, Kebîr-i Müte'âl** (büyük ve yüce olan Allah) **i unutan kul ne kötüdür!**

Zorbalık yapıp, haddi tecavüz eden ve Cebbâr-ı Â'lâ'yı (istediğini zorla da olsa yaptıran yüce zatı) **unutan kul ne bedbahttır!** (Kuruntulara ve mal toplamaya kapılarak, Hak'tan ve taat'tan) **ğafil olan, eğlencelerle meşgul olan, kabirleri ve çürümeyi unutan kul ne kötüdür!**

Bozgunculuk yapıp azan, başlangıcını ve sonunu unutan kul ne fena dır! Din (ahiret ameli) **ile dünyayı talebeden** (iyilerin amellerini işleyerek dünya ehline kendisini iyi gösterip, onlardan mal ve makam isteyen) **kişi ne kötüdür! Şüphelerle dini bozan** (şüpheli şeylere sarılarak haramları yanlış yorumlarla işleyen) **kul ne kötü bir kuldur!**

Ayet: 32

Tama'ın (hırsın, kendisini günahlara) **sürüklediği bir kul, ne kötü bir kuldur! Hevâ'nın**(nefsin kötü arzusunun) **kendisini saptırdığı bir kul ne fena bir kuldur! Rağbetin** (dünyayı kazanmaya karşı aşırı isteğin) **kendisini alçalttığı bir kul ne bedbaht kuldur!"** *(Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyame:17, No:2448, 4/632, Hâkim, Müstedrek, No:7885, 4/351, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:401, 24/156)*

٥٥ – عَنْ اَبِى موسى اَلْاَشْعَرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ اَحَبَّ دُنْيَاهُ اَضَرَّ بِاٰخِرَتِهِ ، وَمَنْ اَحَبَّ اٰخِرَتَهُ اَضَرَّ بِدُنْيَاهُ فَاٰثِرُوا مَا يَبْقٰى عَلٰى مَا يَفْنٰى »

55- Ebû Musa el-Eş'ârî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Dünyasını seven ahiretine zarar verir, ahiretini seven de dünyasına zarar verir, o hâlde bâkî olanı fânî olana tercih edin!"** *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:19717, l9718, 7/165, Hâkim, el-Müstedrek, No:7853, 4/343, Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:10337, 7/288)*

İmam-ı Rabbânî *(Kuddise Sırruhu)* nun, yetmişüçüncü mektupta naklettiği şu rivayet de bu hadis-i şeriften manen alınmış olsa gerektir.

٥٦ – « مَا الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةُ اِلَّا ضَرَّتَانِ اِنْ رَضِيَتْ اِحْدٰاهُمَا سَخِطَتِ الْاُخْرٰى »

56 - **"Dünya ile ahiret iki kuma gibidir, biri razı olursa mutlaka öbürü kızar."** *(el-Mektubât, 1/83)*

٥٧–عَنْ مُسْتَوْرِدِ بْنِ شَدَّادٍ (رضى الله عنه) قَالَ: كُنْتُ مَعَ الرَّكْبِ الَّذِينَ وَقَفُوا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ عَلَى السَّخْلَةِ الْمَيِّتَةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَتَرَوْنَ هٰذِهِ هَانَتْ عَلٰى اَهْلِهَا حِينَ اَلْقَوْهَا » قَالُوا: مِنْ هَوَانِهَا اَلْقَوْهَا يَارَسُولَ اللهِ! قَالَ: « فَالدُّنْيَا اَهْوَنُ عَلَى اللهِ مِنْ هٰذِهِ عَلٰى اَهْلِهَا »

57 - Müstevrid ibni Şeddâd *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Ben Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte bir ölü oğlağın başında duran cemaatla beraberdim, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* buyurdu ki: **"Şunun sahipleri tarafından atıldığı zaman, onların nezdindeki değersizliğini kabul ediyor musunuz?"**

Bunun üzerine cemaat: "Ya Resulallah! Onu aşağılığından dolayı attılar" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Dünya da Allah** (-u Tealâ) **katında şunun sahipleri yanındaki horluğundan daha aşağıdır."** buyurdu. *(Tirmizî, Zühd:13, No:2321, 4/560, İbni Mâce, Zühd:3, No:4111, 2/1377)*

٥٨ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: اَخَذَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمَنْكِبِى فَقَالَ: « كُنْ فِى الدُّنْيَا كَاَنَّكَ غَرِيبٌ اَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ » وَفِى رِوَايَةٍ « وَعُدَّ نَفْسَكَ مِنْ اَهْلِ الْقُبُورِ » وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَقُولُ: اِذَا اَمْسَيْتَ فَلَا تَنْتَظِرِ الصَّبَاحَ ، وَاِذَا اَصْبَحْتَ فَلَا تَنْتَظِرِ الْمَسَاءَ ، وَخُذْ مِنْ صِحَّتِكَ لِمَرَضِكَ ، وَمِنْ حَيَاتِكَ لِمَوْتِكَ »

58 - Abdullah İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle demiştir: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* benim omuzumu tuttu ve: **"Sen dünyada sanki bir garip** (vatanından uzak bir yabancı) **gibi yahut bir yoldan geçen** (yolcu) **gibi ol,** (diğer bir rivayette şöyle bir ilâve vardır) **ve kendini kabristan ehlinden** (ölülerden) **say."** buyurdu.

İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle derdi: "Akşamladığın zaman sabahı bekleme (daha evvel ölebileceğini düşün), sabahladığında ise akşamı gözleme. Sıhhatinden hastalığın için, hayatından da ölümün için bir miktar al (hasta olup da yapamayacağın ibadetlerin yerine, sıhhatli iken fazla ibadetlerle meşgul ol, hayatının günlerini de, ölümünden sonra Allah-u Tealâ indinde sana faide verecek amellerle geçirerek ganimet bil." *(Buharî, Rikak:3, No:6053, 5/2358, Tirmizî, Zühd:25, No:2333, 4/567, İbni Mâce, Zühd:3, No:4114, 2/1378, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:4764, 2/250)*

٥٩ – عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « انَّ اللهَ اَحَاطَ حَائِطَ الْجَنَّةِ لَبِنَةً مِنْ ذَهَبٍ وَلَبِنَةً مِنْ فِضَّةٍ ثُمَّ شَقَّقَ فِيهَا الْاَنْهَارَ ، وَغَرَسَ فِيهَا الْاَشْجَارَ ، فَلَمَّا نَظَرَتِ الْمَلٰئِكَةُ اِلٰى حُسْنِهَا وَزَهْرَتِهَا قَالَتْ: طُوبَاكَ مَنَازِلَ الْمُلُوكِ »

59 - Ebu Said el-Hudrî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayete göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Şüphesiz Allah** (-u Tealâ) **cennet duvarlarının bir tuğlasını altından, bir tuğlasını gümüşten yaptı. Sonra cennette ırmaklar fışkırttı ve ağaçlar dikti. Melekler cennetin güzelliğini ve tazeliğini görünce, 'Ey Melik** (padişah) **ların makamı! Sana müjde olsun' dediler."** *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 1/9293, Zebîdî, İthaf, 10/531)*

٦٠ – عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَعْدِلُ عِنْدَ اللهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَقٰى كَافِراً مِنْهَا شَرْبَةَ مَاءٍ »

60 - Sehl ibni Sa'd *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Eğer Allah indinde dünya, sivrisineğin kanadına eş değer olsaydı, kafire dünyadan bir yudum su içirmezdi."** *(Tirmizî, Zühd:13, No:2320. 4/560, İbni Mace, Zühd:3, No:4110, 2/1377)*

٦١ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ وَمَلْعُونٌ مَافِيهَا اِلاَّ ذِكْرَ اللهِ وَمَا وَالَاهُ اَوْ عَالِماً اَوْ مُتَعَلِّماً »

61 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Dünya lânetlenmiştir, içinde ne varsa onlar da mel'ûndur. Ancak Allahın zikri ve ona yakın olan** (zikirle alâkalı şeyler), **bir de âlimle müte'allim** (hoca ile talebenin dini ilimlerle meşguliyetleri) **müstesnadır."** buyurmuştur. *(bni Mace,, Zühd:3,No.4112, 2/1377,Tirmizî, Zühd: 14, No.2322, 4/561)*

٦٢ – عَنْ مُسْتَوْرِدٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا الدُّنْيَا فِى الْآخِرَةِ اِلاَّ

مِثْلُ مَا يَجْعَلُ اَحَدُكُمْ اِصْبَعَهُ فِى الْيَمِّ فَلْيَنْظُرْ بِمَا ذَا يَرْجِعُ »

62 - Müstevrid *(Radıyallahu Anh)* dan rivayete göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Dünya ahirete nisbetle sizin birinizin, parmağını denize daldır** (ıp kaldır) **ması gibidir. Baksın ki, neyle dönecek."** Yani onun parmağı denizden ne kadar su kaldırır (eksiltir) se, dünya da ahirete nisbetle o kadar azdır. *(Tirmizî, Zühd:15, No:2323, 4/561)*

٦٣- عَنْ عَبْدِاللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: اِضْطَجَعَ النَّبِىُّ ﷺ عَلَىٰ حَصِيرٍ. فَاَثَّرَ فِى جِلْدِهِ فَقُلْتُ: بِاَبِى وَاُمِّى يَا رَسُولَ اللهِ! لَوْكُنْتَ آذَنْتَنَا فَفَرَشْنَالَكَ عَلَيْهِ شَيْئاً يَقِيكَ مِنْهُ! فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا اَنَا وَالدُّنْيَا! اِنَّمَا اَنَا وَالدُّنْيَا كَرَاكِبٍ اِسْتَظَلَّ تَحْتَ شَجَرَةٍ. ثُمَّ رَاحَ وَتَرَكَهَا »

63 - Abdullah (İbni Mes'ud) *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir hasır üzerine yatmış ve hasır mubarek cildine iz yapmıştı. O zaman ben: "Anam-babam sana feda olsun ya Resulallah! Bize bildirseydin de bunun üzerine senin için, seni ondan koruyacak bir şey serseydik." deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Benim dünya ile ne alâkam var! Benim dünya ile ilgim ancak bir ağacın altında gölgelenip de, sonra onu terkedip giden bir binici (nin ağaçla beraberliği) **gibidir."** buyurdu. *(İbni Mâce, Zühd:3, No:4109, 2/1376, Tirmizî, Zühd:44, No:2377, 4/588, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:3709, 2/40)*

٦٤-رُوِىَ عَنِ النَّبِىِّ ﷺ قَالَ: « مِنْ هَوَانِ الدُّنْيَا عَلَى اللهِ اَلاَّ يُعْصَىٰ اِلاَّ فِيهَا وَلاَ يُنَالُ مَا عِنْدَهُ اِلاَّ بِتَرْكِهَا »

64- Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **"Dünyanın Allah** (-u Tealâ) **indindeki değersizliğindendir ki, O'na, ancak orada isyan edilir ve yanındaki derecelere ancak onun** (dünyanın) **terkiyle ulaşılabilir."** *(Kurtubî, el-Cami'u-Li Ahkami'l-Kur'an, 6/389)*

Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur:

٦٥ - وَقَالَ عَلِىُّ بْنُ اَبِى طَالِبٍ (رضى الله عنه): اِرْتَحَلَتِ الدُّنْيَا مُدْبِرَةً وَارْتَحَلَتِ الْآخِرَةُ مُقْبِلَةً ، وَلِكُلٍّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا بَنُونَ ، فَكُونُوا مِنْ اَبْنَاءِ الْآخِرَةِ وَلاَ تَكُونُوا مِنْ اَبْنَاءِ الدُّنْيَا ، فَاِنَّ الْيَوْمَ عَمَلٌ وَلاَ حِسَابَ وَغَداً حِسَابٌ وَلاَ عَمَلٌ »

65 - **"Dünya** (kendisinde bulunan lezzetlerle birlikte) **arkasını dönerek göçüp gitti, ahiret ise** (kendisinde bulunan dehşetler, haşr, hisab, ya ebedî nimet veya sonsuz azab ile) **yönelip gelmektedir. Bunlardan herbirinin oğulları** (çocukların babalarına olan ilgisi gibi ona bağlanan, rağbet edip yönelen ve ondan başkasına iltifat etmeyenler) **vardır. Sizler ahiretin oğullarından olun, dünyanın oğullarından olmayın, çünkü bu gün** (dünyada) **amel var, hesap yok** (çalışma var, sorguya çekilme yok); **yarın** (ahirette) **ise hesap var, amel yoktur."** *(Buharî, Rikak, 4, 5/2359)*

Bir kişi Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallahu Anh)* ın yanında dünyayı zemmedince, Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurdu:

« اَلدُّنْيَا دَارُ صِدْقٍ لِمَنْ صَدَقَهَا ، وَدَارُ نَجَاةٍ لِمَنْ فَهِمَ عَنْهَا ، وَدَارُ غِنًى لِمَنْ تَزَوَّدَ مِنْهَا »

"Dünya sadık olan (doğruluk üzere yaşayan) **lar için doğruluk yurdu, onu iyi anlayanlar için kurtuluş diyarı ve ondan** (ahiret için) **azık hazırlayanlara ise zenginlik mekânıdır."**

Mahmûdü'l-Verrâk *(Rahimehullah)* şöyle demiştir:

« لاَ تُتْبِعِ الدُّنْيَا وَاَيَّامَهَا ذَمّاً وَاِنْ دَارَتْ بِكَ الدَّائِرَه
مِنْ شَرَفِ الدُّنْيَا وَمِنْ فَضْلِهَا اَنَّ بِهَا تُسْتَدْرَكُ الْآخِرَه »

"Başına ne kadar belâlar gelse de,
Dünya ve günlerini zemme tâbî tutma,
Dünyanın şeref ve faziletine delil olarak,
Ahiretin orada kazanılması yeterlidir." *(Kurtubî, 6/389)*

Bir abid vefatı sırasında şöyle demiştir: Ahirete gideceğimden, çektiğim üzüntülerden, işlediğim hata ve günahlardan dolayı gam çekmiyorum, benim üzüntüm ancak, uykuyla geçirdiğim bir gece, oruçsuz geçirdiğim bir gün ve Allah-u Tealâ'nın zikrinden gafil olduğum bir an içindir.

Nakledildiğine göre, Cafer ibni Süleyman *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Bir kere ben ve Mâlik ibni Dînar *(Radıyallahu Anh)* Basra'ya uğradığımızda, orada dolaşırken yeni yapılan bir köşke rastladık ki, başında güzel bir delikanlı durmuş "Şöyle yapın, böyle yapın" diyerek kasr'ın inşasını emrediyordu.

Biz yanına girip selâm verdik, selâmımızı aldı, Mâlik ona: "Bu köşke kaç dirhem masraf etmeğe karar verdin? " diye sorunca, o: "Yüzbin dirhem" diye cevap verdi. Bunun üzerine Mâlik *(Radıyallahu Anh)* :

"Bu parayı bana vermez misin? ki, onu yerine kullanayım da Allah katında bu köşkünden daha hayırlı, bizzat Allah-u Tealâ'nın "Ol" demesiyle hiç bir el değmeden olmuş, toprağı zâ'feran, milât (harc) ı misk olan, çadırları ve kubbeleri mücevherlerle bezenmiş kırmızı yakuttan olma, bir köşkü hizmetçileriyle birlikte sana söz vereyim." deyince, bu söz o gence çok tesir etti.

O zaman Mâlik hemen kağıt kalem isteyerek :

« بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ هٰذَا مَا ضَمِنَ مَالِكُ بْنُ دِينَارٍ لِفُلَانَ ابْنِ فُلَانٍ ؛ اَنِّي ضَمِنْتُ لَكَ عَلَى اللهِ قَصْراً بَدَلَ قَصْرِكَ صِفَتُهُ كَمَا وَصَفْتَ وَالزِّيَادَةُ عَلَى اللهِ وَاشْتَرَيْتُ لَكَ بِهٰذَا الْمَالِ قَصْراً فِي الْجَنَّةِ اَفْسَحَ مِنْ قَصْرِكَ فِي ظِلٍّ ظَلِيلٍ بِقُرْبِ الْعَزِيزِ الْجَلِيلِ »

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla! İşte bu yazı, Mâlik ibni Dinar'ın, filân oğlu filân'a şu şekildeki bir taahhüdüdür: Şüphesiz ki ben

sana Allah katında, bu köşkünün yerine vasfettiğim şekilde bir köşkü söz veriyorum, fazlası ise, Allah-u Tealâ'ya kalmıştır.

Allah yoluna verdiğin bu mala karşılık senin için cennette, Azîz ve Celîl olan Allah-u Tealâ'nın manevi civarında koyu bir gölge içersinde bu köşkünden daha geniş bir kasr satın aldım." diye yazdı ve sonra yazıyı dürüp o gence verdi, ondan aldığı parayı da fakirlere infak etti.

Bu hadisenin üzerinden kırk gece geçmeden o genç vefat etti ve o yazının kefeni ile bedeni arasına konmasını vasiyet etti. Onun vefat ettiği gece, Mâlik *(Radıyallahu Anh)*, ibadet ettiği mihrabına bırakılmış bir yazı buldu. Onu alıp açtığında, bir de ne görsün! Mürekkepsiz (kudret kalemiyle) yazılmış olan o mektupta:

« هٰـذه بَرَائَةٌ مِنَ اللهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ لِمَالِكِ بْنِ دِينَارٍ وَفَيْنَا الشَّابَّ الْقَصْرَ الَّذِى ضَمِنْتَهُ لَهُ وَزِيَادَةَ سَبْعِينَ ضِعْفاً »

"İşte bu! Azîz ve Hakîm olan Allah-u Tealâ'dan Mâlik ibni Dînar'a gönderilen bir berâattır. O gence söz verdiğin köşkü yetmiş kat ziyadesiyle verdik" diye yazılıydı.

Mevlâna *(Kuddise Sırruhu)* Mesnevi'sinde şöyle buyurmuştur: Devenin yünleri mesabesinde olan dünyayı seçip, devenin kendisi gibi olan ahirete tercih edersen, yünü tercih eden kimse, deveden mahrum olduğu gibi sen de ahiretten mahrum olursun. Fakat deve kendisine ait olan kimse böyle değildir, zira onun yanında devenin yününün ve tüyünün kıymeti olmaz. *(Ruhu'l-Beyan, 3/24)*

Şair şöyle demiştir:

« اَلاَ انَّمَا الدُّنْيَا كَاَحْلاَمِ نَائِمٍ وَمَا خَيْرُ عَيْشٍ لاَ يَكُونُ بِدَائِمٍ
تَأَمَّلْ اِذَا مَا نِلْتَ بِالْاَمْسِ لَذَّةً فَاَفْنَيْتَهَا هَلْ اَنْتَ اِلاَّ كَحَالِمٍ »

"Bil ki dünya, uyuyanın rüyaları gibidir,
Devam etmeyen bir yaşantıda ne hayır vardır?
Düşün ki, dün tattığın bir lezzeti, bu gün kaybetti isen,
Sen rüya görenden başkası gibi misin?"

Bir diğeri de şöyle demiştir:

« فَاعْمَلْ عَلٰى مَهَلٍ فَاِنَّكَ مَيِّتٌ وَاكْدَحْ لِنَفْسِكَ اَيُّهَا الْاِنْسَانُ
فَكَاَنَّ مَا قَدْ كَانَ لَمْ يَكُ اِذْ مَضٰى وَكَاَنَّ مَا هُوَ كَائِنٌ قَدْ كَانَ »

"Ey insan! Dikkatli hareket et ve kendin için,
Hayır kazan, çünkü sen öleceksin.
Geçen şeyler sanki hiç yaşanmamış gibidir.
Mutlaka olacak şeyler de, sanki şimdiden olmuştur."

Süleyman ibni Abdi'l-Melik bir gün aynaya bakarak: "Ben genç bir hükümdarım" deyince, cariyesi ona şu şiirle karşılık verdi:

« اَنْتَ نِعْمَ الْمَتَاعُ لَوْ كُنْتَ تَبْقَىٰ غَيْرَ اَنْ لاَ بَقَاءَ لِلْاِنْسَانِ
لَيْسَ فِيماَ بَدَا لَناَ مِنْكَ عَيْبٌ كَانَ فِي النَّاسِ غَيْرَ اَنَّكَ فَانِي »

"Sen kalıcı olsaydın, ne güzel bir şeydin,
Fakat, insan için bir bekâ yoktur.
Senden bize, insanlar içersinde zuhur eden,
Fâni olmandan başka bir ayıp yoktur."

Yine şair şöyle demiştir:

« تَسَمَّعْ مِنَ الْاَيَّامِ اِنْ كُنْتَ حَازِماَ * فَاِنَّكَ مِنْهاَ بَيْنَ نَاهٍ وَآمِرِ
اِذاَ اَبْقَتِ الدُّنْياَ عَلَى الْمَرْءِ دِينَهُ * فَماَ فَاتَ مِنْ شَيْءٍ فَلَيْسَ بِضَائِرِ
وَلَنْ تَعْدِلَ الدُّنْياَ جَناَحَ بَعُوضَةٍ * وَلاَ وَزْنَ زِفٍّ مِنْ جَناَحِ لِطَائِرِ
فَماَ رَضِيَ الدُّنْياَ ثَوَاباً لِمُؤْمِنٍ * وَلاَ رَضِيَ الدُّنْياَ جَزَاءً لِكَافِرِ »

"Akıllı bir kimse isen, yaşadığın günlerin haberlerini iyi dinle!
Çünkü sen yaşadığın hayatta, emir ve nehiyler arasındasın.
Dünya bir kişinin dinini sağlam bırakırsa,
Elden kaçan nimetlerde bir zarar yoktur.
Dünya bir sivrisineğin kanadına denk olmadığı gibi,
Bir kuşun kanadındaki küçük tüye de mu'âdil olamaz.
Dünya mümin için, mükafat olmaya razı gelmediği gibi,
Kâfire ceza yeri olmaya da rıza göstermemiştir." *(Kurtubî, 6/388-389)*

Diğer bir şiirde de şöyle gelmiştir:

« اَلاَ اِنَّمَا الدُّنْياَ كَظِلِّ سَحَابَةٍ اَظَلَّتْكَ يَوْماً ثُمَّ عَنْكَ اضْمَحَلَّتْ
فَلاَ تَكُ فَرْحَاناً بِهاَ حِينَ اَقْبَلَتْ وَلاَ تَكُ جَزْعَاناً بِهاَ حِينَ وَلَّتْ »

"Bil ki dünya, bir bulutun gölgesi gibidir ki,
Bir gün seni gölgelendirmiş, sonra senden kaybolup gitmiştir.
O hâlde, yöneldiğinde onunla ferahlanır olma,
Senden yüz çevirdiğinde de mahzun olma."

« هِيَ الدُّنْياَ تَقُولُ بِمِلْءِ فِيهاَ * حَذَارِ حَذَارِ مِنْ بَطْشِي وَفَتْكِي
فَلاَ يَغُرُّكُمْ مِنِّي اِبْتِسَامٌ * فَقَوْلِي مُضْحِكٌ وَالْفِعْلُ مُبْكِي »

Ayet: 32

"O dünyadır, ağız dolusuyla şöyle haykırır:
Aldatmamdan ve yakalamamdan sakın hâ sakın!
Benim tebessümüm seni aldatmasın,
sözüm güldürür ama, işim ağlatır."

Ruhu'l-Beyan tefsirinde bu ayet-i celileye şu işârî manalar verilmiştir:

Dünyevî ve nefsanî zevklerle çocuk oyunu ve isyan ehlinin eğlencesi hâline gelen hayat, Allah-u Tealâ ile kul arasındaki perdeleri artırır. Şehvetleri terkedip, Hak Tealâ'nın gayrından yüz çevirerek Allah-u Tealâ'ya yönelmek ise, Allah-u Tealâ ile Allah-u Tealâ'nın gayrinden sakınlar için daha hayırlıdır. Mevlâ Tealâ'nın: (وَ اصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي) **"Ben seni kendim için seçtim."** *(Tâhâ Sûresi:41)* kavl-i şerifinde buyurduğu üzere, Allah-u Tealâ'nın sizi başka bir şey için değil, sadece bu iş için yarattığını hâlâ anlamayacak mısınız?

Ey Allahımız! Bizi ömrü zayi etmekten muhafaza eyle ve işin gerçeğine hidayet eyle, çünkü muhakkak sen son derece hibe eden (karşılıksız veren) ve hidayet buyuransın.

Muhyiddin-i Arabî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şöyle buyurmuştur: "Dünya hayatı ancak oyun ve eğlenceden ibarettir, dünyanın iç âlemi ne kadar mihnetlidir, meskenleri harab, elbiseleri yırtık, kadınları ve merkepleri leş, yiyecek ve içecekleri ise pisliktir. Keşke durum bu kadarla kalsaydı da, ahirette insan "Nereden kazandın?, Nereye harcadın?" diye, çekirdeğin zarına, hatta zerreye kadar herşeyden sorularak muhasebeye tutulmasaydı.

Evet! Dünyanın böyle olduğunu duymakla kalsaydık belki mazur tutulurduk amma, bütün bunları gözümüzle görmekteyiz. En büyük dert ve en ulu musibet ise, Allah-u Tealâ nefse istediği her şeyi verse de, ölümle hepsi elinden çıkacak ve insan, kendisinde dünyada yapıp göndermiş olduğundan başka bir şey bulamayacağı bir menzile nakledilecektir. İşte onun için dar-ı ahiret, takva sahiplerine daha hayırlıdır. Hâlâ anlamayacak mısınız? "

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* dünyayı şöyle tarif etmiştir:

"Bu gün her hangi bir şeyde nefsin hazzı ve nasibi varsa, işte o, dünyadandır. Dünyadan olan şey de, şüphesiz seni Mevlâ Tealâ'dan alıkoyacaktır. Neye meyletmek, seni Hak'tan meşgul ediyorsa, ona yaklaşmak mubarek değildir."

İmam-ı Âlûsî *(Rahimehullah)* şu işârî manayı açıklamıştır: "Maddî hayat, bitip tükenmesi seri olan, asılsız ve hakikatsiz bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Rûhânî âlem ise, beşeri sıfatlar ve bedenî lezzetlerden soyunanlar için daha hayırlıdır."

Nimetullah Nahcuvanî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celileye şöyle bir mana vermiştir: Hayatı kendisinden ibaret bilerek, ondan sebep gerçek hayattan nefislerini mahrum ettikleri dünya hayatı, onları oynatan, eğlendiren ve ebedî hayattan meşgul eden bir oyun ve eğlenceden başka değildir. Ahiret yurdunun gerçek hayatı ve manevi lezzetleri ise, maddî hayatta haramlardan sakınanlar için daha hayırlıdır.

Ey ukalâ-i mümeyyizûn (temyiz sahibi akıllılar)! Hâlâ iki hayattan hangisinin sizin için daha hayırlı, daha lezzetli ve devamlı olduğunu anlayarak seçiminizi yapmayacak mısınız?

Dünyanın zemmi ve ahiretin medhi hakkındaki diğer ayet-i kerimeler:

« وَمَاهٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْكَانُوا يَعْلَمُونَ (٦٤) »

"Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve bir oyun (dan ibaret) **tir. Şüphesiz ki dâr-ı ahiret** (ahiret yurdundaki yaşantıya gelince), **elbette o, hayatın tâ kendisidir** (asıl yaşama odur. Ah keşke bunu) **bilmiş olsalardı!"** *(Ankebût Sûresi:64)*

« اِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ اُجُورَكُمْ وَلَايَسْئَلْكُمْ اَمْوَالَكُمْ (٣٦) »

"Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Eğer iman eder ve (haramlardan) **sakınırsanız,** (Allah-u Tealâ) **size ecir** (mükafat) **larınızı verir ve sizden mallarınızı** (tamamen vermenizi) **istemez."** *(Muhammed Sûresi:36)*

« اِعْلَمُوا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ (٢٠) »

"Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir ziynet (süs), **aranızda bir tefahur** (övünme vesilesi) **ve mallarla çocuklarda tekâsür** (daha çoğuna sahip olma isteğinden ibaret) **tir.**

Tıpkı bir yağmur gibidir ki, onun nebatı (bitirdiği ekinler) **ziraatçilerin hoşuna gider. Sonra kurur da, sen onu sapsarı olarak görürsün; sonra da çerçöp olur. Ahirette ise,** (kâfirler için) şiddetli bir azap, (müminler içinse) **Allah tarafından bir mağfiret ve rıza** (af ve hoşnutluk) **vardır. Dünya hayatı gurur metâ'ı** (aldatıcı bir fayda) **dan başka bir şey değildir."** *(Hadîd Sûresi:20)*

« ... وَالدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ اَفَلَا تَعْقِلُونَ (١٦٩) »

"Ahiret yurdu, sakınanlar için daha hayırlıdır, hâlâ anlamayacak mısınız?" *(A'râf Sûresi:169 dan)*

« ... وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا اَفَلَا تَعْقِلُونَ (١٠٩) »

"İttikâ eden (şirkten ve günahlardan sakınan) **kimseler için elbette ahiret yurdu daha hayırlı** (iyi) **dir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?"** *(Yusuf Sûresi:109 dan)*

« ...لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا فِى هٰـذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ (٣٠) »

"İyi amel işleyenler için, bu dünyada hasene (güzel mükâfat, emniyet ve ganimet) **vardır. Ahiret yurdu ise daha hayırlıdır. Takva sahiplerinin diyarı gerçekten ne güzel oldu."** *(Nahl Sûresi:30 dan)*

« زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَآءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاٰبِ (١٤) قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذٰلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَاَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ (١٥) »

"Kadınlardan, oğullardan, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşten, salma (güzel) **atlardan,** (sağmal) **hayvanlardan ve ekinlerden** (gelen) **şehvetlerin sevgisi** (nefsin istediği zevklere düşkünlük) **insanlar için son derece süslü kılındı. İşte bunlar, dünya hayatının metâ'ı** (geçici faydaları) **dır. Allah** (-u Tealâ'ya gelince), **nihayet** (sonunda) **varılacak güzel yer** (cennet) **onun nezdinde** (manevi huzurunda) **dır."**

"(Resulüm!) **De ki: Bundan** (size anlatılanlardan) **daha hayırlısını** (iyisini) **size haber vereyim mi? Takva sahipleri için Rableri katında,** (köşklerinin ve ağaçlarının) **altından ırmaklar akan cennetler - ki orada ebedi kalıcıdırlar- tertemiz aileler ve** (hepsinin üstünde) **Allah'dan büyük bir rıza** (Rablerinin kendilerinden hoşnut olması) **vardır. Ve Allah kulları** (nı) **hakkıyla görendir."** *(Âli Imran Suresi:14-15)*

« ... قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقٰى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلاً (٧٧) »

"De ki: Dünyanın meta'ı (menfaati) **pek azdır,** (Allah-u Tealâ'dan) **korkanlar için ahiret daha hayırlıdır ve siz çekirdek filizi kadar zulmolunmaz** (haksızlığa uğratılmaz) **sınız."** *(Nisa Sûresi:77 den)*

« بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا (١٦) وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى (١٧) »

"Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz, halbuki ahiret daha hayırlı ve daha devamlıdır." *(Â'lâ Sûresi:16-17)*

« يَا قَوْمِ اِنَّمَا هٰـذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِىَ دَارُ الْقَرَارِ (٣٩) »

"(Firavun âlinden gizlice iman eden kişi kavmine şöyle dedi:) **Ey kavmim! Bu dünya hayatı ancak bir metâ'** (geçici bir eğlence) **dir. Şüphesiz ahiret ise dâr-ı karar** (gerçekten kalınacak yurt) **ancak odur."** *(Mümin Sûresi:39)*

Mevlâ Tealâ, dünyayı zemmedip, ahiretin daha hayırlı olduğunu beyan ederek, kâfirlerin dünyayı tercihlerinin, gerektiği şekilde akıllarını kullanmamalarından ileri geldiğini açıkladıktan sonra, onların Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i tasdik hakkında da gerektiği şekilde düşünmediklerini ve bu yüzden inkâra düştüklerini, bunun da Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i çok üzdüğünü belirterek, Habibini teselli etmek üzere şöyle buyuruyor:

قَدْ نَعْلَمُ اِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِى يَقُولُونَ فَاِنَّهُمْ لاَ يُكَذِّبُونَكَ وَلٰكِنَّ الظّٰالِمِينَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ (٣٣)

KELİME MANASI (33)

(قَدْ نَعْلَمُ) **Muhakkak biz biliyoruz,** neyi? (اِنَّهُ) **şüphesiz ki şan,** (لَيَحْزُنُ) **elbette üzüyor,** kimi? (كَ) **seni,** ne? (الَّذِى) **o şey ki,** (يَقُولُونَ) **diyorlar,** (فَاِنَّهُمْ) **şüphesiz ki onlar,** (لاَ يُكَذِّبُونَ) **yalanlamıyorlar,** kimi? (كَ) **seni,** (وَلٰكِنَّ الظّٰالِمِينَ) **lâkin zalimler,** (بِاٰيَاتِ اللّٰهِ) **Allah'ın ayetlerini,** (يَجْحَدُونَ) **inkâr ediyorlar.**

MEALİ ŞERİF

Şu hakikati gerçekten biliyoruz ki, onların söyleye geldikleri (sözler) **elbette seni üzmektedir.** (Aslında) **şüphesiz ki onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler Allah'ın ayetlerini bile bile inkâr ediyorlar.**

İ Z A H A T

Ayet-i celilenin iniş sebebi hakkında tefsirlerde beş görüş zikredilmektedir:

1- Tefsir-i Mukatil, Zâdü'l-Mesîr, Vâhidî, Bahr-i Muhit ve Fahrurrazî tefsirlerinde zikredildiğine göre, Kureyş'ten Hâris ibni Âmir isimli bir adam Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e:

"Ya Muhammed! Vallahi sen bu zamana kadar bize hiç yalan söylemedin ki, bu gün seni itham edelim, velâkin sana uyarsak memleketimizden çıkarılırız." demesi üzerine bu ayet-i celile inmiştir. Bu rivayet Ebû Salih vasıtasıyla İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakledilmiştir.

İmam-ı Mukatil şöyle demiştir: "Bu Hâris, açıkta Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i inkâr eder, güvendiği kimselerle tenhada kaldığında ise, 'Muhammed yalan ehlinden değildir, ben onun doğru olduğunu sanıyorum' derdi. İşte ayet-i celile bu kişi hakkında inmiştir."

2- İbni Ebî Hâtim, Taberî, Zâdü'l-Mesîr, Hâkim ve Tirmizî'de, Naciye ibni K'ab'ın, Hazreti Ali *(Radıyallahu Anhum)* dan naklettiğine göre, bir kere Ebû Cehl'in, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: "Biz seni yalanlamıyoruz, velâkin senin getirdiğin şeyi yalanlıyoruz" demesi üzerine Allah-u Tealâ:

« ... فَاِنَّهُمْ لاَ يُكَذِّبُونَكَ وَلٰكِنَّ الظّٰالِمِينَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ »

Ayet: 33

"Onlar seni yalanlamıyorlar velâkin o zalimler Allah (-u Tealân) **ın ayetlerini inkâr ediyorlar."** kavl-i şerifini indirdi. *(Tirmizî, Tefsir:7, No:3064, 5/261, Hakim, Müstedrek, No:3230, 2/345)*

3- İbni Ebî Hâtim, Süyûtî ve Zâdü'l-Mesîr tefsirlerinde, Ebû Yezîd el-Medenî *(Radıyallahu Anh)* dan nakledildiğine göre, bir kere Ebû Cehl Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile karşılaştığında onunla musafaha etti, kendisine:

"Bu, dinden çıkmış adamla mı musafaha ediyorsun?" denilince, Ebû Cehl: "Vallahi! Şüphesiz ben onun gerçek bir peygamber olduğunu biliyorum velâkin biz ne zaman Abd-i Menaf oğullarına tâbî olduk?" demesi üzerine Allah-u Tealâ bu ayet-i kerimeyi indirmiştir. *(İbni Ebî Hâtim, No:7239, 4/1283)*

4- Taberî, Beğavî, Fahrurrazî, Ebussuûd ve Hâzin tefsirlerinde Süddî *(Rahimehullah)* dan bu ayet-i celilenin izahında nakledildiğine göre, Bedir günü olduğunda Ahnes ibni Şerîk, Zühre oğullarına:

"Ey Benî Zühre! Muhakkak ki Muhammed sizin kız kardeşinizin oğludur, bu sebeple siz onu müdafaa etmeğe daha lâyıksınız. Eğer o, gerçek peygamber ise, zaten onunla savaşamazsınız, yalancı ise de sizler kız kardeşinizin oğlunu müdafaaya daha hak sahibisiniz! O hâlde siz burada durun da, ben Ebu'l-Hakem (Ebû Cehl) e gideyim, eğer Muhammed mağlûp olursa, siz selâmetle dönersiniz, galib olsa da, sizin kavminiz size bir şey yapmaz." dedi.

Bu kişinin adı Übeyy iken o gün (ziyade geri kaçan manasında) Ahnes diye isimlendi. Ahnes'le Ebû Cehl karşılaşıp yanlız kaldıklarında, Ahnes ona: "Ya Ebe'l-Hakem! Bana Muhammedin doğru veya yalancı olduğunu bildir, çünkü burada senden ve benden başka, Kureyş'ten sözümüzü dinleyen bir fert yok." deyince,

Ebû Cehl ona: "Yazık sana! Vallahi, şüphesiz Muhammed elbette sadıktır, Muhammed hiç yalan söylememiştir velâkin Kusayy oğulları livâ'yı (sancağı), hicâbeti (Kâbe'nin perdedârlığını), sikâyeti (hacıları sulama işini), ve nübüvveti (peygamberliği) alıp götürürlerse, Kureyş'in diğerlerine ne kalır?" dedi. Bunun üzerine Allah-u Tealâ bu ayet-i celileyi indirdi. *(Taberî, Câmi'u'l-Beyan, No:13196, 5/181)*

İbni Kesîr tefsirinde Muhammed ibni İshak *(Rahimehullah)* ın, Zührî *(Rahimehullah)* dan, Ebû Cehl'in kıssasını şöyle naklettiği zikredilmiştir: Bir gece, Ebû Cehl, Ebû Süfyân ve Ahnes ibni Şerîk'ten her biri, birbirlerinden habersiz olarak, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, evinde gece namaz kılarken okuduğu Kur'an-ı Kerimi dinlemek için çıktılar.

Onlardan her biri kendileri için oturacak bir yer bularak dinlemeye başladılar ve sabaha kadar dinlediler. Fecir doğunca (imsak vakti olunca) dağıldılar. Fakat yolları birleşince birbirlerini tenkit ederek: "Bir daha böyle bir şey yapmayın, bazı cahiller sizi bu hâlde görseler içlerine şüphe düşürürsünüz." dediler ve ayrıldılar.

İkinci gece olduğunda yine her biri evvelki gecedeki yerine dönerek fecir doğuncaya kadar dinleyip dağıldılar, yine yolda birleşince, ilk defa konuştukları sözleri tekrar ederek ayrıldılar.

Üçüncü gece olduğunda aynı durum vuku bulunca bu sefer birbirlerine: "Bu sefer bir daha geri dönmeyeceğimize söz vermeden ayrılmayalım" dediler ve bunun üzerine anlaşarak dağıldılar.

Sabah olunca Ahnes asasını alarak çıkıp Ebû Süfyan'ın evine gitti ve ona: "Ya Eba Hanzale! Muhammed'den duydukların hakkında bana görüşünü bildir" deyince, o: "Ya Eba Sa'lebe! Vallahi bazı şeyler duydum ki onları anladım, ne kastedildiğini de anladım. Bazı şeyler de işittim ki ne manasını anladım, ne de maksadını anladım" diye cevap verdi. O zaman Ahnes: "Senin yemin ettiğine yemin olsun ki ben de öyle!" dedi.

Sonra onun yanından çıkarak Ebû Cehl'e geldi, evine girerek: "Ya Ebe'l-Hakem! Muhammed'den işittiklerin hakkında re'yin nedir?" diye sorunca o: "Ne duydum ki? Biz ve Abd-i Menafoğulları şeref hususunda çekiştik, onlar yedirdi, biz de yedirdik, onlar (düşmana) saldırdı, biz de saldırdık, onlar verdi, biz de verdik, diz dize gelip iki yarış atı gibi birbirine yaklaşınca, onlar:

'Bizim içimizde kendisine gökten vahiy gelen bir nebi var' dediler. Şimdi biz böyle bir şeye nasıl yetişiriz? Vallahi biz ona ebediyyen iman da etmeyeceğiz, onu tasdik de etmeyeceğiz" şeklinde cevap vermesi üzerine Ahnes onu terkederek kalktı gitti. *(İbni Hişam, es-Sîretü'n-Nebeviyye, 1/250, İbni Kesir, 2/121)*

Bu üç kişiden Ebû Süfyan ile Ahnes'e iman nasiboldu, Ebû Cehl ise inad ve kibrinden ötürü bu şerefe nail olamadı (ulaşamadı).

5- Zâdü'l-Mesîr ve Dürrü'l-Mensûr tefsirlerinde Ebû Salih'ten naklen zikredildiğine göre, müşrikler Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i gördüklerinde kendi aralarında "Muhakkak o peygamberdir" diyor (fakat yine de inanmıyor) lardı, işte bunun üzerine bu ayet-i celile inmiştir. *(İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, 3/28, Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/264)*

Lübâb tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilenin başında geçen (قَدْ) harfi hakkında üç görüş vardır.

1- Tahkîk (kesinlik ifade etmek) içindir ki buna göre mana: "Muhakkak biz biliyoruz" demektir.

2- Zemahşerî ve Tebrîzî'nin beyanlarına göre, teksir (çokluk) ifade etmek için getirilmiştir ki, buna göre mana: "Çok kere biz biliyoruz" şeklindedir. Ruhu'l-Beyan sahibi de bu görüşü tercih etmiştir.

3- İbni Mâlik*(Rahimehullah)* ise, "Bazı kere (قَدْ), muzâri' üzerine dahil olup, taklil (azlık ifade etmek) ve manayı maziye çevirmek için getirilir, aynı zamanda tahkik ve te'kid manalarını da ifade eder" demiş ve bu ayet-i kerimeyi misal olarak zikretmiştir. Buna göre mana: "Bazı kere muhakkak biz şunu bildik" şeklindedir.

Şihâbuddîn *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu son iki manadaki teksîr ve taklîl (çokluk ve azlık) ifadeleri Mevlâ Tealâ'nın ilmi hakkında olmayıp, ilmin müteallâkatı ile ilgili olarak kabul edilmelidir ki, bundan maksat, Allah-u

Tealâ'nın bilgisinin çok kere veya az kere taallûk etmesidir, yoksa Mevlâ Tealâ'nın ilminde çokluk ve azlık söz konusu olamaz.

Ümeyye ibni Ebi's-Salt'in:

« وَ قَدْ تُدْرِكُ الْاِنْسَانَ رَحْمَةُ رَبِّهِ وَلَوْ كَانَ تَحْتَ الْاَرْضِ سَبْعِينَ وَادِياً »

"Bazı kere insana Rabbisinin rahmeti ulaşır,
Yerin altında yetmiş vadi (aşağısında kalmış) **olsa da."** şiirindeki (قَدْ) harfi de taklîl (azlık) manasındadır.

Tefsir-i Kebir'de zikredildiğine göre, küffar taifesi bir çok fırkalar hâlinde idi. Onlardan bazısı beşerden resul olmayacağını, Allah-u Tealâ'nın resulü olacak kişinin melekler cinsinden olması gerektiğini kabul ettiğinden Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nübüvvetini (peygamberliğini) inkâr etmekteydi ki Allah-u Tealâ bu sure-i celilede bu kişilerin şüphelerini evvelce zikretmiş ve cevaplarını vermiştir.

İnkârcıların bir kısmı ise, "Muhammed bize haşr'ı ve neşr'i haber vermektedir. Bu ise muhaldir." diyerek, öldükten sonra dirilmenin imkânsızlığını ileri sürmek suretiyle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in risaletini ta'na (peygamberliğini tenkide akılları sıra) delil getiriyorlardı ki, Mevlâ Tealâ daha önce buna da bir kaç vecihle cevap buyurmuştur.

Onlardan diğer bir grup ise, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yüzüne karşı sefihçe uygun olmayan sözler söylüyorlardı ki, Mevlâ Tealâ'nın bu ayet-i celilede bahsetmiş olduğu husus budur.

Ulema, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i üzen şeyin ne olduğu hususunda bir kaç görüş üzere ihtilâf etmişlerdir.

1- Müşrikler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, bir sihirbaz, bir şair,bir kâhin ve bir mecnun (deli) olduğunu söylüyorlardı. Bu görüş Hasen-i Basrî *(Radıyallahu Anh)* dan nakledilmiştir.

2- Bir görüşe göre müşrikler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e iman etmeyeceklerini, onun dinini ve şeriatını kabul etmeyeceklerini açıkça söylüyorlardı ki bu, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i mahzun ediyordu.

3- Yine onların Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e yalan ve uydurmayı nisbet ettikleri de söylenmiştir.

Mevlâ Tealâ'nın: (فَاِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ) kavl-i şerifindeki fiili kıraat imamlarından Nafi' ve Kisâî *(Rahimehumallah)* ifa'l babından olmak üzere: (لَا يُكْذِبُونَكَ) şeklinde okumuşlardır ki, bunun manası hakkında iki görüş vardır.

1- İbni Kuteybe *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, mana "Onlar seni yalancı olarak bulmuyorlar" şeklindedir ki, buna göre (اَفْعَلَ) nin hemzesi vicdan (bulma) manasındadır.

2- İbnü'l-Enbârî *(Rahimehullah)* ın görüşüne göreyse mana "Onlar senin getirdiğin şeyi yalana nisbet etmiyorlar, ancak onlar Allah-u Tealâ'nın ayetlerini inkâr ederek, kendilerini azaba hedef ediyorlar." demektir ki, buna göre hemze nisbet içindir. Nitekim şairin:

« وَطَائِفَةٌ قَدْ اَكْفَرُونِى مِنْ مَحَبَّتِكُمْ وَطَائِفَةٌ قَالُوا مُسِيءٌ وَمُذْنِبٌ »

"(Ey ehl-i Beyt!) **bir taife, sizi sevmemden ötürü beni küfre nisbet ettiler. Diğer bir grup ise: 'Kötü ve günahkârdır' dediler."** sözündeki hemze de nisbet içindir.

İbni Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamza ve İbni Âmîr *(Rahimehumullah)* a göreyse, fiil, tef'îl babından olmak üzere, (فَاِنَّهُمْ لَايُكَذِّبُونَكَ) şeklinde okunmuştur ki, bunun manası hakkında beş söz vardır.

1- "Onlar seni bir delile dayanarak tekzib etmiyor velâkin inat ve iftira yüzünden yalanlıyorlar" demektir ki, bu mana, Katade ve Süddî *(Rahimehumallah)* dan nakledilmiştir.

2- "Onlar senin doğruluğunu bildikleri için sana yalancıdır demiyorlar velâkin senin getirdiğin dini tekzib ediyorlar." şeklindedir ki bu mana, Naciye İbni K'ab ve Ebû Meysere *(Rahimehumullah)* dan menkuldür.

3- "Onlar, tenhada kaldıklarında seni yalanlamıyor velâkin sana karşı olan düşmanlıklarından ötürü açıkta seni tekzib ediyorlar." Bu mana, İbni Sâ'ib ve Mukatil *(Rahimehumallah)* dan mervidir.

4- "Onlara kendi kitaplarında olan ilimlerden bazısını haber verdiğin zaman seni yalanlama imkânı bulamıyorlar."

5- "Onlar, senin sadık olduğunu bildiklerinden (dilleriyle yalanlasalar da) kalpleriyle tekzib etmiyorlar." Bu son iki manayı İmam-ı Zeccâc zikretmiştir.

Ebû Ali *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, iki lâfız farklı olsa da iki kıraatın manasının bir olması caizdir, ancak bir şeye nisbet hususunda tef'îl babı if'âl babına nazaran çokluk ifade etmektedir.

Bu ayet-i celilenin zahiri, müşriklerin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i yalanlamadıklarını, ama Allah-u Tealâ'nın ayetlerini bile bile inkâr ettiklerini beyan etmektedir ki âlimler bu iki işin arasını cemetmek (birleştirmek) hususunda değişik görüşler açıklamışlardır.

1- Müşrikler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i gizli bir biçimde değil de alenî olarak (açıkça) yalanlıyorlar ve Kur'an ile sünneti bile bile inkâr ediyorlardı. Bu görüşün sahipleri, bu izahın doğruluğunu açıklamak için geride zikredilen sebeb-i nüzül'lerden Hâris ibni Âmir ile Ahnes ibni Şerik'in sözlerini delil olarak açıklamışlardır.

Buna göre ayet-i celilenin manası: "Kureyş topluluğu seni kalben yalanlamıyorlar, fakat senin peygamberliğini bile bile, dilleriyle zahiren yalanlıyorlar" demektir ki, bu mana müsteb'ad (uzak görülmüş) değildir.

Bunun bir nazîri (benzeri) de Firavun ve kavmi hakkında buyurulan:

« وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا ... (١٤) »

"Nefisleri onları (vicdanları o ayetleri) **yakînen doğru olarak bildiği hâlde, zulüm ve kibirlerinden dolayı yine de bunları inkâr ettiler."** *(Neml Sûresi:14 den)* kavl-i şerifidir.

٦٦ – عَنْ أَبِي صَالِحٍ قَالَ: جَاءَ جِبْرِيلُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ جَالِسٌ حَزِينٌ فَقَالَ لَهُ: مَا يُحْزِنُكَ؟ فَقَالَ: كَذَّبَنِي هٰؤُلَآءِ! فَقَالَ لَهُ جِبْرِيلُ: إِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ، إِنَّهُمْ لَيَعْلَمُونَ أَنَّكَ صَادِقٌ ، ﴿ وَلٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللهِ يَجْحَدُونَ ﴾

66 - Ebû Salih *(Rahimehullah)* dan nakledilen şu rivayet de bu görüşün doğruluğuna delâlet etmektedir: Bir kere Cibrîl *(Aleyhisselâm)*, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e geldiğinde onu üzüntülü bir vaziyette oturur hâlde bulunca, "Seni üzen nedir?" diye sorması üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Bunlar beni yalanladı" diye cevap verdi, o zaman Cibrîl *(Aleyhisselâm)* ona: "Onlar, seni yalanlamıyorlar, çünkü senin gerçekten doğru olduğunu elbette biliyorlar velâkin o zalimler Allah-u Tealâ'nın ayetlerini bile bile inkâr ediyorlar" dedi. *(Taberî, No:13194, 5/181)*

2- Ayet-i celile şu şekilde de te'vil edilebilir:

"Onlar seni uzun zamandır tecrübe edip, hiç bir yalanına rastlamadıklarından 'Emîn (güvenilir kişi)' diye isimlendirdikleri için, sana, 'Sen yalancının birisin' diyemiyorlar, fakat senin nübüvvet ve risaletinin sıhhatini (peygamberliğinin doğruluğunu) iki sebepten biriyle inkâr ediyorlar" :

a) Ya onlar: "Muhammed'e bir nevi delilik ve akıl noksanlığı arız oldu da bu yüzden kendisini Allah-u Tealâ tarafından gönderilmiş bir resul olarak hayal ediyor." diye inanmaktadırlar ki, bu takdirde onlar Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i yalancılığa nisbet etmemiş olurlar.

b) Ya da onlar: "O, diğer işlerin hiç birinde yalan söylemedi, aksine her hususta güven sergiledi, ancak bu peygamberlik iddiası müstesna" demektedirler.

3- Ayet-i celileye şu mana da verilebilir: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in iddiasına uygun olarak kesin mucizeler zuhur ettiği hâlde kavmi onu yalanlamakta ısrar edince, Allah-u Tealâ, Habibine:

"O kavim, seni değil aslında beni yalanlıyorlar" buyurmuştur. Bunun bir örneği de şudur: Bir kimse, başka birisinin kölesine alçaltıcı bir muamele yaptığı zaman, kölenin sahibi "Ey köle! Aslında o sana değil bana hakaret etti." der ki, bu ifadeden maksadı, köleye hakaret yapılmış olduğunu inkâr etmek değil, aksine işi büyütüp meselenin önemini ortaya koymaktır.

Dolayısıyla bu sözün gerçek manası, köleye yapılan hakaretin, sahibine hakaret sayılacağını ortaya koymaktır. Bunun bir nazîri de:

« ... (١٠) انَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ انَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ »

"(Habibim!) **Şüphesiz ki sana bî'at edenler,** (gerçekte) **ancak Allah** (-u Tealây) **a bî'at etmiş olurlar."** *(Fetih Sûresi:10 dan)* ayet-i celilesidir.

Mazharî tefsirinde zikredildiği üzere, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i tekzib, hakikatte Allah-u Tealâ'yı yalanlamaktır. Nitekim Abdullah ibni Muğaffel *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٦٧– عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مُغَفَّلٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « مَنْ اٰذَانِى فَقَدْ اٰذَى اللّٰهَ »

67 - **"Bana eziyet eden, muhakkak Allah** (-u Tealây) **a eziyet etmiş olur."** *(Tirmizi, Menâkib:59, No:3863, 5/696, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:20572, 7/341)* hadis-i şerifi de bu manadadır.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde buraya şöyle mana verilmiştir: "Habibim! Onların senin hakkında yaptıkları tekzib ve inkârlar hakikatte bana racidir, çünkü sen, Allah-u Tealâ'nın gayrı herşeyden fani olup, Allah-u Tealâ ile bâkisin. Bu yüzden ben onlardan en şiddetli bir şekilde intikam alacağım"

4- Fahrurrazi *(Rahimehullah)* bu makamda hatırına şöyle bir te'vilin geldiğini açıklamıştır: (فَانَّهُمْ لَايُكَذِّبُونَكَ) **"Onlar sadece seni yalanlamıyorlar,** aksine mucizenin doğruluğa delâlet ettiğini genel manada inkâr ediyorlar. Nitekim:

(وَلٰكِنَّ الظّٰلِمِينَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ) **"Velâkin o zalimler Allah-u Tealâ'nın ayetlerini bile bile inkâr ediyorlar"** kavl-i şerifinden kastedilen de budur ki bundan maksat, "Onlar, gördükleri her mucizeye sihirdir diyerek, mucizenin alelıtlak (umumi olarak) doğruluğa delâlet ettiğini inkâr ediyorlar, dolayısıyla onlar özellikle seni yalanlamıyor bilâkis bu münkirler bütün nebi ve resulleri tekzib ediyorlar" demektir.

Zâdü'l-Mesir tefsirinde zikredildiğine göre, burada geçen: **"Allah'ın ayetleri"** hakkında üç söz vardır:

1- Süddî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* dir.

2- İbni Sâ'ib *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve Kur'an-ı Kerim'dir.

3- İmam-ı Mukatil *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, sade Kur'an-ı Kerim'dir.

Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu makamda şunları söylemiştir: "Bu ayet-i celile, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e bir ta'ziye ve teselli mesabesinde olup, şöyle hitabetmektedir: "Senin hakkında dediklerini muhakkak biz bilmekteyiz, onlar bu sözleri bizim sebebimizle ve bizim için sana söylemişlerdir, biz sana nübüvvet mührünü vurmadan evvel sen onların arasında çok büyük bir makam sahibi idin ve sana "Muhammedü'l-Emin" diyorlardı.

Ayet: 33

Madem ki başına gelen bizden sebeptir, ecri de bizim yanımızda zayî değildir. Dolayısıyla onlara karşı, seninle bizim hâlimiz:

« اَشاعُوا لَنا فِى الْحَىِّ اَشْنَعَ قِصَّةٍ وَكانُوا لَنا سِلْماً فَكانُوا لَنا حَرْباً »

"Onlar, bizim hakkımızda millet içinde en çirkin sözleri yaydılar, Evvelce bizimle barışıkken, sonradan bize düşman oldular." sözünde olduğu gibidir."

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i teselli eden diğer ayet-i kerimeler:

« ... فَلا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكافِرِينَ (٦٨) »

"Artık kâfirler topluluğuna karşı üzülme" *(Maide Sûresi:68 den)*

« وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِما يَقُولُونَ (٩٧) فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السّاجِدِينَ (٩٨) وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ (٩٩) »

"Andolsun, onların söylemekte oldukları şeyler yüzünden, nefsinin darlandığını (canının sıkıldığını) **kesinlikle biliyoruz. O halde sen Rabbini hamd ile tesbîh et ve secde edenlerden ol! Ve sana yakîn** (ölüm) **gelinceye kadar Rabbine ibadet et!"** *(Hicr Suresi:97-99)*

« فَلَعَلَّكَ باخِعٌ نَفْسَكَ عَلىٰ اٰثارِهِمْ اِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٰذَا الْحَدِيثِ اَسَفاً (٦) »

"Bu söze (Kur'an-ı Kerim'e) **inanmazlar** (da bu yüzden helâk olurlar) **sa, peşlerinden üzüntü ile ola ki sen kendini helâk edeceksin."** *(Kehf Sûresi:6)*

« لَعَلَّكَ باخِعٌ نَفْسَكَ اَلاَّ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ (٣) »

"Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendini helâk edeceksin (onlar için bu kadar üzülmene değmez)." *(Şuara Sûresi:3)*

« ... فَلا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَراتٍ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِما يَصْنَعُونَ (٨) »

"(Habibim!) Senin nefsin onlar üzerine hasretlere gitmesin (niçin inanmıyorlar diye üzülerek kendini helâk etme), **şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ), **onların neler yapmakta olduklarını ziyade bilicidir. "** *(Fatır Sûresi:8 den)*

Mevlâ Tealâ, kâfirlerin resulünü inkârlarının, gerçekte kendi ayetlerine ait olduğunu beyanla Habibini teselli buyurduktan sonra, bu tekzibin geçmiş ümmetlerde de vuku bulduğunu açıklayarak, ikinci bir defa tesliye etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلٰى مَا كُذِّبُوا وَ اُوذُوا حَتّٰى اَتٰيهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ وَلَقَدْ جَآءَكَ مِنْ نَبَاِئ الْمُرْسَلِينَ (٣٤)

KELİME MANASI (34)

(وَلَقَدْ كُذِّبَتْ) **Andolsun ki, muhakkak tekzib olundu** (yalanlandı), kimler? (رُسُلٌ)**peygamberler,** kimden evvel? (مِنْ قَبْلِكَ) **senden evvel,** (فَصَبَرُوا) **sabrettiler,** neye? (عَلٰى مَا كُذِّبُوا) **yalanlanmalarına,** bu manaya göre (مَا) mastariyedir, daha? (وَ اُوذُوا) **eziyet olundular,** bu manaya göre (وَ اُوذُوا) cümlesi, (كُذِّبَتْ) üzerine atfedilmiştir. (صبروا) üzerine de atfedilmiş olabilir, (كذبوا) üzerine atfedilmesi de caiz görülmüştür. O zaman mana: "Eziyet olunmalarına da sabrettiler." demektir. Ne zamana kadar sabrettiler? (حَتّٰى اَتٰى) **gelinceye kadar,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne? (نَصْرُنَا) **bizim yardımımız,** (وَلَا مُبَدِّلَ) **değiştirecek hiç bir kimse yoktur,** neyi? (لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ) **Allah'ın kelimelerini** (peygamberlerine yardım edeceğine dair indirdiği ayetleri), (وَلَقَدْ جَآءَ) **andolsun ki muhakkak geldi,** kime? (كَ) **sana,** ne? (مِنْ نَبَاِئ الْمُرْسَلِينَ) **peygamberlerin haberlerinin bazısı,** bu manaya göre (مِنْ) teb'îz için olup, mecruru ile beraber (جَاءَ) nin fâi'lidir. (جَاءَ) nin fî'linin mahzuf olup (جَارٌ مَعَ الْمَجْرُورِ) un, onun sıfatı veya hâli olduğunu söyleyenler de olmuştur. Buna göre mana: "Sana peygamberlerin haberlerinden olan o haber geldi." demektir.

MEALİ ŞERİF

Andolsun ki, elbette senden önceki peygamberler de muhakkak yalanlanmıştı da, yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine karşı sabretmişlerdi. Neticede onlara yardımımız geldi. Allah'ın kelimelerini (dostları hakkındaki yardım vaadini) **değiştirebilecek hiç bir kimse yoktur. Andolsun ki, elbette peygamberlerin haberlerinden bazısı sana da geldi.**

İ Z A H A T

Tefsir-i Mukâtil'de zikredildiğine göre; Mekke kâfirleri "Ya Muhammed! Geçmiş peygamberler, ümmetlerine bir takım mucizeler getirdiği gibi, senin de bize böyle bir mucize getirmene engel nedir? Eğer bunu yaparsan seni tasdik ederiz, yoksa sen yalancısın." demeleri üzerine, Allah-u Tealâ bu ayet-i celileyi indirerek Habibini, onların bu inkârlarına karşı sabra ve kendinden evvel geçen peygamberlere uymaya teşvik etmiş ve bu hususta teselli buyurmuştur.

Beğavî ve Fahrurrazi *(Rahimehumallah)* ın beyanlarına göre, Allah-u Tealâ bir önceki ayet-i celilede, Habibinin yalanlanmasının, aslında Allah'ın yalanlanması yerine geçtiğini beyan ederek, resulünün kalbinden hüznü giderdiği gibi, bu ayet-i celilede de onun kalbinden üzüntüyü uzaklaştırmak için başka bir yol açıklamıştır ki o da şudur:

"Habibim! Diğer ümmetler de peygamberlerine bu gibi muamelelerde bulunmuşlar, o enbiya ise, kendilerine yardım, fetih ve zafer gelinceye kadar onların inkâr ve eziyetlerine sabretmişlerdir. Sen bütün âlemlere gönderildiğine göre, bu yola yapışmaya daha evlâsın, dolayısıyla o peygamberler gibi sen de sabret ki, onlar gibi zafere ulaşasın."

Daha sonra Mevlâ Tealâ: (وَلاَ مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللهِ) **"Allah** (-u Tealân) **ın kelimelerini** (kararlarını) **değiştirebilecek** (hiç bir kişi ve kuvvet) **yoktur."** cümlesiyle bu vaadini te'kid edip kuvvetlendirmiştir ki bu, "Allah-u Tealâ'nın sana yardım sözü hak ve doğrudur. Bu vaadden dönülmesi ve değiştirilmesi gibi bir şey mümkün değildir." demektir. Bunun bir nazîri (benzeri) de:

« وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ (١٧١) اِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ (١٧٢) وَاِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ (١٧٣) »

"Andolsun ki, gönderilmiş kullarımız hakkında bizim kelimemiz sebkat etmiş (şu sözümüz ezelde geçmiş)**tir ki, şüphesiz onlar elbette yardım olunmuşlardır ve muhakkak ki bizim ordumuz elbette galiplerdir."** *(Sâffât Sûresi:171-173)* kavl-i şerifiyle,

« كَتَبَ اللهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلِى اِنَّ اللهَ قَوِىٌّ عَزِيزٌ (٢١) »

"Allah (-u Tealâ)**: 'Elbette ben galip geleceğim, resullerim de'** (diye ezelde) **yazmıştır. Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **çok kuvvetlidir, pek izzetlidir."** *(Mücadele Sûresi:21)*,

« اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْاَشْهَادُ (٥١) »

"Şüphesiz ki, biz resullerimize de, iman edenlere de hem dünya hayatında, hem de şahitlerin dikileceği gün elbette yardım edeceğiz." *(Mü'min Sûresi:51)* ayet-i celileleridir ki, özetle maksat: Allah-u Tealâ'nın kelâmında hulf'ün muhal olduğu (sözlerinden caymasının imkânsızlığı) nı açıklamaktır.

Ebussuûd Efendinin beyanına göre, (رُسُلٌ) kelimesindeki tenvîn, tefhîm ve teksîr (büyültmek ve çoğaltmak) için olduğundan mana: "Elbette senden evvel yüce şan sahibi bir çok peygamberler tekzib edilmiştir" şeklindedir.

Âlûsî ve Tâcu't-Tefâsir de zikredildiğine göre; bu ayet-i celile, yardımın ancak sabredenlerin nasibi olduğuna işaret etmekte olup, (نَصْرُنَا) **"Bizim yardımımız"** ifade-i celilesi ise, yardımın Allah-u Tealâ'ya izafeti ile büyüklüğüne delâlet etmektedir. Nitekim İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ...وَاعْلَمْ اَنَّ مَعَ الصَّبْرِ النَّصْرَ. وَاعْلَمْ اَنَّ مَعَ الْكَرْبِ الْفَرَجَ. وَاعْلَمْ اَنَّ مَعَ الْعُسْرِ الْيُسْرَ»

"Bil ki! Yardım sabırla beraberdir. Yine bil ki! Belânın açılması sıkıntıyla beraberdir. Şunu da bil ki! Kolaylık zorlukla beraberdir." *(Hâkim, el-Müstedrek, No:6303, 3/623, Tirmizî, Kıyame:59, No:2516, 4/667, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:2669, 1/628, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:11343, 11/123, Ebû Nu'aym, Hilyetü'l-Evliya, 1/314)* hadis-i şerifi bu manadadır.

Zâdü'l-Mesîr ve Mâverdî tefsirlerinde, ayet-i celilede geçen:

(وَلاَ مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللهِ) **"Allah** (-u Tealân) **ın kelimeleri için bir mübeddil yoktur."** kavl-i şerifine bir kaç türlü mana verilmiştir.

1- "Allah-u Tealâ'nın sözleri için bir hulf (bozulma) yoktur" Bu mana İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilmiştir.

2- "Allah-u Tealâ'nın haber verdiği ve emir buyurduğu şeyleri değiştirecek yoktur." Bu görüş Zeccâc *(Rahimehullah)* dan menkuldür.

3- "Kulları hakkındaki geçerli kaza ve hükümlerini değiştirecek bir kuvvet yoktur." Bu manaya göre, (وَ لَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ) **"Azap kelimesi kâfirler üzerine hak oldu"** *(Zümer Sûresi:71 den)* kavl-i şerifinde olduğu gibi, kelime tabiri, hüküm manasını ifade etmektedir ki, bu ve bir önceki görüşe göre mana:

"Allah-u Tealâ'nın kelimelerinin hükmünü değiştirecek ve O'nun hükmettiği bir meseleyi bozacak hiçbir kimse yoktur. O, peygamberlerine yardım edeceğine hükmetmiştir." şeklindedir.

4- İfade-i celilenin zahiri, ihbar (haber vermek) şeklinde olsa da,

(لاَ رَيْبَ فِيهِ) **"Onda** (Kur'an-ı Kerimde) **hiç şüphe yoktur."** *(Bakara Sûresi:2 den)* kavl-i şerifi, "Onda şüphe etmeyin" manasında olduğu gibi, burada da kelâm nehiy (yasaklama) anlamındadır ki, "Kimse Allah-u Tealâ'nın kelimelerini değiştirmesin" demektir.

5- "Ne kadar çalışıp gayret etse de, hiç bir fert Allah-u Tealâ'nın kelâmını değiştirmeye güç yetiremez, çünkü Allah-u Tealâ muhkem lâfız ve sağlam hükümlerle onu, sapıkların lâfızlarıyla karışmaktan korumuştur. Bu yüzden yalancıların Allah-u Tealâ adına uydurdukları şeyler, peygamberlerin, O'nun tarafından tebliğ ettikleri hakikatlerle asla karışmaz." Bu son üç manayı İbnü'l-Enbârî *(Rahimehullah)* zikretmiştir.

6- "O'nun huccetini iptal edecek ve burhanını defedecek (kesin delillerini ortadan kaldıracak) hiç bir fert yoktur."

7- "Dostlarına yardım ve düşmanlarını helâk etmesi hususundaki beyanlarını yalan çıkaracak hiç bir şey yoktur." Bu son iki manayı Mâverdî *(Rahimehullah)* nakletmiştir.

Ayet: 34

8- Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre, bu kelimelerden, Mevlâ Tealâ'nın bütün kelimeleri (hüküm ve beyanları) muradedilmiş olabilir ki, kıymetli müjdeleri içeren ayetler de bunlardan bazısıdır. Tabiî ki Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in hakkında varid olan yardım vaadleri hayde hayde bu kelimelere dahildir.

Lâfza-i Celâle iltifat, hükmün illetini iş'âr içindir, yani, **"Bizim yardımımız"** buyurulduktan sonra, "Bizim kelimelerimiz" buyurulacak yerde mütekellim ifadesinden dönülerek, **"Allah'ın kelimeleri"** buyurulması, değiştirilmeme hükmünün sebebini açıklamak içindir.

Zira Lâfza-i Celâl'den anlaşılan ulûhiyyet (ilâh olma vasfı), ilâh olan zat'ın hiç bir işinde kimsenin kendisine galip gelememesini ve hiç bir sözünde aksama gibi bir şeyin vuku bulmamasını gerektirir.

Ayet-i celilenin zahirî ifadesi, Allah-u Tealâ'dan başka kimsenin, O'nun kelimelerini değiştirme imkânına sahip olmadığını yani, O'nun kelimelerinin ifade ettiği mananın tersini yaparak Allah-u Tealâ ile, her hangi bir muradını gerçekleştirmesinin arasına giremeyeceğini açıklamaktadır. Fakat Allah-u Tealâ'nın, umumi manada kendi kelimelerini değiştirmeyeceğine dair ayet-i celilede açık bir ifade yoktur. Aksine:

« مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (١٠٦) »

"Biz bir ayeti nesheder (hükmünü yürürlükten kaldırır) **veya onu unutturursak, mutlaka ya ondan daha iyisini veya bir benzerini getiririz. Bilmez misinki Allah** (-u Tealâ) **her şeye hakkıyla kâdirdir."** *(Bakara Sûresi:106)* kavl-i şerifiyle,

« وَاِذَا بَدَّلْنَا اٰيَةً مَكَانَ اٰيَةٍ ... (١٠١) »

"Biz bir ayetin yerine başka bir ayeti değiştirdiğimiz zaman ..." *(Nahl Sûresi:101 den)* gibi ayet-i celileler, kendisinin bir takım hikmetlere mebnî olarak az kere de olsa bazı kelimelerini zaman ve zemine göre değiştirebileceğini açıkça beyan etmektedirler. Daha bir çok naslar (deliller), Mevlâ Tealâ'nın, vaadini (müjdesini) değiştirmemekle beraber, va'îdi (tehdidi) ni değiştirebileceğini ifade etmektedirler.

9- "Allah-u Tealâ'nın kelimelerinden maksat, ümmetler hakkında ezeldeki takdir ve yazısı da olabilir ki, buna göre mana: "Evvelki ümmetlerin helâki vuku bulduğu gibi, seni yalanlayanların da helâki kesinlikle vaki olacaktır."

Mübeddil'in nefyi, tebdil'in nefyinden kinayedir, zira bir değiştirici olmadan değiştirme söz konusu olamaz ki bu, "Allah-u Tealâ'dan gayrısı, Allah-u Tealâ'nın muradını değiştirmekten acizdir. Allah-u Tealâ da peygamberlerine yardım hususundaki hükmünü değiştirmeyeceğine karar vermiştir." manasına gelmektedir.

İbni Atiyye tefsirinde beyan edildiğine göre, buradaki, **"Allah'ın kelimeleri"** ile kastedilen, özellikle bu ayet-i celilede haber verilen husus ise de, lâfız umumi geldiğinden Allah-u Tealâ'nın geçmiş bütün kelimelerini içine almaktadır.

Allah-u Tealâ'nın Tevrat ve İncil'deki kelimelerine gelince, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*ya göre onları da değiştirecek kimse yoktur. Yahudi ve hristiyanlar ise onları, harf ve lâfızlarını değiştirerek değil de yanlış yorumlayarak tahrif etmişlerdir. Bir çok ulema ise onların, kendi kitaplarının lâfızlarını da değiştirdikleri görüşünü kabul etmişlerdir ki bu, daha açık bir görüştür.

Zira Mevlâ Tealâ onlar hakkında: (بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللهِ) **"Allah'ın kitabından korumaları ile emrolundukları"** *(Maide Sûresi:44 den)* kavl-i şerifiyle, kitaplarını koruma işinin onlara tevdî' edildiğini (bırakıldığını) açıklamış, Kur'an-ı Kerim hakkında ise: (وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ) **"Elbette biz onu koruyucularız"** *(Hicr Sûresi:9 dan)* buyurarak, onu korumayı bizzat kendisinin üstlendiğini bildirmiştir. Bu yüzden onun hakkında bir tebdil söz konusu olamaz.

Zâdü'l-Mesîr tefsirinde nakledildiği üzere; İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* bu ayet-i celileye şöyle mana vermiştir: "Senden evvelki peygamberler benim sevabımı umarak, yalanlanmalarına sabretmişler ve eziyet olunmuşlar, o derece ki, testerelerle biçilmişler ve ateşle yakılmışlar, fakat neticede kendilerini inkâr edenlere azabetmemiz suretiyle yardımımıza kavuşmuşlardır.

Mehâyimî tefsirinde de şu manaya yer verilmiştir: "Geçmiş peygamberler, kendilerine yardımımız gelinceye kadar sabretmişler, yardımımız geldikten sonra da şükretmişler, böylece risalet ecriyle beraber sabır ve şükür mükâfatına da nail olmuşlardır. Sabır uzadıkça ecir ve şükür büyümüş, düşmanın da günahı artmış ve azabı şiddetlenmiştir."

Ayet-i celilenin sonundaki: (وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَأِ الْمُرْسَلِينَ) **"Andolsun ki sana resullerin haberlerinden geldi"** kavl-i şerifi, "Onları nasıl kurtardığımıza ve kavimlerini ne şekilde helâk ettiğimize dair haberleri Kur'an-ı Kerim'de sana geldi" demektir.

Ahfeş *(Rahimehullah)* buradaki (مِنْ) harf-i cerrini zaid (manaya etkisiz) kabul etmiş, diğerleri ise, müsbet (olumlu) bir cümlede bunun caiz olmadığını, ancak menfi (olumsuz) cümlelerde bu harfin zaid kabul edilebileceğini söyleyerek buradaki harfin, teb'îz (bir kısım) manasını ifade etmekte olduğunu ileri sürmüşlerdir ki buna göre mana: **"Andolsun ki sana da peygamberlerin haberlerinden bazısı gelmiştir"** demek olur.

Bu mana daha uygundur, zira Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelen haberler, bütün peygamberlerin değil, bazı peygamberlerin kıssalarıdır, nitekim:

« ورسلاً قد قصصناهم عليك ورسلاً لم نقصصهم عليك ... (١٦٤) »

"Öyle peygamberler (gönderdik) **ki onları** (n kıssalarını) **önceden sana anlattık. Öyle peygamberler de** (yolladık) **ki, sana onları anlatmadık."** *(Nisa Sûresi:164 den)* kavl-i şerifi bu mananın doğruluğuna delâlet etmektedir.

Ayet: 34

Ebussuûd Efendi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celilenin son cümlesi, kasemî (yemin mahiyetinde) olup, iki manadan birini beyan için getirilmiş olabilir:

1- Geçmiş peygamberlere bahşedilen yardımın kesinliğini ifade etmek ve bu arada Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e verilen müjdeyi kuvvetlendirmek için zikredilmiş olabilir ki, buna göre **"Peygamberlerin haberleri"** nden maksat, nice sıkıntılardan sonra da olsa, Mevlâ Tealâ'nın onlara yardım etme kıssalarıdır.

2- Geçmiş ümmetlerin inkârları, netice itibarıyla helâkları ve peygamberlerinin kurtuluşları hakkında geride zikredilenlerin tamamını ispat etmek için de getirilmiş olabilir ki, bu manaya göre, peygamberlerle ümmetlerin arasında geçenlerin tamamı, bu haberlere dahildir. Nitekim:

« اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَاْسَآءُ وَالضَّرَّآءُ وَزُلْزِلُوا حَتّٰى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ اَلَا اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرِيبٌ (٢١٤) »

"(Ey müminler!) **Yoksa siz, kendinizden önce geçen** (ümmet) **lerin** (yaşanıp) **mesel** (olmuş hâl) **leri, siz** (in başınız) **a da hiç gelmeden cennete gireceğinizi mi zannettiniz? Onlara** (öylesine) **şiddet** (korku, fakirlik) **ler ve sıkıntı** (hastalık ve acı) **lar isabet etti ve** (öyle) **sarsıldılar ki, peygamber** (leri) **ve onunla beraber iman edenler: 'Allah'ın yardımı ne zaman** (gelecek).' **dediler.** (İşte o zaman Mevlâ Tealâ Hazretleri tarafından onlara): **"Haberiniz olsun ki, şüphesiz Allah** (-u Tealân) **ın yardımı pek yakındır** (denildi)." *(Bakara Suresi:214)* mealindeki kavl-i şerif bu hakikati haber vermektedir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ'nın, Habibine şekavet ehlinin eziyetlerine sabır ve tahammülü emretmesi, cennetlerde, ancak dünyada çekilen belâya göre kavuşulacak olan dereceleri tekmili (kemale erdirerek tamamlaması) içindir. Nitekim haberde şöyle varid olmuştur:

وَ فِي الْخَبَرِ: « اِنَّ فِي الْجَنَّةِ مَقَامَاتٍ مُعَلَّقَةً فِي الْهَوَاءِ يَأْوِي اِلَيْهَا اَهْلُ الْبَلَاءِ كَالطَّيْرِ اِلٰى وَكْرِهِ وَلَا يَنَالُهَا غَيْرُهُمْ »

"Şüphesiz cennette havaya asılmış makamlar vardır ki, kuş, yuvasına sığındığı gibi, belâ ehli (dünyada belâ ve musibetlere rıza gösterenler) **oralara sokulurlar, onlardan başkası o makamlara ulaşamaz."** *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan, 3/27)*

Ayrıca dünyada çekilen belâlar gufran (günahların bağışlanmasın) a sebeptirler. Nitekim Mus'ab ibni Sa'd *(Radıyallahu Anh)* ın rivayet ettiği şu hadis-i şerif bu hususu açıkça ifade etmektedir.

٦٨ – عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ اَبِيهِ (رضى الله عنهما) قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: اَيُّ النَّاسِ اَشَدُّ

بَلاَءً؟ قَالَ: « اَلْاَنْبِيَاءُ ثُمَّ الْاَمْثَلُ فَالْاَمْثَلُ ، فَيُبْتَلَى الرَّجُلُ عَلَى حَسَبِ دِينِهِ فَاِنْ كَانَ دِينُهُ صُلْباً اشْتَدَّ بَلاَئُهُ ، وَاِنْ كَانَ فِى دِينِهِ رِقَّةٌ ابْتُلِىَ عَلَىٰ حَسَبِ دِينِهِ ، فَمَا يَبْرَحُ الْبَلاَءُ بِالْعَبْدِ حَتَّىٰ يَتْرُكَهُ يَمْشِى عَلَى الْاَرْضِ مَا عَلَيْهِ خَطِيئَةٌ »

68 - "Babam şöyle anlattı: Bir kere ben 'Ya Resulallah! Belâya uğramak cihetinden insanların en şiddetlisi kimdir (hangi insanların başına gelen belâlar daha fazla olur)?' diye sorduğumda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Peygamberler, sonra derecesine göre (Allah katında) **rütbece en üstün olanlar. Kişi, dini hasebince ibtilâ olunur** (dine bağlılığının kuvvetliliği ve zayıflığı nisbetinde belâya uğrar). **Eğer dini kuvvetli ise** (dindarlığı koyu ise) **belâsı şiddetli olur, şayet dininde rikkat** (dini yaşamasında gevşeklik ve zayıflık) **varsa, dinine göre ibtilâ olunur** (dindarlığının durumuna göre belâlara dûçar olur). **Nitekim belâ bir kuldan ayrılmayarak neticede onu, üzerinde her hangi bir hata olmaksızın yer üstünde yürür hâle getirir."** diye cevap buyurdu." *(Tirmizî, Zühd:56, No:2398, 4/601, İbni Mace, Fiten:23, No:4023, 2/1334, Dârimî, Rikak:67, No:2681, 2/776, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:1481, 1/364, Hâkim, el-Müstedrek, No.5463, 3/386, No:1281, 1/497, İbni Hibbân, No:2909, 4/253)*

En büyük belâ, musibet ve sıkıntıların, hiç günahları olmadığı hâlde, peygamberler *(Aleyhimüsselâm)* hazaratının başlarına gelmesinde bir takım hikmetler vardır.

1- Başka insanlar, nimetlerden zevk duydukları gibi onlar belâ ve musibetlerden zevk alırlar.

2- Onlar, mucizeler gösteren üstün insanlar olduğundan, başlarına hiç bir belâ ve musibet gelmemesi hâlinde bazı kimseler onların, insan üstü varlıklar olduğunu hatta ilâhlaştıklarını sanabilirler.

3- Peygamberlerin başlarına en büyük belâların geldiğini bilen ümmetler, belâlara karşı sabır ve tahammül gösterirken kendi başlarına gelenleri, peygamberlerin çektikleriyle mukayese ederek hafif görürler.

4- En çetin belâya uğrayan kimseler, Allah-u Tealâ'ya en çok iltica edip sığınan ve O'na en çok tazarru' (yakarış) da bulunan insan olurlar ki, bu hâl de en çok peygamberlere yakışır. Peygamberlerden sonra en şiddetli belâya uğrayanlar da, onlardan sonra Allah-u Tealâ'ya en yakın, O'nun katında mevkii en yüksek olan müminlerdir.

Hadis-i şeriften anlaşılan diğer bir mesele de, belâ ve musibetlerin, müminlerin günahlarının bağışlanmasına vesile oluşu ve bir kulun, bütün günahlarından arınıncaya kadar bir takım sıkıntılı hadiselere uğramasının onun yararına oluşudur.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: Kulun bu mükâfatlara nail olması için, uğradığı belâlara sabır ve rıza göstermesi gerekmektedir. Aksi takdirde bunca ecir ve sevapları yitirmesi kuvvetle muhtemeldir.

Özetle, belâ Allah-u Tealâ'nın kulları üzerinde bir kamçısıdır ki, böylece onlar, dünyaya meyledip onunla meşgul olmazlar ve at kamçıyla yerine koşturulduğu gibi, onlar da Allah-u Tealâ'nın kamçısının darbesinden Allah-u Tealâ'ya kaçarak hakiki karargâh olan ahireti kazanırlar.

Netice olarak, musibet ve belâlardan her hangi bir şey ile imtihana tutulan kişi, sabrederek akibet-i hamide'ye (güzel sonuca) ulaşır ve böylece hakikaten bu ümmet-i merhûme (Allah-u Tealâ'nın rahmetine mazhar olan ümmet-i Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*) den olma şerefine nail olarak, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in izine girmiş olur.

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)*bu ayet-i celile hakkında şu işârî manayı vermiştir: Bizim yolumuza giren, bizden sebep başına gelenlere sabreder, bu yüzden ne ticaretinde zarar eder, ne de hâli bize gizli kalır.

Bizi ancak sıkıntılarla tanıyan kişi, hükmümüze karşı gelmez, bizden sebep çektiklerini de göz bebekleri üstünde taşır.

« اِنَّ الْاُلٰى مَاتُوا عَلٰى دِينِ الْهَوٰى وَجَدُوا الْمَنِيَّةَ مَنْهَلاً مَعْسُولاً »

"Şüphesiz ki onlar, muhabbet dini üzere öldüler,
Ölümü çok tatlı bir kaynak olarak buldular."

Geçmiş peygamberlerin de tekzib edildiğine dair ayet-i kerimeler:

فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ جَآؤُا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ (١٨٤) «

"(Habibim!) **Eğer seni yalanlarlarsa** (üzülme), **gerçekten senden önce apaçık mucizeler, sahifeler ve nur verici kitap** (lar) **getiren nice peygamberler de, yalanlanmıştı."** *(Âli İmran Suresi:184)*

« وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ (٤٢) وَقَوْمُ اِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ (٤٣)
وَاَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكُذِّبَ مُوسٰى فَاَمْلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ (٤٤) »

"Eğer onlar seni yalanlıyorlarsa, muhakkak ki onlardan önce de Nûh-un kavmi, Âd, Semûd (kavimleri), **İbrahim'in kavmi, Lût'un kavmi ve Medyen halkı da** (peygamberlerini) **yalanlamışlardır. Musa da yalanlanmıştı. İşte ben o kâfirlere mühlet verdim** (süre tanıdım), **sonra onları yakaladım. Benim nekîrim** (onları reddim ve cezalandırışım) **nasılmış!"** *(Hac Sûresi:42-44)*

« وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ (٤) »

"Eğer seni yalanlıyorlarsa (üzülme)**; muhakkak ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Bütün işler yalnızca Allah** (-u Tealây) **a döndürülecektir."** *(Fâtır Sûresi:4)*

« وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ (٢٥) ثُمَّ اَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ (٢٦) »

"Eğer seni tekzib ediyorlarsa (mahzun olma), **onlardan öncekiler de muhakkak yalanlamışlardı.** (Halbuki) **peygamberleri onlara açık ayet** (mucize) **ler, sahifeler ve aydınlatıcı kitap** (lar) **getirmişlerdi. Sonra ben o kâfirleri yakaladım.** (Bak gör ki) **nekîrim** (onları tanımayarak cezalandırmam) **nasıl oldu!"** *(Fâtır Sûresi:25-26)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e sabır tavsiye eden diğer ayet-i kerimeler:

« فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ اُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ ... (٣٥) »

"O halde peygamberlerden azm (ciddiyet, gayret, sabır ve sebat) **sahip lerinin sabrettiği gibi, sen de sabret ve onlar için** (azabı) **acele isteme ..."** *(Ahkâf Sûresi:35 den)*

« وَ اصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْراً جَمِيلاً (١٠) »

"Onların söylediklerine sabret (müşriklerin lâflarına katlan) **ve onları güzel bir terkedişle terket."** *(Müzzemmil Sûresi:10)*

İşte bu ayet-i celileler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i tekrar tekrar te-selli etmekte ve geçmiş peygamberlerle ümmetleri hakkında yaygın olan, "Yüz çevirip eziyetlere tahammül" yoluna irşad etmektedir ki, sabrın eseri fiilen tahakkuk etmiş, islâm daveti tutmuş, doğu ve batılarda yaygınlaşmış, böylece de bu gibi ayetlerle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i tekrar tekrar tesellinin hikmeti zuhur etmiştir.

Zira, (فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً (٥) اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً (٦)) **"Şüphesiz zorluğun yanında büyük bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber büyük bir kolaylık daha vardır."** *(İnşirah Sûresi:5-6)* kavl-i şerifinin beyanı üzere, sabredip beklemek başa gelen musibetleri kolaylaştıracağı gibi, aynı zamanda belânın açılmasını müjdelemektedir.

Peygamberlere ve inananlara yardım vaadi :

« ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا كَذٰلِكَ حَقّاً عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ (١٠٣) »

"Sonra, biz peygamberlerimizi ve iman edenleri kurtarırız. Üzerimize bir hak olarak inananları böylece kurtaracağız." *(Yunus Sûresi:103)*

« وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلاً اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَآؤُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ اَجْرَمُوا وَكَانَ حَقّاً عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ (٤٧) »

Ayet: 34

"Andolsun ki, biz senden önce kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de onlara açık deliller getirdiler. (Onlara isyan ederek) **cürm işleyenlerden intikam aldık** (suçluların cezalarını hakkıyla verdik). **Müminlere yardım etmek bizim üzerimize bir hak oldu."** *(Rûm Sûresi:47)*

Tabii ki bu ayet-i celilelerde vaadedilen yardım, diğer:

« ... وَ لَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِىٌّ عَزِيزٌ (٤٠) اَلَّذِينَ اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِى الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ... (٤١) »

"Andolsun ki, elbette Allah (-u Tealâ) **kendisine** (dinine) **yardım edenlere yardım edecektir. Hiç şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **elbette pek kuvvetlidir, çok izzetlidir.** (Allah-u Tealâ'ya yardım edenler) **o kimseler** (dir) **ki, kendilerine yeryüzünde bir iktidar verirsek, namazı hakkıyla kılar, zekâtı verir, iyiliği emreder, kötülükten nehyederler."** *(Hac Sûresi:40 ve 41 den)* kavl-i şerifiyle,

« يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ (٧) »

"Ey iman edenler! Siz Allah (-u Tealây) **a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve ayaklarınızı sabit kılar** (kaydırmaz)." *(Muhammed Sûresi:7)* gibi ayet-i celilelerde açıkça beyan edilen, namaz kılmak, zekât vermek, emr-i bil ma'ruf ve nehy-i anil münker vazifelerini ifa etmek gibi bir takım şartlarla mukayyet (kayıtlı) dır.

Dolayısıyla müslüman da olsalar, bu şartları yerine getirmeyen kimselerin, kâfirler tarafından karşılaştıkları sıkıntı ve eziyetler yüzünden "Allah-u Tealâ'nın vaadi hak olduğu hâlde niçin bize yardım etmiyor?" demeye hiç bir hakları yoktur.

Geçmiş peygamberlerin haberlerinin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelişi:

« وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلاً مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ... (٧٨) »

"Andolsun! Senden önce de nice peygamberler gönderdik. Onlardan sana (kıssalarını) **anlattığımız kimseler de var, yine onlardan** (durumlarını) **sana anlatmadıklarımız da var."** *(Mü'min Sûresi:78 den)*

« وَكُلاًّ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَآءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ ... (١٢٠) »

"Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini kendisiyle tesbit (tatmin ve teskin) **edeceğimiz her birini sana anlatıyoruz."** *(Hûd Sûresi:120 den)*

Mevlâ Tealâ, geçmiş peygamberlerin, ümmetleri tarafından çektikleri tekzib ve eziyetlere sabrettiklerini beyanla, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i teselli ettikten sonra, sabrın kaçınılmaz bir şey olduğunu açıklamak suretiyle, eziyetlere katlanmanın lüzumunu te'kid (gerekliliğini kuvvetlendirmek) için şöyle buyuruyor:

وَاِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ اِعْرَاضُهُمْ فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِىَ نَفَقًا فِى الْاَرْضِ اَوْ سُلَّمًا فِى السَّمَآءِ فَتَاْتِيَهُمْ بِاٰيَةٍ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدٰى فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْجَاهِلِيْنَ (٣٥)

KELİME MANASI (35)

(وَاِنْ كَانَ) **Eğer olduysa,** nedir olduysa? (كَبُرَ) **ağır olduysa,** kime? (عَلَيْكَ) **sana,** ne? (اِعْرَاضُهُمْ) **onların yüz çevirmeleri,** (فَاِنِ اسْتَطَعْتَ) **eğer gücün yeterse,** neye? (اَنْ تَبْتَغِىَ) **aramaya,** neyi? (نَفَقًا) **bir tüneli,** nerede? (فِى الْاَرْضِ) **yerde,** (اَوْ سُلَّمًا) **yahut bir merdiven,** nerede? (فِى السَّمَآءِ) **gökte,** daha neye gücün yeterse? (فَتَاْتِيَ) **getirmeye,** kime? (هُمْ) **onlara,** neyi? (بِاٰيَةٍ) **bir ayeti** (istedikleri bir mucizeyi). Ayet-i celiledeki ikinci şartın cevabı hazfedilmiştir, bunun takdiri: "Bu zikredilenleri yapabilirsen yap" demektir. İkinci şart cümlesi mukadder cevabıyla beraber birinci şartın cevabıdır. (وَلَوْ شَآءَ) **eğer dileseydi,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** (لَجَمَعَ) **elbette toplardı,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne üzerinde? (عَلَى الْهُدٰى) **hidayet üzerinde,** (فَلَا تَكُوْنَنَّ) **o hâlde sakın sen olma,** kimlerden? (مِنَ الْجَاهِلِيْنَ) **cahillerden.**

MEALİ ŞERİF

Eğer onların yüz çevirmesi sana ağır geldiyse, şayet gücün yeterse yerde bir tünel ya da gökte bir merdiven arayarak onlara bir ayet (mucize) **getirecek isen** (haydi getir). **Eğer Allah** (onları hidayet etmek) **dileseydi elbette onları hidayet üzerinde toplardı.** (Velâkin onlar doğru yolu bulma imkânına sahip oldukları hâlde kendi isteklerini hidayet tarafına kullanmadıklarından Allah-u Tealâ onlar hakkında hidayet dilemedi). **Artık sen** (olmayacak şeye düşkün olarak, sabredecek yerde darlanarak Allah-u Tealâ'nın işlerinin inceliklerini) **bilmeyenlerden sakın olma!**

İ Z A H A T

Zâdü'l-Mesîr, Fahrurrazî, Lübab, Hâzin ve Sâvî tefsirlerinde; ayet-i celilenin iniş sebebi hakkında Ebû Salih tarikiyle İbni Abbas *(Radıyallahu Anhum)* dan gelen şu rivayet zikredilmiştir: "Hâris ibni Âmir, Kureyş'ten bir cemaatle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelerek: "Ya Muhammed! Geçmiş peygamberlerin yaptığı gibi sen de bize Allah-u Tealâ tarafından bir mucize getir ki seni tasdik edelim" dediler.

Ayet: 35

Allah-u Tealâ, onların istedikleri bir mucize göndermeyince, onlar da imandan yüz çevirdiler. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kavminin imanına çok haris (düşkün) olduğundan buna üzüldü, çünkü o, onların inanmalarını çok istediğinden, her istedikleri mucizeyi Allah-u Tealâ'nın indirmesini temenni ederdi. İşte bunun üzerine Allah-u Tealâ bu ayet-i celileyi indirip:

"Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse, sen de yerin dibine doğru bir tünel veya göklere çıkacak bir merdiven bulabilirsen durma bunu yap." buyurarak, kâfirlerin iman etmeleri hususunda Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ümidini kesip atmak, imandan yüz çevirerek küfre yönelmeleri sebebiyle sıkıntı ve üzüntü çekmemesini temin etmek istemiştir.

Ayet-i celilede geçen i'razlarının manası hakkında iki görüş vardır:

1- Kur'an-ı Kerimi dinlemekten yüz çevirmeleri,

2- Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e uymaktan yüz çevirmeleridir.

Ayet-i celilede geçen (نَفَقًا) kelimesi yer altındaki gizli yol manasındadır ki, bu yolun başka bir yere çıkışı vardır. Nitekim (نَافِقَاءُ الْيَرْبُوعِ) "Köstebek yuvası" ifadesi de bu kelimeden alınmadır, çünkü köstebek yerin dibine doğru bir delik açar, sonra o delikten başka bir yere çıkar.

Münafık kelimesi de bu kökten alınmadır, çünkü o da, köstebeğin yuvası gibi açıkladığı hâlin gayrini içinde saklar. (سُلَّمًا) kelimesi, selâmet lâfzından müştak (türemiş) olup, seni çıkacağın yere ulaştıran merdiven gibi bir alet manasınadır.

"Ayet" kelimesinden kastedilen mana hakkında üç görüş vardır:

1- Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den istedikleri her hangi bir mucize dir, çünkü onlar, kendilerine melek inmesi, Musa *(Aleyhisselâm)* ın asası ve Salih *(Aleyhisselâm)* ın devesi gibi bir takım mucizeler istemişlerdir.

2- Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e verilen mucizelerden daha üstünü manasındadır ki, burada maksat: "Habibim! Eğer sen, sana verilen bunca mucizelerden sonra hâlâ imandan yüz çeviren bu kişileri illâ da inandırmak için sipariş gibi özel olarak istedikleri mucizeleri getirmeye imkân bulabilirsen bunu yap, fakat sen bizim irademiz olmadan hiç bir şey yapamayan mücerred bir resul (sadece bir elçi) sin, dolayısıyla onların inanmaları için bu kadar üzülmeyip, en üstün makam olan, 'Allah-u Tealâ'nın kaderine teslim olma' derecesine yükselmelisin." demektir.

3- Ebû Hayyân *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, buradaki "Ayet" ten maksat, yerde tünel veya gökte merdiven aramanın dışında bir ayettir ki, buna göre mana: "Yerin derinliklerine girip, oradan bir ayet veya göğün üstüne çıkıp oradan da başka bir mucize getirebilirsen bunu yap, fakat bunu yapamayacağına göre sabredip meşakkatlerine tahammül et ve Allah-u Tealâ'nın, bakıp düşünenlerin gözleri önüne serdiği mucizelerle onlara mukabelede bulun,

zira kendisinden başka ilâh olmayan zat, onları hidayet üzere birleştirmek istememiş, ancak düşünüp de yola geleceklerin hidayeti için gerekli olan bazı mucizeleri senin vasıtanla göstermiştir." demek olur.

Bu manaya göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in onlara getireceği ayet iki yönden olmuş olur.

a) Yerin derinliklerine ve göğün yüksekliklerine yol bulması,

b) Oralardan ayrıca mucizeler getirmesidir ki,

İbni Atiyye *(Rahimehullah)* a göre, yerin altına nüfuzu (geçişi) veya semaya terrakkisi (yükselişi), getireceği mucizenin bizzat kendisi olabilirler ki bu durumda oralardan başka bir mucize getirmesi söz konusu olmaz.

Ebussuûd Efendi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu ayet-i celilede Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kavminin islâmı kabul etmesine son derece düşkün olduğu hususunda açık bir delâlet bulunmaktadır, o derece ki Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onların inanmaları ümidiyle yerin altından veya göğün üstünden bir mucize getirmeye muktedir olsaydı elbette bunu yapacaktı.

Halbuki bu gibi şeyler, Allah-u Tealâ'nın iradesi ve yaratması olmaksızın bir beşerin yapması değil, istemesi bile mümkün olmayan işlerdir. Nitekim ayet-i celilede, "Yer yüzünde bir tünel açmaya" buyurulmayıp da, **"Yer yüzünde bir tünel veya gökte bir merdiven aramaya güç yetirebilirsen"** buyurulması, bu hakikati açıkça ifade etmektedir.

Zâdü'l-Mesîr tefsirinde: (وَلَوْشَآءَ اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدٰى) **"Allah** (-u Tealâ) **dileseydi elbette onları hidayet üzere toplardı."** kavl-i şerifine üç türlü mana verilmiştir.

1- "Onları hidayet üzere yaratmak isteseydi elbette yaratırdı."

Sem'ânî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu görüş, ehli sünnetin sözüne daha yakındır, zira zorla iman fayda vermez, imanın faydalısı, ancak gayben ve ihtiyaren (görmeden ve isteyerek) olanıdır.

2- "Dileseydi, melekler indirerek onları imana cebreder (zorlar) dı." Bu iki manayı İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)* zikretmiştir.

Bahru'l-ulûm tefsirinde Muhammed ibni Münkedir *(Rahimehullah)* ın şu rivayeti nakledilmiştir:

٦٩ – رُوِىَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ (رضى الله عنه) : اَنَّ جِبْرِيلَ قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ : اِنَّ اللّٰهَ اَمَرَ السَّمَاءَ اَنْ تُطِيعَكَ ، وَاَمَرَ الْاَرْضَ اَنْ تُطِيعَكَ ، وَاَمَرَ الْجِبَالَ اَنْ تُطِيعَكَ ، فَاِنْ اَحْبَبْتَ اَنْ يُنَزِّلَ عَذَابًا عَلَيْهِمْ . قَالَ: « يَا جِبْرِيلُ اُؤَخِّرُ عَنْ اُمَّتِى ، لَعَلَّ اللّٰهَ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ »

69 - Bir kere Cibrîl *(Aleyhisselâm)*, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: "Şüphesiz ki Allah-u Tealâ, göklere sana itaat etmesini emretti, yerlere de sana itaat

etmesini emretti, dağlara da senin emrine boyun eğmelerini emir buyurdu. Onlara bir azap indirmesini istersen (bunu yapsın)" demesi üzerine,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey Cibrîl! Ümmetimden** (beddua ve azabı) **tehir ediyorum, ola ki Allah** (-u Tealâ) **onlara tevbe nasibeder."** buyurdu. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm, 1/482)*

Dolayısıyla bu ayet-i celilenin manası: "Allah-u Tealâ dileseydi kahren ve cebren onları hidayet üzere birleştirirdi velâkin bunu yapmayıp, onları imanla mükellef tutarak, kendi ihtiyar (seçim) leriyle baş başa bıraktı." şeklindedir ki bunun bir nazîri (benzeri) de:

﴿ اِنْ نَشَاْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَآءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِيْنَ (٤) ﴾

"Biz dilesek onlar üzerine gökten bir ayet (mucize) **indiririz de boyunları ona karşı eğilip kalır."** *(Şuara Sûresi:4)* kavl-i şerifidir.

Mâverdî *(Rahimehullah)* da bu manayı tercih etmiş ve İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın şu sözünü nakletmiştir: "Allah-u Tealâ'nın Kur'an-ı Kerimde: **'Allah dileseydi'** buyurduğu her yerin manası, "Dilemedi" şeklindedir.

Bu ikinci mana haddizatında doğru ise de, mutezile fırkası bu doğru manadan, yanlış bir gayeye giderek, Allah-u Tealâ'nın küfrü murad etmediğini söylemişlerdir ki, onların bu görüşü, "Allah-u Tealâ'nın murad etmediği şeylerin olabileceği" şeklinde bir yanlış inanca sebebiyet vermektedir.

Dolayısıyla bu ikinci mana kabul edilmesi hâlinde de, Allah-u Tealâ 'nın, müminin imanını da, kâfirin küfrünü de murad ettiği velâkin imandan razı olup, küfürden razı olmadığı görüşünü açıklayarak Mutezile fırkasının yanlış itikadından sıyrılmak lâzımdır.

3- "Dileseydi hepsi elbette iman ederlerdi, fakat O, onların imanı terketmelerinin, kendi dilemesi ve geçerli hükmünce olduğunu bildirmiştir.

Tefsir-i Kebîr'de zikredildiğine göre, bu ayet-i celileden anlaşılan, Allah-u Tealâ Hazretlerinin onların hidayetlerini dilememiş olduğudur ki, bu da Allah-u Tealâ'nın, kâfirin iman etmesini murad etmediğini, aksine onun küfür üzere kalmasını dilediğini ifade etmektedir.

Bu manayı zihne daha ziyade yaklaştıracak bir izah şekli de şudur: "Kâfirin küfre olan gücü, iman etmeye ya elverişlidir, ya değildir, eğer değilse, küfre olan gücü onun imanına elverişli olmayacaktır ki, bu takdirde kendisinde o gücü yaratan zat onun mecburen kâfir olmasını dilemiş demektir.

Eğer kendisine verilen güç küfre müsait olduğu gibi imana da uygunsa bu durumda o gücün iki tarafa olan münasebeti de eşit olunca, ağır basan bir sebep olmadan iki taraftan birinin üstün gelmesi imkânsız olur.

Bu tercih ettirici sebebin, kul tarafından olmadığı bellidir, zira aksi takdirde bir teselsül (sonu gelmeyen işlerin birbirine bağlı olması) lâzım gelir ki bu batıldır. Dolayısıyla bu malûmattan şu üç şey ortaya çıkmış olur:

1- Tercih ettirici sebebi yaratanın, ancak Allah-u Tealâ olduğu,

2- Bir işin meydana gelmesi için gerekli olan şey, kişideki güçle beraber, tercih ettirici sebebin mecmûu (toplamı) oluşu,

3- Küfrü gerektiren o sebep ile kudretin toplamını yaratan zatın, o kişinin küfrünü murad edip imanını istememiş olduğu.

İşte bu yakîni burhan (kesin delil), bu ayet-i celilenin zahirî manasına uygun düşmekle de ayrıca kuvvet kazanmıştır ki, aklî bir delilin, Kur'an-ı Kerim'in zahir ifadesiyle uygun düşmesinden daha kuvvetli bir beyan olamaz.

Mutezile ise, bu ayet-i kerimeden muradın, Allah-u Tealâ'nın onları imana zorla sokmayı dilemiş olması manasında olduğunu söylemişlerdir.

Kâzî haşiyesi Şeyhzâde ve İbni Temcid *(Rahimehumallah)* ın beyanlarına göre, mutezile fırkası Allah-u Tealâ'nın, sadece hayrı dilediği, şerri dilemediği, dolayısıyla mükellef bir kulun ancak iman ve taatını murad ettiği görüşünde olduklarından, bu ayet-i celile de onların bu görüşlerine açıkça zıt bulunduğundan geride zikredilen te'vile gitmişlerdir.

Halbuki, ehli sünnete göre Allah-u Tealâ hayrı da, şerri de dilemekte olup, bu dilemesi rıza göstermesi anlamına gelmez, aksi takdirde mutezilenin görüşüne göre âlemde Mevlâ Tealâ'nın istemediği şeylerin meydana gelmiş olması lâzım gelir ki, bu da Allah-u Tealâ'ya noksanlık isnad etmek olup tenzihe yakışan bir inanç şekli olamaz.

Zira, kainatta meydana gelen bütün hadiseler ibtidaen (direkt olarak) Allah-u Tealâ'ya müstenit (dayanmakta) dır. O halde iman, küfür, taat, masiyet ne olursa olsun, O'nun mülkünde, O'nun dilemediği bir şey cereyan edemez.

Peki! Allah-u Tealâ'nın, kâfirlerin imanını niçin murat etmediği meselesine gelince, Nesefî, Kâzî ve Ebussuûd Efendi *(Rahimehumullah)* ın beyanları bu meseleye açıklık getirmektedir:

Nesefî tefsirinde ehli sünnetin imamı Ebû Mansûr-u Matürîdî *(Rahimehullah)* bu cümle-i celileye şöyle mana vermiştir: "Allah-u Tealâ dileseydi, elbette onları hidayeti tercih edecekleri şekle sokardı velâkin küfrü seçeceklerini bildiği için onları hidayet üzere cemetmeyi dilemedi."

Kazî Beyzâvî *(Rahimehullah)* şöyle mana vermiştir: "Allah-u Tealâ onları hidayet üzere birleştirmek isteseydi, elbette imana muvaffak eder, onlar da iman ederlerdi velâkin Allah-u Tealâ'nın meşî'eti (dilemesi) buna taallûk etmedi, bu yüzden habibim sen onların imanını temin etmek için kendini helâk etme."

Ebussuûd Efendi *(Rahimehullah)* ise, şöyle mana vermiştir: "Allah-u Tealâ, onları sizin bulunduğunuz hidayet yolunda birleştirmek isteseydi, elbette kendilerini imana muvaffak kılarak bunu yapar, böylece onlar da sizinle birlikte iman ederlerdi, velâkin bunu dilemedi.

Dilememesinin sebebine gelince, bu onlardan kaynaklanan bir suçtur. Zira Allah-u Tealâ Hazretleri onlara, kendilerini imana davet eden bütün

ayetlerini görme imkânını tamamen verdiği hâlde, onlar kendi ihtiyar ve tercihlerini doğru yolu bulma tarafına kullanmamışlardır. Yoksa onlar, imanı elde etmeğe yönelmiş de, Allah-u Tealâ onları muvaffak etmemiş değildir.

Evet! Allah-u Tealâ onların imanlarını dilememiştir. Bunu ihtiyaren (onların seçimine bırakarak) dilememesi, onların kendilerine verilen irade ve kudreti, hidayeti bulmaya kullanmamalarındandır.

İzdırâren (imana mecbur edecek bir zorlama şeklinde) dilememesi ise, hikmet-i teşrî'iyye'den hariç olduğu içindir. Zira Allah-u Tealâ'nın, şeriatları göndermesindeki gaye ve hikmet, kullarını imtihan etmesidir ki, bu imtihan ancak herkes istediği şeyi tercih etme imkânına sahip olduğu zaman geçerli olur.

Yoksa, üstlerine dağın getirilmesi gibi zorlayıcı ayetleri görseler inkâr eden kalmaz, amma o vakit de irade ile gayba iman esası bozulmuş olur.

Mevlâ Tealâ, ayet-i celilenin sonunda: (فَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ) "(Habibim!) **O hâlde sakın sen cahillerden olma"** buyurarak, Habibini, kâfirlerin müslüman olmaları hususundaki aşırı düşkünlüğü yüzünden onların istedikleri mucizeleri gösterme talebinden nehyetmiştir ki buna göre mana:

"Habibim! Mademki sen Allah-u Tealâ'nın, onların hidayet ve imanlarını dilemediğini bilmektesin, o hâlde onların islâma girmeleri için kendini helâk edecek şekilde hırsa kapılarak veya onların uygunsuz isteklerinin yerine getirilmesi görüşüne meylederek, Allah-u Tealâ Hazretlerinin şuûnatı (işleri) nin inceliklerini bilmeyenlerden olma." demektir.

Ayet-i celilede geçen "Cahiller" den maksat, uygunsuz mucizeler isteyenler olabilir ki, bu manaya göre Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in onlardan olmaktan nehyedilişi, isteklerinin husule gelmesi için yardımcı olmasının yasaklanışı anlamına gelir ki, buradaki yasaklama, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile müşrikler arasında ortak bir vasfa racî olduğundan, küfür tabiri değil de, cehalet lâfzı kullanılmıştır.

Zâdü'l-Mesîr tefsirinde bu cümleye üç türlü mana verilmiştir:

1- Allah-u Tealâ'nın, istese onları hidayette birleştireceğini bilmeyenlerden olma,

2- Bazısının sana inanıp, kimisinin de inkâr edeceğini bilmeyenlerden olma,

3- Sabırsızlardan olma! Çünkü sabrın azlığı cahillerin huylarındandır.

Mâverdî *(Rahimehullah)* bu manada şunu söylemiştir: "Sabredilecek yerlerde sakın feryâd etme ki, esef ve tahassür (pişmanlık ve üzüntü) çekerek cahillerin hâllerine yakın olma."

Se'âlibî tefsirinde bu cümle-i celileye şu değişik mana verilmiştir: "Habibim! Allah-u Tealâ'nın irade buyurarak geçerli kıldığı bir şeye üzülerek cahil-

lerden olma!" Çünkü Allah-u Tealâ'nın takdir buyurduğu her meselede, "Allah-u Tealâ'nın bunda da nice hikmetleri vardır" diyerek kulun teslimiyeti şarttır. Zira kula nisbetle şer ve zararlı olan şeyler, Allah-u Tealâ'nın yaratması itibarıyla şer sayılmaz, nitekim Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in namaza başlama duasında geçen:

٧٠ – عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِى طَالِبٍ (رضى الله عنه) عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ اَنَّهُ كَانَ اِذَا قَامَ اِلَى الصَّلَاةِ قَالَ: « وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ ، وَالشَّرُّ لَيْسَ اِلَيْكَ »

70 - **"Bütün hayırlar senin iki** (kudret) **elindedir, şer ise** (yaratılmak cihetinden senden ise de), **sana** (nisbetle şer) **değildir."** *(Müslim, Salâtü'l-Müsafirîn:26, No:771, 1/534, Ebû Davud, Salât:121, No:760, 1/260, Tirmizî, De'avât:32, No:3422, 5/486, Nesâ'î, İftitâh:17, No:896, 2/467)* sözü, bir çok manalarla yorumlansa da, buraya uygun olan bir manası da: "YaRabbi! Şer sana nisbetle şer değildir, çünkü sen onu büyük bir hikmetle yarattın. Şer ancak yaratıklara nisbetle kötüdür" demektir.

Aksi düşünüldüğü takdirde, Allah-u Tealâ'nın muradettiği bir şey için "Keşke böyle olmasaydı" gibi bir fikir, bir nevi kazaya itiraz ve şerri Allah-u Tealâ'ya nisbet etme manasına gelir ki, böyle bir düşünceden Allah-u Tealâya sığınmak gerekir. Aişe *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen:

٧١ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا اَصَابَ اَحَدَكُمْ هَمٌّ اَوْ لَأْوَاءُ فَلْيَقُلْ: اَللهُ اَللهُ رَبِّى لَا اُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا »

71 - **"Sizin birinize bir sıkıntı veya şiddet isabet ederse, 'Rabbim Allah'tır, Allah! O'na hiçbir şeyi ortak koşmam' desin."** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsad, No:5286, 6/140)* hadis-i şerifi de bu manaya işaret olsa gerektir, zira kişi bir musibetle karşılaştığında böyle bir yanlış düşünceye kapılacağı ihtimalinden dolayı şirkten berî olduğu ifadesini kullanmakla emrolunmuştur.

Tabiî ki ayet-i celiledeki bu nehiy, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bu hallere yönelmiş olduğu manasına gelmez, nitekim: (وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ) **"Kâfirlere ve münafıklara uyma!"** *(Ahzab Sûresi:48 den)* kavl-i şerifi de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in onlara itaat ettiği ve dinlerini kabul ettiği anlamına gelmez.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e sert gibi görünen bir hitabla yapılan bu şekildeki bir nehiy, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, ehli olmayan insanlara acımakta ileri gitmesin diye, Allah-u Tealâ tarafından yapılan bir te'dib (edep verme) ve terbiye muamelesidir. Nitekim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٧٢–عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِى طَالِبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَدَّبَنِى رَبِّى فَاَحْسَنَ تَأْدِيبِى »

72 - **"Rabbim beni terbiye etti, ve benim terbiyemi güzel etti.** *(Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, No:164, 1/70, İbnü'l-Esîr, en-Nihaye, 1/8, Ali el-Müttaki, Kenzü'l-Ummâl, No:18673, 7/213)* sözü de bu manaya delâlet etmektedir.

Nîsâbûrî tefsirinde bu cümle-i celile şu şekilde te'vil edilmiştir: "Habibim! Allah-u Tealâ'nın, kullarından bazısını, lütfun mezahiri (iyiliğinin göründüğü kimseler), kimini de kahrın mezahiri (gazabının belirdiği kimseler) olarak ayırmasındaki hikmeti bilmeyenlerden olma."

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hakkındaki bu nehiy, olmasının mümkün olmayışı anlamındadır, yani nasıl ki ezelde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* (كُنْ) **"Ol"** emriyle, bütün kemâlâta müstaid (üstünlükleri kazanma kabiliyetine sahip) olarak yaratılmışsa, (لاَ تَكُنْ) **"Olma"** kelimesiyle de, cahil olması imkânsız olarak halkedilmiştir.

İbni Atiyye, Kurtubî, Ebû Hayyân ve Se'âlibî tefsirlerinde, Mekkî ve Mehdüvî *(Rahimehumallah)* dan naklen zikredildiğine göre, ayet-i celiledeki hitab, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ait olup, maksat ümmetidir ki, Kur'an-ı Kerimde bunun misli çok vardır.

Ulemadan bazısı şöyle demiştir: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hiç şüphesiz ki cehaletten ve şüpheden masum (korunmuş) tur. Velâkin İsmet vasfı emir ve nehiylerle teklif ve imtihan olunmaya engel değildir.

Yahut Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sadr-ı şerifinin darlanması ve çokça üzülmesi beşerî tabiatından kaynaklanmaktadır ki, Abdullah *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٧٣ – عَنْ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ... اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ ، اَنْسىٰ كَمَا تَنْسَوْنَ ، فَاِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِى »

73 - **"Ben de sizin gibi bir beşerim, siz unuttuğunuz gibi ben de unuturum, unutursam bana hatırlatın."** *(Buharî, Kıble:5, No:392, 1/156, Müslim Mesâcid:19, No:572, 1/400)* hadis-i şerifiyle,

٧٤ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ... اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ . اَرْضىٰ كَمَا يَرْضَى الْبَشَرُ . وَاَغْضَبُ كَمَا يَغْضَبُ الْبَشَرُ »

74 - Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Ben ancak bir beşerim, bir insan memnun olduğu gibi, ben de memnun olurum, bir kişi kızdığı gibi ben de kızarım."** *(Müslim, Birr:25, No:2604, 4/210, Ebû Davud, Sünnet:11, No:4659, 2/626, Ahmed ibni Hanbel, Müsned:24313, 9/310)* hadis-i şerifi, peygamberlerde bulunan ismet vasfının, beşerî sıfatları kaldırmayacağına delâlet etmektedir.

Ebû Hayyân *(Rahimehullah)* bu makamda şu manayı tercih ettiğini özellikle beyan etmiştir: "Benim tercihime göre, bu hitab Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sel-*

lem) e müteveccih (yönelik) değildir. Zira Mevlâ Tealâ: **"Allah (-u Tealâ) dileseydi onları elbette hidayet üzere toplardı"** buyurarak, "Âlemde, O'nun vukuunu dilemediği bir şey meydana gelmeyeceği" hususunda küllî kararını açıklamıştır.

Dolayısıyla bu hitab şekliyle yapılan bir haber verme muamelesi Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e mahsus olamaz, çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu haberin mazmununu (ifade ettiği manayı) zaten bilmektedir.

Bu yüzden: **"Sakın cahillerden olma"** kavl-i şerifindeki hitab ve nehiy (yasaklama), Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e değil, dinleyene aittir ki, sanki burada: "Ey âlemde olan herşeyin, Allah-u Tealâ'nın dilemesiyle olduğunu bilmeyen kişi! Allah-u Tealâ onları hidayette birleştirmek isteseydi elbette bunu yapardı. O hâlde sen, Allah-u Tealâ'nın meydana getirmek istediği her şeyin, mutlaka vuku bulacağını ve bütün kainatın O'nun iradesine bağlı olduğunu bilmeyenlerden olma" buyrulmak istenmiştir.

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu babda şunları söylemiştir: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* fart-ı şefkatinden (son derece acımasından) dolayı, Allah-u Tealâ'dan kâfirler hakkında rahmet iltimasında son derece ısrarlı bulunmuş ve onların kötü akibetlerini bilmesi yüzünden kalb-i azizine (mubarek kalbine) türlü türlü üzüntüler tesir etmişti.

İşte bunun üzerine Mevlâ Tealâ Habibine, onların manevî huzurdan uzaklaştırılmış ve ezelî taksimle tersyüz edilmiş olduklarını bildirerek teselli de bulunmuştur.

Hak Sübhanehü isteseydi elbette onların bu ağır hâllerini hafifletirdi, onları hidayet etmek isteseydi elbette göğüslerinde bir rahatlık ve doğru yolu bulmak için huzurlu bir kalkınma husule getirirdi. Velâkin izzetin (Mevlâ Tealâ'nın) örttüğünü hiçbir çare kalkındıramaz.

Muhyiddin-i Arabî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: "Bu dünyada cehaletten daha çirkin bir sıfat ve azap olamaz, çünkü bilgisizlik bütün şerlerin anahtarıdır. Bundan dolayı Allah-u Tealâ Habibini: **"Cahillerden olma"** ktan men etmiştir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yaşı genç olduğundan Allah-u Tealâ Hazretleri ona yaptığı bu nehiyde kuvvetli hitab kullanmış, Nuh *(Aleyhisselâm)* ise yaşlı olup, örf ve âdete göre kendisine yumuşak davranılmayı ve hürmet olunmayı gerektiren çağa ulaştığından ona hitab ederken:

« ... اِنِّي اَعِظُكَ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ (٤٦) »

"Şüphesiz ki ben sana cahillerden olmaman için vaaz ediyorum" *(Hûd Sûresi:46 dan)* buyurarak rıfk (yumuşaklık) ile muamelede bulunmuştur, çünkü gençlerle yaşlılara yapılacak hitablar arasında mutlaka fark gözetmek gerekir.

İlim, en şerefli bir hulle (elbise), cehalet ise en çirkin bir hilye (takı) dır. Cehennem hiçbir hayra ev sahipliği yapmadığı gibi, cennet de hiçbir şerrin yeri değildir.

Bazı kere iman, Allah-u Tealâ'nın şanına yakışan şeyleri bilmeyen kimselerin kalbinde bulunur, Allah-u Tealâ'nın azametini ve O'na lâyık olan şeyleri bilen herhangi bir kimsede de imandan bir zerre dahi bulunmayabilir.

Allah-u Tealâ hakkında bilgisi olan kişi, iman etmediğinden şekavet yurdu olan cehennemi hakeder, cahil olan bir mümin de saadet yurdu olan cenneti kazanır. Cennetteki dereceler (yüksek makamlar) da, cehennemdeki derekeler (alçak yerler) mukabilindedir.

Cehennemi hakeden bir âlimden kıyamet günü Allah-u Tealâ bütün ilmini soyup alarak sanki hiçbir şey bilmemiş hâle getirecek, o zaman o kişi çektiği ateş azabından çok düştüğü cehaletten eziyet görecektir.

Onun ilmini Allah-u Tealâ, iman sebebiyle cahil mümine verecek, o mümin de o ilim sebebiyle o ilmin hakettiği dereceye çıkacak, böylece rûhen ve bedenen ve Mevlâ Tealâ'yı görme anında nimetlenmesi artacaktır.

O cahil müminin cehaleti de, dünyada âlim olan kâfire verilerek o cehalet sebebiyle cehennemin en alt tabakalarına ulaşacak ve bu, uğradığı en büyük hasrete sebep olacaktır, çünkü o, evvelce sahip olduğu ilmi hatırlayacak fakat o an hiçbirine sahip olamayacak ve o ilmin kendisinden alındığının da farkında olacaktır.

Allah-u Tealâ onun gözünden perdeyi açarak kendisine evvelce sahip olduğu ilmin cennetteki mertebesini gösterecek, böylece o kişi ilminin hullesini (elbisesini), ilim tahsilinde hiç yorulmamış cahil müminin üzerinde görüp, ondan kendisi için bir şey isteyecek, fakat buna imkân bulamayacaktır.

O mümin de keşfi açılıp, o kişiyi cehennemin ortasında görüp, kendi cehaletinin şerrini o mümin olmayan âlimin üzerinde görerek, böylece nimet ve sevinci artacaktır.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde şu malûmata yer verilmiştir: "Din hususunda insanlar dört kısım üzeredir.

1- Nefsi ve ruhu said olup, saadet elbisesi içinde olanlar ki bunlar, peygamberler ve taat ehli kimselerdir.

2- Ruhu şakî olup, şekavet libası (bedbahtlık ve kötülük görüntüsü) içinde olanlar ki bunlar, kâfirler ve büyük günahlara ısrar edenlerdir.

3- Ruhu şaki olup, saadet elbisesi içinde (başlangıçta iyi bir hâl görüntüsünde) olanlar ki, Bel'am ibni Bâ'ûrâ, Bersîsâ ve İblis bunlara örnektir.

4- Ruhu said olup, şekavet libasında görünenler ki, Bilâl, Suheyb ve Selman gibi zatlar, evvelce kötü görünüm içinde olsalar da, sonra Allah-u Tealâ onların elbisesini takva ve hidayet libasıyla değiştirmiştir.

Eğer "Allah-u Tealâ'nın, kullarını said ve şakî olarak yaratmasının ve **"Allah dileseydi onları hidayet üzere birleştirirdi"** buyurmasının hikmetinden sual edilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: "Abdullah ibni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurmuştur: Allah-u Tealâ ezelde kullarından kimin isyan edeceğini bildiyse onu şakî yapmış, kimin de itaat edeceğini bildiyse onu said olarak yaratmıştır.

Bu, şu demektir: Bütün varlıkların suretleri maddî âlemde yaratılmadan evvel, hakikatleri (manevi cihetteki asılları ve ruhları) ezelî ilimde istidat ve kabiliyetlerine göre bilinmiştir, böylece her kim istidat lisanı ile şakî olmayı istedi ise ona istediği hâl verilmiştir, kim de insan bünyesine konulan kabiliyet gereğince ve icmalen de olsa kendisinde bulunan saadet kabiliyeti hasebince lisan-ı hâli ile Allah-u Tealâ'dan saadet istedi ise, ona da o hâl bahşedilmiştir.

« يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ (٢٩) »

"(Söz ve hâl dilleriyle) **göklerde ve yerde bulunan herşey O'ndan ister. O, her an bir şandadır."** *(Rahman Sûresi:29)* kavli şerifinin işareti vechile; gaybî ve ilmî olan ayân-ı sabite' deki istidatları hasebince (varlıkların, Allah-u Tealânın gayb ilminde bulunan hakikatlerinin kabiliyetleri gereğince) saadet ve şekavetten kendilerine uygun olanı her varlığa O verir.

Saidlerin kabiliyeti, ancak makbul sözlere, güzel işlere ve beğenilen huylara uygun düşmektedir ki, bütün bunlar inbisat iras eder (manevî genişlik getirir), şakilerin istidatları ise, ancak inkibaz (tutukluk) a sebebiyet veren kötülüklere münasip düşmektedir.

Yani Allah-u Tealâ yaratacağı bütün kulların, hak ve batıldan hangisini seçeceklerini, kabiliyetlerini hayır ve şerden hangisi için kullanacaklarını bilmiş, o kul hakkında yanılmayan ezelî ilmiyle bir karar vermiş ve dünya âleminde bu kararını uygulamaya sokmuştur.

Dolayısıyla Allah-u Tealâ ilm-i ezelîsinde herkesin doğru yolu seçeceğini bilseydi ki - böyle bir istekleri olacak olsaydı elbette bunu bilirdi - elbette herkese hidayet yaratırdı, fakat kiminin hidayeti, kiminin de dalâleti tercih edeceğini bildiğinden herkes hakkında hidayet yaratmamıştır ki, neticede dünyada ihtilâf çıkacak, bunun akibeti olarak da ahirette herkesin diyarı farklı olacaktır.

Ayet: 35

İman ve küfür de dahil olmak üzere herşeyin Allah-u Tealâ'nın dilemesine bağlı olduğu hakkındaki diğer ayet-i kerimeler:

« ...وَلَوْشَآءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِى مَآاٰتٰيكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعاً فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (٤٨) »

"Eğer Allah dileseydi elbette sizi (hepinizi bir şeriata tâbi) **tek bir ümmet yapardı, fakat size verdiğinde** (değişik şeriatları tatbik etmekte) **sizi imtihan etmek için** (böyle yaptı). **Öyleyse hayırlı işlerde birbirinizle yarışın, hepinizin dönüşü ancak Allah'adır, O** (Allah-u Tealâ) **da ihtilâf etmekte olduğunuz** (ayrılığa düştüğünüz) **şeyleri** (n gerçek yüzünü) **size** (ahirette) **tam manasıyla haber verecektir."** *(Maide Sûresi:48 den)*

« وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَا اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَىْءٍ قُبُلاً مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ (١١١) »

"Eğer biz onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler de onlarla konuşsaydı ve herşeyi onlara karşı (senin söylediklerinin doğruluğuna) **kefiller olarak cemetseydik** (toplayıp getirseydik) **Allah** (-u Tealâ) **dilemedikçe yine de inanacak değillerdi; fakat onların çoğu** (bunu) **bilmezler."** *(En'am Suresi:111)*

« قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَآءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ (١٤٩) »

"(Habibim!) **De ki: Huccet-i Bâliğa** (inkâr edene, tutunacağı bir mazeret bırakmamakta son noktaya ulaşmış olan kesin delil) **ancak Allah** (-u Tealân) **ındır. O dileseydi elbette hepinizi hidayete ulaştırırdı."** *(En'âm Sûresi:149)*

« وَلَوْشَآءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِى الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعاً اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ (٩٩) وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تُؤْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ (١٠٠) »

"Eğer Rabbin dileseydi yer yüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O hâlde sen, müminler olmaları için insanları zorlayacak mısın? Allahın izni olmadıkça hiçbir kimsenin inanması (mümkün) **olamaz. O, akıllarını kullanmayanlar üzerine azabı** (inici) **kılar."** *(Yunus Sûresi:99-100)*

« وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ (١١٨) اِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْ . . . (١١٩) »

"Rabbin dileseydi, elbette bütün insanları tek bir ümmet yapardı. Fakat onlar, ihtilâf edici olarak devam edeceklerdir. Ancak Rabbinin rahmet ettikleri müstesna, (zaten Rabbin) **onları, bunun** (kendilerine rahmet etmek) **için yarattı."** *(Hûd Suresi:118-119)*

« وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَآئِرٌ وَلَوْ شَآءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ (٩) »

"Yolun doğrusu (nu bildirmek) **Allah** (-u Tealây) **a aittir. Yolun eğrisi de vardır. O dileseydi elbette hepinizi hidayete eriştirirdi."** *(Nahl Sûresi:9)*

« وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَآءُ وَيَهْدِى مَنْ يَشَآءُ وَلَتُسْئَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (٩٣) »

"Allah (-u Tealâ) **dileseydi elbette sizi** (aynı inanç ve amelde olan) **tek bir ümmet kılardı; velakin O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Andolsun ki yaptıklarınızdan mutlaka sorulacaksınız."** *(Nahl Sûresi:93)*

« وَلَوْشِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰيهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّى لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ (١٣) »

"Biz dilesek elbette herkese hidayetini verirdik. Fakat, 'Elbette cehennemi bütün cinler ve insanlardan bir kısmıyla dolduracağım' diye benden söz hak olmuş (kesin karar çıkmış) **tır."** *(Secde Sûresi:13)*

« وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَجَعَلَهُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَآءُ فِى رَحْمَتِهِ وَالظّٰلِمُونَ مَالَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (٨) »

"Allah (-u Tealâ) **dileseydi elbette onları bir tek ümmet** (bütün insanları aynı inançta tek bir millet) **yapardı. Fakat O, dilediğini rahmetine girdirir; zalimler ise, onlar için dosttan ve yardımcıdan** (hiçbir fert) **yoktur."** *(Şûrâ Sûresi:8)*

İşte bütün bu ayet-i celileler, ehli sünnetin: "Allah-u Tealâ, hayrı da şerri de, küfrü de imanı da dileyicidir. Fakat şerden ve küfürden razı değildir. İradesi rıza manasında değildir, yani bir şeyin olmasını dilemesi, o şeyden razı olması demek değildir. Âlemde vuku bulan herşey, O'nun irade ve meşî'eti (dilemesi) ne bağlıdır. O'nun dilemediği bir şey olamaz.

Muradı, iradesinden tehallüf etmez (istediği bir şeyin meydana gelmesi, istemesinden geri kalmaz, daha açık bir ifade ile: İstediği şey hemen olur, istediği hâlde olmaması söz konusu olmaz" şeklindeki inançlarının doğruluğunu açıkça ifade etmektedirler.

Bununla birlikte bu ayet-i celileler, kaderiyye (mutezile) fırkasının: "Allah-u Tealâ kâfirin küfrünü murad etmemiştir, dolayısıyla Allah-u Tealâ dilemese de o yine kâfir olmuştur, Allah-u Tealâ onun imanını dilemişse de, Allah-u Tealâ'nın muradı gerçekleşmemiştir. İnsanın yaptığı bütün işlerinde Allah-u Tealâ'nın yaratması söz konusu değildir. Kul, fiilinin hâlikıdır (kendi işini kendi yaratır)" şeklindeki fikirlerinin, Hak'tan ne kadar uzak olduğuna da açıkça delâlet etmektedirler.

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ
يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ
عَلَىٰ أَن يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾ وَمَا مِن دَابَّةٍ
فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُم ۚ
مَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ
كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ ۗ مَن يَشَإِ اللَّهُ يُضْلِلْهُ
وَمَن يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ
إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ ۖ
إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ
إِلَيْهِ إِن شَاءَ وَتَنسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ
مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ
﴿٤٢﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَٰكِن قَسَتْ
قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا
مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ ۖ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا
بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾

Allah-u Tealâ, kâfirlerin imanından Habibinin ümidini kestikten sonra, inkârda bu kadar ısrarlı olmalarının sebebini beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

اِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتٰى يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ ثُمَّ اِلَيْهِ يُرْجَعُونَ (٣٦)

KELİME MANASI (36)

(اِنَّمَا يَسْتَجِيبُ) **Ancak icabet eder** (senin davetini kabul eder), kim? (الَّذِينَ) **o kimseler ki,** (يَسْمَعُونَ)**dinlerler,** yani senin imana davetini ancak anlayarak ve düşünerek dinleyenler kabul eder. (وَالْمَوْتٰى) **ölüler** (kâfirler ise), (يَبْعَثُ) **diriltecek,** kimi? (هُمْ) **onları,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** yani kabirlerinden mahşere kaldıracak, (ثُمَّ) **ondan sonra,** (اِلَيْهِ) **ancak ona,** (يُرْجَعُونَ) **döndürülürler.**

MEALİ ŞERİF

Ancak (seni can kulağıyla) **dinleyenler** (davetine) **icabet eder. Ölüler** (duymamakta ölüye benzeyen kâfirlere gelince) **Allah onları diriltir sonra, ancak ona döndürülürler** (işte o zaman icabet ederlerse de bundan bir fayda göremezler).

İ Z A H A T

Tefsir-i Kebir, Kâzî, Nesefî ve Hâzin'de beyan edildiği üzere, bu ayet-i celilede Mevlâ Tealâ kâfirlerin imanı kabul etmeyip, küfrü terketmemelerinin sebebini beyan etmek üzere: (اِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ) **"Ancak işitenler kabul ederler."** buyurarak, Habibine: "Senin inanmalarına çok düşkün olduğun o kimseler, işitmeyen ölüler menzilesindedir, kabul etmek ise ancak işitenden beklenir." şeklinde bir ifadede bulunmuş ve onların hidayetine karşı olan hırsının bir şeye yaramayacağına işaret buyurmuştur ki bu: (اِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى) **"Şüphesiz ki sen ölülere işittiremezsin."** *(Neml Sûresi:80 den)* kavl-i şerifi gibidir.

Ali ibni İsa *(Rahimehullah)* ayet-i celilede geçen (يَسْتَجِيبُ) fiiliyle, (يُجِيبُ) fiili arasındaki farka şu şekilde işaret etmiştir. **İsticabe,** davet olunulan şeyi kabul etme anlamına gelmektedir. **İcabet** ise, böyle değildir, zira bazen kişi muhalefetle de icabette bulunabilir, çünkü **icabet,** "Her hangi bir surette karşılık verme" anlamındadır.

Dolayısıyla burada, "İşitenler" den maksat: "Kalp kulağı ile dinleyip, ince düşünerek anlayanlardır ki bu, (اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ) **"Şüphesiz ki bunda** (Kur'an-ı Kerim'de) **kalbi** (duyduğunu anlayan bir akli) **olan veya** (kalbiyle) **hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır."** *(Kâf Sûresi:37)* ayet-i celilesinde beyan edilen husustur.

Zira kafa kulağı ile duyup da, kalp kulağı ile duyduklarını ince düşünmeyen kâfirler hiç işitmeyen ölüler gibidir. Tabii ki Allah-u Tealâ'nın, kalp kulaklarını açtığı müminler, hakkı işitir, kabul eder, ona tâbi olur ve ondan

fayda görürler. Amma Allah-u Tealâ'nın, kalp kulaklarını mühürlediği kimseler, ne kadar dinleseler de hiçbir fayda temin edemezler.

Mâverdî tefsirinde zikredildiğine göre, **"İşitenler"** kavl-i şerifinin iki te'vili vardır:

1- Bunun manası, "Anlayanlar" demektir ki bu mana Kelbî *(Rahimehullah)* dan nakledilmiştir.

2- "Hakkı arayarak dinleyenler" demektir, çünkü dinlediğini kabul etmek, ancak doğruyu arama niyetiyle dinleyenlerden beklenir. Hiç duymayan yahut hakkı bulmak niyetiyle dinlemeyen kişiden isticabet (kabul) ümit edilmez.

Mevlâ Tealâ'nın: (وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ) **"Ölüler** (e gelince), **Allah** (-u Tealâ) **onları diriltir."** cümle-i celilesine iki türlü mana verilmiştir:

1- Bu ifade-i celile, Allah-u Tealâ'nın onları, kabule zorlama gücüne sahip olduğunun bir temsili olabilir ki, buna göre mana: "Allah-u Tealâ kıyamet günü ölüleri kabirlerinden kaldırıp, hesaba çekmek için huzuruna döndürmeye kadir olduğu gibi, bu kâfirlerin kalplerini de iman hayatıyla ihya etmeğe (diriltmeye) kâdirdir. Fakat Habibim sen buna güç yetiremezsin" demek olur. Bu manaya göre, ölülerden maksat, dünya hayatlarını kaybetmiş olan gerçek ölülerdir.

2- "Ölüler mesabesinde (hükmünde) olan bu kâfirleri, Allah-u Tealâ diriltip sonra, huzuruna döndürdüğünde, işte o zaman işiteceklerdir. Daha önce onların işitip kabul etmelerine imkân yoktur." demektir ki bu mana Hasen, Katâde, Mücâhid *(Rahimehumullah)* dan nakledilmiştir. Bu manaya göreyse," Mevta" dan maksat, kalpleri ölmüş olan kâfirlerdir.

İmam Fahrurrâzî *(Rahimehullah)*, kâfirlere, "Ölüler" buyurulmasının hikmeti hususunda şöyle bir izah yapmıştır: "Şüphesiz ki, ruhtan hâli olan (boş kalan) bir cesette, çirkin kokular, irinler, cerahatlar ve çeşitli çürümeler meydana gelir. Bu yüzden böyle bir cesede yapılacak en uygun muamele, toprak altına gömülmesidir. Aynı şekilde akıldan mahrum olan bir ruhun sahibi de, zincire vurulup hapsedilmesi gereken bir mecnun (deli) dir. Ruha nisbetle akıl ne ise, cesede göre de ruh odur.

Yine böylece Allah-u Tealâ'nın zatını, sıfatlarını ve O'na karşı yapılacak ibadetleri bilmeyen bir akıl da, zayî ve batıl (kayıp ve hükümsüz) gibidir. Bundan dolayı tevhid ve marifetin akla nisbeti, aklın ruhla, ruhun da cesetle olan ilişkisi gibidir.

Böylece Allah-u Tealâ'nın marifet ve muhabbeti (bilinmesi ve sevilmesi), ruhun, ruhunun ruhudur (ruhun canı mesabesinde olan aklın canı gibidir), bundan dolayı Allah-u Tealâ'yı bilmeyen ruhlar ölülerin sıfatına bürünmüş olduğundan, Allah-u Tealâ küfürde ısrar eden (kâfirlikte direten) bu kişilere "Mevtâ" (ölüler) ismini vermiştir.

Ebû Cafer-i Taberî *(Rahimehullah)*, bu ayet-i celileyi bir önceki ayet-i celile ile irtibatlayarak şu şekilde tefsir etmiştir:

Allah-u Tealâ, peygamberi Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e şöyle buyurmaktadır: Sen o kâfirleri, Rablerini tevhide (birlemeye) ve senin nübüvvetini ikrara (peygamberliğini kabule) davet ettiğin vakit, onların senden ve davetine icabetten yüz çevirmeleri sakın sana ağır gelmesin. Zira, senin davetine ancak, Allah-u Tealâ'nın, kulaklarını hakkı kabul etmek için açtığı ve hidayete uymayı kendilerine kolaylaştırdığı kimseler icabet ederler.

Allah-u Tealâ'nın, kulaklarını mühürlediği kimseler ise, senin onları Allah-u Tealâ'ya ve Hak'ka uymaya davetinden, hayvanların, çobanlarının seslerinden anladığından başka bir şey anlamazlar, bu yüzden onlar Mevlâ Tealâ'nın:

« وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ (١٧١) »

"O kâfirler (e vaaz eden) **in hâli, bağırış ve çağırıştan başka bir şey duymayan** (hayvanlar) **a seslenen** (bir çoban) **ın hâli gibidir.** (Bu kâfirler, haktan) **sağırdırlar ve** (davet olundukları hakka icabet etmemek hususunda) **dilsizdirler,** (gördükleri hâlde delillerden yüz çevirmeleri cihetinden de) **kördürler. Binaenaleyh onlar hiç bir şey anlamazlar."** *(Bakara Sûresi:171)* kavl-i şerifinde vasfettiği gibidirler.

(وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ) **"Ölüleri ise, Allah** (-u Tealâ) **diriltir."** yani kâfirleri de Allah-u Tealâ ölülerle birlikte diriltir. Böylece Allah-u Tealâ kâfirleri, Allah-u Tealâ'nın delillerini düşünmedikleri, ayetlerinden ibret ve öğüt alıp da peygamberlerini yalanlamak ve onlara karşı gelmekten vazgeçmedikleri için, hiç bir ses işitmeyen, hiç bir çağrı anlamayan ve hiç bir sözü kabul etmeyen ölüler sınıfında saymıştır.

(إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ) **"Ancak işitenler kabul eder"** kavl-i şerifine Katade *(Rahimehullah)* şöyle mana vermiştir: Bu mümine misaldir, çünkü o Allah-u Tealâ'nın kitabını işitmiş, anlayıp kabul etmiş ve onunla faydalanmıştır.

(وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ) **"Ölüleri ise, Allah** (-u Tealâ) **diriltir"** kavl-i celîline gelince bu da kâfire misaldir. Çünkü o sağır ve dilsizdir, hiç bir hidayeti görmez ve menfaatlenmez. *(Taberî No:13211, 5/185)* Bu mana,

(وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ) **"Bizim ayetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içinde kalmış sağır ve dilsizlerdir."** *(En'âm Sûresi:39 dan)* kavl-i şerifinden alınmış olsa gerektir.

(ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ) **"Sonra ancak O'na döndürülecekler."** sonra Allah ve resulüne icabet eden müminlerle, Allah-u Tealâ'nın, kendileriyle senin dediklerinden bir şey anlamalarının arasına girerek engel olduğu kâfirlerin hepsi birden Allah-u Tealâ'ya döndürülecektir. O zaman müminlere, dünyada yaptıkları salih amellerine mukabil, ehli imana vaadettiği sevapları verecek, kâfirleri de, ehli küfrü tehdit ettiği azaplarla cezalandıracak ve onlardan hiç birine zerre miktarı zulüm etmeyecektir.

Tefsir-u Kitabillahi'l-Aziz'de İmam-ı Hasen *(Rahimehullah)* 'dan: "Sana ancak huccet (delil) leri işitip de inananlar icabet eder." şeklinde bir mana nakledilmiştir ki bu, (اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ) **"Sen ancak zikr** (Kur'an-ı Kerim) **e uyan ve görmeden Rahman'dan korkan kimseyi korkutursun** (korkutman ancak bu kişilere fayda verir)." *(Yâsîn Sûresi:11 den)* kavl-i şerifi gibidir ki bundan maksat, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ne kadar vaaz etse de, imansızların bundan faydalanmayacaklarıdır.

Nitekim bu ayet-i celileden sonra gelen: (اِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتٰى) **"Şüphesiz ölüleri ancak biz diriltiriz."** *(Yâsîn Sûresi:12 den)* kavl-i şerifindeki ölüleri diriltme tabiri, bir manaya göre, "Cahilleri hidayete erdirmek ve müşrikleri şirkten döndürmek" şeklinde tefsir edilmiştir.

Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre, kâfirlere ölü tabirinin kullanılmasında, küfrün ve cehaletin ölüme teşbihi (benzetilmesi) vardır. Şairin:

« لاَ تُعْجِبَنَّ الْجَهُولَ حُلَّتُهُ فَذَاكَ مَيْتٌ وَثَوْبُهُ كَفَنٌ »

"Cahili, hullesi (süslü elbisesi) **şaşırtmasın,**
O ölüdür, elbisesi de kefeni" sözü de bu manadadır.

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)* şöyle buyurmuştur: "Her kim iç âleminde kabul niyetiyle dinleme hissini kaybederse, zahirinde de ittiba' tevfikini (duyduğu hakikatlere uymaya muvaffakiyeti) yitirir. Mevlâ Tealâ'nın ilm-i ezelîsinde geçen ihtiyar (kulun seçim kararı) ise her zaman galiptir.

Yani, Mevlâ Tealâ kulun ezelde neyi seçeceğini yanılmayan ilmiyle bilmiş, ona göre takdirlerde bulunmuştur. Dolayısıyla kulun hâli hazırdaki durumu nasıl görünürse görünsün neticede ezelde yaptığı seçimi geçerli olacaktır.

Muhyiddin-i Arabî *(Kuddise Sırruhu)* da şu hakikatleri beyan etmiştir.

"Mevlâ Tealâ: (يَا قَوْمَنَا اَجِيبُوا دَاعِيَ اللهِ) **"Ey kavmimiz! Allah** (-u Tealân) **ın davetçisine icabet edin."** *(Ahkâf Sûresi:31 den)* kavl-i şerifiyle kullarına emir buyurmuş olduğu icabet çağrısını işitenleri bu ayet-i celilesiyle medh-ü senada bulunmuş ve münasebet hikmetinden dolayı davete icabet edenlere ikramda bulunmuştur. Çünkü icabet etmeyene icabet olunmaz.

Görmez misin ki Mevlâ Tealâ: (اُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي) **"Dua eden bana dua ettiği vakitte, onun duasını kabul ederim, o hâlde bana isticabet etsinler** (davetime kulak verip gereğini yapsınlar)." *(Bakara Sûresi:186 dan)* buyurmuştur.

Ne zaman ki, bu dostlar Allah-u Tealâ'nın davetine icabette bulundular ki, gerçek dinlemek bundan ibarettir, işte o zaman Mevlâ Tealâ da onların dualarına icabet buyurdu. Allah-u Tealâ büyük fazl-u kerem sahibidir.

Görüldüğü üzere Allah-u Tealâ icabetin illetini (kabulün sebebini) sem' (işitme) olarak tesbit etmiştir, fakat bu, gerçekten işitmedir, yoksa: "Duydum" deyip de duymayanın işitmesi değildir. Bundan dolayı Mevlâ Tealâ:

(وَلاَ تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لاَ يَسْمَعُونَ) **"İşittik dedikleri hâlde, işitmeyenler gibi olmayın"** *(Enfâl Sûresi:21 den)* kavl-i şerifiyle bizleri bu kişiler gibi olmaktan nehyetmiştir. Demek ki buradaki işitme, kulağın, Allah-u Tealâ'nın tercümanı olan, nefsinin arzusundan konuşmayan Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in getirdiklerinden işitme hassesiyle idrak ettiği şeyi aklının gözüyle görüp anlamasıdır. İşittiğini bildiği vakit, o bilgisine göre duyduğu hakîkat değer kazanır, çünkü ilmin mutlaka ezici bir hükme sahip olması gerekir, zaten böyle olmayan bir ilim ilim değildir.

Allah-u Tealâ, bizi yaratılış gayemiz olan ibadete davet etmiş, biz de bunu işitir işitmez hemen icabette bulunmuşuzdur. İşte bu çabuk icabet nüktesine ve bu makamdaki ince sırra işaret için Allah-u Tealâ istif'âl sîğasıyla "İsticabet" tabirini kullanmıştır.

Alûsî tefsirinde bu ayet-i celileye şu işârî manalar verilmiştir: İbni Atâ' *(Rahimehullah)* şöyle demiştir, Allah-u Tealâ bu ayeti celilesiyle işitenlerin diriler olduğunu, bu yüzden hıtap ve cevaba da onların ehil bulunduğunu, diğerlerinin ise gerçek ölüler olduğunu haber vermiştir.

Bir diğeri şöyle demiştir, Allah-u Tealâ'nın ezelî hidayetiyle kalp kulağını açtığı ve fıtratının nuru ile kabiliyetinin safiliği sebebiyle kendisine hakiki hayat bahşettiği kimselerden başkası davete icabet edemez. Mürekkep cehalet (katmerli bilgisizlik) veya yaratılışındaki perdeler sebebiyle ğarîze (iç güdü) leri ölmüş ya da fıtratları icabı isti'datları olmayan (yaratılıştan kabiliyetsiz) kişiler, hakkı duymaktan sağır olduklarından icabet etmeleri mümkün değildir. Bilakis Allah-u Tealâ onları neş'ey-i sâniye (ikinci yaratışla) diriltecek, sonra onlar manevi perdeleriyle beraber ceza için Allah-u Tealânın huzuruna döndürüleceklerdir.

Bir söze göre de bu ayet-i celile sahv ile mahv ehline işaret etmektedir, manen ayık olanlar davete icabet ederler, geçkinlik halinde olanları ise Allah-u Tealâ ayıltarak kendilerine getirir de sonra O'na dönerler.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, ölüler mesabesinde olan kâfirlere hakkı işittiremeyeceğini beyan eden ayet-i kerimeler:

« اِنَّكَ لاَ تُسْمِعُ الْمَوْتىٰ وَلاَ تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ (٨٠) وَمَا اَنْتَ بِهَادِى الْعُمْيِ عَنْ ضَلاَلَتِهِمْ اِنْ تُسْمِعُ اِلاَّ مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ (٨١) »

"(Habibim!) Şüphesiz ki sen ölülere (kalpleri ölmüş olan kâfirlere) **işittiremezsin, arkalarını dönüp giderlerken** (Hak'ka kulak tıkamış) **sağırlara da o daveti** (Hak'kın çağrısını) **duyuramazsın.Ve sen körleri** (kalp gözü kör olup hakikati göremeyenleri) **sapıklıklarından** (çevirip) **hidayete erdiremez** (doğru yola getiremez) **sin. Sen ancak, bizim ayetlerimize inanıp da müslüman olanlara duyurabilirsin."** *(Neml Sûresi:80-81)*

« فَاِنَّكَ لاَ تُسْمِعُ الْمَوْتىٰ وَلاَ تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ (٥٢) وَمَا اَنْتَ بِهَادِى

الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ اِنْ تُسْمِعُ اِلاَّ مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ (٥٣) »

"(Resulüm!) Şüphesiz ki sen ölülere işittiremezsin, arkalarını dönüp giderlerken sağırlara da daveti duyuramazsın. Ve sen körleri sapıklıklarından (vazgeçirip) **hidayete erdiremez** (doğru yola getiremez) **sin. Sen ancak, teslimiyet göstererek, bizim ayetlerimize inananlara duyurabilirsin."** *(Rûm Sûresi:52-53)*

« وَمَا يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ (١٩) وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ (٢٠) وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ (٢١)
وَمَا يَسْتَوِى الْاَحْيَاءُ وَلَا الْاَمْوَاتُ اِنَّ اللّٰهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَآءُ وَمَا اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِى الْقُبُورِ (٢٢) »

"Körle gören (cahil ile âlim), **karanlıklarla nur** (küfürle iman), **gölge ile sıcak** (cennetle cehennem) **bir olmaz. Dirilerle ölüler** (müminlerle kâfirler) **de bir olmaz. Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **dilediğine işittirir sen ise kabirlerdeki** (ölüler gibi olan inatçı kâfir) **lere işittirici değilsin."** *(Fâtır Sûresi:19-22)*

« وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ (٤٢) وَمِنْهُمْ مَنْ
يَنْظُرُ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تَهْدِى الْعُمْىَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ (٤٣) »

"Onlardan, seni dinleyenler vardır. Fakat sağırlara sen mi duyuracaksın? Hele akıllarını da kullanmıyorlarsa! Onlardan sana bakan da vardır. Fakat körlere sen mi doğru yolu göstereceksin? Hele (kalp gözleriyle de) **görmüyorlarsa!"** *(Yunus Sûresi:42-43)*

Allah-u Tealâ'ya icabeti emreden ve icabet edenlerin hâllerini beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

« اِسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِىَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَإٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ (٤٧) »

"Allah (-u Tealâ) **dan, reddi** (geri çevrilmesine çare) **olmayan bir gün gelmezden evvel, Rabbiniz** (in davetin) **e icabet edin. Çünkü o gün sizin için ne sığınacak bir yer, ne de bir inkâr** (günahlarınızı reddetmeye mecal) **yoktur."** *(Şûrâ Sûresi:47)*

« وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ
(٣٨) وَالَّذِينَ اِذَا اَصَابَهُمُ الْبَغْىُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ (٣٩) »

"(Allah katındaki mükafatlar, kendileri için daha hayırlı olan kullar) **Rablerin** (in davetin) **e icabet ederler, namazı dosdoğru kılarlar, onların işleri aralarında şûrâ** (birbirine danışma) **dır. Ve bizim kendilerine verdiğimiz rızıktan da infak ederler** (hayır yollarına harcarlar). **Kendilerine bir bağy** (azgınlık ve haksızlık) **isabet ettiğinde de** (haddi aşmayarak) **intikam alırlar."** *(Şûrâ Sûresi:38-39)*

Mevlâ Tealâ, kâfirlerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamberliği ve Kur'an-ı Kerim'in doğruluğu hakkındaki bazı batıl şüphelerini açıkladıktan sonra, diğer batıl sözlerini nakletmek üzere şöyle buyuruyor:

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهٖ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ يُنَزِّلَ اٰيَةً وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ (٣٧)

KELİME MANASI (37)

(وَقَالُوا) **Dediler,** yani Kureyş'in reisleri dediler ki, (لَوْلَا نُزِّلَ) **indirilmeli değil miydi?** kim üzerine? (عَلَيْهِ) **onun üzerine,** yani peygambere, ne? (اٰيَةٌ) **bir ayet** (mucize), kimden? (مِنْ رَبِّهٖ) **Rabbinden,** (قُلْ) (senden mucize isteyenlere) **de ki,** (اِنَّ اللّٰهَ) **muhakkak Allah,** (قَادِرٌ) **kâdirdir,** neye? (عَلٰٓى اَنْ يُنَزِّلَ) **indirmeye,** neyi? (اٰيَةً) **bir ayeti** (mucizeyi), (وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ) **lâkin onların çoğu,** (لَا يَعْلَمُوْنَ) **bilmezler,** yani Allah-u Tealâ'nın mucize göndermeye kâdir olduğunu bilmezler.

MEALİ ŞERİF

(Kureyş müşriklerinin ileri gelenleri): **"Ona Rabbinden bir ayet** (mucize) **indirilseydi ya!" dediler. De ki: "Şüphesiz ki Allah ayet** (mucize) **indirmeye kâdirdir." Fakat onların çoğu** (böyle bir mucizenin inişini inkâr ettikleri takdirde başlarına gelecek belâyı) **bilmezler.**

İ Z A H A T

Merâh-u Lebid tefsirinde zikredildiğine göre, Mekke müşriklerinden Hars ibni Âmir'le diğer arkadaşları, Ebû Cehl ibni Hişam, Velid ibni Muğiyre, Half'ın iki oğlu Ümeyye ile Übeyy ve Nadr ibni Hars'ın: "Bu Muhammed'e, denizi yarmak, dağın gölgelemesi, ölüleri diriltmesi, meleklerin indirilişi ve göğü parça parça yere düşürmesi gibi nübüvvetine delâlet eden mucizeler niye indirilmedi?" demeleri üzerine Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilesiyle onlara cevap verdi.

Tefsir-i Kebîr'de zikredildiğine göre, mülhid (zındık) ın biri, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bir mucize getirmediği hususunda tenkidini ispat etmek için şöyle demiştir: "Eğer Muhammed bir mucize getirmiş olsaydı, kâfirlerin: (وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهٖ) **'Ona Rabbinden bir ayet** (mucize) **indirilmeli değil miydi?'** demeleri doğru olmaz, buna mukabil Allah-u Tealâ da: (اِنَّ اللّٰهَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ يُنَزِّلَ اٰيَةً) **"Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **bir ayet indirmeye kâdirdir"** buyurmazdı" demiştir.

Buna şöyle cevap verilir: Kur'an-ı Kerim bir mucize-i kâhire (aciz bırakıcı bir ayet) ve beyyine-i bâhire (apaçık delil) dir. Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Kur'an-ı Kerim'le müşriklere meydan okumuş, ama onlar Kur'an-ı Kerim'e mu'âraza (bir mislini yapmak) tan aciz kalmışlardır ki, hiç bir mucize olmasa da sadece bu yeterlidir. Nitekim:

«وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ (٥٠) أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (٥١)»

"Kafirler, 'Ona, Rabbinden (Kur'an-ı Kerim'den başka) **ayet** (mucize) **ler indirilmeli değil miydi?' dediler.** (Habibim!) **De ki: Ayetler ancak Allah** (-u Tealân) **ın indindedir** (mucize yaratmak ancak Allah'ın katına mahsustur). **Ben ise ancak apaçık bir nezîr** (uyarıcıy) **ım.'**

Kendilerine okunmakta olan o kitabı (Kur'an-ı Kerim'i) **sana indirmemiz onlara** (mucize olarak) **yetmedi mi? Şüphesiz ki onda** (Kur'an-ı Kerimde) **iman eden bir kavim için elbette bir rahmet ve bir öğüt vardır."** *(Ankebût Sûresi:50-51)* ayet-i celilelerinde, Mevlâ Tealâ'nın, müşriklerin Kur'an-ı Kerim'le yetinmeyip başka mucizeler istemelerini reddetmesi, Kur'an-ı Kerim'in, bütün mucizelerden daha büyük ve üstün olduğunu göstermektedir.

Hakikaten de bu böyledir, çünkü o Kur'an, bütün dünya halkını, bir mislini yapabilmelerinden aciz bırakmış olan açık bir ayet ve net bir mucizedir ki, tazeliğini ve yeniliğini koruyarak, Allah-u Tealâ'nın emri olan kıyamet günü gelinceye kadar, mahlûkatın kulaklarında dolaşmaya devam edecektir. Diğer peygamberler *(Aleyhimüsselâm)* hazarâtının mucizeleri ise böyle değildir zira, sahiplerinin vefatıyla o mucizelerin hepsi geçip bitmiştir.

Fakat burada "Madem ki böyledir, o müşrikler daha nasıl, **"Ona Rabbinden bir ayet** (mucize) **indirilmeli değil miydi?'** diyebilmişlerdir?" şeklindeki bir sual kalmaktadır ki, buna bir kaç yönden cevap verilebilir:

1- Ola ki, müşrik kavim "Kur'an- Kerim de diğer kitaplar gibi bir kitaptır, kitap ise mucize cinsinden sayılmaz, nitekim Tevrat, Zebur ve İncil de böyledir" diyerek inadına ve batıldaki ısrarlarından dolayı Kur'an-ı Kerim'in mucize oluşunu tenkid edip, bu şüpheye binaen başka bir mucize istemiş olabilirler.

2- Onlar, denizi yarmak, dağı yükselterek bir gölgelik hâline getirmek ve ölüleri diriltmek gibi, diğer peygamberlerin mucizelerine benzeyen ezici mucizeler talebediyorlardı.

3- Onlar, taannüt (inatlaşma) ve lecâc (yanlışta diretme) yolu üzere, meleklerin indirilmesi, göğün parça parça düşürülmesi ve kâfirlerden nakledilmiş olan diğer talepler gibi daha fazla ayet ve mucize istiyorlardı.

Nitekim Taberî tefsirinde zikredildiği üzere:

«وَقَالُوا مَالِ هَٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا (٧) أَوْ يُلْقَىٰ إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا (٨)»

"Bu resule ne oldu (bu nebiçim bir peygamber ki, bizler gibi) **yemek yiyor, sokak** (çarşı) **larda dolaşıyor! Ona bir melek indirilmeli de, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı! Yahut kendisine bir hazine verilmeli**

veya içinden yiyeceği (meşakkatsiz geçimini sağlayacağı) **bir bahçesi olmalıydı."** *(Furkan Sûresi:7 ve 8 den)* kavl-i şerifinde onların bu uygunsuz istekleri belirtilmiştir.

4- Bundan murad, Allah-u Tealâ'nın bazı kâfirlerden nakletmiş olduğu,

« ...اَللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَالْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ اَوِائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ(٣٢) »

"Ey Allah! Eğer bu (Kur'an) **senin katından olan hak'kın tâ kendisi ise, bizim üzerimize gökten hemen taş yağdır veya bize acıklı bir azap getir."** *(Enfâl Sûresi:32 den)* şeklindeki ifade de olabilir ki, bütün bu manalar ayet-i celilenin lâfzının ihtimal ettiği (taşıyabildiği) manalardır.

Ebussuûd Efendi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, izahın başında isimleri geçen bu müşriklerin dalâlet ve tuğyan (sapıklık ve azgınlık) ları o dereceye varmıştı ki, karşısında dağların eğileceği açık mucizeleri görmekle kanaat etmemiş hatta onların mucizeler kabilinden olmadığı iddiasını ortaya atmaya cür'et göstermişve kendilerini inanmaya mecbur edecek veya peşinden azabı celbedecek (getirecek) bir takım özel mucizeler talebetmişlerdir. Nitekim:

"Ey Allah! Eğer bu (Kur'an) **senin katından olan hak'kın tâ kendisi ise, bizim üzerimize gökten hemen taş yağdır veya bize acıklı bir azap getir"** *(Enfâl Sûresi:32 den)* ayet-i celilesinde geçen sözleri bu manadadır.

Daha sonra Mevlâ Tealâ onların bu isteklerine:

(قُلْ اِنَّ اللّٰهَ قَادِرٌ عَلٰى اَنْ يُنَزِّلَ اٰيَةً وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَايَعْلَمُوْنَ) **"De ki: Şüphesiz Allah** (-u Tealâ) **bir ayet** (mucize) **indirmeye kâdirdir velâkin onların çoğu bilmezler"** buyurarak cevap vermiştir.

Ulema bu cümle-i celilenin tefsiri hakkında muhtelif görüşler serdetmişlerdir:

1- Murat mana şu olabilir: Allah-u Tealâ, en büyük bir ayet ve kesin bir mucize olan Kur'an-ı Kerim'i indirdiği zaman, bundan fazlasını istemek, bir tahakküm (işi yokuşa sürme) ve batıl bir taannüt (boş bir inatlaşma) olmuş olur, halbuki hüküm ve emir ancak Allah-u Tealâ'ya mahsustur, dilerse yapar, dilemezse yapmaz.

Çünkü Allah-u Tealâ'nın, fâi'li muhtar (istediğini yapmakta serbest) oluşu ehli sünnetin görüşünce sırf meşî'et (sadece kendi dilemes) ine göredir. Dolayısıyla, O'nun bir şey yapması, insanların talep ve isteklerine göre tahakkuk etmez (meydana gelmez), bu yüzden onların isteklerine dilerse cevap verir, istemezse vermez.

2- Kesin mucizeler ve yeterli apaçık deliller ortaya çıktığı zaman kâfirler için hiçbir özür ve illet (mazeret ve bahane) kalmaz, bu durumda Allah-u Tealâ onların bir isteklerine icabet edecek olsa, belkide onlar ikinci, üçüncü, dördüncü ve nihayetsiz tekliflerde bulunabilirler ki bu da, delilin yerleşmemesine ve huccetin tamamlanmamasına sebebiyet verirdi.

Aynı zamanda Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* mucizeler göstermekle uğraşmaktan risaleti tebliğe vakit bulamazdı. Bu yüzden daha işin başında bu kapıyı kapatmak ve önce geçmiş olan kesin mucize ve açık delillerle yetinmek gerekmiştir.

3- Eğer Mevlâ Tealâ, onlara istemiş oldukları açık mucizeleri verseydi de onlar bu mucizelerin zuhuru vaktinde iman etmeselerdi, o zaman elbette azab-ı isti'sâli (kökten imha cezasını) haketmiş olurlardı. Halbuki Allah-u Tealâ'nın rahmeti onları bu belâdan korumayı iktiza ettiğinden, onlara kendisinden bir rahmet olmak üzere, onlar bu acımanın şeklini anlamıyorlarsa da talebettikleri şeyi vermemiştir.

İşte bundan dolayı: (وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ)**"Fakat onların çoğu** (isteklerinin verilmemesinin kendileri hakkında bir rahmet olduğunu) **bilmezler."** buyurmuştur.

4- Mevlâ Tealâ, onların bu mucizeleri bir fayda elde etmek için değil de, sırf inat ve taassublarından dolayı istediklerini ve onlara bütün istediklerini vermiş olması halinde bile iman etmeyeceklerini biliyordu, bu sebeple faydasız bir şeyi onlara vermedi.

Şu hâlde, **"Fakat onların çoğu bilmezler"** cümle-i celilesinden maksat, "Bu millet, inat ve taassub yüzünden mucize istedikleri zaman Allah-u Tealâ'nın bunu yapmayacağını bilmiyorlar, eğer onlar bunu bilip düşünmüş olsalardı, mucizeleri faydalanmak niyetiyle isterler, Allah-u Tealâ da en mükemmel bir şekilde onların bu isteğini verirdi.

Mâverdî tefsirinde zikredildiğine göre, mucize izhar etmek ancak iki yerde gerekli olur:

1- Mevlâ Tealâ, bir peygamber gönderdiğinde, onun doğruluğuna delil olsun diye kendisine mucizeler verir.

2- Mevlâ Tealâ, mucize açıkladığında iman edeceğini bildiği kimselerin istekleri üzere mucize izhar eder ki bu iki yerin dışında mucize göstermek gerekli değildir.

Ebussuûd ve Âlûsî tefsirlerinde belirtildiği üzere, bu ayet-i celile şu şekilde anlaşılmalıdır: Allah-u Tealâ onların istedikleri mucizelerden her hangi birini veya akıllarına gelmeyen her hangi bir ayeti indirmeye kâdirdir velâkin onların çoğu, Allah-u Tealâ'nın gücü yettiği hâlde onların istediğini indirmemesindeki şu iki hikmeti bilmezler:

1- İstedikleri mucizeyi indirmek, ihtiyar (seçim) kaidesi üzere oturtulmuş olan teklif esasını kökünden söker, yani Allah-u Tealâ'nın, kullarını bir takım emir ve yasaklarla mükellef tutması, onları mecbur ederek değil, gayba iman edip kendi isteklerine göre amel etmeleri esasına dayandırılmıştır. Fakat onları imana ve amele zorlayacak bir mucize indirildiğinde herkes mecburen inanmak zorunda kalacağından teklifin esası olan ihtiyar (seçme ve istediklerini yapma) hakları ellerinden alınmış olur.

2- İnanmayacakları Allah katında malûm olduğu için, onlara istediklerini vermek, bütünü ile helâk olmalarına sebep olacağından Allah-u Tealâ bunu yapmayı istememiştir, fakat onlar bu hikmetleri bilmediklerinden mucize istemeye devam etmiş ve istediklerinin verilmemesini de tekzib (yalanlama) larına sebep kılmışlardır.

Ayet-i celilenin sonunda, bilgisizliğin, onların hepsine değil de ekserisine tahsisi şunu ifade etmektedir ki, onların çoğu cehaletlerinden dolayı bu gibi taleplerde bulunsalar da bazısı işin gerçeğine vakıf olduğu hâlde mükâbere (diretme) ve inatlarından dolayı bu yola girmişlerdir.

Ayet-i celilenin son cümlesi olan, **"Bilmezler"** kavl-i şerifinin mef'ûlü, ya makamın karînesiyle (bulunduğu yer, ne olduğunu açıkladığı için) hazfedilmiştir ki, Zâdü'l-Mesîr ve Âlûsî tefsirlerinde dört türlü mef'ûl takdir edilmiştir:

1- Onlar, Allah-u Tealâ'nın, mucize indirmeye kâdir olduğunu bilmezler,

2- Mucize indirilip de, inanmadıkları takdirde başlarına gelecek belâyı bilmezler,

3- Mucize verilmesinin faydasını bilmezler,

4- Hiç bir şey bilmezler.

Ya da mef'ûl tamamen matrûh (terkedilmiş) tir ki, buna göre mana: "Onlar ilim ehli değildir, ilim şanlarından değildir, ayeti, delili ve alâmeti farkedecek durumda değildirler, bu zamana kadar ineni anlamadıkları gibi, bundan sonra ineceği de anlamazlar" demektir. Çünkü o cahiller bunca aklî delilleri ihtiva eden (içeren) Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinden istidlâl ve intifa' da bulunamadıklarına (delil alıp faydalanamadıklarına) göre, münferid vak'alardan hiç bir fayda temin edemezler.

Nîsâbûrî tefsirinde zikredildiğine göre, bu cümle-i celilenin manası: "Onlar, kainatın, mükevvine (varlıkların, varediciye), mümkinâtın, vacibe (varlığı yokluğu eşit olanların, varlığı zorunlu olan bir zata), masnû'âtın, sâni'e (yaratıkların, yaratıcıya) delâlet ettiğini bilmezler. Nitekim:

« وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّوْنَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُوْنَ (١٠٥) »

"Göklerde ve yerde nice ayet (delil) **ler vardır ki, onlar** (kâfirler) **ondan** (o ayetlerden) **yüz çevirici oldukları hâlde, ona uğrar** (geçer)**ler."** *(Yusuf Sûresi:105)* kavl-i şerifi bu manayı ifade etmektedir. Şairin:

« وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَهُ اٰيَةٌ تَدُلُّ عَلىٰ اَنَّهُ وَاحِدٌ »

"Her şeyde Allah için vardır bir ayet,
O'nun bir olduğuna eder delâlet," sözü de bu manadadır.

Sâvî tefsirinde zikredildiğine göre, kâfirler, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a ateşin soğuması, Davud *(Aleyhisselâm)* a demirin yumuşaması, Salih *(Aleyhisselâm)* ın devesi, Musa *(Aleyhisselâm)* ın asası, İsa *(Aleyhisselâm)* ın sofrası gibi geçmiş peygamberlerin açık mucizelerinden Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e de verilmesini istemekle,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in gösterdiği bunca mucizeyi yok saymış oldular. Halbuki Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in mucizeleri, hepsinden üstün ve yüce olduğu hâlde onlar, kalplerinin körlüğünden dolayı bu farkı anlayamadılar.Nitekim Arif Ber'î*(Rahimehullah)* şu beyitleri ile bunu ne güzel anlatmıştır.

« وَاِنْ قَابَلْتَ لَفْظَهُ لَنْ تَرَانِى بِمَا كَذَبَ الْفُؤَادُ فَهِمْتَ مَعْنًى »

"Mevlâ'nın 'Beni asla göremezsin' sözünü,
'Gördüğünü kalbi yalanlamadı' ile karşılaştırırsan manayı anlarsın."

Yani, Musa *(Aleyhisselâm)* Mevlâ Tealâ'dan cemâlini görmeyi istediğinde, Mevlâ Tealâ ona: **"Beni asla göremezsin"** *(A'râf Sûresi:143 den)* diye cevap buyurmuş ve ona karşısındaki bir dağa bakmasını emretmiştir. Mevlâ Tealâ'nın o dağa yapmış olduğu tecelli karşısında dağın parçalanmasını müşahede eden Musa *(Aleyhisselâm)* bu tecellî karşısında bile tahammül edemeyerek bayılmıştır.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* böyle bir talepte bulunduğunda ise, onu miraca davet ederek cemalini göstermiş ve: (مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ) **"Gördüğünü kalbi yalanlamadı."** *(Necm Sûresi:11)* kavl-i şerifiyle, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Mevlâ Tealâ'nın cemalini gördüğünde hiç bir tereddüt ve telaşa kapılmadığını beyan ile Habibini medhetmiştir.

« وَاِنْ يَكُ خَاطَبَ الْاَمْوَاتَ عِيسَىٰ فَاِنَّ الْجِذْعَ حَقَّ لَهُ وَاَنَّ »

"İsa *(Aleyhisselâm)* **ölülere hitabettiyse, hurma kütüğü de,**
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **e düşkünlüğünden inlemiştir."**

Yani İsa *(Aleyhisselâm)*, evvelce hayatta olup sonradan ölenleri diriltip konuşturmuşsa da Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e hayattan nasibi olmayan kütükler bile aşık olmuş, kendisine minber yapıldığında o kütüğe yaslanmayı terkedip ayrılınca, onun inlemesini herkes duymuştur.

Ayrıca şunu da ifade edelim ki, geçmiş peygamberlerin gösterdiği bütün mucizeler de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den alınmadır.

Nitekim İmam-ı Kastalânî *(Rahimehullah)* "el-Mevâhibü'l-Ledünniyye" isimli eserinde bu hakikati şöyle açıklamıştır: Allah-u Tealâ bizim peygamberimize öyle özellikler vermiştir ki, onları ondan evvel hiç bir nebiye, hiç bir resule ve hiç bir meleğe vermemiştir.

Kendisinden evvel hangi bir peygambere ne tür bir mucize verilmişse, mutlaka bir misli Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e verilmiştir. Çünkü Âdem *(Aleyhisselâm)* ruhla ceset arasında iken Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* peygamber idi.

Onun dışındaki peygamberler ise, onun nübüvvet hâlinde ve risalet zamanında peygamber oldular. Madem ki Âdem *(Aleyhisselâm)* yaratılmadan evvel nübüvvet makamı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ihsan edildi, o zaman biz onun kendisinden sonra gönderilen bütün kâmil insanlara yardımcı olduğunu anlamış olduk.

Allah-u Tealâ, büyük edip İmam-ı Busayrî'ye rahmet etsin, çünkü o:

« وَكُلُّ آيٍ اَتَى الرُّسْلُ الْكِرَامُ بِهَا فَاِنَّمَا اتَّصَلَتْ مِنْ نُورِهِ بِهِمِ
فَاِنَّهُ شَمْسُ فَضْلٍ هُمْ كَوَاكِبُهَا يُظْهِرْنَ اَنْوَارَهَا لِلنَّاسِ فِى الظُّلَمِ »

"Kıymetli peygamberlerin getirdiği bütün ayetler,
Ancak onun nurundan, onlara bitişmiş (gelmiş) **tir.**
Çünkü o, fazilet güneşidir, onlarsa onun yıldızları,
Karanlıklarda insanlara onun nurunu izhar ederler." mısraları ile bu gerçeği ne güzel dile getirmiştir. Yani, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nuru ilk yaratılan nur olup devam etmiş ve hiç eksilmemiştir. Her hangi bir zamanda gönderilen her hangi bir peygamberin gösterdiği mucizelerin her biri, Allah-u Tealâ'nın, bu âlemi yaratmadan evvel icad ettiği Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nurundan onlara bitişmiştir.

Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* fazilet güneşi olup onlar o güneşin yıldızları mesabesindedir. Nasıl ki yıldızların ışığı güneşten alınma olup, güneş kaybolduğu zaman onun nurunu parlatmakta iseler, geçmiş peygamberler de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* gelmeden evvel onun faziletini açıklamakta, onun vasıflarını ümmetlerine bildirmekte ve kendi kitaplarında onun kemalât ve faziletleri hakkında yazılı olan ilimleri haber vermekteydiler.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ilk zuhur eden mucizesi, Âdem *(Aleyhisselâm)* a öğretilen isimlerdir, çünkü Allah-u Tealâ Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e verdiği cevâmi'u'l-kelim (bir çok manaları içinde toplayan kelimeleri söyleme) makamından Âdem *(Aleyhisselâm)* a sadece tabak, çanak gibi eşyanın isimlerini öğretmiştir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ise, isimlerle beraber müsemmâ (ismin sahipleri) olan zatların kendileri de öğretilmiştir ki, onların rütbesinin isimlerden daha üstün olduğunda kimsenin şüphesi yoktur, çünkü isimler, sahiplerini açıklamak için kullanıldığından, bizzat maksud olan, isimlerin sahipleridir.

Nitekim Ebû Râfi' *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٧٥ – عَنْ اَبِي رَافِعٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مُثِّلَتْ لِى اُمَّتِى فِى الْمَاءِ وَ الطِّينِ وَعُلِّمْتُ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا كَمَا عُلِّمَ آدَمُ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا »

75 - **"Ümmetim bana su ve çamur içersinde şekillenip gösterildi. Âdem'e bütün isimler öğretildiği gibi bana da bütün isimler bildirildi."** *(Deylemî, Müsned-i Firdevs, No:6519, 4/166, Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummâl, No:34588, 12/185)* hadis-i şerifiyle,

Huzeyfe ibni Üseyd *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in:

٧٦– عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ اُسَيْدٍ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « عُرِضَتْ عَلَىَّ اُمَّتِى الْبَارِحَةَ لَدىٰ هٰذِهِ الْحُجْرَةِ اَوَّلُهَا اِلىٰ اٰخِرِهَا » فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! هٰذَا عُرِضَ عَلَيْكَ

مَنْ خُلِقَ ، فَكَيْفَ عُرِضَ عَلَيْكَ مَنْ لَمْ يُخْلَقْ؟ فَقَالَ: « صَوِّرُوا لِي فِي الطِّينِ حَتَّىٰ لَانَا أَعْرَفُ بِالْإِنْسَانِ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدِكُمْ بِصَاحِبِهِ »

76 - **"Dün gece şu hücre** (oda) **nın yanında bana ümmetim baştan sona gösterildi"** buyurması üzerine bir kişi, "Ya Resulallah! Yaratılanlar sana gösterildi, fakat yaratılmayanlar sana nasıl arzedildi?" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in: **"Çamur içinde bana şekillendirildiler, hatta ben onlardan bir insanı, sizden birinizin, arkadaşını tanıdığından daha iyi tanımaktayım."** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, No:3055, 3054, 3/181, Ziya-i Makdisî, Zürkanî ale'l-Mevâhib, 5/190)* cevabı da bu zikredilenlerin doğruluğuna delâlet etmektedir.

İmam-ı Busayrî *(Rahimehullah)* ın, "Hemziyye" sindeki:

« لَكَ ذَاتُ الْعُلُومِ مِنْ عَالَمِ الْغَيْـ * ـبِ وَمِنْهَا لِآدَمَ الْأَسْمَاءُ »

"Gayb âleminden sana verilen, ilimlerin zatı (öz kendisi) **dir,**

Ondan Âdem'e düşen ise sadece isimlerdir." sözü de bu manayı çok güzel dile getirmektedir. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in diğer peygamberlerde olan bütün mucizelere fazlasıyla sahip olduğu hususundaki diğer geniş malûmat, Zürkanî'nin, "Mevâhib" üzerine yaptığı şerhte açıkça belirtilmiştir. *(Şerhu'z-Zürkanî ale'l-Mevâhibi'l-Ledünniyye, 5/188, 190)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, diğer peygamberlerden üstünlükleri hakkında geniş rivayetler, Ruhu'l-Furkan tefsirimizin 3/7-21 sahifelerinde mevcuttur, burayla birlikte oranın da mütalâasında fayda vardır.

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, kâfirler, özürlerini kesecek (mazeretlerini ortadan kaldıracak) kadar mucizeler gördükleri hâlde hâlâ ziyade mucizeler istediler ve isteklerine mani olanın, Allah-u Tealâ olduğunu bilmediler. Eğer basiretleri kapatılmasaydı, delillerin yokluğu vehmine kapılmazlardı.

Kâfirlerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den, mucize istemeleri hakkında diğer ayet-i kerimeler:

« وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ (٢٠) »

"Ona (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e) **Rabbinden bir ayet** (mucize) **indirilse ya! diyorlar. De ki: Gayb ancak Allah** (-u Tealân) **ındır. Bekleyin** (bakalım), **ben de sizinle beraber bekleyicilerdenim."** *(Yunus Sûresi:20)*

« وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ (٧) »

"Kâfirler diyorlar ki, 'Ona Rabbinden bir ayet (mucize) **indirilseydi ya!'** (Halbuki) **sen ancak bir uyarıcısın ve her toplum için bir hâdî** (yol gösterici rehber) **vardır."** *(Râ'd Sûresi:7)*

« وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ (٧) »

"Kâfir olanlar diyorlar ki, ona Rabbinden bir ayet (mucize) **indirilmeli değil miydi? De ki: Şüphesiz Allah** (-u Tealâ) **dilediğini saptırır,** (zatına) **yöneleni de kendisine hidayet eder."** *(Râ'd Sûresi:27)*

Kâfirler azap cinsinden bir mucize istemektedirler, nitekim bir önceki ayet-i celilede kendilerine yaptıkları beddua bildirilmektedir. Halbuki azap Allah-u Tealâ katındadır. O dilerse anında indirip asi kavimleri helâk eder, isterse de azaplarını tehir eder.

Müşrikler bilmiyorlardı ki, Allah-u Tealâ izin vermedikçe hiç bir peygamber mucize gösteremezdi, ayet-i celilelerde de ifade buyurulduğu gibi, esasen peygamberlerin görevi, insanları ikaz etmek, yanlışlardan, sapıklıktan ve haksızlıktan sakındırmaktı.

Allah-u Tealâ'nın, dilemesi hâlinde, kâfirleri imana cebreden mucizeler gönderebileceği, fakat onların isteklerine göre mucize göndermeyişi:

« اِنْ نَشَاْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ (٤) »

"Dilesek, onlar üzerine gökten bir ayet (mucize) **indiririz de, boyunları ona** (karşı) **eğil** (ip kal) **ırlar."** *(Şuara Sûresi:4)*

« وَمَا مَنَعَنَا اَنْ نُرْسِلَ بِالْاٰيَاتِ اِلَّا اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُونَ وَاٰتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيَاتِ اِلَّا تَخْوِيفاً (٥٩) »

"Bizi, ayet (mucize) **ler göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin bunları yalanlamış olmasıdır. Semûd** (kavmin) **e de, açık bir mucize olmak üzere bir dişi deve vermiştik. Onlar ise,** (o deveyi keserek) **ona zulmettiler. Oysa biz ayetleri ancak korkutmak için göndeririz."** *(İsra Sûresi:59)*

Buradaki ayetten maksat, kâfirlerin, keyiflerine göre gösterilmesini istedikleri mucizelerdir. Nitekim ibni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın rivayetine göre Mekke müşrikleri, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den Safa tepesini altın ve gümüş yapmasını istemişlerdi.

Ayet-i celileden anlaşıldığına göre, daha önceki kavimler de bu tür mucizeler istemişlerdi ki, onların asıl maksadı inanmak değildi. Allah-u Tealâ, onların peygamberlerinden istedikleri bu mucizeleri tahakkuk ettirmiş(meydana getirmiş), fakat iman etmedikleri için onları helâk etmişti. Bu, Allah-u Tealâ'nın bir kanunudur. Eğer Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de, müşriklerin istedikleri bu nevi mucizeleri göstermiş olsaydı, - ki, onlar yine de inanmayacaklardı - o takdirde geçmiş kavimler gibi onlar da helâk olacaklardı.

Nitekim mezkûr (bahsi geçen) yukarıdaki ayet-i celilede, Salih peygamberin kavmi Semûd'un isyankâr tutumuna değinilmekte ve mucizeden maksadın korkutmak olduğu açıkça beyan edilmektedir ki, ancak bu takdirde mucize imana vesile olabilir ve beklenen faydayı sağlayabilir.

Mevlâ Tealâ, mucize indirmeye kâdir olduğunu velâkin bir takım hikmetlere dayanarak bunu yapmadığını beyan ettikten sonra, bu konuda delil olmak üzere, kudretinin kemalini (gücünün üstünlüğünü), tedbir ve hikmetinin (isabetli yönetiminin) güzelliğini ve ilminin şumûlünü (bilgisinin genişliğini) açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا طَآئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّآ اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِى الْكِتَابِ مِنْ شَىْءٍ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ (٣٨)

KELİME MANASI (38)

(وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ) **Yürüyen hiç bir hayvan yoktur,** öyle hayvan ki, nerede bulunucu? (فِى الْاَرْضِ) **yer yüzünde,** (وَلَا طَآئِرٍ) **hiç bir kuş da yoktur,** öyle kuş ki, (يَطِيرُ) **uçuyor,** neyle? (بِجَنَاحَيْهِ) **iki kanadıyla,** (اِلَّآ اُمَمٌ) **ancak ümmetlerdir,** öyle ümmetler ki, (اَمْثَالُكُمْ) **sizler gibi,** (مَا فَرَّطْنَا) **biz eksik bırakmadık,** nerede? (فِى الْكِتَابِ) **o kitapta** (Kur'an-ı Kerim'de), neyi? (مِنْ شَىْءٍ) **hiç bir şeyi,** (ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ) **sonra** (bütün ümmetler) **ancak Rablerine,** (يُحْشَرُونَ) **haşrolunurlar** (onun huzuruna toplanıp getirilirler).

MEALİ ŞERİF

Yer yüzünde hiç bir hayvan ve (gökyüzünde) **iki kanadıyla uçan hiç bir kuş hariç olmamak üzere** (hepsi) **sizin gibi ümmetler** (topluluklar) **dır. Biz o kitapta** (Kur'an-ı Kerim'de) **hiç bir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet** (bütün ümmetler) **ancak Rablerine haşrolunurlar** (O'nun huzurunda toplanıp getirilirler).

İ Z A H A T

Tefsir-i Kebîr'de zikredildiğine göre, nazım vechinin takriri (bu ayet-i celilenin bir önceki ayetin peşine getirilmesinin izahı) hakkında iki görüş vardır:

1- Mevlâ Tealâ, bir önceki ayet-i celilede, müşriklerin istedikleri mucizelerin indirilmesi, isteyenlerin yararına olsaydı, bunu yapacağını, ancak bu mucizeleri açıklamakta mükelleflerin bir maslahatı (kulların bir fayda ve yararı) bulunmadığından, bu istekleri yerine getirmediğini beyan etmişti.

Bu cevap ancak, Allah-u Tealâ'nın, mükelleflerin maslahatlarına riayet edip (kullarının faydalarını gözetip), onlara tefaddül (lütuf ve iyilik) te bulunduğu sabit olduğu zaman tamamlanacağından, Mevlâ Tealâ:

(وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا طَآئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّآ اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ) **"Yerde yürüyen hiç bir canlı ve iki kanadıyla uçan hiç bir kuş hariç olmamak üzere, hepsi de** (Allah-u Tealâ'nın iyiliğinin, gözetiminin, acıma ve ilgisinin kendilerine ulaşması hususunda) **sizin gibi ümmetlerdir."** buyurarak durumun böyle oldu-

ğunu takrir etmiş (iyice açıklamış) tır ki bu, âdeta müşahede olunan ve hissedilen bir şey gibidir.

Allah-u Tealâ'nın inayetinin eserleri bütün canlılara ulaştığına göre, eğer bu ezici mucizeleri açıklamakta kullarının bir menfaati bulunsaydı, elbette bunu yapar ve diğer canlıların yararlarına olan hiç bir hususta onlara karşı cimri davranmadığı açıkça belli olduğundan, bu hususta da cimrilik yapması mümteni' (imkânsız) olurdu. İşte bu, Mevlâ Tealâ'nın bu mucizeleri izhar etmeyeceğine, zira böyle yapmasının, kulların menfaatlerini ihlâl edeceğine (bozacağına) delâlet etmektedir.

2- Nazmın keyfiyeti (ayetlerin bu sırada dizilişlerinin şekli) hakkında Kâzî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Mevlâ Tealâ, daha önce kâfirlerden bahsedip, onların Allah-u Tealâ'ya döndürüleceğini beyan ettikten sonra, bu ayet-i celilesiyle: (وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا طَآئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّا اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ) **"Yerde yürüyen hiç bir canlı ve iki kanadıyla uçan hiç bir kuş hariç olmamak üzere, hepsi de** (diriltilip, haşrolma hususunda) **sizin gibi ümmetlerdir."** buyurarak, öldükten sonra dirilip haşrolmanın, insanlar hakkında söz konusu olduğu gibi hayvanlar hakkında da geçerli olduğunu beyan etmiştir.

Ebû Cafer-i Taberî*(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Allah-u Tealâ, Habibine, bu yüz çeviren inkârcılara şöyle hitabetmesini emretmiştir: 'Ey kavim! Allah-u Tealâ'yı yaptıklarınızdan gafil veya kazandığınız suçlara karşı sizi cezalandırmayacak sanmayın, O sizin haberlerinizden nasıl habersiz olur? veya sizin hesabınızı nasıl terkeder ki O, küçük veya büyük yer yüzünde depreşen hiç bir şeyin amelinden veya havada iki kanadıyla uçan hiç bir kuşun işinden gafil değildir.

Bilakis O, bütün canlıları çeşitli cins ve türlerde yaratmış ve her birini sizin gibi yaratıldığı gayede çalışır hâlde kılmıştır. Böylece herbirinin, kendileri lehinde ve aleyhinde yaptığı işler korunup levh-i mahfuz'da yazılmıştır.'

Bundan sonra Mevlâ Tealâ, bütün canlıların ölüp dirilmelerinin akabinde kıyamet günü karşılaşacakları cezayı beyan etmek üzere şöyle buyurmak istemiştir: 'Yer yüzündeki hayvanların ve böceklerin, havadaki kuşların yaptıklarını tespit edip, Ümmü'l-Kitap'ta yazan, sonra onları diriltip, dar-ı belâ (imtihan yurdu olan dünya) da yaptıklarının karşılığını verecek olan zat, elbette ey insanlar! Sizin amellerinizi zayi etmeyip, işlediğiniz fiillerinizi tespitten geri kalmamaya daha lâyıktır.

Dolayısıyla O sizi ölümünüzden sonra dirilterek mahşerde toplayacak, iyi ise iyi, kötü ise kötü bütün yaptıklarınızın karşılığını verecektir.' Çünkü O, dünyada sizden başkasına vermediği nimetlerle sizi tahsis etmiş ve fazl-u keremini size döşemiştir. Bu yüzden siz O'na şükretmekte daha hak sahibi ve emirlerini bilmekte daha evlâsınız. Zira O size, eşyanın arasında seçim yapabileceğiniz ve kârlarınızla zararlarınızın arasını ayıracağınız, akıl ve fehim (anlama) gücünü vermiştir ki, bunu diğer hayvanlara ve kuşlara vermemiştir."

Kurtubî, Fahrurrazî ve Hâzin tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen: (دَآبَّـة) kelimesi, yer yüzünde yürüme manasına gelen (دبّ) fiilinden müştak (türetilmiş) olup, yer yüzünde gezen insan ve hayvan her canlının ismidir. Bazıları kuşları bundan istisna etmişlerse de, bu kabul görmemiştir, zira bazı zamanlarda kuşlar da ayakları üzerinde yürümektedir.

Hayvanlar ya yeryüzünde hareket ederler veya havada uçarlar, bu yüzden Allah-u Tealâ'nın yaratmış olduğu bütün canlılar bu iki vasıftan hâlî (boş) değildirler. Denizdeki balıklara gelince, onlarda suda hareket etmeleri bakımından "Dâbbe" vasfına, yüzmeleri bakımından da uçma ile vasıflanmaya münasip iseler de, uçmakla tavsif edilmeleri daha yakındır, zira kuşlar havada yüzdüğü gibi onlar da suda yüzmektedirler.

Dâbbe kelimesinin, yer yüzünde olmakla kayıtlanmasının sebebine gelince: Daha açık olanla delil getirmek için Mevlâ Tealâ gökte olanı değil de özellikle yerde olanı zikretmiştir, çünkü gökte olan da bizim gibi mahlûk (yaratık) ise de, görüleni delil olarak getirmek, görülmeyen şeyleri bahsetmekten daha münasiptir.

Her uçan iki kanadı ile uçtuğu halde ayet-i celilede iki kanadın zikredilmesi, "Elimle yazdım", "Ağzımla konuştum" , "Gözümle baktım" tabirlerinde olduğu gibi te'kid (sözü kuvvetlendirmek) için getirilmiştir.

Ayet-i celilede geçen (دَآبَّـة) ve (طَائِرٌ) kelimeleri, müfred (tekil) oldukları hâlde, istiğrak (kapsama) manasına delâlet ettiğinden, bu manaya göre (أُمَّـةٌ) kelimesi de cemi (çoğul) olarak getirilmiştir.

(اِلاَّ أُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ) **"Hepsi sizin gibi ümmetlerdir"** kavl-i şerifi hakkında İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)* : "Hepsi sizin gibi birbirinden ayrı özel isimleri olan çeşitli türlerdir." buyurmuştur ki bundan maksat canlıların her türü bir ümmettir, kuşlar bir ümmettir, böcekler bir ümmettir, yırtıcılar bir ümmettir, nasıl ki Âdem oğulları "İnsan" ismiyle biliniyorsa, diğer canlı türleri de özel isimleriyle tanınmaktadır.

Abdullah ibni Muğaffel *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٧٧ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُغَفَّلٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَوْلاَ اَنَّ الْكِلاَبَ اُمَّةٌ مِنَ الْاُمَمِ لَاَمَرْتُ بِقَتْلِهَا »

77 - **"Köpekler ümmetlerden bir ümmet olmasaydı, elbette onların öldürülmesini emrederdim"** *(Tirmizî, Ahkâm:4, No:1489, 4/80, Ebu Davud, Sayd:1, No:2844, 2/120, Nesaî, Sayd:14, No:4299, 4300, 7/214, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:7625, 3/900)* hadis-i şerifi, hayvan türlerinden herbirinin müstakil bir ümmet olduğuna delâlet emektedir.

Cabir İbni Abdillah *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen şu hadis-i şerif de buna delalet etmektedir:

٧٨ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَلَّ الْجَرَادُ فِى سَنَةِ عُمَرَ الَّتِى وَلِىَ فِيهَا

فَسَئَلَ عَنْهُ فَلَمْ يُخْبَرْ بِشَيْءٍ فَاغْتَمَّ لِذٰلِكَ، فَأَرْسَلَ رَاكِباً اِلَى الْيَمَنِ، وَرَاكِباً اِلَى الشَّامِ، وَرَاكِباً اِلَى الْعِرَاقِ يَسْئَلُ؛ هَلْ رُؤِيَ شَيْءٌ مِنَ الْجَرَادِ اَمْ لاَ؟ فَاَتَاهُ الرَّاكِبُ الَّذِى مِنْ قِبَلِ الْيَمَنِ بِقُبْضَةٍ مِنْ جَرَادٍ فَاَلْقَاهَا بَيْنَ يَدَيْهِ، فَلَمَّا رَاهَا كَبَّرَ ثَلاَثاً ثُمَّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: « خَلَقَ اللهُ اَلْفَ اُمَّةٍ مِنْهَا سِتُّمِائَةٍ فِى الْبَحْرِ ، وَاَرْبَعُمِائَةٍ فِى الْبَرِّ؛ فَاَوَّلُ شَيْءٍ يَهْلِكُ مِنْ هٰذِهِ الْاُمَمِ الْجَرَادُ ، فَاِذَا هَلَكَتْ تَتَابَعَتْ مِثْلَ النِّظَامِ اِذَا انْقَطَعَ سِلْكُهُ »

78 - Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın Emirü'l-Müminin (müminlerin emiri, devlet reisi) olduğu senelerden birinde, çekirgeler azaldı, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* bunun hikmetini sordu, kimseden bir cevap alamadı ve bundan dolayı üzüldü, sonra Yemen'e, Şam'a, Irak'a ve sair memleketlere adamlar göndererek oralarda çekirgeler var mı? diye sordurdu.

Yemen tarafına gönderdiği bir kişi bir avuç çekirge getirerek önüne koydu. Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* çekirgeleri görünce, "Allahu Ekber" diyerek üç kere tekbir getirdi, sonra şöyle dedi: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğunu işitmiştim:

"Allah (-u Tealâ) **bin tane ümmet yaratmıştır, bunların altıyüzü denizde, dörtyüzü karadadır ve bu ümmetlerden ilk helâk olacak olan çekirgelerdir. Onlar helâk olunca ipi kopmuş boncuklar gibi diğer ümmetler de ard arda helâk olacaklardır."** Yani, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* çekirgelerin yaşadığı haberini alınca, ümmetlerin helâki başlamadı diye sevindi. *(Ali el-Muttakî, Kenzü'l-Ummal, No:31484, 11/268, İbni Hacer, el-Metâlibu'l-Âliye, No:2339, 2/311, Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, No:12433, 7/624, İbni Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye:1/28)*

Ayet-i celilede, yerde gezen canlılarla, havada uçan kuşların bizler gibi olduğu ifade edilmekte, fakat bu benzerliğin yönleri belirtilmemektedir. Bundan muradın, her yönden bir benzeyiş olduğunu söylemek de mümkün değildir, çünkü suret, sıfat ve hilkat (şekil, biçim ve yaratılış) bakımından hayvanların bize benzemediği aşikârdır.

Bu yüzden âlimler bu mümâseletin vechi (benzerlik yönü) nün tesbiti hakkında değişik görüşler bildirmişlerdir:

1- İmam-ı Vahidî *(Rahimehullah)* ın İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayetine göre, mana: "Siz Allah-u Tealâ'yı tanıyıp birlediğiniz, tesbih edip O'nun için namaz kıldığınız gibi, onlar da Allah-u Tealâ'yı bilmekte, birlemekte, hamd ve tesbihte bulunmaktadırlar" şeklindedir ki, müfessirlerden büyük bir taife bu sözü tercih etmiştir. Nitekim Mevlâ Tealâ'nın:

« ... وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لاَ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ... (٤٤) »

"Hiç bir şey hariç olmamak üzere hepsi O'nu, hamdiyle tesbih eder, velâkin siz onların tesbihini anlamazsınız." *(İsra Sûresi:44 den)* kavl-i şerifiyle,

« اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالطَّيْرُ صَآفّٰتٍ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ (٤١) »

"Göklerde ve yerde bulunanlarla, (kanatlarını) açıp yayan kuşların Allah (-u Tealây) ı tesbih ettiğini görmez misin? Her biri duasını ve tesbihini muhakkak bilmiştir. Allah (-u Tealâ) onların yapmakta olduklarını ziyade bilicidir." *(Nur Sûresi:41)* ayet-i celilesi ve Allah-u Tealâ'nın Neml Sûresindeki Hüdhüd ve karınca ile ilgili hitapları, bu görüşün doğruluğuna delâlet etmektedir.

Ebu'd-Derda' *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Hayvanların akılları şu dört şeyin dışındaki meseleleri anlamaktan uzaktır.

a- Marifetullah (Allah-u Tealâ'yı bilmek),
b- Rızık talebi (yiyeceklerini temine koşmak),
c- Erkek ve dişinin birbirini tanıması,
d- Her bir cinsin diğerine karşı hazırlanması."

٧٩ – عَنِ الشَّرِيدِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « مَنْ قَتَلَ عُصْفُوراً عَبَثاً عَجَّ اِلَى اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيامَةِ يَقُولُ: يَا رَبِّ ، اِنَّ فُلَاناً قَتَلَنِى عَبَثاً وَلَمْ يَقْتُلْنِى لِمَنْفَعَةٍ »

79 - Şerîd *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kim bir serçeyi boş yere öldürürse, o serçe kıyamet gününde Allah (-u Tealây) a yüksek sesle: 'Ya Rabbi! Filân kişi beni boş yere katletti, bir menfaat için öldürmedi' diye seslenir."** *(Nesâi, Dahâyâ:42, No:4458, 7/275, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:19487, 7/120)*

2- Hayvanların da insanlar gibi ümmet olmalarından maksat, onların da insanlar gibi birbirine benzemeleri, birbirleriyle ünsiyet etmeleri ve birbirlerinden doğmalarıdır.

3- Bu ifade-i celile, "Allah-u Tealâ'nın, bütün hayvanları yaratıp, işlerini yönetmesi ve rızıklarını tekeffül etmesi (yüklenmesi) hususunda, onlar da insanlar gibi ümmetlerdir" manasında olabilir. Nitekim:

« وَمَامِنْ دَابَّةٍ فِى الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِى كِتَابٍ مُبِينٍ (٦) »

"Yerde yürüyen her canlının rızkı, ancak Allah (-u Tealân) ın üzerinedir. O (Allah-u Tealâ), **onun** (her canlının) **durduğu yeri ve** (dünyaya gelmeden, babanın sulbü, ananın rahmi veya yumurta gibi) **bırakıldığı yeri bilir. Hepsi açık bir kitap** (olan Levh-i Mahfuz) **tadır."** *(Hûd Sûresi:6)* kavl-i şerifiyle,

« وَكَاَيِّنْ مِنْ دَآبَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (٦٠) »

"(Zayıflığından dolayı yanında) **Rızkını taşıyamayan nice canlı vardır ki, onlara da, size de rızkı veren Allah** (-u Tealâ) **tır. O, ziyade işiten, hak-**

kıyla bilendir." *(Ankebût Sûresi:60)* ayeti celilesi, insanlarla diğer canlıların bu benzeyiş yönlerine temas etmektedir.

4- Bundan maksat, Allah-u Tealâ insanların hâlleriyle alâkalı olarak, ömürleri, rızıkları, ecelleri, saadet ve şekavet (iyilik ve kötülük) leri gibi hususları Kur'an-ı Kerim'de iyice anlattığı gibi, bütün hayvanlar hakkındaki bu gibi hâlleri de kitabında anlatmıştır. Nitekim bundan sonra gelen:

(مَا فَرَّطْنَا فِى الْكِتَابِ مِنْ شَىْءٍ) **"Biz o kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık"** kavl-i şerifi bu manaya delâlet etmektedir.

5- Mevlâ Tealâ, bu ifade-i celilesiyle, bütün canlıların kıyamet gününde haşrolunmaları ve haklarının kendilerine ulaştırılması hususunda bizim gibi olduklarını kastetmiştir. Nitekim:

٨٠ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَتُؤَدَّنَّ الْحُقُوقُ اِلَىٰ اَهْلِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، حَتَّىٰ يُقَادَ لِلشَّاةِ الْجَلْحَاءِ مِنَ الشَّاةِ الْقَرْنَاءِ »

80 - Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Elbette kıyamet günü haklar, sahiplerine ödenecektir, hatta boynuzsuz koyun için boynuzlu koyundan hak alınacaktır."** *(Müslim, Birr:15, No:2582, 4/1997, Tirmizi, Sıfatü'l-Kıyame:2, No:2420, 4/614, Buharî, el-Edebü'l-Müfred, No:183, Sh.69, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:7208, 3/18, Ebû Yâlâ, Müsned, No:6513, 11/395, Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, No:11505, 6/155)* buyurmuştur.

Ubeydullah ibni Ziyade el-Bekrî *(Rahimehullah)* şöyle anlatmıştır: Bir kere biz, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sahibleri (sahabesinden olan) Bişr'in iki oğlunun yanına girdiğimizde ben: "Allah-u Tealâ size rahmet buyursun! Bizden birimiz hayvana binip ona kamçı ile vuruyor, yahut onu gemliyor, bu hususta Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den bir şey işittiniz mi?" diye sordum.

Onlar, "Hayır!" deyince, içerden bir kadın "Ey filân! Şüphesiz ki Allah-u Tealâ, kitabında: **"Yerde yürüyen hiç bir canlı ve iki kanadıyla uçan hiç bir kuş hariç olmamak üzere, hepsi de sizin gibi ümmetlerdir. Biz o kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık, sonra Rablerine haşrolunacaklardır."** buyurmuştur. " diye seslendi.

Bunun üzerine Bişr'in oğulları: "Bu bizim kızkardeşimizdir, bizden büyüktür, o da Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e yetişmiştir" dediler. *(Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:11066, 7/480)*

Bu sahabiyyenin *(Radıyallahu Anha)*, hayvanlara yapılan kötü muamele ile ilgili soruya bu ayet-i celile ile cevap vermesi, onlar da bizim gibi ümmet olduklarına göre, kendilerine kötü muamele yapanların mesul olacağını ifade etmektedir. Nitekim:

٨١ – عَنْ اَسْمَاءَ بِنْتِ اَبِى بَكْرٍ (رضى الله عنهما): اَنَّ النَّبِىَّ ﷺ صَلَّىٰ صَلَاةَ الْكُسُوفِ ، فَقَالَ: « دَنَتْ مِنِّى النَّارُ ، حَتَّىٰ قُلْتُ: اَىْ رَبِّ وَاَنَا مَعَهُمْ ، فَاِذَا امْرَأَةٌ –حَسِبْتُ اَنَّهُ

قَالَ– تَخْدِشُهَا هِرَّةٌ ، قَالَ: مَا شَأْنُ هٰـذِهِ؟ قَالُوا: حَبَسَتْهَا حَتَّىٰ مَاتَتْ جُوعًا »

81 - Ebû Bekr'in kızı Esma' *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* güneş tutulma namazı kıldıktan sonra şöyle buyurdu: "(Namazda iken) **Cehennem bana o kadar yaklaştı ki, ben 'Ey Rabbim! Ben de onlarla beraber miyim?' dedim.**

Bir de bir kadın (gördüm ki, -Esma' *(Radıyallahu Anha)* şöyle demiştir: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğunu zannediyorum-) **Onu kedi tırmalıyordu.** (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*) **'Bu kadının hâli nedir?' deyince,** (cehennem görevlileri) **'Bu kadın o kediyi açlıktan ölünceye kadar hapsetmişti' dediler."** *(Buharî, müsâkât:10, No:2235, 2/833, Müslim, Birr:37, No:2242, 4/2022, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:14608, 5/94, Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, No:10071, 5/350)*

İmam-ı Kastalânî *(Rahimehullah)* bu hadis-i şerifin şerhinde şunları zikretmiştir. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in: **"Ey Rabbim! Ben de onlarla beraber miyim?"** sözünde taaccüb ve ta'cîb (şaşma ve şaşırtma) ve cehennem ehline yakınlığını istib'âd (uzak görme) vardır. Buna göre Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kendisiyle cehennem ehli arasında doğu ile batı arası kadar mesafe bulunduğu hâlde sanki onlara yakınlığını yadırgamıştır.

Buharî'nin rivayetinde bu kadının ismi belirtilmediği hâlde, Müslim'in rivayetinde, Benî İsrail'den olduğu, diğer bir rivayetinde ise Arap kabilelerinden Himyer'li olduğu nakledilmiştir. *(Kastalânî, İrşâdü's-Sârî, 4/203)*

Hayvanlara kötü muamele edenin mesul olacağına dair bu rivayeti zikrettikten sonra, iyilik edenlerin mükâfat göreceği hususunda Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifi nakledelim:

٨٢ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ « بَيْنَا رَجُلٌ يَمْشِى فَاشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ فَنَزَلَ بِئْرًا فَشَرِبَ مِنْهَا ثُمَّ خَرَجَ فَاِذَا هُوَ بِكَلْبٍ يَلْهَثُ يَأْكُلُ الثَّرٰى مِنَ الْعَطَشِ فَقَالَ لَقَدْ بَلَغَ هٰذَا مِثْلُ الَّذِى بَلَغَ بِى فَمَلَأَ خُفَّهُ ثُمَّ اَمْسَكَهُ بِفِيهِ ثُمَّ رَقِىَ فَسَقَى الْكَلْبَ فَشَكَرَ اللهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ » قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ وَاِنَّ لَنَا فِى الْبَهَائِمِ اَجْرًا؟ قَالَ: « فِى كُلِّ كَبِدٍ رَطْبَةٍ اَجْرٌ »

82 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Birisi yürürken, birden susuzluğu arttı. Hemen bir kuyuya indi, suyundan içti. Sonra kuyudan çıktı. Adam orada bir köpekle karşılaştı ki, hayvan susuzluktan dilini çıkartıp soluyor, nemli toprağı yalıyordu.**

Yolcu (kendi kendine): **'Bana erişen** (hararet ve susuzluğ) **un benzeri bu** (hayva) **na da ulaşmış.' dedi ve kuyuya inip ayakkabısını su doldurdu. Sonra** (kuyudan çıkarmak için) **ayakkabıyı ağzı ile tuttu ve yükselip**

çıkarak köpeği suladı. Bu yaptığından dolayı Allah o kulunu övdü ve onu mağfiret eyledi." Sahabîler: "Ya Resulallah! Hayvanları sulamakta bize de ecir var mıdır?" dediler. Resulullah: **"Her yaş ciğerde** (hayat eseri olanı sulamakta) **sevap vardır."** buyurdu. *(Buharî, Müsakât:10, No:2234, 2/833, Müslim, Selâm:41, No:2244, 4/1761, Ebu Davud, Cihad:47, No:2550, 2/28, İmam-ı Malik, Muvatta', Sıfâtünnebiyy:10, No:1729, Sh.619, Ahmed İbn-i Hanbel, Müsned, No:10704, 3/600)*

6- Ayet-i celilenin, bir önceki ayet-i kerime ile irtibatı hakkında tercih edilen görüştür ki o da şudur:

Kâfirler Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den, zahir ve kâhir (açık ve ezici) mucizeler getirmesini istemişlerdi. Allah-u Tealâ'nın inayetinin eserleri bütün canlılara ulaştığına göre, eğer bu ezici mucizeleri açıklamakta kullarının bir menfaati bulunsaydı, elbette bunu yapar ve diğer canlıların yararlarına olan hiç bir hususta onlara karşı cimri davranmadığı açıkça belli olduğu gibi, bu hususta da cimrilik yapması mümteni' (imkânsız) olurdu.

Bu manaya göre, hayvanların da bizim gibi ümmetler oluşu, Allah-u Tealâ'nın rahmet ve fazlının, hepsine ulaşıp yetişmesi hususundadır.

7- Ebû Selman el-Hattabî *(Rahimehullah)* ın, Süfyan ibni Uyeyne *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet etmiş olduğu şu hususdur: Süfyan ibni Uyeyne *(Radıyallahu Anh)* bu ayet-i celileyi okuyarak şöyle demiştir: Yer yüzünde bulunan her insanda, hayvanlardan bir kısmına benzeyen bir cihet vardır.

Meselâ insanlardan kimi aslan gibi saldırır, bir kısmı kurt gibi koşar, bir kısmı köpek gibi bağırır, kimisi tavus kuşu gibi kabarır, kimisi de domuza benzer, çünkü bakıcısı domuza güzel bir yemek getirdiğinde onu bırakır, adam onun çöplüğünden ayrılır ayrılmaz domuz kendi pisliğini yemeğe başlar.

Biz de insanlardan öylesini buluyoruz ki, elli tane hikmetli söz duysa, bir tanesini bile bellemez de, bir defa yanılsan onu hemen ezberleyip her mecliste anlatır. Sonra şöyle buyurmuştur: Ey kardeşim! Bil ki sen, hayvanlarla ve yırtıcı canavarlarla birlikte yaşamaktasın, aman onlardan iyice sakın!

8- Lübâb, Beğavî ve Zadü'l-Mesîr tefsirlerinde zikredilen bir manaya göre de "Bir birinin dilini ve işaretlerini anlamakta sizin gibidirler" demektir. Bu manayı İbni Abbas*(Radıyallahu Anhuma)* dan Ebû Salih *(Rahimehullah)* rivayet etmiştir.

İbnü'l-Enbârî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu ayet-i celilede ihticâc mevzii (delil alma noktası) şurasıdır: Allah-u Tealâ, kuşlara ve diğer hayvanlara birbirlerinin işaretini anlayacak ve her cinse, karşı cinsi için hazırlanacak anlayışlar verdiği gibi, müşriklere de, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in doğruluğunu düşünüp anlayarak taatına yapışacakları akıl ve fikirler vermiştir ki, bütün bunlarda Allah-u Tealâ'nın kudretinin nefazına (geçerliliğine) dair deliller bulunmaktadır.

9- İbni Kuteybe *(Rahimehullah)* ın beyanına göre mana: "Gıda aramak, rızık peşine düşmek ve tehlikelerden korunmak hususunda bütün canlılar sizin gibi ümmetlerdir." demektir.

Sem'ânî tefsirinde zikredildiğine göre; Mevlâ Tealâ: (وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلاَّ خَلاَ فِيهَا نَذِيرٌ) **"Her bir ümmetin içersinde mutlaka bir uyarıcı geçmiştir."** *(Fatır Sûresi:24 den)* buyurmuştur ki,tefsirinde bulunduğumuz ayet-i celileye göre bütün canlılar birer ümmet olduklarına göre, Fatır Sûresinin ayet-i kerimesinde de herbir ümmet içersinde bir uyarıcı bulunduğu belirtildiğine göre, demek oluyor ki, bütün hayvan türleri içersinde kendilerini tehlikelerden koruyan bir uyarıcı mevcuttur.

Nitekim Süleyman *(Aleyhisselâm)* ın ordusu karınca vadisine gelirken, karınca sürülerine: (يَا اَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لاَ يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لاَيَشْعُرُونَ) **"Ey karıncalar! yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi kırmasın** (ezmesin)." *(Neml Sûresi:18 den)* diye seslenen karınca onların neziri (uyarıcısı) idi.

Nakledildiğine göre, bir kere Behlül Dânâ *(Kuddise Sırruhu)* , Kadı Ebû Yusuf *(Rahimehullah)* ile yolda karşılaştığında ona:

"Allah-u Tealâ: (وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْاَرْضِ وَلاَ طَآئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلاَّ اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ) **"Yerde yürüyen hiç bir canlı ve iki kanadıyla uçan hiç bir kuş hariç olmamak üzere, hepsi de sizin gibi ümmetlerdir."** buyurmuş, başka bir yerde de: (وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلاَّ خَلاَ فِيهَا نَذِيرٌ) **"Her bir ümmetin içersinde mutlaka bir uyarıcı geçmiştir."** *(Fatır Sûresi:24 den)* buyurmuştur. Peki köpeklerin neziri nedir?" diye sorunca, Ebû Yusuf *(Rahimehullah)* ne cevap vereceğini şaşırmış, o zaman Behlül yerden bir taş alarak, "İşte köpeklerin neziri budur" demiştir.

10- İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göreyse mana: "Yaratılış, ölüm ve diriliş hususlarında onlar da sizin emsalinizdir." şeklindedir.

Bir kere Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)*a: "Hayvanların ruhlarını kim alıyor?" diye sorulduğunda, "Ölüm meleği" diye cevap verdi. Bu cevap Hasen-i Basrî *(Radıyallahu Anh)* a ulaşınca, "Doğrudur, şüphesiz ki bu, Allah-u Tealâ'nın kitabında da mevcuttur." buyurduktan sonra, **"Yerde yürüyen hiç bir canlı ve iki kanadıyla uçan hiç bir kuş hariç olmamak üzere, hepsi de sizin gibi ümmetlerdir."** ayet-i celilesini okudu. *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/267)*

Bundan sonra Mevlâ Tealâ: (مَا فَرَّطْنَا فِى الْكِتَابِ مِنْ شَىْءٍ) **"Biz o kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık."** buyurmuştur ki, bu cümle-i celilede geçen kitaptan ne kastedildiği hakkında iki görüş vardır.

Birincisi: Bundan maksat, semavât âleminde ve Arş'da bulunan, Levh-i Mahfuz'dur ki o, bütün yaratıkların tüm hâllerini tam bir tafsilât üzere kapsamıştır. Nitekim İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen:

٨٣ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «فَقَدْ جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ اِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ»

83 - **"Kıyamete kadar olacak her şey** (i yazıp tespit etmek) **le kalem kurudu."** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:11560, 11/223, No:11243, 11/123, Tirmizî, Kıyame:59, No:2516, 4/667, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:2669, 1/628, Hâkim, el-Müstedrek, No:6303, 3/623, Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 1/314)* hadis-i şerifinde bu hakikate işaret edilmiştir.

Zira mahlûkatın yaratılışından, kıyamete kadar olup biten bütün hadiseler Levh-i Mahfuz'da tesbit edilmiş olduğundan, ayet-i celiledeki "Hiç bir şeyi eksik bırakmadık" tabiri ile belirtilen genel ifadenin anlaşılması açıktır.

İkincisi: Bundan murat, Kur'an-ı Kerim'dir ki bu görüş daha açıktır, çünkü müfred ismin başına gelen (elif lâm), önce geçen ve bilinen bir mefhuma raci olur ki, müslümanlar indinde kitap ifadesinden anlaşılan ve daha önce bahsi geçmiş olan kitap Kur'an-ı Kerim olduğundan, bu ayet-i celiledeki kitaptan muradın Kur'an-ı Kerim olması gerekir.

Hâl böyle olunca, birisi şöyle diyebilir: "Kur'an-ı Kerim'de tıb ve matematik ilimlerinin tafsilâtıyla, diğer bir çok ilimlerin detaylı bilgileri ve yine usul ve furû' (itikad ve fıkıh) ilimlerine dair insanların mezhep ve delillerinin bir çok teferruatı bulunmadığı hâlde Mevlâ Tealâ'nın bu kavl-i şerifi nasıl anlaşılabilir?"

Buna bir kaç yönden cevap verilebilir.

a) Kurtubî ve Nisâbûrî tefsirlerinde zikredildiğine göre, burada eksik bırakılmadığı belirtilen ilimlerden maksat: "Din hususunda mükelleflerin bilmeğe muhtaç olduğu bilgilerdir" ki, buna göre tıp ve cebir gibi ilimler mevzudan hariçtir, zira onlar kulların din hususunda mutlaka bilmeleri gereken bilgiler değildir.

Gerçi Kur'an-ı Kerim'de her ilmin aslına, şeref ve faziletine dair küllî kaideler mevcuttur, nitekim: (كلوا واشربوا ولا تسرفوا) **"Yeyin için, israf etmeyin"** *(Â'raf Sûresi:31 den)* kavl-i şerifi tıp ilminin aslına,

« هُوَالَّذِى جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُوراً وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ...(٥) »

"Güneşi ziya (ışık kaynağı), **ayı da nur** (parlak) **kılan, yılların sayısı ve hesabı bilmeniz için ona** (aya) **menziller** (burçlar) **takdir eden O** (Allah-u Tealâ) **dır."** *(Yunus Sûresi:5 den)* ayet-i celilesiyle,

« وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ءَايَتَيْنِ فَمَحَوْنَا ءَايَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا ءَايَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَىْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلاً (١٢) »

"Biz, geceyle gündüzü, (kudretimize delâlet eden) **iki ayet** (nişan) **kıldık da, gece ayetini** (alâmetini) **mahvettik** (onu, nurunu gidererek karanlık bir hâle getirdik), **gündüz ayetini ise, gösterici** (ziyadâr, parlak) **kıldık. Ta ki** (gündüzün), **Rabbinizden** (geçiminize ait) **bir fazl** (-u keremden ibaret olan rızkınızı) **arayasınız, yılların sayısını ve** (vakitlerin) **hesabı** (nı) **bilesiniz. İşte biz,** (böylece) **her şeyi tam manasıyla tafsil ettik** (gereği gibi açık açık anlattık)." *(İsra Suresi:12)* kavl-i şerifi hesap ilminin temeline,

« خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ (١٩٩) »

"(Habibim!) **Affı** (bağışlama yolunu) **tut, örfü** (şeriatın ve aklın beğendiği iyi şeyleri) **emret ve cahillerden yüz çevir"** *(Â'râf Sûresi:199)* kavl-i şerif-i ahlâk ilminin esasına temas etmektedir.

Bunların tafsilâtına muhtaç olanlara ise, (فَاسْئَلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ) **"Eğer bilmiyorsanız, bilenlerden sorun"** *(Enbiya Sûresi:7 den)* kavl-i şerifiyle her işi erbabından öğrenmeleri emredilmiştir. Zaten ayet-i celilede geçen **tefrit** kelimesi, eksik bırakma manasındadır ki bu, olumlu veya olumsuz yönden mutlaka beyan edilmesi gereken hususlarda kullanılır. Çünkü hiç bir kimsenin yapmağa muhtaç olmadığı şeyleri terketmesinden dolayı **tefrit** yaptığı ve kusurlu davrandığı söylenemez.

Dolayısıyla Mevlâ Tealâ'nın: (مَا فَرَّطْنَا فِى الْكِتَابِ مِنْ شَئْ) **"Biz o kitapta hiç bir şeyi tefrit etmedik"** kavl-i şerifinin manası, "Kullarımızın dünya ve ahiretleri için gerekli olan ilimlerden hiç birini noksan etmedik" demektir ki, gerçekten de bu böyledir.

Gerçi buradaki "Şey" ifadesi mutlak (genel) ise de, Kur'an-ı Kerim'in bir çok ayetleri ya mutâbakat (tıpatıp mana) veya tazammun (dolaylı ifade) ya da iltizam (gerektirme) yoluyla, bu kitabın indirilişinden maksadın, dinin açıklanması, Allah-u Tealâ'nın ve hükümlerinin tanıtılması olduğunu ifade ettiğine göre, bu ayet-i celiledeki umûmî ifade, Kur'an-ı Kerim'in tümünden anlaşılan mukayyet (indiriliş gayesi olan din ilmini beyan etmekle kayıtlı) manaya hamledilir.

b) Mükelleflerin bilmeğe muhtaç oldukları din ilmine gelince, Kur'an-ı Kerim'de din ile ilgili bütün bilgilerin aslî delilleri mevcuttur. Fakat, mez heplerin rivayetleri ve görüşlerinin tafsilatının Kur'an-ı Kerimde bulunmasına ihtiyaç yoktur.

Furû' (fıkıh) ilminin tafsilatına gelince, ulemanın bu hususta iki görüşü vardır:

1- Madem ki Kur'an-ı Kerim, kendisinden sonra, şeriatın delilleri olan, sünnet, icma' ve kıyas'ın şeriatta huccet (delil) olduğunu açıklamıştır, bu yüzden bu üç delilin ifade ettiği bütün hususlar gerçekte Kur'an-ı Kerim'de mevcut demektir.

Sünnet: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kavlî, fiilî ve takrîrî sünnetinin (hadis-i şeriflerinin, yaptıklarının, ve görüp itiraz etmediği hususların) huccet olduğuna dair Kur'an-ı Kerimdeki en açık ifade:

« وَمَا اٰتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا ... (٧) »

"O Resül size ne verdiyse onu alın, sizi neden nehyetti ise (ondan) **vazgeçin."** *(Haşr Sûresi:7 den)* kavl-i şerifidir.

Sem'ânî tefsirinde zikredildiğine göre, islâmdaki bütün meselelerin aslı Kur'an-ı Kerim'dedir. Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bütün buyurduklarını Kur'an'dan alıp söylemiştir. Nitekim Mikdâm ibni Ma'dîkeribe *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٨٤ – عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِى كَرِبَ (رضى الله عنه) عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ اَنَّهُ قَالَ: « اَلاَ اِنِّى اُوتِيتُ الْكِتَابَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ، اَلاَ يُوشِكُ رَجُلٌ شَبْعَانَ عَلَىٰ اَرِيكَتِهِ يَقُولُ: عَلَيْكُمْ بِهٰذَا الْقُرْاٰنِ؛ فَمَا وَجَدْتُمْ فِيهِ مِنْ حَلاَلٍ فَاَحِلُّوهُ . وَمَا وَجَدْتُمْ فِيهِ مِنْ حَرَامٍ فَحَرِّمُوهُ »

84 - **"Dikkat! Bana Kur'an verildi, onunla birlikte bir misli de** (sünnet) **verildi. Agâh olun! Midesi tok olduğu halde rahat koltuğunda oturan bir kimsenin: 'Şu Kur'an'a sıkı sarılın, onda helâl bulduğunuzu helâl sayın, haram olarak bulduğunuzu da haram sayın** (hadislere itibar etmeyin).' **demesi yakındır."** *(Ebû Davud, Sünnet:6, No:4604, 2/610, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:17174, 6/91, Tirmizî, İlim:10, No:2664, 5/38, İbni Mace, Mukaddime:2, No:12, 1/6, Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, No:19469, 9/556, Âcurrî, eş-Şeria', No:94, Sh.48, Dârekutnî, Sünen, 4/287, İbni Hibban, No:12, 1/120)* buyurarak,

"Kur'an-ı Kerim'e sarılın" derken, "Hadis-i şerifleri kabul etmeyiz, onlarla sabit olan haram ve helâllara itibar etmeyiz" diyen kişileri böyle yapmamaları için uyarmıştır. Nitekim Mevlâ Tealâ, Habibi hakkında:

« وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ (٣) اِنْ هُوَ اِلاَّ وَحْيٌ يُوحَىٰ (٤) »

"O, hevâ'dan (arzusuna göre) **konuşmaz. O** (nun bildirdikleri, Allah-u Tealâ tarafından kendisine) **bildirilen bir vahiy'den başkası değildir."** *(Necm Sûresi:3-4)* buyurmaktadır. Dolayısıyla sünnetle sabit olan her şey, sanki Kur'anla sabit gibidir.

Muhammed ibni Hüseyin el-Âcurrî *(Rahimehullah)*, "eş-Şerî'a" isimli kitabında: "Kur'ana dayanarak sünnetlere karşı çıkan taifelerden sakındırma" diye bir bap açarak şu malûmatı zikretmiştir:

İlim ve akıl ehli olan insanlar, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in buyurduğu sabit olan bir mesele hakkında: "Ben Kur'an'da olmayan şeyi kabul etmem" diyen cahil bir insanla karşılaştıklarında ona: "Sen ne kötü adamsın, sen Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ve âlimlerin, kendisinden sakındırdığı kimselerdensin!" demelidirler.

Bu cahil kimseler bilmemektedirler ki, Allah-u Tealâ, bir takım farzlar indirmiş ve Habibine, bu hükümleri insanlara beyan etmesini emretmiştir. Nitekim bu husus:

« ... وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (٤٤) »

"Biz sana o zikri (Kur'an-ı Kerim'i), **kendilerine indirileni insanlara, açıklaman için indirdik. Umulur ki onlar, ince düşünürler."** *(Nahl Sûresi:44 den)* kavl-i şerifinde açıkça ifade edilmiştir.

Görüldüğü gibi bu ayet-i celilede Mevlâ Tealâ, Habibini, Zat-ı Akdes'inden beyan makamına ikame etmiş (kendisi tarafından açıklama yerine koymuş) tur. Sonra, (أَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ) **"Allah'a itaat edin, o resule de itaat edin"** *(Maide Sûresi:92 den)* kavl-i şerifiylé, kendisine itaattan sonra, resulüne itaatı farz kılmıştır.

« وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَيٰكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا ... (٧) »

"O Resül size ne verdiyse onu alın, sizi neden nehyetti ise (ondan) **vazgeçin."** *(Haşr Sûresi:7 den)* kavl-i şerifiyle de kullarına, resulünün verdiği her şeyi alıp, yasakladığı her şeyden vazgeçmeyi emir buyurmuştur. Yine böylece:

« ... فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (٦٣) »

"Onun (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in) **emrine muhalefet edenler** (karşı gelenler), **kendilerine bir fitne isabet etmesinden** (başlarına bir belâ gelmesinden) **veya kendilerine çok elem verici bir azap isabet etmesinden sakınsınlar."** *(Nûr Sûresi:63 den)* kavl-i şerifinde, kullarını Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in emir ve yasaklarına itirazdan sakındırmıştır. Ayrıca:

« فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا (٦٥) »

"Hayır! Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp, sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiç bir sıkıntı bulmadıkça ve (senin emrine) **tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça, iman etmiş olmazlar."** *(Nisa Sûresi:65)* kavl-i şerifinde de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in hükmüne rıza ve teslimiyeti imanın şartı kılmıştır. Daha bunlar gibi Kur'an-ı Kerimin otuz küsur yerinde Resulüne itaatı mahlûkat üzerine farz kılmıştır.

Mevlâ Tealâ'nın:

« فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللهِ وَالرَّسُولِ ... (٥٩) »

"Bir şey hakkında münazaa ederseniz (ihtilâfa düşerseniz) **onu Allah'a ve resulüne havale edin"** *(Nisa Sûresi:59 dan)* kavl-i şerifinin tefsirinde İmam-ı Atâ *(Rahimehullah)*: "Allah'ın kitabından maksat, Kur'an-ı Kerim, Resulünden murat da sünnet yani hadis-i şeriflerdir" demiştir.

Tabii ki bu sünnetten maksat, işlenmesinde fazilet olan bütün sünnetler değil, helâl ve haram hususlarında kesin hüküm ifade eden hadis-i şeriflerdir. Nitekim İmam-ı Mekhûl *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: **"Sünnet iki kısımdır, Bir sünnet vardır ki onunla amel etmek farz olup, terki küfürdür. Bir sünnet de vardır ki, onu almak fazilet, terkinde ise bir günah yoktur."** *(Âcurrî, eş-Şerî'a, No:103, Sh.50)*

Demek ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sünneti içersinde farzlar vardır, çünkü Allah-u Tealâ Kuran-ı Kerim'de: (أَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَآتُوا الزَّكٰوةَ)**"Namazı**

ikame edin, zekâtı verin." *(Bakara Sûresi:110 dan)* buyurmuştur, fakat Kur'an-ı Kerim'in hiç bir yerinde, sabahın iki, öğlenin dört, ikindinin dört, akşamın üç, yatsının dört rekât olduklarına dair bir beyan yoktur. Yine böylece Kur'an-ı Kerim'de namazın farz, vacip gibi hükümleriyle, vakitleri hakkında açık bir ifade yer almamıştır.

Namazı ıslah ve iptal edecek (düzeltecek ve bozacak) bütün meseleler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sünnetlerinden öğrenilmiştir ki, haddi zatında bunlar farzlardır. Zekât da böylecedir, Kur'an-ı Kerim'in hiç bir yerinde, ikiyüz dirhemden beş dirhem, yirmi dinardan yarım dinar, kırk koyunda bir koyun, beş devede bir koyun gibi zekât hükümleri mevcut değildir.

Nitekim İmran ibni Husayn *(Radıyallahu Anh)*, herşeyi Kur'an'da arayan bir adama şöyle demiştir: "Şüphesiz ki sen ahmaksın! Sen Allah'ın kitabında, öğlenin dört rekât olup, kıraatın sessiz yapılacağına dair bir ayet buluyor musun?"

Namaz ve zekâtla ilgili diğer bazı meseleleri saydıktan sonra, şöyle demiştir: "Sen bütün bunları Allah'ın kitabında açıklanmış olarak buluyor musun? Şüphesiz ki Allah'ın kitabı bu meselelerin genel hükümlerini tespit etmiş, sünnet de bunları tefsir etmiştir."

Said ibni Cübeyr *(Radıyallahu Anh)* bir hadis-i şerif rivayet ettiğinde, adamın birinin, "Allah-u Tealâ, kitabında şöyle şöyle buyuruyor" demesi üzerine, Said *(Radıyallahu Anh)*: **"Senin, Allah'ın kitabı ile, Resulünün hadisine karşı geldiğini görmeyeyim, Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **Allah'ın kitabını herkesten iyi bilmektedir."** demiştir.

Abdurrahman ibni Yezid *(Rahimehullah)*, üzerinde elbise bulunan bir ihramlı gördüğünde, onu menetmiş, ihramlının "Elbiselerimi çıkaracağıma dair Allah-u Tealâ'nın kitabından bana bir ayet getir" demesi üzerine de:

« وَمَا اٰتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا . . . »(٧)

"O Resül size ne verdiyse onu alın, sizi neden nehyetti ise (ondan) **vazgeçin."** *(Haşr Sûresi:7 den)* kavl-i şerifini okumuştur.

Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'deki farzlarla ilgili hükümler ancak Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in hadisleriyle bilinebilir ki, bütün islâm ulemasının sözü aynıdır. Bundan gayrını söyleyen islâm milletinden çıkıp, mülhid (zındık) ların yoluna girmiş olur. Hidayetten sonra dalâlete düşmekten Allah-u Tealâya sığınırız. *(Âcurrî, eş-Şerî'a, No:103, Sh.46-50)*

İmam-ı Vahidî *(Rahimehullah)* bu hususta üç misal getirmiştir.

a) Abdullah ibni Mesud *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه): « لَعَنَ اللهُ الْوَاشِمَاتِ وَالْمُسْتَوْشِمَاتِ وَالْمُتَنَمِّصَاتِ وَالْمُتَفَلِّجَاتِ لِلْحُسْنِ الْمُغَيِّرَاتِ خَلْقَ اللهِ تَعَالَىٰ »

"Dövme yapan, dövme yaptıran, yüzlerinin tüylerini yolduran, seyrek dişli güzel görünmek için ön dişlerinin aralarını yontan, sırıtkan (dişlerini gösterecek şekilde yapmacıklı gülmeyi alışkanlık hâline getirmiş bulunan) **ve Allah** (-u Tealân) **ın yarattığını değiştiren kadınlara Allah lânet etmiştir.**

Abdullahın bu sözü, Esed oğullarından, Kur'anı iyi okuyabilen Ümmü Yakup isimli bir kadına ulaştığında, o, Abdullah *(Radıyallahu Anh)* a gelerek: "Bu lânetleme nedir? " dedi. Abdullah *(Radıyallahu Anh)* :

« ما لي لا ألعن من لعن النبي ﷺ وهو في كتاب الله »

"Ben, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **in lânet ettiği kimselere niye lânet etmeyeceğim? Hem bu, Allah'ın kitabında da var."** buyurdu.

O kadın: "Vallahi ben mushafın iki kabı arasında ne varsa okudum, fakat onu bulamadım." deyince, Abdullah *(Radıyallahu Anh)*:

« لئن كنت قرأتيه لقد وجدتيه. قال الله عز وجل: ﴿ وما آتاكم الرسول فخذوه وما نهيكم عنه فانتهوا ﴾ »

"Vallahi sen onu gerçekten okuduysan, muhakkak onu bulmuşsundur. Bu, 'O Resul size ne verdiyse onu alın, size neyi yasak ettiyse ondan da sakının' *(Haşr Suresi:7 den)* **ayet-i kerimesidir."** buyurdu. Bunun üzerine o kadın: "Şimdi gitsem senin hanımının üzerinde bu saydıklarından bir şey bulurum." deyince, İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)*: **"Git bak!"** dedi. O kadın Abdullah ibni Mesud *(Radıyallahu Anh)* ın hanımının yanına gidip onun üzerinde yasak bir şey göremeyince, İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* a gelip, "Bir şey göremedim!" dedi.

Bunun üzerine ibni Mesud *(Radıyallahu Anh)*: **"Eğer böyle bir şey olsaydı, biz onunla beraber olmazdık** (onu boşar ve ondan ayrılırdık)." buyurdu. *(Buharî, Libas:80, No.5587, 5/2216, Libas 82, 5595, 5/2218, Müslim, Libas:33, No.2125, 3/1678, Ebu Davud, Tereccül:5, No.4169, 2/476, Darimî, İsti'zan:19, No:2549, 2/733, İbni Mace, Nikah:52, No:1989, 1/640)*

Bu rivayet de sahabe-i kiram'ın en büyük fakih (fıkhı çok iyi bilen) lerinden İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* ın, hadiste geçen bütün hükümleri Kur'an'dan saydığını açıkça ortaya koymaktadır ki, bu kuvvetli deliller karşısında günümüzde sünneti delil olarak saymayanların ne büyük bir sapıklık içinde oldukları ortaya çıkmış olmaktadır.

İmam-ı Fahrurrazî *(Rahimehullah)* bu makamda şöyle demiştir: İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* ın söylediği bu mananın, Allah'ın kitabında daha açık bir yolla bulunması mümkündür, şöyle ki Mevlâ Tealâ:

« ... وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا (١١٧) لَعَنَهُ اللَّهُ ... (١١٨) »

"Onlar (müşrikler) **ancak Allah** (-u Tealân) **ın kendisine lânet ettiği inatçı şeytana taparlar."** *(Nisa Sûresi:117 ve 118 den)* kavl-i şerifinde şeytanın lânetli olduğuna hükmetmiş, sonra onun çirkin işlerini sayarken:

« ... وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللهِ ... (١١٩) »

"Elbete onlara (insanlara) **emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler."** *(Nisa Sûresi:119 dan)* sözünü nakletmiştir ki, bu ifade-i celilenin zahiri (açık ifadesi) zaten Allah-u Tealâ'nın yarattığı şekli değiştirmenin lâneti mucip olduğunu belirtmektedir.

b) Nakledildiğine göre, bir kere İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* Mescid-i Haramda otururken "Bana ne hususta sorarsanız mutlaka o konuda size Allah'ın kitabından bir cevap veririm" dedi.

Bunun üzerine bir adam, "Eşek arısı öldüren bir ihramlı hakkında ne dersiniz?" diye sorunca, "O kimseye bir şey gerekmez" şeklinde cevap verdi. Bu sefer o kişi: "Bu hüküm, Allah'ın kitabının neresinde?" diye sorduğunda, İmam-ı Şafiî *(Radıyallahu Anh)* şöyle cevap verdi: Allah-u Tealâ, **"O peygamber size neyi verdiyse onu alın."** *(Haşr Sûresi:7 den)* buyurmuştur.

٨٥ – عَنْ عِرْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الْمَهْدِيِّينَ الرَّاشِدِينَ »

85 - İrbaz ibni Sâriye *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Benim ve** (benden sonraki) **hidayete ermiş olan hulefâ-i râşidin** (kemale ermiş halifelerim) **in sünnetine yapışın"** *(Ebû Davud, Sünnet:6, No:4607, 2/611, Tirmizî, İlim:16, No:2676, 5/44, İbni Mace, Mukaddime:6, No:42, 1/15, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:17144, 6/83, Darimî, Mukaddime:16, No:95, 1/48, Hakim, Müstedrek, No:329, 1/174)* buyurmuştur. Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* da:

« لِلْمُحْرِمِ قَتْلُ الزُّنْبُورِ »

"İhramlı kimse eşek arısını öldürebilir." buyurmuştur.

İmam-ı Vahidî *(Rahimehullah)* bu nakilden sonra şöyle demiştir: İmam-ı Şafiî *(Radıyallahu Anh)* bu cevabı Kur'an-ı Kerim'den üç mertebede çıkartmıştır.

Birincisi: **"O peygamber size neyi verdiyse onu alın"** *(Haşr Sûresi:7 den)* kavl-i şerifinin umumi manasına yapışmaktır. Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in emirlerinin içine giren şeylerden birisi de dört halifesine uymaktır.

İkincisi: **"Benim ve** (benden sonraki) **hidayete ermiş olan hulefâ-i raşidin** (kemale ermiş halifelerim) **in sünnetine yapışın."** hadisinin umumi manasına tutunmaktır.

Üçüncüsü: Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın, hulefâ-i râşidin'den olduğunu beyan ile, bu hususta bir şey gerekmediğine dair ondan gelen rivayete bağlanmaktır.

c) Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* ile Zeyd ibni Haris el Cühenî *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmışlardır: Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e bir e'râbî (bedevî) gelerek: "Ya Resulallah! Hasmımla aramızda Allah'ın kitabıyla

hüküm ver." dedi. Hasmı olan kimse de ayağa kalktı ve "O doğru söyledi, onunla aramızdaki davaya Allah'ın kitabıyla hükmet" dedi.

Bedevî davayı şöyle anlattı: Benim oğlum bu adamın yanında ücretli hizmetçiydi, onun karısıyla zina etti, bana: "Oğluna recm (taşlanmak cezası) düşer" dediler. Ben oğlumu bu cezadan yüz koyun ve bir de cariyeyi fidye vererek kurtardım. Sonra bu meseleyi ilim sahiplerine sordum. Onlar bana "Oğlunun üzerine ancak yüz değnek ile bir yıl gurbete göndermek cezası düşer" dediler. Bu ifade üzerine Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٨٦ - « لَأَقْضِيَنَّ بَيْنَكُمَا بِكِتَابِ اللهِ ، أَمَّا الْوَلِيدَةُ وَالْغَنَمُ فَرَدٌّ عَلَيْكَ ، وَعَلَى ابْنِكَ جَلْدُ مِائَةٍ وَتَغْرِيبُ عَامٍ ، وَأَمَّا أَنْتَ يَا أُنَيْسُ - لِرَجُلٍ - فَاغْدُ عَلَى امْرَأَةِ هٰذَا فَارْجُمْهَا »

86 - **"Elbette aranızda Allah'ın kitabıyla hükmedeceğim. Cariye ile koyunlar sana geri verilecektir, oğluna da yüz değnek vurulacak ve bir sene de sürgün edilecektir. Sana gelince ya Üneys** - ki, Üneys ibni Dahhâk el Eslemî adında, sahabilerden bir zattır - **Sen yarın kuşluk vaktinde bu adamın karısına git,** (suçunu itiraf ederse) **ona taşlama cezası uygula."** buyurdu.

(Ravi buyurdu ki): Ertesi günü kuşluk vaktinde Üneys *(Radıyallahu Anh)* o kadına gitti ve (suçunu itiraf etmesi üzerine) o kadına taşlama cezası uyguladı. *(Buharî, Sulh: 5, No:2549, 2/959, Müslim, Hudûd:5, No:1697, 3/1324, Ebu Davud, Hudûd:24, No:4445, 2/558, Tirmizî, Hudûd:8, No:1433, 4/39, İbni Mace, Hudûd:7, No:2549, 2/852, Darimî, Hudûd:13, No:2231, 2/619, Nesâî, Âdâbu'l-Kuzât:22, No:5425, 8/632, Ahmed ibni Hanbel Müsned, No:17039, 6/61, İmam-ı Malik, Muvatta', Hudûd:1, No:1556, Sh.546)*

Recm konusu Kur'an-ı Kerim'de açıkça zikredilmediği hâlde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, bu hadis-i şerifte: **"Elbette sizin aranızda Allah'ın kitabıyla hükmedeceğim."** buyurması, sünnetin de kitaptan (hadis'in Kur'an'dan) sayıldığının açık bir delilidir.

İcmâ': Bir asırda bulunan âlimlerin ekseriyetinin bir görüş üzere birleşmesinin huccet oluşunun Kur'an-ı Kerim'deki delili:

« وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَ يَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيراً (١١٥) »

"Her kim, kendisine doğru yol besbelli olduktan sonra, peygambere karşı gelir ve müminlerin yolundan başkasına uyarsa, onu döndüğü o yolda bırakırız, (fakat ahirette) **onu cehenneme sokarız, o** (cehennem) **ne kötü bir yerdir."** *(Nisa Sûresi:115)* kavl-i şerifidir.

Rivayet olunduğuna göre, İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* icmâ-ı ümmetin huccet olduğuna dair bu ayet-i kerimeyi delil getirmiştir. Nitekim Müzenî *(Rahimehullah)* buyurmuştur ki: Bir gün İmam-ı Şafiî'nin yanında bulunuyordum, üzerinde yün elbise, elinde de asası olan bir zat onun yanına geldi.

İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* duvara yaslanır vaziyetteyken o zatın heybetini görünce doğruldu ve elbiselerini düzeltti. O zat kendisine "Allah-u Tealâ'nın dininde en büyük delil hangisidir? diye sordu.

İmam-ı Şafiî bu soruya, "Kitabıdır." diye cevap verdi. Bunun üzerine o zat: "Sonra hangisidir?" deyince, İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* "Peygamberinin sünnetidir." dedi. O zat tekrar, "Daha sonra hangisidir?" diye sorunca,

İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)*: "Ümmetin ittifakı (bir hükümde birleşmesi) dir." diye cevap verdi. O zat: "Bu sonuncusunu nereden buldun? Bunun Allah-u Tealâ'nın kitabında yeri var mıdır?" deyince,

İmam-ı Şafiî bir zaman suskun vaziyette düşündü. O şeyh kendisine "Sana üç gün üç gece müsaade verdim, bu hususta bir ayet-i kerime getirirsen ne a'lâ, yoksa insanlardan ayrıl" dedi.

İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* üç gün hiç evinden çıkmadı, üçüncü gün öğle ikindi arası rengi değişmiş bir hâlde çıktı. O şeyh efendi tekrar yanına gelerek selâm verip karşısına oturdu ve "Sorumun cevabı ne oldu?" dedi.

İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* da "Evet! Cevabını buldum." dedikten sonra e'ûzü besmele çekerek bu ayet-i kerimeyi okudu ve "Allah-u Tealâ, müminlerin yoluna uymayanı cehenneme atacağına göre, onlara uymak fazdır." buyurunca, o şeyh efendi "Doğru söyledin" dedi ve kalktı gitti.

İcmâ-ı ümmetin huccet olduğuna dair delil olmak üzere bu ayet-i kerimeyi bulmak için İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* ın, o üç gün ve üç gece zarfında, her gün ve gece Kur'an-ı Kerim'i üç kere hatmettiği rivayet olunmaktadır.

İmam-ı Fahrurrazî Hazretlerinin naklettiğine göreyse, İmam-ı Şafiî'ye, Kur'an-ı Kerimde icmâ'ın, şeriatın delillerinden biri olduğunu gösteren bir ayet-i kerime sorulduğunda o, Kur'an-ı Kerim'i üçyüz defa hatmetmiş, niha yet bu ayet-i kerimeyi bulmuştur.

İmam-ı Şafiî *(Rahimehullah)* ın, bu ayet-i kerimeyi delil gösterişi şöyle açıklanır: "Müminlerin yolunun dışında bir yola uymak, bu ayet-i kerimenin açık ifadesiyle haram olduğuna göre, müminlerin yoluna uymanın vacip olması gerekir. Çünkü Mevlâ Tealâ, Peygambere muhalefet edip, müminlerin yolundan başkasına tâbi olanları tehdit etmiştir.

Hâlbuki sadece peygambere muhalefet etmenin de böyle bir tehdidi gerektirdiği kat'i delillerle sabittir. Dolayısıyla eğer müminlerin yolundan başka bir yola uymak, tek başına böyle bir tehdidi gerektirmemiş olsaydı, o zaman bu, tehditte her hangi bir tesiri olmayan şeyin, bu tehdidi yalnız başına gerektiren bir şeye lüzumsuz olarak ilâve edilmiş olması demek olurdu ki, böyle bir şey caiz değildir.

O hâlde bunlardan herbirinin başlı başına tehdit sebebi olduğu meydana çıkmış olur. Bundan dolayı müminlerin yolundan başka bir yola uymanın haram olduğu sabit olur. Bu gerçek meydana çıkınca da, müminlerin yoluna uymanın vacip olması gerekir.

Ayet: 38

Çünkü: "Müminlerin yoluna uymamak" ifadesi, "Müminlerin yolundan başkasına uymak" demek olur ki, müminlerin yolundan başkasına uymak haram olunca, müminlerin yoluna uymamanın da haram olması gerekir. Müminlerin yoluna uymamak haram olunca, onların yoluna uymak vacip demektir. Çünkü bu iki zıt tarafın dışına çıkılamaz.

Eğer burada: "Biz, müminlerin yoluna uymamanın, illâ da müminlerin yolundan başkasına uymak manasına geldiğini kabul etmiyoruz. Zira ne müminlerin yoluna, ne de onların yolundan başkasına uymamak imkânsız değildir." denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir: "Uymak, başkasının yaptığının bir benzerini yapmak." demektir.

Mümin olmayanların işlerinden biri de, müminlerin yoluna uymamak olduğuna göre, müminlerin yoluna uymayan herkes, mümin olmayanların yaptığını yapmış olur. Dolayısıyla bu kişinin onlara uymuş olması gerekir.

İcmâ-ı ümmetin delil olduğu hakkında daha bir çok hadis-i şerif ve rivayetler vardır. Nitekim:

٨٧ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « اِنَّ اللهَ لاَيَجْمَعُ اُمَّتِى اَوْ قَالَ اُمَّةَ مُحَمَّدٍ ﷺ عَلىٰ ضَلاَلَةٍ وَيَدُ اللهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ وَمَنْ شَذَّ شَذَّ اِلَى النَّارِ »

87 - İbn-i Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Şüphesiz Allah** (-u Tealâ) **benim ümmetimi -veya Muhammed'in ümmetini, buyurdu- dalâlet** (sapıklık) **üzere toplamaz ve Allahın** (kudret ve yardım) **eli cemaatın üzerindedir. Her kim** (cemaattan söz veya hareket ya da inanç bakımından) **ayrılırsa, cehenneme ayrılır."** *(Tirmizî, Fiten:7, No:2167, 4/466, Hakim, el-Müstedrek, No:397, 1/201)*

Kıyas: Fıkıh âlimlerinin, hükmü açıkça belirtilen meseleler arasından hükmü belirtilmeyen bir meselenin benzerini arayıp bularak, birbirine kıyasla hüküm çıkartmalarının hucceti-i şer'iyye (şeriatın delillerinden) olduğunun Kur'an-ı Kerim'den delili: (فاعتبروا يا اولى الابصار) **"Ey basiret sahipleri ibret alın** (mukayese yapın)**!"** *(Haşr Sûresi:2 den)* kavl-i şerifiyle,

« وَاِذَا جَآءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلىٰ اُولِى الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلاَ فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لاَتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ اِلاَّ قَلِيلاً (٨٣) »

"Onlara (münafıklara, Resulullah'ın harbe gönderdiği askerî kıtaların) **güven veya korkuya dair bir iş** (haberi) **gelince, hemen onu yayarlar. Halbuki onu** (haberi) **peygambere veya aralarında emir sahiplerine** (harp işleri hakkında akıl, fikir ve basiret sahibi olan yetkili kimselere) **döndürseler** (müracaat etseler) **di, içlerinden onu istinbat eden** (o habere karşı alınması

gereken tedbirleri, zekâ ve tecrübeleriyle bulup çıkaran) **kimseler, elbette onu** (kendilerine ulaşan habere karşı alınacak tedbiri ve yayılmasının uygun olup olmayacağını) **bilirlerdi. Allah'ın üzerinize fazl-u rahmeti** (size iyiliği ve acıması) **olmasaydı, pek azınız müstesna, elbette şeytana uyardınız.** *(Nisa Sûresi:83)* ayet-i celilesidir.

Bu ayet-i celile, kıyasın, edille-i şer'iyye'den (şeriatın dört delilinden) biri olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü ayet-i celilede geçen: **"İstinbat"** ülü'l-emr'in sıfatıdır. Allah-u Tealâ emniyet veya korku hakkında kendine haber gelen kimselere bu haberin gerçeğini anlamak için, istinbat sahibi ülü'l-emr'e müracaat etmelerini emretmiştir.

Ülü'l-emr'e müracaat edilen vakıaların bilinmesi için açık bir nas (ayet, hadis gibi bir delil) bulunduğu vakitte, ictihat ve istinbat gerekmez. Hakkında nas olmayan hadiselerin istinbata havale edilmesi ise, ictihada baş vurulması demektir ki, zaten ictihat, kıyastan ayrı bir şey değildir.

Şu hâlde ilim iki kısım olup, birincisi kitap ve sünnetin açık deliliyle sabit, ikincisi ise, nassın delâlet ve işaretinden kıyasla yola çıkılarak, ictihat ve istinbat'a müstenit (dayanmakta) dır.

İmam-ı Fahrurrazî *(Rahimehullah)* sözlerine şöyle devam etmiştir: Bu ayet-i celile dört şeye delâlet etmektedir.

a) - Ortaya çıkan hadiselerin hükümlerinden, nas ile bilinemeyip istinbat ile bilinenlerin bulunduğu.

b) - İstinbatın huccet-i şer'iyye (şeriatın bir delili) olduğu.

c) - Avam (ilmi olmayan sıradan insanlar) ın, furû'âtta (itikatta olmasa da amele dair olan fıkıh hükümlerinde) ulemayı taklitlerinin vacip oluşu. Çünkü Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilesinde, hadiselerin hükümlerine vakıf olmayanların, ehl-i istinbat'a baş vurmalarının gereğini beyan etmiştir.

d) - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in de istinbatla görevli olduğu, zira Mevlâ Tealâ, avamın vazifesinin, meseleleri Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ve ülü'l-emr'e havale etmek olduğunu açıkladıktan sonra: "Hükümleri istinbat etmek şanından olan kimseler, o hadiselerin hükümlerini bilir ve istinbat ederlerdi." buyurmuş, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i de erbab-ı istinbattan istisna etmemiş (istinbat ehlinden ayırmamış) tır.

Tefsir-i Kebîr'de zikredildiğine göre, bu ayet-i celile harplerle alâkalı meseleleri içine aldığı gibi, diğer şer'î vakaların hepsine de şâmildir. Zira kulların mükellef tutulduğu her konuda emniyet ve korku hâlleri mevcut olduğundan, ayet-i celilede istinbat ve ictihadı, harp işlerine tahsis eden bir ifade yoktur.

Gerçi bu ayet-i celile, harp hükümleri hakkında istinbatın delil olduğunu açıklamaktaysa da, bu hususta kıyasın huccet olduğu sabit olunca, diğer hususlarda da şer'î kıyasa yapışmanın caiz olması gerekir. Zira aralarında fark olduğunu söyleyen yoktur.

Nitekim: "Alış veriş babında kıyas huccettir velâkin nikâh mevzuunda delil olmaz." diyenin sözüne iltifat edilmeyeceği gibi, "Harp hususunda kıyas huccetse de diğer konularda delil olmaz." diyenin sözüne de itibar edilmez.

Burada: "İstinbat ancak ilim hasıl olduğu zaman (kat'î bir bilgi bulunduğunda) caiz olur. Şer'î kıyas ise zan ifade etmekte olup kesin bir bilgi vermez." şeklinde yöneltilecek bir soruya, cevaben denir ki:

"Şer'î kıyas haddizatında kesin bir ilim ifade eder, çünkü kıyasın huccet olduğu sabit olduktan sonra, biz, Allah-u Tealâ'nın bir meseledeki hükmünün hangi sebebe dayandığını bildiğimizde, o meseleye benzeyen diğer bir konuda da aynı sebebin mevcut olduğunu zann-ı galip (kuvvetli bir ihtimal) ile anlarsak, işte o zaman Allah-u Tealâ'nın bu mesele hakkındaki hükmünün, benzeri olduğu diğer mevzudaki hükmüne eşit olduğunu zannederiz.

İşte bu zan hasıl olduğunda, bu zanna göre amel etmekle mükellef olduğumuzu kat'iyyen biliriz. Velhasıl kıyasta hüküm elde etme yolunda bir zan söz konusuysa da, hükmün kendisi kesindir. Bu, Allah-u Tealâ'nın: "Kulum! Her hangi bir hususta senin zannına, bir hükmün sebebinin şu olduğu galip gelirse, bil ki ona benzeyen filân vakada da hükmüm aynıdır." buyurması demektir.

Dolayısıyla kıyasta zan hasıl olduğu vakit, hükmün sübutu kat'îleşir. Meselâ: Şarabın haram oluşuyla alâkalı hükmün, iskâr (sarhoş etme) sebebine dayandığını zann-ı galiple bildiğimizde, bu sarhoş etme vasfının bulunduğu rakı, bira, eroin ve esrar gibi maddelerin de haram olduğuna dair bir fikre sahip oluruz. İşte bu düşünce gerçekleştiğinde bununla amel etmekle mükellef olduğumuz için bütün sarhoş edici maddelerin haram olma hükmü kesinlik kazanmış olur.

İmam-ı Fahrurrazî *(Rahimehullah)* bu misalleri beyandan sonra şöyle demiştir: Bu misaller haktır. Çünkü Mevlâ Tealâ Habibine:

« ... وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (٤٤) »

"Biz sana o zikri (Kur'an-ı Kerim'i), **kendilerine indirileni insanlara açıklaman için indirdik. Umulur ki onlar, ince düşünürler."** *(Nahl Sûresi:44 den)* buyurmuştur. Dolayısıyla Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in beyan ettiği her şey bu ayet-i celilenin hükmüne dahildir. İşte bütün bu misallerle şu gerçek ortaya çıkmıştır:

Kur'an-ı Kerim, **haber-i vahid** (tevatür ve şöhret derecesine ulaşmasa da, bir ya da iki veya daha fazla sahabîden rivayet edilen hadis) **in, icmâ'** ve **kıyas'ın** müstakil birer delil olduklarına, yukarıda zikredilen ayet-i kerimelerle açıkça delâlet ettiğine göre; bu üç yoldan biriyle sabit olan her hüküm de aslında Kur'an-ı Kerim'le sabit olmuş demek olur ki, işte o zaman:

(مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ) **"Biz o kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık"** kavl-i şerifinin bu manaya çekilmesinin doğruluğu ortaya çıkmış olur. Bu

mana (ayet-i celilede bahsi geçen kitaptan, Kur'an-ı Kerim'in kastedildiği) nin doğruluğuna en açık delil:

« ... وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ ... (٨٩) »

"Biz o kitabı sana, her şey için bir açıklama olarak indirdik" *(Nahl Sûresi:89 dan)* kavl-i şerifidir. Çünkü tefsirinde bulunduğumuz: **"Biz o kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık"** ayet-i celilesinde geçen kitap lâfzının Levh–i Mahfuz manasına gelmesi muhtemel ise de, Nahl Sûresinin ayetinde, "Her şeyin beyanı olarak indirildiği" açıklanan kitabın, Kur'an-ı Kerim'den başka bir kitap (Ümmü'l-kitap -kitapların aslı- olan Levh-i Mahfuz) olması mümkün değildir.

Nitekim Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٨٨ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضي الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَا أَيُّهَا النَّاسُ لَا تَغْتَرُّوا بِاللهِ، فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَوْ كَانَ مُغْفِلًا شَيْئًا لَأَغْفَلَ الذَّرَّةَ وَالْخَرْدَلَةَ وَالْبَعُوضَةَ »

88 - **"Ey insanlar! Allah** (-u Tealâ'nın peşin ceza vermemesi) **ile aldanmayın, çünkü Allah** (-u Tealâ) **bir şeyi ihmal edecek olsaydı, elbette zerreyi, hardal tanesini ve sivrisineği ihmal ederdi** (bu kadar ufak şeyleri dahi Kur'an-ı Kerim'de zikrettiğine göre, Allah'ın kitabında olmayan bir şey yoktur)." *(Deylemî, Müsned-i Firdevs, No:8167, 5/274)* hadis-i şerifi de bu manayı teyid etmek (kuvvetlendirmek) tedir.

Mâverdî tefsirinde, bu ayet-i celilede geçen "Kitap" hakkında üç te'vil zikredilmiştir:

a) - Burada "Kitap": (لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ) **"Her ecel için bir kitap** (her vakit ve müddet hakkında Allah-u Teâlâ katında bir yazı ve hüküm) **vardır."** *(Râ'd Sûresi:38 den)* kavl-i şerifinde beyan edildiği gibi, icab-ı ecel anlamına gelmektedir ki, buna göre mana: "Biz her yarattığımız mahlûk için bir ecel vacip kıldık (hiç bir yaratık hakkında ecel tesbitini eksik bırakmadık) " demektir.

b) - Cumhur'un görüşüne göre, burada "Kitap", Allah-u Tealâ'nın indirmiş olduğu Kur'an-ı Kerim'dir ki, Allah-u Tealâ onda din işlerinden hiç bir meseleyi ihmâl etmemiştir, ya tefsire ihtiyaç kalmayacak şekilde mufassalen (ayrıntılı olarak) veya tefsirine yol bırakılacak şekilde mücmelen (kısaca) her hükmü bildirmiştir.

c) - Burada mana: "Kur'an-ı Kerim'e hiçbir halelin (bozukluğun) girmesine veya bir eksiklik ve yanlışlığın kendisine yol bulmasına müsaade ederek onda bir tefrit (kusur) bırakmadık." şeklinde olabilir ki, bu, Allah-u Tealâ'nın kitabının, bütün noksanlık ve bozukluklardan salim olduğunu ifade etmektedir.

İmam-ı Âlûsî *(Rahimehullah)* geride zikredilen rivayetlerden bazısını naklettikten sonra şöyle demiştir: Bazı kimselerden şöyle işittim, tabii ki rivayetin mesuliyeti onlara aittir.

Bir kere Şeyh-i Ekber Muhyiddin-i Arabî *(Kuddise Sırruhu)*, merkebinden düşerek ayağı incindiğinde onu taşımak için gelenlere: "Bana biraz mühlet verin." demiş, onlar kısa bir süre bekledikten sonra, taşınması için izin vermiş, ona bunun hikmeti sorulduğunda: "Allah'ın kitabına müracaat ettim ve bu hadisenin haberinin Fatiha Sûresinde zikredildiğini buldum" demiştir. Bu öyle bir iştir ki akıllarımız ona ulaşamaz.

Nitekim meşayıhtan bazısı da, Fatiha Sûresinden, Osmanlı padişahlarının isimlerini, hâllerini ve saltanat sürelerini istihrac etmiş (gizli ilimlere vukufu sebebiyle çıkartmış)tır. Bunda şaşılacak bir şey yoktur, çünkü Kur'an-ı Kerim, Allah-u Tealâ'nın indirdiği bütün kitapların aslı olup, her türlü acaiplikleri içinde bulundurmaktadır.

Dolayısıyla bu ayet-i celilede geçen "Şey" ifadesini, "Mükelleflerin muhtaç olduğu tevhid ve teklif (hükümler) ile ilgili deliller" manasına tahsis etmeğe bir hacet yoktur.

Bu bahsi daha ziyade anlamak için Ruhu'l-Furkan tefsirimizin 6/48-51. sayfalarını gözden geçirmek yararlı olacaktır, zira orada da bu hususta diğer ayet-i kerime, hadis-i şerif ve rivayetler zikredilmiştir.

2- Kur'an-ı Kerim'in, fıkıh ilminin tafsilâtına ne şekilde delâlet ettiği hakkında ulemanın ikinci görüşü şudur: Evet! Kur'an-ı Kerim'in bütün hükümleri beyan etmesinin izahı şöyle de yapılabilir. Bütün hükümler hakkında beraat-i zimmet (mesul olmamak) asıldır.

Zimmetin meşgul edilmesi (bir mükellefin her hangi bir hükümle sorumlu olması) için ise, mutlaka ayrı bir delil lâzımdır. Hakkında teklif varid olmayan (sorumluluk bulunmayan) şeyler, gayri mütenahî (sınırsız) olduğundan, bunların her birine ayrı ayrı delil getirmek mümteni (imkânsız) dır. Çünkü sonsuz şeyleri delillendirmek muhal olduğundan, tansîs (delillendirmek) ancak mütenâhî (sınırlı ve sayılı) şeyler hakkında mümkündür.

Meselâ: Allah-u Tealâ'nın, kullarına bin tane teklifi (emir ve yasağı) var sayalım, O, bunların hepsini Kur'an-ı Kerim'de zikretmiş ve Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, o bin teklifi kullara tebliğ etmesini (ulaştırmasını) emretmiş, sonra da: **"Biz o kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık."** buyurmuştur. Binaenaleyh bu ifade, "Allah-u Tealâ'nın, insanlar üzerinde bu bin mükellefiyetten başka bir teklifi yoktur" anlamına gelmektedir.

Sonra Mevlâ Tealâ bu beyanını: (اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ)**"Bu gün sizin dininizi kemale erdirdim."** *(Maide Sûresi:3 den)*, bir de: (وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ الاَّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ) **"Yaş ve kuru** (istisnasız her şey) **mutlaka Kitab-ı Mübin** (apaçık bir kitap) **tadır."** *(En'âm Sûresi:59 dan)* kavl-i şerifleriyle teyid etmiştir.

Ulemanın bu konudaki görüşlerinin izahı bundan ibarettir. Bu hususta istiksâ' (nihâî bir açıklama) ancak Usul-ü Fıkıh ilmine lâyıktır.

İmam-ı Vahidî *(Rahimehullah)* a göre ayet-i celiledeki (مِنْ) edatı, zâid (manayı kuvvetlendirmek için ziyade edilmiş) olup, mana: "Biz Kur'an-ı Kerim'de açıklanmadık hiç bir şey bırakmadık" şeklindedir ki bu, arapların: (مَا جَاءَنِي مِنْ أَحَدٍ) "Bana hiç kimse gelmedi" sözündeki (مِنْ) gibidir.

İmam-ı Fahrurrazî *(Rahimehullah)* a göreyse, (مِنْ) edatı, teb'iz (kısmîlik) ifade etmek içindir ki, buna göre mana: "Biz, Kur'an-ı Kerim'de, mükelleflerin muhtaç olduğu şeylerden bazısını bile eksik bırakmadık" demek olur ki bu, Allah-u Tealâ 'nın Kur'an-ı Kerim'de herşeyi beyan ettiği hususunda son derece mubalâğa anlamına gelmektedir.

Ayet-i celilenin sonunda Mevlâ Tealâ: (ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ) **"Sonra ancak Rablerine haşrolunurlar."** buyurmuştur ki bu, "Allah-u Tealâ, kıyamet günü bütün canlıları ve kuşları bir araya toplar" demektir.

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, bu cümle-i celile, hayvanların da kıyamet günü diriltileceğine delâlet etmektedir ki bu, Ebû Zer, Ebû Hureyre, İbni Abbas, Hasen *(Radıyallahu Anhum)* ve diğer bir çok ulemanın görüşüdür. Nitekim: (وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ) **"Vahşî** (hayvan) **lar haşrolduğu vakit** (toplanıp birarayа getirildiğinde)" *(Tekvir Sûresi:5)* kavl-i şerifi de bu görüşü desteklemektedir.

Bir cemaat, "Ayet-i celiledeki haşr'dan maksadın, sadece kâfirlere ait olduğunu, hadis-i şeriflerde hayvanların haşrı ile ilgili olarak geçen ifadelerden maksadın ise, hesap ve kısas işinin büyüklüğü ve herkesin buna tabi tutulup kimsenin kaçamayacağına dair bir nevi temsil (misal getirme) anlamına geldiğini, çünkü hayvanların akılsız varlıklar olup, sevap ve azap görmeyeceklerini, haklarında kalem cari olmadığından (sevap ve günah diye bir şey yazılmadığından) hesaba çekilmelerinin söz konusu olmadığını" söylemişlerse de, bu görüş kabul görmemiştir.

Zira ahkâm hususunda hayvanlar üzerine kalem cari (yazı geçerli) değilse de, kendi aralarında yaptıklarından dolayı muahaze edileceklerine dair sağlam hadis-i şerif ve rivayetler mevcuttur. Nitekim Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٨٩ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَتُؤَدَّنَّ الْحُقُوقُ إِلَىٰ أَهْلِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، حَتَّىٰ يُقَادَ لِلشَّاةِ الْجَلْحَاءِ مِنَ الشَّاةِ الْقَرْنَاءِ »

89 - **"Elbette kıyamet günü haklar, sahiplerine ödenecektir, hatta boynuzsuz koyun için boynuzlu koyundan hak alınacaktır."** *(Müslim, Birr:15, No:2582, 4/1997, Tirmizi, Sıfatü'l-Kıyame:2, No:2420, 4/614, Buharî, el-Edebü'l-Müfred, No:183, Sh.69, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:7208, 3/18, Ebû Yâlâ, Müsned, No:6513, 11/395, Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, No:11505, 6/155)* buyurmuştur.

٩٠ – عَنْ أَبِي ذَرٍّ (رضى الله عنه) أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ رَأَىٰ شَاتَيْنِ تَنْتَطِحَانِ فَقَالَ: « يَا أَبَا ذَرٍّ هَلْ تَدْرِي فِيمَ تَنْتَطِحَانِ؟ » قَالَ: لاَ. قَالَ: « لَكِنَّ اللهَ يَدْرِي وَسَيَقْضِي بَيْنَهُمَا »

90 - Ebû Zer *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, toslaşan iki koyun gördüğünde: **"Ya Eba Zer! Bunların neden toslaştığını bilir misin?"** diye sordu. O "Hayır!" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Lâkin Allah (-u Tealâ) **biliyor ve aralarında hüküm verecektir."** buyurdu. Ebû Zer *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bizden ayrılmadan, gökte kanat çırpan kuşa varıncaya kadar her şey hakkında mutlaka bize bir ilim zikretmiş (bilgi nakletmiş) tir." *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:21494, 8/100, Ebû Davud et-Tayâlisî, No:480, Sh.65, Taberî, Câmi'u'l-Beyan, No:13226, 13227, 5/187, 188)*

Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* bu ayet-i celilenin tefsirinde şöyle buyurmuştur: "Allah-u Tealâ, kıyamet gününde hayvanları, böcekleri, kuşları ve bütün canlıları haşredecek ve Allah-u Tealâ'nın adaleti boynuzsuz koyun için boynuzludan hak alacak dereceye varacak, sonra Mevlâ Tealâ:

(كُونِى تُرَابًا)**"Toprak olun!"** buyuracaktır. İşte: (وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَالَيْتَنِى كُنْتُ تُرَابًا) **"Kafir kimse, 'Ne olaydı ben de toprak olaydım!' diyecektir."** *(Nebe' Sûresi:40 dan)* kavl-i şerifi budur." *(Hâkim, el-Müstedrek, No:3231, 2/345, Taberî, Câmi'u'l-Beyan, No:13226, 5/187)*

İmam Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî *(Rahimehullah)*, "et-Tahbîr" isimli eserinde şu haberi nakletmiştir: Kıyamet günü hayvanlar haşrolduğunda, Allah-u Tealâ için secdeye kapanırlar, o zaman melekler, "Bu gün secde günü değildir, sevap ve azap günüdür" derler. Hayvanlar da "Allah-u Tealâ bizi Âdem oğullarından yapmadığı için şükür secdesi yapıyoruz" derler.

Rivayete göre melekler, hayvanlara: "Allah-u Tealâ sizi sevap ve azap için değil, Âdem oğullarının rüsvaylıklarını göresiniz diye haşrediyor." derler. *(Kurtubî, et-Tezkire, 2/77)*

Atâ *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Hayvanlar, Âdem oğullarını ve içine düştükleri sıkıntıları gördüklerinde, 'Bizi, sizin gibi yapmayan Allah-u Tealâ-ya hamdederiz, ne cennet umuyoruz, ne de ateşten korkuyoruz' derler." O zaman Allah-u Tealâ onlara: (كُونِى تُرَابًا) **"Toprak olun!"** buyurunca, kâfirler de toprak olmayı temenni ederler. *(Kurtubî, el-Cami'u li Ahkâmi'l-Kur'an, 6/395)*

Ruhu'l-Beyan tefsirinde İmam-ı Haddâdî *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, hayvanların diriltildikten sonra tekrar yok edilmeleri, hiç acı çekmeyecekleri bir şekilde gerçekleşecektir.

Hayvanların idrak ve müşahedeleri bulunmadığı hususuna gelince, bu konu da bizim anlayışımıza göredir, yoksa hayvanların kendilerine göre şuurları bulunduğuna dair bir çok ayet-i kerime ve sağlam hadis-i şerifler bulunmaktadır.

Nitekim:

« وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لاَ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ... (٤٤) »

"Hiç bir şey yoktur ki, O'nu (Allah-u Tealâ'yı) **hamdiyle tesbih etmesin velâkin siz onların tesbihini anlamazsınız."** *(İsra Sûresi:44 den)* kavl-i şerifi, ayrıca:

« وَ لِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِى السَّمٰـوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعاً وَكَرْهاً وَظِلاَلُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ (١٥) »

"Göklerde ve yerde bulunanlar da onların gölgeleri de sabah akşam ister istemez sadece Allah'a secde ederler." *(Râd Sûresi:15)* ayet-i celilesi, yine böylece:

« اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِى السَّمٰـوَاتِ وَ مَنْ فِى الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَآبُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ . . . (١٨) »

"Görmez misin ki, göklerde olanlar ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların bir çoğu Allah'a secde ediyor." *(Hac Sûresi:18 den)* ayet-i kerimesi, canlı-cansız bütün varlıklarda idrak ve şuur bulunduğuna delâlet etmektedir.

Burada, "Bu tesbih ve secde kâl diliyle değil de hâl diliyledir (Allah-u Tealâ'nın emrine itaat etmeleri yönündendir, yoksa kendilerine özel bir tesbih ve secde şekilleri yoktur)" denemez, çünkü böyle bir ifade, mecaza kail olmak demektir ki, hakikat mümkün iken mecaza gitmek caiz olmaz, zira Mevlâ Tealâ: (وَ اللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ) **"Allah (-u Tealâ) hakkı söyler."** *(Ahzab Sûresi:4 den)* kavl-i şerifinde bildirdiği üzere hakikatlerden bahseder. Dolayısıyla Allah-u Teâlâ'nın nuru ile bakanlar hissi geçip, manaya varır, remzi (işareti) anlayıp muammayı çözer.

٩١ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ (رضى الله عنه) قَالَ: اَقْبَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ حَتّٰى دَفَعْنَا اِلٰى حَائِطٍ فِى بَنِى النَّجَّارِ ، فَاِذَا فِيهِ جَمَلٌ لَايَدْخُلُ الْحَائِطَ اَحَدٌ اِلاَّ شَدَّ عَلَيْهِ فَذَكَرُوا ذٰلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ ، فَاَتَاهُ فَدَعَاهُ ، فَجَاءَ وَاضِعاً مِشْفَرَهُ عَلَى الْاَرْضِ حَتّٰى بَرَكَ بَيْنَ يَدَيْهِ ، فَقَالَ: « هَاتُوا خِطَاماً » فَخَطَمَهُ وَدَفَعَهُ اِلٰى صَاحِبِهِ ، ثُمَّ الْتَفَتَ فَقَالَ: « مَا بَيْنَ السَّمَاءِ اِلَى الْاَرْضِ اَحَدٌ اِلاَّ يَعْلَمُ اَنِّى رَسُولُ اللّٰهِ اِلاَّ عَاصِىَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ.

91 - "Cabir ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatıyor: Bir kere biz Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile beraber Neccâr oğulları (diyarı) ndaki bir bostana vardık. Bir de ne görelim, bir deve bahçeye giren herkese saldırıyor, bunu Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e anlattıklarında devenin yanına gelip onu çağırdı, o da dudağını yere koyarak gelip onun önünde çöktü.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bir yular getirin"** buyurdu. (Yuları getirdiklerinde) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* o deveyi yularlayıp sahibine teslim ettikten sonra (insanlara) dönerek: **"Yerle gök arasında, cinlerin ve insanların âsileri hariç, her şey mutlaka benim, Allah** (-u Tealân) **ın elçisi olduğumu bilir."** buyurdu." *(Darimî, Mukaddime, 4, No:18, 1/16, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:14339, 5/43, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:31710, 6/320, Ebû Nuaym, Delâil, No:279, 2/380, Bezzâr, Keşfü'l-Estâr, No:2453, 3/151)*

Ayet: 38

٩٢ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمُ الْجُمُعَةِ: فِيهِ خُلِقَ آدَمُ ، وَفِيهِ اُهْبِطَ ، وَفِيهِ تِيبَ عَلَيْهِ ، وَفِيهِ مَاتَ ، وَ فِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ ، وَمَا مِنْ دَابَّةٍ اِلاَّ وَهِيَ مُسِيخَةٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مِنْ حِينَ تُصْبِحُ حَتّٰى تَطْلُعَ الشَّمْسُ شَفَقاً مِنَ السَّاعَةِ اِلاَّ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ »

92 - Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kendisinde güneş doğan günlerin en hayırlısı cum'a günüdür. Âdem o gün yaratıldı,** (cennetten) **o gün indirildi, tevbesi o gün kabul olundu ve o gün vefat etti. Kıyamet de o gün kopacaktır.**

Cinler ve insanlar hariç ne kadar hayvan varsa kıyametin korkusundan cum'a günü sabahın girmesinden (imsak vaktinden) **güneş doğana kadar** (işitecekleri gürültüye) **kulak verirler."** *(Ebû Davud, Salât:207, No:1046, 1/341, Nesâî, Cum'a:45, No:1429, 3/127, İmam-ı Malik, Muvatta', Cum'a:7, No:243, Sh.69, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:10307, 3/537)*

٩٣ – عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ اَبِي صَعْصَعَةَ الْاَنْصَارِيِّ ثُمَّ الْمَازِنِيِّ ، عَنْ اَبِيهِ (رضى الله عنهم) اَنَّهُ اَخْبَرَهُ: اَنَّ اَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ قَالَ لَهُ: اِنِّي اَرَاكَ تُحِبُّ الْغَنَمَ وَالْبَادِيَةَ ، فَاِذَا كُنْتَ فِي غَنَمِكَ ، اَوْ بَادِيَتِكَ ، فَاَذَّنْتَ بِالصَّلَاةِ فَارْفَعْ صَوْتَكَ بِالنِّدَاءِ ، فَاِنَّهُ: « لَا يَسْمَعُ مَدٰى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ ، جِنٌّ وَلَا اِنْسٌ وَلَا شَيْءٌ ، اِلاَّ شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ » قَالَ اَبُو سَعِيدٍ (رضى الله عنه) سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ .

93 - Abdürrahman ibni Abdillah ibni Abdirrahman ibni Ebi Sa'sa'a el Ensarî *(Radıyallahu Anh)* ın babasından rivayet ettiğine göre, Ebu Said el-Hudrî *(Radıyallahu Anh)* bir kere ona şöyle demiştir: "Görüyorum ki sen, davarı ve kırları seviyorsun, davarların başında yahut badiyende (kırlarda) iken namaz için ezan okuyacak olduğun zaman yüksek sesle nida et, zira:

"Müezzinin sesinin uzantısını (erişebildiği yere kadar) **işiten cin, insan, hatta** (ağaç, taş) **her hangi bir şey mutlaka kıyamet günü onun lehine şahitlik ederler."** Ebu said *(Radıyallahu Anh)*, (hadisin sonunda) "Ben bunu Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den işittim" dedi. *(Buharî, Ezan:5, No:584, 1/221, İmam-ı Malik, Muvatta', Salât:1, No:153, Sh.45, İbni Mace, Ezan:5, No:723, 1/239)*

Bu hususta bir çok hadis-i şerifler mevcut ise de biz bazılarıyla yetindik, bütün bu rivayetlerden anlaşılacağı üzere her hayvan ve cemad (canlı-cansız bütün varlıklar) bizim açımızdan değil de kendileri açısından sahip oldukları ilim, idrak, müşahede ve huzurdan dolayı haşredileceklerdir.

Nitekim Ebû Salim el-Ceyşânî'nin rivayetine göre Sabit ibni Tarîf, bir kere Ebû Zer *(Radıyallahu Anhum)* un yanına girmek için izin isteyeceğinde, onun yüksek sesle: **"Vallahi eğer husumet** (mahkeme-i kübrâ) **günü olmasaydı elbette seni fena ederdim"** dediğini işitti. Kendisi şöyle anlatıyor: Yanına girdiğimde, "Ya Eba Zer! Sana ne oldu?" deyince, o, "Şu" diye bir ağaç parçasını gösterdi. Ben ona: "Ona vursan ne olur?" dediğimde ise,

« وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتُسْئَلَنَّ الشَّاةُ فِيمَا نَطَحَتْ صَاحِبَتَهَا وَلَيُسْئَلَنَّ الْجَمَادُ فِيمَا نَكَبَ إِصْبَعَ الرَّجُلِ »

"Canım kudret elinde olan zata yemin ederim ki, elbette bir koyun, arkadaşını boynuzladığından dolayı mesul olacak ve muhakkak ki bir cemad (tahta parçası gibi cansız bir şey) **de adamın parmağını kanattığından dolayı sorulacaktır."** diye cevap verdi. *(Kurtubî, et-Tezkire, 2/75-76)*

Mâverdî tefsirinde zikredildiğine göre ayet-i celilede geçen, "Haşr" hakkında iki te'vil vardır:

1- Haşr'dan maksat ölüm olabilir, bu mana İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan mervîdir.

2- Haşr, kıyamet dirilmesi için toplanmaktır.

Eğer burada "Mükellef olmayan şeyler kıyamet günü niçin diriltilecekler?" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

"Mükellef olmak, diriltilmenin illet ve sebebi değildir, çünkü dünyada mükellef olmayan çocuklar ve deliler de diriltilecektir. Allah-u Tealâ hayvanları, dünyada çektikleri acılar veya uğradıkları haksızlıklar yüzünden hak ettikleri karşılıklara kavuşturmak için diriltecek, sonra onlardan dilediğini toprak edecek, (bülbül ve tavus kuşu gibi) dilediği hayvanları da cennete sokarak müminlerin istifadesine sunacaktır."

Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre, bazıları bu ayet-i celileyi, bütün hayvanların, insan fertlerinde olduğu gibi nefs-i natıka'ya (ruha) sahip olduklarına delil getirmişlerdir. Sôfiye ve bazı islâm hukeması (filozofları) bu görüştedirler.

İmam-ı Şârânî *(Kuddise Sırruhu)* , "el-Cevâhir" isimli eserinde bu hususta bir çok deliller zikretmiştir ki, bunlardan biri de, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in Medine-i Münevvere'ye hicretleri esnasında Ensar-ı Kiram'dan her birinin, devesinin yularından tutup misafir etmek için kendi evine götürmek istemesi üzerine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in:

٩٤ – « دَعُوهَا فَإِنَّهَا مَأْمُورَةٌ »

94 - **"Onu bırakın! Çünkü o** (deve nerede çökeceğine dair) **emir almıştır."** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsad, No:3568, 4/330)* buyurmasıdır. Çünkü ruhu olmayan bir şeyin emri anlaması düşünülemez. Devenin ruhu olduğu sabit olunca, diğer

hayvanlar hakkında da bu geçerlidir, zira aralarında fark bulunduğunu söyleyen kimse yoktur.

Arının yaptığı petekleri, örümceğin ördüğü yuvaları ve sinek avlamak için kullandığı hileleri, karıncanın, azığını bozulmayacak şekilde stoklamasını düşünenler de, bunu iyi anlarlar.

Süleyman *(Aleyhisselâm)* ile konuşan karıncanın, âlimlerin anlayacağı şekilde konuşması ve koyunun, evvelce yaptığı bir fiili görmediği kurttan korkması da, bir istidlâle (anlayışa) dayanır ki bütün bunlar, ruh sahiplerinin işidir.

Talim gören aslanın, sahibini parçalamaması da, iyilik bilme ve kârı zararı seçme gibi duyguları bulunduğuna delildir ki, bu da nefis sahiplerinin hâllerindendir.

Hatta sôfiyye, âlemde bulunan her şeyin, hitab anlayan ve canlılar gibi acı çeken, kendilerine göre hayat ve idrak sahibi varlıklar olduğunu, canlıların, cemad (cansız) lardan ancak şehvet bakımından fazlalığı olduğunu söylemişler, bu hususta şuhûd'a (manevî keşiflerine) ve:

« وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لاَ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ... (٤٤) »

"Hiç bir şey yoktur ki, O'nu (Allah-u Tealâ'yı) **hamdiyle tesbih etmesin velâkin siz onların tesbihini anlamazsınız."** *(İsra Sûresi:44 den)* kavl-i şerifi ile buna benzer diğer ayet ve haberlere dayanmaktadırlar.

Allâme Âlûsî *(Rahimehullah)* bu konudaki sözleri ve itirazları naklettikten sonra, son söz olarak şunları söylemiştir: "Ben, hayvanların nefs-i natıka'ya sahip olduklarını kabul etmeğe bir mani görmüyorum. Tabii ki insan fertlerindeki farklılık gibi hayvanların da idrakleri bir değildir. Bununla beraber nasıl olursa olsun hayvanlar hiç bir zaman, idrak ve tasarrufları bakımından insanın ulaştığı dereceye ulaşamazlar.

Hayvanların nefisleri olduğu hususunda birçok deliller mevcut olup, karşılığında bu delillerin tevilini gerektirecek kat'i bir nas yoktur. Ayrıca bir çok ulema, bütün hayvanların, Rablerini bildiklerini tasrih etmişlerdir.

Hayvanların kendi cinslerinden resulleri bulunduğu meselesine gelince, ben bunu kabul etmemekle beraber, kabul edenlerin küfrüne de fetva vermiyorum.

Cemâdât (cansız varlıklar) ın, hayat ve idrak sahibi olmaları hususu ise, akıl tavrının ötesinde bir iştir. Allah-u Tealâ her şeye hakkıyla kâdir, herşeyi ziyade bilen ve ziyade haberdâr olandır." *(Âlûsî, 7/146-147)*

Sôfiyye'nin bu hususdaki diğer bazı delilleri Bakara Sûresinin 74. ayet-i kerimesinin tefsirinde (RF. 1/400-402) zikredilmiştir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, İbni Melek *(Rahimehullah)*, hayvanların haşrına delâlet eden hadis-i şerifleri rivayet ettikten sonra şöyle demiştir: "İnsan ve cinlerin dışındakiler hakkındaki kısas tabiri, teklife (yükümlülüğe) ait bir kısas değil, mukabele (karşılık) anlamında bir kısastır.

Ayet-i celileye şu işarî mana verilmiştir: Kulak, göz, dil gibi beşeriyet arazisinde depreşen (hareket eden) bütün aza, nefis ve sıfatlarıyla birlikte, kalp, ruh ve sıfatları gibi şerîat ve tarikat kanatlarıyla uçan bütün latîfeler, işlerinden ve hâllerinden sorumlu olma hususunda hepsi sizin gibi ümmetlerdir.

Mevlâ Tealâ'nın:

« ... انَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلاً (٣٦) »

"Şüphesiz ki, kulak, göz ve gönül, bunların hepsi (nin sahibi) **on** (lar) **dan mesuldür"** *(İsra Sûresi:36 dan)* kavl-i şerifi bu manaya delâlet etmektedir.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre, bütün mahlûkat, yaratılış ve yaşantılarının devamı hususunda bir yaratıcıya muhtaç olma bakımından müsavi ve mümasil (eşit ve benzer) olmuşlardır. Dolayısıyla ayın ve eser (her varlığın kendisi ve izleri), resim ve talel (suret ve boya) herşey mutlaka Allah-u Tealâ'nın birliğine şahit, kendisinin mahlûk olduğuna da delildir.

Muhyiddin-i Arabî *(Kuddise Sırruhu)* nun, **"Bütün canlıların, insanlara emsal ümmetler olması"** hakkındaki beyanı şudur: "Size ümmet ismi kullanıldığı gibi, her canlı ve kuş türüne de ümmet ismi ıtlak olunur, o hâlde varlık hâlindeki her canlı, mutlaka ümmetlerden bir ümmettir.

Kur'an-ı Kerim'de ve diğer yerlerde geçen misliyet (varlıkların birbirine benzeyiş) ifadesi, ancak bütün eşyanın, kendilerini icad eden Allah-u Tealâ-ya muhtaç olmaları hususundaki benzerlikleri olarak anlaşılmalıdır, zira her varlık kendi zatında bulunan bir hakikatle diğerinden mütemeyyiz (ayrı) dır.

Dolayısıyla âlemde bulunan her cevher-i ferd(parçalanmayan en küçük parça), misli kabul etmez ve bu yüzden varlık âleminde gerçek manada misli olan şey mevcut değildir.

Bir misliyet tabiri kullanılabiliyorsa, bu örfendir. Gerçekten misliyet sahih (tıpa-tıp benzerlik) olsaydı, hiç bir şey, misli olduğu şeyden seçilemezdi. Madem ki varlığımızda muhtaç olduğumuz Allah-u Tealâ, misli (eşi-benzeri) bulunmayan bir zattır.

O'nun yarattığı herşey de, lâmisliyet (benzersizlik) hakikati üzeredir, çünkü ilâhî tevessü' (Mevlâ Tealâ'nın kudretinin genişliği), a'yân-ı mevcude (var olan yaratıklar) ın, birbirinin hakiki misli olmamasını iktiza eder (gerektirir).

Demek ki bu ayet-i celile ve benzerlerinden anlaşılan misliyet, varlıkların tıpa-tıp birbirine benzerliği değil, canlılık, idrak, şuur ve bir yaratıcıya muhtaç olma gibi sıfatlarda ma'kul ve mütevehhem olan (düşünülerek anlaşılabilen) bir benzerliktir, yoksa mevcut olan (gerçekte var olan) bir benzerlik söz konusu değildir.

Ayet: 38

Kur'an-ı Kerim'de hiç bir şeyin eksik bırakılmaması hususuna gelince:

Kur'an-ı Kerim, her şeyi cemeden (toplayan), önünden ve arkasından batıl kendisine yol bulamayan bir kitab-ı aziz'dir. Kütüb-ü münzele (Allah-u Tealâ tarafından indirilen bütün kitaplar) da bulunan ilimlerin tamamı, Kur'an ile keşfolmuş (açıklanmış) olup, onlarda bulunmayan daha nice ilimler de onda mevcuttur.

Dolayısıyla kendisine Kur'an verilen kişi, bütün ilimleri içine alan kâmil bir ziya (üstün bir nur) a sahip demektir. Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e verilen: **"Cevâmi'u'l-kelim"** (çok mana içeren kısa ve öz kelimeler) de, Kur'an-ı Kerim'le birlikte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e nasibolmuştur.

Bütün enbiya ve melâike'nin ilimlerini Kur'an-ı Kerim ihtiva ederek ehl-i Kur'an'a açıklamıştır. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim'deki ilme sahip olan kişi, ilm-i kâmile kavuşmuş olup, ilm-i ilâhideki nihayetsiz meratibin (mertebelerin) sonsuzluğunu kavramıştır.

Mürit, her aradığını Kur'an'da bulabilendir. Fakat bu, tilâveti esnasında Kur'an-ı Kerim'in manalarının kalbine indiği kimselere mahsustur. Şunu bil ki! Hiç bir velinin ulûm-i ilâhiyedeki keşfi, peygamberine gelen kitap ve vahyin ifadelerinin fevkine geçemez.

Bu makamda Cüneyd-i Bağdadî *(Kuddise Sırruhu)* :

« عِلْمُنَا هٰذَا مُقَيَّدٌ بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ »

"Bizim bu ilmimiz kitap ve sünnetle mukayyettir." demiştir.

Büyüklerden bir diğeri de:

« كُلُّ فَتْحٍ لاَ يَشْهَدُ لَهُ الْكِتَابُ وَالسُّنَّةُ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ »

"Hangi fetih ve keşfin Kur'an ve sünnetten şahidi (delili) **yoksa, o bir şey değildir."** demiştir.

Dolayısıyla, hiçbir veliye, Kur'an-ı Kerimde bulunmayan bir mesele açılmaz ve toplu manada hiçbir velinin ilmi Kur'an ve sünnetten hariç olmaz. zaen bunlardan hariç olan ilim olmaz, onu incelediğinde cehalet olduğunu bulursun ki, cehalet adem (bilgisizlik, yokluk), ilim ise vücudu muhakkak (bilmek ise gerçek varlık) tır.

Bir veli asla peygamberinin şeriatını nesheden bir hükümle ilgili bir bilgi ile memur (emredilmiş) olmaz. Velâkin bazen, mecmû' itibariyle şeriatta belirli bir yeri olmayan ancak her bir parçası tek tek ele alındığında meşrû görülen bir takım fiillerin bir birine katılıp, tertip edilmesi hususunda ilham alabilir.

Bu takdirde ortaya çıkan şeyin, tümü itibarıyla şeriatta yeri belirgin değilse de, bu kadar bir teşrî'e o velinin hakkı vardır çünkü o, böylece mükellef olduğu şeriattan dışarı çıkmamıştır, şâri' (hüküm koyma yetkisine

sahip olan Allah-u Tealâ ve resulü) o zata bu misilli yollar tayin etme izni vermiştir. O da, onların izni ile bu işi yaptığı için onların emrinden dışarı çıkmış değildir.

İşte velilere emir ve ilham edilecek şeyler bu gibi şeylerdir, bunların aksine müsaade yoktur. Eğer sen "Allah-u Tealâ, bir âlime ve veliye şeriat diliyle bu hakkı nerede vermiştir?" diye soracak olursan biz deriz ki:

٩٥ – عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « مَنْ سَنَّ فِى الْاِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ اَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ اُجُورِهِمْ شَىْءٌ . وَمَنْ سَنَّ فِى الْاِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ عَلَيْهِ مِثْلُ وِزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ اَوْزَارِهِمْ شَىْءٌ »

95 - Cerîr İbn-i Abdillah *(Radıyallahu Anh)* dan rivayete göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bir kimse, islâmda güzel bir sünnet ortaya koyar** (çığır açar) **da, kendisinden sonra onunla amel edilirse, o kimseye o sünnetle amel edenlerin ecri kadar sevap yazılır, amel edenlerin ecirlerinden de bir şey eksilmez.**

Ve her kim, islâm'da kötü bir çığır açar da kendinden sonra onunla amel olunursa, bununla amel edenlerin günahı kadar o kimseye günah yazılır, amel edenlerin günahlarından da bir şey eksilmez." buyurmuştur. *(Müslim, İlim:6, No:1017, 4/2059, Zekât:20, No:1017, 2/704, Tirmizî, İlim:15, No:2675, 5/43 İbn-i Mace, Mukaddime: 14, No:203, 1/74)*

Bu hadis-i şeriften açıkça anlaşılacağı üzere, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ümmetine sünnet-i hasene (güzel bir yol) açmalarını sünnet kılmıştır. Tabii ki bu, bir haramı helâl veya bir helâlı haram etmek gibi şeriata aykırı olmamak şartıyladır.

Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* nun bu beyanları, Şah-ı Nakşibendî, Abdulkadir-i Geylânî, Ahmed er-Rufaî ve Ebûl Hasen eş-Şazelî *(Kuddise Sırruhum)* gibi zatların kurdukları tarikatların meşruiyetini açıkça ifade etmektedir.

Zira tarikatlardaki, rabıta, zikir, murakabe, nafile namazlara devam, az konuşma, az yeyip içme, az uyuma gibi vazifelerin mecmuu (tümü) bir arada değerlendirildiğinde ayet ve hadislerde topluca bulunamazsa da, teker teker ele alındıklarında her birinin ayrı ayrı ayet ve hadislerde faziletleri açıklanmış olan iyi ameller oldukları sabittir.

Dolayısıyla müritlerine bu vazifeleri emreden veliler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tarafından teşvik edilen sünnet-i hasene'ye uymakta olup, hiç bir konuda şeriatın dışına asla çıkmamışlardır.

Her ümmetin, bir uyarıcısı bulunduğu hakkındaki ayet-i kerimeler:

« ... وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ ... (٤٧) »

"Her ümmet için bir resül (elçi) vardır." *(Yunus Sûresi:47 den)*

« ... وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلاَّ خَلاَ فِيهَا نَذِيرٌ (٢٤) »

"Her bir ümmetin içersinde mutlaka bir uyarıcı geçmiştir." *(Fatır Sûresi:24 den)*

Kitapta hiç bir şeyin eksik bırakılmadığı:

« ... مَا كَانَ حَدِيثاً يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (١١١) »

"(Bu Kur'an) uydurulabilecek bir söz değildir, fakat o, kendinden öncekilerin tasdiki (doğrulayıcısı)**, her şeyin tafsili** (açıklayıcısı)**, inanan bir toplum, için de bir hidayet ve rahmet** (rehber ve acıma vesilesi) **dir."** *(Yusuf sûresi:111 den)*

« ... وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَاناً لِكُلِّ شَيْءٍ ... (٨٩) »

"Biz o kitabı sana, her şey için bir açıklama olarak indirdik" *(Nahl Sûresi:89 dan)*

« وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ فِى السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ إِلاَّ فِى كِتَابٍ مُبِينٍ (٧٥) »

"Gökte ve yerde görünmeyen hiç bir şey yoktur ki apaçık bir kitapta bulunmasın." *(Neml Sûresi:75)*

« ... وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِى إِمَامٍ مُبِينٍ (١٢) »

"Biz herşeyi, imam-ı mübîn (apaçık bir kitap) **ta say** (ıp yaz) **dık."** *(Yâsîn Sûresi:12 den)*

Bu ayet-i celilelerde geçen kitap ifadesinden maksat, bazı yerlerde Kur'an-ı Kerim, bazılarında ise Levh-i Mahfuz'dur. Nitekim tefsirinde bulunduğumuz: **"Biz o kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık."** kavl-i şerifinde geçen kitabın da bu iki manaya gelebileceğini yukarıda geçen izahlar arasında zikretmiş bulunuyoruz.

Mevlâ Tealâ, bütün canlıların yönetimi hakkındaki delilleri zikrettikten sonra, bu acaiplikleri görmezden gelenlerin, sağır ve dilsizliklerini beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَأِ اللَّهُ يُضْلِلْهُ وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (٣٩)

KELİME MANASI (39)

(وَالَّذِينَ) **O kimseler ki,** (كَذَّبُوا) **yalanladılar,** neyi? (بِآيَاتِنَا) **bizim ayetlerimizi,** yani Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini inkâr edenler, kimlerdir? (صُمٌّ) **sağırlardır,** daha? (وَبُكْمٌ) **dilsizlerdir,** ne oldukları hâlde? (فِي الظُّلُمَاتِ) **karanlıklar içersinde oldukları hâlde,** (مَنْ يَشَأِ) **kimi ki diledi,** kim? (اللَّهُ) **Allah,** yani Allah-u Tealâ kimi saptırmak isterse, (يُضْلِلْ) **saptırır,** kimi? (هُ) **onu,** (وَمَنْ يَشَأْ) **kimi de dilerse,** yani kimi hidayet etmek isterse, (يَجْعَلْ) **kılar** kimi? (هُ) **onu,** ne üzere? (عَلَىٰ صِرَاطٍ) **bir yol üzere,** öyle bir yol ki, (مُسْتَقِيمٍ) **dosdoğru olucu.**

MEALİ ŞERİF

Ayetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içinde (kalmış) **sağırlar ve dilsizlerdir. Allah kimi dilerse onu saptırır, kimi de dilerse onu dosdoğru bir yol üstünde kılar.**

İ Z A H A T

Tefsîr-i Kebîr'de zikredildiği üzere, ayet-i celilenin geri ile münasebeti hakkında iki söz vardır.

1- Mevlâ Tealâ, iki ayet-i celile önce: (إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ) **"Ancak işitenler kabul eder, ölüleri ise Allah** (-u Tealâ) **diriltir."** *(En'âm Sûresi:36 dan)* kavl-i şerifi ile, kâfirlerin, küfür ve inkârda haddi aşarak, imanı kabul etmeyecek derecede kalplerinin ölmüş olduğunu beyan ettikten sonra, bu ayet-i celilesinde:

(وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ) **"Ayetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklarda** (kalmış) **sağırlar ve dilsizlerdir."** buyurarak, bu manayı takrir etmiş (iyice yerleştirmiş) tir.

Hâzin tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celilede kâfirlerin inkâr ve tekzibleri yüzünden, işitemeyen ve konuşamayan kimseler gibi oldukları anlatılmak istenmiştir, bundan dolayı kâfirler, ölülere benzetilmiştir, çünkü ölü de işitemez ve konuşamaz bir hâldedir.

2- Bir önceki ayet-i celilede Mevlâ Tealâ:

(وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ) **"Yer yüzünde yürüyen hiç bir canlı ve iki kanadıyla uçan hiç bir kuş hariç olmamak üzere hepsi**

sizin gibi ümmetlerdir." *(En'âm Sûresi:38 den)* buyurarak, bütün canlıların, kadîm olan bir müdebbir (evveli olmayan bir yöneticin) in idaresi ve hakîm olan bir mukaddir (isabetli bir ayarlayıcın) ın takdiri altında olduklarını, Allah-u Tealâ'nın inayetinin, hepsini ihata etmiş (çepeçevre kuşatmış) ve rahmetinin hepsine vasıl (ulaşmış) olduğunu açıkladıktan sonra,

Bu ayet-i kerimesinde: (وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ) **"Ayetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklarda** (kalmış) **sağırlar ve dilsizlerdir."** kavl-i şerifini getirerek,"Bu delilleri yalanlayan ve bu harikulâde şeyleri inkâr edenler, asla hiç bir sözü duymayan sağırlar, hakkı söylemeyen dilsizler, küfür karanlıklarına dalanlar ve bu delilleri düşünmekten gafil olanlardır." buyurmak istemiştir.

Bahru'l-Muhit tefsirinde zikredildiği üzere, bu ayet-i celilede, kâfirler tarafından tekzib edildiği belirtilen ayetlerden ne kastedildiği hususunda üç görüş bulunmaktadır:

1- Kur'an-ı Kerim'in ayetleridir.

2- Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in elinde zuhur eden mucizelerdir.

3- Cihanda bulunan aklî ve naklî huccet ve delillerin tümüdür.

Kâfirlerin sağır ve dilsiz oluşları hakikaten sağır ve dilsiz olmaları manasında olmayıp, ancak bu duyu organlarından faydalanmamaları ile ilgili bir isti'âre (benzetme) dir.

Karanlıklarda olmaları, basiretlerinin körlüğünden kinaye olup, karanlıklar, kendilerini kaplayan bir zarf mesabesinde açıklandığından, bu ayet-i celile, (صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ) **"Sağırlardır, dilsizlerdir, körlerdir."** *(Bakara Sûresi:18 den)* kavl-i şerifinden daha mubalâğalıdır.

Küfür cihetleri farklı farklı olduğundan, karanlık tabiri cemi olarak getirilmiştir. Nitekim: (يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ) **"Şeytanlar onları** (kâfirleri) **nur'dan karanlıklara çıkarırlar."** *(Bakara Sûresi:257 den)* kavli şerifinde de aydınlık müfred (tekil), karanlık ise cemi (çoğul) olarak getirilmiştir.

Ebussuûd Efendi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, **"Karanlıklar"** kavl-i şerifinden maksat, küfür karanlıkları veya cehalet, inat ve taklit karanlıklarıdır. Bu ifadeden murat, inkârcıların, cehalet ve kötülükte kök saldıklarını açıklamaktır.

Çünkü sağır ve dilsiz olan kişinin gözü görmekteyse, bazen sözden anlamasa da işaretten bir şeyler anlayabilir ve sözle anlatamasa da, içinde olan şeyleri başkalarına işaretle ifade edebilir. Amma, sağır ve dilsizliği ile birlikte üstelik körse veya karanlıklarda kalmışsa, anlama ve anlatma kapıları bütünüyle kendisine kapanmış demektir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde bu cümle-i celileye şöyle mana verilmiştir: "Kur'an-ı Kerim ayetlerini yalanlayanlar, onları düşünüp anlama kulağı ile işitmediklerinden, duydukları ayetleri evvelkilerin masalları şeklinde kabullenerek ayetlerden saymamışlar ve başka mucizeler istemişlerdir. Dolayısıyla

onların bu hâli sağır kimsenin hâline teşbih edilmiş (benzetilmiş), fakat mubalâğa olsun için teşbih harfi hazfedilmiştir."

Fahrurrazî, Kâzî ve Bahr-i Muhit tefsirlerinde zikredildiğine göre, ehli sünnet uleması, bu ayet-i celileye dayanarak, hidayet ve dalâletin ancak Allah-u Tealâ'dan olduğunu söylemişlerdir ki, bunun izahı şöyledir:

Mevlâ Tealâ, kâfirleri, sağır ve dilsiz olmakla vasıfladıktan sonra, bir de karanlıklar içinde olmalarıyla tavsif etmiştir ki, bu onların aynı zamanda kör olduklarına işarettir. Dolayısıyla bu ayet-i celile aynen: (صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ) **"Sağırlardır, dilsizlerdir, körlerdir."** *(Bakara Sûresi:18 den)* kavli şerifi gibidir.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ: (مَنْ يَشَأِ اللهُ يُضْلِلْهُ وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) **"Allah** (-u Tealâ) **kimi dilerse onu saptırır, kimi de dilerse onu dosdoğru bir yol üzerinde tutar."** buyurmuştur ki, bu ifade-i celile, hidayet ve sapıklığın, yaratılmak cihetinden Allah-u Tealâ tarafından olduğu hususunda sarih (açık ve net) tir.

Mutezile fırkası, diğer ayet-i kerimelerde olduğu gibi bu ayet-i celile hakkında da bir takım tevillere zahib olmuşlar, şöyle ki:

"Sağırlar ve dilsizler" ifadesinin, hor ve hakir kılınmaları manasına geldiğini söylemişler,

"Saptırır" kavl-i şerifine, "Lütuf ehli olmadıklarından, onlara lütfetmez." veya "Cennet yolundan saptırır" manasını vermişler,

"Sırat-ı müstakim üzere kılar" kavl-i şerifindeki "Sırat" ı da, müminlerin cennete giderken takibettikleri yol olarak tevil etmişlerdir.

Halbuki, onların tekellüfle (kendilerini zorlayarak) yaptıkları bütün bu açıklamalar, ancak ayet-i kerimeyi zahiri manasına göre tefsir etmek aklen mümkün olmadığı zaman güzel ve yerinde olurdu.

Fakat kesin aklî delillerle, ayet-i kerimenin ancak zahiri manasına göre yorumlanabileceği sabit iken, bu gibi tevillere baş vurmak cidden uzak sayılır. Çünkü bütün işlerin, şu üç şeye dayandığı:

1- Fiillerin meydana gelmesinin, sebeplere bağlı oluşu,

2- Bu sebepleri yaratanın da ancak Allah-u Tealâ olduğu,

3- Sebepler bulunduğu anda o işin mutlaka meydana geleceği, açıklanmış bir hakikattir.

İşte bu üç mukaddime (öncü delil), küfür ve imanın, hidayet ve dalâletin, ancak Allah-u Tealâ'nın tahliki (yaratması), takdiri (ayarlaması) ve tekvini (meydana getirmesi) ile olduğu hususunda kat'i bir burhan (delil) dir. Ayet-i celilenin manasının doğruluğu kesin delillerle sabit iken böyle zoraki izahlara gitmek kat'iyyen fasit (kesinlikle yanlış) olur.

Nesefî tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celile, ehli sünnetin lehine ve mutezile fırkasının aleyhine olmak üzere şu üç hakikate delâlet etmektedir:

1- Kulların bütün işlerini Allah-u Tealâ'nın yarattığı,

2- Kulların işledikleri günahları, rızası olmamakla beraber Allah-u Tealâ'nın muradettiği,

3- Kullarının iyiliğine olan şeylere riayet etmenin (uymanın), Allah-u Tealâ'ya vacip olmadığı.

Hâzin tefsirinde beyan edildiği vechile bu ayet-i celile, **Hâdî** ve **Mudil** (hidayete erdiren ve saptıran) ın ancak **Allah-u Tealâ** olduğuna delâlet etmektedir, artık O, kimin hidayetini severse fazl-u ihsanı ile o kişiyi kendisine inanmaya muvaffak kılar.

Sapıklığını istediklerini ise küfrü üzere bırakır ki bu, O'nun adaleti gereğidir, çünkü O, fail-i muhtar (dilediğini yapmakta serbest) olup, hiç bir yaptığından sual olunmaz, kullar ise her yaptıklarından sorumludurlar.

Mehâyimî tefsirinde bu ayet-i celileye şu mana verilmiştir:

"Ayetlerimizi yalanlayanlar, işitmekte bütün canlılarla, konuşmak ve anlamakta ise diğer insanlarla müşterek oldukları hâlde bizim ayetlerimizi duymak hususunda sağırlar, hak olduklarını itiraf hususunda dilsizler, akıl nuru kendilerinde bulunduğu hâlde, fikirleri ve hareketleri şeriatın nuru ile nurlanmadığından dolayı karanlıklar içinde kalmışlardır.

Gerçekte bu duyular, hidayet sebebleri ise de, hidayeti bulmakta etkili değildir. Bilakis hakiki müessir (tesir sahibi), ancak meşî'et-i ilâhiyye (Allah-u Tealâ'nın dilemesi) dir."

Âllâme Sâvî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, dalâlet ve hidayet Allah-u Tealâ'nın takdiri iledir. Allah-u Tealâ kimin hidayetini dilerse, o kişi için esbabını teshil (sebeblerini kolay) eder, o kişiyi taatına muvaffak kılar, masiyet işlediğinde ise tevbe nasibeder.

Kimin de sapıklığını muradederse, onu nurundan mahcub (perdeli) kılar, bu yüzden taat sebebleri kendisine zor gelir, kendisinden bir taat vuku bulsa bile, ma'lûl (illetli, sakat) olur, makbul olmaz.

Diğer bir ayet-i celiledeki:

«فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلاِسْلاَمِ وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقاً حَرَجاً كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِى السَّمَآءِ...(١٢٥)»

"Allah (-u Tealâ) **kimi doğru yola erdirmek isterse, onun göğsünü islâma açar** (islâmın vazifelerini yapmak için genişletir); **kimi de saptırmak dilerse, sanki zorla göğe yükselecekmiş gibi kalbini dar ve sıkıntılı kılar."** *(En'âm Sûresi:125 den)* kavl-i şerifinin manası da budur.

Bu izahlardan, Allah-u Tealâ'nın kulunu sapıklığa zorla icbar ettiği gibi yanlış bir mana çıkarılmaması için Ebussuûd Efendi *(Rahimehullah)* ın şu tefsiri çok yerindedir:

Allah-u Tealâ kimin hakkında dalâlet yaratmak isterse, bunu yaratır lâkin bunu o kişinin hiçbir sebebiyeti olmaksızın, kendisini cebir (zorlama) yoluyla yapmaz. Bilakis o kişi kendisine verilen cüz'i ihtiyarını (seçme hakkını) dalâleti kesb ve tahsile sarfettiği (sapıklığı kazanmağa ve elde etmeğe kullandığı) anda Allah-u Tealâ o kişi hakkında bunu yaratır.

(وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) **"Dilediğini sırat-ı müstakim üzere kılar"** kavl-i şerifi de buna kıyas edilmelidir ki, buna göre mana: "Her kim kendisine verilen irade ve kudreti doğru yolu bulmaya harcarsa, Allah-u Tealâ da onu, kendisine gidenin sapıtmayacağı ve ayağı kendisi üzerinde sabit olanın kaymayacağı bir yola iletir." demektir.

İmam-ı Âlûsî *(Rahimehullah)* bu ayet-i celileye: "Allah-u Tealâ her kim hakkında haktan sapıtmayı yaratmak isterse, o kişinin isti'dâdından nâşî ihtiyarı hasebince (kabiliyetinden kaynaklanan seçimi gereğince) onu yaratır." diye mana vermiştir.

Böylece o, kulların iradelerine Mevlâ Tealâ tarafından bir cebir ve müdahale olmadığı, bilakis Mevlâ Tealâ'nın mecbur olmadığı hâlde, kulların istekleri doğrultusunda yaratmada bulunduğuna lâtif bir uslûp ile temas etmiştir.

Âlûsî *(Rahimehullah)* devamla şöyle demiştir: Bu ayet-i celile, ehli sünnetin, "Küfür ve İman, Allah-u Tealâ'nın iradesiyledir, irade murattan tehallüf etmez (istediği bir şeyin olmaması mümkün değildir)" şeklindeki görüşlerinin doğruluğuna delâlet etmektedir.

Keşşâf tefsirinin sahibi Zemahşerî, sapık mutezile fırkasına mensup olan, "Allah-u Tealâ'nın sapıklığı yaratmadığı, bilakis kulun, kendi sapıklığını kendisinin yarattığı" şeklindeki fâsid akidesi (bozuk inancı) nın bu ayet-i celilenin açık ifadesiyle yırtıldığını görünce, âdeti üzere onu yamalamak isteyerek, "Dilediğini saptırır" kavl-i şerifine, "Yardım etmez, lütfetmez", "Dilediğini de dosdoğru yol üzere koyar" cümle-i celilesine de, "Lütfeder" manasını vermiştir.

Halbuki bu tekellüflere lüzum yoktur, çünkü ehli sünnetin görüşü net ve açıktır. Nitekim Ebu'ş-Şeyh, Ebû Yusuf el-Medenî *(Rahimehullah)* ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Kur'an-ı Kerim'de Âdemoğluna verilen her meşî'et (insanın dilemesine bırakılan her şey), **"Allah** (-u Tealâ) **kimi dilerse onu saptırır, kimi de dilerse onu dosdoğru bir yol üzerinde tutar."** kavl-i şerifiyle mensuh (hükümsüz) kılınmıştır." *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/268)*

Bu rivayetten de açıkça anlaşıldığına göre, Kur'an-ı Kerim'de geçen:

(فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ) **"Dileyen inansın, isteyen de kâfir olsun."** *(Kehf Sûresi:29 dan)* gibi ayet-i celilelerden, iman ve küfrün kulun elindeymiş gibi olduğu zahiren anlaşılmakta ise de, tefsirinde bulunduğumuz:

(مَنْ يَشَأِ اللهُ يُضْلِلْهُ وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) **"Allah** (-u Tealâ) **kimi dilerse onu saptırır, kimi de dilerse onu dosdoğru bir yol üzerinde tutar."** ayet-i celilesiyle,

(وَمَا تَشَآؤُنَ اِلاَّ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ) **"Âlemlerin Rabbi olan Allah** (-u Tealâ) **dilemedikçe siz dileyemezsiniz."** *(Tekvîr Sûresi:29)* gibi ayet-i kerimeler, kulun irade-i cüziyyesinin, sebep olmaktan başka bir şeye yaramadığını, engel tanımayarak istediğini yapma ve yaratma manasındaki bir iradenin ise, ancak Allah-u Tealâ'ya ait olduğunu açıkça ifade etmektedirler.

Ulemanın beyanına göre, Allah-u Tealâ'nın kulunu saptırması, bir kişi hakkında dalâleti takdir buyurması anlamına gelmektedir ki, böylece Allah-u Tealâ, yanılmayan ezelî ilmiyle sapıtacağını bildiği kişiyi, dalâlete kabiliyetli ve sapıklıkta inadına ısrar edici olacak bir akılla yaratır.

O kişi sapıtmaya başladığında kendisine bir vâiz, nasihatta bulunsa veya yanlış yolda olduğuna dair içine bir düşünce gelse, o ısrarı onu tuttuğu yanlış yoldan vazgeçmekten engeller de, bu suretle o, sapıklık uçurumlarına düşe düşe artık sapıklık kendisine ahlak olacak raddeye vararak o hâlinden bir türlü vazgeçemez.

Mevlâ Tealâ'nın: (لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِى اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (٤) ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلِينَ (٥)) **"Andolsun ki biz insanı en güzel kıvamda** (biçimde) **yarattık. Sonra onu aşağıların en aşağısına reddettik** (ters döndürdük)." *(Tîn Sûresi:4-5)* ayet-i celilesi bu manaya işaret etmektedir. Şöyle ki, insan serbest iradesiyle ruhî ve bedenî kabiliyetlerini ya en güzel şekilde kullanarak kâmil insan olur, veya aksi yönü tutarak şuurlu varlıkların ve canlıların en aşağı mertebesinde yer alır.

96 - Abdullah ibni Mesud *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٩٦ – عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « اِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِى اِلَى الْبِرِّ وَاِنَّ الْبِرَّ يَهْدِى اِلَى الْجَنَّةِ وَاِنَّ الرَّجُلَ لَيَصْدُقُ حَتَّى يَكُونَ صِدِّيقًا وَاِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِى اِلَى الْفُجُورِ وَاِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِى اِلَى النَّارِ وَاِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللّٰهِ كَذَّابًا »

"Şüphesiz ki doğruluk insanı halis iyiliğe götürür, halis iyilik de cennete kılavuzluk eder. İnsan doğruluk ede ede nihayet bu seciyesi (iyi ahlâkı) **ile sıddık olur. Yalancılık da insanı fücura** (şerre) **götürür, şer de cehenneme götürür. İnsan yalancılık ede ede nihayet Allah katında bir kezzab** (çok yalancı kimse) **diye yazılır."** *(Buharî, Edeb:69, No:5743, 5/2261, Müslim, Birr:29, No:26070, 4/2012, Ebu Davud, Edeb:80, No:4989, 2/715, İbn-i Mace, Mukaddime:7, No:46, 1/18, Darimî, Rikak:7, No:2615, 2/755, Muvatta', Kelâm:7, No:1859, Shf.656, Ahmed İbn-i Hanbel, Müsned, No:3638, 2/26)*hadis-i şerifi de bu hususa delâlet etmektedir.

Şöyleki; kişinin doğruluğu şiâr edinmesi, neticede sadâkatın kendisine seciye olarak sıddık olmasına vesile olacağı gibi, yalanı âdet edinmesi de, sonuçta sahtekârlığın, kendisine bir huy olmasına sebebiyet verecektir.

Bütün bunlar, Allah-u Tealâ'nın tekvin ve halk (meydana getirme ve yaratma) ile ilgili kadere ait tasarruflarındandır ki, aynı zamanda bunun, beşerin kendi akıllarıyla yaptıkları icraatlarında meydana gelen değişik hâllerin zin-

ciri ile de irtibatı vardır ki, bu, Allah-u Tealâ'nın, bu âlemin nizamını yönetmesi hakkında hikmet-i ilâhiyesinin gerektirdiği uzun mesafeli bir zincirdir.

Bunun gerçek mahiyetini ancak Allah-u Tealâ bilebilir. Tabii ki Allah-u Tealâ'nın, kulunu saptırması, ona sapıklığı emretmesi ya da telkin ve teşvikte bulunarak kolaylaştırması manasında değildir. Çünkü bunlar, şeytanın fiilindendir, Allah-u Tealâ ise fuhşu emretmez, kullarının küfür ve isyanına rıza göstermez. Ne var ki, saptırmak istediğini de lütfundan ve kurtarmasından mahrum bırakır, çünkü o lütuf, kendisine kimin lâyık olduğunu en iyi bilen zatın fazl-u keremidir.

Ayet-i celilede geçen: "Sırat", açık bir yol anlamında olup, "Müstakim" in manası ise, kendisinde hiç bir eğrilik bulunmamasıdır, çünkü dosdoğru yolda yürümek, yürüyene daha kolay ve maksada ulaşmak bakımından daha yakındır.

(عَلٰى) harfi, isti'lâ için olup, manası; yürüyen kişinin yolun üstüne çıkmasıdır. Bu söz bir nevi temsildir şöyle ki, Allah-u Tealâ'nın akıl nimeti ihsan ettiği kişilerden, o aklı kullanarak yanlışlıklardan vazgeçip, nasihatlere kulak vererek, fesada düşmeyip, hak dine uyan bir kimsenin hâli, açık ve dosdoğru bir yolda hayrete kapılmadan, gayeyi şaşmadan ve uzun yolculuğu sırasında hiç bir tehlikeye düşmeden rahatça yürüyen kimsenin hâline benzetilmiştir.

Bu teşbihte din, zahmetsiz kavuşturan yola, dine hidayet de o yolun üzerine konulmaya şebih (benzer) kılınmıştır.

٩٧ – عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِى طَالِبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ كِتَابُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ »

97 - Ali ibni Ebî Talib *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Dosdoğru yol, Azîz ve Celîl olan Allah** (-u Tealân) **ın kitabıdır."** *(İbni Ebî Hatim, No:7265, 4/1287, Deylemî, Müsned-i Firdevs, No:3858, 2/419)*

٩٨ – عَنِ النَّوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ الْاَنْصَارِيِّ (رضى الله عنه) : عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ اَنَّهُ قَالَ: « ضَرَبَ اللهُ مَثَلاً صِرَاطاً مُسْتَقِيماً ... قَالَ: فَالصِّرَاطُ: الْاِسْلَامُ »

98 - Nevvâs ibni Sem'ân el-Ensârî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah** (-u Tealâ) **sırat-ı müstakim'e şöyle bir örnek verdi...** (Bu meselde) **sırat, islâmdır** (yol, islâm dinini temsil etmektedir)." *(İbni Ebî Hatim, No:7266, 4/1287, Hakim, el-Müstedrek, No:245, 1/144, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:17651, 6/199)*

Ebu'l-Âliye *(Radıyallahu Anh)* : "Sırat-ı Müstakim, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve ardından iki sahibi (enyakın arkadaşları olan Ebû Bekr-i Sıddık ve Ömeru'l-Faruk *(Radıyallahu Anhuma)* nın yolları) dır." demiştir.

Asım-ı Ahvel *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Biz bu manayı Hasen *(Radıyallahu Anh)* a naklettiğimizde o: "Ebu'l-Âliye doğru ve iyi söylemiş" buyurdu. *(İbni Ebî Hatim, No:7267, 4/1287)*

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ'nın kalplerini mühürlediği kimseler, hakiki sağır ve dilsizler gibidir, zaten dilsizin bir özelliği de aynı zamanda sağır olmasıdır.

Rivayete göre Mekke kâfirleri Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i öldürmek için toplandıklarında, iblis yanlarına girerek toplanma sebeblerini sordu, onlar durumu kendisine haber verince, Ebû Cehil'e: "Ya Ebel Hakem! Sen taptığın putunu alıp Muhammed'in önüne koysan da, onun yanında ona secde etsen, ola ki Muhammed ondan bir şey işitebilir" dedi.

Bunun üzerine Ebû Cehl mücevher ve yakutlarla bezenmiş olan putunu alıp, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in huzuruna koyarak ona secde etti ve: "Ey ilâhım! Biz sana ibadet ediyor ve sana yaklaşmaya çalışıyoruz, bu Muhammed ise senden sebep bizi tenkit ediyor, biz de senden bize yardım etmeni ve Muhammed'i tenkit etmeni bekliyoruz" dedi.

O anda put sallanmaya ve aleyhine bir şeyler söylemeğe başlayınca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kalb-i şerifine bundan dolayı bir üzüntü gelerek Hatice validemizin evine döndü.

Çok geçmeden kapı çalınarak elinde kılıç bulunan bir delikanlı içeri girip selâm verdikten sonra: "Ya Resulallah! Emret yapayım" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٩٩ – « مَنْ اَنْتَ؟ »

99 - **"Sen kimsin? "** diye sordu. O, cinlerden olduğunu haber verince,

« كَمْ تَبْلُغُ قُوَّتُكَ؟ »

"Gücün ne dereceye ulaşır?" buyurdu. O: "Hira ve Ebû Kubeys dağlarını yerlerinden söküp denize atmağa muktedirim" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

« مِنْ اَيْنَ اَقْبَلْتَ السَّاعَةَ ؟ »

"Şu anda nereden geldin?" diye sual etti. O: "Yedinci denizdeki bir adada iken Cibrîl *(Aleyhisselâm)* bana gelerek 'Filân şeytana yetiş, çünkü o putun içine girerek Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in aleyhine sözler konuştu, hemen onu bu kılıçla öldür' buyurdu, ben de dördüncü kat yerde yetişip onu öldürdüm" dedi. Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

« اِرْجِعْ فَاِنِّى اَسْتَعِينُ بِرَبِّى مِنْ عَدُوِّى »

"Sen dön! Çünkü ben düşmanıma karşı Rabbimden yardım isterim" buyurunca o genç: "Benim sizden şöyle bir isteğim var, dünkü yerinize geri dönün, çünkü onlar ikinci defa o putu deneyeceklerdir." dedi.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ertesi gün Ebû Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* ile beraber aynı yere döndüklerinde, Ebû Cehil putu ile beraber gelerek önceki gün yaptıklarını yapınca, put harekete geçerek:

« لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ وَاَنَا صَنَمٌ لاَ اَنْفَعُ وَلاَ اَضُرُّ وَيْلٌ لِمَنْ عَبَدَنِى مِنْ دُونِ اللّٰهِ »

"Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur, Muhammed O'nun elçisidir. Ben faydası ve zararı olmayan bir putum, Allah'ı bırakıp da bana tapanlara yazıklar olsun!" demesi üzerine, duyanların etkilendiğini gören Ebû Cehil kalkıp putunu kırarak: "Bu Muhammed putları da büyüledi" dedi.

İşte bu kıssadan da anlaşıldığı üzere, Allah-u Tealâ bütün mezâhir (kudretinin göründüğü yerler) in dillerinden hakkı söylüyor velâkin münafık ve kâfirler işitmiyor. *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan, 3/28-29)*

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şöyle buyurmuştur: "İnayet-i ezeliye (Allah-u Tealâ'nın ezelî yardımın) dan nasipsiz olanların, hirman (mahrumiyet), kulaklarını kapatmış, hizlân (muvaffakiyetsizlik) de gözlerini kaplamıştır. İradeye karşı gelinemez, meşî'ete de engel olunamaz, Hak Sübhânehû bütün hâllerde galiptir."

Nimetullah Nahcuvânî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celile hakkında şunları söylemiştir: "Bizim galip ve kâmil olan kudretimize delâlet eden ayetleri yalanlayanlar, resullerimizin dillerinden sudûr eden hak sözleri işitmekten sağır ve doğruluğunu yakînen bildikleri hâlde onları konuşmaktan dilsizdirler, çünkü onlar batıl hüvviyetleri ve âtıl heykelleri (boş ve manasız olan şekil ve kimlikleri) nden kaynaklanan katı perdeler içersindedirler.

Ve bil cümle (özetle): Müzill ve Mudill (alçak edici ve saptırıcı) ism-i şerifleri muktezasınca, Müdebbir-i Hakîm (doğru yönetici) olan Allah-u Tealâ kimi saptırmak isterse, hiçbir hidayet ve irşadın tesiri olmaksızın kesinlikle onu saptırır, kimin hidayetini dilerse, hiç bir dalâl ve idlâl (sapma ve saptırma) nın etkisi olmaksızın onu tevhidine ulaştıran bir yola kavuşturur, çünkü herkes yaratıldığı gayeye müyesser (muvaffak) kılınır.

Kâfirlerin, karanlıklar içersinde kaldıklarını beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

« مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا اَضَآءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِى ظُلُمَاتٍ لاَ يُبْصِرُونَ (١٧) صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لاَ يَرْجِعُونَ (١٨) »

"Onların hâli, (karanlık gecede) **bir ateş yakan kimsenin durumu gibidir. O ateş** (yanıp da) **etrafını aydınlattığı anda Allah hemen onların nurunu giderir ve onları karanlıklar içinde görmez bir hâlde bırakır.** (Onlar) **sağırlardır, dilsizlerdir, körlerdir. Artık onlar geri dönemezler."** *(Bakara Sûresi:17-18)*

Ayet: 39

« اَوْكَظُلُمَاتٍ فِى بَحْرٍ لُجِّىٍّ يَغْشٰيهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ اِذَا اَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرٰيهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهُ نُوراً فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ (٤٠) »

"Yahut (o kâfirlerin hâli) **öyle derin bir denizdeki karanlıklar gibidir ki, onu** (denizi) **bir dalga kaplamaktadır ki, onun üzerinde bir dalga, onun üstünde de bir bulut; birbiri üstüne karanlıklar.** (O derece ki insan) **elini çıkarsa, neredeyse onu dahi göremez. Allah kime nur vermemişse, artık o kimse için nurdan** (bir nasip) **yoktur."** *(Nur Sûresi:40)*

Herşeyin, Allah-u Tealâ'nın dilemesine bağlı olduğu:

« ...اِنْ هِىَ اِلاَّ فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَآءُ وَتَهْدِى مَنْ تَشَآءُ اَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ (١٥٥) »

"(Musa *(Aleyhisselâm)* , kavmini temsilen seçip, Allah-u Tealâ'nın huzuruna getirdiği kimselerin, Allah-u Tealâ'yı açıkça görmeden iman etmeyeceklerini söylemeleri yüzünden şiddetli bir depremle bayılıp düşmeleri üzerine Allah-u Tealâ'ya şöyle yalvardı:) **Bu iş senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğini de doğru yola ulaştırırsın."** *(A'raf Sûresi:155 den)*

« ...فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَآءُ وَيَهْدِى مَنْ يَشَآءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (٤) »

"Allah (-u Tealâ) **dilediğini saptırır, dilediğini de hidayete erdirir. O, Azîz** (yegâne galip) **dir, Hakîm** (her hükmünde hikmet sahibi) **dir."** *(İbrahim Sûresi:4 den)*

« ...فَاِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَآءُ وَيَهْدِى مَنْ يَشَآءُ ...(٨) »

"Şüphesiz ki Allah, dilediğini saptırır, istediğini de hidayet eder." *(Fâtır Sûresi:8 den)*

« ...كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَآءُ وَيَهْدِى مَنْ يَشَآءُ ...(٣١) »

"İşte böylece Allah, dilediğini saptırır, istediğini de hidayete erdirir." *(Müddessir Sûresi:31 den)*

« وَمَا تَشَآؤُنَ اِلاَّ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيماً حَكِيماً (٣٠) »

"Allah (-u Tealâ) **dilemedikçe siz** (bir şeyi) **dileyemezsiniz. Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **ziyadesiyle bilendir, son derece hikmet sahibidir."** *(İnsan Sûresi:30)*

Bu manadaki diğer bazı münasip ayetler, En'âm Sûresi 35. ayet-i kerimesinin izahının sonunda zikredilmiştir.

Mevlâ Tealâ, kâfirlerin sağır ve dilsizliklerini, küfür ve cehâlet karanlıkları içersindeki hâllerini açıkladıktan sonra, onların, inadına inkârlarına rağmen, belâlara düştüklerinde ancak Allah-u Tealâ'ya iltica ettiklerini beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُوْنَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِيْنَ (٤٠)

KELİME MANASI (40)

(قُلْ) **Habibim de ki,** (اَرَاَيْتَ) **gördün mü,** kimi? (كُمْ) **sizi,** yani söyleyin bana, (اِنْ اَتٰى) **eğer gelirse,** kime? (كُمْ) **size,** ne? (عَذَابُ اللّٰهِ) **Allah'ın azabı,** (اَوْ اَتَتْ) **yahut gelirse,** kime? (كُمْ) **size,** ne? (السَّاعَةُ) **kıyamet,** (اَغَيْرَ اللّٰهِ) **Allah'tan başkasına mı,** (تَدْعُوْنَ) **dua edersiniz,** (اِنْ كُنْتُمْ) **eğer olduysanız,** (صَادِقِيْنَ) **doğru söyleyici kimseler.**

MEALİ ŞERİF

(Habibim) **de ki, bana haber verir misiniz: Size Allah'ın azabı gelse veya o kıyamet size geli** (p çatı) **verse, Allah'tan başkasına mı dua eder** (yalvarır) **sınız? Eğer** (putlarınızın şefaatçı olduğunu söylemekte) **sadık** (doğru sözlü kimseler) **iseniz** (çağırın onları bakalım).

İ Z A H A T

Tefsir-i Kebîr'de zikredildiğine göre, Mevlâ Tealâ, kâfirlerin ne kadar cahil olduklarını beyan ettikten sonra, onların hâllerinden bir diğerinin de, bir gün başlarına bir belâ veya mihnet geldiğinde Allah-u Tealâ'ya yalvarıp yakarmaları; O'na iltica edip, taatından yüz çevirmemeleri olduğunu açıklamıştır.

Kurtubî ve Nesefî tefsirlerinde zikredildiğine göre, (اَرَاَيْتَكُمْ) cümlesindeki (تَا), fâ'il zamiridir, (كَافْ) ve (مِيمْ) basralılara göre, hitab için olup, te'kid için getirilmiştir ki i'rab'tan mahallî yoktur. Bu görüş Zeccâc'ın da ihtiyarı (seçtiği) dir.

Te'kid'in manası: Fâ'il zamirinin ifade ettiği manayı kuvvetlendirmektir ki: "Sen, sen gördün mü?" makamında bir te'kid ve tefsir mahiyetinde bulunarak umumî anlamıyla "Haydi haber ver" mealinde kullanıldığı belirtilmiştir, zaten cümlenin başında bulunan istifham (soru) hemzesi, taaccüb ve ihbar (şaşırma ve haber verme) manalarını gerektirmektedir.

Kisâî, Ferrâ *(Rahimehumallah)* ve diğerlerine göre ise (كَافْ) ve (مِيمْ) ru'yet fiili ile mensuptur ki mana: (اَرَاَيْتَمْ اَنْفُسَكُمْ) "Kendinizi gördünüz mü?" demektir. Ancak Kâzî ve Ebussuûd gibi büyük müfessirler birinci görüşü tercih etmişlerdir, zira ikinci görüşe göre fiilin üç mef'ûl alması gerekir ki, bu fiilde bu durum caiz değildir.

Ayet: 40

Cümle-i celilenin başında geçen hemze, istifham ve taaccüb kelimesi olup, derin bir hayret ve şaşkınlık ortaya koyarak:

« هَلْ عَلِمْتُمْ اَنَّ الْاَمْرَ كَمَا يُقَالُ لَكُمْ اَخْبِرُونِى بِمَا عِنْدَكُمْ »

"Siz durumun, size dendiği gibi olduğunu bilmekte misiniz? Öyleyse yanınızdaki bilgiyi bana bildiriniz." manasını ifade eder.

Kaideye nazaran bu cümlenin tam manası "Sen kendinizi gördün mü?" demek gibi görünüyorsa da nahivde bu surette fail ve meful olmayıp, bu tabirin arap dilinde benzeri bulunmayan kaide dışı bir terkip olduğu beyan edilmiştir.

Bahr-i Muhit tefsirinde zikredildiğine göre, İbni Atiyye *(Rahimehullah)* ayet-i celileye şöyle mana vermiştir: "Söyleyin bana bakayım! Eğer siz Allah-u Tealâ'nın azabından korkar veya bir helâktan endişe eder ya da kıyametten korkarsanız ve siz putlarınızın ilâhlığına dair olan görüşünüzde doğru iseniz, bu sıkıntıların açılması için putlarınıza dua eder ve sığınır mısınız?"

Cümle-i celilede geçen, **"Azap"** tan maksat, İmam-ı Mukatil *(Rahimehullah)* a göre, geçmiş ümmetlere gelen (kıtlık, kuraklık ve ölüm tehlikesi bulunan hastalıklar gibi) azaplardır.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* buradaki azabı, **ölüm**le tefsir etmiştir ki, bundan maksat **ölüm** öncesi çekilen zorluklar olsa gerektir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, **"Sâ'at"**; kıyametin kopacağı vaktin ismidir. Az bir zamanda büyük bir iş meydana geleceğinden, kıyamet saati,**"An"** manasını ifade eden bu kelime ile isimlendirilmiştir.

Hâzin tefsirinde zikredildiğine göre, azaptan maksat, ölümden evvel gelen azaplardır ki, geçmiş kâfir ümmetlerin başına gelen, boğulma, yere batırılma, maymuna ve domuza döndürülme ve yıldırımlar bunun örneklerindendir.

Kâfirler, başlarına gelen bir şiddet ve belâ karşısında putlarını bırakıp Allah-u Tealâ'ya tazarru' (yalvarma) ve duada bulundukları için bu ayet-i celilede onlara: "Şiddet ve belâ hâlinde Allah-u Tealâ'ya dönüyorsunuz da, bolluk ve rahatlık zamanında niçin O'na ibadet ve taatta bulunmuyorsunuz?" buyurulmuş olmaktadır.

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celile, müşriklerden ilâh tanımayanlara değil de, bir yaratıcısı bulunduğunu kabul edenlere karşı delil olarak getirildiğinden, mana:

"Siz, zorluklar anında Allah-u Tealâ'ya dönüyorsunuz, kıyamet günü de ona döndürüleceksiniz, peki refah içersinde iken niçin şirk (putları Allah-u Tealâ'ya ortak koşmak) ta ısrar ediyorsunuz?" şeklindedir.

Ulemanın beyanına göre, Kur'an-ı Kerim'de bulunan ayetlerin ekseriye tinin müşriklere söylenmesiyle, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* memur ise de, bu ayet-i celilede açıklanan konunun önemine binaen bu tehdit (قُلْ) **"Söyle"** emriyle başlatılmıştır. Nitekim bu ayet-i celileden sonra,

« لِكُلِّ نَبَأٍ مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ (٦٧) »

"Her bir haber (in gerçekleşmesi) için kararlaşmış bir zaman vardır. Siz de yakında (gerçeği) **bileceksiniz"** *(En'âm Sûresi:67)* kavl-i şerifine kadar onüç yerde "Söyle" emri peşpeşe gelmiştir. Bunun bir benzeri de Yûnus Sûresinde varittir.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* ayet-i celileyi şöyle açıklamıştır:

"Ey müşrikler! Size bir zarar değdiğinde ve bir belâ geldiğinde, onun açılmasını kimden istersiniz? Kimin lütfunu beklersiniz? Şarktaki bir mahlûka mı veya garptaki bir şahsa mı? Yoksa semadaki bir meleğe mi, ya da arzdaki bir kula mı yalvarırsınız?

Bela geldiğinde, her kesin ancak Allah-u Tealâ'ya yalvardığı, musibet kalktığında ise bazılarının şirke geri döndüğü hususundaki ayet-i kerimeler:

« ... ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْئَرُونَ (٥٣) ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ (٥٤) »

"Sonra size bir zarar dokunduğu zaman, yalnız O'na yalvarırsınız. Sonra da sizden o zararı açtığında, içinizden bir zümre, hemen Rablerine ortak koşarlar!" *(Nahl Suresi:53 den 54)*

Ayet: 41

Mevlâ Tealâ, Habibine, belâ anında kendisinden başka kime dua ettiklerini müşriklere sormasını emrettikten sonra, onların bu sıkıntıları savuşturma hususunda putlarına ve heykellerine değil de, ancak Allah-u Tealâ'ya müracaat ettiklerini beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ اِلَيْهِ اِنْ شَآءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ (٤١)

KELİME MANASI (41)

(بَلْ) **Hayır!** (putlarınıza değil), (اِيَّاهُ) **ancak O'na** (Allah-u Tealâ'ya), (تَدْعُونَ) **dua eder** (yalvarır) **sınız,** (فَيَكْشِفُ) **O da açar,** neyi? (مَا) **o şeyi** (belâyı) **ki,** (تَدْعُونَ) **dua ediyorsunuz** (Allah'a yalvarıyorsunuz), neye dair? (اِلَيْهِ) **o** (belâyı açması) **na,** yani Allah-u Tealâ kaldırılması için kendisine yalvardığınız belâyı giderir, ne vakit? (اِنْ شَآءَ) **eğer dilerse,** (وَتَنْسَوْنَ) **unutursunuz,** neyi? (مَا) **o şeyi** (putları) **ki,** (تُشْرِكُونَ) **ortak ediyorsunuz.**

MEALİ ŞERİF

Bilakis (putlarınıza değil) **yalnız Ona** (Allah'a) **yalvarırsınız. O da kendisin** (i açması için Allah-u Tealâ hazretlerin) **e yalvardığınız** (belây) **ı dilerse açar** (giderir) **ve siz ortak koştuğunuz şeyleri unutursunuz.**

İ Z A H A T

Mevlâ Tealâ, Habibi vasıtasıyla müşrikleri, "Başınıza bir belâ geldiğinde Allah-u Tealâ'dan başkasına mı dua edersiniz?" sorusuyla susturduktan sonra, bu ayet-i celilesinde: (بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُونَ) **"Hayır! Ancak O'na dua edersiniz"** buyurmuştur ki bu, "Başınıza gelen belâları defetmek için putlarınızı değil de, ancak Allah-u Tealâ'yı dua ile tahsis edersiniz. O hâlde Allah-u Tealâ'dan başkasına ne tek başına, ne de Allah-u Tealâ ile birlikte çağıramazsınız" demektir.

Çünkü, darlığın ve ümitsizliğin şiddeti anında Allah-u Tealâ'ya sığınmak, aç olan insanın, gıdayı arzulaması gibi beşerin fıtratında (insanın yaratılışında) bulunan gizli bir duygudur. Fıtratı tamamen bozulmamış ve çamurdan gelen saflığı son derece kokuşmamış olan kimseler, din meselelerinde batıl ta'lim (yanlış öğreti) lerin kurbanı olmazlar.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ: (فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ اِلَيْهِ اِنْ شَآءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ) **"O da dilerse,** (açılması için) **dua ettiğiniz o şeyi** (azabı) **açar ve siz şirk koştuklarınızı unutursunuz."** buyurmuştur ki, bu unutma tabirine müfessirler bir kaç türlü mana vermişlerdir.

1- İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, mana: "Putlarınızın bir fayda ve zarar veremeyeceğini bildiğiniz için onları terkeder, kendilerine dua etmezsiniz." demektir ki buna göre nisyan (unutma), terk (bırakma) anlamına gelmektedir.

2- Zeccâc'a göre mana: "Siz onlara dua etmeme hususunda âdeta onları unutmuş gibi olursunuz." şeklindedir ki,

Hasan-ı Basrî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: "Unutan kimsenin, unuttuğu şeyden yüz çevirmesi gibi, müşrikler de, bir musibet zamanında putlarından yüz çevirirler." nakli de aynı manaya gelmektedir. Bunun naziri olan bir ayet-i kerime de:

« هُوَ الَّذِى يُسَيِّرُكُمْ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتّٰىٓ اِذَا كُنْتُمْ فِى الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَآءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَآءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا اَنَّهُمْ اُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ اَنْجَيْتَنَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشّٰكِرِينَ (٢٢) »

"Sizi karada ve denizde gezdiren O (Allah-u Tealâ) **dur. Hatta siz gemilerde bulunduğunuz, onlar da, onları** (içindekileri) **hoş bir rüzgârla götürdükleri,** (yolcular da) **bununla ferahlandıkları** (sevindikleri) **anda, şiddetli esen bir rüzgâr** (fırtına) **ona** (gemilere) **geli** (p çata) **r, her yerden onlara dalgalar gelir** (hücum eder) **ve onlar çepeçevre kuşatıldıklarını anlarlar da, dini** (duayı) **yalnız O'na** (Allah-u Tealâ'ya) **halis kılarak: 'Andolsun! Eğer bizi bundan kurtarırsan mutlaka şükredenlerden olacağız' diye dua ederler."** *(Yûnus Sûresi:22)* kavl-i şerifidir ki, bu ayet-i celilede, müşriklerin belâ anında putlarını hiç anmadıklarını ifade etmektedir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu ayet-i celilede geçen: (اِنْ شَآءَ) **"Dilerse"** ifade-i celilesi, Allah-u Tealâ'nın dilerse dualara bazen icabet ettiğini, dilemezse de kabul etmediğini açıkça beyan etmektedir.

Buna göre bir kimse, (اُدْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ) **"Bana dua edin, size icabet edeyim."** *(Mümin Sûresi:60 dan)* kavl-i şerifinin, duanın kabulünü kesinlikle ifade ettiğini söyleyerek bu iki ayet-i celilenin te'lif vechini (uzlaştırılma yönünü) sorabilir ki, buna şöyle cevap verilebilir: "Allah-u Tealâ, mahz-ı meşîeti hasebince (sırf kendi dilemesi gereğince), duaya bazen kat'i olarak icabet eder, bazen de kabul buyurmaz. Nitekim ehli sünnetin görüşü de budur.

Ancak şunu ifade edelim ki, insanın, açılması için dua ettiği bir belânın kalktığını görmemesi, duanın kabul edilmediği anlamına gelmez, zira bazı kere Allah-u Tealâ kulunun bir duasını onun istediği şekilde kabul etmiş görünmezse de, başına gelenin benzeri başka bir belâyı ondan çevirerek veya sevabını ahirette karşısına çıkararak yine duasını kabul etmiş olabilir.

Allâme Sâvî *(Rahimehullah)* bu hususta şöyle demiştir: "Bu ayet-i celileden anlaşıldığına göre, duayı kabul etme vaadi, bozulmayacak bir söz değildir. Fakat bu, kâfirlerin duasına mahsustur, dolayısıyla Mevlâ Tealâ, onların duasına da dilerse icabet eder, dilemezse etmez.

Tabii ki bu da dünyaya mahsustur, ahirette ise: (وَمَا دُعَآءُ الْكَافِرِينَ اِلَّا فِى ضَلَالٍ) **"Kâfirlerin duası ancak dalâl içindedir** (boşunadır)." *(Mümin Sûresi:50 den)* kavl-i şerifine göre, kâfirlerin duası zayi olacaktır.

Ayet: 41

Müminlerin duasına gelince, hulf olunmayacak (bozulmayacak) bir vaadle mutlaka mücab (kabul edilmiş) tir, fakat kabul eseri Allah-u Tealâ'nın dileği üzere tahakkuk edecektir ki, bu da, ya istenenin kendisi verilerek veya başka bir şekilde zuhur edecektir, dolayısıyla bu ayet-i celile ile, (اُدعونی اَستجب لَکُم) **"Bana dua edin, size icabet edeyim"** *(Gâfir Sûresi:60 dan)* kavl-i şerifi arasında bir zıtlık yoktur.

Sâvî *(Rahimehullah)* ın bu izahı, Ebû Said *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٠٠ – عَنْ اَبِی سَعِیدٍ (رضی الله عنه) اَنَّ النَّبِیَّ ﷺ قَالَ: « مَا مِنْ مُسْلِمٍ یَدْعُو بِدَعْوَةٍ لَیْسَ فِیهَا اِثْمٌ وَلَا قَطِیعَةُ رَحِمٍ ، اِلَّا اَعْطَاهُ اللّٰهُ بِهَا اِحْدٰی ثَلَاثٍ: اِمَّا اَنْ تُعَجَّلَ لَهُ دَعْوَتُهُ وَاِمَّا اَنْ یَدَّخِرَهَا لَهُ فِی الْاٰخِرَةِ ، وَاِمَّا اَنْ یَصْرِفَ عَنْهُ مِنَ السُّوْءِ مِثْلَهَا »

100 - **"Her hangi bir müslüman, kendisinde bir günah ve sıla-i rahm'i kesmekle ilgili bir husus bulunmayan bir dua yaparsa, mutlaka Allah** (-u Tealâ) **ona üç şeyin birini verir. Ya kendisi için duası ta'cil olunur** (kabulünün eseri çabuk görülür) **veya o** (duanın sevabı) **nı kendisi için ahirete saklar, ya da o kişiden duası kadar bir kötülüğü çevirir."** *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:11133, 4/37, Hakim, el-Müstedrek, No:1816, 1/670, Tirmizî, Dua:9, No:3381, 5/462, İbni Ebî Hâtim, No:7270, 4/1288)* hadis-i şerifine uygun düşmektedir.

Taberânî'nin diğer bir rivayetinde ise,

« اِمَّا اَنْ یَغْفِرَ لَهُ بِهَا ذَنْبًا قَدْ سَلَفَ »

"Ya da o duası sebebiyle o kişinin geçmiş bir günahını bağışlar." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsad, No:4365, 5/187)* ifadesi yer almaktadır ki, böylece duanın kabulü için dört vecih açıklanmıştır. Dolayısıyla bir muradının hemen olmadığını gören kimse acelecilik ederek duasının reddedildiğini sanmamalıdır.

Gerçi bu hadis-i şerif, dua edenin müslüman olması şartıyla duasının bu şekillerden biriyle mutlaka kabul edileceğini ifade etmekteyse de, yine de her şey meşîet-i ilâhiyye (Allah-u Tealâ'nın dilemesi) ne bağlıdır ve O'na hiç bir şey vacip olamaz, Habibi vasıtasıyla duanın kabulüne dair verdiği sözler de, icab yoluyla değil, fazl-u keremi iledir.

Özetle: Allah-u Tealâ bu ve bir önceki ayet-i kerimelerde, müşriklere bir azap veya kıyamet geldiğinde ibadetin özü olan duayı sadece kendisine tahsis ettiklerini ve Allah-u Tealâ'dan başka kimsenin sıkıntıları açamayacağını bildikleri için, O'na ortak koştukları putlarını terkettiklerini zikretmiştir.

Allah-u Tealâ bu ayet-i celilesinde, onları bu ihlâsa sevkeden dünyevî azabın ne türden olduğunu beyan etmediği gibi, azabı açtıktan sonra, bu ihlâs üzere mi kalacaklarını veya eski şirk ve küfürlerine mi döneceklerini açıklamamıştır.

Fakat Kur'an-ı Kerim'in diğer bir çok yerlerinde bu hususları belirtmiştir, meselâ bir çok ayet-i kerimelerde, onları bu ihlâsa sevkeden dünya azabının,

büyük bir denizde fırtınaya kapılarak, duayı sadece Allah-u Tealâ'ya tahsis etmedikleri takdirde boğulacakları zannına kapılmaları olduğu belirtilmiştir. Nitekim:

﴿ قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعاً وَخُفْيَةً لَئِنْ أَنْجَيْنَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ (٦٣) ﴾

"(Habibim!) **De ki: Karanın ve denizin karanlıklarından** (tehlikelerinden) **sizi kim kurtarır? O'na açıkça ve gizliden yalvararak 'Eğer bizi bundan kurtarırsa elbette şükredenlerden olacağız' diye dua edersiniz."** *(En'âm Suresi:63),*

﴿ هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ (٢٢) ﴾

"Sizi karada ve denizde gezdiren O (Allah-u Tealâ) **dur. Hatta siz gemilerde bulunduğunuz, onlar da, onları** (içindekileri) **hoş bir rüzgârla götürdükleri,** (yolcular da) **bununla ferahlandıkları** (sevindikleri) **anda, şiddetli esen bir rüzgâr** (fırtına) **ona** (gemilere) **geli** (p çata) **r, her yerden onlara dalgalar gelir** (hücum eder) **ve onlar çepeçevre kuşatıldıklarını anlarlar da, dini yalnız O'na** (Allah-u Tealâ'ya) **halis kılarak: 'Andolsun! Eğer bizi bundan kurtarırsan mutlaka şükredenlerden olacağız' diye dua ederler."** *(Yûnus Sûresi:22),*

﴿ وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ فَلَمَّا نَجَّيٰكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ... (٦٧) ﴾

"Denizde başınıza bir zarar (musibet) **geldiğinde, O'ndan başka dua ettikleriniz** (bütün yalvardıklarınız) **kaybolur."** *(İsra Sûresi:67 den),*

﴿ فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ... (٦٥) ﴾

"Gemiye bindikleri zaman dini yalnız O'na halis kılarak Allah (-u Tealây) **a yalvarırlar."** *(Ankebut Sûresi:65 den),*

﴿ وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ... (٣٢) ﴾

"Dağlar gibi dalgalar onları kuşattığı zaman, dini tamamen Allah (-u Tealây) **a has kılarak** (ihlâsla) **O'na dua ederler."** *(lokman Sûresi:32 den)* gibi ayet-i kerimeler bu mananın misallerindendir.

Mevlâ Tealâ, bu kişilerin başlarındaki belâyı açtığı zaman evvelki şirklerine döndüklerini de:

﴿ قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ (٦٤) ﴾

"De ki: Ondan (açılmasını istediğiniz belâdan) **ve bütün sıkıntılardan sizi Allah** (-u Tealâ) **kurtarır. Sonra siz yine ortak koşarsınız."** *(En'âm Sûresi:64),*

Ayet: 41

« فَلَمَّا أَنجَيٰهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ... (٢٣) »

"Fakat (Allah-u Tealâ) **onları kurtarınca, bir de** (bakarsın ki) **onlar** (yine) **haksız yere yer** (yüzün) **de azgınlık ederler."** *(Yûnus Sûresi:23 den),*

« ... فَلَمَّا نَجَّىٰكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنسَانُ كَفُورًا (٦٧) »

"O, sizi karaya kurtar (ıp çıkar) **dığında yine yüz çevirirsiniz, insan çok küfr** (inkâr) **edicidir."** *(İsra Sûresi:67 den),*

« ... فَلَمَّا نَجَّىٰهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ (٦٥) »

"Fakat onları karaya kurtar (ıp çıkar) **dığında, bir de onlar şirk koşarlar."** *(Ankebut Sûresi: 65 den)* gibi ayet-i celilelerde açıklamıştır.

Allah-u Tealâ'nın onları boğulmaktan kurtardıktan sonra tekrar şirke dönmeleri, cehalet ve körlüklerinin şiddetindendir. Çünkü Allah-u Tealâ onları denizde helâk etme kudretine sahip olduğu gibi, karada helâk etmeğe de kâdir, onları tekrar denize döndürerek boğmaya da muktedirdir.

O hâlde karaya kavuştuklarında Allah-u Tealâ'ya karşı bu cür'etleri onların bilgisizlik ve sapıklıklarından olup, hiçbir ma'kul tarafı yoktur. Nitekim:

« أَفَأَمِنتُمْ أَن يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا (٦٨) أَمْ أَمِنتُمْ أَن يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُم بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا (٦٩) »

"O'nun sizi kara tarafına (yerin dibine) **batırmasından, yahut bir hâsıbı** (taşları söküp fırlatan bir kasırgayı) **üzerinize göndermesinden emin mi oldunuz? Sonra kendinize** (o belâyı sizden çevirebilecek) **hiçbir vekil de bulamazsınız.**

Yahut O'nun sizi bir kez daha oraya iade edip (denize geri döndürüp) **üzerinize** (gemileri) **kıran bir rüzgâr** (kasırga) **yollayarak, inkâr etmiş olmanız sebebiyle sizi boğmasından emin mi oldunuz? Sonra, bundan dolayı bizim aleyhimize kendiniz için bir tebî'** (intikamınızı almak için bizi arayıp soracak bir destekçi) **de bulamazsınız."** *(İsra Sûresi:68-69)* ayet-i celileleri bu konuyu açıkça ifade etmektedirler.

Gerçi, kurtulduktan sonra, sözünde duranlar da mevcuttur. Nitekim:

« ... فَلَمَّا نَجَّىٰهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ ... (٣٢) »

"O (Allah-u Tealâ) **onları karaya** (çıkararak) **kurtardığı vakit içlerinden bir kısmı orta yolu tutar."** *(Lokman Sûresi:32 den)* kavl-i şerifindeki orta yolu tutma ifadesi, daha çok hakyol, yani iman üzere kalma, sıkıntı hâlinde Allah-u Tealâ'ya verdiği söze sadâkat gösterme şeklinde tefsir edilmiştir.

Bu ayet-i celilenin, Ebû Cehil'in oğlu İkrime *(Radıyallahu Anh)* hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir. İkrime *(Radıyallahu Anh)* Mekke-i Mükerreme'nin fethini takiben deniz yolu ile kaçmağa çalışmış, fakat yolda şiddetli bir fırtınaya tutulmuş ve bu esnada, yaptıklarından pişmanlık duyarak, kurtulduğu takdirde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e varıp af dileyeceğine dair söz vermişti.

Nitekim, kurtulunca Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in huzuruna varmış, müslüman olduğunu bildirmiş ve bundan sonra ömrünün sonuna kadar müslümanların safında cihat etmiştir.

Belâdan kurtulduktan sonra, tevbesinde sebat eden ender topluluklardan biri de Yûnus *(Aleyhisselâm)* ın kavmidir, nitekim Mevlâ Tealâ:

« فَلَوْلاَ كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَا اِيمَانُهَا اِلاَّ قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا اٰمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى حِينٍ (٩٨) »

"Yûnus'un kavmi müstesna (halkını yok ettiğimiz ülkelerden) **herhangi bir ülke halkı, keşke** (kendilerine azap gelmeden) **iman etse de bu imanları kendilerine fayda verseydi! Onlar** (Yûnus'un kavmi) **iman edince, kendilerinden dünya hayatındaki rüsvaylık azabını kaldırdık ve onları bir süreye kadar** (dünya nimetlerinden) **faydalandırdık."** *(Yunus Sûresi:98)* kavl-i şerifinde bunu açıklamıştır.

Lübab tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celile, dinin aslının, taklide mahsus olmayıp, huccet ve delilden ibaret olduğuna delâlet eden delillerin en kuvvetlilerindendir. Zira Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilesinde putperestlere:

"Başınıza çeşitli sıkıntı ve belâlar geldiğinde putlarınıza ve heykellerinize değil de, ancak Allah-u Tealâ'ya müracaat ettiğinize göre, o hâlde kendilerine tapmakla asla bir fayda elde etmeyeceğinizi bildiğiniz putlara daha niçin yöneliyorsunuz?" buyurmak istemiştir ki, bu söz ancak delil getirmenin makbul olması hâlinde bir mana ifade eder.

Amma huccet getirmek merdud (reddolunmuş bir şey) olup da, taklit (delil aramadan körü körüne uymak) vacip olsaydı, Mevlâ Tealâ'nın kâfirlere bu şekil hitabı sâkıt (düşük) olurdu.

Muhyiddin ibni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şunları açıklamıştır: Bu ayet-i celile Allah-u Tealâ tarafından, dünya hayatındaki mühim konularda bizim, kendisini birlediğimize dair bir şehadetidir. Nitekim:

« اَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوٓءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ الْاَرْضِ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَ (٦٢) »

"(Allah-u Tealâ'dan başka taptıklarınız mı daha hayırlı?) **Yoksa darda kalana, kendine yalvardığı zaman icabet eden** (duasına karşılık veren ve başındaki) **kötülüğü açan** (sıkıntıyı gideren) **ve sizi yerin halife** (hakim) **leri**

kılan mı? Allah (-u Tealâ) **ile birlikte başka bir ilâh mı var? Pek az düşünüyorsunuz!"** *(Neml Sûresi:62)* kavl-i şerifi de bu hakikatin beyanıdır.

Dolayısıyla rahat zamanında, sıkıntıları açmanın sadece Allah-u Tealâ'ya mahsus olduğunu bilmese bile zora düştüğünde herkes ancak Allah-u Tealâ'ya dua etmektedir ki, işte tevhid budur.

Bu itikad zorluklar anında ne kadar güzel açığa çıkmaktadır. Demek ki, bollukta da darlıkta da müşrik kişi aslında Allah-u Tealâ'nın şehadetiyle muvahhiddir, fakat rahat zamanda müşriğin üzerinde gerçek inancı olan tevhid alâmetlerinden bir nişan görülmez. Zora düştüğünde ise, yaratıcısının birliği hakkındaki ilmine döner ki, o zaman da üzerinde şirkten bir eser kalmaz.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celile hakkında şunları söylemiştir: "Siz, nefislerinizle alçaldığınızda veya kalplerinizle uzunca düşünceye daldığınızda Allah-u Tealâ'dan başka sizi kurtaracak bir fert ve O'nun hükmünden sığınacak başka bir yer olmadığını anlayarak, zararın açılması, hayır ve iyiliklerin istenmesinde O'na dönersiniz.

Her şeyi deneyip, tatlıyı, acıyı tattığında, sıkıntı seni O'nun kapısına getirir. Artık boyun kırıklığı vasfıyla, alçalma ve zorlanma belirtileriyle O'na dönersen, O istediğini yapar. Dilerse zorluğu giderip kolaylık getirir, isterse belâyı artırır, ecri katlar, dilerse de istek ve duadan önceki hâl üzere bırakır."

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ, kulların, ihtiyar ve ızdırar (seçme ve zorlanma) hâllerindeki her işlerinde yegâne mercileridir. Akıllı kişi O'ndan gayrisine iltica etmez (sığınmaz). Çünkü Allah-u Tealâ'dan gayri herşey, aletler ve sebepler mesabesinde olup, hakikatte müessir (gerçek etki sahibi) ancak Allah-u Tealâ'dır.

O hâlde mümine yakışan, darlıkta da, bollukta da O'nun kapısına bakmak ve O'nun tarafından beklemektir. Kâfir ise böyle değildir, çünkü o, gözlerini belâya düşünce açar. Makbul olan ise kendi isteği ile dönmektir, zira itaatkâr kul, hiç bir zaman efendisinin kapısını bırakmaz.

İnsanların, dara düştüklerinde ancak Allah-u Tealâ'ya yalvardıkları, rahata kavuştuklarında ise yüz çevirdikleri, pek azının ise sözünde durduğu hususunda ayet-i kerimeler:

« وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَن تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ فَلَمَّا نَجَّيْكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنسَانُ كَفُورًا (٦٧) »

"Denizde başınıza bir zarar (musibet) **geldiğinde, O'ndan başka dua ettikleriniz** (bütün yalvardıklarınız) **kaybolur. O, sizi karaya kurtar** (ıp çıkar) **dığında yine yüz çevirirsiniz, insan çok küfr** (inkâr) **edicidir."** *(İsra Sûresi:67)*

« فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ (٦٥) »

"Gemiye bindikleri zaman dini yalnız O'na halis kılarak Allah (-u Tealây) a yalvarırlar. Fakat onları karaya kurtar (ıp çıkar) dığında, bir de onlar şirk koşarlar." *(Ankebut Sûresi: 65)*

« وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ (٣٢) »

"Dağlar gibi dalgalar onları kuşattığı zaman, dini tamamen Allah (-u Tealây) a has kılarak (ihlâsla) O'na dua ederler. O (Allah-u Tealâ) onları karaya (çıkararak) kurtardığı vakit içlerinden bir kısmı orta yolu tutar. Zaten bizim ayetlerimizi her ziyade hain ve çok nankör olandan başkası inkâr etmez." *(Lokman Sûresi:32)*

Bütün bu ayet-i kerimelerin açık ifadelerinden anlaşıldığı üzere, Allah-u Tealâ, yerde, gökte kendisini hiçbir şeyin aciz bırakamayacağı üstün bir güce sahip olan gerçek yaratıcıya karşı tevhid ve iz'an (birleyip boyun eğme) kabiliyetlerini insan fıtratına (yaratılışına) koymuştur.

Şirk ise, ilkel toplumlarda arız olup, atalardan torunlara, ana-babalardan çocuklara intikal eden bir şeydir ki, belâ anında insanlar, yaratılışlarına sonradan arız olan şirki bırakıp, asıl fıtratlarına dönerek Allah-u Tealâ'ya yalvarmaya başlarlar. Bu hâl:

« ...فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ... (٣٠) »

"Allah (-u Tealân) ın bir fıtratıdır ki, bütün insanları onun üzerine yaratmıştır. Allah (-u Tealân) ın yaratışında hiçbir değişme yoktur." *(Rûm Sûresi:30 dan)* kavl-i şerifinde beyan edilen fıtrattan ileri gelmektedir.

Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٠١ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ كَمَثَلِ الْبَهِيمَةِ تُنْتَجُ الْبَهِيمَةَ هَلْ تَرَىٰ فِيهَا جَدْعَاءَ»

101 - **"Her doğan çocuk, fıtrat (islâm kabiliyeti) üzerine doğar. Sonra, ana-babası onu ya yahudi yapar, ya hristiyan yapar veyahutta mecusi (ateşperest) yapar. Hayvan yavrusu eksiksiz doğurulduğu gibi! Sen onda bir uzvu kesik olanını hiç görür müsün?"** *(Buharî, Cenaiz:91, No.1319, 1/465 Müslim, Kader:6, No:2658, 4/2047, Ebu Davud, Sünnet:17, No.4714, 2/642, Ahmed ibni Hanbel: 7184, 3/14)* hadis-i şerifi de bu manadadır.

Ayet: 42

Mevlâ Tealâ, kâfirlerin, zora düştüklerinde, şeriklerini unutarak ancak kendisine yöneldiklerini beyan ettikten sonra, geçmiş ümmetleri, azgınlıklarından dönmeleri için bir takım belâlara dûçar etmesinin kendi sünnetinden olduğunu bu ümmete ibret olsun diye bildirmek üzere şöyle buyuruyor:

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا اِلٰى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَاَخَذْنَاهُمْ بِالْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُوْنَ (٤٢)

KELİME MANASI (42)

(وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا) **Andolsun ki, elbette muhakkak, biz** (resuller) **gönderdik,** kime? (اِلٰى اُمَمٍ) **bir çok ümmetlere,** öyle ümmetler ki, (مِنْ قَبْلِكَ) **senden evvel olucu,** onlar peygamberlerini yalanlayınca, (فَاَخَذْنَا) **biz de yakaladık,** kimi? (هُمْ) **onları,** neyle? (بِالْبَاْسَآءِ) **şiddetlerle** (çetin bir yoksullukla), daha? (وَالضَّرَّآءِ) **zorluk** (hastalık) **larla,** (لَعَلَّهُمْ) **umulur ki onlar,** (يَتَضَرَّعُوْنَ) **yalvarırlar.**

MEALİ ŞERİF

Andolsun ki, muhakkak senden önceki ümmetlere de elbette (elçiler) **gönderdik de** (küfür ve inkârlarından dönüp, bize) **yalvarsınlar diye onları şiddetler** (fakirlik ve kıtlık gibi çetinlikler) **ve** (hastalıklar ve afetler gibi) **zorluklarla yakaladık.**

İ Z A H A T

Bu ayet-i celileden maksat, Allah-u Tealâ'nın büyük azaptan evvel kâfirlere hafif azaplar hazırladığını ifade etmektir ki,

« وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْاَدْنٰى دُوْنَ الْعَذَابِ الْاَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ (٢١) »

"En büyük azaptan önce onlara en yakın azaptan tattıracağız; ola ki (küfürden imana) **dönerler."** *(Secde Sûresi:21)* kavl-i şerifi de bu manadadır. Mevlâ Tealâ'nın böyle yapması, hikmeti ile içiçe girmiş olan rahmetinin sonsuzluğundandır ki, böylece Mevlâ Tealâ kullarının yalvarıp yakarmalarından ve iman etmelerinden razı olacağını açıklamaktadır.

Bu ayet-i celile ile, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i inkâr eden Kureyş müşriklerinin de, kılıç azabı ile kökleri kazınmadan evvel, bir takım kıtlık, kuraklık gibi belâlara maruz kalacaklarına işaret edilmiş olmaktadır. Nitekim de böyle olmuştur.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in Medine-i Münevvere'ye hicretlerinden sonra Mekke müşrikleri yedi sene köpek leşleri yiyecek kadar kıtlık çekmişler, fakat yine iman etmemeleri üzerine Bedir günü isti'sal (kökleri kazınma) azabı ile helâk olmuşlardır.

Ebussuûd Efendi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celilenin kasem cümlesiyle başlatılması, mefhumuna son derece önem verildiğini açıklamak içindir. (أَرْسَلْنَا) **"Gönderdik"** fiilinin mef'ûlünün hazfedilmesi makam gereğidir, çünkü mevzu, gönderilenlerin hâlini değil, kendilerine peygamber gönderilen ümmetlerin durumunu açıklama hakkındadır.

(أُمَمٌ) kelimesindeki tenvin teksir (çokluk) içindir ki, buna göre mana: **"Andolsun ki, senin zamanından önceki dönemlerde bir çok ümmetlere bir çok resuller göndermişizdir."** şeklindedir ki, bundan sonra gelen:

(فَأَخَذْنَاهُمْ) **"Biz de onları yakaladık"** cümle-i celilesi, burada bir hazif söz konusu olduğuna delâlet etmektedir ki, kelâmın takdiri: (فَكَذَّبُوا رُسُلَهُمْ فَأَخَذْنَاهُمْ) **"Onlar, peygamberlerini yalanladılar; böylece de biz onları yakaladık"** şeklindedir.

Zâdü'l-Mesîr tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen (بَأْسَاء) kelimesi hakkında üç görüş vardır:

1- **Kötürümlük ve korku:** Buna mana, Ebû Salih *(Rahimehullah)* yoluyla İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilmiştir.

2- **Fakirlik:** Bu, ibni Kuteybe *(Rahimehullah)* ın görüşüdür.

3- **Açlık:** Bu manayı da Zeccâc *(Rahimehullah)* zikretmiştir.

(ضَرَّاء) kelimesi hakkında da üç söz bulunmaktadır:

1- **Belâ ve açlık:** Bunu, Ebû Salih, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhum)* dan nakletmiştir.

2- **Mallar ve canlarda noksanlık:** Bunu Zeccâc *(Rahimehullah)* söylemiştir.

3- **Hastalıklar ve ağrılar:** Bu, Ebû Süleyman *(Rahimehullah)* ın görüşüdür.

Süyûtî ve Âlûsî tefsirlerinde, Ebu'ş-Şeyh'in, Said İbni Cübeyr *(Radıyallahu Anh)* dan naklettiği bir manaya göre, **"Be'sâ"**: sultan korkusu (hükümet baskısı), **"Darrâ"** ise fiatların artması (pahalılık ve enflâsyon) anlamındadır.

Diğer tefsirlerde bu kelimeler hakkında söylenen "Kıtlık, Kuraklık, istenmeyen şeyler, pahalılık, afetler" gibi manaların tümü neticede geride zikredilen manalara raci (dönücü) dür.

Beyzâvî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu iki kelime, müzekkerleri bulunmayan müennes sığalardır.

Fahrurrâzî, Kâzî, Nesefî, Ebussuûd, Hâzin ve Âlûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celilenin sonunda geçen:

(لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ) **"Ola ki yalvarırlar."** cümle-i celilesinde geçen (تَضَرُّعٌ), asıl itibariyle (ضَرْعٌ) kökünden alınma olup, huşû (tevazû), inkiyâd (boyun

eğme), tezellül (alçalma) ve terk-i temerrüd (isyanda diretmeyi bırakma) manalarına gelmektedir ki, burada maksat:

"Bize karşı alçalarak yalvarıp yakarsınlar ve günahlarından tevbe etsinler diye peygamberlerini inkâr ettikleri vakit onlara yoksulluk ve hastalıklar gibi belâlar musallat ettik." demektir.

Çünkü, zorluklarla karşılaşıldığında kalplerin yumuşadığı görülmektedir, fakat bir sonraki ayet-i celileden de anlaşılacağı üzere, kalp katılığında canları ve malları hakkında çeşitli belâlar ve sıkıntılarla cezalandırılma raddesine varmış olan bazı topluluklara peygamberler gönderildiği hâlde onların boyun bükerek yalvarmadıkları bildirilmiştir ki bütün bu beyanlardan maksat;

"Bu kişilerin, tenzîlî zevacir (gökten inen korkutucu ayetler) ile tesirlenmedikleri gibi, tekvînî zevâcir (yaşadıkları hayatta karşılaştıkları korkutucu ve caydırıcı sıkıntılar) la da etkilenmedikleri" ni açıklamak suretiyle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i teselli etmektir.

Mevlâ Tealâ'nın, peygamber gönderdiği her ümmeti mutlaka bir takım belâlara tâbi tutarak, kendisine duaya muhtaç ettiği hususunda diğer bir ayet-i kerime:

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ (٤٢) ﴾

"Biz hangi bir karye (ülke halkı) **içersinde bir peygamber gönderdiysek, ora halkını** (gönderilen peygambere başkaldırmalarından dolayı bize) **yalvarıp yakarsınlar diye mutlaka yoksulluk ve darlıkla yakala** (yıp sık) **mışızdır."** *(A'raf Sûresi:94)*

Mevlâ Tealâ, başlarına bir belâ geldiğinde müşriklerin, putlarını terkedip ancak kendisine yöneldiğini beyan ettikten sonra, müşrikler içersinde azgınlık ve sapıklıkta haddi aştıklarından dolayı azaba düşselerde Allah-u Tealâ'ya dua etmeyenler bulunduğunu açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

فَلَوْلَآ اِذْ جَآءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلٰكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (٤٣)

KELİME MANASI (43)

(فَلَوْلَآ اِذْ جَآءَ) **Geldiği zaman,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne? (بَأْسُنَا) **bizim azabımız,** (تَضَرَّعُوا) **niçin yalvarmadılar,** (وَلٰكِنْ قَسَتْ) **lâkin katılaştı,** ne? (قُلُوبُهُمْ) **onların kalpleri,** (وَزَيَّنَ) **ve ziyadesiyle süsledi,** kime? (لَهُمُ) **onlara,** kim? (الشَّيْطَانُ) **şeytan,** neyi? (مَا) **o şeyi** (küfür ve isyanları) **ki,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَعْمَلُونَ) **işler.**

MEALİ ŞERİF

Onlara bizim azabımız geldiğinde niçin yalvarmadılar? Fakat onların kalpleri katılaştı. Şeytan da onlara yapmakta oldukları şey (kötülük) **leri ziyade ziynetledi** (süsledi ve cazip gösterdi).

İ Z A H A T

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Mevlâ Tealâ, 41. ayet-i celilede, kâfirlerin, başlarına bir musibet geldiğinde kendisine yöneldiklerini beyan ettikten sonra, bu ayet-i celilede ise, onlardan bazılarının, ne kadar sıkıntıya düşseler de, kendisine yönelmediklerini, aksine küfürlerinde ısrar ederek inkârları üzere donakaldıklarını açıklamıştır ki bu, ehli sünnetin mezhebi olan:

"Dehşet verici mucizeleri görse de, görmese de, Allah-u Tealâ'nın hidayete erdirmediği kimse hidayet bulamaz." şeklindeki görüşümüzün doğruluğuna delâlet etmektedir.

Buna göre eğer, "Evvelce geçen: (بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُونَ) **"Hayır! Ancak O'na dua edersiniz."** *(En'âm Sûresi:41 den)* ayet-i celilesi, onların Allah-u Tealâ'ya yalvarıp yakardığına delâlet ettiği hâlde, burada, (وَلٰكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ) **"Onların kalpleri katılaştı da yalvarıp yakarmadılar."** buyurması ne anlama gelmektedir?" denecek olursa, buna cevaben deriz ki:

"Bahsedilen kavimler, birbirinden başka topluluklardır, dolayısıyla belâ ve musibete uğradıklarında müşrik kavimlerin durumları farklı olmuştur. Kimileri zora düştüklerinde Allah-u Tealâ'ya yalvarmışlar, kimileri de ne kadar zorlansalar da kalp katılığından dolayı Allah-u Tealâ'ya dönmemekte ısrar etmişlerdir." Veya şöyle cevap veririz:

Ayet: 43

"Müşriklerden, sıkıntı anında Allah-u Tealâ'ya yalvarıp yakaranlar, bunu ihlâs yolu üzere (sırf Allah rızası için) yapmayıp, belâ ve musibeti gidermek için yaptıklarından, nefi ve ispat (bir yerde olumlu, diğer yerde olumsuz) manalarının bulunması güzel olmuştur."

Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilenin başında geçen (لَوْلاَ) kelimesi, Hirevî *(Rahimehullah)* a göre, hakikaten nefyedici olduğundan mana: "Onlara bizim azabımız geldiğinde yalvarıp yakarmadılar" şeklinde ise de cumhur ulema, bu edatı tevbih veya temenni (kınama veya arzu etme) manalarına hamletmişlerdir ki, bu da zikredilen işin terkedildiğine ve vaki olmadığına dolaylı yoldan delâlet etmektedir, buna göre mana:

"Azabımız kendilerine geldiğinde niçin yalvarmadılar? veya yalvarıp yakarsaydılar ya" şeklindedir. Bu tevbih veya temenni (azarlama veya arzulama) arzulanan şeyin meydana gelmediğini ifade etmektedir, çünkü yalvarma, kalp yumuşaklığından doğan bir şeydir, bunun olmayışı ise yumuşaklığın zıddı olan kasavete (katılığa) delâlet etmektedir.

Bundan dolayı (لكنْ) ile istidrak yapılarak (geçen sözden, "Onları yumuşamaya ve duaya davet edecek sebepler var iken bu inatları neden kaynaklanmaktadır?" şeklinde akla gelebilecek bir soru cevaplanmak üzere): **"Velâkin onların kalpleri katılaştı"** buyurulmuştur ki bu,

"O zamana kadar bize yalvarmamalarının engeli ortadan kalkıp, düştükleri belâdan dolayı bize yalvarmalarını gerektiren sebepler ortaya çıkmışken yine de onlar kalplerinin katılığından bize karşı eğilip yalvarmamış, bilakis inkârlarında ve peygamberlerini yalanlamalarında ısrar etmişlerdir." anlamına gelmektedir.

Mevlâ Tealâ, ayet-i celilenin sonunda: (وَ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) **"Şeytan onlara yapmakta oldukları şeyleri süsledi."** buyurarak, müşriklerin düştükleri darlıklara rağmen tevbe etmemelerinin ilk sebebinin, kalplerinin katılığı olduğunu açıkladıktan sonra, ikinci sebebinin de şeytanın tezyini (süslemesi) neticesinde, yaptıkları kötülükleri beğenmeleri olduğunu ifade etmiştir.

Hâzin tefsirinde zikredildiğine göre, şeytanın tezyininden maksat, günahlardaki lezzetleri hatırlatarak insanları saptırmasıdır. İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle demiştir: "Mevlâ Tealâ, burada şeytanın, müşriklere, üzerinde bulundukları küfür ve isyanları süslü göstermesini kastetmiştir ki, bu sebeple onlar masiyetlerine devam etmişlerdir."

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celile, duayı terketmeye karşı bir sitem mahiyetinde olup, bazı kimselerin, başlarına azap gelse de Allah-u Tealâ'ya yalvarmadıklarını veya ihlâsla yalvarmadıklarını, ya da rahat zamanda değil de, dara düştüklerinde yalvardıklarını ifade etmektedir ki, bu durumlarda tazarru' (yalvarma) faydalı değildir. Çünkü dua, bollukta da, darlıkta da emrolunan bir vazifedir. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« ...اُدْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ اِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِى سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ(٦٠) »

"Bana dua edin ki, sizin için kabul edeyim, şüphesiz ki benim ibadetim (bana dua etmek) **ten kibredenler yakında alçak olarak cehenneme gireceklerdir."** *(Gâfir Sûresi:60 dan)* buyurmaktadır ki bu, dua etmeyenler için şiddetli bir tehdittir. Velâkin inat ekseriyetle küfürden ayrılmaz, bu yüzden Allah-u Tealâ kâfirlere duayı terkettiklerinden dolayı sitem etmiştir.

İmam-ı Katâde *(Radıyallahu Anh)* bu ayet-i celilenin tefsirinde şöyle buyurmuştur: "Allah-u Tealâ, bu ayet-i celilesinde belâ anında bile kalpleri yumuşamayıp, Allah'ın azabına hedef olan toplulukları zemmetmiştir. Ey Ümmet-i Muhammed! Allah-u Tealâ sizi mubarek kılsın, kalp katılığı sebebiyle siz de Allah'ın azabına namzet olmayın, çünkü bu yüzden, sizden önceki kavimler ayıplanmıştır." *(İbni Ebî Hâtim, No:7281, 4/1289)*

"Tenvîru'l-Mikbas" tefsirinde zikredildiğine göre, şeytanın müşriklere amellerini süslemesinin manası: "Dünyanın hâli böyledir, bazen zorluk olursa da sonra bolluk olur, başınıza gelenler sizin günahlarınız sebebiyle değildir, dolayısıyla tevbeye lüzum yoktur." şeklindeki telkinleridir.

Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre, "Tezyîn" kelimesinin bir kaç manası vardır:

1- Bir şeyi süslü ve güzel olarak yaratmak manasına gelmektedir ki, Mevlâ Tealâ'nın: (وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ) **"Biz dünya semasını yıldızlarla tezyîn ettik."** *(Mülk Sûresi:5 den)* kavl-i şerifi, "Birinci kat semayı yıldızlarla süslü olarak yarattık" anlamına gelmektedir.

2- Yaratma ile ilişkisi olmaksızın, bir şeyi süsleme manasına gelir ki, tarakçı kadının, gelini süslemesi bu kabildendir.

3- Bir şey haddi zatında güzel ve sevimli olmasa da, onu can çekecek şekilde süslü ve sevimli kılmak manasına da gelir ki, bu mana da iki anlama gelebilir:

a) "İnsan nefsinde bir şeye karşı meyil ve istek yaratmak" anlamında kullanılmakta ise, bu meyli yaratan ancak Allah-u Tealâ olduğu için, bu manada tezyîn fiili ancak Allah-u Tealâ'ya isnad edilebilir. Nitekim:

(وَكَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ) **"İşte böylece her ümmet için amellerini süsledik."** *(En'âm Sûresi:108 den)* kavl-i şerifi bu manadadır.

b) Eğer, "Sözle veya vesvese ve aldatma gibi yollarla bir şeyi allayıp pullamak" manasında kullanılmakta ise, o zaman bu fiilin şeytana veya insana isnadı hakikat olabilir, çünkü bu gibi işlerin Mevlâ Tealâ'ya isnadı mümkün değildir.

Nitekim tefsirinde bulunduğumuz ayet-i celilede Mevlâ Tealâ müşriklere kötülüklerini süsleme işini şeytana isnad etmiştir ki, bundan maksat yaratma olmadığından bu isnad hakikattır. Yine böylece:

« وَكَذٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائُهُمْ ... (١٣٧) »

Ayet: 43

"İşte böylece müşriklerden bir çoğuna şerikleri (putların hizmetçileri olan insanlar) **çocuklarını öldürmeyi süslü gösterdi."** *(En'âm Sûresi:137 den)* kavl-i şerifinde de süsleme işi bir takım insanlara nisbet edilmiştir ki, burada bir takım insan şeytanlarının, kendilerine uyan bazı kimselere, kız çocuklarını diri diri gömme gibi haram fiilleri hoş göstermeleri kastedildiğinden bu isnad hakiki manadadır.

Bazı yerlerde de bu fiil, fâ'ili zikredilmeyerek:

« ... كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٢) »

"Haddi aşanlar için yapmakta oldukları şeyler böylece süslendi." *(Yûnus Sûresi:12 den)* ayet-i celilesinde olduğu gibi gelir ki, o zaman her yerde kendine yakışan şekilde bir fail takdir edilebilir. Nitekim bu yerlerden biri olan:

(زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ) **"İnsanlar için şehvetlerin sevgisi süslü kılındı."** *(Âli İmrân Sûresi:14 den)* ayet-i celilesinin tefsirinde (Ruhu'l-Furkan, 3/370-371) bu konuya temas edilmiştir.

Kâfirlerden bazısının, azaba düşse de Allah-u Tealâ'ya yalvarmadığı hakkında diğer bir ayet-i kerime:

« وَلَقَدْ اَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ (٧٦) »

"Andolsun ki biz onları azapla yakaladık da, yine Rablerine boyun eğmediler, (hâlâ) **tazarru'** (ve niyaz) **da da bulunmuyorlar."** *(Mü'minûn Sûresi:76)*

Kâfirlerin kalplerinin katılığı:

« ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً ... (٧٤) »

"Sonra bunun ardından kalpleriniz katılaştı, artık o (kalpler), **taş gibi yahut daha da katıdır."** *(Bakara Sûresi:74 den)*

« ... فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ ... (١٦) »

"Onların (kitab ehli olan yahudi ve hristiyanların) **üzerine müddet uzadı da** (peygamberlerinin ardından uzun zaman geçti de) **kalpleri katılaştı."** *(Hadîd Sûresi:16 dan)*

Şeytanın kötülükleri süslemesi:

« وَاِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَاِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلٰى عَقِبَيْهِ وَقَالَ اِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ اِنِّي اَرٰى مَالَا تَرَوْنَ اِنِّي اَخَافُ اللّٰهَ وَاللّٰهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ (٤٨) »

"Hani şeytan onlara amellerini süsledi (güzel gösterdi) **de, 'Bu gün insanlardan size galip gelecek kimse yoktur, şüphesiz ben de sizin yardımcınızım.' dedi. Fakat iki ordu birbirini görünce** (şeytan kendi ordusuna Allah'ın azabının indiğini görüp, işin ciddiyetini müşahede edince) **ökçeleri üzere** (ardına) **döndü ve 'Şüphesiz ben sizden uzağım, muhakkak ki ben sizin göremeyeceğiniz** (melekler) **i görüyorum ve şüphe yok ki ben Allah-tan korkuyorum, çünkü Allah, azabı şiddetli olandır' dedi."** *(Enfâl Suresi: 48)*

« تَاَللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَا اِلٰى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (٦٣) »

"Allah (-u Tealây) **a andolsun ki, senden önceki ümmetlere de** (peygamberler) **göndermişizdir. Fakat şeytan onlara işlerini süslü gösterdi** (de iman etmediler). **İşte o, bu gün** (dünyada) **onların velisi** (kâfirleri saptırmayı üstlenici) **dir ve onlar için acı verici bir azap vardır."** *(Nahl Sûresi:63)*

« ... وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لاَ يَهْتَدُونَ (٢٤) »

"(Hudhud kuşu Süleyman *(Aleyhisselâm)* a Sebe' kraliçesi Belkıs ve kavminin hâlini anlatırken şöyle dedi:) **Şeytan onlara** (güneşe tapanlara) **yaptıklarını süslü gösterdi de, onları o** (doğru) **yoldan alıkoydu. Onun için onlar hidayet bulamıyorlar."** *(Neml Sûresi:24 den)*

« وَعَاداً وَثَمُودَ وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِنِهِمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ (٣٨) »

"Âd ve Semûd'u da (helâk ettik). **Muhakkak ki sizin için** (onların başına neler geldiği) **meskenlerinden tebeyyün etmiş** (yolunuz düştüğünde, onların evvelce oturdukları yerlerin harabelerini görerek apaçık anlaşılmış) **tır. Şeytan onlara yaptıkları işleri süslü göstererek kendilerini o** (doğru) **yoldan engelledi. Oysa** (doğruyu) **görme imkânına sahiplerdi."** *(Ankebût Sûresi:38)*

Şeytanın, Mevlâ Tealâ'ya karşı bu hususta sözü:

« قَالَ رَبِّ بِمَا اَغْوَيْتَنِى لَاُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِى الْاَرْضِ وَ لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ (٣٩) اِلاَّ عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (٤٠) »

"(İblis) Dedi ki: Ey Rabbim! Beni azdırmana (rahmetinden kovmana) **karşılık, andolsun ki ben de yeryüzünde onlara** (günahları) **süsleyeceğim ve içlerinden ihlâsa erdirilmiş kulların müstesna, onların hepsini mutlaka azdıracağım."** *(Hicr Sûresi:39-40)*

Mevlâ Tealâ, kulları kendisine yalvarsınlar diye onları bir takım belâlarla yakaladığını, onların ise kalp katılığından dolayı kendisine dönmediklerini beyan ettikten sonra, vaazları unutmalarına karşılık kendilerine yaptığı mekr muamelesini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ (٤٤)

KELİME MANASI (44)

(فَلَمَّا نَسُوا) **Ne zaman ki unuttular,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (ذُكِّرُوا) **öğütlendiler,** neyle? (بِهِ) **onunla,** yani onlar kendilerine yapılan vaazları terkedince, (فَتَحْنَا) **biz açtık,** kime? (عَلَيْهِمْ) **onlara,** neyi? (أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ) **her şeyin kapılarını,** yani her türlü nimet ve bolluğu onlara verdik, (حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا) **ne zaman ki ferahlandılar,** neyle? (بِمَا) **o şeyle ki,** (أُوتُوا) **verildiler,** yani kendilerine verilen dünyalıklarla şımarınca, (أَخَذْنَا) **biz yakaladık,** kimi? (هُمْ) **onları,** neyle? (بَغْتَةً) **ani bir yakalamakla,** (فَإِذَا هُمْ) **bir de onlar,** (مُبْلِسُونَ) (bütün hayırlardan) **ümit kesicidirler.**

MEALİ ŞERİF

Onlar kendilerine öğüt verilen şeyi unutunca (indirmiş olduğumuz sıkıntı ve musibetleri kaldırıp) **üzerlerine her şey** (her türlü zevk ve nimet) **in kapılarını açtık. Nihayet kendilerine verilen** (o genişlik ve serbestlik) **le ferahlandıkları** (şımardıkları) **zaman onları ansızın yakaladık, birden bire onlar** (kurtuluş ve rahmetten) **ümitsiz oldular.**

İ Z A H A T

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* bu makamda şunları söylemiştir: Bu ayet-i celile bundan evvel geçen iki ayet-i celilenin tamamlayıcısıdır. Şöyle ki, Mevlâ Tealâ, kendine yalvarsınlar diye kâfirleri fakirlik ve hastalıklar gibi bir takım belâlarla muahaze ettiğini (cezalandırdığını) geride beyan buyurmuştu.

Bu ayet-i celilede ise, onların, kendilerine gerçeği hatırlatma vesilesi olan o belâları unuttuklarında, kendilerine herşeyin kapılarını açarak, onları fakirlik ve yoksulluktan kurtarıp, rahatlık ve bolluk gibi çeşitli nimetlere kavuşturduğunu açıklamıştır ki, bundan maksat şudur:

"Allah-u Tealâ onlara bazen istenmedik zorlukları musallat ederek muamele etmiş; ama onlar bundan istifade edememiş, bu sefer Allah-u Tealâ onları, o hâlin aksi olan bir duruma nakletmiştir ki, o da onlara her türlü hayır kapılarını açması ve kendileri için sürûr ve saadet (sevinç ve mutluluk) vesilelerini kolaylaştırmasıdır, fakat onlar bundan da faydalanamamışlardır.

Mevlâ Tealâ'nın, kullarına bu muamelesi tıpkı müşfik bir babanın çocuğuna karşı, onun iyiliği için bazen sert, bazen de yumuşak davranmasına benzer. Nitecede bu kişiler, kendilerine verilen bu hayır ve nimetler sebebiyle şımarıp, her hangi bir şükür edasında bulunmaksızın ve özür dileyerek tevbe etmeğe yönelmeksizin, ferah ve sevinmeden ziyade bir şey yapmayınca Mevlâ Tealâ'nın: (فَأَخَذْنَاهُم بَغْتَةً) **"Biz de onları ansızın yakaladık."** buyruğuna çarpılmışlardır.

Ayet-i celilenin başındaki: (فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ) **"Kendisiyle öğütlendikleri şeyleri unuttuklarında"** kavl-i şerifi hakkında iki görüş vardır:

1- "Onlar, resullerinin kendilerini davet ettiği yolu terkedip, kendilerine reddederek onlarla vaazlanmadıklarında" manasındadır ki, bu mana, Taberî ve Zâdü'l-Mesîr tefsirlerinde İbni Abbas ve İbni Cüreyc *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledilmiştir.

2- "Başlarına gelen belâlardan ibret almayıp, günahlara daldırdıklarında" şeklinde de tefsir edilebilir ki, bu görüş, Kâzî, Nesefî ve Âlûsî tefsirlerinde yer almıştır

Ebussuûd Efendi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, ayet-i celilede, "Unutma" tabirinin yer alması, az da olsa hatırlamanın faydadan hâli olmayacağına işaret etmektedir. Yani, kişi islâmiyetle tam manasıyla amel edemese de, Mevlâ Tealâ'nın azabından korkarak az da olsa nimetleri ve belâları düşünmesi tam bir fayda sağlamazsa da, hiç de faydasız demek değildir. Amma insan Rabbini tamamen unutursa, işte bu ayet-i celilede bahsedilen sonsuz azaba düşecektir.

Ayet-i celilede geçen: (فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ) **"Biz onlara her şeyin kapılarını açtık."** kavl-i şerifine tefsirlerde bir kaç türlü mana verilmiştir:

1- "İstidrâc (beklemedikleri taraftan helâka çekmek) üzere onlara bütün hayırların, iyiliklerin, nimetlerin ve bollukların sebeplerini yarattık." demektir. Bu mana Ebussuûd tefsirinde geçmektedir.

2- "Biz onlara evvelce kendilerine kapalı olan hayır kapılarını açtık, böylece onlar başlarına gelen belânın bir intikam olmadığını, açılan bollukların da kendi çalışmalarıyla elde edilen bir hak olduğunu sandılar." Bu mana, Zadü'l-Mesîr tefsirinde Zeccâc tarafından nakledilmiştir.

3- "Biz onlara kıtlık yerine bolluk ve rızık genişliği, hastalık yerine de sıhhat ve beden selâmeti verdik." Bu mana Hâzin tefsirinde mezkurdur.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ: (حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا) **"Tâki onlar, kendilerine verilenlerle ferahlandıkları zaman"** buyurmuştur ki bunun manası: "Onlar başlarına gelen fakirlik ve hastalıkların Allah-u Tealâ'dan bir intikam olmadığını zannedip, sonradan Allah-u Tealâ'nın kendilerine verdiği imkân, bolluk, sıhhat ve afiyet gibi nimetleri kendilerinin hakettiğini sanınca ve Karun'un, kendisine verilen dünyalıkla ferahlanması gibi şımararak sevinince" demektir.

Ayet: 44

Sem'ânî tefsirinde zikredildiği üzere, ayet-i celilede geçen, "Ferahlanmak" tan maksat, kibir ve şımarmadan meydana gelen bir sevinçtir ki, bu dinen yasaktır. Nitekim Karun elde ettiği dünyalıkla şımarınca, kavmi ona:

« ...لاَ تَفْرَحْ اِنَّ اللّٰهَ لاَ يُحِبُّ الْفَرِحِينَ (٧٦) »

"Şımarma! Şüphesiz ki Allah (-u Tealâ) **şımarıkları sevmez."** *(Kasas Sûresi:76 dan)* demiştir.

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre bu cümle-i celilenin manası: "Onlar, amellerini beğenip şımardıklarında, kendilerine verilenin asla ellerinden çıkmayacağını ve Allah-u Tealâ'nın kendilerinden razılığının delili olduğunu zannettiklerinde" demektir ki, işte o zaman onların kalplerinin katılaşıp öldüğü ve artık kalpleri için hiç bir yolla intibah (uyanma) ümidi kalmadığı ortaya çıkmış olur.

Bu durumda Mevlâ Tealâ'nın: (فَاَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً) **"Biz de onları ansızın yakaladık"** kavl-i şerifinde buyurulduğu üzere Allah-u Tealâ onlara farkedemeyecekleri bir yönden ansızın belâlarını verir.

Bundan dolayı İmam-ı Hasen *(Radıyallahu Anh)*: "Allah-u Tealâ kime genişlik vermiş te o kişi kendisine tuzak kurulduğunu anlamamışsa, onun görüşü yoktur. Her kime de darlık yapmış da o kişi kendisine tecelli edildiğini farketmemişse, onun da re'yi muteber değildir." buyurduktan sonra bu ayet-i kerimeyi okumuş ve: **"Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki kâfir kavim mekre uğradı** (tuzağa düştü). **Önce istekleri verildi, sonra yakalandılar."** buyurmuştur. *(Tefsiru'l-Haseni'l-Basrî, 1/352, İbni Ebî Hâtim, No:7293, 4/1291)*

Me'ânî ehli şöyle demiştir: "Onların selâmet ve afiyet hâllerinden kaçırmış oldukları şeylere karşı hasretleri iyice artsın diye bolluk ve rahatlık anında yakalanmışlardır."

Cümle-i celilede geçen: (بَغْتَةً) kavli şerifi, "Füc'eten" (ansızın) manasındadır ki bu, gafil yakalanmaktan ibarettir. Nitekim Mevlâ Tealâ'nın:

« وَ اُمْلِى لَهُمْ اِنَّ كَيْدِى مَتِينٌ (٤٥) »

"Ben onlara mühlet veririm. Şüphesiz ki benim keyd'im (tedbir ve tuzağım) **çok sağlamdır."** *(Kalem Sûresi:45)* kavl-i şerifi de bu manadadır.

Dolayısıyla kişi Allah-u Tealâ'nın mekrinden ve gazabından yine O'na sığınmalı ve günahlara devam ettiği hâlde azabın acele gelmemesine aldanmamalıdır. Nitekim Muhammed ibni Nadr el-Hârisî *(Rahimehullah)*, bu ayet-i celilede kendilerine mühlet verildikten sonra yakalanan kavim hakkında: "Bu kavme yirmi sene fırsat verildi." demiştir.

Demek ki Allah-u Tealâ kişiye günah işlediği gibi hemen azabetmeyip, bir takım musibetlere tabi tutarak büyük azap gelmeden tevbe etmesi için işaretler verir ki bu durumda kişinin sonu gelmiş değildir, nitekim o bu

işaretlerden anlayarak dönüp Mevlâ Tealâ'ya tazarru (yalvarıp yakarma) ya başlarsa, dünya ve ahiret belâlarını ondan açar.

Yok eğer küfür ve isyanda ısrar ederse, bu sefer Mevlâ Tealâ, ona mekr (tuzak) olsun diye bir çok nimet kapılarını açar, bu sefer o da şeytanın telkin ve tezyini ile evvelce başına gelen belâların günahlarından dolayı olmadığını sanarak şımarınca, en rahat ve bolluk anında Allah-u Tealâ kendisini, bir daha kurtulamayacağı şekilde yakalar ki, artık yalvarsa da o belâyı kendisinden kaldırmaz.

Dolayısıyla bu ayet-i celile çok ince düşünülmesi gereken hakikatleri havidir. Bu yüzden Hammâd ibni Zeyd *(Rahimehullah)* dan rivayete göre ulemadan bazısı: "Bu ayet-i okuyup da ne kastedildiği hakkında fikir yoran kişiye Allah-u Tealâ rahmet etsin (acısın)" derlerdi. *(Taberî, No:13235, 5/193)*

Mevlâ Tealâ ayet-i celilenin sonunda: (فَاِذَاهُمْ مُبْلِسُوْنَ) **"Artık o anda onlar, müblis olmuşlardır"** buyurmuştur ki bu, "Onlar her türlü hayırdan mey'us olmuş (ümitsizliğe düşmüş) lerdir." demektir.

Hâzin ve Zâdü'l-Mesîr tefsirlerinde zikredildiğine göre, "Müblis" kelimesine beş türlü mana verilmiştir.

1- "Allah-u Tealâ'nın rahmetinden ümit kesen kişi" manasındadır ki, bunu Dahhâk, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhum)* dan nakletmiştir.

Diğer bir rivayette " Bütün hayırlardan ümitsiz" diye mana verilmiştir.

Ferrâ' *(Rahimehullah)* ın sözüne göre: "Ümidi kesilmiş kimse" demektir ki, bundan dolayı, cevap olarak ortaya koyacak delili tükenip, susmak zorunda kalan kimseye (قَدْ اَبْلَسَ) denilir.

2- "Müftazıh (rüsvay olan kişi)" manasındadır, çünkü "İblâs", fazihât (rezillik) anlamındadır. Bu mana İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)* dan nakledilmiştir.

3- "Helâk olmuş kimse" demektir ki, bunu İmam-ı Süddî *(Rahimehullah* söylemiştir.

4- "Üzüntülü ve pişman kimse" demektir. Bu, Ebû Ubeyde *(Radıyallahu Anh)* ın görüşüdür. Zaten iblâs kelimesi, asıl lugatı itibariyle üzüntü ve pişmanlıkdan dolayı başı önüne eğmek anlamındadır.

5- "Başına güç yetiremeyeceği kadar belâ ve şer gelmiş olan sıkıntılı kişi" manasındadır ki, bu, İbni Zeyd *(Rahimehullah)* dan nakledilmiştir. Bütün bunlar birbirine yakın manalardır.

İbni Ebî Hâtim'in, Süddî *(Rahimehumallah)* dan naklettiğine göre, "İblâs"; yüz değişikliğidir. Allah-u Tealâ çehresini değiştirdiği (kararttığı ve bozduğu) için şeytan'a "İblis" denmiştir. *(İbni Ebî Hâtim, No:7298, 4/1292)*

Günaha devam eden kişilere verilen nimetlerin gerçekte istidrac olduğu hakkındaki hadis-i şerif ve rivayetler:

١٠٢–عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « اِذَا رَأَيْتَ اللّٰهَ يُعْطِي الْعَبْدَ مِنَ الدُّنْيَا عَلٰى مَعَاصِيهِ مَا يُحِبُّ فَاِنَّمَا هُوَ اسْتِدْرَاجٌ » ثُمَّ تَلَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: ﴿ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتّٰى اِذَا فَرِحُوا بِمَا اُوتُوا اَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَاِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ ﴾

102 - Ukbe ibni Âmir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sen, Allah** (-u Tealân) **ın, bir kula günahlarına rağmen, dünyadan sevdiklerini verdiğini görürsen, şüphesiz ki o bir istidrâc** (günahlarının artması için o kişiye süre tanıma) **dır."** buyurmuş, sonra: **"Onlar kendilerine öğüt verilen şeyleri unutunca üzerlerine herşeyin kapılarını açtık, nihayet kendilerine verilen şeyler yüzünden ferahlandıkları vakit onları ansızın yakalayıverdik, artık o anda onlar ümitsiz kaldılar."** ayet-i celilesini okumuştur. *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:17313, 6/122, Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsad, No:9268, 10/125, Beyhakî, el-Esmâ' ve's-Sıfât, 2/246)*

١٠٣ – عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ (رضى الله عنه) اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ: « اِنَّ اللّٰهَ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى اِذَا اَرَادَ بِقَوْمٍ بَقَاءً اَوْ نَمَاءً رَزَقَهُمُ الْقَصْدَ وَالْعِفَافَ ، وَاِذَا اَرَادَ بِقَوْمٍ اِقْتِطَاعًا فَتَحَ لَهُمْ بَابَ خِيَانَةٍ ﴿ حَتّٰى اِذَا فَرِحُوا بِمَا اُوتُوا اَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَاِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ ﴾ كَمَا قَالَ: ﴿ فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

103 - Ubâde ibni Sâmit *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allah** (-u Tealâ) **bir kavmin bâki kalmasını veya artmasını dilerse, onlara istikamet ve iffet** (doğruluk ve namusluluk) **verir, bir kavmin de kesilmesini** (sonunun gelmesini) **isterse, onlara da hiyanet kapısı açar** (kendisine, peygamberlerine, dostlarına ve aralarındaki emanetlere karşı hainlik yapma imkânları verir)." buyururdu. Nitekim Mevlâ Tealâ:

"Nihayet kendilerine verilen şeyler yüzünden ferahlandıkları vakit onları ansızın yakalayıverdik, artık o anda onlar ümitsiz kaldılar. Böylece zulmedenler güruhunun ardı arkası kesildi. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah (-u Tealây) **adır."** *(En'âm Sûresi:44 den ve 45)* buyurmaktadır. *(İbni Ebî Hâtim, No:7283, 4/1290, Ali el-Muttakî, Kenzü'l-Ummâl, No:15960, 6/342)*

١٠٤ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَرَأٰى فِي بَيْتِي كِسْرَةَ مُلْقَاةً فَمَشٰى اِلَيْهَا فَشَمَّهَا ثُمَّ اَكَلَهَا فَقَالَ: « يَا عَائِشَةُ اَحْسِنِي جِوَارَ نِعَمِ اللّٰهِ فَاِنَّهَا قَلَّ مَا نَفَرَتْ مِنْ اَهْلِ بَيْتٍ فَكَادَتْ اَنْ تَرْجِعَ اِلَيْهِمْ »

104 - Aişe *(Radıyallahu Anha)* şöyle demiştir: Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* yanıma girdiğinde, evimde yere atılmış bir ekmek kırıntısı görünce, ona doğru yürüyüp, onu kokladı, (sildikten) sonra yedi ve:

"Ey Aişe! Allah (-u Tealân) ın nimetleri ile komşuluğu güzel yap, çünkü o nimetlerin bir hane halkından kaçıp ta tekrar onlara geri dönmesi çok azdır." buyurdu. *(Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:4558, 4557, 4/132, İbni Adiyy, el-Kâmil, 3/42, Hatib-i Bağdâdî, et-Tarih, No:5962, 11/229, Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-Usûl, 4/174)*

وَ فِى الْخَبَرِ انَّ اللّٰهَ تَعَالٰى اَوْحٰى اِلٰى مُوسٰى: «اِذَا رَاَيْتَ الْفَقْرَ مُقْبِلاً اِلَيْكَ فَقُلْ: مَرْحَباً بِشِعَارِ الصَّالِحِينَ . وَاِذَا رَاَيْتَ الْغِنٰى مُقْبِلاً اِلَيْكَ فَقُلْ: ذَنْبٌ عُجِّلَتْ عُقُوبَتُهُ »

Haberde vârid olduğuna göre, Allah-u Tealâ Musa *(Aleyhisselâm)* a şöyle vahyetmiştir: **"Fakirliğin sana yöneldiğini görürsen, 'Salihlerin şiârına merhaba** (iyilerin alâmeti hoşgeldin)' **de, zenginliğin sana doğru döndüğünü görürsen, '(Bu,) cezası peşin verilen bir günahtır** (bir günah işledim ki zengin oldum)' **de."** *(Ebu'l-Leys es-Semerkandî, 1/484, Kurtubî, el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an, 6/400)*

١٠٥–عَنْ اَبِى الدَّرْدَاءِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «اَوْحَى اللّٰهُ اِلٰى مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ: يَا مُوسٰى اِرْضَ بِكِسْرَةِ خُبْزٍ مِنْ شَعِيرٍ تَسُدُّ بِهَا جُوعَتَكَ ، وَخِرْقَةٍ تُوَارِى بِهَا عَوْرَتَكَ ، وَاصْبِرْ عَلَى الْمُصِيبَاتِ . فَاِذَا رَاَيْتَ الدُّنْيَا مُقْبِلَةً ، فَقُلْ: اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ عُقُوبَةٌ عُجِّلَتْ فِى الدُّنْيَا . وَاِذَا رَاَيْتَ الدُّنْيَا مُدْبِرَةً وَالْفَقْرَ مُقْبِلاً ، فَقُلْ: مَرْحَباً بِشِعَارِ الصَّالِحِينَ»

105- Ebu'd-Derda' *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah-u Tealâ İmran oğlu Musa** *(Aleyhisselâm)* **a şöyle vahyetmiştir: Ey Musa! Kendisiyle açlığını gidereceğin bir parça arpa ekmeği ile, avret yerini örteceğin bir hırkaya razı ol ve musibetlere karşı sabret.**

Dünyanın sana yöneldiğini görürsen (musibet anında söylenmesi gereken:) **'Biz Allah'a aitiz ve ancak O'na dönücüleriz. Bu, dünyada acele verilen bir cezadır!' de. Dünyanın senden uzaklaşıp, fakirliğin sana yöneldiğini görürsen: 'Salihlerin şiârına merhaba!' de."** *(Ali el-Muttakî, Kenzu'l-Ummâl, No:16651, 6/484, Zebîdî, İthaf, 9/277)*

١٠٦ – عَنِ ابْنِ مُنْذِرٍ عَنْ جَعْفَرٍ اَنَّهُ قَالَ: « اَوْحَى اللّٰهُ اِلٰى دَاوُدَ خَفْنِى عَلٰى كُلِّ حَالٍ وَاَخْوَفُ مَا تَكُونُ عِنْدَ تَظَاهُرِ النِّعَمِ عَلَيْكَ ، لَا اَصْرَعُكَ عِنْدَهَا ثُمَّ لَا اَنْظُرُ اِلَيْكَ »

106- İbni Münzir'in, Cafer *(Rahimehumullah)* dan nakline göre, Allah-u Tealâ Davud *(Aleyhisselâm)* a şöyle vahyetmiştir: **"Ey Davud! Her hâl üzere benden kork, en korktuğun zaman ise, nimetlerin üzerinde tezahürü** (görünmesi) **hâlinde olsun, çünkü ben seni o vakit yere vurmam** (ani bir belâ vermem) **amma, sonra da sana bir daha nazar etmem!"** *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/270)*

١٠٧ – عَنْ فُضَيْلِ بْنِ عِيَاضٍ قَالَ اللّٰهُ تَعَالَىٰ « يَا ابْنَ آدَمَ اِذَا كُنْتَ تُقَلِّبُ فِي نِعْمَتِي وَاَنْتَ تُقَلِّبُ فِي مَعْصِيَتِي فَاحْذَرْنِي لَا اَصْرَعُكَ بَيْنَ مَعَاصِي . يَاابْنَ آدَمَ اتَّقِنِي وَنَمْ حَيْثُ شِئْتَ »

107 - Fuzayl ibni İyaz *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Allah-u Tealâ şöyle buyurmaktadır: **"Ey Âdem oğlu! Sen benim nimetlerim içinde tekallûb ederken** (dönüp dolaşırken), **aynı zamanda bana karşı günahlara daldırırsan,** (işte o vakit) **benden sakın! Seni masiyetler arasında yıkmam** (dünyada cezanı peşin vermesem de, ahirette yakanı bırakmam). **Ey Âdem oğlu! Benden kork ve dilediğin yerde uyu!"** *(Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:4535, 4/127)*

١٠٨ – وَ فِي التَّوْرِيٰةِ: « يَا ابْنَ آدَمَ اَمَرْتُكَ فَتَوَانَيْتَ وَنَهَيْتُكَ فَتَمَادَيْتَ ، وَاَعْرَضْتُ عَنْكَ فَمَا بَالَيْتَ . يَا مَنْ اِذَا مَرِضَ شَكَىٰ وَبَكَىٰ وَاِذَا عُوفِيَ تَمَرَّدَ وَعَصَىٰ »

108 - Abdüssamed ibni Fazl *(Radıyallahu Anh)* Tevrat-ı Şerifte şöyle yazıldığını nakletmiştir: **"Ey Âdem oğlu! Sana emrettim, gevşekten aldın. Seni yasakladım, onlara uzandın. Senden yüz çevirdim, hiç aldırmadın. Ey hastalanınca şikayetlenip ağlayan! Afiyet bulunca da inat ve isyan eden kul!"** *(Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:4593, 4/141)*

Hasen *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bana ulaşan habere göre, "Allah-u Tealâ bir kavme nimet verdiği zaman onlardan şükür ister, şükrederlerse, onların nimetini artırmaya kâdirdir. Küfrettikleri takdirde ise, üzerlerindeki nimetini azaba çevirme gücüne de sahiptir." *(Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:4536, 4/127)*

Ebû Hâzım *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Allah-u Tealâ'ya yaklaştırmayan her nimet belâdır." Yine şöyle demiştir: "Sen Allah-u Tealâ'ya isyan ederken, O'nun sana nimetlerini peşpeşe gönderdiğini görürsen, O'ndan sakın." *(Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:4537, 4538, 4/127, 128)*

Ömer ibni Abdilaziz'in oğlu Abdullah *(Radıyallahu Anhum)* şöyle anlatmıştır: Babam Ömer ibni Abdilaziz, gözünü ne zaman Allah-u Tealâ'nın, kendisine verdiği bir nimete çevirse mutlaka:

« اَللّٰهُمَّ اَعُوذُ بِكَ اَنْ اُبَدِّلَ نِعْمَتَكَ كُفْرًا اَوْ اَكْفُرَهَا بَعْدَ مَعْرِفَتِهَا اَوْ اَنْسَاهَا فَلَا اُثْنِي بِهَا »

"Ey Allahım! Nimetini küfre çevirmemden veya bile-bile ona nankörlük etmemden, ya da onu unutarak hamdetmememden sana sığınırım." derdi. *(Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:4545, 4/129)*

Katâde *(Radıyallahu Anh)*: (حَتّٰى اِذَا فَرِحُوا بِمَا اُوتُوا اَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً) **"Ne zaman ki kendilerine verilenlerle ferahlandılar, onları ansızın yakaladık."** ayet-i celilesinin tefsirinde şöyle demiştir: "Allah-u Tealâ'nın azabı onları ansızın yakaladı. Zaten Allah-u Tealâ bir kavmi ancak rahatlık, nimet ve gaflet içersinde iken yakalar. O hâlde Allah-u Tealâ'ya aldanmayın, çünkü O'nun ansızın yakalamasına karşı ancak fasık kavimler aldanır." *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/270)*

Rabî' ibni Enes *(Radıyallahu Anh)*: "Sivrisinek aç kaldıkça yaşar, doyunca ölür. Âdem oğlu da dünya ile dolunca Allah-u Tealâ onu o vakit yakalar." demiş ve sonra, **"Ne zaman ki kendilerine verilenlerle şımardılar, onları ansızın yakaladık."** ayet-i celilesini okumuştur. *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/270)*

Bütün bu rivayetlerden anlaşıldığına göre, insan kendisine verilen nimetlere aldanarak şımarmamalı, o nimetleri kaybetmeyeceğinden emin olmamalı, ansızın Allah-u Tealâ'nın azabı ile karşılaşmayacağı konusunda güven içinde olmamalı, bilakis daima nimetlere şükür etmeli ve nankörlük neticesi elinden alınmasından Allah-u Tealâ'ya sığınmalıdır.

Nitekim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bütün belâlardan ve Allah-u Tealâ'yı gazaplandıracak günahlardan masum (korunmuş) iken, Abdullah ibni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiği üzere şu duaya devam ederdi:

١٠٩ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: كَانَ مِنْ دُعَاءِ رَسُولِ اللهِ ﷺ: « اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَعُوذُ بِكَ مِنْ زَوَالِ نِعْمَتِكَ ، وَتَحَوُّلِ عَافِيَتِكَ ، وَفُجَاءَةِ نِقْمَتِكَ ، وَجَمِيعِ سَخَطِكَ »

109 - **"Ey Allahım! Nimetinin zevalinden** (elden çıkmasından), **afiyetinin** (belâya) **dönüşmesinden, belânın ansızın gelmesinden ve gazabının cemisinden** (seni kızdıracak bütün işlerden) **sana sığınırım."** *(Müslim, Zikir:26, No:2739, 4/2097, Ebû Davud, Salât:367, No:1545, 1/482, Hâkim, el-Müstedrek, No:1946, 1/713)*

Bazı müfessirlerin beyanına göre, bu ayet-i celile, sıkıntı ve zorlukların, buna mukabil bolluk ve nimetlerin bir takım muvaffak insanların terbiye ve tehzibine (yetiştirilme ve ıslahına) vesile olduğunu ifade etmektedir. Aksi takdirde şükrü eda edilmeyen nimetlerin, onların başına azaplardan daha şiddetli vebal açtığı tecrübe ile sabittir. Zorlukların ve bollukların kimine iyilik, kimine de kötülük getireceğinde ihtilâf yoktur.

Nitekim bu ayet-i kerimede beyan edildiği üzere, günahlara devam ettikleri hâlde nimetlere daldıranların, akibet aniden yakalanacakları kesindir. Mümin ise, nimete aldanmayıp, belâya karşı sabrederek her iki hâlde de istifade edendir.

Nitekim Suheyb *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١١٠ – عَنْ صُهَيْبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « عَجَبًا لِاَمْرِ الْمُؤْمِنِ ، اِنَّ اَمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ وَلَيْسَ ذَاكَ لِاَحَدٍ اِلَّا لِلْمُؤْمِنِ ، اِنْ اَصَابَتْهُ سَرَّاءُ شَكَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ وَاِنْ اَصَابَتْهُ ضَرَّاءُ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ »

110 - Hazreti Suheyb *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Müminin işine şaşılır. Gerçekten onun bütün işleri hayırdır. Bu, müminden başka hiç bir kimsede yoktur.**

Kendisine varlık isabet ederse şükreder, bu, onun için hayır olur. Darlık isabet ederse sabreder, bu da onun için hayır olur." *(Müslim, Zühd:13, No:2999, 4/2295)*

Kuşeyrî*(Rahimehullah)* bu ayet-i celile hakkında şunları söylemiştir: Mevlâ Tealâ, bu ayet-i celilesinde düşmanlarına kurduğu gizli tuzaktan bahsetmekte, onları nimet suretinde görünen belâlarla azaba doğru nasıl çektiğini ve neticede onlara işlerinin vebâlini tattırdığını bildirmektedir.

Şöyle ki: "Onların bizim huzurumuzdan mahrumiyetleri uzayıp, vaazlarımız kendilerine fayda vermeyince, onlara afiyet sebeplerini kolaylaştırdık, üzerlerine sağnak nimetleri boşalttık ve kendilerine refah kapılarını açtık.

(Tuttukları yolun iyiliği, kendilerine verilenlerin, hak ettikleri şeyler olduğu ve bütün sorumluluklardan azad olduklarına dair) ümit onların kalplerine yerleştiği anda, onları aniden yakaladık, ansızın azaba düşürdük ve kendilerine pişmanlığı tattırdık. Artık onlar rahmetten ümitsiz ve devamlı bize yalvarmak suretiyle kazanacakları manevî rahatlıktan yabancılık sebepleri kalplerine karıştığından dolayı umutsuzdurlar.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde, Te'vilât-ı Necmiyye'den naklen zikredildiğine göre, vaazları unutanlara açılan kapılardan maksat iki türlüdür:

a) - Zahir erbabı için bu; mal, makam, hürmet, sıhhat gibi nimet şeklinde görünen belâlardır.

b) - Batın ehli için ise; gayb'dan açılan fetihler, gösterilen ayetler ve nurlar, verilen kerametler, keşfedilen sırlar, muttali kılınan düşünceler, ihsan edilen huzurlar, müşahede ettirilen ruhaniyetler gibi tarikat çocuklarının kendileriyle terbiye edildiği batınî nimetler bir nevi mekir ve istidrâc (tuzak ve helâk) sebebi olabilirler.

Nitekim, manevî yolu ortalayanlardan bir çoğuna sülûk esnasında, nefisleri mücahede ve riyazatların çokluğundan yorulup usandığı sırada bir takım afetler arız olabilir, böylece şeytan onlara manevî yolda şeyhin tasarruflarına teslim olmaktan müstağnî (ihtiyaçsız) oldukları bir rütbeye ulaştıklarına dair vesveselerde bulunup, nefisleri de onlara bu vesveseleri süsleyebilir.

Bu yüzden onlar, şeyhten ayrılıp, nefislerine uygun şekilde Mevlâ Tealâyı aramaya başlayarak rüsvaylık uçurumuna düşerler de şeytana maskara olurlar. O da onlara bir takım harikulâde şeyler gösterince, onlar bunun ibadetlerinin neticelerinden olduğunu sanırlar.

Büyüklerden biri, çölde giderken hararetlenince bir kuyuya varmış, o anda su kuyunun ağzına kadar yükselince, o zat başını semaya kaldırarak:

"Ya Rabbi! Bilirim ki sen herşeye kâdirsin, velâkin ben buna dayanamam, sen bana bir bedevî musallat etseydin de, beni hem tokatlayıp hem de su içirseydi de böylece ben, bu iyiliğin ondan olmadığını (Senden olduğunu) anlasaydım, benim için daha hayırlı olurdu." demiştir ki, işte bu, büyüklerin kerametlerden ne kadar sakındıklarını açıkça ifade etmektedir.

Şeyh Abdullah el-Kureşî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Her kim, kendisinden keramet ve harikulâdeliklerin meydana gelmesini, milletin günahlarının açığa çıkmasını istemediği gibi kerih görmezse, bu hâl o kişi hakkında bir perdedir. Bu hâllerin kendisinden gizlenmesi ise ona bir nevi rahmettir.

Ayet-i celilede geçen: (فَرِحُوا بِمَا اُوتُوا) **"Kendilerine verilenlerle ferahlandılar."** ifade-i celilesi, ucüb(kişinin, kendisini ve kendisine verilen mal, mülk, ilim gibi şeyleri beğenmesin) in, mezmûm ve mühlik (kınanmış ve helâk edici) olduğuna işaret etmektedir. Nitekim:

١١١ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ: شُحٌّ مُطَاعٌ ، وَهَوًى مُتَّبَعٌ ، وَاِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ مِنَ الْخُيَلَاءِ »

111 - Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Üç şey helâk edicidir: İtaat edilen cimrilik, uyulan kötü arzu ve kişinin kibirden dolayı kendini beğenmesi."** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsad, No:5448, 6/214, Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 2/343, Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:745, 1/371, Hatîb–i Tebrîzî, Mişkâtü'l-Mesâbîh, No:5122, 3/94)*

İşte bu kendini beğenmenin ilâcı da, ulaştığı her hayırda tevfiki (muvaffak kılmayı) Allah-u Tealâ'dan görmektir.

Vaazları unutanların kötü akibetlerini beyan eden diğer bir ayet-i kerime:

« فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ اَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَاَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ (١٦٥) »

"Onlar tezkir olundukları (uyarıldıkları) **şeyleri unutunca, biz kötülükten menedenleri kurtardık, zulmedenleri de yapmakta oldukları fasıklık** (yoldan çıkma) **yüzünden şiddetli bir azap ile yakaladık."** *(A'raf Sûresi:165)*

Mevlâ Tealâ'nın, kötülere, mekr ve istidrâc için nimetler verdiği:

« ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ اٰبَآءَنَا الضَّرَّآءُ وَالسَّرَّآءُ فَاَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (٩٥) »

"Sonra biz, kötülüğün yerini iyilikle tebdil ettik (darlığı değiştirip, yerine bolluk getirdik), **nihayet çoğaldılar ve: 'Atalarımıza da böyle sıkıntı**

ve sevinç dokunmuştu (bu, dünyanın kaidesidir, bazen darlık bazen bolluk olur, bunun bizim günahlarımızla ilgisi yoktur)' **dediler. Biz de onları, kendileri farkına varmadan ansızın yakalayıverdik."** *(A'raf Sûresi:95)*

« وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ (١٨٢) وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ (١٨٣) »

"Bizim ayetlerimizi yalanlayanları, hiç bilmeyecekleri yerden, yavaş yavaş helâka çekeriz. Onlara mühlet veririm; (ama) **benim keydim metîn** (tuzağım çetin) **dir.** *(A'raf Sûresi:182-183)*

« فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهَٰذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ (٤٤) وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ (٤٥)

"(Habibim!) **Bu sözü** (Kur'anı) **yalanlayanı bana bırak. Yakında biz onları bilmedikleri bir taraftan yavaş yavaş azaba yaklaştıracağız. Onlara mühlet veririm;** (ama) **benim fendim metîn** (tuzağım çok sağlam) **dır."** *(Kalem Suresi:44-45)*

Kâfirlerin mallarıyla olduğu gibi bilgileriyle de şımardıkları, Allah-u Tealâ'nın ise şımarıkları sevmediği:

« فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ (٨٣) »

"Peygamberleri onlara apaçık deliller getirince, onlar yanlarında bulunan ilimle ferahlandılar (kendilerine verilen beşerî bilgilerle şımarıp, onlara güvenerek ilâhî ilmi alaya aldılar) **da, alay eder oldukları şey** (in cezası) **onları kuşatıverdi."** *(Mümin Sûresi:83)*

« ... إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ (٧٦) »

"Şüphesiz ki Allah (-u Tealâ) **ferahlanan** (şımaran) **ları sevmez."** *(Kasas Suresi:76 dan)*

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾
قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ
مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ ۗ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ
يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾ قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً
أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرْسِلُ
الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ۖ فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ
الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ
اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا
مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ۚ أَفَلَا
تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾ وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ
رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ
﴿٥١﴾ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ
يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۚ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ
حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾

Ayet: 45

Mevlâ Tealâ, uyarıldıkları vaazları unutan kâfirlere tuzak olsun diye rızık kapılarını açtığını beyan ettikten sonra, zalim kavmin arkasının kesildiğini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٤٥)

KELİME MANASI (45)

(فَقُطِعَ) **Böylece kesildi,** ne? (دَابِرُ الْقَوْمِ) **kavmin arkası** (kökü), (الَّذِينَ) **öyle kavim ki,** (ظَلَمُوا) **zalim oldular,** (وَالْحَمْدُ) **bütün hamdler,** kime mahsustur? (لِلّٰهِ) **Allah** (-u Tealây) **a,** Öyle Allah ki, (رَبِّ الْعَالَمِينَ) **âlemlerin Rabbi** (olan).

MEALİ ŞERİF

Böylece o zulmeden kavmin (toplumun ardı) **arkası kesildi. Hamd âlemlerin Rabbi** (olan) **Allah'a mahsustur.**

İ Z A H A T

Tefsir-i Kebîr, Kurtubî, Nesefî, Hâzin ve Âlûsî' de zikredildiği üzere, ayet-i celilede geçen: (دابر) kelimesi, tıpkı bir çocuğun babasını takip edip izlemesi gibi bir şeyin ardından gelen ve onu izleyen şey anlamına gelmektedir. Nitekim:

١١٢ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ وَ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنهما) قَالاَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ اِذَا دَعَا عَلَى الْجَرَادِ قَالَ: «اَللّٰهُمَّ اَهْلِكِ الْجَرَادَ اقْتُلْ كِبَارَهُ ، وَاَهْلِكْ صِغَارَهُ ، وَاَفْسِدْ بَيْضَهُ ، وَاقْطَعْ دَابِرَهُ ، وَخُذْ بِاَفْوَاهِهِمْ عَنْ مَعَاشِنَا وَاَرْزَاقِنَا اِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ »

112 - Cabir ibni Abdillah ve Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anhum)* dan rivayet edildiği üzere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, ekinleri ifsad eden çekirgelere: **"Ey Allahım! Çekirgeleri helâk et, büyüklerini öldür, küçüklerini yoket, yumurtalarını boz, dâbirini kes** (kökünü kazı), **ağızlarını bizim geçimimizden ve rızıklarımızdan tut. Şüphesiz ki sen duayı ziyade işitensin."** *(Tirmizî, Et'ime:23, No:1823, 4/269, İbni Mace, Sayd:9, No:3221, 2/1073)* şeklinde yaptığı bedduasında geçen "Dâbir" ifadesi de bu manadadır.

١١٣ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنه) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ: «ثَلاَثَةٌ لاَ يَقْبَلُ اللهُ مِنْهُمْ صَلاَةً: مَنْ تَقَدَّمَ قَوْماً وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ ، وَرَجُلٌ اَتَى الصَّلاَةَ دِبَاراً، وَرَجُلٌ اعْتَبَدَ مُحَرَّرَهُ »

113 - Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Üç kişi vardır ki, Allah** (-u Tealâ) **onlardan namazlarını kabul etmez. Kendisini istemeyen bir kavme imam olan, namaz geçtikten sonra namaza gelen, bir**

de azad ettiği kimseyi köle olarak kullanan." *(Ebû Davud, Salât:63, No:593, 1/217, İbni Mace, İkametü's-Salât:43, No:970, 1/311, Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, Salât:754, No:5339, 3/182, İbnü'l-Esîr, en-Nihaye, 2/92, Kurtubî, el-Câmi'u li Ahkami'l-Kur'an:6/401)* hadis-i şerifinde geçen "Dibâr" lâfzı da namazın vaktinin sonrası anlamına gelmektedir.

"Tedbir" kelimesi de bu kökten alınmadır, çünkü o, işlerin sonlarını sağlama almak anlamındadır.

Ebû Ubeyde: (دابِرُ الْقَوْمِ) ifadesinin, topluluğun en gerisinde gelen kimse anlamına geldiğini söylemiştir.

Esma'î ise, "Dâbir" kelimesinin, "Asl" (temel) anlamına geldiğini açıklamıştır ki, (قَطَعَ اللهُ دابِرَهُ) **"Allah temelini yoketti"** tabiri bu manadadır. Ümeyye ibni Ebi's-Salt'in:

« فَأُهْلِكُوا بِعَذَابٍ حَصَّ دابِرَهُمْ فَمَا اسْتَدَاعُوا لَهُ صَرْفاً وَلَا انْتَصَرُوا »

"Onlar köklerini kazıyan bir azap ile helâk olup gittiler,
O azabı ne geri çevirmeye güç yetirebildiler, ne de onu yenebildiler." beyti de bu manadadır.

Hangi mana kabul edilirse edilsin, murat mana: "Onların içlerindeki son ferde kadar helâk edilip, bir kişinin dahi kurtulmadığı" gerçeğini açıklamaktır.

Ayet-i celilede geçen: "Zalim kavim" ifade-i celilesinden maksat müşriklerdir. Çünkü şirk, tek olan Allah-u Tealâ'ya haksız yere ortak koşarak O'nun hakkına tecavüz anlamına geldiğinden en büyük zulümdür. Ayrıca şirk ehli, insanları zulüm ve haksızlıklardan engelleyecek bir şeriata inanmadıklarından, şirk bir çok zulmü beraberinde getirmektedir.

Ebussuûd Efendi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, zamir yerine ism-i zahir'in konulması ("Onların" yerine "O zalim kavmin" buyurulması), hükmün illetini iş'âr (helâk kararının sebebini açıklamak) içindir. Çünkü onların helâki, şükür yerine küfrü, taat yerine de masiyeti koymaktan ibaret olan zulümleri sebebiyledir.

Ayet-i celilenin sonundaki: (وَ الْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) **"Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah-u Tealâ'ya mahsustur."** kavl-i şerifinin izahı hakkında müfessirler tarafından bir kaç türlü izah yapılmıştır.

1- Zeccâc'ın beyanına göre, Allah-u Tealâ, kâfirlerin arkalarını kesip, köklerini kazımasına mukabil, kendi zatına hamd ve övgüde bulunmuştur, çünkü bu durum, Allah-u Tealâ'nın, kendilerini yalanlayan kavimlere gönderdiği peygamberlerine, düşmanlarının şerlerini defetmesi suretiyle in'am etmiş olduğu büyük bir nimettir.

Böylece Allah-u Tealâ, peygamberlere ve onlara iman edenlere, zalimlerin şerrine karşı onlara kafi gelmesinden dolayı kendine hamdetmelerini öğretmek için hamd'i zikretmiştir ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve ashabı da inkârcı müşriklerin helâkini gördüklerinde bu suretle hamdetmeyi bilsinler.

2- Mevlâ Tealâ, kâfirlerin kalplerinin katılaştığını, dolayısıyla imanlarından ümit kesildiğini bildiğine göre, onların hayat sürelerini uzatması küfür ve günahlarının artmasına, bu da, daha fazla ceza ve azabı haketmelerine sebep olacağından, onların günahta daha fazla ileri gitmeden yokedilmeleri, cezalarının azalmasını gerektireceğinden bu onlar hakkında bir nevi in'am ve ihsan (iyilik) yerine geçmiş olur.

3- Bu hamd-ü sena, Allah-u Tealâ'nın, kâfirleri mükellef tutmasında izlediği yolda bulunan nimete dair de olabilir. Şöyle ki: Allah-u Tealâ onları evvela fakirlik ve hastalıklarla yakalamış, sonra iyilik ve nimetlere nakletmiş, onlara mühlet vererek peygamberler göndermiştir, fakat onlar küfür ve azgınlığa iyice daldırınca Allah-u Tealâ onları yok ederek yer yüzünü onların şerlerinden temizlemiştir.

4- Burada mana: "Kendisine hamdetmeyenleri helâk ettiği için, Allah-u Tealâ'ya hamdedin" şeklinde olabilir.

5- Beyzâvî ve Ebussuûd *(Rahimehumallah)* ın beyanlarına göre, kâfir ve asilerin helâki, yer halkını, onların bozuk inançlarının ve pis amellerinin uğursuzluğundan kurtarma mahiyetini taşıdığından, hamde değer büyük bir nimettir. Üstelik bunda, resullerin natık olduğu Hak kelimesini i'lâ (peygamberlerin haykırdığı tevhid davasını yüceltme) gibi büyük bir nimet daha mevcuttur.

6- Bu hamdin manası: Allah-u Tealâ'ya, peygamberlerini ve kendisine itaat edenleri, muhaliflerine karşı huccet ve delil bakımından üstün kılması ve neticede düşmanlarının kökünü kazıması itibariyle yapılan kâmil bir sena ve daim bir şükürdür.

7- Hamd ifadesi, zalimlerin helâki anında Allah-u Tealâ'ya hamdetmenin vacip olduğunu bildirmektedir. Zira onların helâki insanlık için bir salâh (düzen) niteliğindedir ki, bu da en büyük nimetlerden biri olup, nimete şükür ise vaciptir.

Çünkü zulüm, hakları değiştirme ve şeriatın tatbikini iptal etmeğe en büyük sebeptir ki, bu durumda insanların başı boş kalıp fitnelere düşerek helâk olmaları kaçınılmaz olur. Fakat zalimler helâk olunca, âlemin nizam ve kıvamının mizanı (düzeninin terazisi) olan adalet geri döner. Dolayısıyla buradaki hamd, nimete mukabil olduğundan, şükür anlamına gelmektedir.

İşte ayet-i celilenin sonundaki: (وَ الْحَمْدُ لله رَبِّ الْعالَمِينَ) **"Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'adır."** kavl-i şerifi, geride anlatılan bunca nimetlerin tümüne karşı bir övgüyü ifade etmiş olmaktadır.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, her nimete mutlaka bir hamd ve şükür gerekmektedir ki bu, yarın ahirette cennete davet edilmenin başlıca vesilesidir. Nitekim:

١١٤ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَوَّلُ مَنْ يُدْعىٰ اِلَى الْجَنَّةِ الَّذِينَ يَحْمَدُونَ اللهَ فِى السَّرَّآءِ وَالضَّرَّآءِ »

114 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Cennete ilk çağırılanlar, bollukta ve darlıkta** (her hâl-ü kâr'da) **Allah** (-u Tealây) **a hamdedenlerdir."** buyurmuştur. *(Hâkim, el-Müstedrek, No:1851, 1/681, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:12345, 12/19, el-Mu'cemü'l-Evsad, No:3057, 4/44, el-Mu'cemü's-Sağîr, No:289, Sh.125, Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 5/69)*

Nuh *(Aleyhisselâm)* kavminin tufana garkolarak helâk edilmeleri üzerine:

« ... اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى نَجّٰيٰنَا مِنَ الْقَوْمِ الظّٰالِمِينَ (٢٨) ... »

"Hamd, bizi o zalim kavimden kurtaran Allah (-u Tealây) **adır."** *(Mü'minûn Sûresi:28 den)* diye Allah-u Tealâ'ya hamdedince, Allah-u Tealâ da ona:

« ... اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلٰى أُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ ... (٤٨) ... »

"Ey Nuh! Sana ve maiyyetinde bulunanlardan (gelecek mümin) **ümmetlere bizden selâm** (selâmet) **ve bereketlerle** (gemiden) **in."** *(Hûd Sûresi:48 den)* diye hitabederek selâmet vermiştir. Dolayısıyla din ve dünya cihetlerinden hangisi olursa olsun, her birinin selâmetine hamdetmek lâzımdır, çünkü her biri başlı başına bir nimettir.

Bir adam, Sehl ibni Abdillah *(Kuddise Sırruhu)* nun huzuruna girerek, "Evime hırsız girdi, eşyamı çaldı" diye şikayetlenince, Hazret ona: "Allah'a hamdet! Ya hırsız olan şeytan kalbine girseydi de tevhid inancını bozsaydı ne yapacaktın?" diye cevap vermiştir.

Bu şerefli sohbetleri cemeden fakir İsmail Hakkı şöyle der: Bir kere âlem-i manada bana hamdin anlamı soruldu. Ben, "Hamd, sebeplerini hazırlayarak kemali (olgunluğu) açıklamaktır." diye cevap verince, meşâyıh'ın ulularından olan o sail (sorucu), "Sebepleri hazırlamak nedir?" diye sordu.

Ben: "Ellerini semaya kaldırıp, melekût tarafına (manevî âleme kalp gözüyle) bakman, huzur ve huşû'u (korkuyu ve saygıyı) açıklayarak, Allah-u Tealâ'ya gerektiği gibi gerçek manada bir sena ve övgüde bulunmandır." dedim. Sonra uyanınca, Allah-u Tealâ'ya hamdolsun ki yaptığım tefsir, şükrün üç mertebesine işaret eder mahiyette zuhur etmiş oldu.

Nitekim büyüklerden bazısı:

« اَلشُّكْرُ قَيْدٌ لِلنِّعَمِ مُسْتَلْزِمٌ دَفْعَ النِّقَمِ وَهُوَ عَلٰى ثَلَاثَةِ قَلْبٌ يَدٌ فَاعْلَمْ وَفَمٌ »

"Şükür, nimetlerin bağıdır. Azapları kaldırıcıdır. Bil ki o üç türlüdür! Kalp, el ve dildir." sözleriyle bu üç mertebeye işaret etmişlerdir. Bütün hamdler, istimrâr ve devam üzere Veliyyü'l-İn'âm (nimetlerin sahibi) olan Allah-u Tealâ'ya mahsustur. *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan, 3/31-32)*

İbni Ebî Hâtim *(Rahimehullah)* ın, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakline göre, Cibril *(Aleyhisselâm)*, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: "Ya Muhammed! **'Bütün hamdler âlemlerin Rabbi olan Allah-u Tealâ'ya mahsustur'** de." diye vahyetti ki bunun manası şudur:

Ayet: 45

"Ya Muhammed! De ki: Bütün mahlûkat, yedi kat gökler ve içindekiler, yedi kat yerler ve içindekiler, bilinen ve bilinmeyen bütün varlıklardan, göklerle yerler arasındakiler Allah-u Tealâ'ya aittir." *(İbni Ebî Hâtim, No:7304, 4/1293)*

Ebu'l-Âliye *(Rahimehullah)* "Âlemler" hakkında şöyle demiştir: "İnsanlar bir âlemdir, cinler başka bir âlemdir, onların dışında onsekizbin âlem veya meleklerden ondörtbin âlem vardır. Yer yüzünün dört köşesi vardır ki, her zaviyesinde üçbinbeşyüz âlem bulunmaktadır, Allah-u Tealâ hepsini de kendisine ibadet için yaratmıştır." *(İbni Ebî Hâtim, No:7305, 4/1293)*

Allah-u Tealâ'nın, **"Âlemlerin Rabbi"** kavl-i şerifi hakkında Tebî' *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Âlemler bin ümmettir, bunlardan altıyüzü denizde, dörtyüzü karadadır." *(İbni Ebî Hâtim, No:7306, 4/1293)*

Müfessirlerin imamı Fahruddin er-Râzî *(Rahimehullah)*, **"Âlemlerin Rabbi"** kavl-i şerifinin tefsirinde sekiz türlü fayda açıklamıştır ki, biz burada konumuzla ilgili olan bazı bölümleri nakledeceğiz:

1- Bil ki, mevcut olan şeyler, ya "Lizatihi vacip" (zatı icabı varlığı gerekli olup, yokluğu düşünülemeyen) veya"Lizatihi mümkin" (zatı gereği varlığı da yokluğu da mümkin) olmak üzere ikiye ayrılır.

Lizatihi vacip olan, ancak Allah-u Tealâ'dır. Lizatihi mümkin olan ise, Allah-u Tealâ'nın dışındaki her şeydir ki, buna "Âlem" denilir. Çünkü kelâm ilminin ehli şöyle demiştir: "Âlem" Allah-u Tealâ'dan başka her varlıktır. Bu kısma bu ismin verilmesinin sebebi ise, Allah-u Tealâ'dan başka her şeyin varlığının, Allah-u Tealâ'nın varlığına delâlet eden bir alem (işaret) olmasıdır.

Bu hususu iyice anladığında biz şöyle deriz: Allah-u Tealâ'dan gayrı her şey, ya mütehayyiz (boşlukta yer tutucu) veya onun sıfatı ya da ne yer tutucu ne de yer tutmuş bir şeyin sıfatıdır ki, bu anlatılanlar üç kısımdır.

Birinci kısım: Mütehayyiz olanlardır. Boşlukta yer kaplayan, ya kabil-i kısmet olur veya olmaz. Bölünmeyi kabul edici olursa, bu cisimdir. Böyle olmayan ise cevher-i fert (atom) dur.

Cisme gelince: Ya ecsam-ı ulviyye'den veya ecsam-ı süfliyye'dendir. Gök cisimleri, gezegenler ve yıldızlardır. Bu iki kısmın dışında, din yolu ile sabit olan, Arş, Kürsî, Sidretü'l-Müntehâ, Levh-i Mahfuz, Kalem ve Cennet gibi başka şeyler de vardır.

Yer cisimlerine gelince: Bunlar da besîd (tabiatları farklı olan şeylerden bileşik olmayan) ve mürekkep (bileşik) olmak üzere ikiye ayrılır. Bileşik olmayanlar, anâsır-ı erba'a denilen madde âleminin dört temel unsurudur.

Birincisi: Çölleri, dağları ve mamur ülkeleriyle yer yüzünün tamamı olan toprak unsurudur.

İkincisi: Su küresidir ki, bunu da okyanuslarla, yer yüzünün dörtte birini teşkil eden kara parçalarında mevcut olan denizler ve sayısını ancak Allah-u Tealâ'nın bileceği vadilerde akan nehir ve ırmaklar teşkil eder.

Üçüncüsü: Hava küresidir.

Dördüncüsü: Ateş küresidir.

Mürekkeplere gelince: Bunlar; bitkiler, madenler, bir çok kısımları ve farklı türleri ile hayvan (canlı) lardır.

İkinci kısım: Mütehayyizlere sıfat (yer kaplayan varlıklara nitelik mahiyetinde) olan mümkinlerdir ki, bunlara da "Araz" (renkler ve tatlar gibi kendi başına duramayan varlık) denir. Kelâm ehli, arazın kırka yakın çeşidini zikretmişlerdir.

Üçüncü kısım: Kendisi yer kaplamadığı gibi, yer kaplayan bir şeye sıfat da olmayan mümkin varlıklardır ki, bunlar da ruhlardır. Onlar da süflî ve ulvî (alçak ve yüksek) olmak üzere ikiye ayrılır.

Süflî olanlar: Ya hayırlı olurlar ki, bunlar salih cinlerdir veya kötü ve pis olurlar ki, bunlar da inatçı şeytanlardır.

Ulvî ruhlara gelince: Bunlar ya cisimlere müteallik bulunurlar ki, onlar felekî ruhlar (melekler) dir. Ya da (vefat ederek) cisimlerle ilgisi kalmayan (peygamber ve velilerin) tertemiz, mukaddes ruhlarıdır.

İşte bu, âlemdeki varlıkların taksimatına bir işaret mahiyetindedir, eğer bir insan bu kısımları tamamen açıklamak için bir milyon cilt kitap yazsa, bu kısımların mertebelerinden bir mertebenin en azına bile ulaşamaz.

Ancak şu var ki, vacibu'l-vücud'un, zatı gereği bir olduğu sabit olunca O'ndan gayrı her şeyin, lizatihi mümkin olup, var olmalarında O vacip olan zatın icadına muhtaç oldukları hakikati ortaya çıkmış olur.

Yine böylece mümkin olan varlıklar, bekâları hâlinde (var oldukları sürece) kendilerini ibka edecek (yaşatacak) bir zattan asla müstağni (ihtiyaçsız) olamazlar. Allah-u Tealâ, âlemleri ademden vücuda ihraç etmesi (yokluktan varlığa çıkarması) itibarıyla, "İlâhu'l-Âlemîn" (bütün âlemlerin ilâhı) dır.

Yine O, devam ve istikrarları hâlinde (varlıklarını devam ettirdikleri sürece) bütün varlıkları ibka etmesi (ayakta tutması) sebebiyle de "Rabbu'l-Âlemîn" (âlemlerin Rabbi) dir.

İşte bu zikredilenleri anladığın zaman, (وَ الْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ) **"Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah** (-u Tealây) **a aittir."** sözünün tefsiri hakkında çok az bir şey sana zahir (belirgin) olur. Bu üç kısmın hâllerini kim daha fazla ihata eder (kavrar) sa, bu sözün tefsirine daha çok vakıf olmuş olur.

2- İki türlü mürebbî (yetiştirici) vardır.

Birincisi: Üzerinden kazanç sağlamak için bir şeyi terbiye eden,

İkincisi: Terbiye eden kazanç sağlasın diye onu yetiştiren.

Bütün yaratıkların yapmış olduğu terbiye birinci kısma girer, çünkü insanlar başkalarını, onlar üzerinden ya sevap veya sena (mükafat veya övgü) gibi bir kâr elde etmek için yetiştirirler.

İkinci kısımda bahsi geçen mürebbî ise ancak Allah-u Tealâ'dır. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« خَلَقْتُكُمْ لِتَرْبَحُوا عَلَيَّ لَا لِأَرْبَحَ عَلَيْكُمْ »

"Ben sizi, benden kazanç sağlayasınız diye yarattım, yoksa sizin üzerinizden ben menfaat temin edeyim için değil." *(Fahrurrazî, Mefâtîhu'l-Gayb, 1/187)* hadis-i kudsîsi ile bu hakikate işaret etmiştir. Demek ki Mevlâ Tealâ, hem terbiye ediyor hem de ihsanda bulunuyor, bu yüzden O'nun terbiye ve ihsanı diğer eğiticilerin ve iyilik sahiplerinin terbiye ve ihsanına benzemez.

Bilinmelidir ki, Allah-u Tealâ'nın terbiyesi, başkalarının terbiyesine hiçbir yönden benzememektedir. Bunun beyanı bir kaç yönden yapılabilir.

a) Mevlâ Tealâ'nın kullarını terbiyesi, kendi kârı için değil, onların menfaatı içindir. O'nun dışındakilerin yetiştirmesi ise, kendi kazançları için olup, başkaları için değildir ki, bunu daha önce de açıklamıştık.

b) Allah-u Tealâ'nın dışındakiler, bir şeyi terbiye ettikleri zaman, hazinelerinde ve mallarında o terbiye nisbetinde bir noksanlık zuhur eder, Mevlâ Tealâ ise noksanlık ve zarardan yücedir. Nitekim:

« وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (٢١) »

"Hiçbir şey hariç olmamak üzere herşeyin hazineleri bizim yanımızdadır. Biz onları ancak malûm bir miktarla indiririz." *(Hicr Sûresi:21)* kavl-i şerifi bu gerçeği nâtıktır.

c) Allah-u Tealâ'dan başka ihsanda bulunan kimselerden herhangi birine fakirin biri ısrarlı şekilde talepte bulunduğu zaman ona kızar ve istediğini vermeyerek mahrum eder. Mevlâ Tealâ ise böyle değildir, nitekim:

١١٥ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يُحِبُّ الْمُلِحِّينَ فِي الدُّعَاءِ »

115 - Aişe *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz ki Allah-u Tealâ ısrarla dua edenleri sever."** buyurmuştur. *(Taberânî, Kitabu'd-Dua, 2/795)*

d) Mevlâ Tealâ'dan gayri ihsanda bulunan kimselerden, iyilik etmeleri istenmediği müddetçe kimseye bir şey vermezler, Hak Tealâ ise istenmeden de verir. Görmez misin ki O, anne rahminde daha bir cenîn ve istemesini beceremeyen akılsız bir cahil iken seni terbiye etmiştir. Sen, O'ndan bir şey istemediğin halde, zaten bu hususta aklın ve hidayetin yok iken de, O seni korumuş ve sana ihsanda bulunmuştur.

e) Allah-u Tealâ'nın dışındaki muhsinlerin iyilikleri, fakir olmaları, uzakta kalmaları veya ölmeleri halinde sona erer, Allah-u Tealâ'nın ihsanı ise asla kesilmez.

f) O'nun dışındaki iyilik sahiplerinin ihsanları umumi olmayıp, belli bir topluluğa mahsus olur, Mevlâ Tealâ'nın terbiye ve ihsanı ise,

(وَ رَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ) **"Benim rahmetim herşeyi kaplamıştır."** *(A'raf Sûresi:156 dan)* kavl-i şerifinde buyurduğu üzere, bütün yaratıklara vasıl olur (ulaşır).

İşte böylece Allah-u Tealâ'nın, âlemlerin Rabbi olduğu ve bütün yaratıklara ihsanda bulunduğu sabit olmuş olur ki, bu sebeple Mevlâ Tealâ kendisi hakkında: (وَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) **"Bütün hamdler, âlemlerin Rabbi** (sahibi ve terbiye edicisi, ihsan edip geliştiricisi) **olan Allah** (-u Tealâ) **ya aittir."** buyurmuştur.

3- Dünyada hamdolunan, medholunan ve ta'zim olunan kişiler dört sebepten dolayı bu övgü ve hürmete mazhar olurlar:

a) Ya sana iyiliği olmasa da zatında kâmil ve sıfatlarında bütün noksanlık ve afetlerden uzak olduğu için,

b) Veya sana iyilikte bulunup nimet verdiği için,

c) Yahut sen gelecek zamanda onun sana iyilik yapmasını umduğun için,

d) Ya da sen, onun yakalamasının şiddetinden, kahır ve kudretinden korktuğun için.

İşte bütün bu hâller ta'zim-i mucip cihet (hürmeti gerektiren yön) lerdir ki, sanki Mevlâ Tealâ bu makamda şöyle buyurmak istemiştir:

a) **"Eğer siz, zâti kemale ta'zim edenlerden** (bir varlığın kendinde bulunan üstünlükten dolayı onu büyük tutanlardan) **iseniz bana hamdedin. Çünkü ben âlemlerin ilâhıyım."** İşte (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) kavlinden murat budur, zira (لِلّٰهِ) lâfzı, Allah-u Tealâ'nın ilâhlığına delâlet etmektedir.

b) **"Eğer siz, ihsana ta'zim eden** (iyiliğe karşı, sahibine hürmet eden) **lerden iseniz, yine bana ta'zim edin, çünkü ben âlemlerin Rabbi** (yetiştiricisi ve ihsan edip geliştiricisi) **yim."**

c) **"Eğer sizler, istikbalde bir şeyler umduğunuza ta'zimde bulunuyorsanız, yine bana hamdetmeniz gerekir, çünkü ben Rahman ve Rahim'im** (bu yüzden sonsuza kadar size acıyacak olan yalnız benim)."

d) **"Eğer bir şeyden korktuğunuz için ona ta'zim ediyorsanız, bilin ki ben din gününün yegâne malikiyim** (kıyametin tek sahibiyim, dolayısıyla ancak benden korkmanız ve sadece bana hamd-ü sena'da bulunmanız icabetmektedir)."

4- Allah-u Tealâ'nın kulunu terbiye yönleri çoktur ve sınırsızdır. Buna dair bir kaç misal zikredebiliriz.

a) Babanın sulbünden nutfe katresi (meni damlası) ana rahmine düştüğü vakit, bir düşün! Nasıl o nutfe evvela aleka (rahme tutunmuş bir damla kan), sonra muzğa (bir çiğnem et parçası) oluverir, daha sonra bu et parçasından,

kemikler, kıkırdaklar, sinirler, kasların kirişleri, atar ve toplar damarlar gibi a'zâ-i muhtelife tevellüd eder (çeşitli organlar meydana gelir).

Daha sonra bunlar birbirine bağlanarak birleşirler, sonra da bunların her birinde özel bir kuvvet hasıl olur; böylece gözde kuvve-i bâsire (görme gücü), kulakta kuvve-i sâmi'a (işitme kuvveti), dilde de kuvve-i nâtıka (konuşma kuvveti) meydana gelir.

« فَسُبْحَانَ مَنْ اَسْمَعَ بِعَظْمٍ وَبَصَّرَ بِشَحْمٍ وَاَنْطَقَ بِلَحْمٍ »

"Kemiği işittiren, yağı gördüren, eti konuşturan Zâtı tesbih ederiz." İnsan bedenini konu alan teşrih (anatomi) kitapları çok meşhurdur ki, bütün bunlar Allah-u Tealâ'nın, kulunu nasıl terbiye ettiğini gösterir.

b) Bir tek dane yere düşüpte, toprağın nemi kendisine bulaştığı zaman şişer, her tarafı şiştiği hâlde sadece en üstü ve en altı yarılır, üstten bitkinin ucu çıkar, aşağı yarıktan ise bitkinin toprağa dalan kökleri huruc eder ki, bunlar sanki bitkinin damarları gibidir.

Üst ucu yükseldikten sonra, bunun bir sâk'ı (gövdesi veya sapı) meydana gelir, sonra bu gövdeden bir çok dallar ayrılır da, bu dallar üzerinde evvela çiçekler, sonra meyvalar ortaya çıkar. Bu meyvaların da sertlik ve yumuşaklık bakımından muhtelif cüzleri (farklı kısımları) hasıl olur ki, onlar da kabukları, özleri ve yağlarıdır.

Nebatın toprağa dalan köklerine gelince, bu damarların bir ucu bitkinin en uç kısımlarına kadar gider, bu uçlar yumuşaklık bakımından dizilmiş su tanecikleri gibi olmalarına rağmen sert ve kayalık yerlere bile nüfuz edebilirler. Allah-u Tealâ bu uçlara, toprakta bulunan faydalı besin maddelerini kendisine cezbetme (emme) gücü yerleştirmiştir.

Bütün bu tedbirlerdeki hikmet, kulun kendisine ihtiyaç duyduğu gıda, katık, meyveler, içecek şeyler ve ilâçlar kabilinden olan varlıkları meydana getirmektir. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« اَنَّا صَبَبْنَا الْمَآءَ صَبًّا (٢٥) ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّا (٢٦) فَاَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا (٢٧) وَعِنَبًا وَ قَضْبًا (٢٨) وَزَيْتُونًا وَ نَخْلًا (٢٩) وَحَدَآئِقَ غُلْبًا (٣٠) وَفَاكِهَةً وَاَبًّا (٣١) مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ (٣٢) »

"Şüphesiz ki biz o suyu (yağmuru) **bol bol döktük, sonra toprağı iyi den iyi yardık. Bu suretle onda tane, üzüm, yonca, zeytin, hurma** (lar), **sık ve bol ağaçlı bahçeler, meyve ve mer'a** (lar) **bitirdik.** (Bütün bunları biz) **hem size, hem de hayvanlarınıza fayda olarak** (yarattık)." *(Abese Sûresi:25-32)* ayet-i celilelerinde ne güzel bir tertip ile en güzel üslûpta açıklamıştır.

c) Mevlâ Tealâ, felekleri ve kevkebleri (gezegenleri ve yıldızları), kulların maslahatlarının husulüne (faydalarının teminine) birer sebep olacak şekilde yaratmıştır. Nitekim geceyi, rahatlık ve sükûnete, gündüzü de maişet temini ve harekete (gezip dolaşmaya) birer vesile olmak üzere yaratmıştır. Mevlâ Tealâ'nın:

« هُوَ الَّذِى جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَآءً وَالْقَمَرَ نُوراً وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ ذٰلِكَ اِلاَّ بِالْحَقِّ . . . (٥) »

"Güneşi ziya (ışık kaynağı)**, ayı da nur yapan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona menziller takdir eden** (aya burçlar tayin eden) **O** (Allah-u Tealâ) **dır. Allah** (-u Tealâ) **bunları** (boş yere değil, bir hikmet ve) **hak ile yarattı."** *(Yunus Sûresi:5 den),*

« وَ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِى ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ . . . (٩٧) »

"O, karanın ve denizin karanlıkları içinde kendileri sebebiyle yol bulmanız için, sizin faydanıza olmak üzere yıldızları yaratandır." *(En'am Sûresi:97 den),*

« اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ مِهَاداً (٦) وَالْجِبَالَ اَوْتَاداً (٧) وَخَلَقْنَاكُمْ اَزْوَاجاً (٨) وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتاً (٩) وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاساً (١٠) وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشاً (١١) وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعاً شِدَاداً (١٢) وَجَعَلْنَا سِرَاجاً وَهَّاجاً (١٣) وَاَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَآءً ثَجَّاجاً (١٤) لِنُخْرِجَ بِهِ حَبّاً وَنَبَاتاً (١٥) وَجَنَّاتٍ اَلْفَافاً (١٦) »

"Biz, yeri bir beşik, dağları ise kazıklar yapmadık mı? Sizi çift çift yarattık, uykunuzu dinlenme yaptık, geceyi bir örtü kıldık, gündüzü maişet vakti yaptık. Üstünüze çok sağlam yedi (kat gök) **bina ettik.** (Onda) **parıl parıl parlayan bir kandil** (güneş) **yarattık. O sıkıcı mengenelerden** (bulutlardan) **şarıl şarıl su indirdik, onunla tane, nebat ve sarmaş dolaş bahçeler çıkaralım diye."** *(Nebe' Sûresi:6-16)* kavl-i şeriflerini,

Ve bunlar gibi daha bir çok ayet-i celilelerini okuyup, madenlerin, bitkilerin ve canlıların taaccübe şayan (dikkat çekici) hâllerini ve Rahman Tealâ'nın insanı yaratmasındaki hikmet eserlerini iyice düşünen kişinin akl-ı selim'i, Allah-u Tealâ'nın, terbiye etme şekillerinin pek çok olduğuna ve rahmetinin izlerinin çok açık ve parlak olduğuna hükmedecektir.

İşte o zaman sana Allah-u Tealâ'nın, (وَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) **"Bütün hamdler âlemlerin Rabbi olan Allah** (-u Tealâ) **ya mahsustur."** kavl-i şerifinin sırlarının deryalarından bir katre tecelli edecek (bir damla açılacak) tır.

5- Mevlâ Tealâ, hamdi kendi zatına nisbet ederek: (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ) **"Hamd, Allah'a mahsustur"** buyurdu. Sonra, (رَبِّ الْعَالَمِينَ) **"Âlemlerin Rabbi"** buyurarak kendisini âlemlere izafe etmiştir ki bu, şu anlama gelmektedir: "Ben, hamdi seviyorum, bu yüzden o benim mülküm olduğu için kendime nisbet ettim. Sonra, kendimden bahsederken zatımı, âlemlerin Rabbi olmakla tarif ettim."

Bir kimse bir zatı bir sıfatla tanıtırsa, muhakkak ki onu sıfatlarının en güzel ve en mükemmeli ile tarife çalışır. Demek ki Allah-u Tealâ'nın, âlemlerin Rabbi oluşu en mükemmel sıfatıdır. Gerçekten de bu böyledir, çünkü mertebelerin en kâmili , tam ve tamın da üstünde olmaktır.

Bizim **"Allah"** sözümüz, Allah-u Tealâ'nın, li zatihi, fi zatihi ve bi zatihi, Vacibu'l-vücud(zatı gereği, kendi nefsinde ve öz zatı ile varlığı vacip) olduğuna delâlet etmektedir ki, işte bu, her yönden tamamlıktır.

"Âlemlerin Rabbi" sözü ise, Allah-u Tealâ'dan gayri her şeyin vücudunun, O'nun terbiye, ihsan ve cûd'undan (yetiştirmesi, iyiliği ve cömertliğinden) kaynaklandığını ifade etmektedir ki, "Fevka't temâm" (tamın da üzerinde olmak) sözünden kastedilen mana işte budur.

6- Ey İnsan! Allah-u Tealâ, senden başka kullara da sahiptir. Nitekim:

(وَ مَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ الاَّ هُوَ) **"Rabbinin ordularını ancak O bilir"** *(Müddessir Sûresi:32 den)* kavl-i şerifi bu gerçeği açıklamaktadır. Halbuki senin O'ndan başka Rabbin yoktur. Hem sonra O, sanki senden başka hiç kulu yokmuş gibi seni terbiye eder (bakıp, besler, büyütür). Sen ise, sanki O'ndan başka Rabbin varmış gibi O'na hizmette kusur edersin.

Allah-u Tealâ'nın bu terbiyesi ne güzel bir terbiyedir, O seni hiçbir karşılık beklemeden gündüzleri afetlerden, geceleri felâketlerden korumu yor mu? Nöbetçiler her gece hükümdârı beklerler amma, acaba onu zararlı böceklerin sokmalarından ve başına bir çok belânın gelmesinden muhafaza edebilirler mi?

Mevlâ Tealâ'ya gelince, kulunu, gecenin evvelinde o kişi bir çok yasaklara, türlü türlü münker ve haramlara daldırdıktan sonra, her türlü musibet ve korkulara karşı koruyup gözetmektedir. Bu ne büyük ve ne güzel bir terbiyedir. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in:

« اَلْاٰدَمِيُّ بُنْيَانُ الرَّبِّ مَلْعُونٌ مَنْ هَدَمَ بُنْيَانَ الرَّبِّ »

"Âdemoğlu, Rabbin bünyânı'dır. Rabbin binasını yıkan mel'ûndur." *(Fahruddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 1/189)* buyurması da bu terbiyenin göstergesi değil midir? İşte bu manadan dolayı Mevlâ Tealâ, Habibine hitaben:

« قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ ... (٤٢) »

"De ki: Gece ve gündüz Rahman (Tealâ) **dan** (gelebilecek azaba karşı) **sizi kim koruyabilir? "** *(Enbiya Sûresi:42 den)* buyurmuştur.

Bu terbiyenin sahibi ancak Melik-i Cebbâr (istediğini zorla da olsa yaptıran hükümdâr), Vahid-i Kahhâr (tek olup hükümrân kudrete sahip), kalpleri ve gözleri istediği tarafa evirip çeviren kalplerde ve vicdanlarda saklı olanlara vakıf olan Allah-u Tealâ'dır.

Zalimlerin helâki üzerine Allah-u Tealâ'ya hamdetmeyi emreden ayet-i kerimeler:

« فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (٢٨) »

"(Ey Nuh!) Sen yanındakilerle birlikte gemiye yerleştiğinde: 'Bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah (-u Tealâ) ya hamdolsun' de." *(Müminûn Sûresi:28)*

« وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ (٥٨) قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى آللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ (٥٩) »

"Onların (Lût kavminin) **üzerlerine** (kimin başına düşeceği üzerine yazılı taşlardan) **müthiş bir yağmur yağdırdık, artık korkutulan** (fakat aldırmayan) **ların yağmuru ne kötü oldu!** (Habibim!) **De ki: Hamd Allah** (-u Tealâ) **ya, selâm, O'nun seçtiği kullarına."** *(Neml Sûresi:58-59 dan)*

Allah-u Tealâ'nın, kâfirlerin kökünü kazıması:

« فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ (٧٢) »

"Onu (Hûd *(Aleyhisselâm)* ı) **ve onunla beraber olanları tarafımızdan bir rahmetle kurtardık ve ayetlerimizi yalanlayıp da iman etmeyenlerin kökünü kestik."** *(A'raf Sûresi:72)*

« وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَـٰؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ (٦٦) »

"Ona (Lût *(Aleyhisselâm)* a) **şu** (kesin) **emri vahyettik** (hükmü bildirdik): **'Sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardı kesilmiş olacaktır."** *(Hicr Sûresi:66)*

« ... وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ (٧) »

"Allah, kelimeleriyle hakkı ihkâk etmek (emirleriyle gerçeği açığa vurmak) **ve** (Kureyş ordusunu yok ederek) **kâfirlerin ardını kesmek istiyordu."** *(Enfâl Sûresi:7 den)*

Ayet: 46

Mevlâ Tealâ, geçmiş ümmetlerden zalimleri helâk ettiğini beyandan sonra, varlığına ve gücüne delâlet eden bir takım delilleri açıklamak suretiyle bu ümmetten asi olanları intibaha davet etmek (uyanmaya çağırmak) üzere şöyle buyuruyor:

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيكُمْ بِهِ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ (٤٦)

KELİME MANASI (46)

(قُلْ) **De ki,** (اَرَاَيْتُمْ) **gördünüz mü** (söyleyin bana), (اِنْ اَخَذَ) **eğer alırsa,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** neyi? (سَمْعَكُمْ) **kulaklarınızı,** daha? (وَاَبْصَارَكُمْ) **gözlerinizi,** yani kulaklarınızı sağır, gözlerinizi de kör ederse, daha? (وَخَتَمَ) **mühürlerse,** ne üzerine? (عَلٰى قُلُوبِكُمْ) **kalplerinizin üzerine,** (مَنْ) **kim,** (اِلٰهٌ) **ilâhtır,** öyle ilâh ki, (غَيْرُ اللّٰهِ) **Allah'tan başka,** öyle ilâh ki, (يَاْتِي) **getirir** (geri verir), kime? (كُمْ) **size,** neyi? (بِهِ) **onu,** (Allah'ın aldığını), (اُنْظُرْ) **bak,** (كَيْفَ نُصَرِّفُ) **nasıl beyan ediyoruz** (açıklıyoruz), neyi? (الْاٰيَاتِ) **ayetleri,** yani delilleri, (ثُمَّ هُمْ) **sonra onlar,** (يَصْدِفُونَ) **yüz çeviriyorlar.**

MEALİ ŞERİFİ

(Habibim) **De ki: "Söyleyin bana! Eğer Allah kulaklarınızı ve gözlerinizi al** (ıp sizi sağır ve kör bırak) **ırsa, kalplerinizin üstüne bir de mühür vurursa, Allah'tan başka onları size** (geri) **getirecek ilâh kimdir? Bak ayetleri** (tevhid ve nübüvvete delâlet eden alâmetleri) **nasıl açıklıyoruz da sonra onlar** (bu ayetlerden) **yüz çeviriyorlar.**

İ Z A H A T

Müfessirlerin imamı Fahruddin-i Râzî *(Rahimehullah)* ayet-i celilenin maksadını beyan hususunda şunları söylemiştir: Bil ki! Bu kelâm-ı ilâhi'nin gayesi, Hakîm ve Muhtar olan bir Sani'in vücuduna (hür irade ve hikmet sahibi bir yaratıcının varlığına) delil olacak hususları zikretmektir ki bunun takriri (izahı) şu şekilde yapılabilir.

İnsanın uzuvlarının en şereflisi, kulak, göz ve kalptir. Kulak, kuvve-i sâmi'a'nın (işitme gücünün); göz, kuvve-i bâsira'nın (görme gücünün); kalp ise, hayat, akıl ve ilmin mahalli (dirilik, anlayış ve bilginin yeri) dir.

Bundan dolayı bu uzuvların bu sıfatları (özellikleri) kaybolacak olsa, insanın bütün işleri haleldâr olur (bozulur), dünya ve din hususlarındaki maslahatları batıl (menfaatleri yok) olur. Halbuki insanda bu kuvvetleri yaratmaya ve onları çeşitli afet ve korkulardan korumaya sadece Allah-u Tealâ'nın kâdir olduğu bizzarûre ma'lum (açık ve kesin olarak bilinmekte) dir.

Hal böyle olunca, bu yüce nimetleri ve kıymetli hayırları veren de ancak Allah-u Tealâ olmuş olur ki, bu durumda ta'zim, sena ve ubudiyyete müstahik (büyük tutulmaya, övülmeye ve kendisine kulluk edilmeye lâyık) olanın da ancak Allah-u Tealâ olduğunu söylemek gerekir. İşte bu da, putlara tapmanın, batıl ve fasit (boş ve bozuk) bir yol olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Kurtubî, İbni Kesir ve Bahr–i Muhit tefsirlerinde, ayet-i celilede geçen: (اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ) **"Eğer Allah** (-u Tealâ) **sizin kulaklarınızı ve gözlerinizi alırsa"** kavl-i şerifine üç türlü mana verilmiştir:

1- Bu azalarda bulunan işitme ve görme hasselerini (duyularını) giderme anlamına gelebilir ki bu durumda sağırlık ve körlük söz konusu olur ve bu, ahz-ı manevî (manevi bir alış) demek olur.

2- Allah-u Tealâ, dilerse uzuvların kendisini de, vasıflarını da birlikte giderebilir ki, bu durumda geriye bir şey kalmaz ve bu, ahz-ı hakiki (gerçek manada alma) olarak değerlendirilir. Nitekim:

« يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اٰمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلٰى اَدْبَارِهَا ... (٤٧) »

"Ey kendilerine kitap verilenler! Biz bir takım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden....sizinle beraber olan (kitap) **ları doğrulayıcı olarak indirdiğimiz** (Kur'an-ı Kerim) **e iman edin."** *(Nisa Sûresi:47 den)* kavl-i şerifi bu manadadır.

3- Ayet-i celiledeki ifade, bu uzuvlarla, şeriatın kabul ettiği manada faydalanmanın engellenmesi olarak da anlaşılabilir ki buna göre, kişinin kulağı, gözü ve kalbi zahirî manada çalışır hâlde iken de manen faydasız olduğu için Allah-u Tealâ tarafından alınmış demektir. Nitekim:

(اَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ) **"Yoksa kulağa ve gözlere kim maliktir?"** *(Yûnus Sûresi:31 den)* kavl-i şerifinde Mevlâ Tealâ, bu uzuvların gerçek malikinin kendisi olduğunu açıklama zımnında, isterse kendilerinden sahiplerinin istifadesini engelleyebileceğine işaret buyurmuştur.

Müfessirler, ayet-i celiledeki: (وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ)**"Kalplerinizin üzerine bir de mühür vurursa"** kavl-i şerifinin ne manaya geldiği hususunda bir kaç görüş açıklamışlardır:

1- İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* bunun: "Allah onların kalplerini mühürler de, bu sebebten dolayı hidayeti anlayıp düşünemezlerse" manasında olduğunu söylemiştir.

2- Bunun manası: "Allah sizin akıllarınızı giderir de deliler gibi olursanız" demek olabilir.

3- Ayet-i celiledeki "Hatm" (mühür vurma), öldürme anlamına da gelebilir ki bu, "Allah sizin kalplerinizi öldürürse" demektir.

4- Âlûsî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, "Mühürleme" ifadesi, "Kulak ve gözlerin alınması" cümlesine tefsir mahiyetinde atfedilmiş olabilir, çünkü kulak ve göz kalp için iki yol mesabesinde olduklarından onların alınması, kalbin anlayış kapısını tamamen kapatacaktır, bu yüzden onların alınması, kalbin mühürlenmesinden önce zikredilmiştir.

Fakat bu görüşe şöyle bir itiraz varid olabilir, idrak edilecek şeyler içersinde kulak ve göze bağlı olmayan hususlar da vardır. Bu yüzden ulemadan bir çoğu, kör ve sağır olarak doğup da teklif çağına ulaşan kişilere imanın vacip olduğuna hükmetmişlerdir.

5- Bundan maksat, Allah-u Tealâ'nın, kulunun, kendi kalbinden manevî anlamda istifade etmesine engel olması da olabilir ki,

(وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ) **"Bilin ki Allah (-u Tealâ) kişi ile kalbi arasına girer."** *(Enfal Sûresi:24 den)* kavl-i şerifi de bu manadadır.

Üstadımız Hacı Ali Haydar Ahishavî *(Kuddise Sırruhu)* Hazretleri bu ayet-i kerimenin kenarına kendi Kur'an-ı Keriminde "Dikkat! Çok dikkat!" yazarak büyük bir inceliğe işaret etmiştir ki, Allah-u Tealâ muradını daha iyi bilir, bu tenbihten anlaşıldığına göre, bilinen uzuvlar bakımından körlük ve sağırlık çok önemli olmayıp, esas felâket, kalp körlüğü ve sağırlığıdır.

Nitekim "Kulakların ve gözlerin alınması" ile ilgili ifade-i celile'den sonra gelen: "Kalplerin mühürlenmesi" körlük ve sağırlığın da manevî olduğuna işaret etmektedir.

Ayet-i celilede geçen: (مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيكُمْ بِهِ) **"Allah (-u Tealâ) dan başka size onu getirecek ilâh kimdir?"** kavl-i şerifindeki (بِهِ) zamirinin mercii hakkında Za'dü'l-Mesîr tefsirinde üç görüş zikredilmiştir.

1- Zamir, Zeccâc'ın görüşüne göre (اَخَذَ) fiiline racidir, buna göre mana: "Allahın sizden aldıklarını, O'ndan başka size getirecek kimdir?" demektir.

2- Ferra'nın beyanına göre, zamir lâfzan zikredilmese de manen anlaşılan "Hüda" (hidayet) e aittir ki mana: "Kulağı, gözü alınan ve kalbi mühürlenen kişiye artık hidayeti Allah-u Tealâ'dan başka kim verebilir?" şeklinde olur, çünkü kulak ve gözün alınıp, kalbin mühürlenmesi, hidayet yollarının kapanmasına sebebiyet verir.

3- Zamir sadece kulağa avdet edip, üzerine atfedilenler de onunla beraber manaya dahil olabilir, bu da Zeccâc'dan nakledilmiştir.

Kurtubî tefsirinde Nakkâş *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, bu ayet-i celilede kulağın gözden önce zikredilmesi bakımından bir nevi üstünlüğüne delâlet vardır ki diğer bazı ayet-i kerimelerde de kulak takdim edilmiştir.

İmam-ı Taberî *(Rahimehullah)* ayet-i celilenin manasını şöyle özetlemiştir:

"Habibim ya Muhammed! Seni yalanlayıp, bana putları eş tutan şu müşriklere söyle ki, eğer Allah kulaklarınızı giderip sizi sağır eder, gözlerinizi alıp sizi kör eder, kalplerinizi de mühürleyip, sizi hiç bir söz ve mana anlamaz hâle getirirse, Allah-u Tealâ'dan başka, O'nun sizden aldığı işitme, görme ve anlama duyularını size geri verebilecek, bu sebeple sizin ona tapmanıza veya sizden bu hâsseleri almaya, dilediği zaman da geri vermeye kâdir olan Rabbinize ibadette ortak katmanıza hak kazanabilecek ilâh kim olabilir?"

Dolayısıyla bu ayet-i celile Allah-u Tealâ tarafından, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, müşriklere karşı huccet talimi (delil öğretme) mahiyetindedir. Şöyle ki Mevlâ Tealâ, Habibine hitaben onlara şu hakikatleri söylemesini emretmiştir.

"Allah-u Tealâ'yı bırakıp da taptıklarınız, sizden bir zarar gidermeye veya size bir menfaat temin etmeye malik olamazlar, bu yüzden de ibadetinize lâyık olamazlar, çünkü sizin kulluğunuza müstahak olan, hiç bir şeye gücü yetmeyen acizler değil, zarar ve menfaat, daraltma ve genişletme, kudret elinde olan ve her dilediğini yapmağa kâdir olan Allah-u Tealâ'dır."

Beğavî, Bahr-i Muhit ve Âlûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen (اُنْظُرْ) **"Bak"** hitabı, özellikle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ait olmakla beraber, hitaba salih (kendisine söz söylenmeğe müsait) olan herkese de şâmil olabilir ki, böylece Mevlâ Tealâ, görebilen herkesi, gördükleri açık ayetlerden tesirlenmeyen kimselerin hâline şaşmaya davet etmiştir.

(كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ) **"Ayetleri nasıl tasrîf ediyoruz"** kavl-i şerifinde geçen ayetlerden ne kastedildiği hakkında iki görüş vardır:

1- Kelbî *(Rahimehullah)* dan rivayet edildiğine göre, Kur'an-ı Kerim ayetleridir ki, bunların mutlak manada bütün ayetler mi? yoksa bu sure-i celilenin evvelinden buraya kadar zikredilenler mi? ya da bu ayet-i celileden az önce geçen ayetler mi? olduğu hakkında kesin bir görüş yoksa da en yakın olan ayet-i kerimelere raci olması daha yakındır.

Çünkü bu yakında, Allah-u Tealâ'nın vücud ve tevhidine (varlık ve birliğine) delâlet eden, terğîb ve terhîb (teşvik ve tehdit) içeren, tenbih ve tezkir (uyarı ve öğüt) mahiyetinde bir çok ayet-i kerimeler geçmiştir.

Bu görüşe göre ayetlerin tasrîfi, peşpeşe getirilmesi, değişik üslûplarla tekrar edilmesi, ibret ve misallerin açıklanması manalarına gelmektedir.

2- Bu ayetlerden maksat, âlemde zuhur eden umumi hadiseler de ola bilir ki, buna göre ayetlerin tasrîfinin manası hakkında bir kaç görüş vardır:

a) İmam-ı Mukatil *(Rahimehullah)* a göre, mana: "Biz onları, kulak, göz ve kalplerinin alınmasıyla ve geçmiş ümmetlere yapılanlarla korkutuyoruz" demektir.

b) İbni Fûrek *(Rahimehullah)*: "Ayetlerin tasrifi; bazen nimet, bazen belâ, bazen teşvik, bazen de tehdit suretinde gelmeleridir." şeklinde bir görüş açıklamıştır.

c) "Biz onlara birliğimizin ve elçimizin doğruluğuna dair delilleri peşpeşe sıralıyor ve darb-ı meseller beyan ediyoruz."

d) "Biz ayetleri, inşâ, ifnâ ve ihlâk (yaratmak, yoketmek) şeklinde yönlendiriyoruz."

Ayet-i celilenin sonundaki: (ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ) **"Sonra onlar yüz çevirirler"** kavl-i şerifindeki (ثُمَّ) edatı, istib'âd (uzak görme) içindir ki buna göre mana: "Onlar, imana yönelmelerini gerektiren bu kadar delillerin kendilerine açıklanmasından sonra, yine de arka verip küfrederler." demektir.

Buna göre (صَدَفَ) fiili, "İraz etti, udûl etti" (Yüz çevirdi, döndü) manalarına gelmektedir ki, İbni Abbas, Hasen, Mücahid, Katade ve Süddî *(Rahimehumullah)* Hazeratı bu görüştedirler.

Dastî *(Rahimehullah)* ın tahricine göre, bir kere Nâfi' ibni Ezrak, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhum)* a: "Ayet-i celilede geçen (يَصْدِفُونَ) fiilinin, 'Hak'tan yüz çevirme' manasına geldiğini araplar bilir mi?" diye sorunca, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* : "Evet! Süfyân ibni Hâris'in:

« عَجِبْتُ لِحُكْمِ اللهِ فِينَا وَقَدْ بَدَا لَهُ صَدْفُنَا عَنْ كُلِّ حَقٍّ مُنَزَّلِ »

'Bizim, indirilen her türlü haktan yüz çevirdiğimiz kendisine, zahir iken, Allah-u Tealâ'nın bizim hakkımızdaki hükmüne şaştım.' sözünü duymadın mı?" diye cevap vermiştir. *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/271)*

Adiyy İbni Rikâ' ın:

« اِذَا ذَكَرْنَ حَدِيثًا قُلْنَ اَحْسَنَهُ وَهُنَّ عَنْ كُلِّ سُوءٍ يُتَّقَىٰ صُدُفُ »

"Onlar bir söz söylerlerken, en güzelini telâffuz ederler,
Sakınılan her kötülüktense, onlar yüz çeviricidirler." sözü de bu manadadır. *(Taberî, 5/195)*

(صَدْفٌ) kelimesinin aslı cânip ve nahiye (taraf ve köşe) anlamına gelmektedir. (صَدْفَةٌ) kelimesi de bunun gibidir, aynı zamanda her yüksek binaya da kullanılır. Nitekim :

« كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ اِذَا مَرَّ بِصَدَفٍ مَائِلٍ اَسْرَعَ الْمَشْىَ »

"Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* yüksek ve meyilli yerlerden geçerken sür'atli yürürdü." *(İbnü'l-Esir, en-Nihaye, 3/17)* şeklinde varid olan haberdeki (صَدَفَ) lâfzı da bu manadadır.

Mutarrif *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١١٦ – عَنْ مُطَرِّفٍ (رضى الله عنه) عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: « مَنْ نَامَ تَحْتَ صَدَفٍ مَائِلٍ وَهُوَ يَنْوِي التَّوَكُّلَ فَلْيَرْمِ نَفْسَهُ مِنْ طَمَارٍ وَهُوَ يَنْوِي التَّوَكُّلَ »

116 - **"Her kim tevekkül'e niyet ederek, yıkılmağa meyilli bir duvar altında uyursa, tevekküle niyet ederek kendisini yüksek bir yerden atsın."** *(İbnü'l-Esir, en-Nihaye, 3/125, Zebîdî,Tâcu'l-Arûs, 12/316)* hadis-i şerifindeki "Sadef" kelimesi de aynı anlamda olup, kişinin, "Tevekkül ettim" diyerek, kendisini bir takım tehlikelere hedef etmemesi gerektiğini ifade etmektedir.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre, bu ayet-i kerimesiyle Mevlâ Tealâ, kullarına, acziyetlerini ve kadîm kudrete karşı daimi olan ihtiyaçlarını öğretmiş ve onları şu kavl-i şerifiyle kendisine karşı gelmelerinden sakındırmıştır:

"Eğer O, size kulak ve göz nimetlerini devam ettirmez ve her an türlü türlü afiyet vesilelerini daim kılmazsa;

O'nun aldığını kim verebilir?

O'nun kaldırdığını kim koyabilir?

O'nun giderdiğini kim geri getirebilir?

O'nun açıkladığını kim reddedebilir?

Hayır! Bütün işlere kudreti yeten ancak Allah-u Tealâ'dır."

Allah-u Tealâ'nın, kulak, göz ve kalp gibi, kullarının uzuvlarında tasarruf sahibi olduğu hakkındaki diğer ayet-i kerimeler:

« خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ وَ عَلٰى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (٧) »

"Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözleri üzerinde de bir çeşit perde vardır ve onlar için büyük bir azap vardır." *(Bakara Sûresi:7)*

« ... وَلَوْشَآءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٢٠) »

"Allah (-u Tealâ) dileseydi onların kulak ve gözlerini giderirdi (sağır ve kör ederdi)**. Şüphesiz ki Allah (-u Tealâ) her şeye hakkıyla gücü yetendir."** *(Bakara Sûresi:20 den)*

« اَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ اَهْلِهَا اَنْ لَوْ نَشَآءُ اَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ (١٠٠) »

Ayet: 46

"Ehli (önceki sahipleri) **nden sonra, yere varis olanlara zahir** (hâlâ şu gerçek belli) **olmadı mı ki: Eğer biz dileseydik onları da günahları sebebiyle musibetlere uğratırdık! Biz onların kalplerini mühürleriz de, artık onlar** (gerçekleri) **işitemezler."** *(A'raf Sûresi:100)*

« ...وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَاَنَّهُ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (٢٤) »

"**Bilin ki! Allah, kişi ile kalbi arasına girer** (kabiliyetine göre insanın kalbini dilediği tarafa çevirir) **ve siz mutlaka O'na haşrolacak** (huzurunda toplanacak) **sınız."** *(Enfal Sûresi:24 den)*

« قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَىَّ مِنَ
الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَىِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللّٰهُ فَقُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ (٣١)
فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلٰلُ فَاَنّٰى تُصْرَفُونَ (٣٢) »

"(Habibim!) **De ki: Gökten ve yerden size kim rızık veriyor? Ya da kulak ve gözlere kim malik** (hakim) **bulunuyor?, Ölüden diriyi kim çıkarıyor, diriden ölüyü kim çıkarıyor?** (Her türlü) **işi kim yönetiyor? 'Allah' diyecekler. De ki: Öyleyse** (O'na asi olmaktan) **sakınmıyor musunuz?**

İşte O, sizin hak (gerçek) **Rabbiniz olan Allah'tır. Artık hak** (tan ayrıldık) **tan sonra sapıklıktan başka ne vardır? O hâlde nasıl** (dalâlete) **döndürülüyorsunuz?"** *(Yûnus Sûresi:31-32)*

« اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ وَ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ (١٠٨) »

"**İşte onlar, Allah** (-u Tealâ) **nın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir ve işte onlar gafillerin tâ kendileridir."** *(Nahl Sûresi:108)*

« ... فَاِنْ يَشَاِ اللّٰهُ يَخْتِمْ عَلٰى قَلْبِكَ ...(٢٤) »

"**Allah dilerse, senin kalbini de mühürler."** *(Şûrâ Sûresi:24 den)*

« اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلٰى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ
وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللّٰهِ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ (٢٣) »

"**Hevasını** (kötü arzusunu) **tanrı edinen ve Allah** (-u Tealâ) **nın** (kendi katındaki) **bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah** (-u Tealâ) **dan sonra kim hidayete eriştirebilir? Hâlâ iyice düşünmeyecek misiniz?"** *(Casiye Suresi:23)*

Ayetlerin tasrifi hakkında diğer ayet-i kerimeler:

« ... اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ (٦٥) »

"Bak anlasınlar diye ayetleri nasıl tasrif ediyor (açıklıyor) **uz!"** *(En'âm Sûresi:65 den)*

« وَكَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (١٠٥) »

"Böylece biz ayetleri geniş geniş açıklıyoruz ki, 'Sen ders almışsın' desinler de, bilen bir kavim için biz onu (Kur'anı) **iyice beyan edelim."** *(En'am Sûresi:105 den)*

« ... كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ (٥٨) »

"İşte biz, şükreden bir kavim için ayetleri böyle açıklıyoruz." *(A'raf Sûresi:58 den)*

« وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ اِلَّا نُفُوراً (٤١) »

"Andolsun ki! Gerçekten biz, onlar iyice düşünsünler (de ibret alsınlar) **diye bu Kur'an'da** (çeşitli ayet ve ikazları) **türlü şekillerde tekrar ettik. Fakat bu, onların** (haktan) **nefret** (kaçıp uzaklaşma) **larından başka bir şey artırmıyor."** *(İsra Sûresi:41)*

« وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَاَبٰى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوراً (٨٩) »

"Kasem olsun ki! Muhakkak biz bu Kur'anda insanlara her türlü misali çeşitli şekillerde anlattık. Yine de insanların çoğu inkârdan başkasını kabullenmediler." *(İsra Sûresi:89)*

« وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلاً (٥٤) »

"Yemin olsun ki! Hakikaten biz bu Kur'anda insanlar için her türlü misali tasrif etmiş(sayıp dökmüş) **üzdür. Fakat tartışması en fazla olan varlık insandır."** *(Kehf Sûresi:54)*

« وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰناً عَرَبِيّاً وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ اَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْراً (١١٣) »

"İşte böylece biz onu arapça bir Kur'an olarak indirdik ve onda ikazları tekrar tekrar açıkladık. Umulur ki onlar (bu sayede günahtan) **korunurlar; yahutta o** (Kur'an) **kendileri için bir ibret ortaya koyar."** *(Tâhâ Sûresi:113)*

« وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرٰى وَصَرَّفْنَا الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (٢٧) »

"Andolsun ki biz çevrenizdeki memleketleri de yok ettik. Belki (doğru yola) **dönerler diye ayetleri tekrar tekrar açıkladık."** *(Ahkaf Sûresi:27)*

Ayet: 47

Mevlâ Tealâ, insanın en kıymetli uzuvlarını alması hâlinde kendisinden başka kimsenin onları geri veremeyeceğini beyandan sonra, türlü türlü azapların gelmesi durumunda da ancak kendisinin bunu giderebileceğini açıklamak suretiyle kâfirleri imana davet etmek üzere şöyle buyuruyor:

قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الظّٰلِمُونَ (٤٧)

KELİME MANASI (47)

(قُلْ) **De ki,** (اَرَاَيْتَ) **gördün mü,** kimi? (كُمْ) **sizi** (söyleyin bana), (اِنْ اَتٰيْ) **eğer gelse,** kime? (كُمْ) **size,** ne? (عَذَابُ اللّٰهِ) **Allahın azabı,** neyle? (بَغْتَةً) **ani bir gelişle,** (اَوْ جَهْرَةً) **yahut aşikâre bir gelişle,** (هَلْ يُهْلَكُ) **helâk edilir mi?** (edilmez), (اِلَّا الْقَوْمُ) **ancak kavm,** öyle kavim ki, (الظّٰلِمُونَ) **zalimler.**

MEALİ ŞERİF

(Habibim) **De ki: "Gördün mü kendinizi** (söyleyin bana)! **Eğer Allah'ın azabı size ansızın veya apaçık gelirse, zalimler olan toplumdan başkası mı helâk edilmiş olur."**

İ Z A H A T

Tefsiri Kebir'de zikredildiğine göre, bir önceki ayet-i celilede geçen delil, kâfirlerin kulaklarını, gözlerini ve kalplerini kapıp almaya tahsis edilmiştir. Bu ayet-i celilede ise her türlü azap hakkında umumi bir ifade kullanılmıştır. Buna göre mana:

"Azap çeşitlerinden hiç birini Allah-u Tealâ'dan başka defedecek, hayır nevilerinden hiç birini de Allah-u Tealâ'dan gayrı celbedecek kimse yoktur. O hâlde bütün ibadet çeşitleri ile kendisine kulluk edilmeye müstahak olan, başkası değil ancak O'nun olması gerekir." demektir.

Bahr-i Muhit tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celile, önce geçen kırkıncı ayet-i kerime ile birlikte üçüncü bir tehdit mahiyetindedir, şöyle ki, ilk olarak kırkıncı ayet-i kerimede, azap ve kıyamet tehdidi yapılmış, ikinci olarak, kırkaltıncı ayet-i kerimede, kulak ve gözlerin alınması ve kalplerin mühürlenmesi ile korkutulmuş, üçüncü olarak bu ayet-i celilede de sadece genel manada azapla tehdit edilmiştir.

Ayet-i celilede geçen: (بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً) **"Ansızın yahut açıktan"** kavl-i şerifi hakkında Kurtubî, Sem'ânî, Semerkandî, Ebussuûd ve Âlûsî tefsirlerinde iki türlü mana verilmiştir.

1- İmam-ı Hasen *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, **"Ansızın"**, geceleyin; **"Açıktan"** ise, gündüzleyin demektir. Nitekim:

« ... اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا ... (٥٠) »

"Ya O'nun azabı geceleyin yahut gündüzün size gelirse (ne yapacaksınız?)" *(Yûnus Sûresi:50 den)* kavl-i şerifinde bu mana açıkça yerini almaktadır. Zaten gece gelen ekseri ani olup, gündüz gelen ise, açık olur.

2- "Ansızın" ifadesi, "Geleceğine dair hiç bir emare ve işaret zuhur etmediği için farkında olmadan" manasına gelmekte, buna mukabil "Açıktan" kavl-i şerifi de, "Bedir muharebesinde olduğu gibi, emâre ve alâmetleri belirdikten sonra, göz göre-göre" demektir ki bu mana İmam-ı Mukatil *(Rahimehullah)* dan nakledilmiştir.

Müfessirlerden bazısı "Ansızın gelen azab" ı, hiç bir alâmet ve i'lâm (nişan ve bildiri) olmaksızın gelenle tefsir etmiş, "Açıkça gelen azab" ı ise, kendisinden önce bir alâmet veya i'lâm bulunanla izah etmişlerdir.

Öncesinde bir alâmet bulunan azaba misal, Âd kavminin helâk edildikleri rüzgardan evvel gördükleri buluttur. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« فَلَمَّا رَاَوْهُ عَارِضاً مُسْتَقْبِلَ اَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هٰذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ اَلِيمٌ (٢٤) تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِاَمْرِ رَبِّهَا فَاَصْبَحُوا لاَيُرَىٰ اِلاَّ مَسَاكِنُهُمْ كَذٰلِكَ نَجْزِى الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ (٢٥) »

"Nihayet onu vadilerine yönelen bir bulut olarak görünce, 'Bu bize yağmur verici bir buluttur' dediler. (Hûd *(Aleyhisselâm)* dedi ki:) **Hayır! O, sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. Bir rüzgârdır ki içinde acı verici bir azap vardır.**

O (rüzgâr), **Rabbisinin emriyle herşeyi helâk edecektir. İşte** (o kasırga gelince) **onlar o hâle geldiler ki, mesken** (evvelce yerleştikleri mahal) **lerinden başka bir şey görülmez oldu. Mücrim kavmi** (suçlu toplumu) **işte biz böyle cezalandırırız."** *(Ahkaf Sûresi:24-25)* ayet-i celilelerinde onların kıssasını anlatmıştır.

Görüldüğü üzere Âd kavmine peygamberleri tarafından, ne zaman helâk edileceklerine dair bir bildiri yapılmadıysa da, azaptan evvel alâmet olmak üzere bir bulut gönderilmiştir. Fakat bazı kavimlere helâk edilecekleri vakit dahi i'lâm edilmiş (bildirilmiş) tir.

Nitekim Salih *(Aleyhisselâm)* ın kavmi buna örnektir, şöyle ki onlara helâklarına üç gün kaldığı peygamberleri tarafından belirtilmiştir. Mevlâ Tealâ bu hususta Salih *(Aleyhisselâm)* ın onlara bildirisini şu ayet-i kerimeleriyle açıklamıştır:

« وَيَا قَوْمِ هٰذِهِ نَاقَةُ اللهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا تَاْكُلْ فِى اَرْضِ اللهِ وَلاَ تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَاْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ (٦٤) فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِى دَارِكُمْ ثَلاَثَةَ اَيَّامٍ ذٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ (٦٥) فَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحاً وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ

يَوْمَئِذٍ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِىُّ الْعَزِيزُ (٦٦) وَاَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوا فِى دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (٦٧) كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا اَلَا اِنَّ ثَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ اَلَا بُعْدًا لِثَمُودَ (٦٨) ﴾

"Ey kavmim! İşte size bir ayet (mucize) **olarak Allah'ın şu dişi devesi! Artık onu bırakın, Allah'ın arzında yesin** (içsin). **Ona bir kötülük dokundurmayın; sonra sizi yakın bir azap yakalar. Fakat onu** (Semud kavmi deveyi) **kestiler. Bunun üzerine** (Salih *(Aleyhisselâm)*) **dedi ki: 'Yurdunuzda üç gün yaşayın** (sonra helâk olacaksınız)**! İşte bu, yalanlanamayan bir tehdittir.'**

Emrimiz gelince, Salih'i ve onunla beraber iman edenleri, bizden bir rahmet (tarafımızdan bir esirgeme) **olarak** (o azaptan) **ve o günün rüsvaylığından kurtardık. Şüphesiz senin Rabbin çok kuvvetlidir, pek izzetlidir. Zulmedenleri de o sayha** (korkunç bir ses) **yakaladı da, yurtlarında dizüstü çöken** (cansız) **kimseler oluverdiler.**

Sanki orada hiç oturmamışlardı. Bilin ki! Şüphesiz Semûd (kavmi) **Rablerini inkâr ettiler. Haberiniz olsun ki! Semûd'a** (Allah'ın rahmetinden) **uzaklık** (verilmiştir)**."** *(Hûd Sûresi:64-68)*

Dolayısıyla tefsirinde bulunduğumuz ayet-i celile, geçmişte zalim kavimlerin helâkini beyanla, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ve O'na inananlara da kurtuluşlarına dair bir müjde içermektedir.

Bundan dolayı Mevlâ Tealâ Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e müminlerle birlikte Mekke'den hicret etme izni vererek, Lût *(Aleyhisselâm)* a ve ehline, Nûh *(Aleyhisselâm)* a ve beraberindekilere yaptığı ikram gibi büyük bir iyilikte bulunmak suretiyle, kendilerini azaptan kurtarmıştır.

Nitekim: (وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ) **"Sen onların içlerinde iken Allah** (-u Tealâ) **onlara azap edecek değildir."** *(Enfal Sûresi:33 den)* kavl-i şerifiyle,

(وَمَا لَهُمْ اَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ) "(Sen aralarından ayrıldıktan sonra) **Allah** (-u Tealâ) **onlara ne diye azap etmesin?"** *(Enfal Sûresi:34 den)* ayet-i celilesi, bu manaya işaret etmektedir.

Ayet-i celilenin başında geçen: (اَرَاَيْتُمْ) "Gördünüz mü?" şeklindeki istihbar (soru) nun müteallâkı (ilgi alanı) **"Zalim kavimden başkası helâk edilir mi?"** cümle-i celilesidir ki, buna göre istifham (soru), takrir (doğruyu söyletmek) içindir ki buna göre mana:

"Habibim! Onlara helâkin kendilerine mahsus olduğunu iyice anlatmak için: 'Hakettiğiniz üzere Allah-u Tealâ 'nın azabı size gelse, söyleyin bana bakayım, bu azapla sizden başkası mı haketmediği hâlde helâk edilecek?' de." şeklindedir ki, onların zulmünü tescil etmek ve küfrü imanın yerine koyarak işledikleri zulümleri yüzünden helâk edildiklerini açıklamak için burada "Siz" yerine, **"Zalimler topluluğu"** ifadesi yer almıştır.

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre burada zulüm, şirk manasındadır. Nitekim Lokman-ı Hakîm, oğluna:

« ... يَا بُنَيَّ لاَ تُشْرِكْ بِاللهِ انَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ (١٣) »

"Ey oğulcağızım! Allah (-u Tealâ) **ya ortak koşma! Şüphesiz ki şirk elbette pek büyük bir zulümdür."** *(Lokman Sûresi:13 den)* buyurmuştur.

Eğer burada "Azap geldiği vakit iyi ile kötü arasında ayırım yapmayacağı bilindiği hâlde: **"Zalim kavimden başkası helâk edilir mi?"** buyrulması ne anlama gelmektedir?" denilirse, buna şöyle cevap verilir:

"Helâk, zahirde, ebrar ve eşrarı (iyilerle kötüleri) ta'mim etse (kaplasa) bile, hakikatte bu azap kötü olan zalimlere tahsis edilmiştir, çünkü iyiler başlarına gelen bu zararlar sebebiyle, Allah-u Tealâ indinde büyük sevaplara ve yüksek derecelere müstehak olurlar. Dolayısıyla onlara gelen bu belâ, görünüşte azap ise de gerçekte büyük saadetleri kazandırmaktadır.

Zalimlere gelince, onların başına belâ gelince dünyayı da, ahireti de birlikte kaybederler, bu yüzden Allah-u Tealâ onları "Helâk olanlar" diye vasfetmiştir. Bu, takva sahibi olan bir mü'minin ister belâ içinde olsun, isterse de nimetler içinde bulunsun daima said(bahtiyar) olduğuna; fasık ve kâfir olan kimsenin de, hâli ve durumu ne kadar farklı bulunursa bulunsun şakî (bedbaht) olduğuna dair bir işaret içermektedir."

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın bu cevabı çok yerinde ve isabetli olup, İbni Asâkir *(Rahimehullah)* ın, Abdi Rabbihi ibni Salih tarikiyle, Urve ibni Ruveymden, onun da Câbir ibni Abdillah el-Ensarî *(Radıyallahu Anhum)* dan naklettiği şu hadis-i şerifler bu manayı açıkça takviye etmektedirler:

١١٧ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَابِرِ الْاَنْصَارِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَكُونُ فِي اُمَّتِي رَجْفَةٌ يَهْلِكُ فِيهَا عَشْرَةُ آلاَفٍ ، عِشْرُونَ اَلْفاً ، ثَلاَثُونَ اَلْفاً ، يَجْعَلُهَا اللهُ تَعَالَىٰ مَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ، وَرَحْمَةً لِلْمُؤْمِنِينَ ، وَعَذَاباً لِلْكَافِرِينَ »

117 - **"Ümmetimde öyle zelzeleler olacaktır ki, o yüzden onbin, yirmibin, otuzbin kişi helâk olacaktır. Allah** (-u Tealâ) **o sarsıntıyı müttakiler için bir mev'iza** (takva sahipleri için bir öğüt), **müminler için bir rahmet** (inananlar için acıma vesilesi), **kâfirler için ise bir azap kılacaktır."** *(İbni Asâkir, İbni Manzur, Muhtasar-u Tarîh-i Dimeşk, No:115, 16/355, Süyûtî, Keşfü's-Salsale an vasfi'z-zelzele, Sh.142, Ali el Müttaki, Kenzü'l-Ummal, No:31414, 11/250)*

١١٨ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَابِرِ الْاَنْصَارِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ اللهُ تَعَالَىٰ: « لَاُرْجِفَنَّ بِعِبَادِي فِي خَيْرِ لَيَالٍ ، فَمَنْ قَبَضْتُهُ فِيهَا كَافِراً كَانَتْ مَنِيَّتُهُ الَّتِي قَدَّرْتُ عَلَيْهِ ، وَمَنْ قَبَضْتُهُ فِيهَا مُؤْمِناً كَانَتْ لَهُ شَهَادَةً »

118 - Cabir ibni Abdillahi'l-Ensarî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i kudsî'de Allah-u Tealâ şöyle buyurmuştur: **"Andolsun ki! Kullarımı en hayırlı gecelerde sallarım. O sarsıntıda kâfir olarak aldığım** (kimse için bu helâk,) **zaten hakkında takdir etmiş olduğum ölümü olur, imanlı olarak aldığım için ise bu** (helâk gibi görünen hadise), **şehadet** (şehitlik vesilesi) **olur."** *(İbni Asâkir, İbni Manzur, Muhtasar-u Tarîh-i Dimeşk, No:115, 16/355, Süyûtî, Keşfü's-Salsale an vasfi'z-zelzele, Sh.142)*

Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şöyle buyurmuştur: "Eğer Allah-u Tealâ size vaadettiği azabı acele gönderirse, hakedenden gayrisinin mi helâka maruz bırakılacağını zannediyor? yahut, azaba müstahak olanın Allah-u Tealâdan başka bir kaçış ve kurtuluş yeri bulacağını mı sanıyorsunuz? Şüphesiz ki bu, zanlar içersinde muhal (düşünülmesi imkânsız) olan bir düşüncedir."

Allah-u Tealâ'nın azabının gece veya gündüz ansızın veya aşikâre olarak gelebileceği hakkında diğer ayet-i kerimeler:

« قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُوْنَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِيْنَ (٤٠) »

"(Habibim) de ki, bana haber verir misiniz: Size Allah'ın azabı gelse veya o kıyamet size geli (p çatı) **verse, Allah'tan başkasına mı dua eder** (yalvarır) **sınız? Eğer** (putlarınızın şefaatçi olduğunu söylemekte) **sadık** (doğru sözlü kimseler) **iseniz** (çağırın onları bakalım)." *(En'am Sûresi: 40)*

« اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰى اَنْ يَّاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا بَيَاتًا وَّهُمْ نَائِمُوْنَ (٩٧) اَوَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰى اَنْ يَّاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا ضُحًى وَّهُمْ يَلْعَبُوْنَ (٩٨) اَفَاَمِنُوْا مَكْرَ اللّٰهِ فَلَا يَاْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُوْنَ (٩٩) »

"Yoksa o karye (memleket) **lerin halkı uyurlarken kendilerine azabımızın geceleyin gelmesinden emin mi oldular? Ya da, o ülkelerin ahalisi oynar** (eğlenir) **lerken kuşluk vakti** (güpe gündüz) **azabımızın kendilerine gelmesinden emin mi oldular?**

Onlar Allah (-u Tealân) **ın mekrinden** (kendilerine süre tanıyarak azaba yaklaştırmasından) **emin mi oldular? Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası Allah** (-u Tealân) **ın mekr** (böyle mühlet vermes) **inden emin olamaz."** *(A'raf Sûresi:97-99)*

« ... فَاَخَذْنٰهُمْ بَغْتَةً وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ (٩٥) »

"Biz onları, kendileri farkına varmadan ansızın yakaladık." *(A'râf Sûresi:95 den)*

« قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُوْنَ (٥٠) »

"(Habibim!) de ki: (Ey müşrikler!) **O** (Allah-u Tealân) **ın** (acele gelmesini istediğiniz) **azabı size geceleyin veya gündüzün gelirse,** (ne yaparsınız?) **mücrimler ondan hangisini** (suçlular azabın hangi çeşidini) **istemekte acele**

ediyorlar? (halbuki azabın hepsi nefreti mucip olup istenmeyen bir şey olduğu için, onlar başlarına belâ gelince bu isteklerindeki hatalarını anlayarak pişman olurlar)." *(Yûnus Sûresi:50)*

« اَفَاَمِنُوا اَنْ تَاْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ اَوْ تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لاَ يَشْعُرُونَ (١٠٧) »

"Allah (-u Tealân) ın azabından bir gâşiye (kuşatıcı bir felâket) kendilerine gelmesinden veya farkında olmadan ansızın kendilerine kıyametin gelmesinden emin mi oldular?" *(Yûsuf Sûresi:107)*

« وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلاَ اَجَلٌ مُسَمًّى لَجَآءَهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَاْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لاَ يَشْعُرُونَ (٥٣) »

"Senden azabı acele (getirmeni) istiyorlar. Eğer ecel-i müsemma (cezalandırılmaları için önceden tayin edilmiş bir vade) olmasaydı, elbette azap onlara (çoktan) gelmişti. Fakat onlar farkında değilken, o ansızın kendilerine geliverecektir." *(Ankebût Sûresi:53)*

Helâkin ancak zalim kavimlere tahsis edileceği:

« وَلَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ (١١٣) »

"Andolsun ki onlara kendilerinden bir peygamber geldi de onu yalanladılar. Azap onları zulmedici oldukları hâlde yakalayıverdi." *(Nahl Sûresi:113)*

« ... وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرٰى اِلاَّ وَاَهْلُهَا ظَالِمُونَ (٥٩) »

"Zaten biz, ancak halkı zalim olan memleketlerden başkasını helâk ediciler olmamışızdır." *(Kasas Sûresi:59 dan)*

« ... فَهَلْ يُهْلَكُ اِلاَّ الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ (٣٥) »

"Fasık kavim (yoldan çıkmış topluluklar) dan başkası helâk edilir mi hiç?" *(Ahkaf Sûresi:35 den)*

Ayet: 48

Mevlâ Tealâ, enbiya-i izam'a (büyük peygamberlere) itiraz eden kâfirlerin hâllerini beyan ettikten sonra, rusül-ü kiram (kıymetli elçiler) in vazifelerini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلاَّ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ فَمَنْ اٰمَنَ وَاَصْلَحَ فَلاَخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَهُمْ يَحْزَنُونَ (٤٨)

KELİME MANASI (48)

(وَمَا نُرْسِلُ) **Biz göndermeyiz,** kimi? (الْمُرْسَلِينَ) **peygamberleri,** (اِلاَّ مُبَشِّرِينَ) **ancak müjdeliyiciler oldukları hâlde,** daha? (وَمُنْذِرِينَ) **korkutucular oldukları hâlde** (göndeririz), (فَمَنْ) **artık her kim,** (اٰمَنَ) **iman ederse,** daha? (وَاَصْلَحَ) **ıslâh ederse** (kendisini düzeltirse), (فَلاَخَوْفٌ) **hiç bir korku yoktur,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onların üzerine,** (وَلاَهُمْ) **ancak onlar olmazlar,** nedir olmazlar? (يَحْزَنُونَ) **mahzun olur.**

MEALİ ŞERİF

Biz peygamberleri, (inananları) **müjdeleyiciler,** (inkâr edenleri) **korkutucular olmaktan başka** (hâl ve sıfatlarla) **göndermeyiz. O halde kim** (inanılması gereken şeylere) **iman eder ve** (düzeltilmesi gereken şeyleri) **düzeltirse, artık onlar üzerine hiçbir korku yoktur ve ancak onlar mahzun olmazlar.**

İ Z A H A T

Tefsiri Kebir'de zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ önce geçen ayet-i kerimelerde, kâfirlerin: (لَوْلاَ نُزِّلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهِ) **"O peygamberin üzerine Rabbinden bir ayet** (mucize) **indirilmeli değil miydi? "** *(En'am Sûresi:37 den)* dediklerini nakletmiş ve onlara cevap olarak geride geçen bir çok reddiyeler zikretmiş, peşisıra da bu ayet-i celileyi getirmiştir ki, bundan maksadı şu hakikati ortaya koymaktır:

Nebilerle resüllerin gönderiliş gayesi, iman edip itaat edenleri Allah-u Tealâ'nın rahmetiyle müjdelemeleri, inkâr edip isyan edenleri de Allah-u Tealâ'nın azabı ile korkutmalarıdır.

Onların, kendi başlarına ayet açıklamaya ve mucize göstermeye güçleri yoktur. Bilakis bu, Allah-u Tealâ'nın meşî'etine, kelimesine ve hikmetine müfevvaz (O'nun dilemesine ve hikmetli buyruğuna ısmarlanmış) tır.

İşte bu manada Mevlâ Tealâ: **"Biz resülleri mübeşşir ve münzirler olarak göndeririz. Artık kim iman edip ıslah ederse, onlar için hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olacak değillerdir."** buyurmuştur ki bu:

"Peygamberler, Allah-u Tealâ'ya itaat edenleri mükafatlarla müjdeleyip, isyan edenleri de ilâhî ceza ile korkutan kimselerdir, artık kim onların sözlerini kabul edip de, kalp işi olan imanı kazanır ve beden ameli olan ıslahı

tahsil eder (güzel hâl ve işleri yerine getirir) se, işte onlar için iki cihanda hiçbir korku yoktur ve onlar hiçbir zaman üzülmeyeceklerdir." demektir.

Ebussuûd Efendi *(Rahimehullah)* burada: "Biz peygamberleri ancak dünyevî veya uhrevî faydalı ve zararlı şeyleri, haber verdikleri konuların meydana gelmesinde hiçbir etkileri olmaksızın, sadece ümmetlerine bildirsinler için göndermişizdir." şeklinde mana vererek büyük bir inceliğe işaret etmiştir, şöyle ki:

Burada kasr'ın medarı yani resullerin gönderiliş gayesinin, müjdeleme ve korkutma vazifelerine tahsis edilmesi, görevlerinin sadece açıklamaktan ibaret olduğunu ve bu sırada Allah-u Tealâ'nın izni bulunmadan kendiliklerinden mucize göstermeğe güçleri olmadığını açıklamak içindir. Yoksa bu tahsis, peygamberlerin şeriatları izah, helâl ve harama dair hükümleri beyan etme gibi diğer risalet vazifelerinin (elçilik görevlerinin) bulunmadığı anlamına gelmez.

Übeyy ibni Kaab *(Radıyallahu Anh)* :

« كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ (٢١٣) »

"İnsanlar, tek bir ümmetti, bunun üzerine Allah-u Tealâ müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdi." *(Bakara Sûresi:213 den)* ayet-i celilesini,

« كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا فَبَعَثَ اللهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ »

"İnsanlar (aynı inanç ve amel üzere bulunan) **tek bir ümmet iken, ihtilâf etmeleri üzerine, Allah** (-u Tealâ) **müjdeleyici ve korkutucu olmak üzere nebiler gönderdi."** şeklinde okuyarak: "Allah-u Tealâ, ancak ümmetlerin ihtilâfa düştükleri zamanlarda resüller göndermiş ve kitaplar indirmiştir." diye bir görüş ileri sürmüştür. *(İbni Ebî Hâtim, No:7315, 4/1295)*

Ayet-i celilede geçen: "Mübeşşirler" ifade-i celilesine, başta İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* olmak üzere bir çok müfessirler: "Cennet ve sevapla müjdeleyiciler" manasını vermişlerse de, Kurtubî tefsirinde İmam-ı Hasen *(Rahimehullah)* dan naklen: "Dünyada rızık genişliği ile, ahirette ise sevapla tebşir ediciler" şeklinde bir mana zikredilmiş, buna delil olarak da:

« وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرىٰ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ... (٩٦) »

"Eğer karyeler ehli iman edip, takva sahibi olsaydılar, elbette üzerlerine gökten ve yerden bereket (kapı) **lar** (ını) **açardık."** *(A'raf Sûresi:96 dan)* ayet-i celilesi getirilmiştir.

Ayet-i celilede geçen: (فَمَنْ اٰمَنَ وَاَصْلَحَ) **"İman edip, ıslah ederse"** cümle-i celilesine bir kaç türlü mana verilmiştir:

1- Katâde *(Radıyallahu Anh)* ın beyanına göre: "Allah ile arasını düzeltirse" demektir.

2- Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre: "İman, kalbini düzeltmek, ıslah ise bedenî amellerini düzeltmek" anlamındadır.

3- Semerkandî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre: "İman, resülleri tasdik, ıslah ise, imandan sonra ameli sırf Allah-u Tealâ'nın rızası için halis yapmak'tan ibarettir.

4- Kurtubî *(Rahimehullah)* ın beyanına göreyse: "Islah" günahları tümüyle terketmektir.

5- Islah fiilinin manası, "Salâh işi yapmak" demektir ki bu, bütün emir ve yasaklarında Allah-u Tealâ'ya itaattan ibarettir, çünkü Allah-u Tealâ gönderdiği şeriatla, ancak insanları ıslah etmeyi kastetmiştir. Nitekim Şuayb *(Aleyhisselâm)* ın: (اِنْ اُرِيدُ اِلاَّ الْاِصْلاَحَ مَا اسْتَطَعْتُ) **"Ben ancak gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum."** *(Hûd Sûresi:88 den)* kavl-i şerifi bu manadadır.

(فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ) **"Onlar için hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olacak değillerdir."** kavl-i şerifine bir kaç türlü mana verilmiştir:

1- Taberî ve İbni Kesir tefsirlerinde beyan edildiği üzere:

(فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ) **"Onlara korku yoktur."** kavl-i şerifi, "Önlerindeki müstakbel zamana nisbetle, yaşayacakları dünya hayatında ve ahirette Rablerinin huzuruna vardıklarında onlara, Allah-u Tealâ'nın, düşmanları ve masiyet ehli için hazırladığı, ikabından ve azabından endişelenmelerini gerektiren bir korku hâli olmayacaktır." manasında olup,

(وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ) **"Onlar mahzun da olmayacaklardır"** cümle-i celilesi ise, "Dünyada arkalarına bıraktıkları mal, evlâd, eş ve dost hususunda da Allah-u Tealâ onların velisi ve ayrıldıkları şeylerin koruyucusu olduğundan, onları üzecek bir şey olmayacaktır." anlamına gelmektedir.

2- Semerkandî tefsirinde zikredildiği üzere, mana: "Onlara kıyametin şiddetlerinden bir korku yoktur, sırat'tan geçerken de onlar mahzun olmayacaklardır." demektir.

3- Beğavî tefsirinde verilen mana ise: "Cehennem ehli korkarken onlar korkmayacak, onlar üzülürken bunlar mahzun olmayacaklardır." şeklindedir. Nitekim: (لاَيَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْاَكْبَرُ) **"O en büyük korku onları üzmez."** *(Enbiya Sûresi:103 den)* kavl-i şerifi müfessirlerce, "Cehennemdekilerin feryadı" olarak tefsir edilmiştir.

4- Müminlerden nefyedilen korku ve üzüntünün her ikisi, dünya itibarıyla da düşünülebilir, zira inananlar, dünya hayatında ne kadar üzüntü ve korkularla karşılaşsalar da, müşrikler gibi korkmaz ve üzülmezler.

Çünkü Allah-u Tealâ onları nimet anında şükre, belâ anında da sabır ve teslimiyete irşad buyurduğu için başlarına gelen musibetlere karşı sabreder ve Allah indinde ecir talebederler. Nitekim:

« مَا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْاَرْضِ وَلاَ فِى اَنْفُسِكُمْ اِلاَّ فِى كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ (٢٢) لِكَيْلاَ تَاْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلاَ تَفْرَحُوا بِمَا اٰتٰيكُمْ وَاللّٰهُ لاَ يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ (٢٣) »

"(Gerek) **yerde,** (gerekse) **nefislerinizde isabet eden** (vuku bulan) **her hangi bir musibet yoktur ki, biz onu** (o canlarınızı) **yaratmadan önce bir kitapta** (Levh-i Mehfuz'da yazılmış) **olmasın. Şüphesiz ki bu, Allah** (-u Tealây) **a göre çok kolaydır.**

(Allah bunu) **elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve size verdikleriyle şımarmayasınız diye** (ezelde yazıp, size de kitapları vasıtasıyla bildirmiştir). **Allah** (-u Tealâ) **çok böbürlenen hiçbir kibirliyi sevmez."** *(Hadîd Sûresi:22-23)* ayet-i celileleri, bu hakikatleri en açık bir dille beyan etmektedirler.

Resullerin gönderiliş gayelerini açıklayan diğer ayet-i kerimeler:

« رُسُلاً مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللهُ عَزِيزاً حَكِيماً (١٦٥) »

Peygamberleri, (iman edip itaat edenleri cennet ve sevapla) **müjdeleyiciler,** (inkâr edip, isyan edenleri cehennem ve azapla) **korkutucular olarak** (gönderdik). **Tâ ki peygamberler** (gönderilip onlar vasıtasıyla şeriat duyurulduk) **dan sonra, insanların Allah'a karşı bir huccet** (özür diye ileri sürebilecekleri bir bahane) **leri olmasın. Allah** (inkârdan dolayı azabetmekte) **mutlak galiptir,** (resulleri göndermekte) **yegâne hikmet sahibidir."** *(Nisa Sûresi:165)*

« وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلاَّ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ... (٥٦) »

"Biz resülleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz." *(Kehf Sûresi:56 dan)*

İman edip, tevbe ve ıslah edenlere müjdeler:

« اِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَاُولَئِكَ اَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (١٦٠) »

"Ancak (gizlenmek, inanmamak vesair tevbe edilmesi lazım gelen şeylerden) **tevbe edip** (kötü hallerini) **düzeltenler ve** (gizlediklerini) **iyice açıklayanlar müstesna. Artık ben onların tevbelerini kabul ederim ve ben Tevvab** (bana dönenlerin tevbelerini kabul eden) **im, Rahîm** (ziyade esirgeyen) **im."** *(Bakara Suresi:160)*

« اِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا فَاِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٨٩) »

"Ancak bundan sonra tevbe edip, (nefislerini) **ıslâh edenler müstesna. Çünkü şüphesiz Allah** (-u Tealâ), **Gafur** (kusurları son derece örten), **Rahim** (çok esirgeyen) **dir."** *(Âli Imran Suresi:89)*

« اِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللهِ وَاَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلهِ فَاُولٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللهُ الْمُؤْمِنِينَ اَجْراً عَظِيماً (١٤٦) »

Ayet: 48

"Ancak tövbe edip, (hâllerini) düzeltenler, Allah'a sımsıkı sarılıp, din (ibadet)lerini yalnız Allah için yapanlar, (münafıkların kötü hâllerinden) müstesna (dırlar). İşte bunlar o (gerçek) müminlerle beraberdirler ve Allah, o müminlere yakında pek büyük bir mükâfat verecektir. " *(Nisa Sûresi:146)*

« فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٣٩) »

"Her kim o zulmünden (hırsızlıktan ibaret olan bu haksız davranışından) **sonra tövbe eder** (Allah'a döner) **ve** (kendini) **düzeltirse, şüphesiz ki Allah onun tövbesini kabul eder. Muhakkak Allah çok bağışlayıcıdır, ziyade acıyıcıdır."** *(Maide Suresi:39)*

« وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٥٤) »

"Ayetlerimize inananlar sana geldiğinde (onlara) **de ki: Selâm** (olsun) **size! Rabbiniz kendisi üzerine** (şu) **rahmeti yazdı: İçinizden kim bilmeyerek bir kötülük yapar, sonra ardından tövbe edip de ıslah eder** (kendini düzeltir) **se, şüphesiz ki O** (Allah-u Tealâ, tövbe edenlerin günahlarını) **zi yade bağışlayıcıdır,** (kullarına) **çok acıyıcıdır."** *(En'âm Suresi:54)*

« يَا بَنِي آدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي فَمَنِ اتَّقَىٰ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (٣٥) »

"Ey Âdemoğulları! Size kendi içinizden ayetlerimi anlatacak peygamberler gelir de, kim (onlara karşı gelmekten) **sakınır ve ıslah eder** (kendini düzeltir) **se, artık onlara hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır."** *(Â'raf Sûresi:35)*

« ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (١١٩) »

"Sonra şüphesiz senin Rabbin, cehalet sebebiyle kötülük yapıp da sonra bunun ardından tevbe edip ıslah eden (kötü hâlini düzelten) **leri** (bağışlayacaktır). **Şüphesiz senin Rabbin o** (tevbeleri) **nden sonra elbette çok mağfiret eden, pek esirgeyendir."** *(Nahl Sûresi:119)*

« إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٥) »

"Ancak bundan (attıkları iftiradan) **sonra tevbe edip ıslah eden** (hâllerini düzelten) **ler müstesnadır. Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **çok bağışlayan ve ziyade acıyandır."** *(Nûr Sûresi:5)*

Mevlâ Tealâ, peygamberlerini ne büyük vazifelerle gönderdiğini ve onlara inananların saadetlerini beyandan sonra, inkârcılarının felâketlerini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ (٤٩)

KELİME MANASI (49)

(وَالَّذِينَ) **O kimseler ki,** (كَذَّبُوا) **yalanladılar,** neyi? (بِآيَاتِنَا) **bizim ayetlerimizi,** (يَمَسُّ) **dokunacaktır,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne? (الْعَذَابُ) **azap,** ne sebebiyle? (بِمَا كَانُوا) **olmaları sebebiyle,** nedir olmaları? (يَفْسُقُونَ) **fasık olur** (yoldan çıkar).

MEALİ ŞERİF

Ayetlerimizi yalanlayanlar (a gelince), **onlara da, yoldan çıkmalarından dolayı azap dokunacaktır.**

İ Z A H A T

Kurtubî'nin beyanına göre, **"Ayetlerimiz"** ifadesinden ne kastedildiği hakkında üç görüş bulunmaktadır:

1- Kur'an-ı Kerimin ayetleridir.

2- Mucizelerdir.

3- Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* dir.

Tefsir-i Kebîr'in beyanına göre, arapçada **"Mess"** kelimesi, arada her hangi bir şey bulunmaksızın iki şeyin bir birine temas etmesi ve dokunması manasına gelir.

Fahrurrazî, Sâvî ve Ruhu'l-Beyan tefsirlerinde zikredildiğine göre, **"Fısk"**, tümüyle veya bir kısmı ile Allah-u Tealâ'ya itaattan huruç (çıkma) anlamına gelmektedir ki buna göre, her kâfir, Allah-u Tealâ'ya itaattan tümüyle ayrıldığı için mutlaka fasık durumundadır, fakat her fasık kâfir demek değildir.

Mehâimî tefsirinde bu ayet-i celileye şöyle mana verilmiştir: "Bizim inkârdan caydırıcı ayetlerimizi yalanlayıp da iman etmeyen ve o ayetlere inanarak amellerini ve huylarını düzeltmeyen kimselere, azap rastgele değil, uyarılmalarından sonra, imanı ve salih amelleri terketmek suretiyle Allah-u Tealâ'nın emrinden çıkmaları sebebiyle yapışacaktır."

Mutezile fırkası, bu ayet-i celilede Allah-u Tealâ'nın, kâfirlerin azabını, fasıklık şartına bağlamasından yola çıkarak, her fasık (günahkâr) ın da bu hükme dahil olduğunu ileri sürmüşlerse de, ehli sünnet bunu, şu beyanlarıyla reddetmiştir: "Bu görüş, ayet-i celiledeki azap tehdidinin, Allah-u Tealâ'nın ayetlerini yalanlayanlara tahsis edilmesine zıt düşmektedir ki bu da, Allah-u Tealâ'nın ayetlerini tekzib etmeyen kimselerin, bu cezaya dahil olmadığını göstermektedir.

Hatta bu ayet-i celile, bu va'îd-i ilâhi'nin, kâfirlerin küfürde ısrarları anlamına gelen fasıklıkları şartına bağlanmış olmasını gerektirirken, hiç Allah-u Tealâ'yı tanıyan, O'nun birliğini, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamberliğini ve ahireti kabul eden kimselerin fıskı (günahı) nın, bütün bunları inkâr edenlerin fıskına müsavi (denk) olduğunu söylemek mümkün müdür?"

Nitekim Zâdü'l-Mesîr tefsirinde nakledildiği üzere, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın, ayet-i celilede geçen **"Fısk"** ifadesine, "Küfür" (inkâr) manasını vermesi de, ehli sünnetin görüşünün doğruluğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bu ayet-i celilelerde büyük bir terğîb ve terhîb (iman ve ıslah-ı nefse teşvik ve inkârdan korkutma) bulunmaktadır. Kudsî kelimelerde Mevlâ Tealâ:

« يَا ابْنَ آدَمَ لاَ تَأْمَنْ مَكْرِى حَتّٰى تَجُوزَ عَلَى الصِّرَاطِ »

"Ey Âdemoğlu! Sıratı geçmedikçe azabımdan emin olma." buyurmaktadır. *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan, 3/33)*

Rivayete göre, Allah-u Tealâ bir kere İbrahim *(Aleyhisselâm)* a: **"Ey İbrahim! Sende gördüğüm bu şiddetli korkunun sebebi nedir?"** diye sorunca, Onun: "Ya Rabbi! Ben nasıl korkmam ki, babam Âdem'in makamı manen sana çok yakın iken, sen onu kudret elinle yaratıp, ruhundan ona üflemiş ve meleklere ona secde etmelerini emretmiş olduğun hâlde, bir isyanı sebebiyle onu civarı (cennetteki manevî komşuluğu) ndan çıkarttın." şeklinde cevap vermesi üzerine, Mevlâ Tealâ:

« يَا اِبْرَاهِيمُ اَمَا عَرَفْتَ اَنَّ مَعْصِيَةَ الْحَبِيبِ عَلَى الْحَبِيبِ شَدِيدَةٌ »

"Ey İbrahim! Sen dostun, dosta karşı gelmesinin, sevgiliye çok ağır geleceğini bilmez misin?" diye mukabelede bulunmuştur. *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan, 3/33)*

Malik ibni Dînar *(Kuddise Sırruhu)* şöyle anlatıyor: Bir kere Basra sahrasına girdiğimde, mecnûn Sa'dûn ile karşılaştım, ona:

"Hâlin nasıl?" diye sorunca, bana: "Ey Malik! Hazırlıksız ve azıksız uzak bir yolculuğa niyet ederek akşamlayıp sabahlayan ve kullar arasında adaletle hükmedecek bir Rabbin huzuruna çıkacak kişinin hâli nasıl olur?" dedi ve şiddetle ağlamaya başladı. Bunun üzerine ben, ona ağlamasının sebebini sorunca:

"Vallahi! Ne dünyaya düşkünlüğümden, ne de ölmek ve çürümekten korktuğumdan ağlamadım velâkin güzel amel işlemeden ömrümden geçen bir güne ağladım. Vallahi! Beni ağlatan azığımın azlığı, önümdeki tehlikeli geçitlerin uzaklığıdır, ondan sonra da cennete mi, cehenneme mi gideceğimi bilmiyorum." diye cevap verdi.

Ben onun bu hikmetli sözlerini işitince: "İnsanlar senin deli olduğunu sanıyorlar." dedim. O da: "Bende hiçbir cinnet hâli yoktur velâkin Mevlâmın sevgisi kalbime ve içimdeki uzuvlarıma karıştı, etim, kanım ve kemiklerimin arasında aktı." dedi.

Bu kıssadan da anlaşılacağı üzere insan, Allah-u Tealâ'ya muhalefetten son derece sakınmalı ve gazabından korkmalıdır. Fakat kul kusursuz olmayacağına göre, her hangi bir zelle vuku bulması hâlinde akıllı kişi hemen tevbe istiğfara koşarak Melik-i Kahhâr'ın azabından kurtulmalıdır.

Nitekim Mevlâ Tealâ, bir önceki ayet-i celilede: (فَمَنْ اٰمَنَ وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ) **"Her kim iman edip ıslah ederse, onlar üzerine hiçbir korku yoktur."** buyurarak, işlenen günahlara karşı, tevbe ve istiğfar ile nefsi ıslahta bulunmanın lüzumuna dikkat çekmiştir.

Rivayete göre, melekler bir kulun günahlarını semaya çıkartıp, Levh-i Mahfuz'a arzettiklerinde, onların yerinde sevaplar bulunca, yüzleri üzere düşerek(secdeye kapanarak): "Ey Rabbimiz! Sen biliyorsun ki, biz bu kişinin yaptıklarından başkasını yazmadık." demeleri üzerine, Mevlâ Tealâ:

« صَدَقْتُمْ وَلٰكِنَّ عَبْدِى نَدِمَ عَلٰى خَطِيئَتِهِ وَاسْتَشْفَعَ اِلَىَّ بِدَمْعَتِهِ فَغَفَرْتُ ذَنْبَهُ وَجُدْتُ عَلَيْهِ بِالْكَرَمِ وَاَنَا اَكْرَمُ الْاَكْرَمِينَ »

"Doğru söylediniz! Velâkin kulum hatasına nadim oldu, affı için gözyaşını araya koydu, ben de onun günahını affettim ve keremimle ona lutfettim, ben Ekremü'l-ekremîn (iyilerin en iyisiy) **im."** buyurur. *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan, 3/33)*

Demek ki iman etmek, amelleri ıslah etmek ve hatalara nadim olup istiğfar etmek, dünya ve ahirette kurtuluşun yegâne sebebidir.

Ayetleri yalanlayanların cezasını beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

« وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (٣٩) »

"İnkâr edip, ayetlerimizi yalanlayanlar (a gelince), **işte onlar o ateşin ashabıdır, onlar orada ebedî kalıcıdırlar."** *(Bakara Sûresi:39)*

« وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ (١٠) »

"Kâfir olan ve bizim ayetlerimizi yalanlayanlar (a gelince), **işte onlar cehennem ashabıdırlar** (cehennemliklerdir)." *(Maide Suresi: 10)*

« وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ (٨٦) »

"Kâfir olan ve bizim ayetlerimizi yalanlayanlar (a gelince), **işte onlar cehennemin ashabı** (ayrılmaz adamları) **dırlar."** *(Maide Suresi: 86)*

« وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (٣٦) »

Ayet: 49

"Ayetlerimizi yalanlayanlar ve onlar (a inanmak) **dan büyüklenenler** (var ya), **işte onlar o ateşin ehli** (cehennem halkı) **dırlar. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar."** *(A'raf Sûresi:36)*

« وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ (٥٧) »

"İnkâr edip ayetlerimizi yalanlayanlar (a gelince), **işte onlar** (var ya) **onlar için alçaltıcı bir azap vardır."** *(Hac Sûresi:57)*

« وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَآئِ الْاٰخِرَةِ فَاُولٰٓئِكَ فِى الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ (١٦) »

"Amma kâfir olup, bizim ayetlerimizi ve ahiret likâ (buluşma) **sını yalan sayanlar ise, işte onlar azapta ihzar edilmiş** (yakalanıp getirilmiş) **lerdir."** *(Rûm Sûresi:16)*

« ... وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ (١٩) »

"Kâfir olup da bizim ayetlerimizi tekzib edenler, işte onlar cahîm'in ashabı (cehennemin adamları) **dır."** *(Hadîd Sûresi:19 dan)*

« وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (١٠) »

"İnkâr eden ve ayetlerimizi yalanlayanlar (a gelince) **, işte onlar içinde ebedî kalıcı oldukları hâlde cehennem ehlidirler ve** (orası) **ne kötü gidilecek yerdir! "** *(Tegâbûn Sûresi:10)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kâfirleri azapla tehdit etmesi neticesinde, alay ve istihza yoluyla ondan acele azap getirmesini istemelerine karşılık, Mevlâ Tealâ, onlara ne şekilde cevap vermesi gerektiğini beyan etmek üzere Habibine şöyle emir buyuruyor:

قُلْ لاَ اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِى خَزَائِنُ اللّٰهِ وَلاَ اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلاَ اَقُولُ لَكُمْ اِنِّى مَلَكٌ اِنْ اَتَّبِعُ اِلاَّ مَايُوحىٰ اِلَىَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الْاَعْمىٰ وَالْبَصِيرُ اَفَلاَ تَتَفَكَّرُونَ (٥٠)

KELİME MANASI (50)

(قُلْ) **Habibim de ki,** (لاَ اَقُولُ) **ben demiyorum,** kime? (لَكُمْ) **size,** (عِنْدِى) **benim yanımdadır,** ne? (خَزَائِنُ اللّٰهِ) **Allah'ın hazineleri,** (وَلاَ اَعْلَمُ) **ve demiyorum ki ben bilirim,** neyi? (الْغَيْبَ) **gaybı,** bu manaya göre (لاَ اَعْلَمُ) cümlesi (عِنْدِى خَزَائِنُ اللّٰهِ) cümlesinin mahalli üzerine atfedilmiş olduğundan, bu cümle de kavlin mekuludür. Dolayısıyla burada (لاَ) ile (اَعْلَمُ) arasında bir kavl takdir edilmiştir ki, buna göre mana: "Ben, 'Gaybı biliyorum' diye bir iddiada bulunmam" demektir. Eğer bu takdir yapılmazsa (لاَ) nefyi te'kid için ziyade edilmiş olarak kabul edilir, (وَلاَ اَقُولُ) **ve ben demem,** kime? (لَكُمْ) **size,** (اِنِّى) **muhakkak ben,** kimim? (مَلَكٌ) **bir meleğim,** (اِنْ اَتَّبِعُ) **ben tâbi olmam,** (اِلاَّ مَا) **ancak o şeye** (uyarım) **ki,** (يُوحىٰ) **vahyoluyor,** kime? (اِلَىَّ) **bana,** (قُلْ) **de ki,** (هَلْ يَسْتَوِى) **bir olur mu?** kim? (الْاَعْمىٰ) **kör,** daha? (وَالْبَصِيرُ) **gören,** (اَفَلاَ تَتَفَكَّرُونَ) (bu hak sözü işitip de) **hâlâ düşünmez misiniz?**

MEALİ ŞERİF

De ki: "Ben size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır." demiyorum, ben gaybı bilmem, size "Ben bir meleğim" de demiyorum, ben sadece bana vahyolunana uyarım. De ki: "Körle gören hiç bir olur mu, hâlâ düşünmez misiniz"

İ Z A H A T

Tefsir-i Kebîr'de beyan edildiği üzere, bu ayet-i celile de, bu sûrenin otuzyedinci ayet-i celilesinde geçen, kâfirlerin mucize isteklerine karşı söylenilecek cevapların devamındandır.

Buna göre Mevlâ Tealâ, Habibinin o kâfirlere: "Ben ancak bir müjdeci ve korkutucu olarak gönderildim. Benim Allah-u Tealâ'ya karşı kendi kendime bir hüküm vermeye hakkım yoktur." demesini ve kendisinde şu üç sıfatın bulunmadığını belirtmesini emretmiştir.

1- (لاَ اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِى خَزَائِنُ اللّٰهِ) **"Benim yanımda Allah (-u Tealâ) nın hazineleri var demiyorum."** ifadesinin belirttiği husustur ki, bu ayet-i celilenin iniş sebebi hakkında üç görüş belirtilmiştir:

Ayet: 50

a) Zadü'l-Mesîr tefsirinde Ebû Salih'in, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhum)* dan nakline göre, bu ayet-i celile, Mekke ehlinin: "Ya Muhammed! Allah sana bir hazine indirseydi de, onunla ihtiyaçlarını giderseydin, çünkü sen muhtaç bir fakirsin, ya da kendisinden yiyeceğin bir bostanın olsaydı, zira sen aç kalıyorsun." demeleri üzerine inmiştir.

b) Fahrurrâzî ve Hâzin'in beyanları vechile, ayet-i celile müşriklerin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: "Eğer sen Allah tarafından bir resül isen, O'ndan bizim geçimimizi genişletmesini ve fakirliğimizi gidermesini iste." demeleri üzerine nazil olmuştur ki, bu iki sebeb-i nüzül'e göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e:

(وَلاَ اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِى خَزَائِنُ اللهِ) **"Onlara de ki: Size Allah'ın hazinelerinin yanımda olduğunu söylemiyorum."** şeklinde varid olan hıtab-ı ilâhî: "Allah mülkü dilediğine verir, O, dilediğini azîz, dilediğini ise zelîl kılar. Bütün hayırlar benim elimde değil, O'nun kudret elindedir." demesi anlamına gelmektedir.

c) İmamı Mukatil *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kâfirleri azapla korkutunca onlar: "Bu ne zaman olacak?" demeleri üzerine Mevlâ Tealâ, Habibine: "Ben size azap hazinelerinin anahtarları yanımdadır demiyorum" şeklinde kâfirlere cevap vermesini emretmiştir.

Bahr–i Muhit tefsirinde belirtildiği üzere "Allah-u Tealâ'nın hazineleri", zikredilen üç manadan her biri anlamına gelebileceği gibi, mecmû'u olarak da düşünülebilir, nitekim: (وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاَّ عِنْدَنَا خَزَآئِنُهُ) **"Herşeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır."** *(Hicr Sûresi:21 den)* kavl-i şerifi, bütün hazinelere delâlet etmektedir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde bu ayet-i celileye özetle şu mana verilmiştir: "Habibim! Senden uygunsuz isteklerde bulunan o kâfirlere de ki: Ben Allah-u Tealâ'nın kudretiyle yarattığı hazinelerin bana ısmarlanmış olup, onlar hakkında müstakil olarak dilediğim şekilde tasarrufa sahip olduğumu iddia etmiyorum ki, benden, kâh mucizeler indirmek, kâh azap göndermek veya dağları altına çevirmek gibi şanıma yakışmayan şeyler istemeğe kalkıyorsunuz."

"Hazâin", hazine kelimesinin cemisidir ki bu da, "Mahzûne" (gizlenmiş şey) manasındadır. Bir şeyin, ellerin ulaşamayacağı şekilde gizlendiği yerin ismi olan "Hizane" kelimesinin cemisi olması da caizdir.

Haddâdî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Allah-u Tealâ'nın hazineleri, kulların hazinelerine benzemez. Çünkü kulların yanındakiler, Allah-u Tealâ'nın yaratıp onlara emanet etmiş olduğu şeylerden ibarettir, Allah-u Tealâ'nın hazineleri ise, kendi tekvin ve icadı olmaksızın var olamayan makdûrâtı (kudretinin taallûk ettiği şeyler) dir.

2- Ayet-i celiledeki: **"Ben gaybı bilmem."** cümle-i celilesinin belirttiği husustur ki bu da, kâfirlerin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e:

"Eğer sen Allah-u Tealâ tarafından gönderilmiş bir resül isen, faydalı olan şeyleri elde edip, zararlıları savuşturmaya hazırlıklı olalım için mutlaka bize gelecekte olan şeyleri bildirmen lâzımdır." demeleri üzerine, onlara karşılık mahiyetinde söylenmesi emredilen bir cevap niteliğindedir.

Buna göre Mevlâ Tealâ, Habibine; "Ben gaybı bilmem ki, bu gibi şeyleri benden istiyorsunuz." diye onlara cevap vermesini emretmiştir ki bu husus:

«قُلْ لاَ اَمْلِكُ لِنَفْسِى نَفْعاً وَلاَ ضَرّاً اِلاَّ مَا شَآءَ اللّٰهُ وَلَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ لاَسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِىَ السُّوْءُ اِنْ اَنَا اِلاَّ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (١٨٨) »

"De ki: Ben, Allah (-u Tealân) **ın dilediğinden başka kendim için her hangi bir fayda ve zarara malik değilim. Eğer ben gaybı bilseydim, elbette hayr** (mal) **ı artırır** (kıtlık zamanı için bolluk zamanında ayırır) **dım ve bana hiçbir fenalık dokunmazdı. Ben ancak inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeciyim."** *(A'raf Sûresi:188)* kavl-i şerifinde daha açık bir ifade ile yer almaktadır.

Buna göre kâfirler, birinci merhalede Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den çok mal ve geniş imkânlar istemişler, ikinci mevkide ise, ondan istikbale dair bilgiler öğrenmek suretiyle bir takım menfaatlere ulaşıp, zararlı şeylerden sakınabilmek için gaybları kendilerine bildirmesini istemişlerdir.

Mâverdî tefsirinde **"Gayb"** ile ilgili iki vecih zikredilmiştir:

a) İmam-ı Mukatil'in beyanına göre, buradaki gizli ilimden maksat, azabın ne zaman ineceğine dair bilgidir.

b) Geçmiş ve geleceğe ait bütün bilgiler buna dahil olabilir, ancak müstakbele ait hususları Allah-u Tealâ'dan veya peygamberlerinden, gaybına muttali kıldıkları haricinde kimse bilemez. Maziye ait konuları ise, yaratıklar ya görerek veya haber alarak bilebilirler.

Geleceğe ait verilen bir haber ise, Allah-u Tealâ'nın mucize olan ayetlerindendir. Maziye ait hususları haber verenle haber verilenin dışında bilenler varsa bu, mucize olmaz, fakat kimsenin bilmeyip de sadece haber verenin bildiği bir konu ise bu, mucize sayılır.

Bu ayet-i celilede Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* gayb ilmini kendisinden nefyetmiştir, çünkü onu Allah-u Tealâ dan gayrı kimse bilmemektedir. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in haber verdiği gayblar ise, Allah-u Tealâ'nın vahyine dayandığından yine O'ndan alınmış sayılmaktadır. Nitekim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den nakledilen:

١١٩ – « لاَ اَعْلَمُ مَا وَرَآءَ هٰذَا الْجِدَارِ اِلاَّ اَنْ يُعَلِّمَنِى رَبِّى »

119 - **"Rabbim bildirmedikçe, şu duvarın ötesinde ne var bilemem."** *(Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhit, 4/519, Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ', No:2175, 2/178, Ali el-Kârî, el-Esrâru'l-Merfû'a, No:394, Sh.292)* sözü de, bu hakikati açıklamaktadır.

Ayet: 50

Gerçi, bir çok sahih hadis-i şeriflerde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, önünü gördüğü gibi arkasını da gördüğü rivayet edilmekteyse de burada bir çelişki yoktur. Nitekim Enes *(Radıyallahu Anh)* dan nakledilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in:

١٢٠- عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «اَقِيمُوا الصُّفُوفَ فَاِنِّي اَرَاكُمْ خَلْفَ ظَهْرِي»

120 - **"Safları düzeltin, çünkü ben sizi arkamdan da görüyorum."** *(Buharî, Cemaat:42, No:686, 687, 1/253, Müslim, Salât:28, No:434, 1/324, Nesâî, Tatbîk:60, No:1116, 2/565, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:11997, 4/205)* buyurduğu sabittir. Bazıları, geride zikredilen rivayetle bu nakil arasında zannedilen çelişkiyi gidermek için:

"Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, arkasını da önü gibi görmesi namaz hâline mahsustur." gibi te'villerde bulunmuşlarsa da bu gibi tekellüflere hiç hacet yoktur. Zira Kurtubî'nin de beyan ettiği gibi, bu gibi tahsisler Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in mucizelerinin şanına yakışmaz. Dolayısıyla bu mucizenin ta'mimi daha evlâdır, zaten arada çelişki mevcut değildir.

Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Rabbisinin bildirmesi hâlini istisna etmiştir ki, sahih hadis-i şeriflerde açıklandığı üzere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, arka ciheti görmesi Allah-u Tealâ tarafından kendisine verilen mucizelerdendir.

Bu durumda Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nefyettiği ilimler, kendisine bildirilmemiş olan gayb bilgileridir. Yoksa Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in olmuş ve olacak bir çok gaybî meseleleri Allah-u Tealâ'nın vahyi ile bildirdiği sabittir. *(Sehâvî, el-Mekâsidü'l-Hasene, No:934, Sh.424)*

Ayrıca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in duvarın arkasını bilmediğini ifade eden naklin sübûtu hakkında kesin bir bilgi sabit olmamakla birlikte, arkasını gördüğüne dair rivayetler kesinlikle sahihtir.

3 - (وَلَا اَقُولُ لَكُمْ اِنِّي مَلَكٌ.) **"Size, 'Şüphesiz ki ben bir meleğim' de demiyorum."** kavl-i şerifinin anlattığı hususdur ki bu, kâfirlerin: **"Bu nasıl peygamber? Yemek yiyor, çarşılarda geziyor,** (evleniyor, insanlar içine karışıyor)" *(Furkan Sûresi:7 den)* şeklindeki itirazlarına cevap mahiyetindedir.

Böylece Mevlâ Tealâ Habibine; "Ben, bir melek değilim ki yeyip içmeyeyim veya beşerin göremeyeceği şeyleri göreyim " demesini emretmiştir.

Bahr-i Muhit tefsirinde zikredildiğine göre, kulların rızıklarının taksiminin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in elinde bulunmadığı, ayrıca Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in doğumu ve çocukluğu bilindiği için, melek olmadığı, insanlar nezdinde malûm olduğundan, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* herkesin, hılafını bildiği bir konuda iddiada bulunarak çekişmeye girmeyeceğini ifade etmek üzere:

"Ben, 'Allah'ın hazineleri yanımdadır' demiyorum ve size 'Ben bir meleğim' de demiyorum." buyurmuştur ki, böylece bu iddiayı kendisinden nefyetmiştir. Yani "Benim böyle bir iddiam yok" demek istemiştir.

Fakat gaybı bilme konusu beşer dilinde zuhuru mümkün hatta bazı kâhin ve müneccimlerin iddia ettiği gibi vâki olan bir iş olduğu için, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de bazı gaybî şeyleri olmadan evvel bildirmiş, bildirdiği gibi de çıkmış olduğundan, Allah-u Tealâ'ya karşı ubudiyet ve ihtiyacını tansîsen (delillendirmek için) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* gayb ilminin sadece iddiasını değil, aslını da nefyetmek üzere:

"Ben gaybı bildiğimi söylemiyorum" dememiş, "Ben gaybı bilmem" buyurmuştur ki bu, "Benden sudûr eden gaybî haberler, bana nazil olan vahiyden kaynaklanmaktadır, yoksa kendimden değildir." anlamına gelmektedir, nitekim bundan sonraki: (اِنْ اَتَّبِعُ اِلاَّ مَا يُوحٰى اِلَىَّ) **"Ben ancak bana vahyolunana uyarım"** kavl-i şerifi de bu hakikatin izahı durumundadır.

Ayet-i celiledeki nefî (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kendisinden uzak olduğunu belirttiği şey) ler, umumîden hususîye doğru terakki yolu üzere gelmiştir.

Şöyle ki: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* evvelâ, insanların cismânî hayatlarının kıvamına sebep olduğu için çok rağbet ettikleri rızık konusunun kendisine ait olmasını nefyetmiş, ikinci olarak, faziletli nefislerin çok ilgilendiği, kimsenin bilmediği şeyleri bilme ve gelecekte olacakları öğrenme hususunu kendisinden uzaklaştırmış, üçüncü kere de, beşeriyet sıfatına zıt olan meleklere ait vasıfları kendi zatından nefyetmiştir.

Böylece herkesi ilgilendiren geçim gibi umumî manadan yükselerek, özel kişilerin ilgi alanına giren gayb ilmi gibi hususi konuya temas etmiş, sonra da kendi zatıyla ilgili en özel bir noktaya varmıştır, en sonunda da: **"Ben ancak bana vahyolunana uyarım"** sözü ile bütün özel hâllerini, vah ye ittibaya hasrederek (kendisine bildirilene uymakla sınırlayarak) kendi nefsinden bir şey uydurmadığını ifade etmiştir.

Ulema, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, bu üç şeyin kendisinde olmadığını söylemesinin emredilişinin ne gibi hikmetlere dayandığı hususunda şu görüşleri açıklamışlardır:

a) Bundan murat, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Allah-u Tealâ'ya karşı tevâzu'unu, huzû' unu (alçalmasını, saygısını) ve kulluk itirafını açıklamasıdır ki bu, kendisi hakkında, hristiyanların Mesih hakkındaki inancına benzer bir itikadın kalmamasına vesile olur.

b) Kâfirler, (لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْبُوعاً) **"Bizim için şu yerden bir pınar akıtıncaya kadar sana asla inanmayız....."** *(İsrâ Sûresi:90-93)* ayet-i celilelerinde ifade edildiği üzere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den açık ve kesin mucizeler ortaya koymasını istiyorlardı. Mevlâ Tealâ da ayet-i celilenin sonunda Habibine:

(سُبْحَانَ رَبِّى هَلْ كُنْتُ اِلاَّ بَشَراً رَسُولاً) **"Allah (-u Tealây) ı tenzih ederim! Ben, resül olan bir beşerden başkası mıyım?"** demesini emrederek, istedikleri şeylerin ancak Allah-u Tealâ 'nın kudreti ile mümkün olabileceğini, Resulullah *(Sallallahu*

Aleyhi ve Sellem) in ise peygamberlikten başka bir iddiası olmadığını açıklamıştır. Dolayısıyla, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bu ayet-i celiledeki üç vasfı kendinden uzak tutması da, acizliğini, zayıflığını ve istenen mucizeleri yapmakta müstakil (bağımsız) olmadığını ortaya koyma hikmetine mebnidir.

c) (وَلاَ اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِى خَزَائِنُ اللهِ) **"Benim yanımda Allah** (-u Tealân) **ın hazineleri var demiyorum."** sözünün manası, "Ben kendimin Allah-u Tealâ'ya yakışan bir kudretle sıfatlanmış olduğumu iddia etmiyorum.";

(وَلاَ اَعْلَمُ الْغَيْبَ) **"Ben gaybı bilmem."** cümle-i celilesinin anlamı ise, "Ben kendimin Allah-u Tealâ'nın ilmi ile mevsuf olduğumu ortaya atmıyorum." demektir ki, bu iki sözün toplamı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ilâhlık iddiasında bulunmadığı anlamına gelmektedir.

Daha sonra, "Ben, size bir meleğim de demiyorum" ifadesini kullanmıştır ki bu da, "Ben ne ilâhlık, ne de meleklik iddiasında değilim, ancak peygamber olduğumu söylüyorum, bu ise beşer için meydana gelmesi muhal olmayan bir makamdır. O hâlde siz, benim sözümü inkâr ve davamı red hususunda nasıl söz birliği yaptınız?" manasını ifade etmektedir.

Sem'ânî, Sirâcü'l-Münir ve Âlûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre, mutezile fırkası, bu ayet-i celileyi meleğin peygamberden üstün olduğuna delil saymışlarsa da, bu görüş yerinde değildir. Zira bu ayet-i kerime kâfirlerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yemek yemesine, çarşılarda dolaşmasına, evlenmesine ve göklere çıkamamasına itirazları üzerine inmiş olup, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bir melek olmadığını, dolayısıyla kendisinde melek vasıfları aranmaması gerektiğini ortaya koymuştur.

Evet! Meleklerin bazı konularda beşerden imtiyazları bulunduğu herkesçe malûm bir hakikat ise de bu, mutlak manada meleklerin tüm beşer cinsinden üstün oldukları anlamına gelmez, aksi takdirde uçmak ve deniz geçmek gibi, insanların yapamayacağı bazı fiillere muktedir olan bir çok hayvanların da beşer cinsinden üstün olmaları gerekir ki, bu ancak cemad (cansız varlık) ların iddiası gibi muhal olan bir görüştür.

Ayrıca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, melek olmadığını söylemesi tevâzu' gayesi ile açıklanmıştır. Nitekim kendisinin, diğer peygamberlerden üstün tutulmaması gerektiği konusunda beyanları da vardır, bütün bunlar onlardan üstün olmadığı manasına gelmediği gibi, bu ayet-i celiledeki ifade de, meleklerden üstün olmadığı anlamında yorumlanmamalıdır.

Bir de buradaki gaye, ancak meleklerin yapabileceği işlere kendisinin güç sahibi olmadığını ortaya koymaktır ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, bazı meleklerde bulunan zahiri güce sahip olmadığı ve melek cinsinde, insan nevinde olmayan farklı bir takım özellikler bulunduğu bellidir, fakat bu, rütbe bakımından onlardan aşağı olmasını icabettirmez. Nitekim bizden birinin, kendisine zor bir iş teklif edene: "Ben demirden değilim." demesi bu anlama gelmektedir.

Kurtubî, Ruhu'l-Beyan ve Âlûsî tefsirlerinin beyanlarına göre, şeriatın delillerinden olan "Kıyas" ı reddeden bazı kimseler, (اِنْ اَتَّبِعُ اِلاَّ مَا يُوحٰى اِلَىَّ) **"Ben ancak bana vahyolunan şeye tâbi olurum."** cümle-i celilesinin zahiri ifadesine dayanarak, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kendiliğinden hiçbir hüküm vermediğine ve ictihadda bulunmadığına kail olmuşlarsa da, onların bu istidlâli asla yerinde değildir.

Çünkü, buradaki ittiba (tâbi olma), müşriklerin isteklerine uymayıp, Allah-u Tealâ'nın vahyine uyma anlamındadır ki, buna göre mana: "Ben sizin istediğiniz harikulâde işleri meydana getirmekle uğraşmam, ancak Rabbimden aldıklarımı kullara duyurmakla meşgul olurum" demektir. Böylece, "Ancak vahye uyarım" ifadesi, "İctihad yapmam" demek olmayıp, sadece: "Ben size hakkı tebliğde, isteklerinizi yerine getirme yoluna değil, bana vahyedilen usule uyarım." manasındadır.

Dolayısıyla ayet-i celiledeki **kasr** (ancak ifadesiyle yapılan tahsis), kâfirlerin, kendi istedikleri acaiplikleri yapamayan kişilerin peygamber olamayacağı şeklindeki inançlarının batıl olduğunu ortaya koymakta olup, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, dinî hususlarda ictihadda bulunamayacağı yönünde bir mana taşımamaktadır. Bunu bu şekilde anlayan ise gerçekten yanlış bir yorumda bulunmaktadır.

Zira, vahyin olduğu konuda vahye uymak zaruri bir farzdır, açık vahyin bulunmadığı hususlarda ise, elbette hakkında vahiy olan meselelere kıyas etmek suretiyle veya vahyin içinde kapalı olan bazı müşkil lâfızları çözmek suretiyle kıyas ve ictihad yapılabilir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bir mesele hakkındaki ictihadı da netice itibarıyla vahye dayanmaktadır, zira ictihadda bir hata söz konusu olduğunda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* mutlaka Mevlâ Tealâ tarafından ikaz edileceğinden, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ictihadı üzere takriri (Mevlâ Tealâ tarafından aksi bir beyan gelmeyip, görüşü üzere bırakılması), o görüşün, ilk başta vahiyle sabit olan gibi doğru olduğuna delâlet eder.

Nitekim Kurtubî'nin de beyanı üzere kıyasın, edille-i şer'iyye'den biri olduğunun izahı, A'raf Sûresinde, Enbiyanın ictihadının cevazı da inşaallah-u Tealâ Enbiya Sûresinde gelecektir.

Vahiy üç türlüdür:

1- Melek vasıtasıyla gelenler ki, Kur'an-ı Kerim ayetleri bu kabildendir.

2- Sözle beyan edilmeksizin, meleğin işaretiyle sabit olanlar ki, Ebû Ümame *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٢١ – عَنْ اَبِى اُمَامَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ رُوْحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِى رُوْعِى ، اَنَّ نَفْساً لَنْ تَمُوْتَ حَتّٰى تَسْتَكْمِلَ اَجَلَهَا ، وَتَسْتَوْعِبَ رِزْقَهَا »

121 - "Şüphesiz ki Ruhu'l-Kudüs (Cibril-i Emin) **'Ecelini doldurmadan ve rızkını tamamlamadan hiçbir nefis ölmez' diye kalbime üfledi."** *(Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliya:10/27, Hâkim, el-Müstedrek, No:2136, 2/5, Beğavî, Şerhü's-Sünne, No:4112, 14/304)* hadis-i şerifi bu manaya işaret etmektedir.

3- Allah-u Tealâ'dan ilham olarak Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kalbine, şüpheye mahal bırakmayacak şekilde açıkça zuhur eden şeylerdir ki, (لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَيٰكَ اللَّهُ) **"İnsanlar arasında Allah (-u Tealâ)nın sana gösterdiği ile hükmedesin için."** *(Nisa Sûresi:105 den)* kavl-i şerifi bu kısma işaret etmektedir, bu da, "Allah-u Tealâ'nın sana kendi tarafından bahşettiği bir nurla gösterdiği" manasındadır.

Beğavî, Bahr-i Muhit, Nesefî ve Ruhu'l-Beyan tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen: (قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ) **"De ki: Körle gören bir olur mu? "** kavl-i şerifindeki körle görücüye bir kaç türlü mana verilmiştir:

1- Said ibni Cübeyr ve Mücahid *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledildiğine göre, bu ifade-i celile, dalâlette olanla, hidayet üzere bulunana misal olarak getirilmiştir, zira Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kendisini vahye uymakla vasıflaması, dolaylı şekilde kendisinin hidayet üzere bulunduğunu, davasına karşı gelenlerin ise sapıklık üzere olduklarını açıklaması anlamına gelmektedir.

Buna göre vahye dayanmayan işler, körün yaptıkları mesabesinde, vahyin muktezasıyla amel ise, görenin işi menzilesindedir.

2- "Ayetleri iyice düşünüp ona göre hareket edenle, bu tefekkürü ihmal edip yüz çeviren gâfil bir olmaz" manasındadır.

3- İbni Abbas, Katâde ve Mukâtil *(Radıyallahu Anhum)* un beyanlarına göre "Kâfirle mümin bir olmaz. Çünkü kâfir, Allah-u Tealâ'nın haklarından, emirlerinden ve üzerinde bulunan nimetlerinden kör kalmış, mümin ise faydalı bir görüşe sahip olarak, Allah-u Tealâ'yı tevhid etmiş, Rabbisinin taatıyla amel etmiş ve O'nun kendisine verdikleri ile faydalanmıştır."

4- "Cahil ile âlim bir olmaz".

5- "Vahye uyan ile uymayan bir olmaz".

6- "İddia edilmesi doğru olan nübüvvet gibi davaları ortaya atanla, ilâhlık ve meleklik gibi muhal şeyleri savunan bir olmaz".

Ayet-i celilenin sonunda geçen: (أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ) **"Siz hiç düşünmez misiniz?"** kavl-i şerifi, emir manasında bir teşviktir ki bu, bir kaç manada değerlendirilebilir:

1- "İyi düşünün de körler gibi dalâlette kalmayın."

2- "İyice tefekkür edin de, benim ancak vahye uyduğumu anlayın."

3- "İyice düşünerek, benim beşere yakışmayan vasıfları iddia etmediğimi kavrayın."

4- "Benim size sunduğum deliller hakkında tefekkürde bulunarak, üzerinde bulunduğunuz şirk davasının fesadını (bozukluğunu) ve benim sizi çağırdığım tevhid inancının sıhhatini (doğruluğunu) iyice anlayın da, küfrü bırakıp kurtuluşunuza vesile olacak imanı tercih edin." Buna yakın bir mana İmam-ı Taberî *(Rahimehullah)* tarafından nakledilmiştir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde bu ayet-i celileye şu işarî manalar verilmiştir:

"Allah-u Tealâ, Habibine, kâfirlerle akılları nisbetinde konuşmasını emretmek üzere: (قُلْ لاَ اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِى خَزَائِنُ اللهِ) **De ki: Ben size 'Allah (-u Tealân) ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum."** buyurmuştur. Halbuki hakikatte Allah-u Tealâ'nın hazinelerinin anahtarlarının kendisine verildiği ve:

« اَرِنَا الْاَشْيَاءَ كَمَا هِىَ »

"Bize eşyayı olduğu gibi göster." duasına icabeten de kelimelerinin anahtarlarına sahip olduğu, Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* rivayet edilen:

١٢٢–عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ النَّبِىُّ ﷺ: «اُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ الْكَلِمِ ، وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ، وَبَيْنَمَا اَنَا نَائِمٌ الْبَارِحَةَ اِذْ اُتِيتُ بِمَفَاتِيحِ خَزَائِنِ الْاَرْضِ حَتّٰى وُضِعَتْ فِى يَدِى»

122 - **"Kelimelerin anahtarları** (kısa lâfızlarla çok mana ifade etme sanatı) **bana verilmiştir.** (Düşmanımın kalbine salınan) **korku ile yardım olundum ve dün gece uykuda iken yer yüzünün hazinelerinin anahtarları getirilip elime kondu."** *(Buharî, Tâbir:11, No:6597, 6/2568, Müslim, Mesâcîd, No:523/7, 1/372, Nesâî, Cihad:1, No:3087, 6/310)* hadis-i şerifiyle sabittir.

Nitekim Şeyh-i Ekber Muhyiddin-i Arabî *(Kuddise Sırruhu)* nun: **"Sırların tohumunu çöl toprağına atma!"** sözünü Molla Câmî *(Kuddise Sırruhu)* "Fusûs şerhi"nde: "Cisim için buğday mesabesindeki kalp ve ruhun gıdası olan hakikatların beyanını, bütün yaratıklarda hakkı görmeyen bu taifenin istidad arazisine bırakma." şeklinde açıklamıştır ki, bundan maksat, ehli olmayana bazı hakikatlerin anlatılmaması gerektiğine dikkat çekmektir.

Yine böylece, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Allah-u Tealâ'nın bildirmesiyle geçmiş ve gelecek her şeyden haber vermekte iken müşriklere:

(وَلاَ اَعْلَمُ الْغَيْبَ) **"Ben gaybı bilmem"** demekle emrolunmuştur. Halbuki Abdurrahman ibni Â'iş *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١٢٣ – عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَائِشٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «... فَوَضَعَ كَفَّهُ بَيْنَ كَتِفَىَّ ، فَوَجَدْتُ بَرْدَهَا بَيْنَ ثَدْيَىَّ ، فَعَلِمْتُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ»

123 - **"Rabbim** (kudret) **elini iki omuzum arasına koydu da, O'nun** (lütuf ve nimetinin) **serinliğini iki göğsümün arasında hissettim ve böylece göklerde ve yerde olanları bildim."** *(Darimî, Rüya:12, N:.2073, 1/562, Ahmed ibni Hanbel, Müsned,*

No:16621, 5/584, Tirmizi, Tefsir:39, No:3233, 3234, 3235, 5/366-368, İbni Huzeyme, et-Tevhid, No:321, 2/542, Ebû Yâ'lâ, No:2608, 4/475) buyurarak, meşrik ile mağrib (doğu ile batı) arasında âlemde bulunan her şeyin kendisine tecelli ettiğini (açıkça göründüğünü) ifade etmiştir. Bundan dolayı "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* gaybı bilmez" diyen bir kişi isabet ediyorum derken hata etmiş olur.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, "Ben size melek olduğumu söylemiyorum." demesi de bu kabildendir. Zira Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* mirac gecesi Sidretü'l-Münteha'da Cibrîl *(Aleyhisselâm)*a: (تَقَدَّمْ)"**Öne geç!**" dediğinde o:

« لَوْ دَنَوْتُ اَنْمِلَةً لَاحْتَرَقْتُ »

"Bir parmak kadar ileri gitsem elbette yanarım." diye cevap vererek, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, meleklerin makamından çok ileri geçtiğini itiraf etmiştir.

(اِنْ اَتَّبِعُ اِلاَّ مَا يُوحٰى اِلَيَّ) **"Ben ancak bana vahyedilene uyarım."** kavl-i şerifinin manası ise, "Ben size Allah-u Tealâ ile aramdaki, hiçbir peygamber ve meleğin dahi yaklaşamadığı hâl ve makamlarımdan, bana vahyedilenin dışındakini açıklayamam. Allah-u Tealâ'nın sizin basiretlerinizi kör etmesi neticesinde göremediğiniz benim ise çok iyi gördüğüm hakikatleri nasıl size haber verebilirim. Körle gören bir olur mu?" demektir. *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan, 3/35, Nisâbûrî, Garâibu'l-Kur'an, 3/83)*

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şu manayı açıklamıştır: "Habibim! Onlara şöyle söyle: Ben makamımdan ilersine adımımı atmam, haddimi aşmam ve kendimden bir şey ortaya atmam, ancak bana 'Tebliğ ettin mi?' denilir, ben de 'Evet! ulaştırdım' derim."

Işıkla karanlık bir olmadığı gibi, inkârla tevhid de asla bir olmaz, bunların birbirine benzemesi bile olacak şey değildir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, müşriklere karşı söylemesi emredilenlerin, diğer peygamberlere de aynen emredilmiş olduğu ile ilgili ayet-i kerime:

« وَلَا اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِى خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَا اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا اَقُولُ اِنِّى مَلَكٌ ...(٣١) »

"(Nûh *(Aleyhisselâm)* kavmine dedi ki:) **Ben size 'Allah (-u Tealân) ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum, gaybı da bilmem. 'Ben bir meleğim' de demiyorum."** *(Hûd Sûresi:31 den)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Mevlâ Tealâ'nın bildirmesi dışında gaybı bilmediği ve ancak kendisine vahyedilene uyduğu:

« وَاِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِاٰيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ اِنَّمَا اَتَّبِعُ مَا يُوحٰى اِلَيَّ مِنْ رَبِّى هٰذَا بَصَآئِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (٢٠٣) »

"Onlara bir mucize getirmediğin zaman, '(Ötekiler gibi) onu da uydursaydın ya!' derler. De ki: Ben ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım. Bu (Kur'an-ı Kerim), Rabbinizden (gelen) basiret (kalp gözlerini açan ayet) lerdir; inanan bir kavim için hidayet ve rahmet (yol gösterici rehber ve acıma vesilesi) dir." *(A'raf Sûresi:203)*

« وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَا اَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِى اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَآءِ نَفْسِى اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰى اِلَىَّ اِنِّى اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّى عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (١٥) »

"Onlara, açık olan deliller hâlinde ayetlerimiz okunduğu zaman, (öldükten sonra diriltilerek) **bize kavuşmayı ummayanlar: 'Ya bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir!' dedi** (ler).

De ki: Onu kendiliğimden değiştirmem benim için (mümkün) **olamaz. Ben ancak, bana vahyolunana uyarım, şüphesiz ki ben Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım."** *(Yûnus Sûresi:15)*

« قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا اَدْرِى مَا يُفْعَلُ بِى وَلَا بِكُمْ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰى اِلَىَّ وَمَا اَنَا اِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ (٩) »

"(Habibim!) De ki: Ben, peygamberler içinden bir ilk değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilemem. Ben sadece bana vahyedilene uyarım ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım." *(Ahkaf Sûresi:9)*

Körle görenin bir olmadığı:

« ...قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ اَمْ هَلْ تَسْتَوِى الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ ... (١٦) »

"(Resulüm!) De ki: Körle gören bir olur mu hiç? Ya da karanlıklarla nur hiç eşit olur mu? " *(Râ'd Sûresi:16 dan)*

« وَمَا يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ (١٩) وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ (٢٠) »

"Körle gören, karanlıklarla aydınlık bir olmaz." *(Fâtır Sûresi:19-20)*

« وَمَا يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحَاتِ وَلَا الْمُسِيٓءُ قَلِيلًا مَا تَتَذَكَّرُونَ (٥٨) »

"Körle gören, iman edip ameli salih işleyenlerle, kötülük yapan bir olmaz. Ne kadar az düşünüyorsunuz." *(Gâfir Sûresi:58)*

Ayet: 51

Mevlâ Tealâ, peygamberlerin vazifelerinin, ümmetlerini müjdelemek ve uyarmak olduğunu beyan ettikten sonra, ümmetini korkutmasını emretmek üzere, Habibine şöyle buyuruyor:

وَ اَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْ يُحْشَرُوا اِلٰى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ (٥١)

KELİME MANASI (51)

(وَاَنْذِرْ) **Korkut,** neyle? (بِهِ) **onunla** (Kur'anla), kimi? (الَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (يَخَافُونَ) **korkuyorlar,** *neden?* (اَنْ يُحْشَرُوا) **haşrolunmalarından,** kime? (اِلٰى رَبِّهِمْ) **Rabblerine,** yani Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanlara, sana vahyedilenle vaaz et, ne oldukları hâlde haşrolunacaklarından? (لَيْسَ) **olmadığı hâlde,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** kimden başka? (مِنْ دُونِهِ) **O'ndan** (Allah-u Tealâ'dan) **başka,** ne? (وَلِيٌّ) **hiç bir veli** (dost) daha? (وَلَا شَفِيعٌ) **ne de şeffatçı,** onları niçin korkut? (لَعَلَّهُمْ) **umulur ki onlar,** (يَتَّقُونَ) **sakınırlar.**

MEALİ ŞERİF

Kendileri için O'ndan (Rablerinden) **başka ne bir dost ne de bir şefaatçı olmadığı hâlde, Rablerin** (in huzuru manevisin) **e haşrolunacaklarından** (toplanacaklarından) **korkanları onunla** (Kur'anla) **inzar et** (uyar). **Umulur ki** (küfür ve isyanlardan) **sakınırlar.**

İ Z A H A T

İbni Cerîr'in, İbni Cüreyc tarikiyle İkrime'den, İbni Ebî Hâtim, Ahmed ibni Hanbel ve Ebû Hayyân'ın da Ebû Salih ve Kürdûs kanalıyla İbni Abbas *(Radıyallahu Anhum)* dan rivayetlerine göre:

Rebî'a'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Mut'im ibni Adiyy, Hâris ibni Nevfel, Kuraza ibni Abdi Amr ibni Nevfel gibi bir takım kâfirler, Abdi Menâf oğullarının eşrafından bazı kimselerle birlikte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yanından geçerlerken, Habbâb, Ammâr, Bilâl, Selman, Mihca', Âmir ibni Füheyre, Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim ve Suheyb *(Radıyallahu Anhum)* gibi fakir sahabîlerin, onun yanında bulunduklarını görünce, Ebû Talib'e gelerek:

"Kardeşinin oğlu (Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*), bizim kölelerimizi ve hizmetçilerimizi etrafından uzaklaştırsa, gönlümüzde daha büyük yere sahip olur, kendisine itaatımızı mucip, onu tasdik edip uymamız için de daha yakın bir durum olur." demeleri üzerine, Ebû Talib Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelerek, onların sözlerini nakletti.

Bunu duyan Ömer ibni'l-Hattab*(Radıyallahu Anh)* ın: "Ya Resulallah! Onların dediklerini bir yapsan da, ne istediklerini görsek ve sözlerinin nereye varacağına baksak." demesi üzerine, Mevlâ Tealâ, bu ve peşindeki ayet-i celileleri

indirerek Habibine, **"Rablerinin huzuruna haşrolunmalarından korkan o fakir sahabîleri korkutmaya devam etmesini, onları huzurundan uzaklaştırmamasını"** emretmiştir.

Bu ayet-i celilenin inişi üzerine Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* gelip önceki sözünden özür dilemiştir. *(Taberî, No:13267, 5/200, İbni Ebî Hâtim, No:7326, 4/1296, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:3985, 2/100, Vahidi, Esbab-u Nüzûli'l-Kur'an, No:434, Sh.221, Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/272, Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhit, 4/520)*

Tefsiri Kebir, Kurtubî, Âlûsî ve Tacü't-Tefâsîr' de zikredildiğine göre, **"İnzar"** , tehlike yerini bildirmek anlamındadır.

(بِهِ) **"Onunla"** kelimesindeki zamirin mercii hakkında dört görüş vardır:

1- İbni Abbas ve Zeccâc *(Rahimehumullah)* ın nakline göre zamir **"Kur'an-ı Kerime"** râcidir, yani "Kur'an'la korkut" demektir. Bunun delili bir önceki ayet-i kerimede yer alan: (اِنْ اَتَّبِعُ اِلاَّ مَا يُوحٰى اِلَيَّ) **"Ben ancak bana vahyolunan şeye uyarım."** *(En'am Sûresi:50 den)* cümle-i celilesidir.

2- **"Vahy"** e râci olabilir ki, netice itibarıyla birinci manaya döner.

3-**"Allah-u Tealâ"** ya ait olabilir ki, Dahhâk *(Rahimehullah)* bu görüşte-dir, tabi buna göre mana, "Allah-u Tealâ'nın azabı ile korkut" şeklinde olur.

4- Peşinden gelecek ifadeden anlaşılarak, **"Haşr"** a da gidebilir ki, bu görüş Ebû Hayyân *(Rahimehullah)* tarafından açıklanmıştır. Buna göre mana: "Allah-u Tealâ'nın huzuruna haşrolacaklarını hatırlatarak korkut" demektir.

Zâdü'l-Mesîr, Bahru'l-Muhit, Hâzin ve Âlûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bütün insanlığı korkutmakla me'mur iken burada "İnzar"ın, sadece haşr'dan korkanlara tahsis edilişi bir kaç yönden izah edilmiştir:

1- İbni Abbas ve Hasen *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledildiğine göre: "Haşr' dan korkanlar" dan maksat, müminlerdir, çünkü kıyamet gününden ve onda görülecek dehşetlerden hakkıyla korkanlar, sadece inananlardır. Bazıları bu görüşü reddetmekteyseler de, hem iniş sebebine uyan, hem de:

« اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ... (١٨) »

"Sen ancak, görmeden Rablerinden korkanları ve namazı hakkıyla kılanları inzar edebilirsin." *(Fâtır Sûresi:18 den),*

« اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ ... (١١) »

"Sen ancak o zikre (Kur'an'a) **uyanı ve Rahman'dan gıyaben korkan kimseyi korkutursun."** *(Yâsin Sûresi: 11 den)* gibi ayet-i kerimelere tamamıyla muvafık düşen görüş budur. Hûd ibni Muhakkem *(Rahimehullah)* da, "Kitabullahi'l-Aziz" isimli tefsirinde sadece bu görüşe yer vermiştir. İbni Ebî Hâtim *(Rahimehullah)* da, Süddî *(Rahimehullah)* dan bu manayı nakletmiştir.

Fuzayl ibni Iyaz *(Rahimehullah)* da bu konuda şöyle demiştir: "Allah-u Tealâ bütün kullarına sitem etmemiş, ancak sitemden anlayanlara itab'da bulunarak: (وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ) **"Rablerine haşrolunmaktan korkanları onunla korkut."** buyurmuştur." *(İbni Ebî Hâtim, No:7327, 7328, 4/1296-97)*

Buna göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, özellikle inananları korkutmakla me'mur kılınması, herkesi uyarma görevi devam etmekle birlikte, bu inzarlardan ancak inananların ve ahiretten korkanların etkileneceği hakikatini açıklamak içindir. Ancak, bu müminlerden de kimlerin kastedildiği hakkında iki görüş mevcuttur:

a) Bunlar, amelde gevşeklik eden müminler olabilir, zira korkutulmaya, dolayısıyla da takva sahibi olmaları umulmaya münasip olanlar onlardır.

b) Bunlar, müttakî müminler de olabilir, çünkü hiç kimse ne hâl üzere öleceğini bilmediğinden, herkes akibetinden endişe üzere bulunmaktadır, özellikle takva, Allah-u Tealâ'yı bilmekle yakından alâkalı olduğundan, en çok bilenin, takvaya daha yakın olduğu sahih hadis-i şeriflerde sabittir.

2- **"Korkutulması emredilenler"**, daha önce bahsi geçen kâfirler de olabilir, çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onları ahiret azabından korkutuyordu, böylece onların bir kısmı uyarılardan etkilenerek, çoğu kez Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in söylediği şeyin hak olabileceği düşüncesi kalplerine geliyordu.

Bu kâfirlerden de, **"Haşr"** a (dirilmeye) dair inançlarının kesin olup olmaması açısından kimlerin kastedildiği hususunda üç görüş mevcuttur:

a) Bunlar, kitap ehli olan yahudi ve hristiyanlardır. Çünkü ehli kitabın tamamı dirilmenin hak olduğu hususunda söz birliği içindedirler.

b) Korkutulması emredilenler, dirilmeyi itiraf edip, kendilerine peygamber atalarının mı, yoksa putlarının mı şefaat edeceği hususunda tereddüt içinde bulunan bazı müşriklerdir. Nitekim evvelki müşrikler, atalarının şefaatına güveniyor, sonrakiler ise putlara sığınıyorlardı.

c) Kimin şefaat edeceği hususunda tereddütleri mevcut olduğu gibi, dirilmeyi de kesin olarak kabullenmemiş olan bazı kâfirler de burada kastedilmiş olabilir, nitekim onlar ahirete kesînen inanmasalar da, onun hakkındaki haberleri işittikleri zaman, hak olması hâlinde ne yapacaklarından korktukları bilinmektedir.

Fakat, haşrı re'sen inkâr edenler (tümden kabul etmeyenler) veya inan dıkları hâlde, atalarının veya putların şefaatıyla kurtulacaklarına kesin gözü ile bakanlar, korkutulmalara aldırış etmeyeceklerinden, bu kişiler inzar olunma emrinden hariçtirler. Gerçi bu onların uyarılmaması manasına gelmezse de, bundan hiç etkilenmeyeceklerini ifade etmek için hariç tutulmuşlardır. Nitekim:

« إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (٦) »

"Gerçek şu ki, o kâfir olanlar (var ya! dirilmek ve azap ile) **onları korkutsan da, kendilerini korkutmasan da, onlar üzerine müsavidir; iman etmezler."** *(Bakara Sûresi:6)* kavl-i şerifi bu çeşit kâfirlerden bahsetmektedir.

İbni Atiyye *(Rahimehullah)* ın da beyan ettiği gibi, sanki burada, bir önceki ayet-i celile de nazar-ı dikkate alınarak, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e:

"Haktan yüz çeviren kâfirlere: **"Ben size 'Allah** (-u Tealân) **ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum, gaybı da bilmem. 'Ben bir meleğim' de demiyorum."** diyerek onları kendi görüşleriyle başbaşa bırak ve sen inanıp faydalanacakları umulan kişileri Kur'an'la korkut." buyrulmak istenmiştir. Yoksa bu, "Başkalarını korkutma" anlamında değildir, çünkü umumi inzar sabit ve devamlıdır.

3- Bu ayet-i kerime mümin-kâfir herkese şâmil olabilir, nitekim Kurtubî tefsirinde bu görüş Zeccâc *(Rahimehullah)* tarafından nakledilmiştir, çünkü her insan, haşrın olacağına kesin kes inansın inanmasın, isterse de bu konuda şüphe içersinde olsun, mutlaka haşr'dan korkar, çünkü haşr'ın olacağı fikri, bizzarure butlanı malûm (ister istemez kabule mecbur edici bir şekilde asılsızlığı bilinen) hususlardan olmadığından, bu korku herkes hakkında söz konusudur.

Ayrıca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* herkese tebliğ ile me'mur bir peygamber olduğundan, onun korkutma alanına herkes dahildir. İnanan, günahları bırakması için korkutulur, kitap ehli ise, hakka uyması için uyarılır.

Ayet-i celilede "İnzar", ahiretten korkanlara tahsis edilmiştir, zira onların bu korkuları, kendilerini kıyamet günü için hazırlık yapmaya ve azık hazırlamaya sevkedeceğinden, onların bu uyarılardan intifaı daha ekmel (faydalanmaları daha mükemmel) olur.

Sapık mücessime fırkası, **"Rablerine haşrolunacaklarından korkanlar."** tabirinin zahiri ifadesine tutunarak, Allah-u Tealâ'nın mekân ve cihette bulun-duğu görüşüne gitmişlerse de, bu çok yanlış ve yersiz bir fikirdir, çünkü bu ifade-i celileden maksat; "Rablerinin, kulların toplanıp, haklarında hüküm verilmesi için tayin ettiği mekâna doğru haşrolunacaklarından korkanlar." manasıdır.

(لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ) **"Onlar için, O'ndan başka ne bir veli** (dost), **ne de bir şefaatçi yoktur."** kavl-i şerifi de, zamirden, müminlerin veya kâfirlerin muradedilmiş olmasına göre, değişik manalarda yorumlanmıştır.

a) Cümle-i celilenin müminleri konu alması hâlinde, şefaatın nefyi, peygamberlerin, âlimlerin ve şehitlerin kıyametteki şefaatlarını inkâr anlamında olmayıp, ancak Allah-u Tealâ'nın izni olmaksızın geçerli olmayacağını açıklamak içindir. Nitekim:

« ... مَنْ ذَا الَّذِى يَشْفَعُ عِنْدَهُ اِلَّا بِاِذْنِهِ ... (٢٥٥) »

"O'nun yanında, O'ndan izinsiz kim şefaat edebilir? " *(Bakara Sûresi:-255 den),*

Ayet: 51

« ... وَلاَ يَشْفَعُونَ اِلاَّ لِمَنِ ارْتَضىٰ ... (٢٨) »

"(Melekler) **O'nun razı olduklarından başkasına şefaat etmezler."** *(Enbiya Sûresi:28 den)*

« وَلاَ تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ اِلاَّ لِمَنْ اَذِنَ لَهُ ... (٢٣) »

"O'nun yanında, kendisinin izin verdiği kimselerden başkasının şefaatı fayda vermez." *(Sebe' Sûresi:23 den)* gibi bir çok ayet-i kerime, peygamberlerin, meleklerin ve salihlerin şefaatının geçerli olduğuna, fakat bunun Allah-u Tealâ'nın iznine tâbi bulunduğuna delâlet etmektedir.

Dolayısıyla bu şefaat Allah-u Tealâ'nın izni ve müsaadesiyle olduğundan, gerçekte şefaatçı sadece kendisi olmuş olur.

b) Haklarında şefaatçı bulunmayacağı belirtilen kimseler, mutlak manada kâfirler olarak kabul edilirse, zaten izaha hacet kalmaz, çünkü onların Allah-u Tealâ katında hiçbir şefaatçısı bulunmamaktadır. Nitekim yahudi ve hristiyanlar: (نَحْنُ اَبْنَاءُ اللهِ وَاَحِبَّاءُهُ) **"Biz, Allah** (-u Tealâ) **nın oğulları ve dostlarıyız."** *(Maide Sûresi:18 den)* demekte oldukları hâlde, Allah-u Tealâ tarafından tekzib edilmiş (yalanlanmış), aksine düşman olarak ilân edilmişlerdir.

Müşrikler de, putları hakkında:

« ... هٰؤُلاَءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللهِ ... (١٨) »

"Bunlar Allah indinde bizim şefaatçılarımızdır." *(Yûnus Sûresi:18 den)* şeklinde iddialarda bulunmuşlar, fakat:

« ... مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلاَ شَفِيعٍ يُطَاعُ ... (١٨) »

"Zalimler için ne müşfik (şefkatli) **bir yakın, ne de itaat edilecek bir şefaatçı** (sözü dinlenen bir aracı) **yoktur."** *(Mümin Sûresi:18 den),*

« فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ (٤٨) »

"Artık şefaat edicilerin hiçbir şefaatı onlara fayda vermeyecek." *(Müddessir Sûresi:48 den)* gibi bir çok ayet-i celile ile mahrumiyetleri tescillenmiştir.

Ayet-i celilenin sonunda geçen: (لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ) **"Ola ki sakınırlar."** kavl-i şerifine de, iki türlü mana verilmiştir.

1- Maksat müminler ise, bu, "Umulur ki, müstakbel zamanda da iman üzere sebat ederler." demek olur.

2- Murad kâfirler ise, mana: "Ola ki, küfürden sakınarak iman ederler" şeklindedir.

İmam-ı Dahhâk *(Rahimehullah)* bu cümleye: "Ola ki beş vakit namazı kılarak ateşten sakınırlar." şeklinde mana vermiş,

İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)* ise: "Umulur ki itaat ederler" diye tefsir etmiştir. *(İbni Ebî Hâtim, No:7329, 7330, 4/1297)*

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celileye şu işarî manalar verilmiştir: "Bu hakikatleri ve manaları, inayet cezbe (Allah-u Tealânın, manevi çekiş) leriyle Rablerine sevkolunmalarını umanlara bildir ki onlar için Allah-u Tealâ'ya ulaşmakta ne velilerden bir dost, ne de peygamberlerden bir şefaatçı yoktur. Çünkü ulaşmak ancak hakkın cezbeleriyle mümkündür. Umulur ki onlar Allah-u Tealâ'ya ulaşmayı talebederken, Allah-u Tealâ'nın gayrından, O'nun yardımıyla sakınabilirler."

Bu mana, peygamberlerin ve velilerin, şefaatını ve aracılığını inkâr etme şeklinde anlaşılmamalıdır. Asıl gaye, Allah-u Tealâ'nın muvaffak kılmadığı kişiyi kimsenin kurtaramayacağını ifade etmektir. Nitekim, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bile en sevdiği bazı yakınlarını hidayete erdirememiştir. Bu yüzden ahirette de onlara şefaat edemeyecektir.

Sırrî Sakatî *(Kuddise Sırruhu)* buyurmuştur ki: Bir gün kabristana çıktığımda Behlül'le karşılaştım, ona, "Burda ne yapıyorsun?" diye sorduğumda bana: "Bana hiç eziyet etmeyen, yanlarından ayrılsam beni gıybet etmeyen bir kavimle oturuyorum" diye cevap verdi.

Bunun üzerine ben kendisine: "Burada aç kalırsın." deyince, şu şi'ri söyleyerek dönüp gitti:

« تَجَوَّعْ فَاِنَّ الْجُوعَ مِنْ عَمَلِ التُّقَىٰ وَاِنَّ طَوِيلَ الْجُوعِ يَوْماً سَيَشْبَعُ »

"Aç kal, çünkü açlık takva amelindendir,
Açlığı uzun süren kişi bir gün doyacaktır."

Allah-u Tealâ'nın, başkalarına değil de özellikle salihlere manevî ziynet olarak verdiği hâllerin misali,bazı büyükler tarafından şöyle açıklanmıştır: Hükümdar, bir orduya: "Yarın huzurumda geçit yapmak için ziynetlerinizi takının, süsü en güzel olanın yanımdaki rütbesi daha yüksek olacak." der, sonra melik gizlice diğerlerinin yanında bulunmayan bir takım süs eşyasını sevdiği özel kimselere gönderir, onlar da bu ziynetleri kuşanarak geçit sırasında diğer ordu mensuplarına karşı hükümdarın takısı ile iftihar ederler.

İşte Allah-u Tealâ'nın, salih amellere ve temiz hâllere muvaffak buyurduğu kimselerin durumu budur, onların, kendi manevî hâllerini sıradan insanlara anlatmaya ihtiyaçları yoktur, bu hususta kendi ilimleri kâfidir. Arz-ı ekber (Allah-u Tealâ'nın huzuruna en büyük çıkarılma) günü kesib-i ahmer (misk tepelerin) in yanında onların bu hâli zuhur edecektir.

« اُولٰئِكَ خُدَّامٌ كِرَامٌ وَسَادَةٌ وَنَحْنُ عَبِيدُ السُّوءِ بِئْسَ عَبِيدُ »

"İşte onlar kıymetli hizmetçiler ve efendilerdir,
Biz ise kötü kullarız, hem ne çirkin kullar!"

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre, Allah-u Tealâ'nın bu ayet-i celilede, uyarılmayı korkanlara tahsis etmesi,

« هُدًى لِلْمُتَّقِينَ (٢) »

"(Kur'an) **Müttekiler için bir hidayettir."** *(Bakara Sûresi:2 den)* kavl-i şerifinde, hidayeti takva sahiplerine mahsus kılması gibidir. Çünkü uyarılardan faydalanmak ve Kur'an-ı Kerim'e uymak ancak takva ile hasıl olacağından, inzar da onlara tahsis edilmiştir.

Burada korkuya ilim manası da verilmiştir, çünkü ancak bilen korkar, cehalet perdesi altında kalan kalplere ise korku belirtileri girmez.

(لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَاشَفِيعٌ) **"Onlar için, O'ndan başka hiçbir veli ve şefî' yoktur"** yanî, onların başkalarından yardımcıları olmadığı gibi, kendi amellerinden de bir güvenceleri, hâllerinden de bir dayanakları yoktur. Ve onlar, Allah-u Tealâ'nın ezelî inayetinin ve hususî rahmetinin, kendilerini yönlendirmesinden başka hiçbir şeye güvenemezler.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Kur'an'la öğüt vermesini ve uyarmasını beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

« ... وَذَكِّرْ بِهِ اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ ... (٧٠) »

"Kazandıkları sebebiyle hiç bir nefis helâk olmasın için Kur'an ile öğüt ver. O nefis için Allah (-u Tealâ) dan başka ne bir dost vardır, ne de bir şefaatçı." *(En'am Sûresi:70 den)*

« كِتَابٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِى صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ (٢) »

"(Bu Kur'an) Kendisiyle insanları uyarman ve müminlere bir öğüt olsun için sana indirilmiş olan bir kitaptır. Sakın bundan dolayı yüreğinde bir sıkıntı olmasın! " *(A'raf Sûresi:2)*

« فَاِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا (٩٧) »

"Biz onu (Kur'an'ı) **ancak onunla müttakileri müjdeleyesin ve inatçı bir kavmi kendisiyle uyarasın diye senin dilinle** (indirip okutarak) **kolaylaştırdık."** *(Meryem Sûresi:97)*

Uyarıların ancak inananlara fayda vereceği:

« ... اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ... (١٨) »

"Sen ancak, görmeden Rablerinden korkanları ve namazı hakkıyla kılanları inzar edebilirsin." *(Fâtır Sûresi:18 den),*

« اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِىَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ ... (١١) »

"Sen ancak o zikre (Kur'an'a) **uyanı ve Rahman'dan gıyaben korkan kimseyi korkutursun."** *(Yâsin Sûresi: 11 den)*

Mevlâ Tealâ, Habibine, müttakilerin ipine dizilmeleri için, bahsi geçen kafir kullarını uyarmasını emredince, bunun, fakir sahabileri kovmaya sebebiyet verecek şekilde yapılmasından nehyetmek üzere şöyle buyuruyor:

وَلَاتَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَاعَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ (٥٢)

KELİME MANASI (52)

(وَلَا تَطْرُدِ) **Kovma,** kimi? (الَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (يَدْعُونَ) **dua ederler,** kime? (رَبَّهُمْ) **Rablerine,** ne vakitte? (بِالْغَدَاةِ) **sabah,** daha? (وَالْعَشِيِّ) **akşam,** ne oldukları hâlde dua ederler? (يُرِيدُونَ) **muradeder oldukları hâlde,** neyi? (وَجْهَهُ) **O'nun vechini** (Allahın zatını), (مَا عَلَيْكَ) **senin üzerine yoktur,** neden olduğu hâlde? (مِنْ حِسَابِهِمْ) **onların hesabından,** ne? (مِنْ شَيْءٍ) **hiç bir şey** (sorumluluk), (وَمَا مِنْ حِسَابِكَ) **senin hesabından olucu olduğu hâlde de yoktur,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** ne? (مِنْ شَيْءٍ) **hiç bir şey,** yani onların hesabı sana, senin hesabın da onlara sorulmaz ki, (فَتَطْرُدَ) **kovasın da,** kimi? (هُمْ) **onları,** (فَتَكُونَ) **olasın,** kimlerden? (مِنَ الظَّالِمِينَ) **zalimlerden.**

MEALİ ŞERİF

O'nun vechini (Allah-u Tealâ'nın zatını ve rızasını) **isteyerek, sabah akşam Rablerine yalvaranları kovma. Onların hesabından sana bir şey** (mesuliyet), **senin hesabından da onlara her hangi bir şey** (sorumluluk) **yoktur ki, onları kovup ta zalimlerden olasın!**

İ Z A H A T

Ayet-i celilenin iniş sebebi hakkında muteber hadis kaynaklarında ve bazı tefsirlerde yedi görüş bulunmaktadır.

1 - Habbâb *(Radıyallahu Anh)* şu rivayeti yapmıştır:

١٢٤ – عَنْ خَبَّابٍ (رضى الله عنه) قَالَ: جَاءَ الْاَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ التَّمِيمِيُّ وَعُيَيْنَةُ بْنُ حِصْنٍ الْفَزَارِيُّ . فَوَجَدُوا رَسُولَ اللهِ ﷺ مَعَ صُهَيْبٍ وَبِلَالٍ وَعَمَّارٍ وَخَبَّابٍ . قَاعِداً فِي نَاسٍ مِنَ الضُّعَفَاءِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ . فَلَمَّا رَاَوْهُمْ حَوْلَ النَّبِيِّ ﷺ حَقَرُوهُمْ . فَاَتَوْهُ فَخَلَوْا بِهِ وَقَالُوا: اِنَّا نُرِيدُ اَنْ تَجْعَلَ لَنَا مِنْكَ مَجْلِساً ، تَعْرِفُ لَنَا بِهِ الْعَرَبُ فَضْلَنَا . فَاِنَّ وُفُودَ الْعَرَبِ تَاْتِيكَ فَنَسْتَحْيِي اَنْ تَرَانَا الْعَرَبُ مَعَ هٰذِهِ الْاَعْبُدِ . فَاِذَا نَحْنُ جِئْنَاكَ فَاَقِمْهُمْ

عَنْكَ . فَاذَا نَحْنُ فَرَغْنَا ، فَاقْعُدْ مَعَهُمْ اِنْ شِئْتَ . قَالَ: « نَعَمْ » قَالُوا: فَاكْتُبْ لَنَا عَلَيْكَ كِتَاباً . قَالَ ، فَدَعَا بِصَحِيفَةٍ . وَدَعَا عَلِيّاً لِيَكْتُبَ ، وَنَحْنُ قُعُودٌ فِي نَاحِيَةٍ . فَنَزَلَ جِبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ: ﴿ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴾. ثُمَّ ذَكَرَ الْاَقْرَعَ بْنَ حَابِسٍ وَعُيَيْنَةَ بْنَ حِصْنٍ فَقَالَ: « وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا اَهٰؤُلَآءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِالشّٰاكِرِينَ ﴾. ثُمَّ قَالَ: ﴿ وَاِذَا جَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ﴾. قَالَ: فَدَنَوْنَا مِنْهُ حَتّٰى وَضَعْنَا رُكَبَنَا عَلٰى رُكْبَتِهِ. وَكَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَجْلِسُ مَعَنَا . فَاذَا اَرَادَ اَنْ يَقُومَ قَامَ وَتَرَكَنَا . فَاَنْزَلَ اللّٰهُ ﴿ وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ (وَلَا تُجَالِسِ الْأَشْرَافَ) تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا (يَعْنِي عُيَيْنَةَ وَالْاَقْرَعَ) وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ وَكَانَ اَمْرُهُ فُرُطاً (قَالَ: هَلَاكاً) ﴾ قَالَ: اَمْرُ عُيَيْنَةَ وَالْاَقْرَعِ . ثُمَّ ضَرَبَ لَهُمْ مَثَلَ الرَّجُلَيْنِ وَمَثَلَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا . قَالَ خَبَّابٌ: فَكُنَّا نَقْعُدُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ . فَاذَا بَلَغْنَا السَّاعَةَ الَّتِي يَقُومُ فِيهَا قُمْنَا وَتَرَكْنَاهُ حَتّٰى يَقُومَ .

124 - Ekra' ibni Hâbis et-Temîmî ve Uyeyne ibni Hısn el-Fezârî bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yanına geldiklerinde onu, Suheyb, Bilâl, Ammâr ve Habbâb gibi bir takım zayıf (fakir) müminler arasında oturur hâlde buldular.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in etrafında bulunan fakir sahabîleri görünce, onları hakir saydılar, bu yüzden Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yanına varıp, onu tenhaya çekerek: "Biz, senden, bizim için bir meclis tahsis etmeni istiyoruz ki, araplar bununla bizim üstünlüğümüzü anlasınlar, çünkü senin yanına arap heyetleri gelmektedir, biz ise arapların bizi şu kölelerle beraber görmelerinden utanç duyarız.

Bu yüzden biz senin yanına geldiğimiz zaman onları yanından kaldır, sonra biz ayrılınca dilersen onlarla birlikte otur." dediler. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de:

"Olur!" buyurdu. Bu sefer onlar: "O hâlde bu teklifimizi kabul ettiğine dair, bizim için bir yazı yaz." dediler. Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir sayfa istedi ve yazı yazması için Ali *(Radıyallahu Anh)* ı çağırttı, biz de bir kenarda oturuyorduk.

O sırada Cebrail *(Aleyhisselâm)* inerek: **"Sabah-akşam Rablerinin rızasını dileyerek O'na dua edenleri** (yanından) **kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk yoktur, senin hesabından da onlara bir mesuliyet yoktur ki, onları kovup da zalimlerden olasın."** ayet-i kerimesini söyledi (indirdi).

Sonra, Ekra' ibni Hâbis ile Uyeyne ibni Hısn'ı anlatarak:

« وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا اَهٰٓؤُلَآءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِالشّٰكِرِينَ (٥٣) »

"Ve işte böylece, 'Allah aramızdan şunlara mı lütufta bulundu?' desinler diye onları birbiriyle imtihan ettik. Allah (-u Tealâ) **şükredenleri en iyi bilen değil midir? "** *(Bundan sonraki En'am:53)* ayet-i kerimesini (indirip) söyledi. Bundan sonra,

« وَاِذَا جَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ (٥٤) »

"Ayetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman (onlara) **de ki: Selâm sizlere! Rabbiniz rahmet etmeyi kendi zatı üzerine yazdı** (va'detti)" *(En'am Sûresi:54)* ayet-i kerimesini (indirip) söyledi.

(Ravi Habbâb *(Radıyallahu Anh)*) dedi ki: (Bu ayet-i kerimeler indikten sonra) Biz Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e o kadar yaklaştık ki, dizlerimizi onun dizleri üzerine koyduk, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bizimle beraber otururdu, sonra kalkmak istediği zaman kalkıp bizi bırakırdı (biz ondan sonra kalkıp dağılırdık). Sonra Allah-u Tealâ:

« وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ وَكَانَ اَمْرُهُ فُرُطًا »

"Rablerinin rızasını dileyerek sabah-akşam O'na dua edenlerle birlikte nefsini hapset (kendini onlarla sohbete ayır)**; Dünya hayatının süsünü arzulayarak gözlerin onlardan uzaklaş**(ıp başkalarına bak) **masın** (eşraf geçinen kimselerle oturum yapma)**. Kalbini zikrimizden gafil ettiğimiz ve heva** (heve) **sine uyup da işi furut** (helâk olmaktan ibaret) **olan kimselere itaat etme!"** *(Kehf Sûresi:28)* ayet-i celilesini indirdi.

"Kalbi zikirden gafil bırakılan" larla, Uyeyne ve Ekra'ı, **"İşi helâk olan"** larla da bu iki kişinin işini (bozuk hâllerini) kastetti. Sonra, Allah-u

Tealâ onlara (mümin ve kâfirlere) iki adamın misalini (Kehf Sûresi:32-44.) ayetlerinde) ve dünya hayatının misalini (Kehf Sûresinin:45.) ayetinde) beyan etti.

Habbâb *(Radıyallahu Anh)* dedi ki: "Biz, (fakir sahîbeler, Kehf Sûresinin 28. ayeti indirildikten sonra) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile beraber otururduk. Onun kalkacağı saate vardığımızda, biz onu bırakıp kalkıyorduk ki, o da kalkabilsin." *(İbni Mâce, Zühd:7, No:4127, 2/1382, İbni Ebî Hâtim, No:7331, 4/1297, İbni Cerîr et-Taberî, No:13261, 5/199, İbni Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye, No:3618, 3/331)*

(Buraya gelindiğinde, Abdullah Kaptan Hoca vefat etmiştir. Allah-u Tealâ ona, tefsire yaptığı hizmetine mukabil hayırlı mükafatlar ihsan eylesin ve kendisine ğarka-i ğarîk rahmet eylesin. Geride kalan hizmet ehline de hayırlı uzun ömür ve sıhhat-ı âfiyet içersinde, rızası üzere bu tefsirin tamamına ermeyi nasip eylesin Âmin!..)

Selman ve Habbâb *(Radıyallahu Anhüma)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu ayeti celile indikten sonra:

١٢٥ – عَنْ سَلْمَانَ وَخَبَّابٍ (رضى الله عنهما) قَالاَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلْحَمْدُ للهِ الَّذِى لَمْ يُمِتْنِى حَتّىٰ اَمَرَنِى اَنْ اَصْبِرَ نَفْسِى مَعَ قَوْمٍ مِنْ اُمَّتِى مَعَكُمُ الْمَحْيَا وَمَعَكُمُ الْمَمَاتُ »

125. **"Ümmetim içinden, kendimi aralarında bulundurmamı emrettiği bir topluluk yaratıncaya kadar beni öldürmeyen Allah'a hamdolsun! Artık hayatım da sizlerle beraberdir, ölümüm de."** buyurmuştur. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl, 2/99, Fahruddîn er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 12/193, Benzeri bir rivayet için bak! Ebu Davud, İlim:13, No:3666, 2/347)*

2 - Sa'd ibni Ebî Vakkâs *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur:

١٢٦ –عَنْ سَعْدٍ (رضى الله عنه) قَالَ: نَزَلَتْ هٰذِهِ الْاٰيَةُ فِينَا. سِتَّةٍ: فِىَّ ، وَفِى ابْنِ مَسْعُودٍ ، وَصُهَيْبٍ ، وَعَمَّارٍ ، وَالْمِقْدَادِ ، وَ بِلاَلٍ (رضى الله عنهم) . قَالَ ، قَالَتْ قُرَيْشٌ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ: اِنَّا لاَ نَرْضىٰ اَنْ نَكُونَ اَتْبَاعاً لَهُمْ . فَاطْرُدْهُمْ عَنْكَ . قَالَ، فَدَخَلَ قَلْبَ رَسُولِ اللهِ ﷺ مِنْ ذٰلِكَ مَا شَاءَ اللهُ اَنْ يَدْخُلَ . فَاَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿ وَلاَ تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِىِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ... ﴾ الاية .

126 - "Bu ayet-i celile benim de aralarında bulunduğum altı kişi hakkında inmiştir. Ben, İbni Mesud, Suheyb, Ammâr, Mikdâd ve Bilâl *(Radıyallahu Anhum)*, şöyle ki:

Kureyş (müşrikleri) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: Biz onlara (yukarıda belirtilen fakir sahabîlere) tâbi olmaya asla razı olamayız, bu sebeble onları yanından kov." diye teklifte bulunmaları üzerine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kalbine, Allah-u Tealâ'nın dilediği bir şey (bu tekliflerine uyma düşüncesi) girmişti ki, Allah-u Tealâ:

« وَلاَ تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ... (٥٢) »

"Rablerinin rızasını dileyerek sabah-akşam O'na dua edenleri kovma..." ayet-i celilesini indirdi." *(İbni Mâce, Zühd:7, No:4128, 2/1383, Müslim, Fezâilu's-Sahabe:5, No:2413/45-46, 4/1878, İbni Ebî Hâtim, No.7331, 4/1297, Taberî, No:13266, 5/200, Vâhidî, Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'an, No:431, Sh.219, Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/274)*

Bu rivayette geçen: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kalbine, Allah-u Tealâ'nın girmesini dilediği bir fikir girdi" ifadesindeki kısalığı ve kapalılığı Beyhakîdeki şu rivayet açmıştır:

"Kureyş'in ileri gelenleri Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e 'Şu köleleri ve (giymiş oldukları yün) cübbelerinin kokularını bizden uzaklaştırsan, senle oturur ve konuşurduk' demeleri üzerine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١٢٧ - « مَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ »

127 - **"Ben müminleri kovamam"** buyurdu. Bu sefer onlar, 'O zaman biz geldiğimizde onları yanımızdan kaldır' deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onların imanına tama' ederek **"Olur"** buyurdu. İşte bunun üzerine Allah-u Tealâ bu ayeti celileyi indirdi. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl, 2/99, et-Tahrîr, 4/246)*

3 -Zübeyr ibni Bekkâr, "Ahbâru'l-Medine" isimli eserinde Amr ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)* ın, "Tevbe direği" hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ekseri nafilesini o direğe doğru kılardı. Sabahı kıldığı zaman, zayıfların, miskinlerin, hastaların, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in misafirlerinin, kalpleri islâm'da sebata teşvik için kendilerine yardım edilen kimselerin ve camiden başka yatacak yerleri olmayan kişilerin, o direğin etrafında halaka çevirdiklerini görürdü.

Sonra sabah namazını kıldığı yerden ayrılarak onların yanlarına gelir, Allah-u Tealâ'nın o gece kendisine indirdiği ayetleri okur, onlarla sohbetleşirdi. Güneş doğunca, zenginlik, imkan ve şeref sahipleri gelirler, fakat Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e yanaşacak yer bulamayınca O'na yanaşmak isterler, o da onları yanına almak istese de buna imkan bulamazdı. Bunun üzerine Allah-u Tealâ: **"Rablerinin rızasını dileyerek sabah-akşam O'na dua edenlerle birlikte zatını habset** (onlardan ayrılma)." *(Kehf Suresi:28 den)* bir sonraki ayetin sonuna kadar indirdi.

Onlar hakkında bu ayetler inince, zenginler "Ya Resulallah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ! Onları yanından kovsan da biz senin meclis arkadaşların ve kardeşlerin olsak senden hiç ayrılmayız" dediler. Bunun üzerine Allah-u Tealâ: **"Rablerinin rızasını dileyerek sabah-akşam O'na dua edenleri kovma..."** ayeti celilesini, peşindeki ayetin sonuna kadar indirdi. *(Süyûtî, Dürrül Mensûr, 3/274)*

4 - İbni Zeyd *(Radıyallahu Anh)* dan rivayete göre, bir adam Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: "Ben Allah-u Tealâ'nın beni, Selman, Bilâl gibi kişilerle birlikte görmesinden utanıyorum, onları yanından kov da felan felanla otur" de-

mesi üzerine: **"Rablerinin rızasını dileyerek sabah-akşam O'na dua edenleri kovma..."** ayeti celilesi indi.

İbni Zeyd, ayeti okuyup **"Onları kovarsan zalimlerden olursun."** cümlesine varınca: "Seninle, zalimlerden olman arasında ancak onları kovman vardır, yani onları kovduğun anda zalimlerden olursun" diye mana verdi. Sonra:

« وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا اَهٰٓؤُلَآءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِالشّٰكِرِينَ (٥٣) وَاِذَا جَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ (٥٤) »

"İşte böylece biz 'Aramızdan Allah'ın lutufda bulunduğu kimseler de bunlar mı!' demeleri için onların bir kısmını diğerleriyle imtihan ettik. Allah şükredenleri daha iyi bilen değil mi?"

"Ayetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman (onlara) **de ki: Selâm sizlere! Rabbiniz rahmet etmeyi kendi zatı üzerine yazdı** (va'detti)**"** *(En'am Sûresi:53, 54)* ayeti celilelerini okuyarak: "Senden kovmanı istedikleri o fakir kimseler sana gelince, onlara benden selâm ulaştır ve benim kendilerini affettiğimi haber vererek onları müjdele." şeklinde mana vermiştir. *(Taberi, No:13268, 5/201)*

5 - İmam-ı Mücahid *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Kureyş müşrikleri "Bilâl ve İbni Ümmi Abd (İbni Mesud) olmasaydı, elbette biz Muhammed'e bi'at ederdik" diyerek, bu iki büyük sahabîye hakaret edip Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den, onları yanından uzaklaştırmasını istemeleri üzerine, Allah-u Tealâ bu ayet-i celileyi indirmiştir. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl, 2/99, Taberî, Câmiu'l-Beyân, No:13265, 5/200, İbni Ebi Hatim, No:7339, 4/1299)*

6 - Kelbî *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, müşriklerin Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: "Fakirlere bir gün, bize de bir gün ayır" demeleri üzerine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

« لَا اَفْعَلُ »

"Ben bunu yapamam." buyurdu. Bunun üzerine onlar: "Madem öyle, meclis bir olsun da yüzünü bize dön, sırtını onlara çevir." deyince Allah-u Tealâ bu ayet-i celileyi indirdi. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl, 2/99)*

7 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, bir takım fakir sahabiler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den hiç ayrılmazlardı. Bu hali gören eşrafdan bir takım insanların: "Biz sana inanıyoruz, fakat namaz kılarken bunları geri bırak ta arkamızda kılsınlar." demeleri üzerine bu ayet-i celile inmiştir. *(Taberî, No: 13286, 5/203, Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/275, İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, 3/45, Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl, 2/99)*

Kurtubî tefsirinde zikredildiği üzere, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, müşriklerin bu sözüne meyletmesi, onların ve özellikle kendi kavminin islâma girmesine olan düşkünlüğünden dolayı olmuştur.

Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* böyle yapmasının, ashabının bir şeyini eksiltmeyeceğini ve onların kadr-u kıymetini düşürmeyeceğini düşünerek, müşriklerin bu fikrine az da olsa meyletmişse de Allah-u Tealâ bu ayeti celileyi indirerek, Habibini *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu istekten nehyetmiştir, yoksa Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bilfiil fakirleri uzaklaştırma muamelesi yapmamıştır.

Zâdü'l-Mesîr tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen: **"Sabah-akşam Rablerine dua ederler."** cümle-i celilesindeki, "Dua" hakkında beş söz vardır.

1 - Bu duadan maksat, farz namazlardır, fakat hangileri olduğu hakkında üç görüş vardır.

a) İbni Ömer ve İbni Abbas *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledildiğine göre, beş vakit kılınan farz namazların tamamıdır. Özellikle iki vaktin tahsis edilmesi ise, sabah uyku, ikindi vakti ise, meşguliyet fazla olduğundan daha fazla dikkate şayan bulundukları içindir. Zaten bu iki vakitte namaz kılanın, diğer vakitlerde kılması daha rahat olur.

Mücahid *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Bir kere sabah namazını Said ibni Müseyyeb *(Radıyallahu Anh)* ile beraber kıldım, imam selâm verir vermez, millet kıssa anlatan bir vaizin başına toplandı. Bunu gören Said, "Bu insanlar bu meclise ne kadar çabuk toplandılar" deyince ben, "Allah-u Tealâ'nın ayetiyle amel etmek üzere böyle yaptılar" dedim.

O, "Hangi ayet?" diye sorunca, Ben: "**Sabah akşam Rablerine dua edenleri kovma.'** ayetiyle" dedim. Bu sefer o, "O ayet bu hususta mı ki? O ayet ancak, şu anda bitirdiğimiz namazdan bahsetmektedir." buyurdu.

İbrahim *(Rahimehullah)* : "Bu ayet beş vakit farz namazı anlatmaktadır, eğer kıssa anlatanların dediği gibi olsaydı, onların meclisine oturmayan helâk olmuştu." demiştir. *(Taberî, No:13270, 13280, 5/201-202)*

b) Bahri Muhît tefsirinde zikredildiği üzere, İmam-ı Mücahid ve Katade *(Rahimehumallah)* ın beyanlarına göreyse, özellikle sabah ve ikindi namazlarıdır.

c) Hasen ve Mukatil'in kavlince, bu iki vakit, Mekke'de evvelce iki rekat olarak sabah-akşam farz kılınan namazlardan ibarettir, beş vaktin farziyyeti ise daha sonra gelmiştir.

2 - İbrahim Neha'î *(Radıyallahu Anh)* dan nakledilen görüşe göre, bu duadan maksat, Allah-u Tealâ'yı zikretmektir. Mansur *(Rahimehullah)* dan rivayete göre, **"Sabah-akşam Rablerine dua edenler"** den maksat, zikir ehlidir ki buna göre mana: "Onları zikirden kovma" şeklindedir. *(Taberî, No:13288, 13289, 5/203)*

3 - Dahhâk *(Rahimehullah)* ise bu duayı, "İbadet" ile tefsir etmiştir. Taberî *(Rahimehullah)* bu mana hakkında şu beyanda bulunmuştur: Allah-u Tealâ, Habibini, sabah-akşam Rablerine dua eden topluluğu kovmaktan nehyetmiştir. Allah-u Tealâ'ya duada bulunmak, sözle onu zikretmek, O'na tazim ve senada bulunmak suretiyle olabileceği gibi, farz ve nafile amelleri uzuvlarla yapmakla da mümkündür.

Ayet: 52

Ayet-i celilede medhedilen zatlar, bu manaların tamamını kendilerinde toplamış olabilirler ki bu yüzden Allah-u Tealâ onları, sabah-akşam kendisine dua etmekle vasıflamış olabilir. Nitekim Allah-u Tealâ:

« وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ (٦٠) »

"Rabbiniz buyurdu ki: Bana dua edin size icabet edeyim. Şüphesiz bana ibadetten kibredenler, yakında alçak olarak cehenneme girerler." *(Gafir Suresi:60)* kavli şerifinde ibadete dua ismini vermiştir.

Tabi ki bu, o kişilerin yaptığı bir takım özel dualar anlamına da gelebilir. Fakat bu dua sıfatını, umumî kabul edip, özel anlama çekmemek daha evlâdır. *(Taberî, No:13291, 5/203)*

4 - Ebu Cafer *(Rahimehullah)* dan nakledilen bir görüşe göre bu dua, sabah-akşam Kur'an öğrenip okumaktan ibarettir. *(Taberî, No:13290, 5/203)*

5 - Zeccac *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göreyse, bu dua, Allah-u Tealâ'yı tevhid ve ihlâs ile O'na ibadette bulunmak (O'nu birleyip, bütün yapılanları sadece O'na tahsis etmek) ten ibarettir.

Eğer burada, "Bu dostların duası gece-gündüz daim iken, sabah ve ikindi vaktinin tahsisinin hikmeti nedir?" denecek olursa, buna şöyle cevap verilir: "Sabah ile gündüzün tamamına, ikindiyle de geceye işaret edilmiştir, çünkü gündüzün ameli Allah için halis olursa, gecenin ameli daha sâfi olur."

Se'âlibî tefsirinde zikredildiğine göre, "Sabah ve akşam" ifadesiyle bütün saatlerin dua ve zikirle mamur edildiğine işaret edilmiş olup, bundan belli vakitler kastedilmemiştir. Nitekim doğu ve batı tabiriyle de bütün mekanlar muradedilmektedir. Zaten bir görüşe göre, "Gadât", güneşin doğmasından zeval vaktine kadarki kısmın ismi, "Aşiyy" ise, zevalden ertesi günün sabahı-na kadarki zamanın tümüne şamil olduğundan, bu mana lugatça da doğrulanmaktadır.

Ruhul Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, iki vaktin zikrinden murat, devamlılıktır. Zikri daim olanın, Allah-u Tealâ ile cülûsü (manen oturuşu) devamlı olur. Nitekim Ka'b *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i kudsî'de Mevlâ Tealâ:

١٢٨–عَنْ كَعْبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ قَالَ اللهُ تَعَالَىٰ: «أَنَا جَلِيسُ مَنْ ذَكَرَنِي»

128 - **"Ben beni zikredenin meclis arkadaşıyım."** buyurmuştur. *(Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:680, 1/451, Zebidî, İthâf, 6/287, Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, No:611, 1/201)*

Sapık mücessime fırkası ayet-i celilede geçen vech ifadesini delil getirerek Allah-u Tealâ'ya uzuv isnad etmeye kalkışmışlardır, halbuki (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) **"De ki O Allah birdir."** *(İhlâs suresi:1)* kavli şerifi, Allah-u Tealâ hakkında tam manasıyla vahdaniyeti (tekliği) gerektirmektedir, bu ise uzuvlardan ve cüzlerden birleşmeye zıt düşmektedir.

Ayrıca: (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ) **"O'nun misli hiç bir şey yoktur."** *(Şura Suresi:11 den)* kavli şerifi de, Allâh-u Tealâ'nın, hiç bir bakımdan sonradan yaratılanlara benzemediğini açıkça ortaya koymaktadır. Allah-u Tealâ zalimlerin söylediklerinden son derece münezzehtir. Bu yüzden vech tabirinin mutlaka te'vili gerekmektedir.

Nitekim: **"O'nun vechini muradederler."** kavli şerifindeki, "Vech" tabirinden ne muradedildiği hakkında te'vilciler arasında Fahru'r-Râzî, Bahru'l-Muhît ve Âlusî tefsirlerinde dört söz mevcuttur:

1 - Meşhur olan görüşe göre, vech'den murat, Zat-ı Pâk-i Sübhaniyye'dir ki buna göre mana: "O'nun zatını dileyerek dua ederler." demektir. Zatı muradetmek ise, bütün yapılanları sadece ona tahsis etmek, demektir. Zira irade, muradedilen iki taraftan birini diğerine tercih etmeyi gerektirdiğinden, ancak yaratıklarla ilgili bir sıfat olduğu için Allah-u Tealâ'nın, zatı itibarıyla muradolunması muhaldir. Bu yüzden zatı irade etmek, "O'na karşı ihlaslı olmak" la tefsir edilmiştir ki, buna göre mana:

"Duada ihlaslı olarak Rablerine yalvarırlar" şeklindedir. Duayı bu ihlas vasfıyla kayıtlamak, o fakir sahabîlerin kovulmalarının yasaklanmasının sebebini beyan etmektedir, çünkü ihlas (samimiyet), kovulmaya tamamen zıt olan ikramı gerektiren en kuvvetli sebeplerdendir.

2 - Vecih'den maksat, cihet ve tarik (yön ve yol) manası da olabilir ki bu, "Onlar, Allah-u Tealâ'nın, istemelerini emrettiği yolu muradederler" şeklinde anlaşılabilir. Nitekim Zeccâc'ın sözünden anlaşılan mana budur.

3 - Bu ifade, sevgi ve hoşnutluk talebinden ibaret olabilir. Çünkü bir zatı seven mutlaka onun yüzünü görmek ister, bu yüzden yüzü görmek, mahabbetin levazım (sevginin ayrılmaz özellikler) indendir. İşte bu nedenle "Vech" kelimesi, mahabbet ve rızayı elde etme gibi manalardan kinaye olabilir. Bu mana İmam-ı Fahrurrazî'den nakledilmiştir.

4 - Vasîd tefsirinde İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakledildiğine göre, mana: "Onlar Allah'ın sevabını talep ederler ve O'nun rızasını kazanmak için amel ederler." demektir ki maksat, onların bütün ibadetleriyle Allah-u Tealâ'yı kastettiklerini ortaya koymaktır.

"Vech" lafzının zikri ise, tazim ve saygı ifade etmek içindir ki buna göre, "O'nun vechini dilerler" buyruğunun manası, "O'nun kendini isterler." şeklindedir. Nitekim bu manada:

« هٰذَا وَجْهُ الرَّأْيِ وَهٰذَا وَجْهُ الدَّلِيلِ »

"Bu, görüşün ve delilin vechi yani en güzel izah biçimi" denilmektedir.

١٢٩ – عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يُؤْتَىٰ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصُحُفٍ مُخَتَّمَةٍ ، فَتُنْصَبُ بَيْنَ يَدَيِ اللهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ ، فَيَقُولُ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ: ﴿ أَلْقُوا هٰذِهِ ،

وَاقْبَلُوا هٰذِهِ ﴾فَتَقُولُ الْمَلَائِكَةُ: وَعِزَّتِكَ مَارَأَيْنَا اِلَّا خَيْراً. فَيَقُولُ عَزَّوَجَلَّ ﴿ صَدَقْتُمْ، اِنَّ هٰذَا كَانَ لِغَيْرِ وَجْهِي ، وَاِنِّي لَا اَقْبَلُ الْيَوْمَ مِنَ الْعَمَلِ اِلَّا مَا ابْتُغِيَ بِهِ وَجْهِي ﴾

129 - Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen şu hadis-i şerifler de bu manaya delâlet etmektedir: **"Kıyamet günü bir takım mühürlü sayfalar getirilerek Allah-u Tebâreke ve Tealâ'nın huzuruna konur. O zaman Allah-u Tealâ 'Şunları bırakın! Şunları kabul edin!' buyurur. Bunun üzerine melekler: 'İzzetin hakkı için** (biz bu kişinin defterinde) **ancak hayır gördük** (de onun için senin huzuruna getirdik)' **derler.**

Mevlâ Tealâ: 'Doğru söylediniz, fakat şüphesiz bu (atılmasını emrettiğim ameller) **benim vechimden gayrisi** (benden başkası) **için yapılmıştı, ben ise bu gün amellerden ancak, kendisiyle vechim talep edilen** (rızam istenen) **i kabul ederim' buyurur."** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, No:2624, 3/288, Zehebî, Mîzânü'l-İ'tidâl, No:1641, 1/441, Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No:18395, 10/635, Vahidî, el-Vasîd, 2/275)*

١٣٠ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اِذَا كَانَ آخِرُ الزَّمَانِ صَارَتْ اُمَّتِي ثَلَاثَ فِرَقٍ: فِرْقَةٌ يَعْبُدُونَ اللهَ خَالِصاً ، وَفِرْقَةٌ يَعْبُدُونَ اللهَ رِيَاءً ، وَ فِرْقَةٌ يَعْبُدُونَ اللهَ يَسْتَأْكِلُونَ بِهِ النَّاسَ ، فَاِذَا جَمَعَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ لِلَّذِي يَسْتَأْكِلُ النَّاسَ: ﴿بِعِزَّتِي وَجَلَالِي مَا اَرَدْتَ بِعِبَادَتِي؟﴾ قَالَ: وَعِزَّتِكَ وَجَلَالِكَ اَسْتَأْكِلُ بِهِ النَّاسَ ، قَالَ: ﴿ لَمْ يَنْفَعْكَ مَا جَمَعْتَ شَيْئاً تَلْجَأُ اِلَيْهِ ، اِنْطَلِقُوا بِهِ اِلَى النَّارِ﴾ ثُمَّ قَالَ: لِلَّذِي كَانَ يَعْبُدُهُ رِيَاءً ﴿ بِعِزَّتِي وَجَلَالِي مَا اَرَدْتَ بِعِبَادَتِي؟﴾ قَالَ: بِعِزَّتِكَ وَجَلَالِكَ رِيَاءَ النَّاسِ ، قَالَ: ﴿لَمْ يَصْعَدْ اِلَيَّ مِنْهُ شَيْءٌ اِنْطَلِقُوا بِهِ اِلَى النَّارِ ﴾ ثُمَّ يَقُولُ: لِلَّذِي كَانَ يَعْبُدُهُ خَالِصاً ﴿ بِعِزَّتِي وَجَلَالِي مَا اَرَدْتَ بِعِبَادَتِي؟﴾ قَالَ: بِعِزَّتِكَ وَجَلَالِكَ اَنْتَ اَعْلَمُ بِذٰلِكَ مِنِّي ، اَرَدْتُ بِهِ ذِكْرَكَ وَوَجْهَكَ ، قَالَ: ﴿صَدَقَ عَبْدِي اِنْطَلِقُوا بِهِ اِلَى الْجَنَّةِ﴾

130 - **"Âhir zaman olduğunda ümmetim üç fırka olur, bir fırka Allah-u Tealâ'ya halisan** (Allah rızası için) **ibadet ederler, bir fırka ise riyaen** (gösteriş için) **kulluk ederler, diğer bir grup ise, ibadetleri sebebiyle insanlardan menfaat talep etmek için ibadette bulunurlar.**

Allah-u Tealâ kıyamet günü onları topladığında, insanlardan menfaat isteyene 'Izzim, Celâlim hakkı için (söyle!) **sen bana ibadetinle neyi muradettin?' diye sorar, o da, 'Izzin Celâlin hakkı için** (itiraf ediyorum ki) **senin ibadetinle insanlardan menfaat isterdim' der. Allah-u Tealâ'da, 'Bu-**

nun sana faydası olmadı, sen kendisine sığınacağın bir şey cemedememiş (amel yapamamış) **sın, doğru bunu ateşe götürün!' buyurur.**

Sonra riya için kendisine ibadet edene, 'Izzim Celâlim bahşı için sen bana ne diye ibadet ettin' buyurur, o da, 'Izzetin ve Celâline yemin olsun ki, insanlara gösteriş kastettim' diye cevap verir. Bunun üzerine (Mevlâ Tealâ), **'Onlardan bana bir şey yükselmedi, bunu da ateşe götürün' buyurur.**

Daha sonra kendisine halisan ibadet eden kişiye, 'Izzim Celâlim hakkı için sen bana ibadetinle neyi muradettin?' diye sorar, o da, 'Izzin Celâlin hakkı için senin ibadetinle -Sen bunu benden daha iyi bilirsin ki- Senin zikrini ve vechini kastettim' der. O zaman Mevlâ Tealâ 'Kulum doğru söyledi, onu cennete götürün' buyurur." *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, No:5101, 6/48, Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No:18397, 10/635)*

Bu hadis-i şeriflerden de anlaşılacağı üzere, akıllı kişi Allah-u Tealâ'nın seçtiğini seçmeli ve ancak O'nun irade buyurduğunu dilemelidir. Nitekim bu ayet-i celilede bahsedilen Allah dostları sadece Allah-u Tealâ'nın vechini dilemektedirler. Herkes Allah-u Tealâ'dan birşeyler isterken, onlar sadece O'nu istemekte ve O'ndan başka bir şey istememektedirler. Onların şairi ne güzel söylemiştir:

« وَكُلٌّ لَهُ سُؤْلٌ وَدِينٌ وَمَذْهَبٌ وَوَصْلُكُمُو سُؤْلِي وَدِينِي رِضَاكُمُو »

"Herkesin bir isteği, dini ve mezhebi vardır,
Benim isteğim ise size ulaşmak, dinimse sizin rızanızdır."

Se'âlibî tefsirinde zikredildiğine göre, İmam-ı Gazalî *(Kuddise Sırruhu)* "el-Cevâhir" isimli eserinde şöyle demiştir: "İbadetin tamamlanması, niyet ve amelin beraberliğiyle mümkündür, niyet ibadetin iki cüzünden biridir, lakin o, iki cüzün en hayırlısıdır. Niyetin manası, yapılan amelle Allah-u Tealâ'nın zatını kastetmektir.

Niyetin faziletini ve onun, maksadın göz bebeğinde bulunduğunu anladığına göre, bütün amellerinde niyeti çok yapmaya bak, o derece ki bir amelle çok niyetler tut! Neticede isteğin samimi olursa rüşt ve kemal yoluna ulaştırılırsın."

Mehâyimî tefsirinde bu ayet-i celileye şu mana verilmiştir: "Kendilerini iyi görücü zanneden körlerin lafıyla hakikatı görenleri kovma! Gerçek manada basiret sahipleri, sabah-akşam saatlerindeki önemli değişiklikleri, Allah-u Tealâ'nın kudretine delîl olarak gördüklerinden özellikle o vakitlerde Rablerine dua ederler, ne cennete girmeyi ne de ateşten kurtulmayı değil, sadece O'nun Cemalini görmek isterler.

Körler ise zahirde mal ve şeref sahipleri olduklarından, görünüşte malları ve itibarları az olan bu zatlarla birlikte oturmayı istemezler, halbuki Allah-u Tealâ insanların en şereflisi olan Habibi Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e:

"Onların hesabından hiçbir şey sana ait değil, senin hesabından hiç bir şey de onlara ait değildir." buyurmuştur ki burada (حسابهم و عليهم) deki "Onlar" zamirinin kimlere ait olduğu hakkında ulema bir kâç görüş üzere ihtilaf etmişlerdir.

1 - Zamir müşriklere raci olmasına göre mana: "Müşriklerin hesabından hiç bir şey sana ait olmadığı gibi, senin hesabından hiç bir şey de onları ait değildir, dilediği şekilde kullarını yöneten ancak Allah-u Tealâ'dır." şeklinde olur ki bundan kastedilen gaye şudur:

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kafirlerin bu isteklerine katlanması, belki islama girerler de küfrün azabından kurtulurlar arzusuyla olduğu için Mevlâ Tealâ Habibine: "Sen, onların küfürden sakınıp sakınmamaları kaydında olma (kendini onunla şartlama), çünkü Hâdî ve Müdebbir (hidayete erdiren ve bütün işleri yöneten) ancak Allah-u Tealâ'dır." buyurmuştur.

2 - Zamirin, sabah-akşam Rablerine dua eden fakir sahabilere ait olması zahire daha uygundur. Nitekim bundan sonra gelen: **"Onları kovarsan zalimlerden olursun."** kavli şerifindeki zamir, kesinlikle fakirlere ait olduğundan diğer kinaye (zamir) lerin de ona raci olması gerekir ki buna göre mana iki türlü düşünülebilir:

a) Kafirler, fakirlerin imanı hakkında tenkitte bulunarak, "Ya Muhammed! Bu fakirlerin senin yanında toplaşıp dinini kabul etmeleri, bu sayede yiyecek ve giyecek temin ettiklerindendir, yoksa onlar senin dininden gafillerdir." demişlerdi.

Buna cevaben Mevlâ Tealâ: "İş onların dediği gibi olsa da Habibim! senin yine de zahire itibar etmen (dış görünüşe bakman) gerekmektedir. Onların içi Allah indinde makbul olmasa da hesapları kendilerine aittir, seni ilgilendirmez, nitekim senin hesabın da ancak sana ait olup onlara geçmez." buyurmuştur ki bu, Mevlâ Tealâ'nın:

« ... (١٦٤) وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرىٰ »

"Hiç bir (günah) **yüklenici** (nefis) **diğerinin** (günah) **yükünü taşımaz."** *(En'am Suresi:164 den)* kavli şerifi gibidir.

Eğer burada: "Onların hesabından hiç bir şey sana ait değildir." sözü, bu manada yeterli olmadı mı ki, tekrar ona: "Senin hesabından da onlara hiç bir şey düşmez." kavli ilave edildi." denecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

Burada iki cümle, aynı manayı ifade eden tek cümle yerine konmuştur ki o mana da: (... (١٦٤) وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرىٰ) **"Hiç bir** (günah) **yüklenici** (nefis) **diğerinin** (günah) **yükünü taşımaz."** *(En'am Suresi:164 den)* kavli şerifinin ifade ettiği hususdur. Bu manayı ifade etmekte tek cümle yeterli olmayıp, ancak iki cümle gerekmektedir ki sanki böylece: "Ne sen ne de onlar, hiç kimse diğerinin hesabıyla mesûl tutulmaz." buyrulmak istenmiştir.

b) Burada hesap rızık manasına da gelebilir ki, buna göre takdir: "Onların rızkının hesabından hiç bir şey sana ait değil ki, onlardan bıkıp ta ken-

dinden uzaklaştırasın, senin rızkının hesabı da onların üstünde değildir. Onlara ve sana rızık veren ancak Allah-u Tealâ'dır. Dolayısıyla bırak onları yanında dursunlar ve onları kovma." şeklinde olur.

Mevlâ Tealâ ayet-i celilenin sonunda: **"Onları kovasın da zalimlerden olasın."** buyurarak geriki cümlenin neticesini ortaya koymuştur, çünkü kimsenin hesabının kimseyi ilgilendirmemesi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in onları kovmamasına sebeptir. Aksi halde kovması zalimlerden olmasına neden olacaktır.

Merâh-u Lebîd ve Muktetaf tefsirlerinde bu cümlenin manası hakkında iki görüş bulunmaktadır:

1 - "O kovma sebebiyle kendi nefsine zulmedenlerden olursun." demektir.

2 - "O kişilere zulmedenlerden olursun." demek te olabilir, zira onların hakkı yakın edilmek iken, sen onları uzaklaştırırsan bu bir şeyi mahallinin gayrine koymak anlamına gelen zulme dahil olur.

Fahrurrâzî, Hâzin ve Sirâcü'l-Münîr tefsirlerinde zikredildiği üzere, peygamberlerin ismetini ta'n (günahsızlığını tenkit) edenler, "Allah-u Tealâ yasakladığı halde Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* fakir müslümanları kovarak günah işlemiştir, bu yüzden onun zalimlerden olduğunu söylemek gerekir ki, bu onun ismetine manidir." şeklinde bir takım hezeyanlarda bulunmuşlardır, halbuki böyle bir iddia asla yerinde değildir. Ehli sünnet uleması bu hususta bir çok cevap vermişlerdir:

a) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* fakirleri kovmadığı gibi, onları hafife almak ve fakirliklerinden utanmak gibi gayelerle onları kovmayı aklından bile geçirmemiştir. Evet! Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in böyle bir kasıt ve niyeti olmuşsa da bu, zenginlere hoş davranıp onların islama girmesini sağlamak gayesiyle olduğundan Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kendi ictihadı kabilindendir.

Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, fakir müslümanların, kendilerine takınılan bu tavır sebebiyle gerek dünya, gerekse dinî hususta önemli bir şey kaybetmeyeceklerini yakînen bilmekteydi. Halbuki bu kafirler din-i islama girme fırsatını tamamen kaçırabilirlerdi, bu yüzden Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu tarafı tercih etmeyi daha evla görmüştü. Bu babta söylenecek en son söz şudur: Bu ictihadın hata olduğunu kabul etsek bile, ictihattaki hata zaten mağfur (bağışlanmış) tır.

Allah-u Tealâ bu ayet-i celilesiyle Habibine, fakirleri yaklaştırmasının, zenginleri islama teşvik niyetiyle de olsa fakirleri uzaklaştırma fikrini aklından geçirmesinden daha evla olduğunu bildirince, O da fakirleri kendisine yakın tutmuştur ki bunun günahla yakından ve uzaktan hiç bir ilgisi yoktur.

b) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, fakir müslümanları kovmasının, zalimlerden olmasını gerektirmesi şeklindeki hezeyanlarına gelince, buna şöyle cevap verilir: Zulüm, bir şeyin kendi mahalline (yakışan yerine) konulmamasından ibarettir ki buna göre mana:

"O fakir ve zayıf müslümanlar Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tarafından büyük saygı görmeyi hakketmişlerken, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in onları huzurundan kovması, bir zulüm anlamına gelebilirdi" şeklindedir. Ne varki bu, vacip olanı terketmek kabilinden değil, evla ve efdal olanı yapmamak demek olurdu. Fakat bu dahi Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den vuku bulmadı.

Şu bilinsinki bu kıssa Nuh *(Aleyhisselâm)* ın kıssasına çok büyük benzerlik arzetmektedir. Hani kavmi ona:

« قَالُوا اَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُونَ (١١١) »

"Senin peşine bizim en rezillerimiz düşmüşken, biz sana iman eder miyiz?" *(Şu'arâ Suresi:111)* demişlerdi de Nuh *(Aleyhisselâm)* onlara:

« قَالَ وَمَا عِلْمِى بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١١٢) اِنْ حِسَابُهُمْ اِلَّا عَلٰى رَبِّى لَوْ تَشْعُرُونَ (١١٣) وَمَا اَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ (١١٤) اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ (١١٥) »

"Benim, onların neler yapmakta oldukları hususunda bir bilgim yok. Onların hesabı ancak Rabbime aittir, eğer bunu bilseydiniz! Ben müminleri kovacak değilim. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım." diye cevap vermişti. *(Şu'arâ Suresi:112-115)*

Diğer bir sure-i celilede de beyan edildiği üzere:

« فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرٰيكَ اِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرٰيكَ اتَّبَعَكَ اِلَّا الَّذِينَ هُمْ اَرَاذِلُنَا بَادِىَ الرَّأْىِ وَمَا نَرٰى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ (٢٧) قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّى وَاٰتٰىنِى رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ اَنُلْزِمُكُمُوهَا وَاَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ (٢٨) وَيَا قَوْمِ لَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا اِنْ اَجْرِىَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَمَا اَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَلٰكِنِّى اَرٰيكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ (٢٩) وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِى مِنَ اللّٰهِ اِنْ طَرَدْتُهُمْ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ (٣٠) وَلَا اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِى خَزَائِنُ اللّٰهِ وَلَا اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا اَقُولُ اِنِّى مَلَكٌ وَلَا اَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِى اَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللّٰهُ خَيْرًا اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا فِى اَنْفُسِهِمْ اِنِّى اِذًا لَمِنَ الظّٰلِمِينَ (٣١) »

"(Nuh) kavminden ileri gelen kafirler: 'Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Biz sana uyanların ise ilk bakışta ancak bizim en aşağılarımız olduğunu görüyoruz. Ve sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Hatta sizi yalancılar olarak zannediyoruz' dediler.

(Nuh *(Aleyhisselâm)* onlara cevaben) **dedi ki: 'Ey kavmim! Ne dersiniz? Eğer ben** (davamın doğruluğuna şahit olmak üzere) **Rabbim tarafından** (bana bildirilen) **açık bir delil üzerinde isem ve O bana kendi katından bir**

rahmet vermiş te bu size gizli bırakılmışsa, siz onu hoş görmezken biz sizi ona zorlayacak mıyız?

Ey kavmim! (Allah-u Tealâ'nın emirlerini tebliğe karşılık) **sizden herhangi bir mal istemiyorum, benim mükâfatım ancak Allah'a aittir. Ben iman edenleri tardedici** (kovucu) **da değilim; çünkü onlar Rablerine kavuşacaklardır, fakat ben sizi cahalet eden bir kavim** (bilgisizce davranan bir toplum) **olarak görüyorum.**

Ey kavmim! Ben onları kovarsam, Allah'tan (gelecek bir azaba karşı) **bana kim yardım eder? Siz hiç düşünmüyor musunuz?**

Ben size: 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum, gaybı da bilmem. 'Ben bir meleğim' de demiyorum. Sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, 'Allah onlara asla bir hayır vermeyecektir' diyemem. Onların nefis (kalp) **lerinde olanı Allah daha iyi bilir. Şüphesiz ki ben o** (nları kovduğum) **takdirde gerçekten zalimlerden olurum."** *(Hûd Suresi:27-31)*

Kafirler, bu sözlerinde geçen, "Aşağılarımız" ifadeleriyle, değersiz sanatlarla ve basit işlerle uğraşan bayağı kimseleri kastetmişlerdir.

Görüldüğü üzere, kavminin müşrikleri tarafından, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e söylenen sözler, Nuh *(Aleyhisselâm)* a söylenenlerin aynısı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in verdiği cevap da Nuh *(Aleyhisselâm)* ın verdiği cevabın aynısıdır. Tabi ki bu, kafirlerin kalplerinin azgınlıkta birbirine benzemesinin bir tezahürüdür. Nitekim:

﴿ ... تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ ... (١١٨) ﴾

"Onların kalpleri birbirine (tıpatıp) **benzedi."** *(Bakara Suresi:118 den)* kavli şerifiyle,

﴿ أَتَوَاصَوْا بِهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ (٥٣) ﴾

"Bunu (kafirler bu sözleri nesilden nesile) **birbirlerine vasiyet mi ettiler? Doğrusu onlar azgın bir topluluktur."** *(Zâriyat Suresi:53)*

Kasimî tefsirinde zikredildiğine göre, bazı müfessirler bu ayet-i celileden bazı meseleler çıkarmışlardır.

1- Duada vacip olan, Allah-u Tealâ'ya karşı ihlaslı olmaktır. Çünkü Mevlâ Tealâ, **"O'nun vechini kastederek, sabah-akşam Rablerine dua ederler."** buyurmuştur.

Bütün ibadetlerde şart olan da, dünya gayesiyle olmayıp, Allah rızası için yapılmaktır. Nefsi Zekiyye *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "İmam (yönetici) insanları kendisine biata çağırsa, sonra kendisinden üstün birini bulsa, idareyi ona teslim etmesi gerekir. Böyle yapmazsa fasık olduğu tesbit edilir, çünkü bunu yapmadığı takdirde Allah rızasını değil de dünyaya talip olduğu anlaşılmış olur.

2 - Sabah ve akşam vakitlerinin, amel ve duanın faziletiyle bir nevi alâkası bulunduğundan özellikle bu iki vakit anılmıştır.

3 - Fazilet amellere göredir, bunun dışında, nikahda denklik gibi bazı özellikler, Abdullah ibni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen:

١٣١ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلْعَرَبُ بَعْضُهُمْ اَكْفَاءٌ لِبَعْضٍ قَبِيلَةٌ بِقَبِيلَةٍ وَرَجُلٌ بِرَجُلٍ »

131 - **"Arabın bazısı bazısına, kabile kabileye, adam adama denktir."** *(Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, No:13769, 7/217, İbni Adiyy, el-Kâmil, No:1276, 5/95)* gibi, şâri' tarafından tahsis edici ifadelere dayanmaktadır.

4 - Kimse kimsenin günahıyla cezalandırılmaz, ancak Ömer *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٣٢–عَنْ عُمَرَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ بِبَعْضِ بُكَاءِ اَهْلِهِ عَلَيْهِ »

132 - **"Şüphesiz ki ölü, ailesinin kendisine bazı ağlamalarıyla azabedilir."** *(Buharî, Cenaiz:32, No:1226, 1/433, Müslim, Cenaiz:9, No:927, 2/640)* hadis-i şerifine gelince, bu, ölen kişinin, önceden ailesine böyle bir vasiyette bulunması durumunda söz konusudur ki bu takdirde suç zaten kendisine aittir.

5 - Kalpten geçen şeylerden dolayı kişi mesûl değildir. Nitekim rivayet edildiği üzere, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* fakirleri yanından uzaklaştırmak gibi bir şey düşünmüşse de bundan mesûl olmamıştır.

6 - Fakirlik müminin şerefine zarar vermez, hatta faziletini artırır ve cennete önce girmesini sağlar, nitekim Aşere-i Mübeşşere (cennetle müjdelenen on kişi) den olduğu halde Abdurrahman ibni Avf *(Radıyallahu Anh)* ın, malının çokluğundan dolayı hesabının uzun süreceği rivayet edilmiştir. Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* ın da vefatından sonra hiç bir şey bırakmadığı rivayet edilmiştir.

7 - İbnü'l-Feres *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, camide, yolda veya başka yerlerde insanlara Allah-u Tealâ ve ahiret hakkında vaaz veren kişilerin yasaklanmamasına dair bu ayet-i celileden delil alınmıştır. Müteahhir (sonraki) âlimler, seher vakti ezandan sonra sabaha kadar dua yaparak komşuları rahatsız eden müezzinin men edilip edilmeyeceği hususunda ihtilâf etmişler, mani olunmamalı diyenler,

« وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللهِ اَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ ... (١١٤) »

"Allah'ın mescidlerinde, O'nun isminin anılmasına mani olandan daha zalim kim olabilir?" *(Bakara Suresi:114 den)* kavli şerifi ile, tefsirinde bulunduğumuz bu ayet-i celileyi delil getirmişlerdir.

Yine böylece camilerde cemaat halinde topluca açık zikir yapanların, camilerden kovulmaması hususunda bazı meşayıh bu ayet-i kerimeyle istidlâl etmişlerdir.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre, Mevlâ Tealâ bu ayeti celilesiyle Habibine, zayıf ve fakir kimseler hakkında önemli bir vasiyette bulunmuştur. Şöyleki:

Onlar Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kendilerini meclisinden uzaklaştırmasıyla ilgili olarak, nefislerini müdafaadan aciz kalıp, kalpleriyle Mevlâ Tealâ'nın huzurunda sakin bir şekilde yalvardıklarında, Allah-u Tealâ yalvarmanın güzelliğinin eserini açıklamak üzere onların müdafaasını bizzat üstlenerek:

« وَلاَ تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ... (٥٢) »

"Rablerinin rızasını dileyerek sabah-akşam O'na dua edenleri kovma..." buyurmuştur ki bu: "Ya Muhammed! Onların dışlarındaki yamalara bakma, içlerindeki (Allah aşkından meydana gelen) yangına bak!" buyurmuştur.

Onların hali örtülü iken Allah-u Tealâ kıssalarını açıklayarak onları teşhir etmiştir. Eğer Allah-u Tealâ: **"O'nun vechini dilerler."** buyurarak, onların Allah-u Tealâ'yı istediklerine şahitlikte bulunmasaydı, "Bu şahıs Hak Tealâ'yı diliyor" demeye kim cesaret edebilirdi.

İnsanlar "İrade" nin manası hakkında çok söz söylemişlerdir. Bu hususta tahkikin ekserisine göre, irade, kalpte meydana gelen bir coşkudur ki kulun, Allah'a ulaşıncaya kadar kararını selbeder (istikrarını elinden alır). Bu yüzden irade sahibi kişi gece ve gündüz sükûnet bulamaz ve Mevlâ'ya varmadan hiç bir şeyle tatmin olamaz. Nitekim onların sözcüsü şöyle demiştir:

« ثُمَّ قَطَعْتُ اللَّيْلَ فِي مَهْمَهٍ لاَ أَسَداً أَخْشَىٰ وَلاَ ذِيباَ
يَغْلِبُنِي شَوْقِي فَأَطْوِي السُّرَىٰ وَلَمْ يَزَلْ ذُو الشَّوْقِ مَغْلُوباَ »

"Sonra geceyi sahrada geçirdim,
Ne aslandan korktum, ne de kurttan.
Şevkim bana galip geldi de gece boyu gittim,
Zaten aşk sahibi mağlup olagelmiştir."

Bu zatların duaları, sabah ve akşam saatleriyle kayıtlanmıştır, çünkü dua ve ibadetler, zahirî amellerden olduklarından vakitleri belirlenmiştir. İradeleri ise batınî hallerden olduğundan bütün vakitlerini kaplamıştır, çünkü iç âlemine ait olan manalar belli bir vakitle kayıtlı değildir. Bundan dolayı Mevlâ Tealâ: **"O'nun Zatını kastederek, sabah akşam Rablerine dua ederler."** buyurarak, dualarının vakitli, fakat iradelerinin daimî olduğuna işaret etmiştir.

Bu zatlar sabahladıklarında, ne dünyaya ait bir istekleri, ne de ahirete ait bir talepleri bulunmayıp, Mevlâ'larının rızasından başka bir dertleri olmadığı için, her şeyden arınıp Allah-u Tealâ'ya halis kaldıklarında, Hak Tealâ'nın inayeti de onlara tahassus edip (özelleşip), bizzat Rableri onların işlerini üstlenerek: **"Ya Muhammed onları kovma!."** buyurduktan sonra,

"Onların hesabından hiç bir şey sana ait değildir." buyurmuştur, çünkü fakirin sırtı hafif (yükü az) olduğundan, kimseye ağır yük yüklemez.

Ayet: 52

Sonra Mevlâ Tealâ: **"Senin hesabından da hiç bir şey onlara ait değildir."** buyurarak: "Sen onların hesabından mesûl olmazsın, onlar da senin hesabınla sorumlu tutulmazlar. Doğrusu Hak Sübhânehû herkesin hesabını üstlenmiştir; işi hayır olan, onun mükâfatına kavuşacak, şer yapan da onun cezasını çekecektir." manasını kastetmiştir.

Nîsâbûrî tefsirinde ise, son cümle-i celile hakkında şu tevîl yapılmıştır: "Habibim! Seninle bizim aramızdaki manevi muvâsale (beraberlik) ve halvet (yalnızlık) makamında onların bir nasibi yoktur ki sana bir ağırlık yapsınlar.

Bizim onlarla olan vusûl ve visal (ulaşma) için gayret gösterme hesaplarına da senin bir ihtiyacın yok ki bu onlara ağır gelsin de sen onları kovup kalplerini kırarak, cebir makamına kesri koymakla zalimlerden olasın, çünkü sen onların kalplerini kırmak için değil, yapmak için gönderildin. Nitekim sana:

« ... وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ (٨٨) »

"Müminler için kanadını ger!" *(Hıcr Suresi:88 den)* diye, inananlara karşı alçak gönüllü olman emredilmiştir.

KİMSENİN HESABINDAN KİMSENİN MESUL OLMAYACAGI:

« ... لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ ... (١٣٩) »

"Bizim amellerimiz bize, sizin yaptıklarınız da size aittir." *(Bakara Suresi:139 dan)*

« ... لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ... (٢٨٦) »

"Herkesin kazandığı (hayır) **kendi lehine, yaptığı** (şer) **de kendi aleyhinedir."** *(Bakara Suresi:286 dan)*

« وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ... (١٦٤) »

"Hiç bir (günah) **yüklenici** (nefis) **diğerinin** (günah) **yükünü taşımaz."** *(En'am Suresi:164 den)*

« وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ (٤١) »

"(Resulüm!) Onlar seni yalanlarlarsa de ki: Benim işim bana, sizin işiniz de size aittir. Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan beriyim." *(Yunus Suresi:41)*

« قُلْ لَا تُسْئَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْئَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ (٢٥) »

"De ki: Siz bizim işlediğimiz suçtan sorumlu değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden sorulacak değiliz." *(Sebe' Suresi:25)*

وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوٓا أَهٰٓؤُلَآءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِم
مِّنۢ بَيْنِنَآ ۗ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّٰكِرِينَ ﴿٥٣﴾ وَإِذَا جَآءَكَ
ٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِـَٔايَٰتِنَا فَقُلْ سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ
نَفْسِهِ ٱلرَّحْمَةَ ۙ أَنَّهُۥ مَنْ عَمِلَ مِنكُمْ سُوٓءًا بِجَهَٰلَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنۢ بَعْدِهِۦ
وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُۥ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْـَٔايَٰتِ
وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾ قُلْ إِنِّى نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱلَّذِينَ
تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ قُل لَّآ أَتَّبِعُ أَهْوَآءَكُمْ ۙ قَدْ ضَلَلْتُ
إِذًا وَمَآ أَنَا مِنَ ٱلْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ قُلْ إِنِّى عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّى
وَكَذَّبْتُم بِهِۦ ۚ مَا عِندِى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦٓ ۚ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا
لِلَّهِ ۖ يَقُصُّ ٱلْحَقَّ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْفَٰصِلِينَ ﴿٥٧﴾ قُل لَّوْ أَنَّ
عِندِى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦ لَقُضِىَ ٱلْأَمْرُ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ ۗ
وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٨﴾ وَعِندَهُۥ مَفَاتِحُ ٱلْغَيْبِ
لَا يَعْلَمُهَآ إِلَّا هُوَ ۚ وَيَعْلَمُ مَا فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ۚ وَمَا تَسْقُطُ
مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِى ظُلُمَٰتِ ٱلْأَرْضِ
وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٥٩﴾

Ayet: 53

Mevlâ Tealâ kafirlerin, fakir sahabîlerin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in huzurunda bulunmasına razı olmadıklarını beyan ettikten sonra, kimini fakir, kimini zengin etmesinin hikmetini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا اَهٰٓؤُلَآءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِالشّٰكِرِينَ (٥٣)

KELİME MANASI (53)

(وَكَذٰلِكَ) **İşte böylece,** (فَتَنَّا) **fitneye düşürdük,** yani imtihan ettik, kimi? (بَعْضَهُمْ) **onların bazısını,** kiminle? (بِبَعْضٍ) **bazısıyla,** niçin? (لِيَقُولُوا) **akibet desinler için,** ne desinler? (اَهٰٓؤُلَآءِ) **bunlar mı?,** (مَنَّ) **lutfetti,** kim? (اللّٰهُ) **Allah-u Tealâ Hazretleri,** kime? (عَلَيْهِمْ) **onlara,** kimlerin arasından? (مِنْ بَيْنِنَا) **bizim aramızdan,** (اَلَيْسَ) **olmadı mı?** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** (بِاَعْلَمَ) **daha iyi bilir,** kimi? (بِالشّٰكِرِينَ) **şükredicileri.**

MEALİ ŞERİF

"İşte onların 'Aramızdan Allah'ın (bula bula) **kendilerine lutfettiği** (iman nasibettiği) **kimseler bunlar mı?' demeleri için onların bir kısmını** (zenginlerini), **diğerleriyle** (fakirleriyle) **böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri** (iman ve Kur'an nimetinin kıymetini bilenleri) **ziyadesiyle bilen değil midir?"**

İ Z A H A T

İbni Ebî Hatim'in, Abdullah ibni Mes'ud *(Radıyallahu Anh)* dan rivayetine göre, Kureyş ulularından bir grup Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yanına uğradıklarında, Habbab, Bilâl ve Suheyb *(Radıyallahu Anhum)* u görünce, "Allah bizim aramızdan bunlara mı iyilik etmiş? Bize bunlara tabi olmamızı mı emrediyor?" demeleri üzerine, Mevlâ Tealâ bu ayet-i celileyi indirmiştir.

Fahrurrazî, İbni Kesîr ve Hâzin tefsirlerinde beyan edildiği üzere, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamberliğinin ilk dönemlerinde kendisine uyanların ekserisi, erkeklerden, kadınlardan, köle ve cariyelerden müteşekkil zayıf ve fakir insanlar topluluğuydu, eşraftan kendisine uyanlar ise pek azınlıktaydı.

Nitekim Rum Kralı Hrakl, Ebu Süfyan'a bu konuları sorarken: "İnsanların eşrafı mı ona uyuyor, yoksa zayıfları mı?" dediğinde, o: "Zayıflar" diye cevap verince, Hrakl: "Zaten peygamberlere uyanlar her zaman onlar olmuştur." demişti.

İşte bu ayet-i celilesiyle Mevlâ Tealâ, fakir-zengin herkesin bir biriyle imtihan olunduğunu açıklamıştır. Zengin olan lider konumunda ki kafirler, fakir sahabenin, islâm'a girmekte kendilerini geçmiş olmalarını ve dini kabul etmekte onlardan evvel davranmalarını çok kıskandıklarından:

"Şimdi biz islâm'a girecek olsak, elbette bu fakir ve miskin kimselere boyun eğmemiz ve onlara tabi olduğumuzu itiraf etmemiz gerekecek" derler ve bu onlara çok ağır gelirdi. Bu yüzden iman eden fakirlerle alay ederler, güçleri yettiğine işkence yaparlar ve: "Bunların yolu doğru olsaydı, Allah bizim gibi zenginleri ve reisleri bırakır da, bu yolu onlara nasip etmezdi." derlerdi.

Nitekim:

« ءَأُلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِن بَيْنِنَا ... (٢٥) »

"Bizim aramızdan vahiy O'na (Salih *(Aleyhisselâm)* a) **mı verildi?"** *(Kamer Suresi:25 den),*

« وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَـٰذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ (١١) »

"Kafir olanlar, iman edenler için dediler ki: 'Eğer bu (iman ve islâm) **bir hayır olsaydı, onlar bizden evvel ona koşmazlardı.'** (Bunu söyleyenler) **onunla hidayete eremeyince** (Kur'an'la yol bulamayınca) **'Bu eski bir yalandır' diyecekler."** *(Ahkâf Suresi:11),*

« وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا (٧٣) »

"Apaçık ayetlerimiz kendilerine okunduğu zaman, inkar edenler iman edenlere: 'İki fırkanın hangisi makam (mevki) **bakımından daha iyi, meclis** (topluluk) **cihetinden daha güzeldir?' dediler."** *(Meryem Suresi:73)* gibi ayet-i kerimeler, kafirlerin bu fikirlerini açıklamaktadır.

Mevlâ Tealâ onlara cevaben:

« وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَاثًا وَرِئْيًا (٧٤) »

"Onlardan önce de eşya ve görünüş bakımından daha güzel olan nice asır (lar halkın) **ı helak ettik."** *(Meryem Suresi:74)* buyurarak, zenginlik ve itibarın kurtuluş sebebi olmadığını açıklamıştır.

Tefsirinde bulunduğumuz ayet-i celilede de, müşriklerin: "Allah bizim aramızdan bula bula bunları mı bulmuşta hakka hidayet etmiş" şeklindeki sözlerine cevaben: **"Allah şükredenleri daha iyi bilen değil midir?"** buyurarak, kendisinin, sözleriyle, işleriyle, içleriyle ve dışlarıyla kimlerin şükrettiğini ve edeceğini, dolayısıyla kimlerin hidayete muvaffak kılınmaya ehil ve layık olduğunu en iyi bilen olduğu için, yanılmayan ezelî ilmine göre onları muvaffak buyuracağını, selâmet yollarına ileteceğini, kendi izniyle karanlıklardan nura çıkaracağını ve dosdoğru yola hidayet edeceğini beyan etmiştir.

Nitekim:

« وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ (٦٩) »

"Bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza ulaştıracağız. Şüphesiz ki Allah elbette iyi davrananlarla beraberdir." *(Ankebût Suresi:69)* kavli şerifi ile, Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٣٣ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِنَّ اللهَ لاَ يَنْظُرُ إِلَىٰ صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ »

133 - **"Şüphesiz ki Allah (-u Tealâ) sizin suret (görünüş) lerinize ve mallarınıza bakmaz velâkin kalplerinize ve amellerinize bakar."** *(Müslim, Birr:10, No:2564/34, 4/1987, İbni Mace, Zühd:9, No:4143, 2/1388, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:7832, 3/129)* hadis-i şerifi de bu mananın anlaşılmasına daha ziyade yardımcı olmaktadırlar.

Ayet-i celilede geçen: **"Biz onlardan kimini kimiyle işte böyle imtihan ettik."** kavli şerifinin keyfiyeti hakkında bir kaç izah yapılmıştır:

1 - İmtihan şekillerinden biri, zenginlik ve fakirlik yoluyladır ki bu da iki türlüdür:

a) Zenginlerin fakirlerle ibtilası: Nitekim Maverdî tefsirinde İmam-ı Hasen *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, Allah-u Tealâ insanlardan kimini zengin kimini de fakir ederek, zenginlerin şükrünü, fakirlerin de sabrını denemektedir ki, zenginlik ve fakirlik, Nuh *(Aleyhisselâm)* ın kıssasında da bahsedildiği gibi, bu imtihanın meydana gelmesine sebep olmuştur.

Nitekim Mevlâ Tealâ, Salih *(Aleyhisselâm)* ın kavminin kıssasıyla ilgili olarak:

« قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنتُمْ بِهِ كَافِرُونَ (٧٦) »

"O kibirlenen kimseler, (zayıf tutulanlara)**: 'Şüphesiz ki biz sizin inandığınız şeyi inkar edicileriz.' dediler."** *(A'raf Suresi:76)* buyurmuştur. Dolayısıyla fakirlerin islâm'ı seçmesi, zenginlerin bundan çekinmelerine ve ar etmelerine neden olmuştur.

b) Fakirlerin zenginlerle imtihanı: Nitekim Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, fakir müslümanlar da kafirleri, rahatlık, sevinç, bolluk ve genişlik içinde görerek: "Biz bu şiddet, darlık ve zorluk içinde yüzerken onlar nasıl bu şekilde rahat olabiliyorlar" diyerek fitneleniyorlardı.

2 - Soylu olanın, düşük olanla imtihan edilmesi: Nitekim Vasîd tefsirinde Kelbî *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, Allah-u Tealâ Kureyşin reislerini köleleriyle imtihan etmiştir, bu yüzden şerefli bir kimse, kendisinden aşağı durumda olan bir kölenin, daha önce iman ettiğini görünce: "İslâm'a girmekte bu beni geçti ha!" diyerek iman etmekten imtina' etmiştir.

3 - Kuvvet ve zafiyet itibarıyla da Mevlâ Tealâ kullarını imtihana tabi tutmaktadır, bu yüzden zayıf kuvvetliyi kıskanmakta, kuvvetli de zayıfa yüklenmektedir

4 - Zeka ve zekasızlık itibarıyla yapılan imtihandır ki, kemal sıfatları farklı ve çeşitli olduğundan kesinlikle bir insanda toplanmaz, aksine bunlar yaratıklara taksim edilmiştir, tabiki üstün sıfatlar, haddizatında sevilen şeylerdir, binaenaleyh herkes, başkasına verilen iyi vasıfları kıskanmaktadır.

Fakat işin gerçeğine erenler ve Allah-u Tealâ'nın kaza ve kaderindeki sırrı bilenler, Allah-u Tealâ'nın yaptığı her şeyin doğru, gerçek, hikmetli (yerli yerinde) olduğunu ve her şeyin yegane sahibi olması hasebiyle hiç bir konuda Allah-u Tealâ'ya itiraz edilemeyeceğini yakinen bildiklerinden musibetler geldiği zaman sabreder, nimetlere karşı şükreder, millete verilenlere sataşmaktan geri durup, kendi kısmetine razı olarak dünya ve ahirette güzelce yaşarlar.

Ayeti celilede kafirlerden nakledilen: **"Allah bizim aramızdan onlara mı iyilik etti."** sözü, istihza (alay) ve hasma mücârât (düşmanın dilinden konuşma) yolu üzere söylenmiş bir ifadedir, yoksa kafirlerin islâm'ı bir nimet olarak görmedikleri aşikârdır. Dolayısıyla onlar, müminlerin, Allah-u Tealânın kendilerine, hakkı bilme nimetini lütfedip, Kureyş ulularını bundan mahrum ettiği şeklindeki inançlarından taaccüp ederek:

"Allah-u Tealâ'nın, bu vadinin efendilerini bırakıp ta bir takım fakir ve kölelere ihsanda bulunmuş olduğu nasıl düşünülebilir?" demişlerdir. Nitekim Allah-u Tealâ onların bu hususta diğer bir sözlerini:

﴿ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ (٣١) ﴾

"Ve onlar: 'Bu Kur'an iki şehir (Mekke ve Taif) **den büyük bir adama** (Velid'e veya Urve'ye) **indirilmeli değil miydi?' dediler."** *(Zuhruf Suresi:31)* kavli şerifinde nakletmiştir ki bu, kibirli ve azgın kişilerin bilinen laflarıdır.

Bu türlü bir hadise de Medine-i Münevvere'de vuku bulmuştur, şöyleki: Abdurrahman ibni Ebî Bekre, babasının *(Radıyallahu Anhum)* şöyle dediğini rivayet etmiştir.

١٣٤ – عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ اَبِى بَكْرَةَ عَنْ اَبِيهِ (رضى الله عنهما) اَنَّ الْاَقْرَعَ بْنَ حَابِسٍ قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: اِنَّمَا بَايَعَكَ سُرَّاقُ الْحَجِيجِ مِنْ اَسْلَمَ وَغِفَارَ وَمُزَيْنَةَ وَجُهَيْنَةَ. قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: « اَرَاَيْتَ اِنْ كَانَ اَسْلَمُ وَغِفَارُ وَمُزَيْنَةُ وَجُهَيْنَةُ خَيْرًا مِنْ بَنِى تَمِيمٍ ، وَبَنِى عَامِرٍ ، وَاَسَدٍ وَغَطَفَانَ خَابُوا وَخَسِرُوا؟ » قَالَ: نَعَمْ ، قَالَ: « وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ اِنَّهُمْ لَخَيْرٌ مِنْهُمْ »

134 - Bir kere Akra' ibni Hâbis Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelerek: "Sana ancak Eslem, Gıfar, Müzeyne ve Cüheyne (kabilelerin) den hacıların hırsızları biat etmiş (tabi' olmuş) tur." deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Söyle bakayım! Eslem, Gıfar, Müzeyne ve Cüheyne, Benî Temîm, Benî Amir, Esed ve Gatafân** (kabilelerin) **den daha hayırlı iseler, bunlar** (soylu olarak bilinen Temim oğulları ve onlara atfedilenler) **haybet ve husran** (zarar ve ziyan) **a uğramışlar mıdır."** diye sordu.

O: "Evet" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Nefsim yedinde** canım kudret elinde) **olan Zat'a yemin ederim ki, şüphesiz onlar** (hakir görülen kabilelerin mensupları kıyamet günü Allah indinde) **elbette bunlardan** (soylu geçinenlerden) **daha hayırlıdır."** buyurdu. *(Buharî, Menâkıb:5, No:3325, 3/1294, Müslim, Fezâilü's-Sahabe:47, No:2522, 4/1955)*

Bu hadis-i şeriften anlaşıldığı üzere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* her kabileye hak ettiği mevkiyi tanımıştır. Ekra' ibni Hâbis, bu kabilelerin islamdan önce hacıların mallarını çalmakla şöhret bulduklarını söylemişse de, müslüman olduktan sonra, küfür halindeki suçlar bağışlandığı için Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onların, Temîm ve Amir oğulları gibi kabilelerden daha hayırlı olduklarını bildirmiştir.

Temim oğulları ve kolları olan Esed ve Amir oğullarına gelince, müslüman olduktan sonra, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in vefatını müteakip onlardan birçokları irtidât etmiş (dinden dönmüş) tür.

Ayet-i celilenin sonunda geçen, **"Allah şükredenleri ziyade bilen değil midir."** kavli şerifi, kafirlerin, fakir müslümanlar hakkındaki sözlerini red ve ibtal etmektedir. Şöyleki: "Allah nimetlerine şükredenleri, özellikle islâm nimetine kavuşturulmasına kimin şükredeceğini bilmez mi ki" buyurarak,

"Siz O'nun kime nimet verdiğini ne hakla uzak görüyorsunuz" buyurmak istemiştir ki, bu ifadede, o zayıf müslümanların, Kur'an'ın indirilmesi ve imana muvaffak kılınmaları gibi nimetlerin hakkını bildiklerine ve şükrünü ifa ettiklerine dair bir işaret bulunmakla birlikte, aynı zamanda, onları beğenmeyenlerin, bütün bu irfan ve şükür vasıflarından uzak olduklarına bir tariz (dokundurma) bulunmaktadır.

Allah-u Tealâ'nın, şükredenleri bilmesinin manası, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, davetine icabet niyetiyle gelip küfürden kurtularak güzel akıbete ulaşmaya rağbet edenlerin niyetlerini bilmesidir. Bu yüzden Allah-u Tealâ, onlara lutfetmiş, iman yolunu kolay etmiş, imanı kalplerinde süsleyerek onlara sevdirmiş ve günbegün imanlarını artırarak içlerinde yerleştirmiştir.

Dolayısıyla Allah-u Tealâ, onların, niyetlerine değil de kıyafetlerine bakarak içlerinin de dışları gibi dağınık olduğu zannına kapılıp haklarında yanlış hüküm verenlerden daha sadık ve samimi olduklarını bilmektedir.

Ayrıca bu ifade-i celileden, Allah-u Tealâ'nın, şükrün zıddı olan küfür sıfatının sahiplerini de çok iyi bildiği anlaşılmaktadır. Nitekim:

« لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ (٧) »

"Eğer şükrederseniz elbette sizi (nimet bakımından) **artırırım, küfrettiğiniz takdirde ise şüphesiz benim azabım elbette pek şiddetlidir."** *(İbrahim Suresi:7 den)* kavli şerifinde küfrü, şükrün zıddı olarak beyan etmiştir.

O halde Mevlâ Tealâ, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in huzuruna kibirli ve alaylı bir şekilde, islâm'ı ve müslümanları tahkir etmekten başka gayeleri olmayarak gelen ve bütün gayretlerini Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* le

mücadele ve insanları hak dinden saptırma uğrunda harcayan kişileri de çok iyi bilmektedir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde, "Te'vîlât-ı Necmiyye" den naklen şu bilgiler kaydedilmiştir. "İşte böylece biz insanlardan kimini kimiyle fitnelendirdik." yani üstünü alçakla, zengini fakirle imtihan ettik. Artık zengin şükretsin, fakir sabretsin, çünkü zengin olan şükretmezse elindeki nimetin zevali yaklaşmış olur. Fakir de sabrederse, üstünlüğü kazanmaya namzet olur.

Bundan dolayı sabreden fakir, şükreden zenginle müsavi olur, nitekim Süleyman *(Aleyhisselâm)* ın şükürdeki makamı, Eyüb *(Aleyhisselâm)* ın sabırdaki makamıyla eşittir. Çünkü Süleyman *(Aleyhisselâm)* zahiri amellerde çok ilerde olduğu halde, hastalığından dolayı bir çok amellerden aciz kalan Eyüb *(Aleyhisselâm)* ile kulluk makamında eşit olarak övgüye mazhar olmuşlardır. Nitekim Mevlâ Tealâ her ikisi hakkında da:

« ... نِعْمَ الْعَبْدُ ... (٣٠، ٤٤) »

"Ne güzel kul!" *(Sâd Suresi:30 dan ve 44 den)* ifadesini kullanmıştır.

Zenginin fakirle fitnelenmesi, kendisini ondan üstün görüp tahkir etmesi ve haklarına mani olmasıdır. Fakirin, zenginle fitnelenmesi ise, onu kıskanması, hakkına mani olduğundan dolayı kızarak halk ile uğraştığı için Hak'tan gafil kalmasıdır. Halbuki Mu'tî ve Mâni' (veren ve engel olan) gerçekte ancak Allah-u Tealâ'dır, başkası değildir.

Ayrıca bu ayet-i kerimede fakirlerin faziletini beyan vardır.

FAKİRLİĞİN FAZİLETİ HAKKINDA HADİS-İ ŞERİF VE RİVAYETLER:

١٣٥–عَنْ اَبِى سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: جَلَسْتُ فِى عِصَابَةٍ مِنْ ضُعَفَاءِ الْمُهَاجِرِينَ وَاِنَّ بَعْضَهُمْ لَيَسْتَتِرُ بِبَعْضٍ مِنَ الْعُرْى ، وَقَارِئٌ يَقْرَأُ عَلَيْنَا اِذْ جَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَامَ عَلَيْنَا ، فَلَمَّا قَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ سَكَتَ الْقَارِئُ ، فَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ: « مَا كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ؟ » قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ ، اِنَّهُ كَانَ قَارِئٌ لَنَا يَقْرَئُ عَلَيْنَا فَكُنَّا نَسْتَمِعُ اِلَىٰ كِتَابِ اللهِ تَعَالَىٰ قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلْحَمْدُ للهِ الَّذِى جَعَلَ مِنْ اُمَّتِى مَنْ اُمِرْتُ اَنْ اَصْبِرَ نَفْسِى مَعَهُمْ » قَالَ: فَجَلَسَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَسْطَنَا لِيَعْدِلَ بِنَفْسِهِ فِينَا ، ثُمَّ قَالَ بِيَدِهِ هٰكَذَا، فَتَحَلَّقُوا ، وَبَرَزَتْ وُجُوهُهُمْ لَهُ ، قَالَ: فَمَا رَاَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَرَفَ مِنْهُمْ اَحَداً غَيْرِى ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَبْشِرُوا يَا مَعْشَرَ صَعَالِيكِ الْمُهَاجِرِينَ بِالنُّورِ التَّامِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ قَبْلَ اَغْنِيَاءِ النَّاسِ بِنِصْفِ يَوْمٍ وَذَاكَ خَمْسُمِائَةِ سَنَةٍ »

135 - Ebu Said el-Hudrî *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir kere ben muhacirlerin zayıflarından bir topluluk arasında oturuyordum. Çıplaklıktan dolayı onlardan bazısı bazısıyla örtünüyor (birbirinin arkasına saklanıyor) du. Bir karî (okuyucu) bize (Kur'an) okuyordu, o sırada Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* çıkageldi ve başımıza dikildi.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* gelince okuyan sustu, o zaman Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* selam verdi, sonra: **"Ne yapıyordunuz?"** buyurdu. Biz, "Bir kâri bize okuyordu, biz de Allah'ın kitabını dinliyorduk" dedik.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Allah'a hamdolsun ki ümmetim içerisinde, benim nefsimi, kendileriyle birlikte bulundurmakla emrolunduğum kimseler yarattı."** buyurdu ve kendini bize denk tutmak için tam ortamıza oturdu. Sonra eliyle: **"Şöyle halaka olun!"** diye işaret buyurdu.

Fakir sahabiler halaka yapınca yüzleri, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e açıkça göründü, fakat Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, onların içinde benden başka hiç birisini tanıdığını zannetmiyorum. Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu:

"Ey fakir muhacirler topluluğu! Kıyamet günü (size verilecek) **tam bir nurla müjdelenin. Siz cennete zengin insanlardan yarım gün önce gireceksiniz ki bu,** (dünya senelerinden) **beş yüz sene eder."** *(Ebu Davud, İlim:13, No:3666, 2/347, Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl, 2/100, İbni Mace, Zühd:6, No:4122, 2/1380)*

١٣٦ عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ: « يُؤْتىٰ بِالْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَعْتَذِرُ اللهُ اِلَيْهِ كَمَا يَعْتَذِرُ الرَّجُلُ لِلرَّجُلِ فِى الدُّنْيَا فَيَقُوْلُ: ﴿ وَعِزَّتِى وَجَلَالِى مَا زَوَيْتُ الدُّنْيَا عَنْكَ لِهَوَانِكَ عَلَيَّ وَلٰكِنْ لِمَا اَعْدَدْتُ لَكَ مِنَ الْكَرَامَةِ وَالْفَضِيْلَةِ اُخْرُجْ يَا عَبْدِى! اِلىٰ هٰذِهِ الصُّفُوْفِ فَمَنْ اَطْعَمَكَ فِىَّ اَوْكَسَاكَ فِىَّ يُرِيْدُ بِذٰلِكَ وَجْهِى فَخُذْ بِيَدِهِ فَهُوَ لَكَ ﴾ وَالنَّاسُ قَدْ اَلْجَمَهُمُ الْعَرَقُ فَيَتَخَلَّلُ الصُّفُوْفَ وَيَنْظُرُ مَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ بِهِ فَيَأْخُذُهُ بِيَدِهِ وَيُدْخِلُهُ الْجَنَّةَ »

136 - Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kıyamet günü** (fakir) **bir kul** (Mevlâ Tealâ'nın huzuruna) **getirildiğinde Allah-u Tealâ, dünyada bir adamın diğerine özür dilediği gibi ona özür beyan ederek:**

'İzzim Celâlim hakkı için ben dünyayı senden, benim yanımdaki değersizliğinden ötürü uzak tutmadım velakin (burada) **sana hazırlamış olduğum keramet ve faziletten dolayı** (seni dünyada fakir ettim). **Ey kulum! Şu** (mahşer) **saflar** (ın) **a çık** (bak)! **Benim rızamı kastederek sana yediren veya seni giydiren kişinin elinden tut, o senindir.' buyurur.**

Ter insanların ağzına dayanmışken o kişi safların arasında dolaşarak kendisine iyilik yapanlara bakıp bulur ve elinden tutarak cennete sokar." *(Gazalî, İhya, 4/209, Irâkî, el-Muğnî, No:3935, 2/1086, Zebîdî, İthâf, 9/278, Ruhu'l-Beyan, 3/38)*

١٣٧ – عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لِكُلِّ شَيْءٍ مِفْتَاحٌ وَمِفْتَاحُ الْجَنَّةِ حُبُّ الْمَسَاكِينِ وَالْفُقَرَاءِ الصُّبَّرِ هُمْ جُلَسَاءُ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ »

137- Ömer ibnil Hattab *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Her şeyin bir anahtarı vardır, cennetin anahtarı ise, sabırlı fakir ve miskinleri sevmektir. Onlar kıyamet günü Allah-u Tealâ'nın meclis arkadaşlarıdır."** *(Deylemî, el-Firdevs, No:3993, 3/330, Ali el-Müttekî, Kenzü'l-Ummal, No:16587, 6/469, Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, No:7322, 5/365)*

Şeyhi Attâr *(Kuddise Sırruhu)* bu manada ne güzel buyurmuştur:

« حُبِّ دَرْوِيشَانْ كَلِيدِ جَنَّتَسْتْ دُشْمَنِ ايشَانْ سَزَايِ لَعْنَتَسْتْ »

"Dervişlerin sevgisi cennetin anahtarıdır,
Bu zatların düşmanı lanete müstehaktır." *(Ruhu'l-Beyan, 3/38)*

١٣٨ – عَنْ أَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلْجُلُوسُ مَعَ الْفُقَرَاءِ مِنَ التَّوَاضُعِ ، وَهُوَ مِنْ أَفْضَلِ الْجِهَادِ »

138 - Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Fakirlerle birlikte oturmak tevâzudandır ve bu, cihadın en üstünlerindendir."** *(Deylemî, el-Firdevs, No:2646, 2/124, Ali el-Müttekî, Kenzü'l-Ummal, No:16585, 6/469)*

١٣٩ – عَنْ حُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِتَّخِذُوا عِنْدَ الْفُقَرَاءِ أَيَادِيَ فَإِنَّ لَهُمْ دَوْلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ »

139 - Huseyn ibni Ali *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Fakirlerin yanında el** (iyilik) **leriniz bulunsun, çünkü kıyamet günü onlar için büyük bir devlet** (zorluktan kolaylığa ve fakirlikten zenginliğe dönüşüm) **vardır,** (zenginler fakirin Allah katındaki mertebesini bilseler zenginleri bırakıp onu dost tutarlardı)." *(Ali el-Müttekî, Kenzü'l-Ummal, No:16582, 6/468, Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, No:104, 1/147, Irâkî, el-Muğnî, No:3936, 2/1087, Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, No:68, 1/37)*

١٤٠ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « أَحِبُّوا الْفُقَرَاءَ وَجَالِسُوهُمْ وَأَحِبَّ الْعَرَبَ مِنْ قَلْبِكَ ، وَلْيَرُدَّكَ عَنِ النَّاسِ مَا تَعْلَمُ مِنْ نَفْسِكَ »

140 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Fakirleri sevin ve onlarla oturun, arapları kalbinden sev, kendinden bildiğin** (kötülükler), **seni insanlar** (ın ayıbını araştırmakdan) **geri çevirsin."** *(Hakim, el-Müstedrek, No:7947, 4/368, Ali el-Müttekî, Kenzü'l-Ummal, No:16583, 6/469)*

١٤١ – رُوِىَ اَنَّهُ دَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلىٰ رَجُلٍ فَقِيرٍ وَلَمْ يَرَ لَهُ شَيْئاً فَقَالَ: « لَوْ قُسِمَ نُورُ هٰذَا عَلىٰ اَهْلِ الْاَرْضِ لَوَسِعَهُمْ »

141 - Rivayete göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* fakir bir adamın yanına girip onun hiç bir şeyi olmadığını görünce: **"Bu kişinin nuru yer ehline dağıtılsa hepsine yeter."** buyurdu. *(Gazalî, İhya, 4/209)*

١٤٢–عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا اَبْغَضَ النَّاسُ فُقَرَاءَهُمْ وَاَظْهَرُوا عِمَارَةَ الدُّنْيَا ، وَتَكَالَبُوا عَلىٰ جَمْعِ الدَّرَاهِمِ رَمَاهُمُ اللهُ بِاَرْبَعِ خِصَالٍ؛ بِالْقَحْطِ مِنَ الزَّمَانِ وَالْجَوْرِ مِنَ السُّلْطَانِ ، وَالْخِيَانَةِ مِنْ وُلَاةِ الْاَحْكَامِ ، وَالشَّوْكَةِ مِنَ الْاَعْدَاءِ »

142 - Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"İnsanlar fakirlerine kızıp, dünyanın donatımını açıklarlar** (onu süslerler) **ve dirhemleri yığmağa hırslı olurlarsa Allah-u Tealâ onları dört hasletle belalandırır. Zamanın kuraklığı, yöneticilerin zulmü, hakimlerin hainliği ve düşmanların kuvvet bulması."** *(Irâkî, el-Muğnî, No:3943, 2/1088, Zebîdî, İthâf, 9/281)*

١٤٣– عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ لِى رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا اَرَدْتِ اللُّحُوقَ بِى فَلْيَكْفِكِ مِنَ الدُّنْيَا كَزَادِ الرَّاكِبِ وَاِيَّاكِ وَمُجَالَسَةَ الْاَغْنِيَاءِ وَ لَاتَسْتَخْلِقِى ثَوْباً حَتّٰى تُرَقِّعِيهِ »

143 - Aişe *(Radıyallahu Anha)*, Muaviye, İbni Âmir ve diğerleri *(Radıyallahu Anhum)* un kendisine gönderdiği yüzbin dirhemi bir günde dağıtır, yine de elbisesi yamalı gezerdi. Cariyesi ona: "Bir dirhemle et alsaydın bari onunla iftar ederdin." deyince: "Hatırlatsaydın yapardım." derdi.

Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Ey Aişe! Bana kavuşmak istersen, dünyadan sana bir yolcunun azığı kadarı yetsin. Zenginlerle oturmaktan sakın ve bir elbiseyi yamalamadıkça eski sayıp çıkartma."** buyurmuştu. *(Tirmizî, Libas:38, No:1780, 4/245, Hakim, el-Müstedrek, No:7867, 4/347, İbni Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, 8/78)*

Bu hadis-i şerifi rivayet eden Ebu İsa et-Tirmizî *(Radıyallahu Anh)* : **"Zenginlerle oturmaktan sakın."** sözünün manasını, Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen şu hadis-i şerifle şerh etmiştir.

١٤٤ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ رَاٰىٰ مَنْ فُضِّلَ عَلَيْهِ فِى الْخَلْقِ وَالرِّزْقِ فَلْيَنْظُرْ اِلىٰ مَنْ هُوَ اَسْفَلَ مِنْهُ مِمَّنْ فُضِّلَ هُوَ عَلَيْهِ فَاِنَّهُ اَجْدَرُ اَنْ لَا يَزْدَرِىَ نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْهِ »

144 - **"Her kim yaratılış ve rızık bakımından kendisinden üstün olanı görürse, kendinden aşağı olup, kendisinin üstün olduğu kimselere baksın. Çünkü bu** (bakış), **Allah-u Tealâ'nın, kendisine verdiği nimetleri hakir görmemesine daha elverişlidir."** *(Tirmizî, Libas:38, No:1780, 4/245, Müslim, Zühd, No:2963/9, 4/2275, İbni Mace, Zühd:9, No:4142, 2/1387)*

Avn ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Zenginlerle arkadaş oldum, kendimden daha kederli kimse görmedim, çünkü hayvanımdan üstün hayvan ve elbisemden daha kıymetli elbise görüyordum. Sonra fakirlerle birlikte bulundum da rahatımı buldum." *(Tirmizî, Libas:38, No:1780, 4/245)*

Musa *(Aleyhisselâm)*: "Ya Rabbi! Kulların içinde en sevdiklerin kimlerdir ki, bende senin için onları seveyim?" diye sorduğunda Mevlâ Tealâ: (كُلُّ فَقِيرٍ مُضْطَرٍّ) **"Her zorda kalmış fakir."** diye cevap buyurdu.

İsa *(Aleyhisselâm)*: "Ben fakirliği severim, zenginliğe kızarım." buyurmuştur, bu yüzden en sevdiği isim kendisine, "Ey miskin" diye çağırılmasıydı.

Bir kere İsa *(Aleyhisselâm)* seyahatı sırasında abasına sarılıp uyuyan bir adama rastlayınca: **"Ey uykudaki kişi! Kalk Allah'ı zikret."** diyerek onu uyandırdı, o kişi, "Benden ne istiyorsun? Ben dünyayı ehline bırakmışım!" deyince, İsa *(Aleyhisselâm)* "O zaman ey dostum kalk (gel arkadaş olalım)!" buyurdu.

Musa *(Aleyhisselâm)* bir kere, başının altına bir kerpiç koyup sakalı toprağa bulaşmış, bir abaya sarılarak, toprak üstünde uyuyan bir adama rastladığında, "Ya Rabbi! Dünyada bu kulun zayi' olmuştur." deyince Mevlâ Tealâ:

« يَا مُوسىٰ اَمَا عَلِمْتَ اَنِّى اِذَا نَظَرْتُ اِلىٰ عَبْدٍ بِوَجْهِى كُلِّهِ زَوَيْتُ عَنْهُ الدُّنْيَا كُلَّهَا »

"Ya Musa! Sen bilmez misin ki, ben bir kuluma Cemalimin tamamıyla nazar ettiğimde, dünyanın tümünü ondan uzak ederim." buyurdu. *(Gazalî, İhya, 4/207,208)*

Ebu Osman el-Mağribî, *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: "Her kim zenginlerle sohbeti fakirlerle oturmaya tercih ederse, Allah onu kalbinin ölmesiyle ibtila eder." *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, 1/147)*

Ata-i Horasanî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Peygamberlerden biri bir sahile uğradığında balık avlayan bir adamla karşılaştı. O kişi 'Bismillah' deyip ağı attı, ağda bir şey çıkmadı. Sonra bir başkasına rastladığında o, şeytanın adıyla attı, ağda taşınamayacak kadar çok balık çıktı.

O peygamber: 'Ya Rabbi! Her şeyin senin elinde olduğunu biliyorum, ama bunun hikmeti nedir?' diye sorması üzerine, Allah-u Tealâ Hazretleri meleklerine: **'Bu kuluma iki kişinin ahiretteki makamlarını açın gösterin.'** buyurdu. O peygamber Allah-u Tealâ'nın, bu müslümana hazırladığı dereceyi, kafire de hazırladığı rezilliği görünce: 'Razı oldum (kanaat getirdim) ya Rabbi!' dedi."

Süfyani Sevrî'nin meclisine bir fakir geldiğinde ona: "İleri gel! Zengin olsan seni yaklaştırmazdım." derdi. Fakirlere yaptığı iltifattan dolayı onun meclisinde bulunan zenginler de fakir olmak isterlerdi.

Hikmet sahibi kimseler şöyle demişlerdir:

"Âdemoğlu miskindir. Fakirlikten korktuğu gibi cehennemden de korksaydı ikisinden birlikte kurtulurdu. Zenginliğe rağbet ettiği gibi cennete de rağıb olsaydı ikisini birden kazanırdı. Zahirde kullarından korktuğu gibi batında Allah'dan korksaydı elbette iki cihanda mesûd olurdu."

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurmuştur: "Zenginliğe göre değer verip, fakirlikten dolayı hakir görenler lanetlenmiştir."

Yahya ibni Muaz *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: "Fakirleri sevmen, peygamberlerin ahlâkındandır. Onlarla oturmayı tercih etmen, salihlerin alâmetindendir, onların sohbetinden kaçman, münafıkların nişanlarındandır."

Kütübü sâlife (geçmiş kitaplar) da nakledildiğine göre, Allah-u Tealâ bir peygamberine şöyle vahyetmiştir:

« احْذَرْ اَنْ اَمْقُتَكَ فَتَسْقُطَ عَنْ عَيْنِى فَاَصُبَّ الدُّنْيَا عَلَيْكَ صَبًّا »

"Sana buğzetmemden sakın, sonra gözümden düşersin de dünyayı sana bolca dökerim."

Bir adam İbrahim İbni Edhem *(Rahimehullah)* a onbin dirhem getirdi, o kabul etmeyince, adamın ısrarı üzerine: "Sen onbin dirhemle benim adımı fakirlerin divanından sildirmek mi istiyorsun? Ben bunu asla yapamam." dedi. *(Gazalî, İhya, 4/211)*

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre: Zengin şükretmeli fakirse sabretmelidir. Fakat mahabbet dilinde fakirin yolu da şükretmektir. Hatta onun şükrü de zengininkinden geri kalmamalıdır.

Nitekim onların sözcüsü şöyle demiştir:

« اَتَانِى مِنْكِ سَبٌّكِ لِى فَسُبِّى اَلَيْسَ جَرَىٰ بِفِيكِ اسْمِى؟ فَحَسْبِى »

"Senden bana sövme haberin geldi, sövmeye devam et!
Benim adım senin ağzında geçti ya, bu bana yeter.

Bir diğeri de şöyle demiştir:

« وَاِنَّ فُؤَادًا بِعْتُهُ لَكَ شَاكِرٌ وَاِنَّ دَمًا اَجْرَيْتُهُ لَكَ حَامِدٌ »

"Sattığım gönül sana şükredicidir,
Akıttığım kan da sana hamdedicidir."

İNSANLARIN, BİRBİRİYLE FİTNELENDİRİLMESİYLE İLGİLİ DİĞER AYET-İ KERİMELER:

« قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَاباً مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَاْسَ بَعْضٍ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ (٦٥) »

"(Habibim!) **De ki: O** (Allah-u Tealâ) **size üstünüzden** (gökten) **veya ayaklarınızın altından** (yerden) **bir azap göndermeye ya da sizi fırkalar hâlinde** (bir birinize düşürüp) **karıştırarak kiminize kiminizin be'sini** (hıncını) **tattırmaya kâdir** (gücü yeten) **dir. Bak! Anlasınlar diye ayetleri türylü türlü nasıl açıklıyoruz."** *(En'âm Suresi:65)*

« ... وَ جَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً اَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيراً (٢٠) »

'Sizin bir kısmınızı, diğer bir kısmınıza fitne (imtihan vesilesi) **kıldık; (bakalım) sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi hakkıyla görücüdür."** *(Furkan Suresi:20 den)*

« وَلَوْ يَشَآءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ ... (٤) »

"Allah dileseydi elbette onlardan (kafirlerden) **intikam alırdı, fakat sizi birbirinizle belâlandırmak** (denemek) **için** (size muharebeyi emretti)." *(Muhammed Suresi: 4 den)*

ALLAH-U TEALÂ'NIN, ŞÜKREDENLERİ BİLMESİ:

« ... وَ مَنْ تَطَوَّعَ خَيْراً فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ (١٥٨) »

"Her kim gönüllü olarak bir iyilik yaparsa, şüphesiz Allah şükr (ü kabul) **edici ve** (yapılanı) **hakkıyla bilicidir."** *(Bakara Suresi:158 den)*

« مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِراً عَلِيماً (١٤٧) »

"Eğer şükreder ve iman ederseniz, Allah size niye azabetsin? Allah şükredenlerin mükâfatını verici, (onların ne yaptıklarını) **hakkıyla bilicidir."** *(Nisa Suresi:147)*

« ... وَسَيَجْزِي اللّٰهُ الشّٰاكِرِينَ (١٤٤) »

"Allah şükredenleri muhakkak mükâfatlandıracaktır." *(Âli Imran Suresi:144 den)*

« ... وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشّٰاكِرِينَ (١٤٥) »

"Kim de ahiret sevabını isterse, ona da ondan veririz. Ve biz, şükredenleri mutlaka mükâfatlandıracağız." *(Âli Imran Suresi:145 den)*

Mevlâ Tealâ, Habibine, fakir müminleri huzurundan kovmamasını emredip, insanları birbiriyle imtihan ettiğini beyan ettikten sonra, müslümanlara iltifat edip güzel davranmasını tavsiye etmek üzere şöyle buyuruyor:

« وَاِذَا جَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ اَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءً بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَاَصْلَحَ فَاَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٥٤) »

KELİME MANASI (54)

(وَاِذَا جَآءَ) **Geldiği zaman,** kime? (كَ) **sana,** kim? (الَّذِينَ) **o kimseler ki,** (يُؤْمِنُونَ) **iman ediyorlar,** neye? (بِاٰيَاتِنَا) **bizim ayetlerimize,** (فَقُلْ) **de ki,** (سَلَامٌ) **selâm olsun,** (عَلَيْكُمْ) **üzerinize,** (كَتَبَ) **yazdı,** kim? (رَبُّكُمْ) **sizin Rabbiniz,** kim üzerine? (عَلٰى نَفْسِهِ) **kendi zatı üzerine,** yani bizzat kendi mukaddes zatına vacip kıldı, neyi? (الرَّحْمَةَ) **rahmeti** (rahmet etmeyi, acımayı) ondan bedel. (اَنَّهُ) **muhakkak ki şân,** (مَنْ) **her kim,** (عَمِلَ) **işlerse,** kimden olduğu hâlde? (مِنْكُمْ) **sizden olduğu hâlde,** neyi? (سُوءً) **bir kötülüğü,** ne olduğu hâlde? (بِجَهَالَةٍ) **bilmeyici olduğu hâlde,** (ثُمَّ تَابَ) **sonra tövbe ederse,** neden sonra? (مِنْ بَعْدِهِ) **ondan** (o kötü işinden) **sonra,** daha? (وَاَصْلَحَ) **ıslah ederse** (kendisini düzeltirse), (فَاَنَّهُ) **şüphesiz ki O** (Allah-u Tealâ), kimdir? (غَفُورٌ) **ziyade mağfiret edicidir,** (رَحِيمٌ) **çok acıyıcıdır.**

MEALİ ŞERİF

Ayetlerimize inananlar sana geldiğinde (onlara) **de ki: Selâm** (olsun) **size! Rabbiniz kendisi üzerine** (şu) **rahmeti yazdı: İçinizden kim bilmeyerek bir kötülük yapar, sonra ardından tövbe edip de ıslah eder** (kendini düzeltir) **se, şüphesiz ki O** (Allah-u Tealâ, tövbe edenlerin günahlarını) **zi yade bağışlayıcıdır,** (kullarına) **çok acıyıcıdır.**

İ Z A H A T

Ayet-i celilenin iniş sebebi hakkında Taberî, İbni Ebî Hâtim, İbni Atiyye, Begavî, Kurtubî, Vahidî, Zâdü'l-Mesîr ve Lübab tefsirlerinde altı vecih zikredilmiştir.

1 - Ikrime *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bu ayet-i celile Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, huzurundan kovmaktan nehyedildiği fakir sahabiler hakkında inmiştir. Bu ayet-i celilenin inişinden sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onları gördüğünde önce kendisi selam verir ve:

« اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى جَعَلَ فِى اُمَّتِى مَنْ اَمَرَنِى اَنْ اَبْدَأَهُمْ بِالسَّلَامِ »

"Ümmetim içinde, bana kendilerine selam vermekte önce davranmamı emrettiği kimseleri yaratan Allah'a hamdolsun." buyururdu. *(Vahidî, Esbâbu Nüzûli'l-Kur'an, No:435, Sh.221, el-Vasîd, 2/276, Tefsîr-u Mukâtil, 1/563, Tefsîr-u Hasen el-Basrî, 1/353, Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 13/3)*

2 - Mâhân el Hanefî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bir cemaat Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelerek; "Biz çok büyük günahlar işledik." demeleri üzerine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onlara hiç bir cevap vermedi. Onlar gidince, arkalarından bu ayet-i celile inmesi üzerine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onları çağırtarak bu ayet-i kerimeyi kendilerine okudu. *(İbni Ebî Hâtim, No:7345, 4/1300, Taberî, Câmiu'l-Beyân, No:13294, 5/205, Semerkandî, Bahru'l-Ulûm, 1/488, Vahidî, Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'an, No:436, Sh.222)*

3 - Ata *(Radıyallahu Anh)* dan rivayete göre; ayet-i celile, Ebu Bekr, Ömer, Osman, Ali, Hamza, Cafer, Bilâl, Sâlim, Ebû Ubeyde, Mus'ab ibni Umeyr, Osman ibni Maz'ûn, Ammâr İbni Yasir, Erkam ibni Ebil-Erkam ve Ebû Seleme ibni Abdi'l-Esed *(Radıyallahu Anhum)* hakkında inmiştir.

١٤٥ – عَنْ عَائِذِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنه) اَنَّ اَبَا سُفْيَانَ اَتىٰ عَلىٰ سَلْمَانَ وَصُهَيْبٍ وَبِلَالٍ فِى نَفَرٍ . فَقَالُوا: وَاللّٰهِ! مَا اَخَذَتْ سُيُوفُ اللّٰهِ مِنْ عُنُقِ عَدُوِّ اللّٰهِ مَأْخَذَهَا . قَالَ فَقَالَ اَبُو بَكْرٍ: اَتَقُولُونَ هٰذَا لِشَيْخِ قُرَيْشٍ وَسَيِّدِهِمْ؟ فَاَتَى النَّبِىَّ ﷺ فَاَخْبَرَهُ . فَقَالَ:« يَا اَبَا بَكْرٍ! لَعَلَّكَ اَغْضَبْتَهُمْ . لَئِنْ كُنْتَ اَغْضَبْتَهُمْ لَقَدْ اَغْضَبْتَ رَبَّكَ » فَاَتَاهُمْ اَبُو بَكْرٍ فَقَالَ: يَا اِخْوَتَاهْ! اَغْضَبْتُكُمْ؟ قَالُوا: لَا! يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكَ يَا اُخَىَّ .

145 - Â'iz ibni Amr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, (Hudeybiye musâlâhasından sonraki barış sürecinde) Ebu Süfyan (henüz müslüman olmamışken), bir cemaat içinde bulunan Selman, Suheyb ve Bilâl'in yanlarına geldiğinde, onlar: "Vallahi! Allah'ın kılıçları Allah'ın düşmanının boynundaki yerini alamamıştır." dediler.

Bunun üzerine Ebu Bekr *(Radıyallahu Anh)* : "Siz Kurey'şin şeyhi ve reisi için bunu mu söylüyorsunuz?" dedi, peşi sıra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e giderek bu durumu haber vermesi üzerine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ya Ebâ Bekr! Ola ki sen onları kızdırmışsındır. Eğer onları kızdırdıysan, muhakkak Rabbini gazaba getirdin."** buyurdular.

Bunu duyan Ebu Bekr *(Radıyallahu Anh)* hemen onların yanına vararak: "Ey kardeşlerim! Sizi kızdırdım mı?" diye sorunca, onlar: "Hayır! Allah seni affetsin kardeşciğim!" dediler. *(Müslim, Fezâilü's-Sahabe:42, No:2504, 4/1947, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:20665, 7/361, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, No:28, 18/18)*

Bu hadis-i şerif, Selman ve diğer fakir sahabîlerin faziletine, Allah indindeki makamlarının yüksekliğine, dindarların gönlünü alıp onlara hoş muamele etmenin gerekliliğine delâlet etmektedir.

Ayrıca Kurtubî'nin de beyanına göre, salihlere hürmet edip, onları kızdıracak veya üzecek şeylerden sakınmak lazımdır, çünkü bunda Allah-u Tealânın gazabı yani dostlarından birine eziyet edene, azabının isabeti vardır.

4 - Zâdü'l-Mesîr ve Âlûsî tefsirlerinde, İbni Abbas ve İbni Sâ'ib *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledildiğine göre, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*, zenginleri islam'a çekmek için Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, fakirleri geri tutması hakkında bir görüş beyan etmişti.

Bunun üzerine: (وَلاَ تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ) **"Rablerine dua edenleri kovma.."** *(En'âm Suresi:52)* inince, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* bu sözünden özür dilemek ve istiğfar etmek üzere, ağlayarak gelip, (مَا أَرَدْتُ إِلاَّ خَيْراً) **"Ben hayırdan başka bir şey dilememiştim."** dediğinde bu ayet-i celilé nazil oldu.

5 - Ayet-i celile Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın islâm'a gireceğinin müjdesi olarak inmiştir. O müslüman olarak geldiğinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kendisine bu ayet-i celileyi okumuştur.Bu görüşü Ebu Süleyman ed-Dimeşkî nakletmiştir.

6 - Bazı âlimler bu ayet-i celilenin, bu sıfata sahip olan her kes hakkında mutlak manada nazil olduğunu söylemişlerdir ki, doğruya en yakın görüş, ayet-i kerimenin umumî manaya hamledilmesidir. Buna göre Allah-u Tealâya iman eden herkes buradaki teşrif (şereflendirmey)e dahildir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullah)* , burada bir müşkilini: "Âlimler bu surenin, bir defada nazil olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. O halde bu surenin ayetlerinden her biri hakkında ayrı ayrı iniş sebepleri nasıl söz konusu olabilir?" ifadeleriyle belirtmiş, fakat cevapsız bırakmıştır.

Nîsâbûrî ve Kasimî *(Rahimehumallah)* bu hususta şu açıklamada bulunmuştur: "Şu gizli değildir ki ayet-i kerime mana itibarıyla geride zikredilen iniş sebeplerinin hepsini içine almaktadır, çoğu kere müşterek vakalar bir hüküm-de toplanabilir ve bir ayet-i celile hepsine birden beyan mahiyetinde inebilir.

Nitekim selefin: "Bu ayet-i celile şu hususta inmiştir." sözleriyle bazen, o vakanın, ayetin beyanı içine girmeye müsait olduğu hususu kastedilmektedir ki, bazen de ayet-i kerime o hadisenin peşine indiğinden bu kanaata varılabilir.

Ayrıca, bir sure topyekün indiği halde, sahabî'lerin, onun her bir ayetini, münasip bir olayla irtibatlamaları uzak görülecek bir şey değildir, çünkü onlar, bizzat vahyi müşahede ehli, emir ve yasakları tatbik erbabı olduklarından, Kur'an'ın hakikatlerini en çok anlayan ve te'vilin inceliklerini en iyi bilen kimselerdir.

Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre: (وَإِذَا جَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا) **"Ayetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman."** kavli şerifinde bulunan (بِآيَاتِنَا) lafzındaki (بِ) harfi cerri'nin ne için olduğu hakkında iki görüş vardır:

a) İlsâk için olmasına göre mana, "Ayetlerimize inananlar" şeklindedir.

b) Sebebiyyet için olması halinde ise, "Ayetlerimizin inişi ve onlar hakkında ince düşünmeleri sebebiyle inanılması gereken her şeye inananlar" demektir.

Bu büyük zatların bundan evvelki ayet-i celilelerde, dua, ibadet ve şükür gibi vasıflarla tavsif buyurulmasından sonra, burada imanla mevsuf kılınmaları, ilim ve amelden ibaret olan iki fazilete de haiz olduklarına dikkat çekmek içindir.

İman sıfatı, geride geçen bütün vasıfların kaynağı olduğu halde, sona bırakılması, bu ayet-i celilede vadedilen rahmetin yegane sebebinin iman olduğunu ortaya koymaktadır, nitekim huzurdan kovulmamalarının en büyük illeti de, ibadete devam eder olmalarıdır.

Tefsiri Kebir'de beyan edildiği üzere: **"Ayetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman."** buyruğu, bir takım yüce sırlar ihtiva etmektedir, çünkü Allah-u Tealâ'dan başka herşey, Allah'ın varlığının ayetleri, O'nun Celâl, İkrâm ve Kibriya sıfatlarının nişanları ve Vahdaniyeti (birliği) nin delilleridir.

Allah-u Tealâ'nın masivası (gayrı)nın, (beşerin sayması açısından) nihayeti olmadığından, sonsuz olan şeylere tam tafsilâtıyla vakıf olmaya da aklın yolu bulunmadığından, mümkün olan şey ancak aklın, ayet ve delillerin bir kısmına muttali olup onları bilmesi vasıtasıyla Allah-u Tealâ'nın marifetine yönelmesi, sonra da geriye kalanların tümüne icmâlî (toptan) bir şekilde iman etmesidir.

Daha sonra bu kimse hayatı boyunca bu ıssız çölde seyahat eden ve bu umman içinde yüzen kimse gibi olur. Bunun bir sınırı olmayınca, kulun o ayetlerin mirac (basamak) larında terakkî (yükselme) sinin de sonu olmaz ki işte bu, tafsilâtı için nihayeti olmayan umumi ve toplu bir giriştir.

Sonra kul bu sıfatlarla muttasıf olduğunda Mevlâ Tealâ Habibine: (سَلَامٌ عَلَيْكُمْ) **"Selâm sizlere"** diye o kullarına hıtabetmesini emreder ki böylece bu teslim (selâm verme), bütün afetlerden selâmetin meydana geldiğinin bir nevi bişareti, (كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ) **"Rabbiniz, Zatına rahmeti yazdı"** kavli şerifi de, o selâmetin akebinde rahmeti ilâhiyye'nin husûlünün müjdesi olmuş olur.

Selâmet'e gelince bu, zulümât (karanlıklar) âleminin denizinden, cismânî (maddî) varlıkların merkezinden, âfet ve muhâlefetlerin maden (kaynağ) ından, tağyir ve tebdillerin mevzi (güzel halleri değiştirmenin yer) inden kurtulup emin olmak anlamına gelir.

Keramet (ikram) lar ise, salih ve baki (iyi ve kalıcı) amellere ulaşmak, halis ve mukaddes manalara kavuşmak, nurlar âleminin genişliğine varmak ve Celâl duvarlarının merdivenlerine yükselmekle olur.

Zeccac'ın Müberrid *(Rahimehumallah)* dan naklettiğine göre, luğatta "Selâm" kelimesi şu beş manaya gelir:

1 - Dua manasına gelir.

2 - Allah-u Tealâ'nın isimlerinden biridir.

3 - İslâm anlamına gelebilir.

4 - Büyük bir ağacın adıdır. Bu ağaç büyüklüğünden dolayı âfetlerden emin olduğu için bu adı almış olabilir.

5 - Çok sert bir taşın adıdır. Bu taş da yumuşaklıktan emin olduğu için bu isimle müsemmâ kılınmıştır.

Bu ayetteki selâm kelimesi ise şu iki manaya gelebilir:

1 - (اَلسَّرَاحُ) ve (اَلتَّسْرِيحُ), "Salıvermek, bırakmak" mastarlarında olduğu gibi bu da (اَلتَّسْلِيمُ) mastarından alınmış olabilir ki buna göre: (سَلَّمْتُ عَلَيْهِ سَلَاماً) sözünün manası, "Ona, dini ve canı hakkında bela ve musibetlerden emin olması için dua ettim." şeklindedir ki bu takdirde, "Selâm", "Teslim (salim ve emin kılmak)" anlamına gelmektedir.

2 - Selâm kelimesi (اَلسَّلَامَةُ) kelimesinin cemisi olabilir ki buna göre, (اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ) sözünün manası: (اَلسَّلَامَةُ عَلَيْكُمْ) "Esenlikler sizin üzerinize olsun" demek olur.

Ebu Bekr ibnül Enbârî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Bir cemaat buradaki selâm lafzını Allah-u Tealâ'nın ismi kabul ederek 'Allah korumasıyla sizin üzerinizdedir' şeklinde mana vermişlerse de, ayet-i celilede geçen selâm lafzı nekire olduğu için burada bu mana uzak düşmektedir. Eğer mu'arraf (harfi tarifli) olsaydı, bu vecih sahih olurdu."

Burada selâm'ın kim tarafından verildiği hakkında üç söz vardır:

1 - Hasen ve Ikrime *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakledildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onlara şeref vermek için selâm vermekle emrolunmuştur.

2 - İbni Zeyd *(Rahimehullah)* ın beyanına göreyse, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onlara Allah'ın selâmını ulaştırmakla memur kılınmıştır.

3 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, mana: "Özür ve itiraflarını kabul et ve özür diledikleri şeyin mesuliyetinden kurtuluşlarını müjdele." şeklindedir ki buna göre selâm, tahiyye manasında olmayıp, dört numarada açıklanan İbni Abbas nezdindeki iniş sebebine göredir.

Selâm'ın, tahiyye manasında olması halinde özellikle hangi çeşit kötülüklerden kurtuluş anlamına geldiği hususunda da iki vecih vardır:

1 - Şirk'ten selâmet,

2 - Bütün masiyetlerden kurtuluş.

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: Ayet-i celilede, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, müminlere selâm vermesinin emredilişi, bu selâm'ın, Mevlâ Tealâdan, daha dünyada iken bu kullarına selâm ve rahmetin ulaştığına delâlet eder ki bu hususta kelamın tahkiki (sözün özü) şudur:

Allah-u Tealâ bir takım kullarına ölümlerinden sonra:

« سَلَامٌ قَوْلاً مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ (٥٨) »

"Rahim olan Rablerinden (onlara) **sözlü olarak bir selâm."** *(Yasin Suresi:58)* buyuracağını vaadetmiştir. Fakat bir takım kimseler ömürlerini Allah'a ubudiyyet (kulluk) yolunda tüketerek, daha dünyadayken sanki kıyamet âlemine intikal etmiş gibi olduklarından, bu zatlara ölümlerinden sonra vaadedilen selâm, daha ölmeden ulaşmış olur.

Bu selâm Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, müminlere söyleyeceği kendi sözlü ifadesi olarak bazı âlimler tarafından kabul edilse de, her iki takdir üzere de bu selâmlayış yüce bir dereceyi ifade eder.

Ebu Hayyan *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu ayet-i celilenin sevki çok güzel bir kısım işaretleri hâvîdir:

1 - Allah-u Tealâ Habibine, evvela müminlere selâm vermesini emrederek, bütün inananlar için selâmet ve emniyetle söze başlamıştır.

2 - Rahmet yazısını Rab ismi şerifine isnad etmesi hasebiyle "Sizin işlerinize bakan, sizi maddî ve manevî terbiye eden ve size acıma hakkına sahip olan Rabbiniz bu rahmeti yazdı." şeklinde bir mana anlaşılmaktadır ki böylece Mevlâ Tealâ umumi rahmetiyle bütün inananları müjdelemiştir.

3 - Sonra tevbe edip nefsini ıslah edenlere bu umumi rahmetten hususî bir hisse ayırarak ayet-i celileyi nihayete erdirmiştir.

Bazı müfessirler, Hakim'in şöyle dediğini nakletmişlerdir: Bu ayet-i celile müminlere tazim ve hürmet etmenin vacip olduğuna, müminin kalbine sevinç vermenin gerekliliğine delalet etmektedir, çünkü Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilesinde Habibine, müminlerin kalplerini hoş etmesi için onlara selâm vermesini ve rahmet-i İlâhiyeyi müjdelemesini emretmiştir.

Se'âlibî tefsirinde zikredildiği üzere, burada musâfaha'nın fazileti hakkında varid olan bazı hadis-i şerifleri nakletmemiz münasip görülmektedir, zira musâfaha, selâm'ın ayrılmaz bir parçasıdır, nitekim:

١٤٦ – عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « مِنْ تَمَامِ التَّحِيَّةِ الْاَخْذُ بِالْيَدِ »

146 - İbn-i Mesud *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: "(Musâfaha etmek üzere bir müminin) **elinden tutmak, tahiyyenin tamamından** (selâmlaşma cümlesinden) **dir."** *(Tirmizî, İsti'zân:31, No.2730, 5/75)*

١٤٧ – عَنْ عُمَرَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا الْتَقَى الرَّجُلَانِ الْمُسْلِمَانِ فَسَلَّمَ اَحَدُهُمَا عَلَىٰ صَاحِبِهِ فَاِنَّ اَحَبَّهُمَا اِلَى اللهِ اَحْسَنُهُمَا بِشْرًا بِصَاحِبِهِ فَاِذَا تَصَافَحَا نَزَلَتْ عَلَيْهِمَا مِائَةُ رَحْمَةٍ لِلْبَادِى مِنْهُمَا تِسْعُونَ وَلِلْمُصَافِحِ عَشَرَةٌ »

147 - Ömer *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"İki müslüman kişi, karşılaşıp biri diğerine selâm verirse, onların Allah'a en sevgilisi, arkadaşına en güzel yüzlü olanıdır. Musâfaha ettiklerinde ise üzerlerine yüz rahmet iner, bundan doksanı, başlayana, onu ise musâfaha edilen diğer kişiyedir."** *(Bezzâr, el-Bahru'z-Zehhâr, No:308, 1/437, İbni Abdi'l-Berr, et-Temhîd, 10/147)*

Selâm ve musâfaha'nın fazileti ve hükümleri hakkındaki diğer hadis-i şerif ve rivayetler Ruhul Furkan tefsirimizin, 5/457-478 de tafsilâtla zikredilmiştir, orayı da mütâla'a ederek amel et ki hidayet bulasın, çünkü ilim ancak amel etmek için tahsil edilmektedir, tevfîk (hayırlara muvaffakıyyet) ancak Allah-u Tealâ'nın yardımıyladır.

(كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ) **"Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı."** buyruğu hakkında birkaç mesele vardır:

1 - Arapların (كُتِبَ كَذَا عَلَىٰ فُلَانٍ) "Şu hüküm falanca üzerine yazıldı" sözü, icabı (vacip kılmayı) ifade eder. (عَلَىٰ) harfi cerri de aynı manayı ifade ettiğinden bu ikisinin mecmuu (toplamı), vacip kılma konusunda bir tekid ve mübalağa (fazlalık) manası açıklamış olur ki bu da Mevlâ Tealâ'nın, vucûb yolu üzere (kesinlikle) kullarına acımasını ve merhametli olmasını gerektirir.

Ehli Sünnet uleması bu hususta şöyle demişlerdir: Allah-u Tealâ kulları hakkında dilediği ve istediği şekilde tasarruf yetkisine sahiptir ve hiç bir kimse hiç bir şeyi O'na vacip kılamaz, ancak Allah-u Tealâ fazl-u keremiyle merhamet etmeyi kendi zatına vacip kılmıştır.

(كَتَبَ) fiilinin manaları hakkındaki görüşler ve Allah-u Tealâ'nın rahmetinin genişliğini ifade eden hadis-i şeriflerle rivayetler, En'âm Suresinin 12. ayetinin tefsirinde (Ruhul Furkan, 8/461-469) geçmiştir, burayla birlikte mütâla-asında çok büyük faydalar mülâhaza edilmektedir.

2 - Bu ayet-i celile Allah-u Tealâ'ya, "Nefs" adının verilmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir, nitekim:

« ... تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ ... (١١٦) »

"Sen benim nefsimde olanı bilirsin. Ben ise senin nefsinde olanı bilemem." *(Mâide Suresi:116 dan)* ayet-i celilesi de buna delalet etmektedir. O halde bu ayet-i celilelerde geçen nefs kelimesi, "Zat" ve "Hakikat" manasındadır. Ama cisim ve kandan birleşmiş olan şey manasındaki nefis tabirinden, Allah-u Tealâ mukaddestir. Zira cisim olsaydı, mürekkep olması gerekirdi ki parçalardan birleşmiş olan varlık, mümkin (varlığı yokluğu imkan dahilinde) dir, Allah-u Tealâ ise vacip (yokluğu düşünülemeyen) bir zattır.

Yine böylece Allah-u Tealâ tektir, tek olan, mürekkep (parçalardan birleşmiş) olamaz, mürekkep olmayan da cisim olamaz. Ayrıca Allah-u Tealâ:

« ... وَاللَّهُ الْغَنِيُّ ... (٣٨) »

"Allah ganidir." *(Muhammed Suresi:38 den)* kavli şerifinde beyan ettiği üzere, hiç bir şeye muhtaç olmayandır. Müstağnî olan ise, mürekkep olmaz, mürekkep olmayan da cisim olmaz. Yine malum olduğu üzere cisimler mahiyetlerinin tamamında birbirlerine benzerler, dolayısıyla Allah-u Tealâ bir cisim olsaydı O'nun da bir misli olması icabederdi ki bu, batıl ve asılsızdır, zira Mevlâ Tealâ:

« لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ... (١١) »

"O'nun benzeri bir şey yoktur." *(Şura Suresi:11 den)* buyurmuştur.

Mevlâ Tealâ'nın, sonradan yaratılanlara hiç bir bakımdan benzemediği hususundaki aklî delillere gelince, bunlar pek çok olup, açık, kuvvetli ve âşikârdırlar, bundan dolayı Allah-u Tealâ Hazretlerine hamdolsun.

Sonra Mevlâ Tealâ: (أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءً بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ) **"İçinizden her kim bilmeyerek bir fenalık yapıp da sonra ardından tevbe edip, islâh etmiş** (kendini düzeltmiş) **se, şüphesiz ki O, ziyade mağfiret edicidir, çok acıyıcıdır."** buyurmuştur ki bu hususta birkaç mesele vardır.

1 - Bu ifade-i celiledeki tevbe, kafirlikten vazgeçmek anlamına gelmez, zira bu söz, (وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا) **"Ayetlerimize inananlar sana geldiğinde"** kavli şerifiyle vasfedilen kişilere yapılmış olan bir hıtaptır. Bu yüzden bu tevbeden maksat, bir müslümanın günahtan tevbe etmesi manasındadır.

(بِجَهَالَةٍ) **"Bilmeyerek"** kaydı ile, hata ve galat (yanılma ve şaşırma) manası kastedilmemiştir, zira bunlardan tevbeye zaten gerek yoktur. Bilakis bu ifadeden murad, şehvet (kötü arzu) sebebiyle günaha teşebbüs etmektir ki, buna göre mana: "Günah olduğunu bile bile o günaha atılan bir müslüman, sonra hakiki manada tevbe yaparsa, Allah-u Tealâ onun tevbesini kabul eder," demektir.

İmam-ı Hasen *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "Masiyet işleyen herkes cahildir."

Ulema, bu cehaletin manası hakkında birkaç görüş açıklamıştır:

a) Günah işleyen kişi kaçırdığı sevabın ve hak ettiği cezanın ölçüsünü bilemez, bu yüzden de bazı masiyetler işleyebilir, çünkü mümin kimse, nefsinin arzuları, aklına ve fikrine galip gelmedikçe günah işlemez.

b) Kişi yaptığı günahın neticesinin kötü olduğunu bilse de, peşin lezzeti, ahiretin birçok hayrına tercih etmiş olur ki, azı çoğa tercih eden kimseye örfe göre cahil denir.

c) Günah işleyen kişi âlim de olsa, cahil işi yapmış olur. Çünkü netice itibarıyla zararlı bir iş yapan kişi, bilse de bilmese de hikmet ve tedbir ehlinden (doğru ve sağlam iş yapanlardan) olmayıp, cehalet ve sefâhet (bilgisizlik ve beyinsizlik) erbabından olur. Zira hikmet sahibi kişiler, akıbetini bilmedikleri işe atılmazlar.

d) İbni Atıyye *(Rahimehullah)* ın beyanına göre bu ayet-i celiledeki cehalet, ilmin zıddı olan, "Bilmeme" manasını ifade ettiği gibi ona benzeyen hali de içine alır, çünkü yasaklandığı bir şeyi kasten yapan kişinin bu işi mutlaka bir nevi cehaleti ihtiva eder, zira o kişi o hususta hiç bilgisi olmayan kişinin

yapacağı işi yapmıştır. Bundan dolayı İmam-ı Mücahid *(Radıyallahu Anh)* "Helalı haramdan ayırdedememek, cehaletten olduğu gibi, bilerek günah işlemek de cahilliktendir." buyurmuştur.

١٤٨ - عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: مَا خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ مِنْ بَيْتِي قَطُّ إِلاَّ رَفَعَ طَرْفَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَقَالَ: « اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ أَوْ أُضَلَّ ، أَوْ أَزِلَّ أَوْ أُزَلَّ ، أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلَمَ ، أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ »

148 - Ümmü Seleme *(Radıyallahu Anha)* dan rivayetle, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, evden çıkarken gözünü semaya kaldırarak yaptığı isti'âzelerinde geçen: **"Ey Allahım! Sapmamdan, saptırmamdan, kaymamdan, kaydırmamdan, zulmetmemden ve zulme uğramamdan, cehalet etmemden ve bana karşı cehalet edilmesinden sana sığınırım."** *(Ebu Davud, Edeb:112, No:5094, 2/746, İbni Mace, Dua:18, No:3884, 2/1278, Tirmizî, Deavât:35, No:3427, 5/490, Nesâî, İstiâze:30, No:5501, 8/662, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:26678, 10/201)* ifadesi de, ilmin zıddı değil de, ona benzeyen (bildiği halde yanlışlık yapma manasındaki) cehaletten bahsetmektedir.

Amr ibni Gülsûm'ün:

« أَلاَ لاَيَجْهَلَنْ أَحَدٌ عَلَيْنَا فَنَجْهَلَ فَوْقَ جَهْلِ الْجَاهِلِينَا »

"Dikkat! kimse bize cahillik yapmaya kalkmasın,
Sonra cahillerin cehaletinin fevkinde biz de cahillik yaparız." sözü de bu manadadır.

Bildiği halde bilmez gibi davranma manasına gelen bu cehaletin, hiç bir kısmı şeriata göre özür sayılmaz, fakat hakiki manada bilmemek sebebiyle bazı küçük günahlar mazur görülebilirse de, büyük günahlar hakkında bilmemek mazeret sayılmaz.

e) Ikrime *(Radıyallahu Anh)* bu ayetin tefsirinde: "Dünyanın hepsi cehalettir." buyurarak, ölümle, ahiretten bir pencere açılıp gerçekler görünmeden önce, herkesin cehalette olduğuna işaret etmiştir.

f) Bu konuda farklı bazı malumat Nisa Suresinin 17. ayet-i celilesinin izahında (Ruhul Furkan, 4/631) geçmiştir.

Ayet-i celilede geçen, **"Islah ederse"** kavli şerifine, "Tevbenin şartlarını yerine getirirse" manası verilmiştir ki bu şartlar başlıca üç tanedir:

1 - İşlemiş olduğu günahları terketmek,
2 - Bir daha yapmamaya karar vermek,
3 - Ölünceye kadar tevbede sebat etmek.

Mehâyimî tefsirinde zikredildiği üzere, ayet-i kerimede geçen: "Cehalet yüzünden kötülük işlemek" ten maksat, Allah'a karşı cüret gösterme yoluyla değil de, Allah'tan gaflet sebebiyle günah işlemektir ki, böyle bir isyana düşen kişi günah işlerken dahi bir yandan Allah-u Tealâ'nın gazabından korkmaktadır veya O'nun şartlarını yerine getiremeyeceğinden endişe etmektedir.

Kötülüğe sebebiyet veren bu gafletin ardından uzun zaman sonra da olsa tevbe edip ıslâh edenleri yani sade istiğfarla sakıt olmayan (düşmeyen) kul haklarıyla Allah-u Tealâ'nın haklarından ifsat ettiklerini düzelten kişilerin işledikleri o günahları Mevlâ Tealâ mağfiret edeceği gibi ziyade rahmetinden dolayı sevaplara döndürecektir.

Allah-u Tealâ'nın rahmetinin genişliğine delalet eden bir hadis-i şerif te Muaz ibni Cebel *(Radıyallahu Anh)* dan şu şekilde rivayet edilmiştir.

١٤٩ – عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ (رضى الله عنه) قَالَ: كُنْتُ رِدْفَ النَّبِيِّ ﷺ عَلَىٰ حِمَارٍ يُقَالُ عُفَيْرٌ فَقَالَ: « يَا مُعَاذُ هَلْ تَدْرِى حَقَّ اللهِ عَلَىٰ عِبَادِهِ وَمَاحَقُّ الْعِبَادِ عَلَى اللهِ؟ » قُلْتُ: اَللهُ وَرَسُولُهُ اَعْلَمُ ، قَالَ: « فَاِنَّ حَقَّ اللهِ عَلَى الْعِبَادِ اَنْ يَعْبُدُوهُ وَلَا يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَحَقَّ الْعِبَادِ عَلَى اللهِ اَنْ لَا يُعَذِّبَ مَنْ لَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا » فَقُلْتُ: يَارَسُولَ اللهِ اَفَلَا اُبَشِّرُ بِهِ النَّاسَ، قَالَ: « لَاتُبَشِّرْهُمْ فَيَتَّكِلُوا »

149 - Muaz ibni Cebel *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: Bir kere ben Ufeyr isimli merkebin üzerinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in arkasında bulunuyorken bana: **"Ya Muaz! Allah** (-u Tealâ Hazretlerin) **in kulları üzerinde, kullarının da Allah** (-u Tealâ) **üzerinde ne gibi hakları bulunduğunu bilir misin?"** diye sordu.

Ben: "Allah ve Resulü bilir" deyince, O: **"Şüphesiz ki Allah** (-u Tealân) **ın kulları üzerindeki hakkı, O'na ibadet edip, hiç bir şeyi O'na ortak koşmamalarıdır. Kulların Allah** (-u Tealâ) **üzerindeki hakkı ise, kendisine hiç bir şeyi ortak etmeyen kişiye Allah** (-u Tealân) **ın azabetmemesidir."** buyurdu. O zaman ben: "İnsanlara bu müjdeyi vereyim mi?" diye sorduğumda, O: **"Onları müjdeleme ki, güvenmesinler."** buyurdu. *(Buharî, Cihad:46, No:2701, 3/1049, İbni Mace, Zühd:35, No:4296, 2/1435, Tirmizî, İman:18, No:2643, 5/26, Müslim, İman:10, No:30, 1/58)*

Bu hadis-i şerifte geçen Allah-u Tealâ'nın hakkından maksat, kullarına kesin olarak farzettiği şeylerdir. Kulların hakkı ise, Allah-u Tealâ'ya karşı bir şey hakkettiklerinden değil, ancak Allah-u Tealâ'nın hakkına mukabele (karşılaştırma) yolu üzere zikredilmiştir. Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in insanlara bu müjdeyi verdirmemesi ise, buna güvenip de cennette yüksek dereceler kazandıracak amelleri terketmemelerini kendileri için daha yararlı gördüğündendir.

Alusî tefsirinde bu ayeti celilenin, sâliklerden bir kısmına işaret etmekte olduğu şu şekilde açıklanmıştır: Kendi vasıflarını bizim sıfatlarımızda eriterek: (وَاِذَا جَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا) **"Ayetlerimize inananlar sana geldiğinde",** "Sıfatlarınızın ayıplarından kurtulup, libaslarından soyulduğunuz için: (سَلَامٌ عَلَيْكُمْ) **"Selâm olsun size."** diye onlara hitap et!

(كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ) **"Rabbiniz zatına rahmeti yazdı."** yani mukaddes Zatına, sizin sıfatlarınızı kendi sıfatlarıyla değiştirmek suretiyle size

rahmet etmeyi gerekli kıldı. Çünkü siz kendi sıfatlarınızı yok ettiğinizden Allah-u Tealâ, her gidenin yerine bir halef tayin etmiştir.

(مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءً بِجَهَالَةٍ) **"Sizden herkim cehalet sebebiyle bir kötülük işler"** gaybet veya gaflet (geçkinlik veya habersizlik) sebebiyle eski sıfatlarınızdan bir sıfat, telvîn (renk değiştirme ve sebatsızlık) halinde sizden birine tekrar gelir de, (ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ) **"Sonra onun ardından tevbe eder"** o sıfatın zuhurundan sonrâ o değişiklikten rucu' edip huzura döner,

(وَأَصْلَحَ) **"Ve ıslâh eder"** kendisinden meydana gelen gaflet halini, riyazatlara devam edip, Mevlâ Tealâ'nın huzurunda huzû' ve tazarru' (boyun büküp yalvarmak) suretiyle düzeltirse, (فَأَنَّهُ غَفُورٌ) **"Şüphesiz ki O Gafur'dur."** sâlikin o gaflet halini setreder (örter), (رَحِيمٌ) **"Rahim'dir."** o kişiye ziyade acıyarak, temkîn (huzur makamında sebat) ve istikamet nimetini bahşeder.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre, Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilesi ile Habibi'nin makamının yüceliğine işaret etmiştir. Şöyle ki: Selâm vermek gelenin yapacağı bir iştir, ancak ziyaret edilen zat büyüklerdense, gelen kişi onun heybetinden dolayı sükût edip kalır, ne zaman o, söze başlarsa, gelen o zaman cevap verebilir.

Bu makamda şöyle bir mana da verilmiştir: Sana gelmek için zahmet çekenlere: (سَلَامٌ عَلَيْكُمْ) **"Selâm olsun size"** diyerek meşakkatlerini gider.

Şöyle de denilmiştir: **"Sizlere selâm olsun!** Şu anda (Allah-u Tealâ'dan) ayrılıktan selâmet buldunuz, gelecekte de ateşten kurtuldunuz."

(كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ)**"Rabbiniz zatına rahmeti yazdı"** Ey insan! Eğer sana zellelerini yazacak melekler tayin ettiyse, senin hakkında rahmet yazmayı ise bizzat kendi üstlenmiştir. **"Yazdı"** fiiline, "Hükmetti" manası verilmiştir ki, Mevlâ Tealâ bir hüküm verdiyse mutlaka ezelî ilmine dayanarak o hükmü vermiştir.

Buyurulmuştur ki: Mevlâ Tealâ'nın senin lehine olan yazgısı, ezelî, aleyhine olan yazısı ise, vaktî (yaşanan vakte ait) tir. Vaktiyye, ezeliyye'yi iptal edemez (sonradan yazılan, ezelde yazılanı bozamaz).

(أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءً بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ) **"Sizden herkim cehalet sebebiyle bir kötülük işler. Sonra onun ardından tevbe eder ve ıslâh ederse, şüphesiz ki O Gafur'dur, Rahim'dir."** yani herkim cahillerin işlerinden sonra peşinden dönüş yaparsa hemen ona mukabelede bulunuruz.

Şöyleki: Bizim güzelce mühlet vermemiz ve iyilikte bulunmamız sebebiyle bir fenalık yapıp ta sonra tevbe ve hasretle dönene biz de bütün lütuf ve kabulümüzle ikbal ederiz (yöneliriz).

Ruhul Beyan ve Nisâbûrî tefsirlerinde zikredildiğine göre, Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilesinde Habibine, "Sen onlara selâm vermekte önce davran" buyurmuş, cennete girerken ise meleklere:

« ... سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ (٧٣) »

"Selâm olsun size! Temiz oldunuz, artık ebedî kalıcı olduğunuz halde girin buraya (cennete)." *(Zümer Suresi:73 den)* diyerek onlara selâm vermelerini ilham edecektir. Hatta bizzat kendisi de:

« سَلَامٌ قَوْلاً مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ (٥٨) »

"Rahim olan Rablerinden (onlara) **sözlü olarak bir selâm."** *(Yasin Suresi:58)* kavli şerifiyle onlara selâm verecektir ki bütün bunlar, bu kişilerin, ezelde serpilen nurdan nasip alarak yaratılış karanlığından selâmet bulmalarının neticesidir. Mevlâ Tealâ'nın bu ayet-i celilede Habibine vermesini emrettiği selâm, mirac gecesi:

« اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ »

207. **"Ey Nebi! Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketleri senin üzerine olsun."** diye verdiği selâma işaret etmektedir, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de bu selâmı kabulünde:

« اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَىٰ عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ »

208. **"Selâm biz** (peygamberler cemaatin) **e ve Allah'ın diğer salih kulları üzerine olsun."** *(İsmail Hakkı, Ruhul Beyan, 3/38, 5/121)* buyurarak, bu selâma bütün iyi kulları katmıştır. Günahından sonra tevbe eden kişi de salâh ehlinin ipine dizilmiştir.

Ayet-i celilede Mevlâ Tealâ'nın kendi zatına vacip kıldığını beyan ettiği rahmet, hususî rahmettir, nitekim:

« وَاٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا ... (٦٥) »

"Biz ona tarafımızdan bir rahmet verdik" *(Kehf Suresi:65 den)* kavli şerifinde beyan edilen rahmet de, Hızır *(Aleyhisselâm)* a verilen bu özel rahmettendir. Umumî rahmet ise, Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i kudsî de Mevlâ Tealâ'nın, cennete hıtaben:

١٥٠ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ قَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ:

﴿ لِلْجَنَّةِ اَنْتِ رَحْمَتِي اَرْحَمُ بِكِ مَنْ اَشَاءُ مِنْ عِبَادِي ﴾

150 - **"Sen benim rahmetimsin, kullarımdan dilediğime seninle merhamet ederim."** *(Buharî, Tefsir:333, No:4569, 4/1836, Müslim, Cennet:13, No:2846, 4/2186, Humeydî, Müsned, No:1937, 2/481)* şeklinde yapmış olduğu buyruğuyla anlatılmaktadır. Demek ki Allah-u Tealâ kullarından dilediğine cennetiyle merhamet buyurur, dilediğine de Zatıyla rahmet eder.

(مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءً بِجَهَالَةٍ) **"Sizden cehalet sebebiyle kötülük işleyen"** kavli şerifi hakkında işaret ehli şöyle demişlerdir: Kötülük işleyenler iki sınıftır. Ey hidayet üzere olan müminler! Bir sınıf sizden, bir sınıf da sizden gayri olan dalâletteki kafirler.

Cehalet te iki türlüdür,

1 - Dalâlet cehaleti ki bu, ruhlar âleminde serpilen nurun isabet etmemesi neticesidir.

2 - Cehûliyet cehaletidir ki bu, insanın yaratılışına konan cahilliktir. Dolayısıyla kafirlerden her kim dalâlet cehaletiyle bir kötülük işlerse onun tevbesi yoktur (ona tevbe nasip olmaz), fakat müminlerden her kim, tabiatına yerleştirilmiş olan cehûliyet cehaleti sebebiyle bir fenalık yaparsa, bu ayet-i celilede de bèyan edildiği üzere onun tevbesi vardır.

Artık akıllı kişi, fevz ve felâh tarikine sülûk etmeli (kurtuluş yoluna girmeli) ve salâh ehlinin (iyilerin) vasıl olduğu nimetlere ermelidir ki bu yolunda evveli tevbe ve istiğfardır.

Ulema buyurmuştur ki: Kişi evvela günahların çirkinliğini ve Allah'ın azabının çetinliğini düşünmeli, sonra kendi za'fiyetini ve çaresizliğini aklına getirerek, bir karıncanın ısırmasına ve güneşin hararetine dayanamayan kişinin, cehennemin ateşine ve yılanların sokmasına nasıl tahammül edeceğini iyice tefekkür etmelidir.

Günahlardan kurtulmanın yolu, günahların kısımlarına göre farklıdır, şöyleki: Kul haklarıyla ilgili günahlardan tevbede, ödenmesi gereken emanetlerin teslim edilmesi ve hak sahiplerinden helallik istenmesi şarttır. Namaz, oruç, zekât gibi vaciplerin terkinde ise mutlaka mümkün olduğu kadar kaza gereklidir.

İçki içmek, şarkı söylemek ve dinlemek, faiz yemek gibi Allah ile kul arasındaki günahlara gelince, geçmişe pişmanlık duyup bir daha ebediyyen yapmamaya kalbi kararlı kılmak şarttır. Mümkün olduğu kadarıyla hasımları razı edip geçmişleri kaza eden kişi, kalbini de günahlara meyilden uzak tutarsa artık güzel bir iltica ve yalvarmayla Mevlâ Tealâ'ya müracaat etmek üzere yıkanmalı, elbiselerini de temizleyerek iki rekat kılmalıdır. Nitekim:

١٥١ – عَنْ اَسْمَاءَ بْنِ الْحَكَمِ الْفَزَارِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيّاً (رضى الله عنه) يَقُولُ: «كُنْتُ رَجُلاً اِذَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ حَدِيثاً نَفَعَنِى اللهُ مِنْهُ بِمَا شَاءَ اَنْ يَنْفَعَنِى، وَاِذَا حَدَّثَنِى اَحَدٌ مِنْ اَصْحَابِهِ اسْتَحْلَفْتُهُ ، فَاِذَا حَلَفَ لِى صَدَّقْتُهُ قَالَ وَحَدَّثَنِى اَبُو بَكْرٍ وَصَدَقَ اَبُو بَكْرٍ اَنَّهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: « مَا مِنْ عَبْدٍ يُذْنِبُ ذَنْباً فَيُحْسِنُ الطُّهُورَ ، ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللهَ اِلاَّ غَفَرَ اللهُ لَهُ ثُمَّ قَرَأَ هٰذِهِ الْآيَةَ: ﴿ وَالَّذِينَ اِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللهَ ﴾ اِلَى آخِرِ الْآيَةِ »

151 - Esma İbnil Hakem; "Ali *(Radıyallahu Anh)* ı şöyle derken" işittim demiştir: Ben Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den bir şey duyduğum zaman Allah *(Celle Celalühü)* nün dilediği ölçüde onunla amel etmeye çalışan biriydim. Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ashabından birisi bana bir hadis haber verirse, on-

dan yemin etmesini ister, yemin ederse kabul ederdim. Ebu Bekir *(Radıyallahu Anh)* -o doğru söyler- bana şöyle haber vedi.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i: **"Bir kimse bir günah işler de akabinde güzelce abdest alır, sonra kalkıp iki rekât namaz kılar ve Allah'tan bağışlanma dilerse, Allah** (-u Tealâ) **onu mutlaka bağışlar."** derken işittim.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* devamla: **"Onlar fena bir şey yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı anarlar..."** *(Âli Imran Suresi:135)* mealindeki ayeti sonuna kadar okudu. *(Ebu Davud Namaz:26, No. 1521, 1/476, Tirmizî,Tefsir :4, No.3006, 5/228)*

Diğer bir hadis-i şerifte şöyle gelmiştir:

١٥٢–وَفِي حَدِيث: «أَيُّمَا عَبْدٍ أَوْ أَمَةٍ تَرَكَ صَلَاتَهُ فِي جَهَالَتِهِ فَتَابَ وَنَدِمَ عَلَىٰ تَرْكِهَا فَلْيُصَلِّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ اثْنَىٰ عَشْرَةَ رَكْعَةً يَقْرَأُ فِي كُلِّ مِنْهَا الْفَاتِحَةَ وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ وَالْإِخْلَاصَ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ مَرَّةً لَا يُحَاسِبُهُ اللهُ تَعَالَىٰ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَوَجَدَ صَحِيفَةَ سَيِّئَاتِهِ حَسَنَاتٍ»

152 - **"Hangi bir erkek veya kadın cehalet döneminde namazını bırakır da sonra bu yaptığına pişman olup tevbe ederse, cuma günü öğle ile ikindi arası oniki rekat kılsın, her rekatta fatiha, ayetel kürsî, ihlâs ve felak-nası birer kere okusun, böyle yaparsa Allah-u Tealâ onu kıyamet günü** (bu husta) **muhasebeye tabi tutmaz ve seyyiat** (günahlar) **sayfasını hasenât** (sevaplar) **olarak bulur."** *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan, 3/40)*

İsmail Hakkı Efendi *(Kuddise Sırruhu)* bu rivayetten sonra şöyle demiştir: Bu hadis-i şerif, sahih olması halinde, bu namazı kılanın, evvelce kazaya bıraktığı namazları kılmasının gerekli olmadığı anlamına gelmez, çünkü hadis-i şerifin başında zikredilen tevbe şartı, zaten geçmiş namazların kazasını gerektirmektedir.

Allah-u Tealâ'nın bu kulunu muhasebe etmemesinin manası ise, kıyamet günü ona, farz namazları vakitlerinden tehir ettiği için sitem etmeyeceğidir ki bu muamele, tevbesini tekit ve mazeretine ilave mahiyetinde olan bu mübarek namazın bereketiyle olacaktır.

Nitekim şeriat ilimlerinde malum olduğu üzere, kişi namazları bıraktığından dolayı muhasebe edileceği gibi vakitlerinden tehir ettiği için de ayrıca sorumlu tutulacaktır. İşte bu izahatımızla, bazılarının anlamakta güçlük çektiği bir mesele de vuzûha kavuşmuş olmaktadır ki o da şudur; insanlar Ramazan ayının son cuması öğle-ikindi arası bir günlük namaz kazasını âdet edinmişlerdir, gerçekte onların yapmak istedikleri bu namazdır, fakat şeklini ve rivayetini yanlış anlamışlardır.

١٥٣– عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ (رضى الله عنهم) قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَىٰ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: وَا ذُنُوبَاهُ! وَاذُنُوبَاهُ فَقَالَ هٰذَا الْقَوْلَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا . فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «قُلِ اللّٰهُمَّ مَغْفِرَتُكَ أَوْسَعُ مِنْ ذُنُوبِي وَرَحْمَتُكَ أَرْجَىٰ عِنْدِي مِنْ عَمَلِي»

فَقَالَهَا ثُمَّ قَالَ: « عُدْ » فَعَادَ. ثُمَّ قَالَ: « عُدْ » فَعَادَ . فَقَالَ: « قُمْ فَقَدْ غَفَرَ اللهُ لَكَ »

153 - Cabir ibni Abdillah'ın, babası vasıtasıyla dedesinden *(Radıyallahu Anhum)* rivayetine göre, bir adam Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelerek iki veya üç kere: "Vah benim günahlarım! Yazık bana!" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Ey Allahım! Senin mağfiretin benim günahlarımdan daha geniştir, senin rahmetin benim yanımda amelimden daha ümitlidir. de."** buyurdu, adam da bunu dedi.

Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Tekrar de"** buyurdu, o da tekrar etti. Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Bir daha söyle."** buyurdu, o kişi de üçüncü defa tekrar edince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Kalk! Allah seni affetti."** buyurdu. *(Hakim, el-Müstedrek, No:1994, 1/728)*

١٥٤ – عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنِ اسْتَغْفَرَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ كُتِبَ لَهُ بِكُلِّ مُؤْمِنٍ وَمُؤْمِنَةٍ حَسَنَةٌ »

154 - Ubade ibni's-Sâmit *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Her kim inanan erkekler ve inanan kadınlar için mağfiret dilerse, her mümin ve mümineye karşı ona bir hasene** (sevap) **yazılır."** *(Ali el-Müttekî, Kenzü'l-Ummal, No:2067, 1/475, Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No:17598, 10/352, Buharî, et-Târîhu'l-Kebîr, No:2564, 4/219)*

Bu istiğfarın hangi sîğa ile yapılacağı hakkında Ümmü Seleme *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٥٥ – عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: « مَنْ قَالَ كُلَّ يَوْمٍ اللَّهُمَّ اغْفِرْلِي وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ، أَلْحَقَ بِهِ مِنْ كُلِّ مُؤْمِنٍ حَسَنَةً »

155 - **"Her kim hergün, 'Ey Allahım! Beni, inanan erkekleri ve inanan kadınları bağışla' derse, her mümin tarafından kendisine bir hasene ilhâk edilir** (ulaştırılır)**."** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, No:877, 23/370)*

İstiğfar, diriler için faziletli olduğu kadar ölüler için de çok büyük bir hediyyedir, nitekim Abdullah ibni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٥٦ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: « مَا الْمَيِّتُ فِي الْقَبْرِ إِلاَّ كَالْغَرِيقِ الْمُتَغَوِّثِ يَنْتَظِرُ دَعْوَةً تَلْحَقُهُ؛ مِنْ أَبٍ أَوْ أُمٍّ أَوْ أَخٍ أَوْ صَدِيقٍ . فَإِذَا لَحِقَتْهُ كَانَتْ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا ، وَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَيُدْخِلُ عَلَى أَهْلِ الْقُبُورِ مِنْ دُعَاءِ أَهْلِ الأَرْضِ أَمْثَالَ الْجِبَالِ . وَإِنَّ هَدِيَّةَ الأَحْيَاءِ إِلَى الأَمْوَاتِ الاِسْتِغْفَارُ لَهُمْ »

156 - **"Kabirdeki ölü, boğulmak üzere olup imdat isteyen kişi gibidir, babadan anadan, kardeşten veya dosttan kendisine gelecek bir dua bekler. O dua kendisine ulaşınca, dünya ve içindekilerden kendisine daha sevgili olur. Yer ehlinin duasından Allah-u Tealâ kabir ehline dağlar gibi (rahmetler) idhal eder (verir). Şüphesiz dirilerin ölülere hediyesi, onlar için istiğfarda bulunmaktır."** *(Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:7905, 6/203, Tebrîzî, Mişkâtü'l-Mesâbîh, No:2355, 2/38)*

Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٥٧–عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «اِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ لَيَرْفَعُ الدَّرَجَةَ لِلْعَبْدِ الصَّالِحِ فِى الْجَنَّةِ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ اَنّٰى لِى هٰذِهِ؟ فَيَقُولُ: بِاسْتِغْفَارِ وَلَدِكَ لَكَ»

157 - **"Şüphesiz ki Allah-u Tealâ salih bir kulunun cennette derecesini yükseltir. O, 'Ya Rabbi! Bu bana nerden geldi?' diye sorunca, Mevlâ Tealâ: 'Çocuğunun senin için istiğfar etmesi sebebiyle' buyurur."** *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:10615, 3/584, Tebrîzî, Mişkâtü'l-Mesâbîh, No:2354, 2/38)*

Muhyiddîn-i Arabî *(Kuddise Sırruhu* Hazretleri, **"Mevlâ Tealâ'nın, Zatına rahmeti yazması"** hakkında şöyle buyurmuştur: Bir şeyin hakikatı (varlık gerçeği) mukayyet (bağımlı) olmak ise, onun zatı mevcut oldukça hiç bir yönden mutlak (kayıtsız) olması sahih olmaz, çünkü kayıtlanmak onun kendine ait bir sıfatıdır. Fakat hakikatı mutlak olan varlık hiç bir şekilde takyit (kayıtlanma) kabul etmez, çünkü onun zatî sıfatı, kayıtsız (bağımsız) olmaktır.

Mukayyet şeyin vasfı, acizlik olduğundan ve varlığının devamı hıfz-ı İlâhî'ye (Allah-u Tealâ'nın korumasına) muhtaç bulunduğundan, kayıtsızlığı kabul etme imkanına sahip değildir. Kayıtlardan mutlak olan varlık ise, dilerse kendini kayıtlayabilir, isterse de hiç bir kayda bağlanmaz, çünkü onun mutlak olma vasfı, iradesinin de kayıtsız olması demektir.

Bundan dolayı Mevlâ Tealâ: **"Rabbiniz Zatına rahmeti yazdı."** buyurarak kullarına acımayı kendisine vacip kılmak suretiyle onlara karşı bir taahüt altına girmiş oldu. Dolayısıyla Allah-u Tealâ üzerine, ancak kendi zatına vacip kıldıkları vacip olur ki bu vücup da şeriata göre vacip olanlar kabilinden değildir.

Bu vücup ancak, Allah-u Tealâ'nın isimlerinden ibaret olan nisbetlere yönelir, çünkü her ismin iki delaleti vardır ki biri, müsemma'sına (sahibine) delaleti, diğeri ise, diğer isimden kendisini ayıran hakikatine delaletidir. Demek ki Allah-u Tealâ bir ismiyle rahmeti vacip kılar, diğer ismiyle o vücubu üstlenir, öz zatı ise takyid'den ve takayyüd'den (herhangi bir kayıt koymaktan ve kayıt altına girmekten) son derece münezzehtir.

Allah-u Tealâ'nın kendisine vacip kıldığı bu rahmet bütün âlemlere ait olmayıp, hususî bir âleme mahsustur ki onlar da: **"İçinizden cehalet sebebiyle fenalık işleyip te sonra tevbe ve ıslâh eden"** kavli şerifiyle vasfedilenlerdir. Bu kavim özel bir halle vasıflanmış ve cehaletle kayıtlanmıştır ki bu yüzden, cehalet vasfına sahip olmayanlar bu kayıt altına girmez.

Diğer bir ayet-i celilede de:

«ورَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ (١٥٦) اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذِي ... (١٥٧) »

"Benim rahmetim herşeyi kaplamıştır. Yakında onu takva sahiplerine (şirkten ve günahtan sakınanlara), **zekatı verenlere, bizim ayetlerimize inananlara, o Nebiyyi Ümmî olan Resüle uyanlara yazacağım** (tahsis edeceğim)." *(A'raf Suresi:156, 157 den)* buyurarak diğer bazı vasıflar beyan etmiştir.

Bu şartları yerine getirenler rahmeti vücup yolundan alırlar, bu sıfatların dışında kalanlar ise minnet (fazl-u kerem) babından rahmete mazhar olurlar. O halde Allah-u Tealâ hakkında nerede bir vücup (zorunluluk) ifadesi görürsen, bil ki mutlaka geride zikrettiğimiz kayıtlar onun beraberinde mevcuttur.

MEVLÂ TEALÂ'NIN, RAHMETİYLE İLGİLİ DİĞER AYET-İ KERİMELER:

قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ قُلْ لِلّٰهِ كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ اَلَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (١٢) »

"(Habibim!) deki: Göklerde ve yerde olanlar kimindir? De ki: Allah'ındır. O, rahmeti (yarattıklarına acımayı) **kendi nefsine** (Zatına) **yazdı** (hiçbir şeyin aracılığı olmaksızın sırf kendi fazl-u keremiyle mukaddes Zatına gerekli kıldı). **Andolsun ki, O sizi kendisin** (in geleceğin) **de hiç şüphe olmayan kıyamet gününde toplayacaktır. Nefislerini hüsrana uğratanlar** (kendilerini ziyana sokanlar var ya) **işte onlar inanmazlar."** *(Enâm Suresi:12)*

Bu hususdaki diğer ayet-i kerimeler, En'âm Suresinin 12. ayet-i kerimesinin münasiplerinde (Rûhul Furkan, 8/478-479) geçmiştir.

CEHALETLE KÖTÜLÜK İŞLEYİP SONRA TEVBE VE ISLAHTA BULUNANLAR:

اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَاُولٰئِكَ يَتُوبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا (١٧) »

"Allah (-u Tealâ) **indinde** (makbul olan) **tövbe, ancak**(günahlarının cezasının gerçek yüzünü) **bilmeden kötülük edip de, sonra yakın zamanda** (ölmeden) **tövbe edenlerin** (tövbesi) **dir. İşte Allah** (-u Tealâ) **onların tövbesini kabul eder ve Allah** (-u Tealâ) **Alîm** (herşeyi son derece bilen) **dir, Hakîm** (her işinde hikmet sahibi) **dir."** *(Nisa Suresi: 17)*

Bu hususdaki diğer münasip ayetler, Nisa Suresinin 17. ayeti kerimesinin sonunda (Ruhul Furkan, 4/636) ve En'âm Suresinin 48. ayeti kerimesinin münasiplerinde zikredilmiştir.

Mevlâ Tealâ, kötülük işleyenlerin affolmaları için gerekli şartları beyan ettikten sonra bu tafsilatın sebebi hikmetini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ (٥٥)

KELİME MANASI (55)

(وَ كَذٰلِكَ) **İşte böylece,** (نُفَصِّلُ) **tam manasıyla açıklıyoruz,** neyi? (الْاٰيَاتِ) **ayetleri,** tâ ki hak meydana çıksın, daha? (وَلِتَسْتَبِينَ) **apaçık belli olsun,** ne?) (سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ **mücrim** (günah işleyen) **lerin yolu.**

MEALİ ŞERİF

Günahkârların yolu açıkça belli olsun diye böylece ayetleri iyice açıklıyoruz.

İ Z A H A T

İbni Atıyye, Fahrurrâzî, Siracü'l-Münîr, Bahru'l-Muhît ve Kurtûbî tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen tafsîl'in manası hakkında bir kaç görüş bulunmaktadır:

1 - Bu açık tafsilattan maksat, bu sure-i celilede açıklanan dört taifenin hallerinin izahıdır:

a) Kalpleri mühürlü olanlar, (وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا) **"Bizim ayetlerimizi yalanlayanlar..."** *(En'âm Suresi: 49)* da beyan edilmiştir.

b) İslâma girmeleri umulanlar, (وَاَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْ يُحْشَرُوا اِلٰى رَبِّهِمْ) **"Rablerine haşrolunacaklarından korkanları Kur'an'la uyar..."** *(En'âm Suresi: 51)* de izah edilmiştir.

c) İtaatkâr olanlar, (وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ) **"Sabah-akşam Rablerine dua edenleri kovma..."** *(En'âm Suresi: 52)* de beyan edilmiştir.

d) İslâm'a girdikleri halde hududunu (hükümlerini) muhafaza etmeyenlerin halleri ise,

« وَاِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا ... (٥٤) »

"Ayetlerimize inananlar sana geldiğinde..." *(En'âm Suresi: 54)* de tafsil edilmiştir.

2 - Mana şöyle olabilir: "Bu surede, tevhid, nübüvvet, kaza ve kaderin doğruluğu hususundaki delillerimizi serdettiğimiz gibi, aynı şekilde ehli batılın inkar ettiği her hakkı isbat hususundaki huccetlerimizi sana tafsilatlı bir şekilde anlatarak hakkı batıldan ayırıyoruz."

3 - "Geçmiş ümmetlere yaptığımız izah gibi size de böylece tafsilde bulunuyoruz." diye tefsir edenler de olmuştur.

4 - Tebrîzî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre mana, "Şükredenlerle küfredenleri beyan ettiğimiz gibi ayetleri böylece açıklıyoruz." demektir.

5 - İbni Kuteybe *(Rahimehullah)* ın açıklamasına göre, ayetlerin tafsili, topyekün indirilmeyip, ayrı ayrı peyderpey gönderilmesidir.

6 - Tâcu'l-Kurrâ *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Fasl, lugatta iki şeyin arasındaki mesafedir, tafsil ise karışık manalar arasındaki farkları belirterek izah etmektir.

Ayet-i celilede geçen: (وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ) **"Mücrimlerin yolu iyice belli olsun için"** kavli şerifi, mana bakımından bir atıf olup, mahzuf bir (لِيَظْهَرَ الْحَقُّ) cümlesine ma'tufdur ki buna göre mana: (وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِيَظْهَرَ الْحَقُّ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ) **"Hak ortaya çıksın ve mücrimlerin yolu iyice belli olsun için ayetleri sana açıklıyoruz."** demektir, mahzuf kısım sözden anlaşıldığı için, hazfedilmesi güzel ve yerinde olmuştur.

Zâdü'l-Mesîr tefsirinde zikredildiğine göre, mücrimlerin beyan edilen yollarının neden ibaret olduğu hususunda iki görüş vardır:

1 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhüma)* nın beyanına göre, bu yol, neticesi rüsvaylık olan, küfür ve şirkte inat yoludur.

2 - Ebu Süleyman *(Rahimehullah)* ın beyanına göreyse, bu yoldan maksat, insanları hakir görme, kibir ve haset yoludur, zira onların Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den, fakirleri kovmasını istemelerinin sebebi, bu kötü huylarıdır, yoksa kendilerinin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile oturmayı ve ona uymayı tercih etmeleri değildir.

Hamza, Kisâî ve Âsım'ın ravisi Ebu Bekr *(Rahimehumullah)*, fiili ya ile, diğer kıraat imamları ise ta ile okumuşlardır. Hicazlılar, "Sebîl" kelimesini müennes, Temîm ve Necd kabileleri ise müzekker saymışlardır, Kur'an-ı Kerim her ikisine göre de nazil olmuştur, nitekim bir ayet-i celilede:

« ... وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ... (١٤٦) »

"Doğru yolu görseler, onu yol edinmezler" *(A'raf Suresi:146 dan)* buyrularak, müzekker kabul edilmiş, diğer bir ayet-i celilede ise,

« ... وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا (٣) »

"Allah'ın yolundan alıkoyarlar ve ona eğrilik ararlar." *(İbrahim Suresi:3 den)* buyrularak, müennes getirilmiştir.

Eğer burada, "Niçin, (وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ) **"Mücrimlerin yolu iyice belli olsun için"** buyrularak, mücrimlerin yolundan bahsedilmiş te, müminlerin yolu mevzu edilmemiştir?" denilecek olursa, buna cevaben denir ki, "Bu iki kısımdan birinin zikredilişi diğerine delalet eder, nitekim:

« ... سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ ... (٨١) »

"Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler" *(Nahl Suresi:81 den)* kavli şerifinde, "Soğuktan" ifadesi zikredilmemiştir.

Yine böylece, aralarında bir bağlantı olmayan iki zıt şeyden, her ne zaman birinin özelliği açığa çıkarsa, diğerinin hususiyeti de ortaya çıkmış olur. Hak ile batıl arasında da hiç bir ilgi bulunmadığından, mücrimlerin yolu belli olunca, mecburen muhiklerin (hak ehlinin) tarikatı (yolu) da vuzûha kavuşmuş olur.

Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu makamda şu manayı vermiştir: "Biz kapalılığı gideriyoruz, delil alma yolunu açıklıyoruz, tevhid güneşini doğduruyor ve ehlini güzel te'yidimizle destekliyoruz. Düşmanların kalplerine ise rüsvaylık nişanı vurarak onlara mahrumiyetin uğursuzluğunu tattırıyoruz ki, kimsenin bir bahanesi kalmasın, yollarda da bir kapalılık bulunmasın."

AYETLERİN TAFSİL SEBEBİNİ BEYAN EDEN
DİĞER AYET-İ KERİMELER:

« وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (١٧٤) »

"İşte böylece biz ayetleri tafsil ediyor (ayrıntılı bir şekilde açıklıyor) **uz. Ola ki** (inkardan) **dönerler."** *(A'râf Suresi:174)*

« ... يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ (٢) »

"Her işi tedbir eder (Allah-u Tealâ yerli yerince yönetir), **ayetleri tafsil eder. Ta ki Rabbinize kavuşacağınızı yakinen bilesiniz."** *(Ra'd Suresi:2 den)*

Mevlâ Tealâ bir önceki ayetlerde mücrimlerin yollarını iyice belli etmek için ayetlerini açıkladığını beyan ettikten sonra, o günahkarların yollarına girmeyi yasaklamak için şöyle buyurmuştur:

قُلْ اِنِّى نُهِيتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ قُلْ لاَ اَتَّبِعُ اَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ اِذاً وَمَا اَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ (٥٦)

KELİME MANASI (56)

(قُلْ) **Habibim de ki,** (اِنِّى) **muhakkak ben,** (نُهِيتُ) **nehyolundum** (yasaklandım) neden? (اَنْ اَعْبُدَ) **ibadet etmekliğimden** (tapmamdan), kime? (الَّذِينَ) **o kimselere ki,** (تَدْعُونَ) **dua ediyorsunuz** (tapıyorsunuz), kimden başka? (مِنْ دُونِ اللّٰهِ) **Allah'dan başka,** (قُلْ) **de ki,** (لاَ اَتَّبِعُ) **ben tabi olmam** (uymam), neye? (اَهْوَاءَكُمْ) **sizin heva** (arzu) **larınıza,** (قَدْ ضَلَلْتُ) **muhakkak sapıtmış olurum,** ne vakit? (اِذاً) **o takdirde,** yani sizin arzularınıza uyarsam, (وَمَا اَنَا) **ben olmam,** kimlerden? (مِنَ الْمُهْتَدِينَ) **hidayete erenlerden.**

MEALİ ŞERİF

(Habibim!) **De ki: Allah'tan başka taptığınız şeylere tapmam bana yasak edildi. De ki:** (fakir müslümanları kovmak ve putlara tapmak hususunda) **ben sizin arzularınıza uymam. O takdirde ben sapıtmış ve hidayete erenlerden olmamış olurum.**

İ Z A H A T

Ebussuud, Sâvî ve Cemel tefsirlerinde zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ bu ayet-i celilesinde, Habibine, müşriklerin Allah'ı bırakıp ta taptığı putlara ibadet etmekten nehyedildiğini açıklamasını emretmiştir ki böylece Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, kendi dinlerine girmesini bekleyen kafirlerin fuzûlî tama'larını kesmiştir.

Buna göre mana: "Ben aklî ve naklî delillerle Allah-u Tealâ'nın birliğini, bütün kemal sıfatlarla muttasıf olup, noksan sıfatlardan münezzeh olduğunu bildiğim için sizin taptıklarınıza tapmaktan men olundum." demektir ki:

« قُلْ اِنِّى نُهِيتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَمَّا جَاءَنِىَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّى ... (٦٦) »

"De ki bana Rabbimden apaçık deliller gelince, sizin Allah'ı bırakıp taptıklarınıza kulluk etmem bana yasaklandı." *(Gâfir Suresi:66 dan)* kavli şerifi de bu manadadır.

Ayet-i celilede geçen, "Dua ettikleriniz" ifadesine iki mana verilmiştir:

1 - "İlâh diye çağırdıklarınız,"

2 - "Taptıklarınız." demektir ki bu mana İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakledilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in ekseri yerlerinde dua "İbadet" le tefsir edilmiştir. Zira ibadette aynı zamanda talep ve istek manası da vardır.

Ayet-i celilede geçen, "Ehvâ" kelimesi, "Hevâ" nın cemisi olup, nefsin kötü arzusu demektir, sahibini helâka düşürdüğü için bu ismi almıştır.

Zeccâc *(Rahimehullah)* a göre, burada maksat, beyyine ve burhan yolu üzere (delile dayanarak) değil de, hevâ ve heves yüzünden taptıklarıdır ki netice itibarıyla, Nisâbûrî'nin de İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan naklettiğine göre, din manasına gelir.

Çünkü onların taptıkları putlar, cansız varlıklar ve taşlardır ki, bunların insandan çok aşağı derecede oldukları herkes tarafından bilinen bir şeyken eşref-i mahluk (en şerefli yaratık) olan insanın, en âdî varlıklara tapması, aklın açıkça reddettiği bir şeydir.

Hem kafirler o putları kendileri yontup yapıyorlar, sonra da onlara tapıyorlardı ki, bir şeyi yapanın, kendi mamulûne tapmasının çirkinliği bedaheten (açıkça) malumdur. Dolayısıyla müşriklerin putlara yaptıkları ibadetin, hevâya dayanıp, hüdâya zıt (doğru yola ters) olduğu sabit olmuş olur ki, Mevlâ Tealâ'nın: (قُلْ لاَ اَتَّبِعُ اَهْوَآءَكُمْ) **"De ki ben sizin hevâ ve heveslerinize uymam."** kavli şerifinden murat mana budur.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ Habibine: (قَدْ ضَلَلْتُ اذاً وَمَا اَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ) **"De ki o takdirde muhakkak ben sapmış ve doğru yola erenlerden olmamış olurum."** diye emir buyurdu ki bundan maksat, sanki Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in onlara: "Siz dalâlet içindesiniz ve hidayete erenlerden değilsiniz." demiş olmasıdır.

Şu bilinsin ki şeriat-ı ğarrâ', nefsin hevasının zıddına meşru' edilmiştir, dolayısıyla her işte şeriata uyan, nefsin şerrinden korunur, herhangi bir hususta şeriatın hükmünden ayrılan ise hidayetten uzaklaşmış olur, nitekim Hüzeyl ibni Şurahbîl *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır:

١٥٨ – عَنْ هُزَيْلِ بْنِ شُرَحْبِيلَ سُئِلَ اَبُو مُوسىٰ (رضى الله عنه) عَنِ ابْنَةٍ وَابْنَةِ ابْنٍ وَاُخْتٍ ، فَقَالَ: لِلاِبْنَةِ النِّصْفُ وَلِلاُخْتِ النِّصْفُ ، وَائْتِ ابْنَ مَسْعُودٍ فَسَيُتَابِعُنِى، فَسُئِلَ ابْنُ مَسْعُودٍ ، وَاُخْبِرَ بِقَوْلِ اَبِى مُوسىٰ فَقَالَ: لَقَدْ ضَلَلْتُ اِذاً وَمَا اَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ، اَقْضِى فِيهَا بِمَا قَضَى النَّبِىُّ ﷺ: «لِلاِبْنَةِ النِّصْفُ ، وَ لاِبْنَةِ الاِبْنِ السُّدُسُ تَكْمِلَةَ الثُّلُثَيْنِ ، وَمَا بَقِىَ فَلِلاُخْتِ» فَاَتَيْنَا اَبَا مُوسىٰ فَاَخْبَرْنَاهُ بِقَوْلِ ابْنِ مَسْعُودٍ ، فَقَالَ: لاَ تَسْأَلُونِى مَادَامَ هٰذَا الْحَبْرُ فِيكُمْ.

158 - (Kûfe emiri iken) Ebû Musa el-Eşarî'ye, ölünün kız çocuğunun, oğlunun kızının ve kız kardeşinin mirastan payları soruldu.

O da: "Yarısı kıza, yarısı da kız kardeşe düşer, İbni Mesud'a git, o da benim bu sözüme uyacaktır." dedi. Bunun üzerine İbni Mesud'a, Ebû Musa'nın sözü bildirilip hüküm sorulunca şöyle buyurdu:

"O takdirde (onun fetvasına uyup ta ölünün oğlunun kızının mirastan mahrum olduğunu söylesem, bildiğim açık sünnete muhalefet ettiğim için) elbette sapıtmış olurum ve hidayet üzere bulunanlardan olmam. Ben bu hususta Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in verdiği hükmü vereceğim ki o da şudur:

"Ölünün kızına (bıraktığı malın) **yarısı var, oğlunun kızına, üçte ikisini tamamlamak üzere altıda bir var. Kalan** (üçte bir) **de ölünün kız kardeşinedir."**

(Ravi diyor ki) Biz Ebu Musa'ya gidip, İbni Mes'ud'un sözünü bildirince: "Bu büyük âlim içinizde bulunduğu müddetçe bana bir şey sormayın!" dedi. *(Buharî, Ferâiz:7, No:6355, 6/2477, Ebu Davud, Ferâiz:4, No:2890, 2/134, Tirmizî, Ferâiz:4, No:2093, 4/415, İbni Mace, Ferâiz:2, No:2721, 2/909, Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Ferâiz:8, No:6328, 4/70, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:3691, 2/37, Darimî, Ferâiz:7, No:2782, 2/806, İbni Ebî Şeybe, Musannef, No:31068, 6/245, Darekutnî, Ferâiz:41, 4/80)*

Bu hadise Hazreti Osman *(Radıyallahu Anh)* zamanında olmuştur, çünkü Ebu Musa'yı Kûfe'ye emir tayin eden odur, ondan önce Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* zamanında Kûfe emiri İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* idi.

İbni Battâl *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: İctihad derecesine ulaşmış bir âlim, kendisine sorulan bir mesele hakkında bir nas (delil) bulunmadığını sanarsa ictihad edebilir, fakat nas bulunup bulunmadığını araştırmadan cevabı üstlenmez. Ayrıca ihtilaf anında Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sünneti huccet olduğundan ona müracaat gerekir.

İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* ın: "O takdirde (onun fetvasına uyup ta ölünün oğlunun kızının mirastan mahrum olduğunu söylesem, bildiğim açık sünnete muhalefet ettiğim için) elbette sapıtmış olurum ve hidayet üzere bulunanlardan olmam." şeklindeki bu sözü, sünnete muhalif fetva vermenin, sahibini dalalete sevkedip hidayetten uzaklaştıracağını açıkça ifade etmektedir.

Ruhul Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, akıllı kişi bu ayet-i celilede belirtildiği üzere hevaya uymayıp hüda'ya tabi olmalıdır. Büyüklerden biri şöyle anlatıyor: Bir kere zencilerin beldelerinde dolaşırken havada oturmuş bir şeyh efendiyi gördüm, ona selâm verdim, selâmımı aldıktan sonra, bu mertebeye nasıl ulaştığını sordum.

« خَالَفْتُ الْهَوٰى فَأُسْكِنْتُ فِى الْهَوَاءِ »

"Heva'ya muhalefet ettim, havada yerleştirildim." diye cevap verdi.

Yemen fukahasından bir cemaat, Şeyh Ebul Gays *(Kuddise Sırruhu)* yu bir meselede imtihan etmek üzere yanına geldiklerinde: "Kulumun kullarına merhaba!" dedi. Fıkıh âlimleri bu sözü ağır görerek, İsmail ibni Muhammed el-Hadramî *(Kuddise Sırruhu)* ya anlattıklarında, o gülerek:

« صَدَقَ الشَّيْخُ أَنْتُمْ عَبِيدُ الْهَوىٰ وَالْهَوىٰ عَبْدُهُ »

"Şeyh efendi doğru söylemiş! Siz nefsinizin kullarısınız, nefis ise onun kuludur." diye cevap verdi.

Kişinin hevadan kurtulmasının yolu takvaya sarılmaktır. Çünkü heva, nefsin kötü sıfatlarındandır. Bu ayet-i kerimeler nefsin ıslâhıyla ilgilidir, hakikatte, sadrin kendisiyle inşirah bulduğu (kalbi genişleten) nurdan ibaret olan beyyine sahipleri hevâ üzere değil de hüdâ üzere olurlar ki bunun bir takım alâmetleri vardır.

Nakledildiğine göre, salihlerden biri vaazederken:

« وَإِنْ مِنْكُمْ إِلاَّ وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْماً مَقْضِيّاً (٧١) »

"İçinizden ona (cehenneme) **uğramayacak hiç bir kimse yoktur. Bu, Rabbin üzerine kesinleşmiş bir hükümdür."** *(Meryem Suresi:71)* ayetini okuyarak insanları korkutuyordu, bu sırada ordan geçen bir yahudi, "Bu söz doğruysa sizle biz eşitiz." deyince, Şeyh Efendi:

"Hayır! Eşit değiliz, bilakis biz uğrar geçeriz, siz ise uğrar kalırsınız, biz ondan takva sebebiyle kurtuluruz, siz ise zulüm ve şirkiniz sebebiyle içinde ebedi kalırsınız." dedi ve:

« ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيّاً (٧٢) »

"Sonra biz takva sahiplerini kurtarırız; zalimleri ise diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız." *(Meryem Suresi:72)* ayetini okudu. Bunun üzerine yahudi, "Esas müttakiler biziz." deyince, Şeyh Efendi,"Hayır! Biziz." diyerek:

« وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ (١٥٦) اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي ... (١٥٧) »

"Benim rahmetim herşeyi kaplamıştır. Yakında onu takva sahiplerine (şirkten ve günahtan sakınanlara), **zekatı verenlere, bizim ayetlerimize inananlara, o Nebiyyi Ümmî olan Resüle uyanlara yazacağım** (tahsis edeceğim)**."** *(A'raf Suresi:156, 157 den)* ayeti kerimesini okudu.

O zaman yahudi: "Bu sözün doğruluğuna bir delil getir bakalım" deyince, Şeyh Efendi, "Delil hâzır, görür onu her nâzır (bakan)! O da şudur; sen ve ben elbiselerimizi çıkarıp ateşin içine atarız, elbisesi yanmayanın kurtulacağı, yananın ise ebedi kalacağı anlaşılır." diye cevap verdi.

Bunun üzerine her ikisi de elbiselerini çıkarttılar, Şeyh Efendi yahudinin elbiselerini aldı dürdü, kendi elbiselerini de üzerine sararak hepsini birden ateşe attı, sonra kendisi ateşe girerek elbiseleri alıp öbür taraftan çıktı. Bir de

ne görsünler! Müslüman olan Şeyh Efendinin elbisesi bembeyaz, ateşle temizlenmiş bir halde, yahudinin elbisesi ise onun içinde örtülmüş olduğu halde yanmış.

Bunu gören yahudi islamı kabul etti. İşte bu kıssa geride geçen ayetlere çok münasip düşmektedir, çünkü Kureyş kafirleri zulüm ve heva ehlinden oldukları için davaları kendilerine fayda veremedi, netice azaba çarpıldılar, müminler ise adalet, beyyine (delil) ve hüda (doğruluk) ehli olduklarından takvaları iyi neticeler vererek onları, kapıları açık bekleyen cennetlere kavuşturdu.

Elbisesi ateşten kurtulanın, vücudu haydi haydi kurtulur, hakikatte elbise ruh-u batınînin kendisiyle örtündüğü vücud-u zahirîdir, dolayısıyla dışı temizlemek lazımdır ki o, içi temizlemeye vesile olsun.

Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre, Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilesinde Habibine şöyle buyurmak istemiştir:

"Habibim! Sana özellikle verdiğimiz ismet (koruma) ve nimet çeşitlerini açıkça itiraf et! Ve senin Allah-u Tealâ'nın himayesi içinde dönüp durduğunu ve koruma kabzasında döndürüldüğünü, bu yüzden senin üzerinde nefsin hevasının bir saltanatı olmadığını, hakikat mahallinden asla uzaklaşmadığını ve Mevlâ Tealâ'nın huzurundan en ufak bir ayrılığın olmadığını onlara bildir."

RESULULLAH *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* İN, KAFİRLERİN TAPTIKLARINA TAPMAKTAN NEHYOLUNDUĞU HUSUSUNDA DİĞER BİR AYETİ KERİME:

« قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (٦٦) »

"De ki bana Rabbimden apaçık deliller gelince, sizin Allah'ı bırakıp taptıklarınıza kulluk etmem bana yasaklandı ve ben âlemlerin Rabbine teslim olmamla emrolundum." *(Gâfir Suresi:66)*

Mevlâ Tealâ kafirlerin içinde bulunduğu batılı ibtal ettikten ve Habibinin hiç bir zaman ona uymayacağını açıkladıktan sonra, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in tabi olduğu hakkı beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

قُلْ اِنِّى عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّى وَكَذَّبْتُمْ بِهٖ مَا عِنْدِى مَا تَسْتَعْجِلُوْنَ بِهٖ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِيْنَ (٥٧)

KELİME MANASI (57)

(قُلْ) (Habibim) **de ki,** (اِنِّى) **muhakkak ben,** ne üzereyim? (عَلٰى بَيِّنَةٍ) **büyük bir beyyine** (hakkı batıldan ayıran açık bir delil), öyle bir delil ki, (مِنْ رَبِّى) **Rabbim tarafından olucu,** (وَكَذَّبْتُمْ) **siz ise tekzib ettiniz** (yalanladınız) neyi? (بِهٖ) **onu,** (مَا عِنْدِى) **benim yanımda değildir,** ne? (مَا) **o şey** (azap) **ki** (تَسْتَعْجِلُوْنَ) **alel acele istiyorsunuz,** neyi? (بِهٖ) **onu,** (اِنِ الْحُكْمُ) **hüküm değildir,** (اِلَّا لِلّٰهِ) **ancak Allah içindir,** (يَقُصُّ) **anlatır,** neyi? (الْحَقَّ) **hakkı** (doğruyu söyler), (وَهُوَ) **O** (Allah), kimdir? (خَيْرُ الْفَاصِلِيْنَ) **ayırdedenlerin en hayırlısıdır.**

MEALİ ŞERİF

(Habibim!) **De ki: Şüphesiz ben Rabbimden** (gelen) **büyük bir beyyine** (hakkı batıldan ayıran açık bir delil, Kur'an ve vahiy) **üzereyim, siz ise onu yalanladınız. Sizin alel acele** (gelmesini) **istediğiniz şey** (azap) **benim yanımda değildir. Hüküm ancak Allah'ındır. O hakkı anlatır** (doğruyu söyler) **ve O,** (haklıyla haksızın) **arasını ayırdedenlerin en hayırlısıdır.**

İ Z A H A T

Vahidî ve Zâdü'l-Mesîr tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celile, Nadr ibni Hâris ve diğer Kureyş'lilerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e alay mahiyetinde: "Ya Muhammed! Bize söz verdiğin azabı getir." demeleri üzerine inmiştir. Nadr'ın, Ka'be'nin yanında, "Ey Allahım! Muhammed'in dediği haksa bize azabı çabuk getir." demesi üzerine ayet-i celilenin indiğini Ebû Salih, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhüma)* dan nakletmiştir.

Ayet-i celilede geçen "Beyyine" nin manaları hakkında Bahru'l-Muhît, İbni Ebî Hâtim, Vasîd ve Hûd ibni Muhakkem tefsirlerinde bir kaç görüş vardır:

1 - Hak ile batıl arasını ayıran delil,

2 - Zeccâc *(Rahimehullah)* ın beyanına göre mana, "Ben nefsin hevasına uymuş değilim, bilakis Allah-u Tealâ tarafından gönderilen açık bir iş üzereyim." demektir ki bu işten maksat, İslâm şeriatıdır.

3 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhüma)* dan rivayet edildiğine göre, "Rabbimden bir yakîn (şüphesiz inanç)" manasındadır.

4 - Beyyine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in doğruluğunu beyan eden mucize olabilir ki bundan maksat, Kur'an'dır.

Ayet: 57

5 - Mana, "Rabbimden bir güven üzereyim." demek te olabilir.

6 - İmam-ı Hasen *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göreyse, Beyyine'nin manası nübüvvettir.

Beyyine'nin "Ta" sı, te'nis için olabileceği gibi mübalağa için de gelmiş olabilir, nitekim:

« بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِهٖ بَصِيرَةٌ (١٤) »

"Bilakis insan, kendi üzerine ziyade şahittir." *(Kıyame Suresi:14)* kavli şerifindeki "Ta" da bu manadadır.

"Siz onu yalanladıysanız" kavli şerifindeki zamirin mercii hakkında da bir kaç görüş vardır:

1 - Beyyine'ye raci'dir ki buna göre mana: "Benim üzerinde bulunduğum delili yalanladıysanız" demektir. Beyyine, beyan manasında olduğundan veya sonundaki "Ta" mübalağa için olduğundan kendisine müzekker zamirin rucûu caiz görülmüştür.

2 - Rabbe raci' olabilir, çünkü Rabb'in zikri geride geçmiştir.

3 - Azab'a raci' olabilir.

4 - Kur'an'a raci' olabilir.

Her birine göre de mana: "Ben Rabbimden bir delil üstündeyim, siz ise onu yalanladınız." demektir ki maksat, "Siz Rabbimin bana gönderdiği bütün haberleri, dolayısıyla azaba çarpılacağınıza dair tehditleri yalan saymaktasınız, fakat alay yoluyla çabuk gelmesini istediğiniz, peşinen gelmediğinde ise gecikmesini beni inkara sebep kıldığınız azabı getirmek benim hükmüm ve kudretim dahilinde değildir ki, hemen getirerek haberlerimin doğruluğunu size göstereyim" manasını ifade etmektir.

Bundan dolayı peşinde, **"Sizin çarçabuk** (gelmesini) **istediğiniz azap, benim yanımda değildir, hüküm ancak Allah'a aittir."** kavli şerifi getirilmiştir. Nitekim izahın başında zikredilen iniş sebebi incelendiğinde anlaşılacağı üzere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kafirleri, şirkleri yüzünden başlarına bir azabın inmesiyle tehdit ediyor, onlar ise,

« وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ ... (٩٠) اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا ... (٩٢) »

"Zannettiğin gibi göğü üzerimize parça parça düşürmedikçe ... asla sana inanmayacağız." *(İsra Suresi:90 ve 92 den),*

« اَللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَآءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ... (٩٢) »

"Ey Allah! Eğer bu (Muhammed'in kitabı) **senin katından** (gelen) **bir hak ise, hemen bizim üstümüze gökten taş yağdır veya bize acı verici bir azap gönder."** *(Enfal Suresi:32den),*

(مَتىٰ هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) **"Eğer doğru kimselerseniz bu vaad** (azap sözü) **nê zaman** (gerçekleşecek)." *(Yunus Suresi:48 den)* gibi sözler sarfederek küfürlerinde ısrar ve alay ediyorlardı, dolayısıyla ayet-i celilede geçen, **"Sizin çarçabuk** (gelmesini) **istediğiniz azap, benim yanımda değildir"** kavli şerifinden maksat, "Allah-u Tealâ bu azabı dilediği vakitte indirir, bu iş bana ısmarlanmış değildir. Bu azabı öne almak veya geriye bırakmak benim elimde değildir." manasıdır.

Beğavî, Zadü'l-Mesîr, Mazharî ve Bahru'l-Muhît tefsirlerinde zikredildiğine göre, müşriklerin acele istedikleri şey hakkında üç söz vardır:

1 - İbni Abbas ve Hasen *(Radıyallahu Anhum)* un görüşlerine göre bu azaptır.

2 - Zeccac *(Rahimehullah)* ın naklettiğine göre, istedikleri mucizelerdir.

3 - Kıyamettir, nitekim, (يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا) **"Ona** (kıyamete) **inanmayanlar onu acele isterler."** *(Şûra Suresi:18 den)* kavli şerifi de bu manadadır.

Daha sonra Mevlâ Tealâ, **"Hüküm ancak Allah'a aittir."** buyurmuştur ki, bu ifade-i celile, mutlak olduğundan her türlü hükmü içine almaktaysa da burada, "Onların başına gelecek azabı geciktirme hususundaki hüküm ve tasarruf (karar ve yetki) ancak Allah'a aittir." manası kastedilmiştir.

Zadü'l-Mesîr tefsirinde, "Allah-u Tealâ'nın hüküm vermesi" hakkında iki görüş nakledilmiştir:

1 - İhtilafa düşen iki hasım arasında, hangisinin sevap, hangisinin ise azaba müstehak olduğuna dair hüküm vermek,

2 - Muhalife azabı indirme zamanını tesbit etmek.

Ayet-i celilede geçen, **"O, hakkı haber verir."** kavli şerifi ise, "Allah-u Tealâ her hükmünde hikmet ve isabet sahibidir, bu sebeble azabı geciktirme ve acele verme hususundaki hükmünde de büyük hikmetler vardır." demektir. Nitekim acele istediği azap Nadr'ın başına Bedir günü gelmiştir, şöyleki:

Üseyl (Medine'ye yakın bir yer) de bütün esirler Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e arzedilmişti. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*; Nadr İbni Haris'i görünce, ona uzun uzun baktı. Nadr, yanındaki adama "Muhammed, vallâhi, beni öldürecek! O, bana öldürecek gibi baktı!" dedi.

Yanındaki adam: "Vallâhi, korktuğundan sana öyle geliyor!" dedi. Nadr, Mus'ab bin Umeyr *(Radıyallahu Anh)* a "Ey Mus'ab! Sen, bana akrabalık yönünden, bunlardan daha yakınsın. Arkadaşlarım hakkında ne yaparsa, bana da öyle yapması için dostuna söyle! Vallâhi, o, beni öldüreceğe benziyor, öldürmesin!" dedi.

Mus'ab*(Radıyallahu Anh)*: "Allah'ın kitabında zikredildiği üzere, şöyle şöyle söyleyen, peygamberi hakkında da şöyle şöyle laflar eden sen değilmiydin?" dedi.

Nadr, Mus'ab *(Radıyallahu Anh)* ın söylediklerini duymazdan gelerek "Bana arkadaşlarım gibi muamele yapsın. Onlar öldürülürse ben de öldürüleyim, onlara eman verilirse, bana da eman verilsin!" dedi.

Mus'ab *(Radıyallahu Anh)*: "Sen, O'nun ashabına çok işkence yapardın!" dedi. Nadr "İyi ama, vallahi sen esir olsaydın, ben sağ oldukça seni hiç bir zaman Kureyş'e öldürtmezdim!" dedi. Mus'ab *(Radıyallahu Anh)* : "Senin doğru söylediğine inanıyorum. Fakat ben senin gibi değilim. İslâmiyet, aramızdaki akrabâlık bağlarını kesmiştir!" dedi.

Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Nadr İbni Hâris'in boynunu vurmasını Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* a emredince, Mikdad *(Radıyallahu Anh)* "O, benim esirimdir (ondan fidye alarak faydalanacağım!)" demesi üzerine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*,:

١٥٩ – « انَّهُ كَانَ يَقُولُ فِى كِتَابِ اللهِ مَا يَقُولُ »

159 - **"Ama o, Allah'ın kitabı hakkında neler diyordu!"** buyurarak, mutlaka öldürülmesini emretti. *(Ali el-Halebî, es-Sîretü'l-Halebiyye, 2/440-441, Vâkıdî, el-Meğâzî, 1/149, İbni Hişam, es-Sîre, 2/266-267)*

Saîd ibni Cübeyr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Bedir günü sabran (harp dışında eli ayağı bağlı olarak) ancak üç kişiyi öldürtmüştür. Bunlar da; Ukbe ibni Ebî Mu'ayt, Nadr ibni Hâris ve Tu'ayme ibni Adiyy'dir. Nadr'ı Mikdad *(Radıyallahu Anh)* esir etmişti. *(İbni Ebi Şeybe, Musannef, No:36681, 7/360)*

İmam-ı Taberî *(Rahimehullah)* bu ayet-i celileye şöyle mana vermiştir: "Allah-u Tealâ Nebisi Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i tevhidle gönderip O'da insanları Allah'a davet ederek, kendisinin de O'nun Resulü olduğunu bildirince:

« ...وَأَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ أَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ (٣) »

"O zalimler, 'Bu ancak sizin gibi bir beşer olmaktan başka nedir ki! Siz şimdi gözünüz göre, göre büyüye mi kapılıyorsunuz?' diye fısıldaştılar." *(Enbiya Suresi:3 den)*

Kimi de Kur'an ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hakkında:

« بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ بَلِ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ (٥) »

"Hayır! (Bunlar) **saçma sapan rüyalardır; bilakis onu kendisi uydurmuştur; bel ki de O bir şairdir.** (Eğer öyle değilse) **bize hemen öncekilere gönderilenin benzeri bir ayet getirsin, dediler."** *(Enbiya Suresi:5)*

Bunun üzerine Allah-u Tealâ Habibine, "Onlara cevaben de ki, ayetler Allah'ın elindedir, benim elimde değildir, ben ancak bir elçiyim, benim üzerime düşen ancak gönderildiğim şeyi duyurmaktır. Benimle sizin aranızda hükmedecek ve haklıyı haksızdan seçecek ancak Allah-u Tealâ'dır.

O, fasledenlerin en hayırlısıdır, yani O, haklıyla haksızın arasını ayıranların en adaletlisidir, zira akrabalık veya herhangi bir münasebet vesilesiyle kimseye yakınlığı yoktur ki başkasına zulmetsin, rüşvet de almaz ki, hükümlerinde bir haksızlık olsun, bu yüzden O, hakimlerin en adaletlisidir.

Alûsî tefsirinde zikredildiğine göre, Ehli Sünnet ulemasından bazısı, **"Hüküm ancak Allah'a aittir."** kavli şerifinin, kulun bütün işlerinin Allah-u Tealâ tarafından yaratıldığına delil olduğunu söylemişlerdir. Zira bu kavli şerif, hasır manasını ifade ettiğinden, Allah-u Tealâ hükmetmedikçe kulun bir şeye gücü yetmediğini, dolayısıyla kafirin küfrü dahil kulların bütün işlerinin Allah-u Tealâ'nın kaza ve hükmüyle meydana geldiğini açıklamaktadır.

Özetle bu ayet-i celile, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Rabbisi tarafından kendisine gönderilen açık delillere dayandığını ve kafirlerin, nefislerinin hevasına uyarak bunu inkar etmelerinin bu davaya hiç bir zarar vermeyeceğini, dolayısıyla onlarla lüzumsuz mücadeleye kalkışmayıp bu hususta hükmü Allah-u Tealâ'ya havale etmek gerektiğini ifade etmektedir.

Nitekim çok güzel bir şair olan Abdullah ibni Zübeyr'in oğlu Musab *(Radıyallahu Anhüm)* bu ve bir önceki ayetin manalarını şu şiirinde cem etmiştir.

« أَأَقْعُدُ بَعْدَمَا رَجَفَتْ عِظَامِى وَكَانَ الْمَوْتُ اَقْرَبَ مَا يَلِينِى
اُجَادِلُ كُلَّ مُعْتَرِضٍ خَصِيمٍ وَاَجْعَلُ دِينَهُ غَرَضاً لِدِينِى
فَاَتْرُكُ مَا عَلِمْتُ لِرَأْىِ غَيْرِى وَلَيْسَ الرَّأْىُ كَالْعِلْمِ الْيَقِينِ
وَمَا اَنَا وَالْخُصُومَةُ وَهْىَ شَىْءٌ يُصَرَّفُ فِى الشِّمَالِ وَفِى الْيَمِينِ
وَقَدْ سُنَّتْ لَنَا سُنَنٌ قِوَامٌ يَلُحْنَ بِكُلِّ فَجٍّ اَوْ وَجِينِ
وَكَانَ الْحَقُّ لَيْسَ بِهِ خَفَاءٌ اَغَرَّ كَغُرَّةِ الْفَلَقِ الْمُبِينِ
وَمَا عِوَضٌ لَنَا مِنْهَاجُ جَهْمٍ بِمِنْهَاجِ ابْنِ آمِنَةَ الْاَمِينِ
فَاَمَّا مَا عَلِمْتُ فَقَدْ كَفَانِى وَاَمَّا مَا جَهِلْتُ فَجَنِّبُونِى »

"Kemiklerim titredikten (yaşlandıktan) **sonra,**
Ölüm de en yakin takipçimken oturup,
Her itirazcı hasımla mücadele edeyim de,
Dinini dinime hedef mi yapayım?
Fikir, şüphesiz ilme hiç benzemezken,
Başkasının düşüncesinden sebep kendi bildiğimi mi bırakayım?
Mücadele, sağa sola çevrilmesi mümkün olan,
Bir şey iken ben onunla neden uğraşayım.
Bizim için çok sağlam sünnetler tayin edilmişken,
Ve onlar her yolda ve yokuşta parlarlarken,
Hak ise sabahın aydınlığı gibi,

Parlak ve âşikâr meydandayken,
Âmine'nin oğlu Emîn' in yoluna,
(Şirkin önderi) Cehm'in yolu hiç bedel olabilir mi?
Artık bildiğim muhakkak bana kâfîdir,
Bilmediğimden ise beni uzak tutunuz." *(Kurtubî, 6/411-412)*

Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu ayet-i celileye şu işârî manayı vermiştir: "Habibim! De ki: Allah-u Tealâ beni arayış ve hayretten meydana gelen karışıklık içinde bırakmadı, beni delil arama sıkıntısından kurtardı, hakikat güneşlerini parlatarak beni rahatlattı. Eğer siz karışıklık karanlığında kaldıysanız, imtihana tutulduğunuz bu cehalet, tereddüt ve hayreti gidermeye benim gücüm yoktur."

RESULULLAH *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* İN, BEYYİNE ÜZERE OLDUĞU HAKKINDA DİĞER AYET-İ KERİMELER:

« قُلْ هٰـذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي ... (١٠٨) »

"(Resulüm!) De ki, 'İşte bu benim yolumdur. Ben Allah'a çağırıyorum, ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol üzerindeyiz." *(Yusuf Suresi:108 den)*

« ... وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُسْتَقِيمٍ (٦٧) وَإِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ (٦٨) اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (٦٩) »

"Sen, Rabbine da'vet et. Zira sen, hakikaten dosdoğru bir yoldasın. Eğer seninle mücadeleye girişirlerse: 'Allah yaptığınızı çok iyi bilmektedir' de. Allah ihtilaf etmekte olduğunuz konularda aranızda, kıyamet gününde, hüküm verecektir." *(Hac Suresi:67 den 68-69)*

« فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ (٧٩) »

"O halde sen Allah'a güven. Çünkü sen apaçık bir hak (hakikat) üzeresin." *(Neml Suresi:79)*

« ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ ... (١٨) »

"Sonra da seni (din) emr (in) den bir şeriat (açık bir yol) üzere kıldık." *(Câsiye Suresi:18 den)*

PEYGAMBERLERİN, KAFİRLERİN İSTEKLERİNİ YERİNE GETİRMEYE GÜCÜ OLMADIĞI

« ... وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَّأْتِيَكُم بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ... (١١) »

"Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil getirmemize imkan yoktur." *(İbrahim Suresi:11 den)*

HÜKMÜN ANCAK ALLAH'A AİT OLDUĞU:

« ... أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ »

"Âgah olun! Hüküm yalnız O'na aittir ve O, hesap görenlerin en sür'atlisidir." *(En'âm Suresi:62 den)*

« ... ان الْحُكْمُ الاَّ لله ... (٤٠) »

"Hüküm sadece Allah'a aittir." *(Yusuf Suresi:40 dan)*

« ... ان الْحُكْمُ الاَّ لله ... (٦٧) »

"Hüküm yalnızca Allah'a aittir." *(Yusuf Suresi:67 den)*

« وَلَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٧٠) »

"Hüküm O'na aittir ve ancak O'na döndürüleceksiniz." *(Kasas Suresi:70 den)*

« لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٨٨) »

"Hüküm O'na aittir ve ancak O'na döndürüleceksiniz." *(Kasas Suresi:88 den)*

« ...فَالْحُكْمُ لله الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ (١٢) »

"Artık hüküm yüce ve büyük olan Allah'a aittir." *(Gafir Suresi:12 den)*

ALLAH-U TEALÂ'NIN, HAKKI SÖYLEDİĞİ VE HAK İLE HÜKÜM BUYURDUĞU:

« انَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ (٧٨) »

"Şüphesiz ki Rabbin kendi hükmüyle aralarında infaz buyuracaktır. O, mutlak galiptir, (herşeyi) ziyade bilendir. " *(Neml Suresi:78)*

« ... وَاللهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِى السَّبِيلَ ... (٤) »

"Allah ise, hakkı söyler ve doğru yola O eriştirir." *(Ahzab Suresi:4 den)*

« وَ اللهُ يَقْضِى بِالْحَقِّ ... (٢٠) »

"Allah, adaletle hükmeder." *(Mü'min Suresi:20 den)*

ALLAH-U TEALÂ'NIN, HÜKMEDENLERİN EN HAYIRLISI OLDUĞU:

« ... وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (٨٧) »

"O, hakimlerin en iyisidir." *(A'râf Suresi:87 den)*

« اَلَيْسَ اللهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ (٨) »

"Allah, hüküm verenlerin en üstünü değil midir?" *(Tîn Suresi:8)*

Mevlâ Tealâ kafirlerin acele istedikleri azabın gönderilmesinin Peygamberin elinde olmadığını beyandan sonra, aksi taktirde ne olacağını açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

قُلْ لَوْ اَنَّ عِنْدِى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهٖ لَقُضِىَ الْاَمْرُ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظّٰلِمِينَ (٥٨)

KELİME MANASI (58)

(قُلْ) **Habibim! De ki,** (لَوْ اَنَّ عِنْدِى) **eğer benim yanımda olsaydı,** ne? (مَا) **o şey ki,** (تَسْتَعْجِلُونَ) **acele istiyorsunuz,** neyi? (بِهٖ) **onu,** (لَقُضِىَ) **elbette bitirilmiş olurdu,** ne? (الْاَمْرُ) **iş,** nerede? (بَيْنِى) **benimle,** daha? (وَبَيْنَكُمْ) **sizin aranızda,** (وَاللّٰهُ) **Allah,** (اَعْلَمُ) **en iyi bilendir,** kimi? (بِالظّٰلِمِينَ) **zalimleri.**

MEALİ ŞERİF

(Habibim!) **De ki: Eğer o acele istediğiniz şey benim yanımda olsaydı** (sizi helâk etmek benim elimden gelseydi) **elbette benimle sizin aranızda iş bitirilmişti** (çoktan helâk olmuştunuz). **Allah zalimleri en iyi bilendir.**

İ Z A H A T

Tefsir-i Kebîr'de bu ayet-i celileye şöyle mana verilmiştir, "Eğer acele istediğiniz azabı yollamak benim gücüm ve imkanım dahilinde olsaydı, sizinle benim aramda iş olup bitmişti yani Rabbimin rızası için size karşı olan buğz ve nefretimden sebep, ayrıca onu yalanlamanızın kısas ve cezası olarak sizi hemen imha edip şerrinizden kurtulurdum, halbuki Allah zalimleri ve onlara ne zaman ne kadar azabetmesi gerektiğini en iyi bilendir."

Buna göre maksat, "Ben zalimlere ne zaman azap olacağını bilemem. Bunu ancak Allah bilir, dolayısıyla azabı vaktine kadar geciktiren O'dur," şeklindedir.

İbni Atıyye'nin Zehrâvî'den naklettiğine göre, mana: **"Elbette kıyamet kopardı."** demektir ki bu manayı Nakkâş da Ikrimeden nakletmiştir.

Kâzî ve Hâzin tefsirlerinde zikredildiğine göre, Mevlâ Tealâ, azabı çabuk isteyenlerden bazısının ilerde iman edeceğini bildiğinden azabı te'hir etmiştir. Buna göre, (وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظّٰلِمِينَ) **"Allah zalimleri en iyi bilendir."** kavli şerifinin manası: "Allah zalimlerin hallerini, içlerinden kimin hemen cezalandırılıp, kime hemen ceza verilmemesi gerektiğini en iyi bilendir." demek olur.

İbni Kesîr tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celile, azabı acele göndermek Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in elinde olsaydı, bunu yapacağına dair açık bir ifadeyi tazammun etmektedir, halbuki Sahîhayn (Buhârî ve Müslim) de Aişe *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen hadis-i şerifte bunun zıttı bir mefhum anlaşılmaktadır, şöyleki:

١٦٠ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ لِلنَّبِيِّ ﷺ: هَلْ اَتىٰ عَلَيْكَ يَوْمٌ كَانَ اَشَدَّ مِنْ يَوْمِ

أُحُدٍ؟ قَالَ: «لَقَدْ لَقِيتُ مِنْ قَوْمِكَ مَا لَقِيتُ ، وَكَانَ أَشَدُّ مَا لَقِيتُ مِنْهُمْ يَوْمَ الْعَقَبَةِ ، إِذْ عَرَضْتُ نَفْسِي عَلَى ابْنِ عَبْدِ يَالِيلَ بْنِ عَبْدِ كُلَالٍ ، فَلَمْ يُجِبْنِي إِلَى مَا أَرَدْتُ ، فَانْطَلَقْتُ وَأَنَا مَهْمُومٌ عَلَى وَجْهِي، فَلَمْ أَسْتَفِقْ إِلاَّ وَأَنَا بِقَرْنِ الثَّعَالِبِ ، فَرَفَعْتُ رَأْسِي ، فَإِذَا أَنَا بِسَحَابَةٍ قَدْ أَظَلَّتْنِي ، فَنَظَرْتُ فَإِذَا فِيهَا جِبْرِيلُ ، فَنَادَانِي فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ قَدْ سَمِعَ قَوْلَ قَوْمِكَ لَكَ ، وَمَا رَدُّوا عَلَيْكَ ، وَقَدْ بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْكَ مَلَكَ الْجِبَالِ ، لِتَأْمُرَهُ بِمَا شِئْتَ فِيهِمْ ، فَنَادَانِي مَلَكُ الْجِبَالِ ، فَسَلَّمَ عَلَيَّ ، ثُمَّ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ! فَقَالَ: ذَلِكَ فِيمَا شِئْتَ ، إِنْ شِئْتَ أَنْ أُطْبِقَ عَلَيْهِمُ الْأَخْشَبَيْنِ؟» فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «بَلْ أَرْجُو أَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ مِنْ أَصْلَابِهِمْ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ وَحْدَهُ ، لاَ يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا »

160 - Aişe *(Radıyallahu Anha)* bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: "Ya Resulallah! Senin üzerine Uhud gününden daha şiddetli bir gün geldi mi?" diye sorduğunda Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle cevap buyurdu: **"Senin kavminden gerçekten, nelerle karşılaştım neler** (çok eziyet çektim). **Onlardan başıma gelenin en şiddetlisi Akabe** (Mina'daki şeytan taşlanan yerlerden biri veya Taif'de özel bir yer) **günü olmuştur.**

Ben kendimi Abdi Külâl oğlu İbni Abdi Yâlîl'e arzettiğimde benim isteğime cevap vermedi. Ben de üzgün olarak yüzümün üstüne doğru (gözümün gördüğü tarafa) **yollandım ve ancak Karnü's-Se'âlib** (Mekke'ye yakın bir yer) **de kendime gelebildim. Başımı kaldırdığımda bir de ne göreyim, bir bulut beni gölgelendirmiş! Baktım içinde Cibrîl! Hemen bana seslenerek 'Şüphesiz Allah-u Tealâ kavminin sana söylediklerini ve sana verdikleri red cevabını işitti de onlar hakkında dilediğini kendisine emretmen için sana dağlar meleğini gönderdi' dedi.**

Peşi sıra dağlar meleği bana seslendi, selâm verdikten sonra: 'Ya Muhammed! Bu iş senin isteğine bağlıdır, istersen iki ahşebi (Mekke'deki sert taşlı Ebu Kubeys ile onun karşısındaki Ku'aykı'ân dağlarını) **onların üstüne kapatırım' dedi."** Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bilakis ben Allah-u Tealâ'nın, onların sulplerinden sırf Allah'a ibadet edecek ve O'na hiç birşeyi ortak etmeyecek kimseler çıkaracağını umarım!"** buyurdu. *(Buharî, Bed'ü'l-Halk:7, No:3059, 3/1180, Müslim, Cihâd:39, No:1795, 3/1420)*

Bu vak'a nübüvvetin onuncu yılı Şevval ayında meydana gelmiştir. Ebu Talip ile Hatice *(Radıyallahu Anha)* nın vefatlarından sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* , kendisini himaye ederler ümidiyle Taif'e giderek oranın üç büyük reisi olan Kinane ibni Abdi Yâlîl ile Habîb ve Mesûd ismindeki şahıslara, Mekke müşriklerinden gördüğü eza ve cefalardan şikayette bulunduysa da onlardan kabul görmediği gibi üstelik eziyet görmüştü.

İbni İshak'ın beyanına göre, yine o sene Kinane ibni Abdi Yâlîl, Taif'lilerden bir heyet ile Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelerek müslüman olmuştur. Medâinî ise, gelen heyetin müslüman olduğunu, içlerinden yalnız Kinane ibni Abdi Yâlîl'in islâmiyeti kabul etmeyerek Romalılara gittiğini ve orada öldüğünü söylemiştir.

Karnü's-Se'âlib: Mekke'ye bir gün bir gece mesafede bulunan bir yerdir. Buna Karnü'l-Menâzil de derler. Necd'lilerin mîkâtı'dır. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Taif reislerinden gördüğü kötü muameleden o kadar üzülmüştü ki, nereye gideceğini bilmez bir şekilde hayretler içerisinde, Karnü's-Se'âlib'e kadar gelmişti. Orada kendini toparladı ve Cibrîl *(Aleyhisselâm)* ı gördü.

Bu ayet-i celileden, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, elinden gelse kafirlere hemen azap edeceği anlaşılmakta, hadis-i şeriften ise Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, inanmayanların nesilleri hakkında bile beslediği sonsuz şefkat ve merhamet açıkça ortaya çıkmaktadır, dolayısıyla arada zıddıyet gibi görünen durumun çözümü hakkında İbni Kesir *(Rahimehullah)* şu cevabı vermiştir:

"Bu ayet-i celile, kafirlerin azabı istedikleri anda azap etmek Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in elinde olsaydı, bunu hemen yapacağına delâlet etmektedir. Hadis-i şerifte ise, o anda kafirlerin, başlarına bir azap gelmesini istediklerine dair bir ifade bulunmamaktadır.

Ancak dağların âmiri olan melek, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in istemesi halinde Mekke'nin kuzey ve güneyinde bulunan iki dağı üzerlerine kapatacağını kendisine arz ve teklifte bulunmuş, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ise onlar hakkında te'hir ve yumuşaklık talebinde bulunarak gelecek nesillerinin imanlı olarak yetişeceklerini ümid etmiştir ve umduğu gibi de olmuştur.

Nisaburî tefsirinde zikredildiğine göre, eğer burada, "Bu ayet-i celile, diğer ayet-i celiledeki: (فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَىٰ اٰثَارِهِمْ) **"İnanmıyorlar diye arkalarında üzüntüyle neredeyse kendini harap edeceksin."** *(Kehf Suresi:6 dan)* ifadesiyle ters düşmez mi? Zira bir kişi hakkında azabı acele istemek, o kişinin imanını istemeye zıttır, çünkü birinin iman etmesine düşkün olan kişi, onun, yaşadığı sürece iman edebileceğini düşünerek uzun yaşamasını ister." denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

Bilakis helakını acele istemek, imanını istemeyi kuvvetlendirir, çünkü her ikisi de: (وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُولاً) **"İnsan pek acelecidir."** *(İsra Suresi:11 den)* kavli şerifinde belirtildiği üzere, beşeriyet gereği olan acele isteme hükmünde müşterektirler.

Mevlâ Tealâ Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde, onları azabı acele istemeğe sevkeden şeyin, ancak küfür ve tekzib olduğunu, azabı gördüklerinde ise onun çok dehşet verici büyük bir şey olduğunu ve onu ancak kendileri gibi cahillerin acele isteyeceğini anlayacaklarını beyan etmiştir. Nitekim:

« قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا مَا ذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ (٥٠) اَثُمَّ اِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهِ اٰلْـٰٔنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ (٥١) »

"De ki, ne dersiniz? O'nun azabı size geceleyin veya gündüzün gelirse (ne yaparsınız?) **suçlular ondan hangisini istemekte acele ediyorlar? Bu vakı olduktan** (başınıza bela geldikten) **sonra mı ona iman edeceksiniz,** (o vakit size) **'Şimdi mi?** (çok geç kaldınız) **halbuki onu istemekte acele ediyordunuz'** (denecek)." *(Yûnus Suresi:50-51)*

« وَلَئِنْ اَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِلٰى اُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ اَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (٨) »

"Andolsun eğer biz onlardan azabı sayılı bir süreye kadar ertelesek, mutlaka, 'Onu hapseden (gelmesini engelleyen) **nedir?' derler. Bilesiniz ki kendilerine** (azap) **geldiği gün, bir daha onlardan döndürülecek** (uzaklaştırılacak) **değildir ve alay edegeldikleri şey, onları çepeçevre kuşatacaktır."** *(Hûd Suresi:8),*

« يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ (٥٤) »

"Senden azabı çarçabuk (getirmeni) **istiyorlar, halbuki cehennem kafirleri çepeçevre kuşatıcıdır** (da haberleri yok)!" *(Ankebût Suresi:54)* gibi bir çok ayet-i celilelerde bu hakikatler beyan edilmiştir.

Mevlâ Tealâ diğer bir yerde de, onların azabı için bir ecel (süre) tayin etmemiş olsaydı, azaplarını peşin vereceğini:

« وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا اَجَلٌ مُسَمًّى لَجَآءَهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَاْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (٥٣) »

"Senden azabı çarçabuk (getirmeni) **istiyorlar, eğer ecel-i müsemma** (önceden tayin edilmiş bir vade) **olmasaydı, elbette azap onlara gelmişti. Fakat onlar farkında değilken, o ansızın kendilerine geliverecektir."** *(Ankebût Suresi:53)* kavli şerifiyle belirtmiştir.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şu manayı vermiştir: "Eğer ben istediğiniz delilleri icada muktedir olsaydım, elbette sizin bütün isteklerinize icabet ederdim. Fakat hüküm vermekte tek yetkili olan Allah-u Tealâ, iradesinde mu'âraza edilemeyen (istediğine karşı gelinemeyen) bir zattır.

ALLAH-U TEALÂ'NIN, ZALİMLERİ ÇOK İYİ BİLDİĞİ HAKKINDA DİĞER AYET-İ KERİMELER:

« ... وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظّٰالِمِينَ (٩٥) »

"Allah zalimleri ziyade bilicidir." *(Bakara Suresi:95 den)*

« ... وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظّٰالِمِينَ (٤٧) »

"Allah zalimleri hakkıyla bilendir." *(Tevbe Suresi:47 den)*

« ... وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظّٰالِمِينَ (٧) »

"Allah zalimleri (n, kötü işlerinden sebep ölümden korktuklarını) **ziyade bilicidir."** *(Cuma Suresi:7 den)*

Ayet: 59

Mevlâ Tealâ zalimlerin hallerini bildiğini ve bu ilmine göre azaplarını ta'cil veya te'hir ettiğini beyandan sonra, ilminin sadece bunlara bağlı kalmayıp, her şeyi kuşattığını açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَايَعْلَمُهَا اِلاَّ هُوَ وَيَعْلَمُ مَافِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَاتَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ اِلاَّ يَعْلَمُهَا وَلَاحَبَّةٍ فِى ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ وَلَارَطْبٍ وَلَايَابِسٍ اِلاَّ فِى كِتَابٍ مُبِينٍ (٥٩)

KELİME MANASI (59)

(وَعِنْدَهُ) **Onun** (Allah-u Tealâ 'nın) **yanındadır,** ne? (مَفَاتِحُ الْغَيْبِ) **ğayb anahtarları,** o anahtarlar ne oldukları hâlde? (لاَ يَعْلَمُ) **bilmez olduğu hâlde,** neyi? (هَا)**onu,** (اِلاَّ هُوَ) **ancak O** (Allah-u Tealâ), (وَيَعْلَمُ) **bilir,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** nerededir? (فِى الْبَرِّ) **karadadır,** daha? (وَالْبَحْرِ) **denizdedir,** (وَمَا تَسْقُطُ) **düşmez,** ne? (مِنْ وَرَقَةٍ) **hiç bir yaprak,** ne olduğu hâlde? (اِلاَّ يَعْلَمُ) **mutlaka bildiği hâlde** (düşer), neyi? (هَا) **onu** (o yaprağı), (وَلاَ حَبَّةٍ) **hiç bir dane yoktur,** nerede olucu? (فِى ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ)**yer yüzünün karanlıklarında,** daha? (وَلاَ رَطْبٍ) **yaş ta yoktur,** daha? (وَلاَ يَابِسٍ) **kuru da,** yani yaş kuru ne varsa mutlaka onları da bilir. Bu manaya göre, (رَطْبٍ ، حَبَّةٍ ve يَابِسٍ) kelimeleri: (وَرَقَةٍ) kelimesine atfolunduğundan onun hükmüne dahildir. Allah-u Tealâ'nın onları bilmesinden bedel, (اِلاَّ فِى كِتَابٍ) **ancak bir kitaptadır,** öyle kitap ki, (مُبِينٍ) **apaçık.**

MEALİ ŞERİFİ

Gaybın anahtarları (kıyametin ne zaman kopacağı, kimin ne zaman öleceği gibi kulların bilemeyeceği şeyler), **O'nun** (Allah-u Tealâ'nın) **yanındadır. Onları, O'ndan başkası bilemez. Karada ve denizde ne varsa O bilir. Bir yaprak düşmez ve yerin karanlıkları içinde tek bir dane, yaş ve kuru** (hiç bir şey bulunmaz) **illâ onları bilir, mutlaka** (hepsi) **apaçık bir kitaptadır** (hepsinin miktarı, yaratılacakları ve yok olacakları vakitler, gökler ve yerler yaratılmadan evvel Levh-i Mahfuz'da yazılmıştır).

İ Z A H A T

Hûd ibni Muhakkem ve Kurtubî tefsirlerinde zikredildiğine göre, En'âm Suresi, yetmiş bin melek eşliğinde topyekün inmiştir, sadece bu ayet-i kerimenin beraberinde ise, on iki bin melek bulunmuştur.

Tefsir-i Kebîr'de zikredildiğine göre, "Mefâtîh" kelimesi, "Miftah" ve "Meftah" kelimelerinin cemisidir, kesreyle okunana göre, kendisiyle kilidin açıldığı şey yani anahtar, fethayla okunan ise, hazinenin kendisi anlamına gelmektedir.

Birinci manaya göre, isti'âre (mecaz ve benzetme) yolu üzere ğaybın anahtarları olduğu kabul edilmiştir, çünkü anahtarlar sayesinde, kilitler ve

bukağılarla güvence altına alınmış olan hazinelerdeki eşyaya ulaşılacağından, anahtarları ve bunların kilitleri açmada kullanılma şeklini bilen kişi, o anahtarlar sayesinde, hazinelerdeki mevcut şeylere ulaşma imkanı bulabilir. İşte burada da Mevlâ Tealâ her şeyi bildiğinden, bütün malûmata dair olan ilmini bu ibareyle tabir etmiştir.

Bu kelimenin ikinci manasına göreyse bu ifadeyle, Allah-u Tealâ'nın bütün mümkinata kadir olduğu manası kastedilmiştir ki,

« وَ اِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاَّ عِنْدَنَا خَزَآئِنُهُ ... (٢١) »

"Hiç bir şey (hariç) **olmamak üzere** (her şeyin) **hazineleri bizim nezdimizdedir."** *(Hicr Suresi:21 den)* kavli şerifi bu manadadır.

Aslında: "Miftah", kilidi çözen her şeye denir ki, bu kilid, ya bilinen kapı kilitleri gibi maddî olur veya anlaşılamayan muğlak manalar gibi manevî olur. Nitekim Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٦١ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: « اِنَّ مِنَ النَّاسِ مَفَاتِيحَ لِلْخَيْرِ ، مَغَالِيقَ لِلشَّرِّ . وَاِنَّ مِنَ النَّاسِ مَفَاتِيحَ لِلشَّرِّ ، مَغَالِيقَ لِلْخَيْرِ . فَطُوبٰى لِمَنْ جَعَلَ اللّٰهُ مَفَاتِيحَ الْخَيْرِ عَلٰى يَدَيْهِ . وَوَيْلٌ لِمَنْ جَعَلَ اللّٰهُ مَفَاتِيحَ الشَّرِّ عَلٰى يَدَيْهِ »

161 - **"Şüphesiz insanlar içerisinde hayr** (lı işler) **için anahtarlar, şer** (li işler) **için de kilitler vardır, yine insanlar içerisinde şerre anahtarlar, hayra ise kilitler vardır. Allah'ın, hayır anahtarlarını ellerine verdiği kimselere müjde olsun! Allah'ın şer anahtarlarını ellerine verdiği kimseye ise yazıklar olsun!"** *(İbni Mace, Mukaddime:19, No:237, 1/86, Ebu Davûd et-Tayâlîsî, No:2082, Sh.277, Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:698, 1/455)*

Bahr-i Muhit, Kurtubî, İbni Ebî Hâtim ve Zâdü'l-Mesîr tefsirlerinde zikredildiğine göre, "Gayb anahtarları" hakkında sekiz söz vardır:

1 - Allah-u Tealâ'dan başka kimsenin bilmediği beş şeydir ki, Salim ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)* ın, babasından rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٦٢ – عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ عَنْ اَبِيهِ (رضى الله عنهما) اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: « مَفَاتِحُ الْغَيْبِ خَمْسٌ: اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِى الْاَرْحَامِ وَمَا تَدْرِى نَفْسٌ مَا ذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِى نَفْسٌ بِاَىِّ اَرْضٍ تَمُوتُ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ »

162 - **"Gayb anahtarları beştir;** (bunlar da şu ayet-i celilede belirtilmiştir). **Şüphesiz ki kıyamet** (ne zaman kopacağı) **hakkındaki bilgi ancak Allah katındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne**

kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz ki Allah ziyade bilendir, (her şeyden) **ziyadesiyle haberdardır."** *(Buharî, Tefsîr:124, No:4351, 4/1693, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:4766, 2/251, İbni Hıbbân, No:7071, 1/144-145)*

١٦٣-عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اوُتِيتُ مَفَاتِيحَ كُلِّ شَيْءٍ إِلاَّ الْخَمْسَ»

163 - İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Beş şeyin dışında bana her şeyin anahtarları verildi."** buyurduktan sonra aynı hadis-i şerifi beyan etmiştir. *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:5583, 2/388)*

Ebu Bekr ibni'l Arabî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu ayeti celile, müslümanların inançlarının asıllarından bir esas ve dinin temellerinden bir rükündür. Gayb, his veya akıl yoluyla idrak edilemeyen şey demektir. Basar (göz), duvarın arkasını göremediği ve kilitli evde bulunanları idrak edemediği gibi, basîret (anlayış) da beş duyu vasıtasıyla bilinenlerin ötesini idrak edemez.

Hisle bilinen şeylerin idrak yolları, duyularla sınırlıdır. Akılla bilinen şeylerin anlaşılma yolları ise iki yönle sınırlıdır:

a) İlk bakışta anlaşılanlar,

b) Düşünme yoluyla elde edilenler.

Gaybın beş temel meselesine: **" Şüphesiz ki kıyamet** (ne zaman kopacağı) **hakkındaki bilgi ancak Allah katındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz ki Allah ziyade bilendir,** (her şeyden) **ziyadesiyle haberdardır."** *(Lokman Suresi:34)* ayeti celilesiyle temas edilmiştir.

Bu beş temel meseleden birincisi: Kıyamet ve onunla ilgili haşr, neşr, mevkıf (dirilmek, mahşerde toplanmak), onda görülecek olan dehşetler, kulların muhasebedeki halleri, sonrasında gideceği yerleri ve sevap ile azaptan hakettikleriyle alâkalı konulardır.

İkinci temel: Yağmurun indirilmesi ve neticesinde meydana gelen ihya ve inbat (toprağın canlanması ve mahsûl vermesi) dir. Eserde geldiğine göre: **"Allah-u Tealâ, bu görevi Mîkâîl** *(Aleyhisselâm)* **a vermiştir, onun idaresi altında, sayısını ancak Allah-u Tealâ'nın bileceği kadar melekler vardır ki onlar, rüzgârların yaratılması, bulutların toplanması, suyla doldurulması, yağmurun yağdırılması ve toprağın yağmur tanesiyle yarılması gibi takdirlerin tenfîzi** (ezelî yazıların icrası) **hususunda Mîkâîl** *(Aleyhisselâm)* **dan emir alırlar.**

Bu meleklerden her birinin elinde, muayyen bir hayvan (canlın) **ın, rızkı olup kendisine ulaşsın diye, hususi bir bitkiyi yetiştirsin için malum bir toprak parçasına indireceği yağmur damlası bulunmaktadır."** *(Ebû Bekr ibni'l Arabî, Ahkâmu'l-Kur'an, 2/736, Meleklerin görevleriyle ilgili olarak ayrıca bak! Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:158, 1/177)*

Günümüzde, bir takım âletler vasıtasıyla yağmurun ne zaman yağacağıyla ilgili bazı tahminler yapılmakta ve rahimlerdeki çocuğun cinsiyeti tesbit edilebilmekteyse de bu, ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerin beyanına zıt düşmez. Zira hava raporuyla ilgili söylenenler, yakînî bir ilim ifade etmeyip, tahmini

geçmemektedir. Halbuki Allah-u Tealâ'nın ilmi hiç değişmemekte olup ezelîdir ve bulutların seyrini takip gibi bir istidlâle dayanmamaktadır.

Üçüncü mesele: Ana rahmindeki çocuğun halleridir ki, Allah-u Tealâ bu hususta, İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* ı müvekkel (görevli) kılmıştır. Onun emrinde, ancak Allah-u Tealâ'nın bildiği kadar çok melekler bulunmaktadır. Allah-u Tealâ her rahime bir melek görevlendirerek onun vasıtasıyla nutfe (insan suyu) nun hilkat tavırlarını tedbir etmekte (yaratılış şekillerini yönetmekte) dir.

Ana rahmindeki çocuğun cinsiyeti belirdikten ve bazı âletlerle görüldükten sonra bilinebilirse de o çocuğun yaşayacağı veya öleceği, sağlam veya sakatlığı, iyi veya kötü olacağı gibi bütün bilgilerin tafsilâtı ancak Allah-u Tealâ katındadır ve Allah-u Tealâ o çocuğun, su halinde iken cinsiyeti belirmeden önce de ne olacağını bilmektedir ki buna Allah-u Tealâ'dan başka kimsenin yolu yoktur.

Dördüncü mesele: Kimsenin, yarın ne yapacağını bilmemesidir ki bu, Allah-u Tealâ'nın, sabit olan hikmeti, bâliğ olan hucceti (kesin delili), kahir olan kudreti (ezici gücü) ve nâfiz olan meşî'eti (geçerli iradesi) ile kullarından gizleyerek kader örtülerinin altına koyduğu bir manadır, dolayısıyla yarın olacaklar, Allah-u Tealâ'nın hicâbı tahtında (perdesi altında) dır.

Ayeti celilede, yarın olacaklardan, kulun kesbi ile tabir edilerek, onların gizliliğine dikkat çekilmiştir. Çünkü kesb, kişinin kendi gayretiyle kazanma manasına geldiğinden, yarınki gün de, kişinin bilmesi ve elde etmeye çalışması bakımından daha kuvvetli ve uygun olduğundan, ömür, rızık, ecel, kurtuluş, helâk, sevinç, üzüntü ve insanın yaratılışına konan, beğendiği ve istemediği tabiatlar, hep bu "Yarın kesbedeceği" tabirine dayanmaktadır. Dolayısıyla yarın ne yapacağını bilemeyen, daha sonraki günlerde yapacaklarını hiç bilemez.

Beşinci mesele: Kimsenin, nerede öleceğini bilememesidir ki bu da sadece Mevlâ Tealâ nın bildiği akıbetten haber vermektedir. Bu beş şeyi, Allah-u Tealâ dan başka kimsenin bilmediğini, Hazreti Ömer, Ebû Zer ve Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anhum)* gibi Sahabe-i Kiram'dan bir cemaatın naklettiği, Cibril *(Aleyhisselâm)* ın, kıyametten sorması üzerine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kıyametin bazı alâmetlerini saydıktan sonra ki:

١٦٤ – « فِي خَمْسٍ لاَ يَعْلَمُهُنَّ إِلاَّ اللهُ »

164 - "(Kıyametin ne zaman kopacağı hakkındaki bilgi) **beş şeyin içindedir ki, Allah'tan başka kimse onları bilemez."** *(Buharî, İman:36, No:50, 1/27, Müslim, İman:1, No:9, 1/39, İbni Mâce, Mukaddime:9, No:64,1/25)* ifadesi de tekit etmektedir.

Bundan dolayı Buharî şerhlerinde İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)* dan naklen: **"Bu beş şeyden birini bildiğini iddia eden kişi, Kur'an-ı Kerim'i inkar etmiş olur."** sözü zikredilmiştir.

İbni Hacer'in, İbni Ebî Cemre'den naklettiğine göre; ayet ve hadislerde geçen "Gayb anahtarları" tabiri, meseleyi dinleyenlerin zihnine yaklaştırmak içindir. Çünkü kişiyle, görmesi arasında engel bulunan her şey, ondan ğâib

demektir ki onu bilmeye ulaşmanın âdetteki yolu kapıdan geçer, kilitli kapının açılması anahtara muhtaçtır.

Dolayısıyla mana: "Kendisine ulaşılmadan, ğayba ulaşılamayacak olan anahtarlar bile Allah-u Tealâ'nın yanında olup, kullar tarafından yeri bilinmediğine göre, ğaybın kendisi nasıl bilinebilir?" demektir.

İbni Battâl *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu hadisi şerif, ğayb ilmini bildiklerini iddia eden müneccim (yıldızların hareketlerinden hüküm çıkaran kimse) lerin yalanlarını iptal etmektedir. Dolayısıyla Allah ve resûlünün haber verdiği şeyleri bildiğini iddia eden kişi Allah ve resûlünü yalanlamış olur.

Gayb, yaratıkların bilmediği şeylerdirki bu, onlara göredir, yoksa Allah-u Tealâ indinde hiç bir şey gayb değildir. Burada şöyle bir sual vardır: "Allah-u Tealâ' dan başka kimsenin bilmediği ğaybları,sayısını ancak Allah-u Tealâ'nın bileceği kadar çoktur, nitekim, (وما يعلم جنود ربك الا هو) **"Rabbinin ordularını ancak O bilir"** *(Müddessir sûresi, 31 den)* kavli şerifinden bu hakikat anlaşılmakta iken,burada beş şeyin tahsisinin hikmeti nedir?"

Buna bir kaç türlü cevap verilir:

a) Sayı tahsisi, o sayıdan fazlasının olmadığına delâlet etmez.

b) Bu sayının anılması, cahiliyet kavminin, bu beş ğaybı bildiklerine inanmalarına karşılıktır.

c) İnsanlar özellikle bu beş şeyi sorduklarından cevap buna göre gelmiştir.

d) Meselelerin temelleri bu beş şeyden ibarettir, zira işler ya ahiretle ilgili olur ki, kıyamet ilmi bundan ibarettir, ya da dünyaya müteallık olur ki bu durumda da canlı veya cansız mevzuu bahis olur, canlı olanın üç haline; **"Rahimdeki durumu"** ile, başlangıcına, **"Yarın ne yapacağı"** ile, yaşantısına, **"Nerede öleceği"** ile de, sonuna işaret edilmiştir. *(Aynî, 7/61, Kastalânî, 2/258)*

2 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhüma)* dan nakledilen bir manaya göre, bunlar, kaderler ve rızıklarla ilgili gökte bulunan ğayb hazineleridir.

3 - Atâ *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, sevap ve azap hususunda, bir de işlerin akıbetleri hakkındaki bilgilerdir.

4 - İmam-ı Mukatil *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, azabı ne zaman indireceğine dair bilgi hazineleridir.

5 - Zeccâc *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, bilinmek istenen ğayb ilimlerine ulaşma yollarına ancak Allah-u Tealâ maliktir, dolayısıyla o yollardan haberdar etmek istediği kuluna bunu öğretir, dilediğinden ise gizler.

6 - Ömürlerin ve amellerin akıbet ve neticeleri,

7 - Henüz olmamış bir şeyin, olup olmayacağı, olanın nasıl olacağı, olmayanın, olsaydı nasıl olacağı hususlarıdır.

8 - Kimin nerede öleceği, nitekim Yesâr Ebû Azze *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٦٥ – عَنْ يَسَارٍ أَبِي عَزَّةَ (رضي الله عنه) أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « إِذَا أَرَادَ اللهُ أَنْ يَقْبِضَ عَبْداً بِأَرْضٍ جَعَلَ لَهُ بِهَا حَاجَةً وَلاَ تَنْتَهِي حَتَّىٰ يَقْدُمَهَا ». ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللهِ ﷺ آخِرَ سُورَةِ لُقْمَانَ ﴿ إِنَّ اللهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ... ﴾ حَتَّىٰ خَتَمَهَا. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « هٰذِهِ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ ، لاَ يَعْلَمُهَا إِلاَّ اللهُ »

165 - **"Allah bir kulunun ruhunu bir yerde almak dilerse, onun için orada bir ihtiyaç yaratır ki o oraya gelmeden o iş bitmez."** Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Lokman Suresinin sonunu bitirinceye kadar okudu ve şöyle buyurdu: **"İşte Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği ğayb anahtarları bunlardır."** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsâd, No:8407, 9/189, İbni Ebî Hatim, No:7366, 4/1303, Hâkim, el-Müstedrek, No:1360, 1/522, Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 8/374)*

Alûsî tefsirinde zikredildiği üzere, ayet-i celilede geçen, "Gayb anahtarları" ifadesini istiğraka hamletmek (genel manada kabul etmek) daha evlâdır. Hadis-i şeriflerde bazı gaybların tahsisi (özellikle anılması), hasr'a hamledilmeyip (gaybı bunlardan ibaret kabul etmeyip), ğayblardan mühim olan bazılarını beyan manasında anlaşılmalıdır.

Zira burada zikredilen muğayyebat'ın dışındakileri de ancak Allah-u Tealâ'nın bildiğinde şüphe yoktur. Muktedaf tefsirinde de beyan edildiği üzere, özellikle beş şeyin bahsedilmesi, cahiliyyet devrinde insanların bu konulara önem vermesindendir.

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, hukemâ (feylesoflar) ın bu ayetin tefsiri hususunda kendi kaidelerine dayanan çok acaip bir izah şekilleri vardır. Onlar şöyle derler: Şu sabit bir hakikattır ki, illeti bilmek ma'lûl'ü bilmenin illetidir (sebebi bilmek neticeyi bilmenin sebebidir). Ma'lûl'ü bilmek ise, illeti bilmenin illeti olmaz (neticeyi bilmek sebebi bilmenin sebebi değildir).

Bu sabit olunca şöyle deriz, varlıklar ya zatı gereği **"Vacip"** (yokluğu düşünülemeyen), ya da zatı gereği **"Mümkin"** (varlığı yokluğu imkan dahilinde) olur. Zatı gereği vacip olan, sadece Allah-u Tealâ'dır. Allah-u Tealâ'dan başka her şey, zatı gereği mümkin olan varlıklardır ki bunlar ancak li zatihi vacip olan zatın te'siriyle var olabilirler.

O halde Allah-u Tealâ'dan başka her şey, O'nun icadıyla mevcud, tekvîniyle kâin, ika'ıyla vâkı' (O'nun var etmesiyle var, meydana getirmesiyle mevcut) tur. Bu var oluş, ya vasıtasız, ya tek vasıtayla veya Allah-u Tealâ katından enine boyuna bir tertip üzere nazil olan (sırayla gelen) bir çok vasıtayla olur.

Bu da sabit olunca şöyle deriz: Allah-u Tealâ'nın, Zatını bilmesi, kendisinden meydana gelen ilk te'siri (etkiyi) bilmesini gerektirir ki bu da ikinci eserini bilmesini icabeder, çünkü ilk te'sir ikinci eserin yakın illetidir. Nitekim biz, illeti bilmenin, ma'lûl'ü bilmeyi (sebebi bilmenin neticeyi bilmeyi) gerektirdiğini söylemiştik. İşte böylece, gayb ilminin ancak, Allah-u Tealâ'nın, hususî Zatını bilmesi olduğu anlaşılmış olur.

Sonra Allah-u Tealâ'nın, Zatını bilmesinden, muteber sıraya göre, Zatından sadır olan (meydana gelen) te'sirleri bilmesi hasıl olur. Allah-u Tealâ'nın, kendi Zatını bilmesi, kendinden başkası için mümkin olmadığından, **"Gaybın anahtarları O'nun yanındadır."** buyurulması sıhhat bulmuştur, işte bu, hukema (İslâm filozofları) nın, kendi üsluplarına göre, ayet-i tefsir şekilleridir.

Sonra burada şöyle başka bir incelik daha vardır: Sırf aklî olan kaziyye (bahis) lerin tam ve mükemmel bir şekilde bilinmeleri çok zor olup, maddî ve hayalî kaziyyelerden yüz çevirmeyi âdet edinen ve sırf aklî şeylerle zihinlerini meşgul etmeyi alışkanlık haline getiren kamil akıl sahipleri için durum böyle değildir, fakat böyle insan çok nadirdir.

Ayet-i celilede geçen, **"Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. O'ndan başkası bunları bilemez."** cümle-i celilesi, halis, mücerred, aklî bir kaziyye (sırf, soyut, akılla bilinen bir hüküm) dür ki bunun manasını iyice kavramaya akıl gücü bulunan insan cidden enderdir. Halbuki Kur'an-ı Kerim, bütün insanlar kendisinden istifade etsin için indirilmiştir.

Burada başka bir izah şekli de şudur: Sırf aklî olan bir hükmü söyleyen kişi, bu meseleyi herkesin anlamasını istediği zaman, aklî olan bu kaziyye, maddî olan bir misalin yardımıyla herkesçe anlaşılabilecek bir hale gelsin diye, o aklî olan küllî kaziyyenin hükmüne dahil olup görülen ve bilinen şeylerden bir misal getirir, işte bu ayet-i celile de bu kanun üzere varid olmuştur, şöyleki:

Allah-u Tealâ bu ayet-i celilede önce, **"Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. O'ndan başkası bunları bilemez."** buyurmuş, sonra sırf aklî ve küllî olan bu hükmü, hissedilebilen bir cüzî kaziyye ile te'kidetmek üzere: **"Karada ve denizde olanları O bilir."** buyurmuştur ki bu, geride zikredilen gayeyi temin etmektedir.

Çünkü Allah-u Tealâ'nın bildiği şeylerden bir kısmı da, kara ve denizde yaşayanların tamamıdır. His ve hayal, kara ve denizin büyüklüğünü bileceğinden, maddî olan kara ve denizin anılması, aklî olan ğayb ilimlerinin büyüklüğünün hakikatini açıklamaktadır.

Burada şöyle başka bir incelik daha vardır: Allah-u Tealâ önce karadan bahsetmiştir, çünkü insan yer yüzünün hallerini ve orada bulunan, şehir, köy, ova, sahra, dağ, tepe ile canlılar, bitkiler ve madenlerin çokluğunu müşahede etmekte (görüp bilmekte) dir. Denize gelince, insan aklının, onun hallerini kavraması daha azdır.

Fakat duyular, denizin acaip hallerinin daha çok, eninin-boyunun daha fazla ve içindeki canlı türlerinin ve yaratık çeşitlerinin daha şaşırtıcı olduğunu az da olsa farkeder.

Dolayısıyla hayal (düşünce) gücü denizin ve karanın bütün bu yönlerini zihninde hazır edip, sonra da bunların toplamının, **"Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. O'ndan başkası bunları bilemez."** kavli şerifinin hükmüne giren kısımlara nazaran çok önemsiz olduğunu anlayınca, işte insanlar tarafından görülebilen bu misal, **"Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. O'ndan başkası**

bunları bilemez." ayet-i celilesinin içinde bulunan azameti (büyüklüğü) takviye ve tekmil edici (kuvvetlendirici ve tamamlayıcı) olur.

Sonra Mevlâ Tealâ: **"O'nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez."** buyurarak, kara ve denizin azametini keşfetmiş (büyüklüğünü kullarına açıklamış) tır. Çünkü insanın aklı yeryüzünde olan, şehir, köy, ova, sahra, dağ, tepe gibi her şeyi zihninde toplayıp, sonra da yer yüzünün bütün ot ve ağaçlarının ne kadar çok olduğunu ve her bir yaprağın halindeki değişikliğin Allah-u Tealâ tarafından bilindiğini düşünür.

Sonra bu misalden geçerek daha kuvvetli bir örneğe intikal eder ki o da, **"Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane"** kavli şerifiyle bildirilen hususdur, çünkü tane son derece küçük olup, yerin karanlıkları ise, en büyük cisimleri bile saklayabilecek büyüklüktedir.

Binaenaleyh bir insan, onca genişliğine ve büyüklüğüne rağmen, yer yüzünün karanlıkları içine atılmış bir küçük tanenin bile Allah-u Tealâ'nın ilminin dışında kalmadığını işitince, işte bu misaller, **"Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. O'ndan başkası bunları bilemez."** kavli şerifi ile işaret edilen mananın,ne kadar büyük ve yüce olduğuna dikkat çekici olurlar. Çünkü akıllar, bu hususta hayrete düşer (şaşakalır), fikirler ve gönüller bu manaların esaslarına ulaşmaktan (onları tam olarak anlamaktan) âcizdirler.

Mevlâ Tealâ maddî ve cüzî şeyleri zikretmek suretiyle sırf aklî olan küllî kaziyyeyi kuvvetlendirdikten sonra,peşisıra sadece akılla bilinen o hükmü başka bir ibare ile yeniden zikretmek üzere: **"Yaş ve kuru müstesna olmamak üzere hepsi apaçık bir kitaptadır"** buyurmuştur ki bu, **"Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. O'ndan başkası bunları bilemez."** kavli şerifiyle anlatılan şeyin aynısıdır.

İmam-ı Fahrurrazî *(Rahimehullah)* bu eşsiz izahtan sonra "Bu şerefli yüce ayetin tefsiri hususunda anlayabildiğimiz şeyler,bunlardır. Tevfîk Allah-u Tealâ'dandır." buyurmuştur.

Mütekellim (Kelâm ilmi ile uğraşan) lar şöyle demiştir: Allah-u Tealâ, cevher ve araz (kendi başına durabilen ve duramayan bütün varlık) larıyla, bu âlemin tümünü ihkâm ve itkân yolu üzere (sağlam bir biçimde) yaratan bir Zattır. Böyle olan bir yaratıcının, mutlaka bütün yarattıklarını bilmesi gerekir.

Hukemâ (İslâm filozofları) da: "Allah-u Tealâ, bütün mümkinatın mebde'i (mahlûkatı bir örneğe bakmadan ilk olarak yaratan) dır. Mebde'i bilmek, eseri bilmeyi gerektirdiğinden, Allah-u Tealâ'nın, her şeyi bilmesi gerekir" demişlerdir ki bu söz, Allah-u Tealâ'nın, zamanla ilgili olan her türlü cüz'iyyat (teferruat) ı bildiğine delâlet eden en kuvvetli delillerdendir.

Çünkü Allah-u Tealâ'nın, kendi Zatı dışındaki her şeyin mebde'i (yaratıcısı) olduğu sabit olunca, netice olarak bütün cüz'iyyatın da yaratıcısı olması gerekir, o halde O'nun, değişici ve zamana ait olmaları bakımından da, bütün değişiklikleri ve zamanla ilgili şeyleri bilmesi gerekir ki matlub (elde edilmek istenen netice) de budur.

Mevlâ Tealâ'nın, **"Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. O'ndan başkası bunları bilemez."** kavli şerifi, O'nun zıddan ve nidd (eş ve benzer) den münezzeh olduğunu ifade eder ki bunun takrîri (izahı) şu şekilde yapılabilir:

"Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. O'ndan başkası bunları bilemez." cümle-i celilesi, hasr ifade eder ki bu "Başkasının değil, ancak O'nun yanındadır" demektir. Şayet "Vâcibu'l-vücûd" olan bir başka mevcut (varlığı zorunlu olan diğer bir varlık) olsaydı, o zaman, "Gaybın anahtarları" onun yanında da bulunması gerekirdi ki bu durumda "Hasr" manası batıl olur (bozulur) du.

Ayet-i kerime'nin lafzı bu tevhide (yaratıcının tekliğine) delalet ettiği gibi, burhan-ı aklî (akli delil) de buna uygun düşmektedir ki bunun da izahı şöyledir;

Eserler, neticeler ve sanatlar hakkında bilgi elde etmenin mebde'i (başlangıcı), "Müessir" (tesir sahibin) i bilmektir. Halbuki, bütün ma'lumatı bilmenin ilk anahtarı, Allah-u Tealâ'yı bilmektir velâkin O'nu bilmek ancak O'na aittir, çünkü O'ndan gayrı herşey bir eserdir, eseri bilmek ise, müessiri bilmeyi ifade etmez. Dolayısıyla bu burhan (delil) ile de, gayb anahtarlarının, ancak Allah-u Tealâ'nın yanında olduğu ortaya çıkmıştır. Allah-u Tealâ en iyi bilendir.

Ebu Hayyân *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Allah-u Tealâ, evvela "Gayb anahtarları" ifadesi ile, makul (akılla anlaşılabilen) birşeyi zikrettikten sonra, ilminin, genel manada mahsûse (hisle bilinenlere) teallukunu açıklamak üzere: **"O, karada ve denizde olanı bilir"** buyurmuştur, çünkü kara ve deniz, gözle gördüğümüz şeylerdir. Karanın, denize takdim edilmesinde iki sebep olabilir:

1- Karada bulunan şehirler, köyler, ovalar, dağlar, canlılar, bitkiler ve madenleri çokça gördüğümüzden kara önce zikredilmiştir.

2- A'ceb'e terakkî (sözü, daha ziyade hayret veren şeye yükseltme) yolu üzere, deniz sonraya bırakılmış olabilir, zira suda yaşayan hayvan türleri daha ziyade dikkat çekici olup, enleri ve boyları daha büyük olanları mevcuttur.

İmam-ı Mücahid'e göre, "Kara", kendisinde su bulunmayan kurak arazi, "Deniz" ise, kendisinde su bulunan her türlü yerin ismidir.

Bir kavle göre de, burada bilinen kara ve deniz kastedilmiş olmayıp, Allah-u Tealâ'nın ilminin, bizi ihâtası gibi, ayrıca kara ve denizde bulunan varlıklardan istifademiz için hazırladıklarını kuşatması murad edilmiştir.

Semerkandî ve Kurtubî tefsirlerinde zikredildiğine göre, Allah-u Tealâ her şeyi bildiği halde, özellikle kara ve denizde olanları bilmesini tahsis etmesi, buralarda bulunanların, insanla ilişkisi olduğundandır. Buna göre mana: "Allah-u Tealâ karada ve denizde helak olanları bilir" demektir.

Burada şöyle bir mana da verilmiştir; "Allah-u Tealâ karada bulunan bitkiler, hayvanlar, taşlar, topraklar, taneler ve çekirdekleri bildiği gibi denizde bulunan cevherleri, balıkları ve hepsinin rızıklarını bilir."

Mevlâ Tealâ umumî olarak kara ve denizde olanları bildiğini açıkladıktan sonra, hususî olarak, yaprağı, taneyi, yaş ve kuru herşeyi bildiğini açıklamak

üzere **"O'nun ilmi dışında hiç bir yaprak düşmez"** buyuruyor ki bunun manası "Düşmeden önce de, düşerken de, düştükten sonra da bilir" demektir.

Nitekim "Sana kim gelirse mutlaka ben onu tanırım" diyenin maksadı, "Gelmeden önce de tanırım" demektir, yoksa "Sadece geliş halinde tanırım" demek değildir.

Bir kavle göre de mana "Bir yaprak yere düşünceye kadar kaç kere ters yüz olduğunu Allah-u Tealâ bilir" demektir.

Mananın şu şekilde olduğu da söylenmiştir: "Ağaç yapraklarından herbirinin, ne zaman düşeceğini, nereye düşeceğini ve havada ne kadar dolaşacağını bilir. Yerin derinliklerindeki bir tanenin, ne zaman biteceğini, ne kadar tane vereceğini ve onları kimin yiyeceğini bilir."

Nitekim İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٦٦ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « مَا مِنْ زَرْعٍ عَلَى الْاَرْضِ ، وَلَا ثِمَارٍ عَلَى الْاَشْجَارِ ، اِلَّا عَلَيْهَا مَكْتُوبٌ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ، هٰذَا رِزْقُ فُلَانِ بْنِ فُلَانٍ ، وَهٰذَا قَوْلُ اللهِ تَعَالَىٰ فِى مُحْكَمِ كِتَابِهِ ﴿ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِى ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ ﴾

166 - **"Yeryüzünde bulunan bütün ekinlerin ve ağaçların üzerinde bulunan bütün meyvaların üzerinde mutlaka 'Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla! Bu, felan oğlu felanın rızkıdır' diye yazılıdır. İşte Allah-u Teala'nın, muhkem olan kitabındaki: 'O'nun ilmi dışında hiç bir yaprak düşmez. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane de yoktur ki** (onu bilmesin)**. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır' kavli şerifi, bundan ibarettir."** *(Hatîb, Tarîh-u Bağdad, No:2123, 4/353, Vahidî, el-Vasîd, 2/281)*

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın, bu ayeti celilenin tefsirinde şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Allah-u Tealâ'nın, yarattıkları içerisinde, meleklerden daha çok hiçbir mahluk yoktur. Karada ve denizde yetişen herbir ağacın yanında mutlaka ona müvekkel (görevli) bir melek vardır ki ondan düşenleri sayar, sonra o bilgiyi (mekandan münezzeh olan ve) kendisinden daha iyi bilen Allah-u Tealâ'ya yükseltir." *(İbni Ebî Hâtim, No:7369, 4/1304, Semerkandî, Bahru'l-ulûm, 1/489, Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/278)*

Kâ'b *(Radıyallahu Anh)* ın şu sözünü de Ebu'ş-Şeyh *(Rahimehullah)* nakletmiştir: "Hiçbir ağaç, hatta iğne ucu kadar küçük bir yer yoktur ki yanında, onun hakkındaki bilgiyi Allah-u Tealâ'ya yükseltmekle görevli bir melek bulunmasın." *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/279)*

Bahru'l-ulûm tefsirinde buraya şöyle bir değişik mana da verilmiştir: "İnsan ağaç gibidir, uzuvları ise dallar gibi, hareketleri ise yapraklar gibidir. Allah-u Tealâ Ademoğullarının bütün hareketlerini bilir."

Ebu'ş-Şeyh, Muhammed ibni Cuhâde'nin*(Rahimehumullah)*, bu ayetin tefsirinde şöyle dediğini nakletmiştir: "Allah-u Tealâ'nın, Arş'ın altında bir ağacı vardır ki her yaratığın,orada bir yaprağı vardır. Yaprağı düştüğünde ruhu cesedinden çıkar." *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/278)*

Mevlâ Tealâ küllî ve cüz'î herşey hakkındaki bilginin, kendisine ait olduğunu, düşen her yaprağı bildiğini beyanla zikrettikten sonra, diğer bir misal olmak üzere de **"Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane de yoktur ki** (onu bilmesin)." buyurmuştur.

Nakkaş *(Rahimehullah)* ın, Ca'feri Sadık *(Radıyallahu Anh)* dan nakline göre, yapraktan maksat, düşük çocuk, taneden murat, düşük olmayan çocuktur. Fakat İbni Atıyye bu sözü, rumuz (işaret) yolu üzere câri kabul etmiş ve bu nakli iltifata değer sahih bir görüş olarak kabul etmemiştir.

Nîsabûrî tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayeti celilede yaprak ve tanenin özellikle anılmasında, mükelleflerin dikkatini hesap işine çekmek gibi yüce bir hikmet bulunmaktadır, zira sevap ve azaba tealluk etmeyen en ufak işleri bile ihmal etmeyen Allah-u Tealâ'nın, her yaptıklarından sorumlu olan kullarının hesabını ihmal etmeyeceği daha ziyade anlaşılmaktadır.

Burada geçen **"Yerin karanlıkları"** ifadesinden ne kastedildiği hususunda bir kaç görüş vardır:

1- Yedinci kat yerin altı,
2- Toprak katmanının altı,
3- Ekincilerin, toprak altına gizledikleri tane,
4-Yedi kat yerin altındaki kayanın altı ki; Sâvî tefsirinde zikredildiğine göre,

« يَا بُنَيَّ اِنَّهَا اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ اَوْ فِي السَّمٰوَاتِ اَوْ فِي الْاَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللّٰهُ ... (١٦) »

"Ey yavrucuğum! Şüphesiz o (yaptığın iyi veya kötü iş) **bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yer** (in derinliklerin) **de bulunsa, Allah onu** (senin karşına) **getirir."** *(Lokman Suresi:16 dan)* kavli şerifinde geçen kaya budur. Bütün bu manalar sahihtir.

Burada; "Yere atılan her tanenin ne zaman biteceğini ve onu kimin yiyeceğini Allah-u Tealâ bilir." diye de mana verilmiştir ki bütün bunlar, Allah-u Tealâ'nın, yerin tabakalarında olan bizim görmediğimiz bütün mahlukatını çok iyi bildiğini ve yönettiğini ifade etmektedir. Nitekim Abdullah ibni Amr ibn'i-l Âs *(Radıyallahu Anh)* şöyle rivayet etmiştir:

"Şüphesiz ki üçüncü kat yerin altında, dördüncünün üstünde o kadar cin taifesi vardır ki size görünecek olsalar, nur göremezsiniz (dünyanız kararır). **O yerin dört köşesinden her bir zâviyesinde Allah'ın mühürlerinden bir mühür, her mührün üstünde de meleklerden bir melek bulunmaktadır.**

Allah-u Teala her gün o meleğe kendi katından bir melek göndererek 'Yanındakilere sahip ol' diye emir buyurur. " *(İbni Ebî Hâtim, No:7370, 4/1304, Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/278, İbni Kesir, 2/128)*

Ebu Hayyân*(Rahimehullah)* ayeti celiledeki tertibin güzelliğine şu ifadeleri ile dikkat çekmiştir:

Mevlâ Tealâ **"Gayb anahtarları O'nun yanındadır"** buyurarak, evvela bizim hisle idrak edemeyeceğimiz makul (akılla bilinen) bir işi açıklamış, ikinci olarak bizim hisle çokça idrak ettiğimiz kara ve denizde bulunan varlıkları; **"O, karada ve denizde olanları bilir"** kavli şerifiyle bildirmiş, üçüncü olarak da iki latîf cüz'ü zikretmiştir ki bunlardan birisi ulvî yani yaprağın yukardan aşağı düşmesi, ikincisi ise süflî yani tanenin yerin içinde gizlenmesidir.

Bütün bu cümleler, Allah-u Tealâ'nın, küllî meseleleri bildiği gibi, bütün cüz'î meseleleri de tüm teferruatı ile bildiğine delalet etmektedir ki bu da: "Allah-u Tealâ cüz'î meseleleri bilmez" diyen felsefecileri reddetmektedir. Hatta onlardan bazısı, küllî meseleleri bile bilmediğini, hatta Zatını bile bilmediğini iddia etmektedirler.

İbni Rüşd ve Nusayruddin et-Tûsî, felsefecilerin bu görüşlerini tevile çalışmışlarsa da bu bir zorlamadan ileri geçmemiştir. Gerçi İmam-ı Razî, "el-Mebâhisü'l Meşrikıyye" isimli eserinde: "Felsefecilerin, hepsinin görüşü bir değildir, mutlaka mezheplerini birbirinden ayırmak lazımdır" dedikten sonra, onların, temel kaidelerine göre işleri dört kısma ayırdıklarını zikretmiş ve bu kısımları açıklamışsa da onların bu taksimatı şeriata uymamaktadır.

Felâsifenin, Allah-u Tealâ'nın, cüziyyatı bildiğini inkar etmeleri, İslam dininin kesin hükümlerine ters düşen, üç temel kaidelerinden biri olarak kabul edilmiştir ki bunlar da, Allah-u Tealâ'nın, teferruatı bildiğini inkar etmeleri, cesetlerin yeniden haşrolacağını kabul etmemeleri ve âlemin kıdemine (evveli olmadığına) hükmetmeleridir. İmam-ı Gazâlî *(Rahimehullah)* "Tehâfütü'l-Felâsife" isimli eserinde bunları beyan etmiştir.

Müslümanlardan, bu görüşlerden birinde, felsefecilere uyan kişinin bu görüşü, kâfirlik olarak kabul edilirse de bu, direk küfür olmayıp, dolaylı yoldan olduğu için, bu sözün sahibi mürted sayılmaz. Ancak o kişiye, bu sözünün neticesinin nereye vardığı izah edilir de, o bu fikrinden dönmemekte ısrar ederse o zaman üç kere tevbeye davet edilir, dönerse ne a'lâ, değilse riddetine (dinden döndüğüne) hükmedilir.

Mevlâ Tealâ, bazı özel misallerle ayeti celilenin başında zikredilen genel manayı izah ettikten sonra küllî kaziyyeyi, başka bir ibare ile beyan etmek üzere: **"Yaş ve kuru müstesna olmamak üzere hepsi apaçık bir kitaptadır"** buyurmuştur ki bu, gerinin tekrarı gibidir.

Zâdü'l-Mesîr, Mâverdî, Beğavî, Süyûtî, Vâhidî ve Semerkandî tefsirlerinde zikredildiğine göre, "Ratb ile Yâbis" (yaş ve kuru) dan ne kastedildiği hakkında sekiz görüş vardır:

1- Yaş'tan maksat su, kurudan murat ise, çöl ve taşlık yerlerdir. Bu mana İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakledilmiştir .

2- Nebat veren-vermeyen (bitiren nebatlar, bitirmeyen cevherler). Bu mana yine İbni Abbas ve Atâ *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledilmiştir.

3- Diri-ölü, bu mana Cafer-i Sadık *(Radıyallahu Anh)* dan nakledilmiştir.

4- Mü'minin, zikreden dili-kafirin, Allah-u Tealâ'nın zikriyle hareket etmeyen lisanı,

5- Aynı şeyin yaş ve kuru iki değişik hali, bu mana İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan, Ebu'ş-Şeyh *(Rahimehullah)* yoluyla nakledilmiştir.

6- Az- çok,

7- Şehirler, kasabalar, köyler gibi şenlik yerlerle harap yerler,

8- Muhyiddin ibni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre; tabiat (maddi âlem) in temelleri dörttür. Bunlar da hararet, burûdet, rutûbet, yubûset (sıcaklık, soğukluk, yaşlık, kuruluk) tan ibarettir ki Allah-u Tealâ bunlardan ikisini, diğer ikisinin varlığına temel teşkil etmiştir. Bu yüzden kuruluk, sıcaklıktan, yaşlık ta soğukluktan etkilenerek meydana gelmişlerdir ki buna göre sıcaklık ve soğukluk, yaşlık ve kuruluğun varlığına sebep olmuşlardır.

Mevlâ Tealâ bu ayeti celilesinde **"Yaş ve kuru"** dan bahsederek müsebbeb (neticey) i zikretmiştir ki bundan sebebin varlığı veya münfa'ilden failin vücûdu (etkilenenden, etki edenin varlığı) - da diyebilirsin- anlaşılması gerekir, fakat sebebin varlığından, neticenin varlığı gerekmez, zira etkilenenin, mutlaka bir tesir sahibine ihtiyacı varsa da etkileyici yaptığı işte serbest olduğundan, onun hakkında bir tesir vücûda getirme mecburiyeti söz konusu değildir.

Tabiat âlimleri nezdinde yaşlık ve kuruluk, bir sanat ustasını talebettiği gibi, etkilendikleri sıcaklık ve soğukluğu zaruri olarak istediklerinden, her şey "Kitab-ı Mübin" de mevcutsa da bu ayeti celilede, asıl olan sıcaklık ve soğukluk değil de eser olan yaş ve kuru mevzu bahis edilmiştir. Dolayısıyla bu ayeti celile, Kur'an-ı Kerim'in fesahat ve i'câzı (mislini yapmaktan aciz bırakıcı üstün beyanı) nı açıklamaktadır.

Şöyle ki; bu ayetleri getiren Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tabiat ilimleriyle meşgul olanlardan olmadığı için bu incelikleri kendi başına bilemeyeceğinden, bu ayetlerin, onun, fikir, nazar ve bahis (düşünme ve araştırma) larının mahsûlü olmayıp, her şeyi bilen Allah-u Tealâ'nın kelamı olduğu, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in de, Allah-u Tealâ'nın bildirmesi ve öğretmesiyle her şeyi bildiği gerçeği kesinlikle anlaşılmıştır.

Abdullah ibni Hâris *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Yeryüzünde küçük veya büyük bir ağaç, yaş veya kuru iğne tepesi kadar bir yer yoktur ki, onun hergün ıslandığı vakit yaşlığı, kuruduğu zaman ise kuruluğu hakkındaki bilgiyi Allah-u Tealâ'ya arzeden görevli bir melek onun yanında bulunmasın.

A'meş *(Rahimehullah)* demiştir ki: Bunun beyanı, kitapta: **"Yaş ve kuru müstesna olmamak üzere hepsi apaçık bir kitaptadır"** kavli şerifindedir." *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/279, İbni Ebî Hâtim, No:7371, 4/1304, İbni Cerîr, et-Taberî, No:13311, 5/211)*

١٦٧ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَوَّلُ شَيْءٍ خَلَقَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ الْقَلَمُ ، فَاَخَذَ بِيَمِينِهِ ، وَكِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ ، وَكَتَبَ الدُّنْيَا وَمَا يَكُونُ فِيهَا مِنْ عَمَلٍ مَعْمُولٍ ، بِرٍّ اَوْ فُجُورٍ ، رَطْبٍ اَوْ يَابِسٍ ، فَاَمْضَاهُ عِنْدَهُ فِى الذِّكْرِ ، ثُمَّ قَالَ: اقْرَؤُا اِنْ شِئْتُمْ ﴿ هٰذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ . اِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾ فَهَلْ يَكُونُ النُّسْخُ اِلاَّ مِنْ شَيْءٍ قَدْ فُرِغَ مِنْهُ »

167 - İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Onu sağ** (kudret) **eliyle tutmuştur, zaten O'nun iki** (kudret) **eli de sağdır. Dünya ve onda işlenecek iyi veya kötü her işi, içinde bulunan yaş veya kuru her şeyi** (o kalemle) **yazmış ve** (manevi) **yanında bulunan Levh-i Mahfuz'da kaydetmiştir."** Sonra buyurdu ki:

"Dilerseniz okuyun: 'İşte bu size gerçeği söyleyen kitabımızdır. Şüphesiz ki biz sizin yaptıklarınızı istinsah ediyorduk (Levh-i Mahfuz'dan meleklere kopyalattırıyorduk).' *(Câsiye Sûresi:29)* **Hiç bitirilmeyen bir şeyin nüsha** (kopya) **sı olur mu?"** *(Âcurî, eş-Şerîa, İman:36, No:316-317, sh.150, İbni Ebî Âsım, Kitabu's-Sünne, 24, No:106, 1/49)*

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın şu nakli de bu hadisi şerifi tekid ve izah etmektedir: "Allah-u Tealâ hokkayı ve levhaları yarattı, onlara, neyin yaratılacağı, helal veya haram rızıklar, iyi veya kötü amellerden, dünya bitinceye kadar olacakların tümünü yazdı. Sonra İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*: **"Yaş ve kuru müstesna olmamak üzere hepsi apaçık bir kitaptadır"** ayeti celilesini okuyup şöyle devam etti:

Sonra o yazıya, koruyucu melekler görevlendirdiği gibi kullarına da hafaza (amellerini yazan melekler) tayin etti, işte o melekler bir gün ve gecede yapacaklarınızı Levh-i Mahfûz'dan istinsah eder (suretini alır, kopyalar) lar. Kullar, kitapta yazılı olan şeyleri o gün içinde işlerler. Biz ne yapacağımızı görmeden önce yapacaklarımız mutlaka yazılmıştır."

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* orada bulunanlara: "Siz arap değil misiniz? Hiç bitirilmeyen bir şeyin nüsha (kopya) sı olur mu?" buyurduktan sonra, **"Şüphesiz ki biz sizin yaptıklarınızı istinsah ediyorduk** (Levh-i Mahfuz'dan meleklere kopyalattırıyorduk)" *(Câsiye Sûresi:29'dan)* ayeti kerimesini okudu. *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/279, İbni Ebî Hâtim, No:7372, 4/1305)*

Ayeti celilenin sonunda geçen: "Kitab-ı Mübin"den ne kastedildiği hakkında Fahrurrâzî, Zâdü'l Mesîr ve Nîsâbûrî tefsirlerinde iki görüş zikredilmiştir:

1- Allah-u Tealâ'nın ilmi ezelîsi ki İmam *(Rahimehullah)* bu görüşü tasvib etmiştir.

2- Levh-i Mahfuz.

İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Allah-u Tealâ'nın, kainatı yaratmadan önce malumatın keyfiyyetini (bilinecek şeylerin bütün teferruatını) bir kitapta yazıp tesbit etmiş olması caizdir. Nitekim O,

« مَا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِى الْاَرْضِ وَلاَ فِى اَنْفُسِكُمْ اِلاَّ فِى كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ (٢٢) »

"Yerde ve nefisleriniz hakkında meydana gelen her musibet, onu yaratmamızdan önce, mutlaka bir kitapta (yazılmış) **tır. Şüphesiz ki bu, Allah'a çok kolaydır."** *(Hadid Suresi:22)* buyurmuştur.

Bu tesbit ve yazma işleminde bir takım hikmetler vardır:

1- Allah-u Tealâ bütün bu halleri Levh-i Mahfuz'a, meleklerin, Allah-u Tealâ'nın ilminin, malumata nefazına (bütün bilineceklere taalluk ettiğine) ve gökle yerde bulunan hiç bir şeyin O'nun bilgisinden gizli kalmadığına vakıf olsunlar da bu, Levh-i Mahfuz'a görevli kılınan meleklere tam ve mükemmel bir ibret olsun için kaydetmiştir.

Çünkü o melekler bu alemde meydana gelecek şeyleri ezelî yazıyla karşılaştırdıklarında, dünyada işlenenleri o kayıtlara muvafık bulurlar. Böylece o meleklerin, Allah-u Tealâ'nın sıfatlarının büyüklüğü hakkında ilim ve yakînleri artar.

١٦٨ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) اَنَّهُ قَالَ: « اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ الْقَلَمَ ، فَقَالَ لَهُ: اكْتُبْ ، فَقَالَ: رَبِّ وَمَا اَكْتُبُ ، قَالَ: مَاهُوَ كَائِنٌ . قَالَ: فَجَرَى الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ اِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ . فَاَعْمَالُ الْعِبَادِ تُعْرَضُ عَلَى الْعِبَادِ كُلَّ يَوْمِ اثْنَيْنِ وَيَوْمِ خَمِيسٍ ، فَيَجِدُونَهُ عَلٰى مَا فِى الْكِتَابِ »

168 - "Kitâbullahi'l-Aziz" tefsirinde İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **"Allah-u Teala ilk olarak kalemi yarattı ve ona 'Yaz!' buyurdu, o da 'Ey Rabbim! ne yazayım?' diye sorunca, Mevla Teala 'Olacakları yaz' buyurdu, kalem de kıyamete kadar olacakların hepsini yazdı. Kulların yaptıkları, her pazartesi ve perşembe günü meleklere arzedilir, onlar kulların amellerini kitapta yazılı olana tamamen uygun bulurlar."** *(Hûd ibni Muhakkem, Kitâbullahi'l-Aziz,1/531, İbni Ebî Âsım, Kitabu's-Sünne,24, No:104-105, 1/48-49, Ebû Dâvûd, Sünnet:17, No:4700, 2/637, Tirmizî, Kader:17, No:2155, 4/457,Âcurî, eş-Şerîa,Bab:41, No:385, sh. 200)*

2 - Şöyle de demek mümkündür; Allah-u Tealâ mükelleflerin dikkatini hesap işine yöneltmek ve onların dünyada yapmış oldukları hiç bir şeyin, Allah-u Tealâ'nın hesabından kurtulamayacağını bildirmek için, her şeyin bir

kitapta kaydedildiğini açıklamış olabilir. Zira O, haklarında herhangi bir mükâfat, bir ceza ve sorumluluk sözkonusu olmayan şeyleri ihmal etmediğine göre, sevap ve azabı ihtiva eden halleri ihmal etmemesi daha evlâdır.

3- Mevlâ Tealâ bütün mevcûdatın hallerini bilir. Dolayısıyla yaratıkların, O'nun ilminin bildiği şeklin dışına çıkmaları imkansızdır, aksi halde Allah-u Tealâ'nın yanlış bilmesi gerekir. Allah-u Tealâ bütün yaratıkların hallerini tafsilatlı bir şekilde bu kitaba kaydedince, artık onları değiştirmek imkansız olur. Yoksa Allah-u Tealâ'nın yanlış bilmiş olması icabeder.

Bu yüzden bütün bu hallerin, bir kitaba kaydedilmesi, sonraya kalan şeyin öne alınmasının, öne geçen şeyin de sona kalmasının imkansızlığı hususunda tam bir gerekçe ve mükemmel bir sebep olmuş olur. Nitekim İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen:

« جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ » – ١٦٩

169 - " (Kıyamete kadar) **olacaklarla** (ilgili bütün hükümleri yazdıktan sonra) **kalem kurudu."** *(Ebû Nu'aym, Hilyet-ül Evliya,1/314, Tirmizî, Kıyame:59, No:2516, 4/667, Ahmed ibni hanbel, Müsned, No:2669, 1/628, Hâkim, el-Müstedrek, No:6303, 3/623, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, No:11343, 11/123)* hadisi şerifi de bu manaya delalet etmektedir.

4- İsmail Hakkı Bursevî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre, insan kalbi, küçük âlemin aslı olduğu gibi, Levh-i Mahfuz da büyük âlemin kalbi mesabesindedir. Allah-u Tealâ ezelden ebede kadar olmuş ve olacakların tümünü onda zabt ve nakşetmiştir ki bu yazıdaki faydalar, ancak Allah-u Tealâ'yı bilen âlimler tarafından idrak edilebilir.

GAYBI BİLMEKLE İLGİLİ BAZI MESELELER:

1- Kurtubî tefsiri ve Ebû Bekr İbni Arabî'nin, "Ahkâmu'l-Kur'an" isimli eserinde şöyle zikredilmiştir: Ulemanın beyanına göre, Allah-u Tealâ, Kur'an-ı Kerim'inin bir çok ayetinde ğayb ilmini kendisine izafe etmiş ve bu ayeti celilesinde ğayb anahtarlarına yani ğayba ulaştıran yollara da sadece kendisinin malik olduğunu beyan etmiştir.

Dolayısıyla Allah-u Tealâ'nın bildirmesi olmadan hiç bir nebî veya velînin, ğayb ilminden bir şey bilmeleri mümkün değildir. Allah-u Tealâ bu surede Habibine:

« قُلْ ...وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ ... (٥٠) »

"De ki... ben ğaybı da bilmem" *(En'am Suresi:50'den)* diye emir buyurarak ğaybı bilmediğini insanlara ilan ettirmiştir.

Nitekim Aişe *(Radıyallahu Anha)* ya iftira atıldığında:

« ... اُولٰئِكَ مُبَرَّؤُنَ مِمَّا يَقُولُونَ ...(٢٦) »

"İşte onlar, (iftiracıların) **dediklerinden çok uzaktırlar"** *(Nur Suresi:26'dan)* kavli şerifi ile Allah-u Tealâ bildirinceye kadar Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kendi hanımının berî olup olmadığını bilememiştir.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* :

« ... اِنَّآ اُرْسِلْنَآ اِلٰى قَوْمِ لُوطٍ (٧٠) ... »

"Biz Lut kavmine gönderildik" *(Hûd Suresi:70'den)* diye melek olduklarını bildirinceye kadar, ziyaretçilerinin kim olduğunu bilmediğinden onlara buzağı kesmiştir.

Lût *(Aleyhisselâm)* da kendisine gelenlerin melekler olduğunu bilemediğinden:

« ... سِيٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ (٧٧) ... »

" Onlar sebebiyle üzüldü ve onlardan dolayı içi daraldı da 'Bu, çetin bir gündür' dedi."*(Hûd Suresi:77'den)*

Ve kavminin, misafirlerine, livata namındaki fuhşî muameleyi yapacaklarından korkarak:

« قَالَ لَوْ اَنَّ لِى بِكُمْ قُوَّةً اَوْ اٰوِى اِلٰى رُكْنٍ شَدِيدٍ (٨٠) »

"Keşke benim size karşı (koyacak) **bir gücüm olsaydı veya güçlü bir kaleye sığınabilseydim! dedi."** *(Hûd Suresi:80)* Onlar:

« ... اِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوٓا اِلَيْكَ ... (٨١) ... »

"Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar."*(Hûd Suresi:81'den)* deyinceye kadar durumlarını bilemedi.

Allah-u Tealâ Yusuf'un haberini verinceye kadar, Yakub *(Aleyhisselâm)*, onun Mısır'da olduğunu bilemediği için üzüntü ve ağlamasından gözleri kör oldu.

Allah-u Tealâ Süleyman *(Aleyhisselâm)* a şeytanları ve rüzgarı musahhar (itaatkar) kıldığı halde, Hüdhüd kuşu gelip:

« ... اَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهٖ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَاٍ بِنَبَاٍ يَقِينٍ (٢٢) ... »

"Senin bilmediğin bir şeyi öğrendim ve Sebe'den sana bir nebe' (doğru ve önemli bir haber) **getirdim."** *(Neml Suresi:22'den)* demedikçe, Belkıs'dan ve kavminden haberdar olamamıştır. Nuh *(Aleyhisselâm)* da:

« ... وَلَآ اَعْلَمُ الْغَيْبَ ... (٣١) ... »

"Ben ğaybı da bilmem." *(Hûd Suresi:31'den)* diyerek bu hakikati açıklamıştır. Mevlâ Tealâ meleklere:

« ... اَنْبِـُٔونِى بِاَسْمَآءِ هٰٓؤُلَآءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (٣١) ... »

"Eğer siz sadık (sözünüzde doğru) **iseniz şunların isimlerini bana bildirin."** *(Bakara Suresi:31'den)* buyurduğunda, onlar:

« ... سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَآ اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا ... (٣٢) ... »

"Seni tenzih ederiz (noksan sıfatlardan uzak tutarız), **senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir ilmimiz yoktur."** *(Bakara Suresi:32'den)* diye cevap

vermişlerdir. Bütün bunlardan anlaşıldığına göre, yaratıkların en bilgini olan peygamberler ve melekler bile Allah-u Tealâ'nın öğrettiklerinin dışında ğaybdan hiçbir şey bilemezler. Ancak Allah-u Tealâ:

« ...وماكَانَ اللهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلٰكِنَّ اللهَ يَجْتَبِى مِنْ رُسُلِه مَنْ يَشَآءُ... (١٧٩) »

"Allah size ğaybı bildirecek değildir. Fakat Allah, elçilerinden dilediğini seçer." *(Âl-i İmrân Sûresi:179'dan)*, bir de:

« عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِه اَحَداً (٢٦) اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ... (٢٧) »

"O, bütün ğaybı (görülmeyenleri) **bilir. Gaybına kimseyi muttali kılmaz; Ancak,** (bildirmek için) **razı olduğu peygamber müstesna"** *(Cin Sûresi:26,27'den)* ayeti celilesinden dolayı dilediği peygamberlere bazı ğaybları bildirebilir.

İbni Hacer *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; bir peygambere tabi olan velîye de bazı ğaybları bilme makamı ikram edilebilir, ancak aralarındaki fark, peygamber, buna vahyin çeşitleriyle mazhar olur, velî ise ancak rüya veya ilham yoluyla nâil olur. *(İbni Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî, 8/374)*

Velîlerin kerametlerini kabul eden Ehl-i sünnet ulemasının bu hususta beyanlarından da anlaşılacağı üzere, velîlerin, bazı ğaybları bilmeleri, onların kerametleri kabilindendir.

Nitekim velîlerin en yüksek tabakasından olan Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın, Medine'de minber üzerinde iken, beşyüz fersah (bir fersahı takriben dokuz km. kabul edersek, dörtbinbeşyüz km.) den fazla bir mesafede bulunan Nihâvend'deki ordusunu, yanında bulundukları dağın arkasından düşmanın kuşattığını görerek, Sâriye isimli kumandana:

١٧٠ - « يَا سَارِيَةُ الْجَبَلَ الْجَبَلَ »

170 - **"Ey Sâriye! Dağdan sakın, dağdan!"** diye seslenmesi ve o kadar uzak mesafeden Sâriye'nin bu sesi duyması, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın kerametlerinden sayılmıştır ki, luğata göre ğayb, histen uzak olan şey demektir. Dolayısıyla Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın o kadar uzak mesafeyi görmesi kendisine göre ğaybtır. *(İbni Hacer, el-İsâbe, No:3028,3/53, Ebû Nuaym, Delâilü'n-nübüvve, No:525-26-27-28, 2/579)*

Eğer bu misale, "Zikrettiğiniz keramet, uzağı görmek kabilinden ise de o anda yaşanmakta olan bir hadisedir, geleceğe ait haber verme kabilinden değildir" şeklinde bir itiraz varid olacak olursa, Esbağ ibni Nübate *(Radıyallahu Anh)* ın şu nakli bu konuda yeterli olacaktır:

١٧١ - عَنْ اَصْبَغَ بْنِ نُبَاتَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: اَتَيْنَا مَعَهُ مَوْضِعَ قَبْرِ الْحُسَيْنِ (رضى الله عنه) فَقَالَ: « هَا هُنَا مَنَاخُ رِكَابِهِمْ ، وَمَوْضِعُ رِحَالِهِمْ ، وَهَا هُنَا مِهْرَاقُ دِمَائِهِمْ ، فِتْيَةٌ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ ﷺ ، يُقْتَلُونَ بِهٰذِهِ الْعَرْصَةِ ، تَبْكِى عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْاَرْضُ »

171 -"Biz Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* ile beraber Hazreti Hüseyin *(Radıyallahu Anh)* ın ileride gömüleceği kabrinin yerine geldiğimizde o şöyle buyurdu: **"Develerinin çökeceği ve yüklerinin konacağı yer burası! Kanlarının dökü-leceği yer de şurası! Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ***in*** **ehli beytinden bir takım gençler bu arsada şehit edileceklerdir. Gök ve yer onlara ağlayacaktır."** *(Ebû Nuaym, Delâilü'n-nübüvve, No:530, 2/581)*

Ârif-i Billah İbni Atâillah el-İskenderî *(Kuddise Sırruhu)*, "Letâifü'l-Minen" isimli eserinde bu konuda şunları zikretmiştir. Velilerin, bazı gayıplara muttali' olmasını akıl imkansız görmediği gibi nakil de bu hususta varid olmuştur. Nitekim Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* ölüm hastalığında hanımı hamile iken, kızı Aişe validemize:

١٧٢ - « وَإِنَّمَا هُمَا اَخَوَاكِ وَاُخْتَاكِ . فَاقْتَسِمُوهُ عَلَىٰ كِتَابِ اللهِ »

172- **"Onlar senin iki erkek iki de kız kardeşindir. Allah (-u Tealâ)nın kitabına göre kalanı bölüşün"** diye vasiyet buyurunca, Aişe *(Radıyallahu Anha)* nın: "Ey babacığım! Eğer öyle olsaydı elbette ben hakkım olmayan şeyi bırakırdım. Benim bir kızkardeşim ancak Esmâ'dır, peki diğeri kimdir?" demesi üzerine Ebû Bekr *(Radıyallahu Anh)* :

١٧٣ - « ذُو بَطْنِ بِنْتِ خَارِجَةَ أُرَاهَا جَارِيَةً »

173 - **"Hârice kızının** (hanımımın) **karnındakini kız görüyorum"** bu-yurdu ve dediği gibi çıktı. *(İmam-ı Mâlik, Muvatta',Akdıye:33,No:1474,Sh:494, Lâlikâî,Kerâmât-ü Evliyâillah,No:63,Sh:117)*

Hazreti Osman *(Radıyallahu Anh)*, yolda bir kadına bakıp güzelliğini düşüne-rek, yanına giren bir kişiye:

١٧٤ - « يَدْخُلُ عَلَىَّ اَحَدُكُمْ وَاٰثَارُ الزِّنَا ظَاهِرَةٌ عَلَىٰ عَيْنَيْهِ »

174 - **"Sizin biriniz zina eserleri gözleri üzerinde zahir iken yanıma** (nasıl) **girer"** deyince, o kişi, "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den sonra vahiy mi (devam ediyor)?" demesi üzerine, Hazreti Osman *(Radıyallahu Anh)* :

« لاَ وَلٰكِنْ تَبْصِرَةٌ وَبُرْهَانٌ وَفِرَاسَةٌ صَادِقَةٌ »

"Hayır! Velâkin basîret (kalp görüşü)**, burhan ve sadık feraset** (doğru bir anlayış kabiliyeti)" buyurdu. *(İmam-ı Kuşeyri,er-Risaletü'l-Kuşeyriyye,Sh:374)*

Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* dan ise bu hususta çok şaşılacak bir şey varid olmuştur. Şöyle ki siyer erbabının naklettiğine göre, bir kere Kûfe'de Hazreti Muâviye *(Radıyallahu Anh)* ın ölüm haberi yayıldığında, Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* a bu haber ulaşınca:

١٧٥ - « وَاللهِ مَا مَاتَ وَلَنْ يَمُوتَ ، حَتّٰى يَمْلِكَ مَا تَحْتَ قَدَمَىَّ هَاتَيْنِ وَإِنَّمَا اَرَادَ ابْنُ هِنْدٍ اَنْ يُشَيِّعَ ذٰلِكَ حَتّٰى يَسْتَشِيرَ عِلْمِى فِيهِ »

175 - **"Vallahi ölmedi! Ve bu iki ayağımın altındaki yerlere sahip olmadan ölmeyecek. İbni Hind bu haberi yayarak benim onun hakkındaki bilgimi öğrenmek istedi"** buyurdu. *(Atâullah el-İskenderî,Letâifü'l-Minen,Sh:67)*

O günden sonra Kûfe ehli saltanatın Hazreti Muâviye'ye intikal edeceğini bilerek onunla anlaştılar.

Her asırda ve şehirde yaşamış olan evliya menkıbeleri bu hususta tevatür derecesine ulaşmıştır ki inkarı mümkün değildir.

Sonra ben seni bu hususa inanmanı kolaylaştıracak şeylere delalet edeyim. Özel bir kulun Allah-u Tealâ'nın ğayblarından bir ğayba muttali olması, onun cismiyle de suretiyle de olmayıp, ancak Allah-u Tealâ'nın onda yarattığı bir nurladır ki Ebû Saidi'l-Hudrî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٧٦ – عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَاِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللهِ »

176 - **"Müminin feraset** (üstün anlayış ve basiret nuruyla kavrayış) **ından sakının. Çünkü o, Allah** (-u Tealâ) **nın nuruyla bakar."** *(Tirmizî, Tefsir:16, No:3127, 5/298, Buharî, et-Tarîhu'l-Kebîr, No:1529, 7/354, Müsned-i Ebî Hanife, Sh:566)* hadis-i şerifi bunun delilidir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kendisi hakkında "Nefsinin varlığıyla değil de Rabbisinin nuruyla bakar" diye şahitlik yaptığı bir kulun Allah-u Tealâ'nın ğayblarından bir ğayba muttali olması nasıl garipsenebilir?

Yine böylece Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi kudsîde geçen:

١٧٧ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ اِنَّ اللهَ قَالَ: ﴿ ... فَاِذَا اَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِى يَسْمَعُ بِهِ ، وَبَصَرَهُ الَّذِى يُبْصِرُ بِهِ ، وَيَدَهُ الَّتِى يَبْطِشُ بِهَا ، وَرِجْلَهُ الَّتِى يَمْشِى بِهَا ... »

177 - **"Ben onu** (nafilelere devamla bana yaklaşan kulumu) **sevdiğim zaman, onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum."** *(Buharî, Rikak:38,No:6137,5/2384)* ifade-i ilâhi'sine göre, Allah-u Tealâ'nın, gözü olduğu bir ku-lun, ğayba muttali olması asla şaşılacak bir şey değildir. Eğer sen: "İtiraz için:

« عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ اَحَداً (٢٦) اِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ ... (٢٧) »

"O, bütün ğaybı (görülmeyenleri) **bilir. Gaybına kimseyi muttali kılmaz; Ancak,** (bildirmek için) **razı olduğu peygamber müstesna"** *(Cin Sûresi:26,27'den)* kavli şerifine ne diyeceksin? Burada istisna edilen ancak rasüldür" diyecek olursan, ben "Şeyhimiz Ebu'l Abbas el-Mürsî *(Kuddise Sırruhu)* nun: 'Sıddıklar ve veliler de buradaki istisna mefhumuna dahildir' dediğini işittim.

O zaman sen "Peki bu Kur'an'ın manasına bir ekleme değil midir?" diyecek olursan, şunu bil ki "Padişah bu gün ancak bir tek vezire izin verdi" denilince, vezirin hizmetçileri de çoğu kez onunla birlikte girerler, çünkü efendilerine verilen izin, onlara da verilmiş demektir.

Veli de böylecedir, Allah-u Tealâ onu bir ğayba vâkıf kıldıysa, ancak nübüvvet şerefinin vesilesiyle ve o kişinin, peygamberine hakkıyla uyması sebebiyledir, dolayısıyla o kişi, gördüğünü nefsiyle değil, ancak metbû'u (tabi olduğu zat) ın nuruyla görmüştür.

Yine böylece ayeti celile, Allah-u Tealâ'nın bildirdikleri dışında kimsenin ğaybı bilemeyeceğine işaret etmektedir ki Mevlâ Tealâ buna sebep olarak, " Kendisi tarafından razı olunma" vasfını açıklamıştır.

Fakat burada razı olduğu nebi, sıddık ve velileri anmayıp, bu makama en lâyık olan rasülleri özellikle bahsetmiştir, yoksa bu, diğerlerine bildirmediği anlamına gelmez. Zira rasül olmayan nebilere vahiy yoluyla bazı ğaybların bildirildiği, inkârı kabil olmayan bir hakikattır.

Zaten bu konu evliyaullah'ın kerametlerine dahildir ki bu husus Ehli sünnetin itikad kitaplarında da açıkça beyan edildiği üzere naklî ve aklî delillerle sabit olup, inkar cihetine gidenlerin sû'i hatime (sonlarının kötü olma) sından korkulur. *(Atâullah el-İskenderî,Letâifü'l-Minen,Sh:67-71)*

İbni Haldun *(Rahimehullah)* bu konuda şu beyanda bulunmuştur: Tasavvuf ehlinin riyazatları, dine dayalı olup, kötü maksatlardan uzaktır. Onların gayeleri ancak, himmetlerini toplayıp tümüyle Allah-u Tealâ'ya ikbal ederek (yönelerek) irfan ve tevhit ehlinin zevklerini elde etmektir.

Onlar riyazatlarını zikirle gıdalanarak tamamlarlar, çünkü nefis zikre alışınca, Allah-u Tealâ'yı bilmeye çok yakın olur, zikirden arındığında ise şeytânî olur. Tasavvuf ehlinin elde ettikleri ğayba ait bilgi ve tasarruflar, onların ilk baştan asıl maksatları olmayıp, ârızî bir haldir, çünkü ğayba muttali olmak kastıyla tasavvufa çalışmak, gerçekte şirk olacağından, büyük bir zarara sebeptir. Bundan dolayı bazısı:

« و من اٰثر العرفان للعرفان ، فقد قال بالثّانى »

"Gaybı bilmeyi Allah (-u Tealâ) **yı bilmeye tercih eden, ikinciyle hükmetmiştir** (Allah-u Tealâ'nın eşi olduğuna hükmederek şirke düşmüş olur)" demiştir.

Mutasavvife, yönelişleriyle, ancak Allah-u Tealâ'yı kastetmekte olup O'ndan ğayrını istemezler. Fakat bu esnada bazı haller kendileri istemeden de verilebilir, onların bir çoğu bu gibi şeylerden kaçarak açıklamazlar, çünkü onlar Allah-u Tealâ'yı, başka gayeler için değil, sırf Zatı için murad ederler ki onların bu hali maruftur.

Bu zatların elde ettiği ğayba ait bilgiler ve kalp okumalar, "Feraset" ve "Keşif", yaptıkları harikulade tasarruf ve icraatlar da "Keramet" diye adlandırılır ki bu, onlar hakkında inkar edilecek bir şey değildir. Nitekim:

١٧٨ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « إِنَّهُ قَدْ كَانَ فِيمَا مَضَىٰ قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَمِ مُحَدَّثُونَ ، وَإِنَّهُ إِنْ كَانَ فِي أُمَّتِي هٰذِهِ مِنْهُمْ فَإِنَّهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ »

178 - Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Şüphesiz ki sizden evvel geçen ümmetlerde muhaddes** (kendisine bildirilmiş gibi bir şeyin olacağını haber verip te çıkan kimse) **ler vardı. Eğer benim bu ümmetimde onlardan varsa o Ömer ibni Hattab'dır"** buyurmuştur. *(Buharî,Enbiya:52,No:3282,3/1279)*

Bu gibi hadiseler sahabeye ve onlardan sonraki salihlere çokça vuku bulmuştur, ancak tasavvuf ehli, "Müridin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in huzurunda kendine ait hali kalmayacağından, bu gibi kerametlerin nübüvvet zamanında az meydana geldiğini" söylemişler, hatta "Mürit Medine'ye geldiğinde, oradan ayrılıncaya kadar bütün halleri alınır" demişlerdir. *(İbni Haldûn, Mukaddime,Tefsir-u Hakikati'n-Nübüvve,Sh:105-106, Abdulhalim Mahmud, Letâif Ta'lîki,Sh:67-68)*

Bu hususta nakilleri çoğaltmak mümkünse de imanı ve insafı olanlar için bunların kâfî geleceğini umarız. Dolayısıyla mutlak manada ğayb ilmini Allah-u Tealâ'dan başka kimsenin bilemeyeceği düşüncesi kabul edilecek bir fikir değildir. Çünkü ğayb ilminin Allah-u Tealâ'ya mahsus olmasının manası "O ilim sadece Allah-u Tealâ'dan öğrenilebilir" demektir. Yoksa "Allah-u Tealâ onu kimseye öğretmez" demek değildir.

Bundan dolayı, Allah-u Tealâ'dan isti'lâm (bilgi sorma) manasında olan Kur'an istiharesi, rüyaların tabir ilmi ve tefâül (iyi ve güzel bir şeyi uğurlu saymak) caiz görülmüştür. Böyle olmasaydı bütün bu ilimlerle uğraşanların, ayrıca kendisine ilham geldiğini iddia eden ehli kerametin de kafir sayılmaları gerekirdi ki böyle bir şeyi söylemek kesinlikle yanlıştır. Bu hususta daha geniş bilgi, Mâide Suresi'nin üçüncü ayetinin tefsirinde *(R.F. 6/235-236)* geçmiştir.

2- Allah-u Tealâ'dan başka kimsenin bilemeyeceği beş ğayb makamından hiç birinin, emâre ve alâmeti yoktur. Ancak kıyamet alâmetleriyle ilgili ğayblara muttali olarak Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in haber verdiği hususlar müstesna, diğer dört tanesi hakkında hiçbir emâre (nişan) yoktur.

Dolayısıyla her kim "Yarın yağmur yağacaktır" diye kesin karar verirse kâfir olur. İsterse bunu birtakım emarelere dayanarak söylesin, isterse de hiç bir şeye dayanmadan mutlak bir söz olarak sarfetsin eşittir.

Fecrin tulû'u (gün doğuşu) ile birlikte batıda bir yıldız düşüp, aynı anda ona mukabil bir diğerinin şark cihetinde doğması, Allah-u Tealâ'nın âdeti ve ezelî ilminde sebkat eden takdiri gereği yağmur ve fırtınalara sebep olacağından böyle bir tecrübeye dayanarak yağmur yağabileceğini söyleyen kişi, küfre nisbet edilmez.

Zira yağmuru Allah-u Tealâ'nın yağdırdığına, yıldızın doğması ve batmasının ise, ona ancak basit bir alâmet olduğuna inanmak şartıyla bu sözü söylemek: "Bize felan vakit yağmur verildi" manasına geleceğinden küfrü icabetmez.

Nitekim Ebû Bekr ibnü'l-Arabî ve İbni Abdilberr'in, Muvatta' şerhlerindeki nakillerine göre, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın zamanında bir kıtlık olmuştu, o, Hazreti Abbas *(Radıyallahu Anh)* a:

« كَمْ بَقِيَ مِنْ نَوْءِ الثُّرَيَّا »

"Süreyya (ülker) yıldızlarından kaçı kaldı?" diye sordu. Abbas *(Radıyallahu Anh)* da: "Yâ Emîre'l Mü'minîn! Onları bilenler, ufukta yedi tane olarak göründüklerini söylüyorlar" dedi. Demek ki Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*, Süreyya yıldızının batma zamanının, yağmur için ümitli bir vakit olduğunu bildiğinden böyle sordu. *(İbni Abdilberr, et-Temhîd, 16/286)*

Hazreti Ömer ve Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* gibi zatlar bile ülker yıldızlarını ve zamanı gelince batmalarını gözlemişlerdir. Şüphesiz ki yağmuru Allah'ın değil de, velev ki Allah'ın kendilerine verdiği bir özellikten dolayı da olsa yıldızların, yarattığına inanan kimse kâfirdir. Çünkü:

« ... اَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ ... (٥٤) »

"Dikkat edin! Halk ve emr (yaratmak da emretmek de) **ancak O'na mahsustur"** *(A'râf Suresi:54'den)* kavli şerifinde belirtildiği üzere, yaratma ve emretmeyi Allah-u Tealâ dan başkasına isnadetmek caiz değildir.

Ama yıldızların doğup batmasını gözleyerek, "Allah-u Tealâ'nın âdeti budur" diye onlardan yağmur beklemekde bir sakınca yoktur. Çünkü Allah-u Tealâ bulutlara, yağmur ve rüzgârlara birtakım menfaatler tevdi etmiş ve her şeye bir sebep halk etmiştir. Hüküm o sebebe izafe olunabilir, fakat:

« ... هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ... (٣) »

"Allah'tan başka gökten ve yerden size rızık verecek bir yaratıcı var mı?" *(Fâtır Suresi:3'den)* kavli şerifinden de açıkça anlaşıldığı üzere, gerçek yaratıcı ancak Allah-u Tealâ'dır.

Yine de esah olan kavle göre, yağmur yağdırmayı yıldızlara isnadederek konuşmak, tenzîhen mekruh olduğundan bu gibi sözleri konuşmamak daha iyidir. Zira bu kelam, küfür ehlinin sözlerine benzemektedir, şu sebeple ki araplar, böyle bir hadise vukûunda yağan bütün yağmurları o yıldıza nisbet ederek (ondan bilerek) "Süreyya yıldızı sebebiyle yağdırıldık" gibi laflar konuşurlardı. Bu yüzden bu sözü söyleyen hakkında, itikadını bilmeyenler tarafından sû'-i zan (kötü düşünce) de bulunulabilir.

Ayrıca bu gibi sözlerde, Allah-u Tealâ'nın hikmetinin inceliğini bilmeme işareti vardır. Çünkü Allah-u Tealâ bazen bir yıldızın düşmesi anında, bazen de hiç böyle bir emare bulunmaksızın yağmuru dilediği vakit indirir.

١٧٩ – عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ (رضى الله عنه) اَنَّهُ قَالَ: صَلّٰى لَنَا رَسُوْلُ اللهِ ﷺ صَلاَةَ الصُّبْحِ بِالْحُدَيْبِيَةِ عَلٰى اِثْرِ سَمَاءٍ كَانَتْ مِنَ اللَّيْلَةِ ، فَلَمَّا انْصَرَفَ ، اَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ

فَقَالَ: «هَلْ تَدْرُونَ مَا ذَا قَالَ رَبُّكُمْ» قَالُوا: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ . قَالَ: «أَصْبَحَ مِنْ عِبَادِي مُؤْمِنٌ وَكَافِرٌ ، فَأَمَّا مَنْ قَالَ: مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللهِ وَرَحْمَتِهِ ، فَذَلِكَ مُؤْمِنٌ بِي وَكَافِرٌ بِالْكَوْكَبِ . وَأَمَّا مَنْ قَالَ: بِنَوْءِ كَذَا وَكَذَا فَذَلِكَ كَافِرٌ بِي وَمُؤْمِنٌ بِالْكَوْكَبِ »

179 - Zeyd ibni Hâlid el-Cühenî *(Radıyallahu Anh)* ın şu rivayeti de konumuzu daha ziyade açıklamaktadır. "Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* geceleyin yağan yağmurun peşinde Hudeybiye'de bize sabah namazını kıldırdı. Bitirince insanlara dönerek: **"Rabbinizin ne buyurduğunu biliyor musunuz?"** diye sordu. Ashab: "Allah ve Resulü daha iyi bilir" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*

"Allah-u Tealâ: 'Kullarımdan bazısı bana inanıcı, bazısı da inkar edici olarak sabahladı. Kim; <Allah'ın fazl-u rahmetiyle yağmura kavuştuk> dediyse, işte o, bana iman etmiş, yıldızı inkar etmiştir. Kim de <Şu ve bu yıldızın doğması veya batmasıyla yağdırıldık> dediyse; o da beni inkar etmiş, yıldıza iman etmiştir.' buyurdu" dedi. *(Buharî, Sıfatü's-Salât:72, No:810, 1/290, Müslim, Îman:32, No:71, 1/83, Ebu Davud, Tıbb:22, No:3906, 2/408, Muvatta', İstiska:3, No:451, Sh.119, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:17060, 6/65)*

Hadisi şerifte geçen **"Nev' "**: Aslında yıldız demek değildir. Bu kelime, "Yıldız battı ve kayboldu" manasında masdardır. Bazıları, "Yıldız doğdu" manasına geldiğini söylemişlerdir. Çünkü ayın menzilleri diye bilinen, bütün sene doğdukları yerler malum olan yirmisekiz yıldızdan biri her onüç gecede bir, garpta fecir zamanında batar; onun karşısında o saatte şarkta bir yıldız doğar.

Eğer yağmur yağarsa, câhiliyyet devri arapları bu yağmuru, batan yıldıza nisbet eder; yağmuru o yıldızın yağdırdığına inanırlarmış. Bazen faile masdar ismini vermek kabîlinden mecazen yıldıza da nev' denilir.

Hattâbî'ye göre nev': Yıldız demektir, Ebû İshâk ez-Zeccâc, garpta batan yıldızlara "Envâ' ", şarkta doğanlara da "Bevârih" denildiğini söylemiştir.

Bu babta, Ruhu'l-Beyan tefsîri ve Tecrîd tercemesinde de şu malumat verilmektedir: "Nev'in cem'i Envâ' dır. Envâ' ayın menzilleri manasınadır. Ayın menzilleri yirmisekizdir. Ay her gece bunlardan bir menzilde bulunur. Bu menzillerden her biri o semâ sahasında bulunan yıldızlardan birinin ismiyle anılır.

1- Seratân, 2- Butayn, 3- Süreyyâ, 4- Deberân, 5- Hek'a, 6- Hen'a, 7- Zirâu'l-Esed, 8- Nesre, 9- Tarf, 10- Cebhe, 11- Zübre, 12- Sarfe, 13- Avvâ', 14- Simâk, 15- Gafr, 16- Zübânâ, 17- İklîl, 18- Kalbu'l-Akreb, 19- Şevle, 20- Ne'âim, 21- Bülde, 22- Sa'dü'z- Zâbih, 23- Sa'd-ü Büla', 24- Sa'dü's-Su'ûd, 25- Sa'dü'l-Ahbiye, 26- Ferğu'd-Delv el-Mukaddem, 27- Ferğu' d-Delv el-Muahhar, 28- Batnu'l-Hût.

Bu isimleri alan yıldızların, daima ondördü geceleyin ufkun üstünde, diğer ondördü ufkun altındadır. Hangisi garp tarafından batarsa, Rakip ismi verilen yıldız şark tarafından doğar. İlk ondört menzil şimâl (kuzey) menzilleri, sonrakiler cenûb (güney) menzilleridir.

Araplar bu yıldızlardan birinin fecir zamanında batmasıyla birlikte, Rakip olan yıldızın o saatte doğmasına "Nev' " derler. Onun için lügat ulemasının kimi yıldızın batmasına, kimi doğmasına, kimi de her ikisine birden "Nev' " denildiğini söylerler. Bu nev'ler birbiri arkasından onüçer gün fasıla ile battığında ve rakipleri doğduğunda o müddet zarfında -yağmur, rüzgâr, soğuk, sıcak- bereket her ne olursa, batan yıldıza izafe edilir; ve: "Filan şey filan yıldızın nev'inde vâki' oldu", derlerdi.

Yalnız onuncu menzil olan "Cebhe" nin batması ondört günde olur ki; bu hesaba göre yirmisekiz nev'in batması üçyüzaltmışbeş gün eder ve güneş senesi bununla sona erer. Envü' hesabına göre hangi yıldızdan başlanmışsa yeni güneş senesi de o yıldızdan başlamış olur; diğer bir tabirle sene, yirmisekiz kısma bölünüp, takriben her onüç gün zarfında vukua gelen cevvî (gökle ilgili) hadiseler, o günlerde hakim sayılan yıldıza isnad edilirdi."

Tabi ki Allah-u Tealâ'nın, yıldızlara, kendileriyle hükümler anlaşılacak bir takım manalar ve işaretler koyması caizdir. Ancak bu, yıldızların kendiliğinden bir şeye etkisi olduğu manasına gelmez, zira hakiki tesir sahibi ancak Allah-u Tealâ dır.

3- Rahimlerde olanı bildiğini iddia eden de kafir olur, fakat bazı emarelere dayanarak hüküm vermek, kesin konuşulduğu takdirde tehlikeli ise de tecrübeye dayanarak tahminde bulunan kişi kafir olmayacağı gibi fasık ta olmaz.

Mesela bir doktor "Sağ göğsün ucu siyahsa, çocuk erkek, bu durum solda olursa, kızdır. Kadın sağ yanını ağır buluyorsa erkek, sol yanını ağır buluyorsa dişi olur" şeklinde, "Böyle olması gerekir" manasında değil de tecrübe ve âdete dayanan bir tahmin de bulunursa bir şey gerekmez.

4- İlerki zamanlarda neler olacağını bildiğini iddia eden kişinin kafir olacağında hiç şüphe yoktur.

Ebû Hayyân *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, tasavvufa müntesip geçinen bazı sapıkların, ğaybları bilme, kendilerine tabi olanların akıbetlerine muttali olma gibi birtakım asılsız iddiaları zuhur etmekte , hatta kendileriyle birlikte müntesiplerinin de cennete gireceklerini kürsü ve minberlerden söylerken, kimse buna karşı gelmemektedir. Halbuki Aişe *(Radıyallahu Anha)* :

١٨٠ - «وَمَنْ زَعَمَ أَنَّهُ يُخْبِرُ بِمَا يَكُونُ فِي غَدٍ فَقَدْ أَعْظَمَ عَلَى اللهِ الْفِرْيَةَ . واللهُ يَقُولُ: ﴿ قُلْ لاَ يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلاَّ اللهُ ... ﴾

180- **"Her kim Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **in, yarın olacaklardan haber verdiğini iddia ederse muhakkak Allah-u Tealâ'ya karşı büyük bir iftirada bulunmuş olur, nitekim Allah-u Tealâ Habibine hitaben: 'De ki: Göklerde ve yerde, Allah'tan başka kimse ğaybı bilemez...'** *(Neml Suresi: 65)* **buyurmaktadır"** demiştir. *(Müslim, İman, 77, No:177, 1/159, Tirmizî, Tefsir, 7, No:3068, 5/262)*

Maalesef bu türlü hurafe iddialar Mısır diyarında çoğalmış, şeyh geçinen çocuk akıllı bir takım kimseler bunları yaymış, ilim ehli de bunların iftiralarını inkardan aciz kalmışlardır.

Ancak burada şunu ifade edelim ki; Aişe *(Radıyallahu Anha)* nın bu sözü, "Allah-u Tealâ bildirmedikçe Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kendiliğinden bir şey haber veremez" manasındadır. Yoksa Allah-u Tealâ'nın bildirmesiyle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ve onun hakiki varislerinin, ileriye dönük haberler verdikleri ve bunların aynen vuku' bulduğu tevatür derecesine ulaşmış, inkarı kabil olmayan bir hakikattır. Bu hususta daha geniş malumat, bu ciltte, 50. ayetin tefsirinde geçmiştir.

Kâhinlerin ileriye dönük haberleri de bu kabilden olup, onlara herhangi bir hususta müracaat etmek, kılınan namazların reddine sebep olacak büyük günahlardan biri olduğu gibi, bu haberleri tasdik edenlerin de küfründen korkulur. Kehanetin kısımları ve kâhinlere başvurmanın yasaklığı hakkında daha geniş bilgi, Mâide Suresinin üçüncü ayetinin tefsirinde *(R.F. 6/237-239)* geçmiştir.

Gerçi kâhinlerin söylediklerinin bazısı doğru da çıkabilir, fakat buna itibar edilmemelidir. Zira onların yanlışı ve yalanı doğrularından yüz misli fazla olduğundan hiç bir sözleri itimada şayan değildir.

Ayrıca onların doğruları, kendilerine ait bir bilgi olmayıp, meleklerden bir doğru haber kapıp kendilerine bildiren cinler tarafındandır. Nitekim:

١٨١ – قَالَتْ عَائِشَةُ (رضى الله عنها): سَئَلَ أُنَاسٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنِ الْكُهَّانِ؟ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ: «لَيْسُوا بِشَيْءٍ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! فَإِنَّهُمْ يُحَدِّثُونَ أَحْيَانًا الشَّيْءَ يَكُونُ حَقًّا . قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «تِلْكَ الْكَلِمَةُ مِنَ الْجِنِّ يَخْطَفُهَا الْجِنِّيُّ . فَيَقُرُّهَا فِي أُذُنِ وَلِيِّهِ قَرَّ الدَّجَاجَةِ . فَيَخْلِطُونَ فِيهَا أَكْثَرَ مِنْ مِائَةِ كَذْبَةٍ»

181 - Aişe *(Radıyallahu Anha)* şöyle rivayet etmiştir: "Bir takım insanlar Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e kâhinleri sorduklarında, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Onlar bir şey değildirler"** cevabını verdi. Bunun üzerine onlar: "Yâ Resûlallah! Onlar bazen bir şey söylüyorlar da doğru çıkıyor" dediklerinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Bu söz cinlerdendir. Cinnî onu kapar da dostunun (bir kâhinin) **kulağına tavuğun gıdaklaması** (arkadaşlarına seslenmesi) **gibi gıdaklar. Bu suretle** (kâhinler) **ona yüz yalandan daha fazlasını karıştırırlar"** buyurdu. *(Müslim, Selam:35, No: 2228/123, 4/1750, Buhârî, Tıbb:45,No:5429, 5/2173, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:24624, 9/373)*

Cinnî'nin, bu doğru haberi kimden kaptığı hususu da yine Aişe *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen şu hadisi şerifte beyan edilmiştir:

١٨٢ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « انَّ الْمَلاَئِكَةَ تَنْزِلُ فِى الْعَنَانِ ، وَهُوَ السَّحَابُ ، فَتَذْكُرُ الْاَمْرَ قُضِىَ فِى السَّمَاءِ ، فَتَسْتَرِقُ الشَّيَاطِينُ السَّمْعَ فَتَسْمَعُهُ ، فَتُوحِيهِ اِلَى الْكُهَّانِ ، فَيَكْذِبُونَ مَعَهَا مِائَةَ كَذْبَةٍ مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ »

182 - **"Melekler bulutun içine inerek gökte kararlaştırılan bir işi aralarında konuşurlarken, hırsız gibi gizlice kulak veren şeytanlar o haberi duyarak kahinlere ulaştırırlar ve onunla birlikte yüz yalan da** (kâhinler) **kendilerinden katarlar."** *(Buhârî. Bedü'l-Halk:6, No:3038, 3/1175)*

Maalesef günümüzde, memleketimiz ve diğer islam âleminde müneccim ve kâhinlere gitme âdeti çoğalmış, fıkıh ve din erbabı olarak geçinenlerden birçoğu da bunlara aldanıp yollarına boşuna para harcamış ve böylece dinlerini ifsad etmişlerdir ki bütün bunlar, kebâir (büyük günahlar) dandır.

5- Güneş ve ayın tutulmasıyla ilgili haberler verenler hakkında ulema, hapis cezası öngörmeyip, te'dîb (şeriata göre muayyen bir cezası olmayıp, hakimin takdirine kalmış edeplendirme cezası) gerektiğini söylemişlerdir. Küfre nisbet edilmemelerinin sebebi ise:

« وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ ... (٣٩) »

"Ay'a (gelince) **biz ona bir takım menzil** (yörünge)**ler tayin ettik."** *(Yasin Suresi:39'dan)* kavli şerifinde belirtildiği üzere, bu gibi hadiselerin, hesap yoluyla bilinmesindendir.

Edeplendirilmeleri ise, hesapla bilinecek bu gibi şeylerle diğerlerinin arasındaki farkı idrakten aciz olan sıradan insanların kalplerine şüphe sokarak itikadlarını bulandırdıklarındandır ki böylece bu gibi hadiselerin vaktini bilseler de açıklamayıp gizlemeleri temin edilir.

"Kitâbullahi'l-Aziz" tefsirinde zikredildiğine göre; Mûsâ ibni Ali, babasının şöyle dediğini nakletmiştir: Bir kere ben İskenderiye'de, Amr ibni Âs *(Radıyallahu Anh)* ın yanında bulunuyorken bir adam "Bu şehrin valisi bu gece ayın tutulacağını iddia ediyor" deyince, diğer biri "O yalan söylemiş! Yerde ne olduğunu bilmeyen, gökte ne olacağını nerden bilsin?" dedi.

Bunun üzerine Amr ibni Âs *(Radıyallahu Anh)* "Allah-u Tealâ: **"Şüphesiz ki kıyamet** (ne zaman kopacağı) **hakkındaki bilgi ancak Allah katındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz ki Allah ziyade bilendir,** (her şeyden) **ziyadesiyle haberdardır."** buyurmaktadır. Bu beş şeyin dışındakileri ise, kimileri bilir, kimileri bilmez" diyerek, ay tutulmasının vaktini, ehlinin bilmesinin mümkün olduğuna işaret etmiştir. Bu hususta daha geniş bilgi, Mâide Suresinin üçüncü ayetinin tefsirinde *(R.F. 6/238)* geçmiştir.

6- İbni Abdi'l-Ber *(Rahimehullah)* el-Kâfî isimli eserinde, haram olduğu hususunda görüş ittifakı bulunan kazançları sayarken;

a) Faizin her çeşiti,
b) Fahişelerin gelirleri,
c) Rüşvetler,
d) Ölü arkasından ağlama ücreti,
e) Şarkı söylemekten elde edilen gelir,
f) Falcılık ve ğayptan haber verme iddialarıyla alınan ücretler,
g) Flüt gibi eğlence âletlerinden elde edilenleri zikretmiştir.

Bu hususteki hadisi şerifler, Maide Suresinin 42. ayeti kerimesinin izahında *(R.F. 7/119-120)* geçmiştir.

Ruhu'l Beyan tefsirinde "Te'vîlât-ı Necmiyye" den naklen ve Nîsâbûrî tefsirinde bu ayeti celilenin tevili hakkında şu malumata yer verilmiştir:

Allah-u Tealâ yaratıklardan her biri için, ezeldeki takdir edilen şekline münasip düşen bir şehadet, bir de ğayb (görünen ve görünmeyen iki yön) yaratmış, herbiri için de o şeyin, görünen ve görünmeyen taraflarının kapısını açacak bir anahtar tahsis etmiştir ki böylece o şey, Allah-u Tealâ'nın ezeldeki irade ve takdiri doğrultusunda etkilenip meydana gelmektedir.

Allah-u Tealâ'dan başka, peygamber ve velîler dahil hiçbir yaratıcı olmadığından, yoktan var ediciye mahsus olan bu anahtarların kendileri ve kullanılış şekilleriyle ilgili kimsenin bir bilgisi yoktur. Şimdi sana bu hakikati daha iyi anlaman için bir misal vereceğim:

Suret nakşeden (resim çizen) bir kişi düşün, onun çizdiği her resmin bir şehadeti vardır ki o, görünen heyet ve şeklidir, bir de ğaybı vardır ki o da ressamın zihnindeki tasvir ilmi (resim çizme bilgisi)dir. Ayrıca zihnindeki resmi dışa yansıtmak için çizme ilminin kapısını kendisiyle açacağı bir anahtar da mevcuttur ki o da kalemdir. Kalem, nakkaş (ressam)ın elinde olduğundan, başkasının onda bir tasarrufu (kullanma yetkisi) olamaz.

Bu misalde Allah-u Tealâ nakkaş ve musavvir (çizen ve suret veren), suret (resim)ler, görünen ve görünmeyen değişik yaratıklar, her suretin görünen tarafı, yaratıldığı şekli, o şeyin görünen şekli üzere meydana gelmesine ait ilmin kapısını açacak anahtar demek olan tasvir kalemi ise, melekût (ruhlar ve nefislerle ilgili gayb âlemi)dir. Her şeyin melekût kalemi (manevi âlemde bulunan görünmeyen tarafı)na göre, görünen âlemde şekli belirlenir.

Melekût kalemi ise:

« فَسُبْحَانَ الَّذِى بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٨٣) »

"Her şeyin melekût'u kendi (kudret) **elinde bulunan Zatı tesbih edin."** *(Yasin Suresi:83'den)* kavli şerifinde açıklandığı üzere ancak Allah-u Tealâ'nın kudret ve tasarruf elindedir. Görünen varlıkların zahiri yönleri birbirinden farklı olduğu gibi, görünmeyen tarafları da muhteliftir.

Cansız varlıkların, bitkilerin, hayvanların, insanın ve meleğin melekûtu, suretine münasip (görünmeyen tarafları, görünen şekillerine uygun) olduğundan Allah-u Tealâ bu ayeti celilede gaybı müfred (tekil), anahtarları ise cemi (çoğul) olarak ifade buyurmuştur, çünkü gayb, tekvin ilmi (neyi nasıl yaratacağına dair bilgisi)nden ibarettir ki bu ilim bütün yaratıklar hakkında tektir. Yaratıkların manevi cihetlerinden ibaret olan melekût ise, ressamın kalemleri gibi çoktur.

İşte bu tekvin ilmi ile Allah-u Tealâ: **"Karada ve denizde olanları bilir."**. Çünkü şehadet ve suret âlemi olan karayı, ğayb ve melekût âlemi olan denizi o ilmiyle yaratmıştır. Nitekim:

« ... عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ... (٧٣) »

"Gaybı da şehadeti de bilicidir" *(En'am Suresi:73'den)* kavli şerifi de bu manaya delalet etmektedir.

Yine bu ilmiyle **"Düşen her yaprağı mutlaka O bilir."** Zira o yaprağı yaratan, durduran ve düşüren ancak O'dur. **"Yerin karanlıklarındaki bir tane ve yaş ile kuru** (ne varsa) **hepsi apaçık bir kitaptadır."** Nefis arazisinin sıfatlarının karanlıklarına düşen ruh tanesi ve kalp arazisinin karanlıklarına düşen her mehabbet tanesini mutlaka Allah-u Tealâ terkib etti (meydana getirdi) ğinden, o halin kemalini ve noksanını (artısını-eksisini)de ancak O bilir.

Yaş ve kuruya şu manalar verilmiştir:

a) Şu anda mevcut olan - halihazırda madum (yok) olup, yakında mevcut olacak olan,

b) Rûhânî (canlı)lar - cemâdiyyât (cansızlar),

c) Mü'min- kafir,

d) Alim- cahil,

e) Arif (Allah-u Tealâ'yı bilen) - zâhid (dünyaya karşı soğuk),

f) Mehabbet (Allah ve Rasülüne karşı sevgi) ehli - eğlence ehli,

g) Şühûd sahibi - vücûd sahibi (Rabbini gören - kendini gören),

h) Allah'la bâkî - nefsiyle bâkî (Allah'la yaşayan - nefsiyle yaşayan).

Âlûsî *(Rahimehullah)* bu makamda şu işârî manaları açıklamıştır: Sûfiyyeden bazı büyüklerimiz *(Kuddise Sırruhum)* ğaybın mertebeleri hakkında şu taksimatı yapmışlardır;

1- Gaybu'l-ğuyûb (ğaybların ğaybı) dır ki bu, inayet-i ûlâ (ezelde her şeyi, varolduklarında nasıl olacaklarına dair olan bilgisiyle kuşatmasın)dan ibaret olan ilmidir.

2- Gaybu âlemi'l-ervâh (ruhlar âleminin ğaybı)dır ki bu, ezelden ebede varolmuş ve varolacak her şeyin suretinin, yaratıklar âleminin ruhu olan ve "Ümmü'l- Kitâb" (kitapların aslı) diye isimlenen ilk aklî (manevi) âlemde küllî vech üzere intikâşı (teferruata girilmeksizin genel manada yazılması)dır ve bu, "Kazâ-i Sâbık" (ilk takdir ve yazı)dır.

3- Gaybu âlemi'l- kulûb (kalpler âleminin ğaybı)dır ki bu, geride zikredilen yazının aynısının, âlemin kalbi mesabesinde olan ve "Levh-i Mahfûz" diye anılan küllî nefis (belli ruhlar olarak ayrılmamış genel manada ruhlar) âleminde, küllî ve cüzî (genel ve hususi) bütün teferruatıyla, ilmî (hariçte varlığı olmayan) bir şekilde ayrıntılı olarak kaydedilmesidir.

4- Gaybu alemi'l-hayal (hayal âleminin ğaybı)dır ki bu, kâinatın tümünün, meydana gelecekleri şekil ve zamanlara yakın olan muayyen cisimlerinin tabiatına yerleştirilmiş olarak gökte bulunan cüz'î nefislerde (kendilerine ait ruhlarda) nakşedilmeleridir ve bu âleme, ğayb mertebelerinin, görünen âleme en yakını olduğu için "Semâ-i Dünya" (dünya seması) ismi verildiği gibi, Allah-u Tealâ'nın genel ve ezel kaza ve kaderinin tafsilatı mahiyetinde olduğundan da "Levhu'l-Kaderi'l-İlâhî" (ilahi kader levhası) tabiri kullanılmıştır.

Bütün bu ğaybları içine alan hazineler, ancak Mevlâ Tealâ'nın Zatı için hazır olup onları ancak kendisi bilmektedir, yine böylece o hazinelerin kapıları kilitli olup, anahtarları ancak O'nun kudret elindedir ki kendinden gayrisi onlardan haberdar olamaz. Fakat kendisi diledikleri için o kapılardan dilediği kadar açar.

Şöyle de denmiştir: İlimde râsih (ayağı sabit) olanların birçoğu, varlıkların hakikat ve mahiyetlerinin ezelde sabit olduğunu açıklamışlardır ki, bu onların ezelde haricen var oldukları manasına gelmez, ancak maksat her şeyin aslının ve hakikatının, Allah-u Tealâ'nın ilminde mevcut olduğu ve Allah-u Tealâ'nın onları, huzûrî bir ilimle (kendini bilmesi gibi) bilmesidir.

Dolayısıyla Allah-u Tealâ'nın ezelî ilmiyle bilinen bu mahiyetler (ilerde vakti geldiğinde yaratılacak şeylerin hakikatları) mahluk olmayıp, yaratılmış olan ancak, var olan suretleridir. Asılları ise:

« ... كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلاَّ وَجْهَهُ ... (٥٨) »

"Onun vechi müstesna her şey helak olucudur" *(Kasas Suresi: 88'den)* kavli şerifinde, zamirin, **"Şey' "** kelimesine raci olup, **"Vech"**in de hakikatla tefsir edilmesine göre anlaşılan "Her şeyin sureti yok olup, ancak hakikatı kalıcıdır" manasına binaen değişikliğe uğramak ve helak olmakla vasıflandırılamazlar.

Çünkü onlar Mevlâ Tealâ'nın, ezelî ilminde mevcut olup, sonradan meydana gelecek suretlerine ayna gibi olduklarından, haddi zatında, ilimde ve hariçte yok olmalarına rağmen, ezelde Allah-u Tealâ'nın meşhûdu (var olduklarında takınacakları suret ve şekiller itibarıyla Allah-u Tealâ tarafından görülen şey) dirler.

Ulema, Allah-u Tealâ'nın ilminin, bu suretlere şamil olmasını şu şekilde açıklamışlardır: Allah-u Tealâ kendi Zatını bizzat bildiği gibi kendisine ait bütün itibar (vasıf)ları da bilmektedir, o itibarlarından biri de Allah-u Tealâ'nın kendisinin, hikmeti gereği o ilminde hazır olup görünen suretlere varlık verme fiilinin mebdei (başlangıcı) olduğudur.

Böylece de Allah-u Tealâ'nın, ezelde kendisinden başka hiçbir varlığın hariçte vücûdu yokken, sonsuza kadar varolacak herşeyin hakikat ve mahiyetini bildiği meydana çıkmış olur.

Bu yüzden, ayeti celilede hazineler manasında kabul edilen anahtarlar, bizim görmediğimiz suretlerin aynaları gibi olup, Allah-u Tealâ'nın ezelî ilmiyle bilinen ve sureti açığa çıkmadıkça Allah-u Tealâ'dan başka kimse tarafından bilinemeyen o ezelî mahiyetlere işaret olabilir. Bu manalar, inayetin (Allah-u Tealâ'nın yardımının), elinden tuttuğu kimselere zahirdir.

"Allah (-u Tealâ) **kara ve denizde olanı bilir."** Şehvetlerin renk ve çeşitlerinden nefis toprağında olanlarla, hikmet ve marifet inci ve mercanlarından kalp denizinde olanların hepsini bilir.

"O'nun bilgisi dışında hiç bir yaprak düşmez." Lütuf ve kahır ağaçlarının yapraklarından nefis ve kalp arazisine düşenlerin bütün hallerini bilir.

"Yerin karanlıklarındaki bir tane, yaş ve kuru her şey mutlaka apaçık bir kitaptadır." Celal ve cemal tohumlarından, beden ve tabiat âlemine bırakılan her bir tohum, zorluksuz lütuf yoluyla kalbe gelen her bir ilham ve kendisinden kalbin darlandığı her bir vesvese ve hatıra, mutlaka Allah-u Tealâ'nın, her şeyi cemeden ilmindedir.

Meşayıhtan bazısı, bahsi geçen kelimelerden hiçbirini tevil etmemiş, ancak kitabı, bütün teferruatın taayyün mahalli (belirme yeri) olan birinci kat sema ile tefsir etmişlerdir. Kitabın, "A'yân-ı sâbite" diye isimlenen, eşyanın hakikat ve mahiyetlerine işaret ettiğini söylemek de mümkündür ki bu manaya göre bütün bu zikredilenlerin, kitapta olması demek, o a'yân (hakikatler)in, dışarda var olan bu eşyanın aynaları gibi olduğuna işaret etmektir.

Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu ayeti celileye şöyle mana vermiştir:

Anahtar, kilidin kendisiyle açıldığı şey demektir. Her kesin maksudunu tahsil eden (istediğini veren), ancak Allah-u Tealâ'nın kudretidir. Zira var etmekte tesir sahibi ancak o kudret olduğundan, icat kudretiyle mevsuf olan ancak Allah-u Tealâ'dır.

Bu ayeti celileden maksadın, Allah-u Tealâ'nın ilminin şumûlünü açıklamak olduğu da söylenmiştir ki buna göre mana: "O, her malumu ihatada müteferrid (bilinecek her şeyi, her yönüyle bilmede tek) olan bir zattır, kesinlikle hiç bir şeyden mesul olmaz ve hiç bir şey asla kendisine gizli kalmaz."

Şöyle de denmiştir: "Ey insan! Senin yanında da, başkalarından gizli olan (sadece senin bildiğin) bir takım anahtarlar mevcuttur, fakat ğaybın bütün anahtarları sadece Allah-u Tealâ'nın indindedir. Eğer sen O'nun ğaybına inanırsan, O'da senin ğaybına güneşi uzatır (böylece sende gizli olan bütün kabiliyetler parlar)."

GAYBI ALLAH-U TEALA' DAN BAŞKA KİMSENİN BİLMEDİĞİ ANCAK KENDİSİNİN, DİLEDİĞİNE İSTEDİĞİ KADAR B İLDİRDİĞİNİ BEYAN EDEN DİĞER AYETİ KERİMELER:

« يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلاَ يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ الاَّ بِمَا شَآءَ ... (٢٨٤) »

"O (Allah-u Tealâ) **onların** (göklerde ve yerlerde bulunan bütün varlıkların) **önlerindekini ve arkalarındakini** (geçmişlerini ve geleceklerini) **bilir. O'nun** (bildirmeyi) **dilediklerinin dışında O'nun ilminden hiç bir şeyi ihata edemez** (tam olarak bilemez) **ler."** *(Bakara Sûresi:255'den)*

« يَسْئَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسيهَا قُلْ انَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبّى لاَيُجَلّيهَا لِوَقْتِهَا الاَّ هُوَ ثَقُلَتْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لاَ تَأْتِيكُمْ الاَّ بَغْتَةً يَسْئَلُونَكَ كَانَّكَ حَفِىٌّ عَنْهَا قُلْ انَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمُونَ (١٨٧) »

"Sana kıyameti, onun ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki: Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. O (kıyametin haberi) **göklere de yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak Allah katındadır, ama insanların çoğu** (bunu) **bilmezler."** *(A'râf Sûresi:187)*

« ... فَقُلْ انَّمَا الْغَيْبُ للهِ ... (٢٠) »

"De ki: Gayb ancak Allah'ındır (neyin ne zaman olacağını ancak O bilir)**."** *(Yûnus Sûresi:20'den)*

« قُلْ لاَ يَعْلَمُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ الاَّ اللهُ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ (٦٥) »

"(Habibim!) De ki: Allah'tan başka göklerde ve yerde kimse ğaybı bilemez. Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler." *(Neml Suresi:65)*

« ... عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ... .(٧٣، ٩، ٩٢، ٦، ٤٦، ٢٢، ٨، ١٨) »

"O, ğaybı ve şehadeti (görülmeyeni ve görüleni) **bilicidir."** *(En'âm Sûresi:73, Ra'd Sûresi:9, Mü'minûn Sûresi:92, Secde Sûresi:6, Zümer Sûresi:46, Haşr Sûresi:22, Cum'a Sûresi:8, Teğâbün Sûresi:18'den)*

« يَسْئَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسيهَا (٤٢) فِيمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرِيهَا (٤٣) اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهيهَا (٤٤) »

"Sana kıyameti, onun ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. Sen onu anlatmaktan neredesin (vaktini nereden bilip bildireceksin)**! Onun** (vaktiyle ilgili) **nihayet** (son bilg)**i ancak Rabbine aittir."** *(Nâzi'ât Sûresi:42-44)*

HER ŞEYİN, KİTAB-I MÜBİN'DE KAYITLI OLDUĞU:

« وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْاَرْضِ وَلاَ طَآئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ الاَّ اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِى

الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُوْنَ (٣٨) »

"Yer yüzünde hiç bir hayvan ve (gökyüzünde) **iki kanadıyla uçan hiç bir kuş hariç olmamak üzere** (hepsi) **sizin gibi ümmetler** (topluluklar) **dır. Biz o kitapta** (Kur'an-ı Kerim'de) **hiç bir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet** (bütün ümmetler) **ancak Rablerine haşrolunurlar** (O'nun huzuruna toplanıp getirilirler)." *(En'âm Sûresi:38)*

« ...وَمَايَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى السَّمَآءِ وَلَا اَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَا اَكْبَرَ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِيْنٍ (٦١) »

"Ne yerde ne de gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden uzak (gizli) **kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki apaçık bir kitapta bulunmasın."** *(Yûnus Sûresi:61'den)*

« وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِى كِتَابٍ مُبِيْنٍ (٦) »

"Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'a aittir. O, onun (her canlının) **durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı mekanı bilir.** (Bunların) **hepsi apaçık bir kitap** (Levh-i Mahfuz) **dadır."** *(Hûd Sûresi:6)*

« ...لَتَاْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِى السَّمٰوٰتِ وَلَافِى الْاَرْضِ وَلَااَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَا اَكْبَرُ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِيْنٍ (٣) »

"Gaybı bilen Rabbim hakkı için! O (kıyamet) **mutlaka size gelecektir. Ne göklerde ve nede yerde zerre ağırlığınca bir şey bile O'ndan uzak** (gizli) **kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü de yoktur ki apaçık bir kitapta** (yazılı) **bulunmasın."** *(Sebe' Sûresi:3'den)*

« مَا اَصَابَ مِنْ مُصِيْبَةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فِى كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ (٢٢) لِكَيْلَا تَاْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوْا بِمَا اٰتٰىكُمْ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُوْرٍ (٢٣) »

"(Gerek)Yerde, (gerekse) **nefislerinizde isabet eden** (vuku bulan) **her hangi bir musibet yoktur ki, biz onu** (o canlarınızı) **yaratmadan önce bir kitapta** (Levh-i Mehfuzda yazılmış) **olmasın. Şüphesiz ki bu, Allah** (-u Tealây) **a göre çok kolaydır.** (Allah bunu) **elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve size verdikleriyle şımarmayasınız diye** (ezelde yazıp, size de kitapları vasıtasıyla bildirmiştir). **Allah** (-u Tealâ) **çok böbürlenen hiçbir kibirliyi sevmez."** *(Hadîd sûresi:22-23)*

Bu hususdaki diğer ayeti kerimeler, En'âm Sûresinin 38. ayetinin tefsirinin sonundaki münasip ayetler bölümünde zikredilmiştir.

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفّٰىكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ
فِيهِ لِيُقْضٰٓى أَجَلٌ مُّسَمًّى ۚ ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٦٠﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتّٰٓى إِذَا
جَآءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ
رُدُّوٓا إِلَى اللَّهِ مَوْلٰىهُمُ الْحَقِّ ۚ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَٰسِبِينَ
﴿٦٢﴾ قُلْ مَن يُنَجِّيكُم مِّن ظُلُمَٰتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا
وَخُفْيَةً ۖ لَّئِنْ أَنجَىٰنَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّٰكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللَّهُ
يُنَجِّيكُم مِّنْهَا وَمِن كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾ قُلْ هُوَ
الْقَادِرُ عَلٰٓى أَن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ أَوْ مِن تَحْتِ
أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُم بَأْسَ بَعْضٍ ۗ انظُرْ
كَيْفَ نُصَرِّفُ الْءَايَٰتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ
وَهُوَ الْحَقُّ ۗ قُل لَّسْتُ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِّكُلِّ نَبَإٍ مُّسْتَقَرٌّ
وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا
فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِۦ ۚ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ
الشَّيْطَٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظَّٰلِمِينَ ﴿٦٨﴾

Mevlâ Tealâ, küllî ve cüz'î herşeye dair ilminin üstünlüğünü beyan ettikten sonra, herşey hakkındaki gücünün üstünlüğünü de bir misalle açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَهُوَ الَّذِى يَتَوَفّيٰكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ
لِيُقْضىٰ اَجَلٌ مُسَمًّى ثُمَّ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (٦٠)

KELİME MANASI (60)

(وَهُوَ) O, kimdir? (الَّذِى) **öyle bir zattır ki,** (يَتَوَفّىٰ) **tamamen alır,** kimi? (كُمْ) **sizi,** yani ruhlarınızı alarak uyutur, ne vakit? (بِالَّيْلِ) **geceleyin,** (وَيَعْلَمُ) **bilir,** (مَا) **o şeyi ki,** (جَرَحْتُمْ) **kesbettiniz** (işlediniz), ne vakit? (بِالنَّهَارِ) **gündüzün,** (ثُمَّ يَبْعَثُ) **sonra diriltir** (uyandırır), kimi? (كُمْ) **sizi,** nerede? (فِيهِ) **onda** (gündüzleyin), niçin? (لِيُقْضىٰ) **tamamlansın için,** ne? (اَجَلٌ) **bir ecel** (müddet), öyle ecel ki, (مُسَمًّى) **tayin edilmiş,** yani herkes dünyada yaşayacağı sürenin sonuna ulaşsın diye sizi uykudan uyandırır, (ثُمَّ اِلَيْهِ) **sonra ancak O'nadır,** ne? (مَرْجِعُكُمْ) **dönüşünüz,** (ثُمَّ يُنَبِّئُ) **sonra haber verecektir,** kime? (كُمْ) **size,** neyi? (بِمَا) **o şeyi ki,** (كُنْتُمْ) **oldunuz,** nedir oldunuz? (تَعْمَلُونَ) **işler.**

MEALİ ŞERİF

Geceleyin sizi (n ruhlarınızı) **tamamen alan** (sizi uyutan), **gündüzün de ne işlediğinizi bilen; sonra belirlenmiş ecel** (ömrünüz) **tamamlansın için sizi onda dirilten** (gündüzün uyandıran) **O'dur. Sonra** (ölümün ardından diriltilerek) **dönüşünüz ancak O'nadır. Sonunda O, yapar olduğunuz şeyleri size haber verecektir.**

İ Z A H A T

Ebû Hayyan ve Fahrurrâzî'nin beyanlarına göre Allah-u Tealâ bir önceki ayeti celilede, karada ve denizde bulunanların hepsini, düşen her yaprağı, yerin karanlıklarına atılan her tohumu, yaş ve kuru herşeyi bildiğini beyan ederek ilminin kemalini açıkladıktan sonra, bu ayeti celilesiyle de, ilahlığa mahsus olan üstün gücünü izah etmiş ve buna, bütün canlıları gayri ihtiyari etkisi altına alan hissedilebilecek bir hususu misal olarak getirmiştir ki o da gece öldürüp gündüz diriltmektir.

Bu iki işin de insanın kudreti dahilinde olmadığı, bilakis Allah-u Tealânın insana uyguladığı bir muamele olduğu aşikârdır. Sonra bu ayeti celilede açıklanan, canlıların bütün yaptıklarını bilmek, onları ölümden hayata ve uykudan uyanıklığa nakletmek, uyku ve uyanıklık hallerinde, en güzel şekilde onların koruma ve yönetimlerini tek başına üstlenmek ve neticede huzuruna döndürerek herkese yaptıklarını bildirmek gibi bütün hususlar, hep o mükemmel kudretin eserleridir.

Ayeti celilenin başında geçen: (وَهُوَ الَّذِى يَتَوَفَّيكُمْ بِالَّيلِ) **"O, sizi geceleyin alandır"** kavli şerifindeki hitabın, kafirlere mahsus olduğunu söyleyenler olmuşsa da zahir olan, bu hitabın, duyan herkese ait olduğudur ki cümle-i celilenin manası: "O, sizi geceleyin uyutup, idrak ve temyiz kabiliyetine sahip olan ruhlarınızı alandır" demektir.

"Teveffî" örfe göre ölümden ibaretse de, burada mecaz yolu üzere kastedilen mana uykudur, zira ölümle uyku arasında, hissi, düşünce ve anlayışı giderme hususlarında tam bir alâka vardır. Bundan dolayı Câbir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١٨٣–عَنْ جابِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلنَّوْمُ اَخُو الْمَوْتِ وَاَهْلُ الْجَنَّةِ لاَ يَنَامُونَ »

183 - **"Uyku ölümün kardeşidir, cennet ehli uyumazlar"** buyurmuştur. *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-Evliya:7/90, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, No:923,1/502, Beyhakî, Şu'abu'l-İman, No:4745,4/183)*

Allah-u Tealâ da:

« اَللهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِى لَمْ تَمُتْ فِى مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِى قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرَىٰ اِلَىٰ اَجَلٍ مُسَمًّى اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (٤٢) »

"Allah, o ruhları ölümü zamanında, ölmeyenleri de uykusunda alır da ölümüne hükmettiklerini tutar (bedenlerine salmaz), **diğerlerini ise muayyen bir vakte kadar** (eceli gelinceye dek bedenlerine) **gönderir. Şüphe yok ki bunda, iyice düşünen bir kavim için elbette büyük ayet** (ibret)**ler vardır."** *(Zümer Sûresi:42)* buyurarak, ölümle ruhları tasarruftan alıkoyduğu gibi, uyku ile de onların iş görmelerine mani olduğunu açıklamıştır.

İnsan bazen, gündüz uyuyup, gece uyanık kalsa da, bu çok nadir olduğundan, ğalibe hamlen (ekseriyete binaen) uyku geceye, uyanıklık ise gündüze tahsis edilmiştir.

RUHUN UYKUDA ALINMASI HAKKINDAKİ RİVAYETLER:

١٨٤ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَعَ كُلِّ اِنْسَانٍ مَلَكٌ اِذَا نَامَ يَأْخُذُ نَفْسَهُ ، فَاِنْ اَذِنَ اللهُ فِى قَبْضِ رُوحِهِ قَبَضَهُ وَاِلاَّ رَدَّ اِلَيْهِ ، فَذٰلِكَ قَوْلُهُ ﴿ يَتَوَفّيكُمْ بِاللَّيْلِ ﴾

184 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Her insanla birlikte bir melek vardır ki uyuduğu zaman onun ruhunu alır. Eğer Allah-u Tealâ onun ruhunun tamamen alınmasına izin verirse onu kabzeder** (öldürür), **yoksa geri iade eder. İşte Allah'ın 'Sizi geceleyin alır' kavli şerifinin manası budur."** *(Süyûtî, ed-Dürrü'l Mensûr, 3/280, İbni Kesir, 2/129)*

Ikrime *(Radıyallahu Anh)* bu ayeti kerimenin tefsirinde şöyle demiştir: "Her bir gece mutlaka Allah-u Tealâ (bedenleri uyuyan) ruhların tamamını alır ve her ruha, sahibinin gündüzleyin yaptıklarından sorar. Sonra ölüm meleğini çağırarak **"Şunu, şunu kabzet!"** buyurur. Her gün ölüm meleği mutlaka insanların hayat defterine, bir rivayet üç, diğerine göreyse beş kere nazar eder (kimin ecelinin geldiğini görmek için bakar)." *(İbni Ebî Hâtim, No:7374,4/1305,Süyûtî, ed-Dürrü'l Mensûr,3/280)*

Ruhu'l Beyan tefsirinde Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

١٨٥ – عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) : يَخْرُجُ الرُّوحُ عِنْدَ النَّوْمِ وَيَبْقَىٰ شُعَاعُهُ فِى الْجَسَدِ ، فَبِذٰلِكَ يَرَى الرُّؤْيَا. فَاِذَا انْتَبَهَ مِنَ النَّوْمِ ، عَادَتِ الرُّوحُ اِلَى الْجَسَدِ بِاَسْرَعَ مِنْ لَحْظَةٍ

185- **"Uyku vaktinde ruh çıkar, şu'a'ı (ışığı) bedende kalır, işte o onunla rüya görür. Uykudan uyanınca, göz açıp kapayacak zamandan daha hızlı bir şekilde ruh bedene geri döner."** *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l Beyan, 3/44)*

Bundan anlaşıldığına göre, rüya gören, ruh-u insanî'dir ki o, berzah âleminde, kendisinin gölgesi olan ruh-u hayvanî'nin yaptığı güzel ve çirkin şeyleri görür. Ruh hakkındaki, hayvanî ve insanî tabirleri, hukemâ'nın ıstılahı (filozofların deyimi)dir, sülûk ehli ise bu hali, mücerred (bedenden arınmış) ruh ve onun tenezzülü (bedene inişi) diye ifade ederler.

Burada incelenmesi gereken bir bahis vardır ki o da şudur: Uyuyan kimsenin diri olduğunda şüphe yoktur, böyle olunca da onun ruhu kabzolunmamış (tamamen alınmamış) demektir. Hal böyle olunca "Allah-u Tealâ onu vefat ettirdi" denmesi doğru olmayacağından burada mutlaka bir tevil gerekir ki o da şudur:

Uyku hali, duyan ve hisseden ruhların, zahirden batına daldırmasıdır ki böylece görünen duyu organları iş yapamaz hale gelmiş olduğundan, uyurken bedenin görünen kısmı, bazı işlerinden muattal hale gelir. Ölüm halinde ise bedenin tamamı bütün işleri yapamaz hale gelir. İşte böylece uykuyla ölüm arasında bu yönden bir benzerlik bulunduğundan dolayı "Vefat ve ölüm" lafızlarının uyku hakkında kullanılması sahih olmuş olur.

Nesefî tefsirinde kelam ehlinin bazısından nakledilen şu beyan da başka bir tevile işaret etmektedir: Duyu organlarından her birinin kendine mahsus bir ruhu vardır ki uyku anında alınır, sonra uyku gidince o duyuya iade edilir. İnsanın kendisiyle yaşadığı ruh ise ecel gelmeden alınmaz.

Dolayısıyla burada ruhlarla kastedilen, duyu organlarında bulunup işitme, görme, tutma, yürüme ve koklama gibi hisleri çalıştıran manalar ve kuvvetlerdir. Sonra iade edilen de bu duyuların ruhlarıdır ki böylece dirilmeyi inkar edenlere karşı büyük bir delil getirilmiş olur. Çünkü bütün hâsselerin ruhları uykuyla alınıp, uyanmakla geri verildiği gibi, ölümle alınan ruhlar da dirilmekle geri verilecektir.

Cemel tefsirinde zikredildiği üzere, bazı ulemanın beyanına göre, bedende iki ruh bulunmakta olup, birincisi hayat (dirilik) ruhudur ki bu ancak ölümle çıkar. İkincisi ise temyiz (ayırdetme) ruhudur, bu ise uykuyla çıkar, bedenden ayrılarak âlemi dolaşır, rüyalar görür, sonra uyandığı vakit bedene geri döner.

Fakat diğer bazı âlimler, Âdemoğlunda tek ruh bulunmakta olup, onun durumuna göre insanın üç hali olduğunu söylemişlerdir ki bunlar da uyanıklık hali, uyku hali ve ölüm halidir. Ruhun, insanın içi ve dışıyla tam bir alâka kurması itibarıyla uyanıklık hali, sadece dışına taalluk etmesi durumunda uyku hali, dış ve için tümünden ilgisini kesmesi itibarıyla da ölüm hali sabit olur.

Semerkandî ve Kurtubî tefsirlerinde zikredildiğine göre, bazı âlimler şöyle demişlerdir: Ruh, uykuda bedenden çıkınca, hayat (canlılık) kaldığından hareket ve teneffüs devam eder. Ömrü bittiğinde ise ruh çıktığı gibi hayatta kesilir, böylece o, hareket etmeyen ve nefes alıp vermeyen bir ölü haline gelir.

Eğer, "Uykuda ruhu çıktığına göre niçin acı çekmiyor?" denilecek olursa, cevaben denilir ki: "Uykuda ruhu geri döneceğini bildiği için isteyerek çıktığından acı çekmez, eceli geldiğinde ise zorla çıktığından acı çeker."

Bazısı da: "Uykuda ruh çıkmayıp, zihin (idrak gücü) çıkar" derken, diğer bir kısmı da "Uyku ruha giren bir ağırlıktır ki bedenin rahatlaması ve gıdalanmasına sebep olur, Nitekim Mevlâ Tealâ'nın:

« وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا (٩) »

"Biz uykunuzu (bedenleriniz için) **bir rahatlık kıldık"** *(Nebe' Sûresi:9)* kavli şerifi de bu manadadır."demişlerdir.

Ulemadan bir takımı ise, "Uyku meselesi, öyle bir iştir ki hakikatini ancak Allah-u Tealâ bilir." şeklinde beyanda bulunmuşlardır. Bu hususta söylenecek en doğru söz de bu olsa gerektir.

Burada yeri gelmişken insanın hakikatı olan ruh hakkında Allâme Celâleddin ed-Devvânî *(Rahimehullah)* ın, Muhammed Zâhid el-Kevserî tarafından tahkik edilen "Hakikatü'l-İnsan ve'r-Rûhu'l-Cevvâlü fi'l-avâlim" (insanın hakikatı ve âlemlerde dolaşan ruh) isimli risalesindeki eşsiz beyanını tercüme etmeyi münasip gördük.

Zira Devvânî *(Rahimehullah)* bu risalesi hakkında "Allah-u Tealâ'nın, içine yerleştirdiği fayda ve ilimlerin çokluğundan dolayı bu risaleyi ezberlemek zeki kimseler için gereklidir. Bu risale Allah-u Tealâ'nın mevhibe (ikram) larındandır, çünkü ben bunu derlemek için beş sene zahmet çektim.

Aslında benim gayem, peygamberlerin mucizelerini ve velîlerin kerametlerini, aklî delillerle isbat ederek hasımları susturmaktı. Bu ise insanın özelliklerini, hakikatını ve nelerden mürekkep (derlenmiş) olduğunu bilmeden anlaşılamayacağından, önce insanı ele aldım." dedikten sonra şu beyanlarda bulunmuştur:

Bil ki, insan üç şeyden mürekkepdir ki bunlar, bir kesîf (kalın) cisim, bir latîf (ince) cisim, bir de ruhtur. Daha ziyade izah istersen şöyle anla ki; senin kesîf cismin uyku halinde yatakta uyuyan, cismi latîfin ise, uykuda gezip dolaşan, ruhun ise, bu kesîf cisminle latîf cismini birbirine bağlayan isti'dadı (kabiliyyeti) sağlayandır.

(Uyku, iki cismin, uyanıncaya kadar muvakkaten ayrılmasıyla meydana geldiği gibi), ölüm de iki cismin kıyamete kadar bir daha birleşmemek üzere ayrılmasıyla meydana gelmektedir ki ilerde yapılacak beyanlarla sen buna daha iyi vâkıf olacaksın.

Sonra şunu bil ki, fenâ (yokluk,ölüm), kesîf olan cisme ait olup, latîf olan cisimle ruha arız değildir. Eğer sen "Bu hüküm, kafir-mümin, evliya-eşkiya, herkes hakkında umumi midir, değil midir?" diyecek olursan, ben derim ki "Evet! Peygamberler, şehitler ve bazı velîler gibi Şâri' (şeriat sahibin) in istisna ettikleri dışında herkes hakkında umumidir."

Eğer sen "Latîf olan cisimle ruhun bekâsına (ölümsüzlüğüne) delil nedir?" dersen, ben derim ki "Kafirler hakkında varid olan şu hadisi şerif bunun delilidir. Nitekim:

١٨٦– عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: اِطَّلَعَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَىٰ اَهْلِ الْقَلِيبِ فَقَالَ: « وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا » فَقِيلَ لَهُ: تَدْعُو اَمْوَاتًا؟ فَقَالَ: « مَاَانْتُمْ بِاَسْمَعَ مِنْهُمْ وَلٰكِنْ لَايُجِيبُونَ »

186 - İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Bedir günü çukura doldurduğu kâfirlere isimleri ile seslendikten sonra: **"Rabbinizin vaadettiğini hak buldunuz mu?"** diye sordu, Bunun üzerine kendisine: "Ölülere nasıl sesleniyorsun?" diye sorulduğunda: **"Siz bile onlardan iyi duyamıyorsunuz, lâkin onlar cevap veremezler."** buyurdu. *(Buharî, Cenaiz:85, No:1304, I/462, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:13775, 4/524)*

Müminlere gelince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, onlara hitab ettiği ve selam verdiği sabit olmuştur. Yine böylece sahih hadislerde, ölünün, kabrinde kendisini ziyaret edeni bildiği, ziyaretçisiyle sevindiği, selamına cevap verdiği ve kabrinin üstüne oturandan eziyet duyduğu varid olmuştur. *(Kaynaklar için bak, R.F. 5/474-476,da 528-532, nolu hadisler)*

١٨٧ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: ضَرَبَ بَعْضُ اَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ خِبَائَهُ عَلَىٰ قَبْرٍ وَهُوَ لَا يَحْسِبُ اَنَّهُ قَبْرٌ . فَاِذَا فِيهِ اِنْسَانٌ يَقْرَأُ سُورَةَ تَبَارَكَ الَّذِى بِيَدِهِ الْمُلْكُ حَتّٰى خَتَمَهَا . فَاَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ اِنِّى ضَرَبْتُ خِبَائِى عَلَىٰ قَبْرٍ وَاَنَا لَا اَحْسِبُ اَنَّهُ قَبْرٌ فَاِذَا فِيهِ اِنْسَانٌ يَقْرَأُ سُورَةَ تَبَارَكَ الْمُلْكُ حَتّٰى خَتَمَهَا . فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « هِىَ الْمَانِعَةُ ، هِىَ الْمُنْجِيَةُ تُنْجِيهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ »

187 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın şöyle buyurduğu nakledilmiştir: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ın ashabından biri, kabir olduğunu bilmeden bir mezar üzerine çadır kurduğunda, o kabrin içinde, Mülk Sûresini sonuna kadar okuyan bir insana rastladı.

Hemen Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelerek:"Ya Rasulallah! Ben bilmeden bir kabrin üstüne çadır kurmuşum, bir de ne duyayım! Onun içersinde Mülk Sûresini bitirene kadar okuyan bir insan vardı" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"O sure Mani'a** (Allah-u Tealâ'nın azabını engelleyici) **dir. O, Münciye** (kurtarıcı)**dır, onu** (okuyanı) **kabir azabından kurtarır."** buyurmuştur.*(Tirmizî, Fazâilü'l-Kur'an:9,No:2890,5/164, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, No:12801,12/174,Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-Evliya,3/81, Beyhakî, Şu'abu'l-İman, No:2510, 2/495, Hâkim, el-Müstedrek, No:3839, 2/540)*

Özetle, latîf cisimlerin ve ruhların yok olmayacağı, bütün ölülerin, ziyaretçilerini bilmesi, sözlerini dinlemesi, hitaplarını işitmesi hatta bilme ve işitme gücünde dirilerden daha üstün bir kuvvetle temeyyüz etmeleri (seçilmeleri) gibi hususlar o derece sıhhat ve sübut bulmuşlardır ki bu hakikatleri inkar edenlerin kafir olmalarından korkulur.

Dediklerimize delil olarak sana:

« وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ (١٦٩) »

"(Habibim!) **Allah** (-u Tealân) **ın yolunda** (dini yükseltmek için) **öldürülenleri sakın ölüler sanma, bilakis** (onlar) **Rableri katında diridirler,** (cennet nimetleriyle) **rızıklanırlar."** *(Âl-i İmran Suresi:169)* kavli şerifiyle, geçen hadisler ve sahih kitaplarda varid olan rivayetler yeterlidir.

Eğer sen "Müminlerin ve kafirlerin ölüleri bu işte eşitse, o zaman aralarında ne fark kaldı?" diyecek olursan, ben de sana şöyle derim: "Bu şehadet (görüntü) âlemi olan dünyada, hapisteki ile hür olan, nimet içindeki ile azap çeken, yüksek mensıp (makam) sahipleriyle, alçak olan, cennet gibi güzel yerlerle, mezbele (çöplük)ler bulunduğu gibi berzah (kabir) âlemi de böylecedir.

Müminler, peygamberler, velîler, mertebelerine göre türlü nimetlerle zevklenirken yüce makamlarından ziyaretçilerini bilip sözlerini işittikleri gibi, kafirler ve âsiler de dereke (aşağı doğru olan yer)lerine göre envâi çeşit azaplar çekerlerken, kendilerine söyleneni âdî, kötü, kokuşmuş ve pis tabakalarından duyarlar.

Eğer sen, "Bu latîf cisimlerin ve ruhların makarrı (yeri) nerededir?" diye sorarsan, şunu bil ki, biz bu risalede, kesîf cisimlere, latîf cisimlerin kendilerine nüfûzunu kabul etmeleri için yerleştirilmiş olan isti'dada yani o kesîf cisme bu kabiliyeti veren şeye ruh adını verdik, çünkü akıl ve nakil, uyuyanın, uyku halinde nefes alıp vermesi ve nabzının atması gibi görülen bazı halleri sebebiyle, ölü olmayıp, hayatta bulunduğuna hükmetmişlerdir.

Her ne kadar cismini (içindeki bazı organları) ve beynini ıslatan buharlardan meydana gelen uyku sebebiyle duyularının sönmesi yüzünden yahut mizaç bozukluğundan husûle gelen baygınlık nedeniyle latîf olan cismi, kesîf

olan cisminden ayrılıp berzah âleminde dolaşmaktaysa da uyuyan ve baygın olan kimseler yine de diridirler.

Hal böyle olunca, Allah-u Tealâ'nın emri diye tabir edilen, latîf cisimle kesîf cisimde aynı anda tasarruf yetkisine sahip olan ve mücerred cevher (soyut olan asıl varlık) kabul edilen insan ruhunun mekanı bizce malum olmayıp, bu hususta bilgi ancak Allah-u Tealâ'nın yanındadır.

Kesîf cisme hulûl eden (giren), uyku halinde, uyanıncaya kadar, ölüm halinde ise iki meleğin kabirdeki sorgu vaktine kadar, sualden sonra da mahşere dek ondan ayrılan latîf cisme de şeriat dilinde **"Ruh"** adı verilir.

Şehitlerin hayatı, müminlerin ölmeyip bir diyardan diğerine intikali, ölüm için değil de sonsuz için yaratıldıkları, şehitler ve müminlerin ruhlarının karargâhıyla, kafirlerin ruhlarının yeri hususunda varid olan rivayetlerin tümünden maksat, kesîf cisme hulûl eden latîf cisimdir.

Uhud şehitleri hakkında İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen:

١٨٨ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَمَّا أُصِيبَ اِخْوَانُكُمْ بِأُحُدٍ جَعَلَ اللهُ أَرْوَاحَهُمْ فِي جَوْفِ طَيْرٍ خُضْرٍ تَرِدُ أَنْهَارَ الْجَنَّةِ تَأْكُلُ مِنْ ثِمَارِهَا وَتَأْوِي إِلَىٰ قَنَادِيلَ مِنْ ذَهَبٍ مُعَلَّقَةٍ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ ...»

188 - **"Uhutta kardeşlerinize** (şehitlik) **isabet edince Allah** (-u Tealâ) **onların ruhlarını yeşil kuşların içine yerleştirdi.** (Bu ruhlar yeşil kuş suretinde) **cennet nehirlerine uğrar, meyvelerinden yerler ve Arş'ın gölgesinde asılı olan kandillere dönerler."** *(Ebu Davud, Cihad:27, No:2520, 2/18, Müslim, İmare:33, No:1887, 3/1502, Tirmizî, Tefsir:4, No:3011, 5/231, İbn-i Mace, Cenaiz:4 No:1449, 1/466, Darimî, Cihad:19, No:2321, 2/651, Ahmed İbn-i Hanbel, Müsned, No:2388, 1/570)* hadisi şerifinde ruh diye adlandırılan da bu latîf cisimdir.

Nitekim Ka'b ibni Mâlik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٨٩ – عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّمَا نَسَمَةُ الْمُؤْمِنِ طَيْرٌ يَعْلُقُ فِي شَجَرِ الْجَنَّةِ حَتَّىٰ يَرْجِعَهُ اللهُ إِلَىٰ جَسَدِهِ يَوْمَ يَبْعَثُهُ»

189 - **"Müminin ruhu, cennet ağacına takılan bir kuştur. Allah** (-u Tealâ) **onu dirilteceği günde cesedine döndürünceye kadar** (bu hali üzere kalır)" *(İmam-ı Mâlik, el-Muvatta', Cenâiz:16, No:566, sh:145, Ahmed ibni Hanbel, No:15780, 5/349, Nesâî, Cenâiz:117, No:2072, 4/414)* hadisi şerifi de geride zikredilen rivayeti daha ziyade açıklamaktadır.)

Sen de biliyorsun ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* eğer katı cisimlerde bulunan ruhlarla, bizim, latîf cisimlerin katı cisimlere girmesi için isti'dat sağlayan hakîkî insan ruhu dediğimiz şeyleri kastetmiş olsaydı, o takdirde elbette ruhların, önceki cisimlerinden, yeşil kuşların cisimlerine tenâsuhu (geçişi) caiz olmuş olurdu.

Halbuki tenâsuh (ruhun, bir bedenden ayrılışının akabinde hiç zaman geçmeden diğer bir bedenle alâka kurması) ilâhi şeriatlarda batıl olan bir görüş olduğundan, hadisi şeriflerde kastedilen ruhların latîf cisimler manasında kabul edilmesi kesinleşmiştir.

(Ayrıca hakîkî ruh asıl yaratılışı itibarıyla nûrânî bir varlık olduğundan yemez içmez, dolayısıyla bu hadisi şerifte, yeyip içtikleri belirtilen ruhlardan maksadın, latîf cisimler olduğu bu yönden de belirmiş olur.)

Bizim dediğimizin diğer bir delili de, Ömer ibni Abdil'azîz *(Radıyallahu Anh)* ın:

« اِنَّمَا خُلِقْتُمْ لِلْاَبَدِ ، وَلٰكِنَّكُمْ تُنْقَلُوْنَ مِنْ دَارٍ اِلٰى دَارٍ »

"Siz ancak ebed (sonsuzluk) **için yaratıldınız velakin bir diyardan ötekine nakl ediliyorsunuz"** *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-Evliya, 5/287)* şeklindeki sözüdür.

Sen de haberdarsın ki, bu kesîf cisim toprak olarak fena bulacaktır, o halde ebedî kalanın, latîf cisimler olması taayyün etmiştir. Burada: "Bir âlemden öbürüne geçen, sizin katı cisme konan kabiliyetin sahibi olarak adlandırdığınız ruhtur" denemez, zira o ruhun keyfiyeti (şekli) olmadığından, onun bir yerden diğerine geçtiği nasıl söylenebilir. Allah'u A'lem :

« ... قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّى ... (٨٥) »

"De ki: Ruh Rabbimin emrindendir"*(İsrâ Sûresi:85'den)* kavli şerifinden kastedilen mana da, gerçek ruhun keyfiyeti olmadığıdır.

Bunu anladığın zaman şunu bil ki, müminlerin, latîf cisimleri manasında olan ruhlarının yeri yedinci kat semâdır. Nitekim Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١٩٠ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: « اِنَّ اَرْوَاحَ الْمُؤْمِنِيْنَ فِى السَّمَآءِ السَّابِعَةِ ، يَنْظُرُوْنَ اِلٰى مَنَازِلِهِمْ فِى الْجَنَّةِ »

190 - **"Şüphesiz ki müminlerin ruhları yedinci kat semada bulunurlar,** (oradan) **cennetteki yerlerine bakarlar."** *(Deylemî, Firdevs, No:913, 1/237, Süyûtî, el-Hâvî,2/307)* buyurmuştur.

Ümmü Bişr *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٩١ – عَنْ اُمِّ بِشْرٍ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: « اِنَّ اَرْوَاحَ الْمُؤْمِنِيْنَ نَسَمَةٌ تَسْرَحُ فِى الْجَنَّةِ حَيْثُ تَشَآءُ ، وَاِنَّ نَسَمَةَ الْفَاجِرِ فِى سِجِّيْنٍ »

191 - **"Şüphesiz ki müminlerin ruhları cennette istediği yere gezen canlılardır, facir** (kafir) **in ruhu ise Siccîn** (cehennemdeki bir kuyu) **dadır."** *(İbni Hacer, el-İsâbe, No:1149, 8/216, Celâleddin ed-Devvânî, Hakikatü'l-İnsan, Sh.16)*

Eğer sen "Cismi latîfi, yedinci kat semâda, cismi kesîfi ise toprak olmuş bir mümin veya Siccînde hapsolmuş bir kafir, kendisini ziyaret edeni nasıl tanır ve sözünü işitir?" dersen, biz "İşte bu risalenin cevherlerinin çıktığı maden burasıdır" deriz. Şimdi söyleyeceklerimizi dinle ve Allah-u Tealâ'nın insana yerleştirdiği, akıllara hayret veren özelliklere bak!

Sonra iyice anla ki, Allah-u Tealâ, insanı ceset denen bir kesîf cisimden, uyku halinde dolaşan bir latîf cisimden, bir de aralarında irtibatı sağlayan ruhtan mürekkeb (birleşmiş) bir halde yaratınca, kesîf olan cismi, adım atmadan mesafe kat'edememek, yukarı çıkmadan yükselememek, yemeden doymamak, içmeden kanmamak ve kazanmadan harcayamamak gibi bir takım âdetlere merbut (bağımlı) kılmıştır.

Latîf cismi ise, bu âdetlere bağımlı kılmamıştır ki bu yüzden kesîf cisim hakkında imkansız olan şeyler ona muhal olmadığından uyku halinde kesîf cisimden ayrıldığı zaman onun havada uçtuğunu, suda yürüdüğünü, peygamberlerle buluştuğunu, doğu ile batı arasını bir anda kat'ettiğini ve uçarak Arş'a yükseldiğini görürsün, uyuyanın hali bilindiği üzere hiç bir şey ona imkansız olmaz.

Sonra kendini Arş'ın yanında görürken birisi onu uyandırdığında göz açıp kapayacak zaman içinde uyanıp cismine hulûl eder (girer), fakat bu esnada kesîf cisim en ufak bir zorlukla karşılaşmaz, hatta Arş'la yer arasındaki mesafenin uzaklığına rağmen latîf cismin kendisine hulûlünün şeklini dahi bilemez ki bütün bunlar, latîf olduğu için onun hakkında imkan haricinde olmaz. Melekler ve diğer latîf cisimlerin hali de böyledir.

Bunu anladığın zaman şunu da bil ki, peygamberler ve velîler, latîf cisimlerin, harikulâde işler yapmasının muhal olmadığını anladıkları için, türlü türlü riyâzat (aç, susuz, uykusuz kalma)lar, mücâhedeler, şehvetleri terkederek nefse muhalefetler yaparak kesîf cesetlerini latîf hale getirdiler, neticede onların kesîf cisimleri incelerek, latîf cisimlerine tıpatıp benzediğinden mucizeler, kerametler ve latîf cisimlere muhal olmayan bütün harikulâde işler onlardan zuhur eder.

Sonra şunu da bil ki, ölüler, ziyaretçilerini bilirler, sözlerini işitirler ve ne kadar mesafe olsa da kabirlerinin üstüne oturanlardan latîf cisimleriyle eziyet çekerler. Nitekim İbni Ebi'ddünya'nın, "Kitabu'l-Kubûr" isimli eserinde Aişe *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet ettiği bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٩٢ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا مِنْ رَجُلٍ يَزُورُ قَبْرَ أَخِيهِ وَيَجْلِسُ عِنْدَهُ إِلاَّ اسْتَأْنَسَ بِهِ وَرَدَّ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَقُومَ »

192 - **"Her kim kardeşinin mezarını ziyaret edip de yanına otururşa, mutlaka onunla ünsiyet kurar** (yakınlık duyar) **ve yanından kalkıncaya kadar sözlerine cevap verir."** *(Süyûtî, el-Hâvî, 2/302, Zebîdî, İthâf, 10/365)*

Toprağın cesetlerini yemediği kimselere gelince, onların akılları hayrete düşüren öyle halleri ve sırları vardır ki keşfi ve ifşâsı (açıklanıp yayılması) caiz değildir. Zihin ve zeka sahibi olan kişiler bu risalede işaret ettiklerimizle, o sırlara vâkıf olabilirler. Celâleddin ed-Devvânî *(Rahimehullah)* ın risalesi burada tamam oldu.

Zâhidül Kevserî *(Rahimehullah)* bu izahın tahkikinde şu nakilleri yapmıştır:

Sa'düddin-i Teftâzânî *(Rahimehullah)* "Şerhu'l-Mekâsıd" adlı eserinde şu beyanda bulunmuştur: "İslamın inanç esaslarından anlaşılan odur ki; bedenden ayrıldıktan sonra da ruh için bazı cüz'î idrakler ve dirilerin, özellikle ölü ile arasında dünyada tanışma bulunan kimselerin bazı cüz'î hallerine ıttılâ' (vâkıf olmas) ı sabittir.

Bu yüzden kabirleri ziyaret ve hayırları celbedip şerleri def etme hususunda salihlerin ruhlarından isti'âne (yardım isteme) caiz olup, faydası sabittir, çünkü bedenden ayrılan ruhun, hem bedeniyle hem de defnedildiği toprakla bir nevi ilgisi devam ettiğinden, o toprağı ziyaret edip, ölünün ruhu tarafına yönelen (rabıta yapan) dirinin ruhuyla ölünün ruhu arasında bir nevi mülâkât ve ifâzât (karşılaşma ve feyiz alışverişi) meydana gelir."

Zâhidül Kevserî *(Rahimehullah)* bu meselenin tahkikinde ayrıca şu izahı yapmıştır: Kâmil zatların ruhları, cesetlerinde durduğu müddetçe kınındaki kılıçlar gibi, cesetlerinden soyulduğunda ise, keskinlik bakımından, kınından çıkmış kılıçlar gibidir. İbni Kayyim'in "Ruh" isimli kitabına bakanlar, böyle bir ruha, orduları bozguna uğratma gibi büyük işleri nisbet ettiğini görürler.

Mevlâ Tealâ, geceleyin uykuda ruhları aldığını beyan ettikten sonra: (وَ يَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ) **"Gündüzün ne kesbettiğinizi de bilir"** buyurmuştur ki bundan maksat: "Gündüzün yaptığınız bütün işleri bilir" manasıdır.

Nitekim: (وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ) **"Öğrettiğiniz avcı hayvanlar"** *(Mâide Sûresi:4 den)* kavli şerifinde geçen: (الْجَوَارِحِ) "el-Cevârih" lafzıyla, kuşlardan ve yırtıcılardan kâsip (kazanıcı) olanlar murad edilmiştir. Yine böylece:

(الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ) **"Kötülükleri kazananlar"** *(Câsiye Sûresi:21'den)* kavli şerifinde ki « اَلاجْتِرَاحُ » "ictirah" fiili, iktisab (kazanmak) manasındadır. İnsan uzuvlarına da iş gördükleri için "Câriha" denilir.

İbni Atiyye'nin beyanına göre, ayeti celiledeki "Cerh" fiilinin, yaralama manasına gelmesi de muhtemeldir, çünkü günahlar, bir nevi dini yaralamak gibidir. Nitekim araplar "Dil yarası el yarası gibidir" derler.

İbni Mes'ûd veya Selman *(Radıyallahu Anhuma)* nın: **"Şüphesiz ki bu günahlar yaralar gibidir, onlardan bazısı ağrıtır, bazısı öldürür. Âgah olun! Allah'a ortak koşmak, öldürücüdür."** *(el-Muharraru'l-Vecîz, 2/300)* sözleri de bu manadadır.

Gerçi ayeti celilenin zahiri, hayır veya şerden, yapılan herşey hakkında umumi ise de, bu manaya göre sadece günahlara temas etmektedir ki aynı zamanda bu, İbni Abbâs *(Radıyallahu Anhuma)* nın da görüşüdür.

Ebussuûd Efendinin beyanına göre, ayeti celilede, Allah-u Tealâ'nın, kullarını uyutmasıyla uyandırmasını beyan ederken, aralarında, gündüzün ne yaptıklarını bildiğini açıklamasında şöyle bir nükteye dikkat çekilmektedir:

"Ey kullarım! Ben sizin ne günahlar yaptığınızı bilmekteyim ki bu, sizi uykuda bırakıp uyandırmamamı, hatta tamamen öldürmemi gerektirmekteyse de, yine de ben size büyük bir lütufta bulunmak üzere hayat ve mühlet veriyorum, uyandıktan sonra tekrar neler yapacağınızı da çok iyi biliyorum."

Sâvî tefsirinde beyan edildiği üzere, Allah-u Tealâ kulların bütün fiillerini, harekât ve sekenâtını yarattığından, onların gündüzleyin bütün yaptıklarını bilmesi de tabîîdir, çünkü O, kendi değişmeyip her şeyi değiştirendir. Arif ne güzel demiştir:

« وَلِي فِي خَيَالِ الظِّلِّ أَكْبَرُ عِبْرَةٍ لِمَنْ كَانَ فِي بَحْرِ الْحَقِيقَةِ رَاقِي
شُخُوصٌ وَأَشْكَالٌ تَمُرُّ وَتَنْقَضِي فَتَفْنَىٰ جَمِيعاً وَالْمُحَرِّكُ بَاقِي

"Benim için gölgenin hayalinde en büyük ibret vardır,
Fakat bu, hakikat denizinde yükselenler içindir.
Şahıslar ve şekiller gelip geçicidir,
Hepsi yok olsa da, onları hareket ettiren bâkîdir."

Bunun peşine Mevlâ Tealâ, (ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُسَمًّى) **"Sonra sizi, muayyen bir ecel tamamlansın için diriltir."** buyurmuştur ki, bunun manası "Uyanma vaktinizde gündüzle-yin ruhlarınızı geri döndürerek sizi uyandırır" demektir. Burada **"Ba's"** uyan-dırma manasında olup **"Eceli müsemma"** ise yazılan ömürler demektir. Dolayısıyla bu ifade-i celile:

« ... وَأَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ... (٢) »

"Eceli müsemma (kulların ne kadar yaşayacağına dair tayin edilen sürenin bilgisi) **O'nun yanındadır."***(En'âm Sûresi:2'den)* kavli şerifi gibidir.

"Kaza" kelimesi, tastamam bir şekilde bir işi hall-ü fasl etmek ve bitirmektir. Ecelin kazası ise ömür müddetini, diğer zaman diliminden ölümle ayırmaktır. Buna göre cümle-i celilenin manası, "Sizi ecellerinize varıncaya kadar uykunuzdan diriltircesine uyandırır" demektir.

Mevlâ Tealâ, ilk önce kulları uyuttuğunu, ikinci olarak da uyandırdığını zıkredip, bu da öldürdükten sonra diriltme yerine geçince, bununla öldükten sonra dirilmenin ve kıyametin vukû bulacağına delil getirmek üzere ayeti celileyi:

(ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) **"Sonra dönüşünüz ancak O'nadır. Neticede O, size** (gecenizde gündüzünüzde, bütün hallerinizde ve amellerinizde) **yapmış olduğunuz şeyleri tam manasıyla haber verecektir."** kavli şerifiyle bitirmiştir.

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayeti celileden şöyle bir müjdeli işaret çıkarmıştır: "Allah-u Tealâ, uyku ve vefat hallerinde ruhları alır. Nasıl ki O, senin gündüzleyin yaptığın kötülükleri bildiği halde geceleyin cezanı vermiyorsa, yaşarken yaptığın bütün çirkin halleri bilmesine rağmen yarın vefat ettiğinde sana azabetmemesi daha lâyıktır."

Âlûsî tefsirinde şu işârî manalara yer verilmiştir: "Allah-u Tealâ, ruhlarınızı Melekût aleminde uçurtarak ve Lâhût bahçelerinde gezdirerek alır."

Şöyle de manalandırmak mümkündür: "O, kahır gecesinde celâl tecellisiyle, ruhlarınızı çıkartacak kadar sizi darlatır, gündüzleyin yaptığınız bütün işleri, nefse zor gelen ibadetleri ve özellikle cemâl tecellisinin gündüzünde kazandığınız huzur ve ünsiyetleri bilir. Sonra iyi ve kötü bütün yaptıklarınızın suretlerini açıklayarak size karşılık verir."

UYKU VE ÖLÜMLE RUHLARIN ALINDIĞINA DAİR DİĞER BİR AYETİ KERİME:

« اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِى لَمْ تَمُتْ فِى مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِى قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرَىٰ اِلَىٰ اَجَلٍ مُسَمًّى اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (٤٢) »

"Allah, o ruhları ölümü zamanında, ölmeyenleri de uykusunda alır da ölümüne hükmettiklerini tutar (bedenlerine salmaz), **diğerlerini ise muayyen bir vakte kadar** (eceli gelinceye dek bedenlerine) **gönderir. Şüphe yok ki bunda, iyice düşünen bir kavim için elbette büyük ayet** (ibret)**ler vardır."** *(Zümer Sûresi:42)*

ÖLÜMDEN SONRA RUHLARIN ALLAH'A DÖNDÜRÜLECEĞİ:

« ثُمَّ رُدُّوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ اَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ اَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ (٦٢) »

"Sonra onlar (ruhları bedenlerinden alınan insanlar) **hak** (gerçek varlık) **olan Mevlâ'larına** (gerçek sahipleri olan Allah'ın hükmüne) **döndürülürler. Agâh olun** (gözünüzü açın) **ki hüküm yalnız O'nundur ve O, hesap görenlerin en sür'atlisidir."** *(En'âm Sûresi:62)*

« قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ (١١) »

"(Habibim!) De ki: Siz (in öldürülmeniz) **e görevli kılınan ölüm meleği sizi vefat ettirecek** (canlarınızı alacak), **sonra ancak Rabbinize döndürüleceksiniz."** *(Secde Sûresi:11)*

Allah-u Tealâ, kemâli kudretine delâlet eden bazı delilleri açıkladıktan sonra, üstün gücünün ve mükemmel hikmetinin diğer bazı delillerini beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتّٰى اِذَا جَآءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ (٦١)

KELİME MANASI (61)

(وَهُوَ) **O,** kimdir? (الْقَاهِرُ) **Kahir'dir** (yegâne kudret ve tasarruf sahibidir), ne olduğu hâlde? (فَوْقَ عِبَادِهِ) **kullarının fevkinde** (mekândan münezzeh olarak, yarattıklarının üstünde) **olduğu hâlde,** (وَيُرْسِلُ) **gönderir,** kim üzerine? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** neyi? (حَفَظَةً) **koruyucu** (melek) **leri,** (حَتّٰى اِذَا جَآءَ) **nihayet gelince,** kime? (اَحَدَكُمُ) **sizin birinize,** ne? (الْمَوْتُ) **ölüm,** (تَوَفَّتْ) **alır,** kimi? (هُ) **onu**(n ruhunu), kim? (رُسُلُنَا) **bizim resullerimiz** (elçilerimiz olan görevli melekler), (وَهُمْ) **onlar,** (لَا يُفَرِّطُونَ) **eksiklik yapmazlar** (vazifelerinde kusur etmezler)

MEALİ ŞERİF

O (Allah-u Tealâ, mekândan münezzeh olduğu hâlde) **kullarının üstünde Kahir** (yegâne kudret ve tasarruf sahibi) **dir. Sizin üzerinize hafaza** (koruyucu melekler) **gönderir. Nihayet sizden birinize ölüm gelince resullerimiz** (elçilerimiz olan görevli melekler) **onu** (n canını) **alırlar. Onlar** (emrolundukları vazifede) **kusur etmezler** (ölecek kimseyi bir saniye tehir etmezler).

İ Z A H A T

İmam-ı Fahrurrâzî'nin beyanına göre, geride (En'âm Sûresi:18. ayetinin tefsirinde) açıklandığı üzere, bu ayeti celileden maksat, mekan ve cihet üstünlüğü olmayıp, hakimiyet ve kudret üstünlüğüdür. Nitekim "Filanın emri, falancanın emrinden üstündür." sözünün manası, "Ondan daha iyi ve daha geçerli" demektir. Mevlâ Tealâ'nın: (يَدُ اللهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ) **"Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir"** *(Fetih Sûresi:10'dan)* kâvli şerifi de bu manadadır.

Bu ayeti celileden maksadın, hakimiyet üstünlüğü olduğunu tekid eden hususlardan biri de, (وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ) **"O, kullarının fevkında Kahir'dir"** cümle-i celilesinin, Allah-u Tealâ'nın kahir oluşuna sebep olarak, bu üstünlüğü göstermesidir, zira kahır sıfatını ifade eden üstünlük, yön bakımından değil, güç bakımından olan üstünlüktür, çünkü mekan bakımından yüksek olan şeyin, bazen makhur (yönetilen ve hükmedilen) durumunda olduğu malum bir vakıadır.

Hicrî altıncı asır ulemasından Nureddin Ahmed es-Sâbûnî *(Rahimehullah)* "el-Bidâye fî usûli'ddîn" isimli eserinde, "Allah-u Tealâ'yı, sonradan olma belirtilerinden tenzih" bahsinde şu izaha yer vermiştir:

Allah-u Tealâ'nın Arş üzerinde mekan tutmuş olma iddiası batıldır. Zira bu iddia vârid olsa Allah-u Tealâ, Arş'ın mikdarına (yüzeyine, hacmine) ya tam denk gelecek, ya da ondan küçük veya büyük olacaktır. Eğer onun mikdarına denk veya ondan küçük farzedilirse Allah-u Tealâ'nın sınırlı ve nihayetli (sonlu) olması lazım gelir. Nihayetli oluş ise hudûs (sonradan yaratılma) belirtilerindendir.

Şayet Allah-u Tealâ, Arş'tan büyük olursa, O'nun Arş'a denk gelecek mikdarı Arş'ın mikdarına eşit olacaktır. O halde Allah-u Tealâ'nın parçalara ve kısımlara ayrılması gerekecektir; bu da hudûs alâmetlerindendir.

Şu da var ki; Allah-u Tealâ Arş üzerinde mekan tutmuş olsaydı, O'nun, üzerinde karar kılabilmesi için alt taraftan nihayetli olması gerekirdi. Halbuki bir yönden nihayetli olabilen şey diğer yönlerden de nihayetli olur.

Madem ki Allah-u Tealâ'nın mekandan ve cihetten münezzeh olması ezelde sabittir -çünkü O'ndan başka herşeyin sonradan yaratılmış olduğu konusunda herkes arasında ittifak vardır- o halde ezelde yokken sonradan Allah-u Tealâ'nın mekan ve cihet tutması demek; yine ezelde bulunmayan bir mananın O'nun zatında hasıl olması demektir. Böylece O, hâdislere mahal (sonradan olmalara yer) teşkil etmiş olur ki bu muhaldir.

Mevlâ Tealâ'nın: (اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى) **"Rahman, Arş üzerinde istiva etmiştir."** *(Tâhâ Sûresi:5)* mealindeki ayeti kerimesi çeşitli ihtimaller taşır. Çünkü bazen "İstivâ' " kelimesi zikrolunur ve ondan istîlâ etmek, hakimiyeti altına almak manası kastolunur; bazen kastetmek, yönelmek, bazen tam ve kâmil olmak, bazen de karar ve mekan tutmak manaları anlaşılır.

Binaenaleyh bu ihtimaller karşısında, Allah-u Tealâ'nın Arş üzerinde mekan tuttuğunu ileri süren Müşebbihe ile Kerrâmiye lehine, ayeti celilede herhangi bir mesned (dayanak) yoktur. Kaldı ki söz konusu edilen sebeplerden dolayı ayeti celilede tercih edilecek mana da bizim verdiğimiz mana olacaktır.

Şüphe yok ki Allah-u Tealâ, Arş'a istivâ' ettiğini zikretmekle kendini övmüş oluyor. Eğer istivâ', yaratılmışlar hakkında medih için zikredilmiş olsaydı herhalde ondan "Mekan ve karar tutma" manası anlaşılmazdı. Nitekim şairin şu beytinde durum aynıdır:

« قَدِ اسْتَوٰى بِشْرٌ عَلَى الْعِرَاقِ مِنْ غَيْرِ سَيْفٍ وَدَمٍ مُهْرَاقِ »

"Bişr, Irak ülkesine hakim olmuştur,
Kılıç kullanılmadan, kan akıtılmadan."

Meselenin izahı şöyledir ki; bir insanın övülmesi, benzeri ve dengi olmayan kimselerden bazı vasıflarla sivrilmiş olması demektir. Eğer (beytteki) istivâ', mekan tutma manasına alınacak olursa bunda bayağı ve basit insan bile müsavi olur, böylece kayda değer bir medih de taşımamış bulunur.

Neccâriyye'nin, "Allah-u Tealâ, Zatıyla her mekandadır" tarzındaki görüşü ise tamamen yanlıştır. Çünkü mekan tutma vasfına haiz cismin bile aynı anda iki yer işgal etmesi imkansız iken, mekan tutması, aslında muhal olan Mevlâ Tealâ'nın bütün mekanları işgal etmesi nasıl tasavvur olunabilir.

Allah-u Tealâ'nın, Zatıyla değil de ilmiyle her mekanda bulunduğunu ileri süren Mu'tezile'nin görüşü de aynı şekilde yanlıştır. Çünkü bir mekanı bilen kimse hakkında "İlmiyle o mekanın içindedir" denilmesi hiçbir zaman doğru olmaz. Nihayet Allah-u Tealâ'ya cihet izafe eden görüş de temelinden çürüktür. Çünkü O'nun (iddia edildiği gibi üst cihetinden) başka cihetlerde bulunabilmesi muhaldir. İddia edilen cihetin kendisine tahsis edilmesi için bir muhassısa ihtiyaç vardır. Şu da var ki, bir şeyin belirli bir tarafında kalan kimseyle o şey arasında muayyen bir mesafe bulunacaktır.

Aslında bu mesafeyi olduğundan daha fazla veya daha az düşünmek de mümkündür. O halde, çeşitli uzunluktaki mesafeler aynı şekilde mümkün olduğuna göre mevcut ve muayyen mesafeyi tesbit edecek bir muhassısa da ihtiyaç var demektir.

Şunu da belirtelim ki, yön bakımından yukarıda bulunmakta övünmeye değer bir şey yoktur, çünkü muhafız, görünüşte sultanın üst tarafında bulunur ama kudret ve hakimiyet bakımından sultan, muhafızın kat kat üstündedir. (وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ) **"O, kullarının fevkında Kahirdir"** *(En'âm Sûresi:18'den)* ayetî celilesinden kastolunan mana da bu olsa gerektir.

Dua edilirken ellerin göğe doğru kaldırılmasına gelince, bu sadece samimi bir kulluk ve itaat nişanesidir, tıpkı secdede alnı yere koymak ve namazda Ka'be'ye yönelmek gibi.

Mücessime ile Müşebbihe'nin, zahirleriyle istidlâl ettikleri bazı müteşâbih ayetler ve haberler mevcuttur, Ehli sünnet vel cemaatın bu konuda takibettiği iki yol vardır:

1- Bu nev'i nasları kabul ve tasdik edip, gerçek manalarını Allah-u Tealâ'ya havale etmekle birlikte, Allah-u Tealâ'yı Zatına layık olmayacak şeylerden tenzih etmek ki bu, selefi salihîn *(Radıyallahu Anhum)* un yoludur.

2- Bu kısım nasları kabul etmekle beraber, Mevlâ Tealâ'nın Zatına lâyık olacak ve arap dilini konuşanların istimaline uygun düşecek şekilde nasların tevilini araştırmaktır. Bununla beraber yapılan tevilin illa da Allah-u Tealânın muradı olduğuna kesinlikle hükmetmemek gerekir ki bu da, halefin benimsediği yoldur.

Selefin mezhebi daha selametli, halefin yolu ise daha sağlam ve kuvvetlidir. Bed'ü'l Emâlî sahibi de onikinci beytinde:

« وَرَبُّ الْعَرْشِ فَوْقَ الْعَرْشِ لٰكِنْ بِلاَ وَصْفِ التَّمَكُّنِ وَاتِّصَالِ »

"Arş'ın Rabbi Arş'ın fevkındedir lakin,
Temekkün ve ittisâl vasfıyla değil." demiştir.

Ali el-Kârî *(Rahimehullah)* bu beytin izahında şöyle demiştir: İmam-ı A'zam *(Radıyallahu Anh)* Efendimiz dahil olmak üzere selef ulemasının mezhebi, el, göz, yüz gibi müteşabih sıfatları içeren ayet ve hadisleri tevil etmeyip, Allah-u Tealâ'yı, yaratıklarına benzemeyi gerektiren şeylerden tenzih etmekle birlikte, varid olan naslara olduğu gibi inanıp, muradedilen mana hakkındaki bilgiyi Allah-u Tealâ'ya ısmarlamaktır.

(وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ) **"O, kullarının fevkında Kahir'dir."** kavli şerifinde geçen "Fevk" lafzı da böylece selef ulemasına göre azamet ve kudretle tevil edilmez, halef ulemasına göreyse, Allah-u Tealâ'nın muradı olarak kesin bir ifade kullanılmaksızın yakışan tevillerin yapılması caizdir.

Bu beyt Allah-u Tealâ'ya cihet isbat eden Kerrâmiye ve Mücessime fırkalarına bir reddiye mahiyetindedir, çünkü Kerrâmiye, Arş'ın üzerine yerleşme fikrine kâil olmadıkları halde Allah-u Tealâ hakkında üst cihet isbat etmekte, Haşviyye diye de anılan Mücessime ise Allah-u Tealâ'nın Arş'ın üzerine yerleştiğini söylemektedirler.

Halbuki bir yerde mekan tutma ve bir şeyle bitişme vasıfları, sonradan yaratılanlara ait olduğundan, ikisi de Allah-u Tealâ hakkında düşünülmesi imkansız olan sıfatlardandır.

Fahrurrâzî, Şeyhzâde, Sirâcü'l-Münîr, Ebussuûd, Hâzin, Ruhu'l Beyan, Sâvî ve Merâh-u Lebîd tefsirlerinde, ayeti celilede ifade buyrulan: **"Kahr-ı ilâhi"** nin izahı bir kaç yönden yapılmıştır:

1- Allah-u Tealâ, yokluğu, tekvin ve icat (yaratmak) ile kahretmiştir.

2- Allah-u Tealâ, varlığı, ifnâ ve ifsat(yok etme ve bozma) suretiyle kahır ve hükmü altına almıştır. Çünkü varlığı ve yokluğu mümkün olan şeyleri bazen yokluktan varlığa, bazen de varlıktan yokluğa nakleden (geçiren) ancak Allah-u Tealâ olduğundan, mümkinât için varlık ve yokluk sadece O'nun icat ve i'dâm (var etmesi ve yok etmes)i ile olur.

3- Allah-u Tealâ, diriltme ve öldürme yoluyla da yaratıklarını kahretmiştir. Nitekim Yahya *(Aleyhisselâm)* , Danyal *(Aleyhisselâm)* ın kabrini ziyaret ederken kabirden:

« سُبْحَانَ مَنْ تَعَزَّزَ بِالْقُدْرَةِ وَالْبَقَاءِ ، وَقَهَرَ الْعِبَادَ بِالْمَوْتِ . ﴿ أَنَا الَّذِي تَعَزَّزْتُ بِالْقُدْرَةِ وَالْبَقَاءِ وَقَهَرْتُ الْعِبَادَ بِالْمَوْتِ ﴾ مَنْ قَالَهَا اسْتَغْفَرَتْ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرَضُونَ السَّبْعُ وَمَنْ فِيهِنَّ »

"Kudret (güç) **ve beka** (sonsuzluk) **ile Aziz olan ve ölümle kulları kahreden Zatı tesbih ederim"** diyen bir ses duydu. O anda semâdan **"Kudret ve beka ile Aziz olan ve ölümle kulları kahreden benim. Bu tesbihi okuyan için yedi kat gökler, yedi kat yerler ve içindekiler istiğfar ederler."** diye kendisine Mevlâ Tealâ tarafından nida geldi. *(Allâme Safûrî, Nüzhetü'l-Mecâlis:1/43)*

4- Allah-u Tealâ, dilediğine azabetmek, dilediğine de sevap vermek suretiyle kullarını kahretmiştir. Nitekim: (يُعَذِّبُ مَنْ يَشَآءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَآءُ) **"Dilediğine azabeder, dilediğine de rahmet eder."** *(Ankebût Sûresi:21'den)* kavli şerifiyle Mevlâ Tealâ bu kahrını beyan etmiştir.

5- Allah-u Tealâ her şeyi zıddıyla kahreder. Mesela aydınlığı karanlıkla, karanlığı nurla, gündüzü geceyle, geceyi gündüzle kahreder. Nitekim:

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٢٦) تُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (٢٧)

"(Habibim!) Deki: "Ey Mülkün (gerçek) sahibi olan Allahım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden alırsın. Dilediğini azîz eder (yükseltir), **dilediğini de zelil eder** (alçaltır) **sın. Hayır** (her türlü iyilik) **ancak senin elindedir, gerçekten sen her şeye son derece kadirsin. Geceyi gündüze girdirir, gündüzü de geceye girdirirsin. Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsin."** *(Âli İmrân Sûresi:26-27)* kavli şerifinde bu husus daha ziyade açıklanmıştır.

Sözün menhecini (uslûbunu) anlayanlar bu konunun , sahili olmayan bir derya olduğunu anlarlar, zira her yaratılmışın bir zıddı vardır. Mesela üstün zıddı alt, geçmişin zıddı gelecek, nurun zıddı zulmet (aydınlığın karşıtı karanlık), hayatın zıddı ölüm, kudretin zıddı ise acziyettir.

Bu varlıkların arasında bulunan tezad (biribirine karşılığ)ın, bu şeyler hakkında, kahredilmiş, âciz ve noksan diyebilme imkanı sağladığını anlamak için diğer haller ve sıfatları da iyice düşünenler, varlıklarda bulunan bu sıfatların, onların, zıttan ve ortaktan münezzeh, benzerden ve şekilden mukaddes bir kâhir ve kâdir müdebbiri (ezici güce sahip yöneticisi) bulunduğuna delâlet ettiğini yakînen anlarlar.

6- Allah-u Tealâ, bedenin temel maddeleri olan dört unsuru kahrederek cem' etmiştir. Şu bir gerçek ki insan bedeni, birbirine yaratılıştan zıt ve uzak dört tabiat (asıl mizaç)tan müellef (bir araya gelmiş)tir ki bunlar da; sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluktur. Dolayısıyla özellikleri itibarıyla birbirinden nefret eden bu unsurların bir arada toplanması, mutlaka bir kahredicinin zorlamasıyla olabilir.

"el-İşârât" isimli kitabında bu kâhirin, insan nefsi olduğunu söyleyen İbni Sînâ hataya düşmüştür, zira ruhun bedenle alâka kurması, ancak mizacın meydana gelmesinden ve bu karışımların oluşmasından sonra olmuştur. Bu zıt tabiatları birleşmeye zorlayan güç, mutlaka bu bir araya gelişten önce mevcuttur ki bu birleşimden önce bulunan varlık, birleşmeden sonra ortaya çıkan şeyden başka olması gerekir.

Böylece de bu dört asıl maddeyi ictimâ'a kahreden (bir araya gelmeye zorlayan) zatın, **"O, kullarının fevkında Kahirdir"** kavli şerifinde belirtildiği üzere, ancak Allah-u Tealâ olduğu sabit olmuştur.

7- Allah-u Tealâ, asıl yaratılışları itibarıyla birbirine tamamen zıt olan ruh ve bedeni de kahrıyla birleştirmiştir. Bilindiği üzere beden, kesîf, süflî, zulmânî (katı, alçak, karanlık), bozulup kokuşabilen bir varlıktır. Ruh ise latîf, ulvî, nûrânî (görünmeyecek derecede ince, yüce, aydın), parlak, kalıcı ve çok temiz bir yaratıktır, dolayısıyla aralarında son derece uzaklık ve zıtlık vardır.

Mevlâ Tealâ ise, kahır ve kudret yolu üzere (zorla) bu ikisinin arasını birleştirip, herbirini diğeriyle tamamlanan ve faydalanan bir varlık haline getirmiştir, şöyleki:

Ruh bedeni kokuşmaktan, bozulmaktan ve dağılıp parçalanmaktan koruduğu gibi, beden de ruh için ebedî saadetleri ve ilâhî marifetleri elde etme vesilesi olur ki işte bu ictima ve intifa (birleşme ve faydalanma), ancak Allah-u Tealâ'nın bu dört asıl tabiatı kahreden kudretiyle mümkün olmuştur, nitekim kendisini vasfederken: **"O, kullarının fevkında Kahirdir"** buyurmuştur.

8- Allah-u Tealâ, kalplerdeki iradelere de kahrıyla hükmetmiştir. Ruh bedene girdiğinde, ruha iki zıt şeyi yapma ve her birini elde edebilme gücü verilir, fakat bazen fiilin terke, bazen de terkin fiile (yapma tarafının, yapmama tarafına veya aksine) tercih edilmesi, engelden uzak kesin bir sebebin bulunmaması halinde imkansız olur. Eğer böyle bir sebep bulunmazsa bir şeyi yapmak ve yapmamak imkansız hale gelir.

O halde, bir işi yapan kimsenin, bazen yapma, bazen de bırakmaya yönelişi, Allah-u Tealâ tarafından kalbine gelen bir sebep vasıtasıyla olduğundan, Allah-u Tealâ bu yönden de kullarını kahredici olmuştur. Nitekim Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٩٣ – عَنْ أَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ الْقُلُوبَ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ اللهِ يُقَلِّبُهَا كَيْفَ يَشَاءُ»

193 – **"Şüphesiz kalpler, Allah** (-u Tealâ'nın kudret) **parmaklarından iki parmak arasındadır. Onları istediği tarafa çevirir."** *(Tirmizî, Kader:7, No:2140,4/448, İbni Mâce, Mukaddime:13, No:199,1/72, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:17647,6/198)* hadisi şerifi de, Allah-u Tealâ'nın, kalpleri kahrına delalet etmektedir.

Bu konuları iyice düşünen kişi, bütün mümkinâtın, mahlûkâtın, ulvî ve süflî (yüce ve âdi) şeylerin, zatların ve sıfatların (şahısların ve niteliklerinin) hepsinin, Allah-u Tealâ'nın kahrı altında makhur (gücü karşısında ezilmiş) ve teshîri altında müsahhar (yönlendirmesine âmâde) olduklarını yakînen anlar ki bütün bunlar:**"O, kullarının fevkında Kahirdir"** kavli şerifinden anlaşılan manalardır.

Allah-u Tealâ, kullarını kahrettiğini beyan ettikten sonra bunun misallerinden birini beyan etmek üzere **"O, size bekçiler yolluyor"** buyurmuştur ki bu "Hafaza" (bekçi melekler):

« لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللهِ ... (١١) »

"Onun (insanın) **önünde ve arkasında Allah** (-u Tealân) **ın emriyle kendisini koruyan takipçi** (melek)**ler vardır."** *(Ra'd Sûresi:11'den)*,

« أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لاَ نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَيٰهُمْ بَلَىٰ وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ (٨٠) »

"Yoksa onlar, bizim kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır! Yanlarındaki elçilerimiz (hafaza melekleri, bütün yaptıklarını ve konuştuklarını) **yazıyorlar."***(Zuhruf Sûresi:80)*,

« مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلاَّ لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ (١٨) »

"(İnsan) hiçbir söz söylemez ki, yanında gözcü ve (yazmaya) **hazır** (bir melek) **bulunmasın."** *(Kâf Sûresi:18)*,,

« وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ (١٠) كِرَاماً كَاتِبِينَ (١١) يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ (١٢) »

"Şüphesiz ki sizin üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır, yapmakta olduklarınızı bilirler"*(İnfitâr Sûresi:10-12)* kavli şerifleriyle işaret edilen meleklerdir.

Hafaza meleklerinin vazifeleri:

Ulema, bu "Hafaza" meleklerinin bulunmasından maksadın, amelleri korumak olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır, fakat bazısı, kulların amelleriyle birlikte kendilerini de afetlerden koruduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. Nitekim bir sahâbîden gelen rivayete göre:

١٩٤ – « مَا مِنْ آدَمِيٍّ إِلاَّ وَمَعَهُ مَلَكَانِ يَحْفَظَانِهِ فِي لَيْلِهِ وَنَهَارِهِ ، وَنَوْمِهِ وَيَقْظَتِهِ مِنَ الْجِنِّ وَالإِنْسِ، وَالدَّوَابِّ وَالسِّبَاعِ وَالْهَوَامِّ وَالطَّيْرِ، إِنْ أَرَادَهُ شَيْءٌ قَالاَ لَهُ: إِلَيْكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَ الْقَدَرُ »

194 -**"Her insanın beraberinde mutlaka kendisini, gecesinde gündüzünde, uyurken ve uyanıkken, cin, insan, hayvanlar, canavarlar, böcekler ve kuşlardan koruyan iki meleği vardır ki bir şey ona zarar vermek istediğinde 'Kader gelinceye kadar ondan uzak dur' derler."** *(Hûd ibni Muhakkem, Kitabullahi'l-Azîz, 1/531)*

Sonra bazısı, (مَا لِهٰذَا الْكِتَابِ لاَ يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلاَ كَبِيرَةً إِلاَّ أَحْصَاهَا) **"Bu nasıl kitapmış! Küçük büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini saymış"** *(Kehf Sûresi:49'dan)* ayeti celilesine dayanarak, bu meleklerin, taat, masiyet ve mubah ayırmaksızın herşeyi kaydettiklerini söylemişlerdir ki bu ayeti celiledeki **"Koruyucular"** ifadesi, umumiyet ifade ettiğinden bu görüş daha kuvvetlidir.

Diğer bir takım ulema ise, sadece hasene ve seyyielerin kayıt altına alındığını söylemişlerdir. Nitekim:

١٩٥ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « يَتَعَاقَبُونَ فِيكُمْ مَلاٰئِكَةٌ بِاللَّيْلِ وَمَلاَئِكَةٌ بِالنَّهَارِ وَيَجْتَمِعُونَ فِى صَلاَةِ الْفَجْرِ وَصَلاَةِ الْعَصْرِ ثُمَّ يَعْرُجُ الَّذِينَ بَاتُوا فِيكُمْ فَيَسْأَلُهُمْ وَهُوَ اَعْلَمُ بِهِمْ كَيْفَ تَرَكْتُمْ عِبَادِى؟ فَيَقُولُونَ تَرَكْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ وَاَتَيْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ »

195 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)*dan rivayete göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Bir takım melekler geceleyin, diğer takım melekler de gündüzün birbirlerini müteakıp size gelirler. Bunlar, sabah ve ikindi namazlarında toplaşırlar. Sonra aranızda kalmış olan melekler semaya yükselirler. Rableri,** (namaz kılmış) **kullarının hâllerini en iyi bilir olduğu hâlde, yine o meleklere: Kullarımı ne hâlde bıraktınız? diye sorar. Onlar da: 'Biz onları namaz kılar hâlde bıraktık ve yanlarına da namaz kılarlarken varmıştık' derler."** *(Buharî, Mevakît:15, No:530, 1/203, Müslim, Mesâcid:37, No:632, 1/439, Nesâî, Salât:21, No:484, 1/260, Muvatta', Kasru's-Salât:24, No:413, Sh.106)*

Hafaza meleklerinin sayısı:

Şeyhzade tefsirinde zikredildiği üzere hafaza meleklerinin sayısı hakkında muhtelif eserler varid olmuştur. Bazı hadisi şeriflerde belirtildiği üzere bunların sayısı ikidir. Nitekim Ebû Ümâme *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٩٦ – عَنْ اَبِى اُمَامَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « صَاحِبُ الْيَمِينِ اَمِينٌ عَلَىٰ صَاحِبِ الشِّمَالِ؛ فَاِذَا عَمِلَ الْعَبْدُ بِحَسَنَةٍ ، كُتِبَتْ بِعَشْرِ اَمْثَالِهَا . وَاِذَا عَمِلَ سَيِّئَةً فَاَرَادَ صَاحِبُ الشِّمَالِ اَنْ يَكْتُبَهَا ، قَالَ صَاحِبُ الْيَمِينِ: اَمْسِكْ! فَيُمْسِكُ ستَّ سَاعَاتٍ اَوْ سَبْعَ سَاعَاتٍ . فَاِنِ اسْتَغْفَرَ اللهَ مِنْهَا لَمْ يَكْتُبْ عَلَيْهِ شَيْئًا ، وَاِنْ لَمْ يَسْتَغْفِرِ اللهَ كُتِبَتْ عَلَيْهِ سَيِّئَةً وَاحِدَةً »

196 - **"Sağdaki melek soldakinin amiridir. Kul bir iyilik yaptığında o yaptığı on misliyle yazılır, kötülük yaptığında ise soldaki melek onu yazmak isteyince sağdaki 'Dur** (hemen yazma)**!' diye altı veya yedi saat bekletir. Eğer kul o günahından istiğfar ederse melek ona hiçbir şey yazmaz, eğer af istemezse bir günah olarak o kişiye yazılır."** *(Beyhakî, Şu'abu'l İman, No:7049, 5/390, Taberânî, el-Mu'cemu'l Kebîr, No:7971, 8/247)*

١٩٧ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا مِنْ حَافِظَيْنِ يَرْفَعَانِ اِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مَا حَفِظَا مِنْ لَيْلٍ اَوْ نَهَارٍ فَيَجِدُ اللهُ فِى اَوَّلِ الصَّحِيفَةِ ، وَفِى اٰخِرِهَا خَيْرًا اِلَّا قَالَ لِلْمَلٰئِكَةِ: ﴿ اُشْهِدُكُمْ اَنِّى قَدْ غَفَرْتُ لِعَبْدِى مَا بَيْنَ طَرَفَىِ الصَّحِيفَةِ ﴾

197 - Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen diğer bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Gece veya gündüz (amellerin)den muhafaza ettiklerini Allah (-u Tealâ)ya arzeden iki hafız meleğin sayfalarının başında ve sonunda Allah (-u Tealâ) hayır(lı bir amel) bulursa mutlaka meleklere: 'Sizi şahit tutuyorum ki muhakkak ben bu kulum için sayfanın başıyla sonu arasındakileri bağışladım' buyurur."** *(Beyhakî, Şu'abu'l İman,No:7053,5/392)*

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre: "Her müminle beraber beş hafaza meleği bulunmaktadır ki, sağındaki, sevaplarını yazmakta, solundaki, günahlarını kaydetmekte, önündeki ona hayırları telkin etmekte, arkasındaki belaları ondan uzaklaştırmakta, perçemi üzerinde bulunan ise, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e okuduğu salâvâtı yazıp, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ulaştırmaktadır."

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre her insana görevli beş melek mevcut olup bunların ikisi gece, diğer ikisi de gündüz kendisini takip ederler, beşincisi ise gece ve gündüz ondan ayrılmaz.

Bazıları her müminle beraber, dört melek, diğerleri ise altmış melek bulunduğunu söylemişlerdir. Diğer sözlere göre yüzaltmış, yüzdoksan, üçyüz altmış kadardır.

Nitekim Ebû Ümâme *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٩٨ – عَنْ اَبِى اُمَامَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « وُكِّلَ بِالْمُؤْمِنِ تِسْعُونَ وَمِائَةُ مَلَكٍ يَذُبُّونَ عَنْهُ مَا لَمْ يُقْدَرْ عَلَيْهِ ، مِنْ ذٰلِكَ النَّفَرِ تِسْعَةُ اَمْلَاكٍ يَذُبُّونَ عَنْهُ كَمَا يُذَبُّ عَنْ قَصْعَةِ الْعَسَلِ مِنَ الذُّبَابِ فِى الْيَوْمِ الصَّائِفِ ، وَمَا لَوْ بَدَا لَكُمْ لَرَاَيْتُمُوهُ عَلٰى جَبَلٍ وَسَهْلٍ ، كُلُّهُمْ بَاسِطٌ يَدَيْهِ فَاغِرٌ فَاهُ . وَمَا لَوْ وُكِلَ الْعَبْدُ فِيهِ اِلَى نَفْسِهِ طَرْفَةَ عَيْنٍ ، خَطِفَتْهُ الشَّيَاطِينُ »

198 - **"Mümine yüzdoksan (bir rivayette üçyüzaltmış) melek görevlendirilmiştir ki başına gelmesi takdir edilmemiş olan şeyleri ondan uzaklaştırırlar. Bunlardan dokuzu, sıcak günde bal kâsesinden sinekler uzaklaştırıldığı gibi o kişiden (şerleri) def ederler.**

Daha o şey (cin) **leri de** (uzaklaştırırlar)**ki size zuhur etseydi** (görünselerdi) **elbette onları, ellerini döşemiş, ağızlarını açmış vaziyette her düzlük ve dağın üzerinde görürdünüz. Daha o şeyleri de** (kulun başından def ederler ki) **kul göz açıp kapayıncaya kadar nefsine bırakılacak olsa şeytanlar onu kapardı."** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l Kebîr, No:7704, 8/167, Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 4/615)*

Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre, yazıcı meleklerin sayısı bir ve ikiyle sınırlı değildir, nitekim Rifâ'a ibni Râfi' ez-Zürakî *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

١٩٩ – عَنْ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ الزُّرَقِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: كُنَّا يَوْماً نُصَلِّي وَرَاءَ النَّبِيِّ ﷺ ، فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ ، قَالَ: « سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ » قَالَ رَجُلٌ وَرَائَهُ: رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ، حَمْداً كَثِيراً طَيِّباً مُبَارَكاً فِيهِ . فَلَمَّا انْصَرَفَ ، قَالَ: « مَنِ الْمُتَكَلِّمُ؟ » قَالَ: اَنَا ، قَالَ: « رَاَيْتُ بِضْعَةً وَثَلاَثِينَ مَلَكاً يَبْتَدِرُونَهَا ، اَيُّهُمْ يَكْتُبُهَا اَوَّلُ »

199 -"Bir gün biz Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in arkasında namaz kılarken başını rukû'dan kaldır(maya başlay)ınca: **"Semi'allahü limen hamideh"** dedi. Arkasında bir kişi (hadisi şerifin ravisi Rifâ'a)..."**Ey Rabbimiz! Hamd sana mahsustur, mübarek** (bereketli), **çok hayırlı, tayyib** (riya ve süm'a <gösteriş ve işittirme> den halis, arınmış) **olan bir hamd ile** (sana hamd ederim)." dedi.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* namazı bitirince: **"Konuşan kim di?"** diye sorunca o kişi "Bendim" diye cevap verdi. Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Otuz küsûr meleğin, hangisi daha önce yazacak diye bu kelimelere doğru koşuştuğunu gördüm"** buyurdu. *(Buharî, Sıfatü's-Salât:42, No:766, 1/275, Ebû Dâvud, Salât:121, No:770, 1/264, İmam-ı Mâlik,el-Muvatta', Kitabu'l-Kur'ân:7, No:491, sh.129, Ahmed ibni Hanbel,el-Müsned, No:12959, 4/376)*

Buharî şerhlerinde zikredildiği üzere bu hadise akşam namazında cereyan etmiş ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sorusuna karşı ravi Rifâ'a *(Radıyallahu Anh)* yanlış yaptığını zannederek korkusundan cevap verememiş, bazı rivayetlere göre Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* sualini üç kere tekrar ettikten sonra, söz sahibinin konuşmadığını görmesi üzerine:

٢٠٠ – « مَنِ الْقَائِلُ الْكَلِمَةَ؟ فَاِنَّهُ لَمْ يَقُلْ بَاْساً »

200 - **"O kelimeyi söyleyen kim di? Şüphesiz ki o, yanlış bir şey söylemedi"***(Ebû Dâvud, Salât:121, No:774, 1/265)* buyurunca bu zat, "Ben hayır umarak bunu söyledim" diye cevap vermiştir. Ravi, amelini gizlemek için kendinden kinaye "Bir adam" tabirini kullanmıştır.

Mevlâ Tealâ bu kelimelerdeki harflerin sayısınca otuzdört melek yaratmış, Ahmed ibni Hanbel *(Rahimehullah)* ın oniki rivayetine göreyse, kelime sayısı nazarı itibara alınmıştır. Bu kelimelere tazimen indirilen bu melekler Allah-u Tealâ'nın huzuruna bu sözleri çıkarmak için birbirlerini geçercesine âdeta yarışmışlardır.

Zahir olan görüşe göre, bu melekler, hafaza meleklerinden başkadırlar. Bundan anlaşıldığına göre, sevapları yazmakta meleklerin sayısı çoğalmaktadır ve hafaza meleklerinin dışındaki diğer bazı melekler de bazı taatları yazmaktadırlar, fakat günahlar canibinde yazıcı meleklerin dışında günah arayan melekler olduğuna dair hiç bir rivayete rastlanmamıştır. Nitekim Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٢٠١ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِنَّ لِلّٰهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ مَلَائِكَةً سَيَّارَةً فُضُلاً يَتْبَعُونَ مَجَالِسَ الذِّكْرِ »

201 - **"Şüphesiz ki Allah-u Tealân'ın, seyyar ve** (hafaza meleklerinden) **fazla birtakım melekleri vardır ki zikir meclislerini ararlar...."** *(Müslim, Zikir:8, No:2689,4/2069, Tirmizî, De'avât:130, No:3600, 5/579, Buharî, De'avât:66, No:6045, 5/2353, Ahmed ibni Hanbel,el-Müsned, No:8982, 3/327, Hatîb, Tarih-u Bağdad, No:4696, 9/105)* hadisi şerifi de bu görüşün doğruluğuna delalet etmektedir. *(Kastalânî, İrşâdü's-Sârî, 2/110, Askalânî,Fethu'l-Bârî, 2/334-35)*

٢٠٢ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِنَّ مَلَائِكَةَ النَّهَارِ أَرْأَفُ مِنْ مَلَائِكَةِ اللَّيْلِ »

202 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz gündüz melekleri, gece meleklerinden daha yumuşaktır."** buyurmuştur.*(Süyûtî, el-Fethu'l-Kebîr, No:4254, 1/390)*

Meleklerin, kalp amellerine vâkıf olup olmadıkları:

Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre, ayeti kerimelerin zahirleri, hafaza meleklerinin, kulların sözlerine ve amellerine muttali olduklarına delalet etmektedir. İman ve küfür gibi kalp sıfatlarına vâkıf olduklarına dair açık bir ifade yoktur. Bu hususta rivayetler iki türlüdür:

1- Bazı haberler muttali olduklarına delalet etmektedir. Nitekim Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٠٣ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةً . وَمَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَعَمِلَهَا ، كُتِبَتْ لَهُ عَشْراً إِلَى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ . وَمَنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا لَمْ تُكْتَبْ . وَإِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ »

203 - **"Her kim bir iyilik yapmaya niyet eder de yapamazsa, onun için bir hasene** (sevap) **yazılır. Her kim de bir hasene yapmayı ister de yaparsa o kendisi için on kattan yediyüze kadar** (katlanmış olarak)**yazılır. Kötülük yapmak isteyip yapmayana yazılmaz. Yaparsa yazılır."** *(Müslim, İman:59, No:130, 1/118, Buhari,Tevhid:35, No:7062, 6/2724, Tirmizi,Tefsir:7, No:3073, 5/265, Dârimî, Rikak:70, No:2684, 2/777, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:2001, 1/488)*

Bu hadisi şerifte geçen "Hemm", kastetmek, istemek ve niyet etmek gibi manalara gelmektedir ki bütün bunlar, kalp amellerindendir. Buna göre, meleklerin kalp amellerinden haberdar olması gerekmektedir.

Ruhu'l Beyan sahibi: "Melekler zahiri fiilleri bildikleri gibi batının azmini (kalbin niyetini) bilirler mi?" sorusuna: "Evet! Çünkü hafaza melekleri Levh-i Mahfuz'un hazenesi (bekçileri) nden olan sefere (yazıcı) meleklerinden istinsâh etmekte (kopya almakta) dırlar.

Levh'de ise bütün âlemlerin ve ahalisinin gizli açık tüm halleri yazılı olduğuna göre, hafaza melekleri onda yazılı olanlara vâkıf olduktan sonra, günün evvelinden âhirine, gecenin başından sonuna insandan sudûr eden (meydana gelen) her şeyi ikinci defa şahit olduklarına göre yazarlar." diye cevap vermiştir.

Şöyle de denilmiştir: Kul bir iyilik yapmak isteyince ağızından misk kokusu çıkar, bu alâmetle anladıkları haseneyi yazarlar, kötülük yapmak isteyenden ise çirkin koku zuhur eder (fakat onunla amel etmedikçe yazılmaz).

2- Bazı hadisi şerifler de, meleklerin kalp amellerine muttali olmadıklarına delalet etmektedir. Nitekim Enes*(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٠٤ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ: « يُجَاءُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصُحُفٍ مُخْتَمَةٍ فَتُنْصَبُ بَيْنَ يَدَىِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَىٰ لِلْمَلاَئِكَةِ اَلْقُوا هٰذَا وَاقْبَلُوا هٰذَا فَتَقُولُ الْمَلاَئِكَةُ وَعِزَّتِكَ مَا رَأَيْنَا اِلاَّ خَيْراً فَيَقُولُ وَهُوَ اَعْلَمُ اِنَّ هٰذَا كَانَ لِغَيْرِى وَلاَ اَقْبَلُ الْيَوْمَ مِنَ الْعَمَلِ اِلاَّ مَا كَانَ ابْتُغِىَ بِهِ وَجْهِى »

204 - "Kıyamet gününde bir takım mühürlü sayfalar getirilerek Allah-u Tealâ'nın huzuruna konur. Allah-u Tealâ meleklerine, huzuruna getirilen sayfalardan bir kısmını göstererek: **"Bunları atın!"**, diğer bir kısmı için de: **"Bunları kabul edin! "** buyurur.

O zaman melekler:"Ya Rabbi! Senin izzetine yemin ederiz ki, biz (bu sayfaların hepsinde) ancak hayır gördük (de onun için senin huzuruna getirdik)." derler. Bunun üzerine her şeyi en iyi bilen Mevlâ Tealâ Hazretleri: **"Şüphesiz bu** (reddettiğim sayfalardaki ameller, benim rızam için değil), **benden başkası içindi. Ben ise, bu gün ancak rızam için yapılan ameli kabul ederim."** buyurur. *(Dârekutnî, Sünen, 1/51, Taberanî, el-Mu'cemu'l-Evsad, No:2624, 3/287, İsmail Hakkı Bursevî, Ruhul Beyan, 2/84)*

٢٠٥ – عَنْ ضَمُرَةَ بْنِ حَبِيبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ الْمَلاَئِكَةَ يَرْفَعُونَ اَعْمَالَ الْعَبْدِ مِنْ عِبَادِ اللهِ يَسْتَكْثِرُونَهُ ، وَيُزَكُّونَهُ حَتَّىٰ يَبْلُغُوا بِهِ اِلَى حَيْثُ شَاءَ اللهُ مِنْ سُلْطَانِهِ . فَيُوحِى اللهُ اِلَيْهِمْ ﴿ اِنَّكُمْ حَفَظَةٌ عَلَىٰ عَمَلِ عَبْدِى ، وَاَنَا رَقِيبٌ

عَلىٰ ما فِى نَفْسِه ، انَّ عَبْدِى هٰذاَ لَمْ يُخْلِصْ لِى وَلَمْ يُخْلِصْ عَمَلَهُ ، فَاجْعَلُهُ فِى سِجِّينٍ ﴾ وَيَصْعَدُونَ بِعَمَلِ الْعَبْدِ يَسْتَقِلُّونَهُ وَيَحْقِرُونَهُ حَتّىٰ يَنْتَهُوا بِهِ اِلىٰ حَيْثُ شَاءَ اللّٰهُ مِنْ سُلْطَانِه ، فَيُوحِى اللّٰهُ اِلَيْهِمْ ﴿ اِنَّكُمْ حَفَظَةٌ عَلىٰ عَمَلِ عَبْدِى ، وَاَنَا رَقِيبٌ عَلىٰ ما فِى نَفْسِه ، انَّ عَبْدِى هٰذاَ ، اَخْلَصَ عَمَلَهُ ، فَاكْتُبُوهُ فِى عِلِّيِّينَ ﴾ »

205 - Damura ibni Habib *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz ki melekler Allah** (-u Tealân) **ın kullarından birinin amellerini makbul ve çok sayarak yükseltip, Allah** (-u Tealân) **ın, mülkünden dilediği yere ulaştırırlar, Allah** (-u Tealâ) **da onlara:**

'Muhakkak siz kulumun yaptıklarını hafaza (yazıcılar)**sınız, ben ise kalbinde olana gözcüyüm. Şüphesiz benim bu kulum benim için halis olmadı ve amelini bana tahsis etmedi. Onu** (n bu amellerini) **Siccîn** (kafirlerin ve kötülerin amellerinin yazıldığı kitab)**a koyun' buyurur.**

Bir kulun amelini de az ve değersiz görerek yükseltip, Allah (-u Tealâ) **nın yüce saltanatından dilediği yere ulaştırırlar, Allah** (-u Tealâ) **onlara: 'Şüphesiz siz kulumun ameline muhafızsınız, ben ise nefsinde olana murakıbım. Gerçekten bu kulum, amelini halis kılmıştır, bu yüzden onu İlliyyîn** (iyilerin amellerinin yazıldığı yüce kitab) **a yazın' diye onlara vahyeder."** *(Abdullah ibni Mübarek, Kitabü'z-Zühd, No:452,Sh.158)*

٢٠٦ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « اَلذِّكْرُ الَّذِى لاَ يَسْمَعُهُ الْحَفَظَةُ ، يَزِيدُ عَلَى الذِّكْرِ الَّذِى يَسْمَعُهُ الْحَفَظَةُ سَبْعِينَ ضِعْفاً »

206 - Aişe *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*şöyle buyurmuştur: **"Hafaza meleklerinin işitmediği zikir, hafazanın işittiği zikirden yetmiş kat üstündür."** *(Beyhakî, Şu'abu'l-İman, No:555-556,1/407)*

İşte bu hadisi şerifler, hafaza meleklerinin, kulun kalbindekilere muttali olmadıklarına delalet etmektedir. Meleklerin, ancak görünen amelleri yazdığını söyleyenler, geride zikredilen hadisi şerifte geçen **"İyilik yapmak isteyene bir hasene yazılır"** ifadesine, "Meleklerin sayfalarına değil de, Allah-u Tealâ indinde kaydedilir" şeklinde mana vermişlerdir. Nitekim:

٢٠٧ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) عَنِ النَّبِىِّ ﷺ فِيمَا يَرْوِى عَنْ رَبِّه عَزَّ وَجَلَّ قَالَ: قَالَ: « اِنَّ اللّٰهَ كَتَبَ الْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ ثُمَّ بَيَّنَ ذٰلِكَ؛ فَمَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا، كَتَبَهَا اللّٰهُ لَهُ عِنْدَهُ حَسَنَةً كَامِلَةً ... »

207 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiği üzere, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Rabbinden (vasıtasız veya melek vasıtasıyla) rivayet ettiği: **"Şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **iyilikleri ve kötülükleri** (sevapları günahları) **takdir etmiş, sonra hükmünü** (şöylece) **açıklamıştır; her kim bir iyilik yapmayı kastedip te yapamazsa, Allah** (-u Tealâ) **ona kendi yanında tam bir hasene yazar ...."** *(Buharî, Rikak:31, No:6126, 5/2380)* ifadesi de bu görüşü takviye etmektedir.

Meleklerin kalp amellerini de yazdığını söyleyenler ise, bundan sadece riyayı istisna etmektedirler ki onlara göre Allah-u Tealâ murâileri daha ziyade rezil etmek için, onların amellerini düzgün olarak yazdırıp, ahirette iptal ettirecektir.

Nitekim kıyamet günü cennete yaklaştırıldıktan sonra cehenneme gönderilenlere yapılacak olan muamele de buna bir örnek teşkil etse gerektir. Bu hususta rivayet edilen bir hadisi şerif, Bakara Sûresinin 9. ayeti kerimesinin tefsirinde *(R.F. 1/182)* zikredilmiştir.

Bu nakilleri yapan İmam-ı Âlûsî *(Rahimehullah)*: "Bence bu hususta kesin bir hüküm olmadığından her iki görüş de ihtimal dahilinde düşünülmelidir" demiştir.

Müfessirlerin imamı Fahrurrâzî *(Rahimehullah)* bu hususta şöyle demiştir: "Bu gibi ayeti kerimelerin zahiri, hafaza meleklerinin sözlere ve işlere muttali olduğuna delalet etmektedir. Sözler hakkında:

« مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ (١٨) »

"(İnsan) **hiçbir söz söylemez ki, yanında gözcü ve** (yazmaya) **hazır** (bir melek) **bulunmasın."** *(Kâf Sûresi:18)* ayeti celilesi, amellerle ilgili de:

« وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ (١٠) كِرَامًا كَاتِبِينَ (١١) يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ (١٢) »

"Şüphesiz ki sizin üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır, yapmakta olduklarınızı bilirler"*(İnfitâr Sûresi:10-12)* kavli şerifi mevcuttur. İman-küfür, ihlas-işrâk, ilim ve cehalet gibi kalp sıfatlarına, meleklerin muttali olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır."

Hafaza meleklerinin değişip değişmedikleri:

Ruhu'l Beyan tefsirinde zikredildiğine göre: Eğer "Kulun günlük amellerini huzuru ilâhiye arzeden melekler her gün aynı mıdır, yoksa değişirler mi?" diyecek olursan, ben derim ki; ulemadan bir kısmı: "Zahir olan görüş, kişi yaşadıkça iki meleği değişmez" demişlerse de, meşayıhın bazısı: "Onlardan bir kere gelen bir daha ebedi o göreve dönmez, ömrü bitene kadar diğerleri onun yerine gelirler" demişlerdir.

Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre, gece meleklerinin gündüz meleklerinden başka olduğu ve beraberinde bulundukları kişinin ölümüne kadar bu yenilenmenin devam ettiği söylenmiştir. Bir görüşe göre de, gece ve gündüz melekleri birbirinden farklıysalar da yenilenmeyip aynı vazifelerinde daimdirler.

Şöyle de denilmiştir: Sevapları yazan melekler yenilenirler, fakat günahları yazanlar değişmezler. Allah-u Tealâ hakkında hüsnü zannın gerektirdiği de budur, çünkü bu durumda iyiliklerin şahitleri çoğalacak, kötülüklerin şahidi ise aynı kalacaktır.

Meleklerin, korudukları insanın neresinde bulundukları:

Meleklerin insanın neresinde durdukları hakkında ihtilaf edilmiştir. Bir rivayete göre kul otururken, meleğin biri sağında diğeri solunda, yürürken, biri önünde diğeri arkasında, uyurken, biri baş ucunda diğeri ayaklarının yanında bulunurlar.

Diğer bir görüşe göreyse ağızda bulunurlar, nitekim haberde şöyle varid olmuştur:

٢٠٨ – وَرَدَ فِي الْخَبَرِ: «نَقُّوا اَفْوَاهَكُمْ بِالْخِلَالِ ، فَاِنَّهَا مَجْلِسُ الْمَلَكَيْنِ الْكَرِيمَيْنِ الْحَافِظَيْنِ . وَاِنَّ مِدَادَهُمَا الرِّيقُ ، وَقَلَمَهُمَا اللِّسَانُ . وَلَيْسَ عَلَيْهِمَا شَيْءٌ اَمَرُّ مِنْ بَقَايَا الطَّعَامِ بَيْنَ الْاَسْنَانِ »

208 - **"Ağızlarınızı kürdanla temizleyin. Çünkü onlar koruyucu iki şerefli meleğin oturma yerleridir. Onların mürekkebi tükürük, kalemleri ise dildir. Onlara, diş aralarındaki yemek kalıntılarından daha zor hiçbir şey gelmez."** *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l Beyan:3/45)*

Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre, bazı rivayetlerde bu meleklerin, çene üzerinde bulundukları, bazılarında ise ağzın sağında ve solunda durdukları nakledilmekteyse de meşhur olan görüşe göre, iki omuz üzerinde bulunduklarıdır. Burada insana lazım olan, onların yerini tayin etmeyip ve yazış şekillerini araştırmayıp, varlıklarına iman etmektir.

Mükellefin ölümünden sonra hafaza meleklerin makarrı (yerleri) hakkında ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre gökteki ma'bed (ibadet yer)lerine dönerler, diğer bir rivayette ise, müminin kabrinin hizasında durarak, kabrinden kalkıncaya kadar onun için istiğfar ederler, nitekim bir hadisi şerifte şöyle rivayet olunmuştur:

٢٠٩ – وَ فِي الْحَدِيثِ: «اِنَّ الْمُؤْمِنَ اِذَا مَاتَ صَعِدَ مَلَكَاهُ اِلَى السَّمَاءِ فَيَقُولَانِ اِنَّ عَبْدَكَ فُلَانًا قَدْ مَاتَ فَاْذَنْ لَنَا حَتّٰى نَعْبُدَكَ عَلَى السَّمَاءِ فَيَقُولُ اللّٰهُ تَعَالٰى: ﴿اِنَّ سَمَاوَاتِي مَمْلُوءَةٌ بِمَلَائِكَتِي، وَلٰكِنِ اذْهَبَا اِلٰى قَبْرِهِ فَاكْتُبَا لَهُ حَسَنَاتِهِ اِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ»

209 - **"Mümin öldüğü zaman iki meleği göğe yükselerek** (mekandan münezzeh olan Mevlâ Tealâ'ya): **'Şüphesiz senin felan kulun öldü, bize izin ver de sema üzerinde sana ibadet edelim' derler. Bunun üzerine Allah** (-u Tealâ) **'Gerçekten benim göklerim meleklerimle doludur velakin siz**

onun kabrine gidin de kıyamete kadar onun hasenatını (sağlığında yaptığı ibadetlerin sevabını aynen) **yazın' buyurur."** *(Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Bahru'l-ulûm, 3/492, Kurtubî, el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 20/117)*

Ulema, hafaza meleklerinin insanlara görevli kılınmasının faydası hakkında bir kaç vecih zikretmişlerdir:

1- Mükellef olan insanın, bütün yaptıklarını yazmak gayesiyle yanında melekler görevlendirildiğini ve kıyamet günü şahitler huzurunda amel defterlerinin Allah-u Tealâ'ya arzedileceğini bilmesi, elbette onu kötülüklerden engellemekte daha etkili olur. Nitekim:

Ömer ibni Hattab *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir:

« وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعِيشُ شَقِيّاً جَاهِلَ الْقَلْبِ غَافِلَ الْيَقَظَه
فَاذَا كَانَ ذَا وَفَاءٍ وَرَأْيٍ حَذِرَ الْمَوْتَ وَاتَّقَى الْحَفَظَه
اِنَّمَا النَّاسُ رَاحِلٌ وَمُقِيمٌ فَالَّذِي بَانَ لِلْمُقِيمِ عِظَه »

"İnsanlardan, kalbi cahil, uyanıkken de gafil,
Şakî olarak yaşayanlar var.
Vefa ve akıl sahibi olanlar ise,
Hafazadan korkar, ölümden sakınır.
İnsanlar ancak göçen ve kalandır,
Kalanın gidenden anlayacağı ise vaazdır." *(Kurtubî,7/10)*

2- Amellerin yazılmasının bir faydası da, kıyamet günü o sayfaların tartılması ihtimalidir, çünkü amellerin kendisini tartmak mümkün değildir. Ama sahifeleri (amel defterlerini) tartmak mümkündür.

3- Allah-u Tealâ istediğini yapan, dilediğini hükmedendir. Bize düşen, hikmetini anlasak da anlamasak da şeriatın getirdiği her şeye iman etmektir.

Fahrurrâzî, Sâvî ve Ruhu'l Beyan tefsirlerinde zikredildiğine göre: Mevlâ Tealâ, hafaza meleklerinin, kulları koruduğunu beyan ettikten sonra, bu korumanın ne zamana kadar süreceğini açıklamak üzere:

(حَتّٰى اِذَا جَآءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا) **"Nihayet herhangi birinize ölüm geldimi, elçilerimiz onun canını alırlar."** buyuruyor ki bu, "Meleklerin şahısları koruması, ecel gelinceye kadardır, onlar insan sağ oldukça onu korumakla memurdurlar. Eceli geldiğinde ise onu korumaları sona ermiş olur" demektir.

Burada bir soru ve cevapla karşılaşmaktayız ki o da şudur: Allah-u Tealâ:

« اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا ... (٤٢) »

"Ölüm vakitlerinde canları alan Allah (-u Tealâ) dır." *(Zümer Sûresi:42'den)*, diğer bir yerde ise:

« اَلَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ ... (٢) »

"O (Allah-u Tealâ) **ölümü ve hayatı yaratandır."***(Mülk Sûresi:2'den)* buyurmuştur ki bu iki ayeti celile, canların alınmasının, ancak Allah-u Tealâ tarafından olduğuna delâlet etmektedirler.

Allah-u Tealâ, başka bir yerde de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e hitaben:

« قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ . . . (١١) »

"De ki; sizin canınızı ölüm meleği alır." *(Secde Sûresi:11'den)* buyurmaktadır ki bu, vefatın sadece ölüm meleğinden hasıl olduğunu ifade etmektedir. Sonra bu ayeti kerimede:

"Elçilerimiz onun canını alırlar" buyurmuştur ki bu üç nas birbirine zıt gibi görünmektedirler. Buna şöyle cevap verilir:

Gerçekte "Teveffî" (canın alınması) ancak Allah-u Tealâ'nın kudretiyle meydana gelmektedir. Zahiren ise bu iş ölüm meleği olan Azrail *(Aleyhisselâm)* a havale edilmiştir. Bu yüzden o bu konuda mutlak reis (bağımsız önder)dir. Onun birtakım yardımcıları, hizmetçileri ve askerleri olan melekler de vardır.

Dolayısıyla kulun eceli gelince, ölüm meleğinin yardımcıları ayak parmaklarından başlayarak ruhu bedenden çıkartmakla meşgul olurlar. Can boğaza geldiğinde ise ölüm meleği kendi eliyle ruhu alır. Bütün ruhları kabzeden bu itibarla sadece odur.

Dolayısıyla vefat ettirmenin, Allah-u Tealâ'ya nisbeti, ölümü yaratması itibarıyladır. Azrail *(Aleyhisselâm)* a aidiyyeti ise, bu işle görevli kılınıp, yardımcılarına amir olduğundandır. Onun a'vânına izafeti ise, bu konuda yardımcılık ve aracılıkları bulunduğundandır, işte bu üç bakımdan, öldürme fiilinin üç şeye ayrı ayrı olarak nisbet edilmesi güzel ve yerindedir.

Gerçi Fâtıma ez-Zehrâ *(Radıyallahu Anha)* nın vefatında naklolunduğu ve Ayete'l-Kürsî'ye devam edenler hakkında varid olduğu üzere, bu yardımcı meleklerin aracılığı bazı şahıslarda ortadan kalkar. Nitekim Ebû Ümâme *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢١٠ – عَنْ اَبِي اُمَامَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « مَنْ قَرَأَ اٰيَةَ الْكُرْسِيِّ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ كَانَ الرَّبُّ يَتَوَلّٰى قَبْضَ رُوحِهِ بِيَدِهِ . وَكَانَ بِمَنْزِلَةِ مَنْ قَاتَلَ عَنْ اَنْبِيَاءِ اللّٰهِ وَرُسُلِهِ حَتّٰى يُسْتَشْهَدَ »

210 - **"Her farz namazın arkasında Ayete'l-Kürsî okuyanın ruhunu alma işini Allah (-u Tealâ) kendi yediyle (kudret eliyle) üstlenir ve o kişi, şehid oluncaya kadar Allah (-u Tealâ)nın nebî ve resulleri tarafından cihat eden kimse gibi olur."** *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummâl, No:2568,66-67, 1/569, Hatîb,Tarîh-u Bağdad, No:3228, 6/171, Zebîdî, İthâf,5/133)*

Yine böylece bazı dualarda:

« وَتَوَلَّ قَبْضَ اَرْوَاحِنَا عِنْدَ الْاَجَلِ بِيَدِكَ »

"Ecel vakti ruhlarımızın kabzını kendi yedinle (kudret elinle) **üstlen"** *(Sâvî, 2/589)* diye varid olmuştur ki bunların manası, Allah-u Tealâ'nın muhabbetinin istilası sebebiyle, vefat edecek kişinin, O'nu müşahedesinin kalbine galip gelmesi neticesinde hisleri kaybolarak ruhu alınırken ölüm meleğini görmemesidir.

Gerçi bu durumda da ruhunu kabzeden yine ölüm meleğidir. Bu hal, Allah-u Tealâ'ya kamil manada muhabbet ehli olan velîlerde, harp şehitlerinde, boğularak, yanarak ve buna benzer afetlerle ölenlerde tecelli eder.

Ölüm meleğinin gücü:

İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)* şöyle nakletmiştir: "Bütün dünya ölüm meleği için tas gibi kılınmıştır, dilediği yerden alır. Onun bir takım yardımcıları vardır ki ruhları alırlar, sonra o onlardan alır. Çadırdan ve çamurdan yapılan her hane halkını ölüm meleği her gün mutlaka iki kere dolaşır." *(Abdurrezzak, Tefsir, No:811, 812, 2/51, 52 ,Taberî, No:13337, 13342, 5/215)*

Sem'ânî, Beğavî ve Hâzin tefsirlerinde zikredildiğine göre, alacağı ruhlar aynı anda çok olursa, hepsini birden çağırır, onlar da hemen icabet ederler.

Eşa's ibni Eslem *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre bir kere İbrahim *(Aleyhisselâm)*, ismi Azrail olan, yüzünde ve ensesinde iki ayrı gözü bulunan ölüm meleğine "Ey ölüm meleği! (Eceli gelen) bir ruh doğuda, diğeri batıda olsa, başka bir yerde de veba salgını olsa, aynı anda da iki ordu karşılaşınca ne yapıyorsun?" diye sorduğunda o:

"Allah (-u Tealâ) **nın izniyle ruhları çağırıyorum da hepsi benim şu iki parmağımın arasında oluyor."** diye cevap verdi.*(Kazî Muhammed Senâullah,et-Tefsiru'l-Mazharî,3/248)*

Ruhu'l Beyan tefsirinde belirtildiği üzere, ne kadar çok ve muhtelif mekanlarda olsa da ruhları almakta ölüm meleğine hiç bir güçlük yoktur. Şeytanın bütün dünya ehlinin kalplerine vesvese vermesinin keyfiyeti anlaşılamadığı gibi, bu cüz'î akılla ölüm meleğinin gücü de anlaşılamaz.

Sâvî tefsirinde zikredildiğine göre, dünyanın tümü ölüm meleğinin iki dizi arasında olup bütün yaratıklar iki gözü arasındadır, iki eli doğuyla batıya ulaşır. Eceli gelen herkesin, üzerinde ismi yazılı olan sayfasının Arş'ın altından düşmesiyle Azrâîl *(Aleyhisselâm)* yardımcılarını göndererek ruhunu aldırır.

Nitekim haberde şöyle varid olmuştur: "Ölüm meleği Arş'ın altında bulunur, eceli yaklaşan kişinin, Sidretü'l-Müntehâ'nın yapraklarından ismi yazılı olan yaprak, Azrail *(Aleyhisselâm)* ın elinde bulunan sayfadaki isminin üstüne düşünce, onun rızkı kesilip eceli dolduğunu anlar ve o zaman ölüm sekerâtını (şiddetlerini) o kişinin üzerine salar." *(Kurtubî, et-Tezkire, 1/116-117)*

Züheyr ibni Muhammed *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre,

٢١١ – عَنْ زُهَيْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ! مَلَكُ الْمَوْتِ وَاحِدٌ وَالزَّحْفَانِ يَلْتَقِيَانِ مِنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ ، وَمَا بَيْنَهُمَا مِنَ السَّقْطِ وَالْهَلاَكِ . فَقَالَ: «انَّ اللهَ تَعَالَىٰ حَوَى الدُّنْيَا لِمَلَكِ الْمَوْتِ ، حَتَّىٰ جَعَلَهَا كَالطَّسْتِ بَيْنَ يَدَىْ اَحَدِكُمْ فَهَلْ يَفُوتُهُ مِنْهَا شَيْءٌ»

211 - Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: "Ölüm meleği birdir, doğudan ve batıdan iki ordu karşılaşıyor, ayrıca bu arada meşrık ve mağrib arasında nice düşükler ve helaklar vukû buluyor (tek bir meleğin bu kadar işe aynı anda nasıl gücü yetiyor)" diye sorulduğunda,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allah (-u Tealâ) bütün dünyayı ölüm meleğine toplayarak sizin birinizin önündeki tas gibi yaptı, artık ondan hiç bir şey kaçar mı?"** buyurdu. *(İbni Ebî Hâtim, No:17830, 9/3105)*

Ölüm meleğinin yardımcıları:

Rabî' İbni Enes *(Radıyallahu Anh)*, kendisine "Ölüm meleği tek başına mı ruhları alıyor?" diye soran Ebû Ca'fer'e şöyle cevap vermiştir: "Ruhların işini o takip etmektedir, fakat onun bu hususta yardımcıları vardır. Allah-u Tealâ'nın:

«... حَتَّىٰ اِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ ...(٣٧)»

"Elçilerimiz onlara canlarını almak üzere geldiğinde "*(A'râf Sûresi:37'den)*,

(حَتَّىٰ اِذَا جَاءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا) **"Nihayet herhangi birinize ölüm geldimi elçilerimiz onun canını alırlar."** kavli şeriflerini işitmez misin? Şu varki ölüm meleği yürürken her adımı doğudan batıya kadardır."

Bunun üzerine "Müminlerin ruhları nerede olurlar?" denilince, Rabî' "Cennette Sidre'nin yanında" diye cevap verdi. *(Taberî, No:13341, 5/215)*

Kelbî'nin rivayetine göre, "Ölüm meleği, mümin olan ruhu kabzettikten sonra rahmet meleklerine, kafiri de azap meleklerine teslim eder." *(Abdurrezzak, Tefsir, No:808, 2/51, Taberî, No:13335, 5/215)*

Kurtubî, Ruhu'l Beyan ve Sâvî tefsirlerinde zikredildiğine göre, ölüm meleğinin yardımcıları ondört tane olup bunlardan yedisi rahmet, yedisi azap melekleridir. Azrâîl *(Aleyhisselâm)* mümin ruhu aldığı zaman onu rahmet meleklerine verir, onlar da onu sevapla müjdeleyerek semaya yükseltirler ve İlliyyîn'e yerleştirirler.

Kafir nefsi kabzedince onu da azap meleklerine teslim eder, onlar da onu azapla tehdit ederek korkuturlar, sonra göğe çıkarırlarsa da (gök kapıları açılmadığından) Siccîn (yedi kat yerin dibin) e indirirler.

Kurtubî'nin, Ebû Hamid'den naklen zikrettigi bir haberde varid olduğu üzere:"Ölecek kişinin üzerine dört melek inip biri ruhu sağ ayağından, diğeri sol ayağından, öbürü sağ elinden, dördüncüsü de sol elinden çeker."*(Kurtubî, et-Tezkire, 1/117)*

٢١٢–عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « مَرَرْتُ عَلَىٰ مَلَكٍ اخَرَ جَالِسٍ عَلَىٰ كُرْسِيٍّ ؛ اِذاً جَمِيعُ الدُّنْيَا وَمَنْ فِيهَا بَيْنَ رُكْبَتَيْهِ ، وَبِيَدِهِ لَوْحٌ مَكْتُوبٌ فِيهِ ، لاَ يَلْتَفِتُ عَنْهُ يَمِيناً وَلاَ شِمَالاً ، فَقُلْتُ: يَا جِبْرِيلُ مَنْ هٰذَا؟ قَالَ: هٰذَا مَلَكُ الْمَوْتِ . فَقُلْتُ: يَامَلَكَ الْمَوْتِ كَيْفَ تَقْدِرُ عَلَىٰ قَبْضِ جَمِيعِ اَرْوَاحِ مَنْ فِى الْاَرْضِ بَرِّهَا وَبَحْرِهَا؟ قَالَ: اَلاَ تَرَىٰ اَنَّ الدُّنْيَا كُلَّهَا بَيْنَ رُكْبَتَىَّ، وَجَمِيعُ الْخَلاَئِقِ بَيْنَ عَيْنَىَّ ، وَيَدَاىَ يَبْلُغَانِ الْمَشْرِقَ وَالْمَغْرِبَ، فَاِذَا نَفَدَ اَجَلُ عَبْدٍ نَظَرْتُ اِلَيْهِ، فَاِذَا نَظَرْتُ اِلَيْهِ عَرَفَ اَعْوَانِى مِنَ الْمَلاَئِكَةِ اَنَّهُ مَقْبُوضٌ غُدُوّاً، فَبَطَشُوا بِهِ يُعَالِجُونَ نَزْعَ رُوحِهِ، فَاِذَا بَلَغُوا بِالرُّوحِ الْحُلْقُومَ عَلِمْتُ ذٰلِكَ فَلَمْ يَخْفَ عَلَىَّ شَيْءٌ مِنْ اَمْرِهِ ، مَدَدْتُ يَدَىَّ فَاَنْزِعُهُ مِنْ جَسَدِهِ وَاَلِى قَبْضَهُ »

212 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen isrâ haberinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur:

"(Mirac gecesi) **Kürsü üzerinde oturan diğer bir meleğe uğradığımda, bütün dünya ve içindekilerin onun iki dizi arasında olduğunu gördüm, elinde, kendisinde bir şeyler yazılı bir levha bulunuyordu ki ondan başka sağa ve sola bakmıyordu. Ben 'Ey Cibril! Bu kimdir?' dediğimde, o 'Bu ölüm meleğidir'deyince, ben:**

'Ey ölüm meleği! Yeryüzünün karasında ve denizinde bulunanların ruhlarının hepsini almaya nasıl kadir oluyorsun?' diye sordum, o da: 'Görmez misin ki bütün dünya iki dizim arasında, bütün yaratıklar da iki gözüm arasındadır, iki elim doğuyla batıya ulaşır.

Bir kulun eceli geldiğinde ona bakarım, benim kendisine baktığım kimsenin eceli gelmiş olduğunu yardımcılarım olan melekler anlar da hemen onun ruhunu çıkarmak üzere ona yapışırlar.

Ruh boğaza gelince ben bunu anlarım, onun işlerinden hiç bir şey bana gizli bırakılmaz, işte o zaman elimi uzatıp ruhu cesedinden çekip alma işini ben üstlenirim.' diye cevap verdi." *(Kurtubî, et-tezkire, 1/117)*

Mazharî tefsirinde bu rivayetler zikredildikten sonra şöyle denmiştir:

Hadisi şeriflere ve eserlere nazaran bu meselenin tahkîki şu şekildedir; Allah-u Tealâ, ölüm meleğini, her yerden aynı anda ve eşit şekilde görülen güneş gibi, bütün dünyaya ve kıtalara nisbetini müsavi (ulaşmasını eşit)

kılmış ve onun zatına, bir işle meşgul olmasının, diğer bir işten kendisini alıkoymama vasfını vermiştir. Nitekim bazı velilerinin ruhlarına da bu kuvveti vermiştir, bu yüzden onlar Allah-u Tealâ'nın dilemesiyle, aynı anda temsîlî cesetleriyle değişik mekanlarda görülebilmektedirler.

Allah-u Tealâ, ölüm meleğine, ruhları almakta onun uzuvları mesabesinde olan bir takım yardımcılar tayin etmiştir. Mümin veya kafir her ölünün yanına, cennetten veya cehennemden getirdikleri kefenlerle birlikte bir melek cemaatı inerek ölüm meleğinden ruhunu teslim alıp semaya yükseltirler.

Dolayısıyla bu ayeti celilede geçen: **"Elçilerimiz"** ifadesinden murad, ya ölüm meleğinin yardımcıları veya ölüm meleğinden ruhları alıp yükselen meleklerdir. Bu elçilerden maksadın, sadece ölüm meleği olup, tazimen, cemi lafzıyla zikredilmiş olabileceği de söylenmiştir.

Ölüm meleğinin yardımcılarının hafaza melekleri olup olmadığı:

Fahrurrâzî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; ulemadan bazısı: "Can alma işini yapan elçi melekler hafaza (bekçi) meleklerin bizzat kendileridir. Onlar Allah-u Tealâ'nın emriyle hayatları boyunca korudukları kişilerin ölüm zamanı geldiğinde canlarını alırlar." demişlerse de ekseri ulema; gözeten meleklerin öldürme işini üstlenen meleklerden farklı olduğu görüşündedirler. Ayeti celilenin lafzında, böyle bir farka delalet eden bir ifade yoksa da ekseri ulemanın meylettiği görüş budur.

Aklî kıyaslarla da sabit olduğu üzere; rahmet, hayır ve rahatlığın madeni olan melekler, hüzün ve kederin temeli olan meleklerden başkadırlar, bu yüzden huzur, rahatlık ve saadeti ifade ettikleri için bir takım meleklere "Rûhâniyyûn" adı verilmiş, sıkıntı, gam ve üzüntülerin sebepleri oldukları için de bazıları "Kerûbiyyûn" ismini almışlardır.

Ölüm meleğinin müminlere yumuşaklığı:

٢١٣ – عَنْ خَزْرَجٍ الْاَنْصَارِيِّ (رضى الله عنه) سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: « يَا مَلَكَ الْمَوْتِ ارْفُقْ بِصَاحِبِي، فَاِنَّهُ مُؤْمِنٌ» فَقَالَ مَلَكُ الْمَوْتِ عَلَيْهِ السَّلَامُ طِبْ نَفْساً وَقَرَّ عَيْناً، وَاعْلَمْ اَنِّي بِكُلِّ مُؤْمِنٍ رَفِيقٌ، وَاعْلَمْ يَامُحَمَّدُ اَنِّي لَاَقْبِضُ رُوحَ ابْنِ آدَمَ، فَاِذَا صَرَخَ صَارِخٌ مِنْ اَهْلِهِ قُمْتُ فِي الدَّارِ وَمَعِي رُوحُهُ، فَقُلْتُ: مَا هٰذَا الصَّارِخُ؟ وَاللهِ مَا ظَلَمْنَاهُ وَلَا سَبَقْنَا اَجَلَهُ وَلَا اسْتَعْجَلْنَا قَدَرَهُ ، وَمَالَنَا فِي قَبْضِهِ مِنْ ذَنْبٍ، فَاِنْ تَرْضَوْا بِمَا صَنَعَ اللهُ تُؤْجَرُوا، وَاِنْ تَحْزَنُوا وَتَسْخَطُوا تَأْثَمُوا وَتُؤْزَرُوا، مَالَكُمْ عِنْدَنَا مِنْ عُتْبىٰ، وَاِنَّ لَنَا عِنْدَكُمْ بَعْدَ عَوْدَةً وَعَوْدَةً فَالْحَذَرَ، وَمَامِنْ اَهْلِ بَيْتٍ يَامُحَمَّدُ شَعْرٍ وَلَامَدَرٍ بَرٍّ وَلَابَحْرٍ سَهْلٍ وَلَاجَبَلٍ

الاَ اَنَا اَتَصَفَّحُهُمْ فِى كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ حَتّٰى لَاَنَا اَعْرِفُ بِصَغِيرِهِمْ وَكَبِيرِهِمْ مِنْهُمْ بِاَنْفُسِهِمْ ، وَاللّٰهِ يَا مُحَمَّدُ لَوْ اَرَدْتُ اَنْ اَقْبِضَ رُوحَ بَعُوضَةٍ مَا قَدَرْتُ عَلٰى ذٰلِكَ حَتّٰى يَكُونَ اللّٰهُ هُوَ اَذِنَ بِقَبْضِهَا » قَالَ جَعْفَرٌ: بَلَغَنِى اَنَّهُ اِنَّمَا يَتَصَفَّحُهُمْ عِنْدَ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ، فَاِذَا نَظَرَ عِنْدَ الْمَوْتِ ، فَمَنْ كَانَ يُحَافِظُ عَلَى الصَّلَوَاتِ دَنَا مِنْهُ الْمَلَكُ ، وَدَفَعَ عَنْهُ الشَّيْطَانَ ، وَيُلَقِّنُهُ الْمَلَكُ: لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ ، وَذٰلِكَ الْحَالُ الْعَظِيمُ.

213 - Hazrec el-Ensârî *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Ensardan bir zatın başı ucunda bulunan ölüm meleğine:

"Ey ölüm meleği! Arkadaşıma yumuşak davran, çünkü o mümindir" buyurunca, ölüm meleği şöyle dedi: **"İçin rahat, gözün aydın olsun, bil ki ben her mümine karşı yumuşağım. Ya Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)***! Şunu bil ki ben bir insanın ruhunu aldığımda hane halkından biri bağırınca, ölünün ruhu benimle beraber olduğu halde evin içinde kalkıp:**

'Bu bağıran(ın bağırmasının manası) nedir? Vallahi biz bu (ölü) kişiye zulmetmedik, ecelini öne almadık, kaderini çabuklaştırmadık, bizim onu almamızda bir günahımız yoktur. Eğer Allah (-u Tealâ)nın yaptığına razı olursanız mükâfat alırsınız, yok eğer üzülür de kızarsanız günahkâr ve suçlu olursunuz, sizin bize sitem etmeğe hakkınız yoktur ve biz bundan sonra da size tekrar tekrar döneceğiz. Aman sakının!' derim.

Ya Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **! Karada ve denizde, düzde ve dağda, kıldan ve çamurdan yapılan herhangi bir evin halkını her gün ve gecede mutlaka yoklarım, hatta onların küçüklerini ve büyüklerini kendilerinden iyi tanırım. Vallahi Ya Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **! Bir sivrisineğin canını almak istesem, Allah (-u Tealâ) onun kabzına izin vermedikçe buna güç bulamam."**

Cafer *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "Bana ulaşan habere göre, Azrail *(Aleyhisselâm)* evleri namaz vakitlerinde yoklar, ölüm anında bakar, eğer ölecek kişi namazlara devam edenlerden ise kendisine yanaşarak şeytanı ondan uzaklaştırır ve o kişiye, o büyük halin içinde tevhidi telkin eder." *(Taberanî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No:4188, 4/220, Semerkandî, Tenbîhü'l-Gâfilîn, No:25, Sh:38, İbni Ebî Hatim, No:17832, 9/3105, Heysemî, Mecma'u'z-Zevâid, No:3928/3/69, Kâzî Muhammed Senâullah, et-Tefsiru'l-Mazharî, 3/249 Sehmî, Târih-u Cürcân, No:17, Sh:71)*

Ölüm meleğinin, mümin ve kafire farklı suretlerde gelişi:

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiği üzere: İbrahim Halilürrahman, ölüm meleğinden, müminin ruhunu nasıl aldığını kendisine göstermesini istediğinde, Azrail *(Aleyhisselâm)* ona "Yüzünü benden çevir" dedi, o da çevirdi, sonra baktığında onu, kokusu çok hoş, elbiseleri ve bedeni çok güzel bir delikanlı suretinde görünce:

« وَاللهِ لَوْ لَمْ يَلْقَ الْمُؤْمِنُ مِنَ السُّرُورِ شَيْئاً سِوىٰ وَجْهِكَ كَفَاهُ »

"Vallahi mümin kişi senin yüzünü görmekten başka hiç bir sevinçle karşılaşmasaydı yine de ona yeterdi" dedi. Sonra ona "Bir de bana kafirin ruhunu nasıl kabzettiğini göster" dediğinde, o: "Sen buna dayanamazsın" dediyse de İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın "Olsun göster" diye ısrarı üzerine "Biraz bana bakma" dedi. O da yüzünü çevirip sonra baktığında, ayakları yerde, başı gökte, görülebilecek en çirkin surette, cesedindeki her tüyün altından alev fışkıran siyah bir insan suretiyle karşılaşınca:

« وَاللهِ لَوْ لَمْ يَلْقَ الْكَافِرُ سِوىٰ نَظْرَةٍ إِلىٰ شَخْصِكَ لَكَفَاهُ »

"Vallahi kafir senin şahsına bakmaktan başka bir şeyle karşılaşmayacak olsaydı elbette bu bile ona yeterdi" buyurdu. *(Kurtubî, et-Tezkire, 1/121)*

Kurtubî'nin beyanına göre ulema şöyle demiştir: Ölüm meleğinin iki değişik şahsa iki farklı surette görünmesinden şaşırılmamalıdır. Bu, bir insanın, sağlamlık-hastalık, küçüklük-büyüklük, gençlik-yaşlılık hallerinde şeklinin değişmesine benzer.

Ayrıca hamamda çok kalmaktan gelen parlaklıkla, uzun yolculuktan arız olan yüz solgunluğu da buna misaldir. Şu var ki insana uzun senelerde ve birbirinden uzak vakitlerde hasıl olan bu değişim meleklere bir günde ve bir anda arız olur.

Ölümün manası:

Ruhu'l Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, ulema şöyle demiştir: Ölüm, halis yokluk ve tam bir kaybolma değildir, ancak o, ruhun bedenle ilişiğini kesmesi, ondan ayrılması, aralarına mani girmesi, hal değişmesi ve bir diyardan diğerine intikalden ibarettir.

Allah-u Tealâ, ölümü alaca koç suretinde yaratınca ona, **"Bu kılığınla meleklerin saflarına git!"** buyurdu. O zaman onu gören meleklerin hepsi bayıldılar ve bu hal üzere ikibin sene kaldılar. Ayıldıklarında "Ey Rabbimiz! Bu nedir?" diye sordular, Mevlâ Tealâ'da **"Ölümdür"** buyurdu.

Onlar, "Bu kimedir?" diye sorunca, **"Her canlıyadır"** buyurdu. Bunun üzerine "Dünyayı niye yarattın?" dediklerinde: **"Âdemoğulları ona yerleşsin diye"** buyurdu.

"Kadınları niye yarattın?" dediklerinde ise: **"Nesil olsun diye"** buyurdu. Bu sefer onlar "Ölümün kendisine musallat edildiği kimseler, kadınlarla ve dünya ile meşgul olabilir mi?" deyince: **"Dünyaya çalışsınlar ve kadınlara meyletsinler diye tûlu emel** (uzun yaşama fikri) **onlara ölümü unutturacak"** buyurdu.

Bundan dolayı: **"Ölüm musibetlerin en büyüklerindendir, ondan ğafil olmak ise daha büyüktür."** denmiştir. *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l Beyan, 3/46)*

Ölüm meleğinin ve yardımcılarının, vazifelerini eksiksiz ifaları:

Mevlâ Tealâ, bu ayeti celilenin sonunda: **"Onlar tefrît etmezler"** buyurmuştur ki buna bir kaç türlü mana verilmiştir:

1- "Onlar Allah-u Tealâ'nın kendilerine öğrettiği şeylerde hiç bir kusur etmezler." Nitekim:

« لاَ يَعْصُونَ اللهَ مَا اَمَرَهُمْ ...(٥) »

"Onlar Allah (-u Tealâ)nın kendilerine emrettiği şeylere asla isyan etmezler"*(Tahrim Sûresi:6'dan)* kavli şerifi de azap meleklerinin, emrolundukları meselelerde kusur etmediklerini beyan etmektedir.

2- "Onlar, kendilerine emrolunanı zayi etmezler." Bu mana İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilmiştir.

3- "Onlar, eceli geleni bir an geciktirmezler" demektir ki bütün bu manalar, canları almakla görevli meleklerin, vazifelerinde kusur etmeyeceklerine delalet etmektedir.

Meleklerin bu gibi hallerde masum (hatasız) olduklarını söyleyenler, aynı zamanda meleklerin mutlak manada masum olduklarını kabul ettiklerinden, bu ayeti celile meleklerin ısmet sıfatına sahip olduklarına delalet etmektedir.

4- "Melekler aldıkları ruhu bir an ellerinde tutmazlar." demek olabilir ki buna göre mana "Çıkarılan ruhu rahmet veya azap meleklerine teslim ederler" demektir, Bera ibni Âzib *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen şu uzun ve manidar hadisi şerif bu manadadır.

٢١٤ – عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي جَنَازَةِ رَجُلٍ مِنَ الْاَنْصَارِ فَانْتَهَيْنَا اِلَى الْقَبْرِ وَلَمَّا يُلْحَدْ، فَجَلَسَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَجَلَسْنَا حَوْلَهُ ، وَكَاَنَّ عَلَىٰ رُؤُوسِنَا الطَّيْرَ، وَفِي يَدِهِ عُودٌ يَنْكُتُ فِي الْاَرْضِ، فَرَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ: « اسْتَعِيذُوا بِاللهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ » مَرَّتَيْنِ اَوْ ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ: « اِنَّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ اِذَا كَانَ فِي انْقِطَاعٍ مِنَ الدُّنْيَا وَاِقْبَالٍ مِنَ الْاٰخِرَةِ، نَزَلَ اِلَيْهِ مَلَائِكَةٌ مِنَ السَّمَاءِ بِيضُ الْوُجُوهِ ، كَاَنَّ وُجُوهَهُمُ الشَّمْسُ، مَعَهُمْ كَفَنٌ مِنْ اَكْفَانِ الْجَنَّةِ، وَحَنُوطٌ مِنْ حَنُوطِ الْجَنَّةِ حَتَّىٰ يَجْلِسُوا مِنْهُ مَدَّ الْبَصَرِ، ثُمَّ يَجِيءُ مَلَكُ الْمَوْتِ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَتَّىٰ يَجْلِسَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَيَقُولُ: اَيَّتُهَا النَّفْسُ الطَّيِّبَةُ اخْرُجِي اِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِنَ اللهِ وَرِضْوَانٍ » قَالَ: « فَتَخْرُجُ ، تَسِيلُ كَمَا تَسِيلُ الْقَطْرَةُ مِنْ فِي السِّقَاءِ ، فَيَأْخُذُهَا ، فَاِذَا اَخَذَهَا لَمْ يَدَعُوهَا فِي يَدِهِ طَرْفَةَ عَيْنٍ حَتَّىٰ يَأْخُذُوهَا »

وَفِى رِوَايَةِ ابْنِ اَبِى حَاتِمٍ وَذٰلِكَ قَوْلُهُ ﴿تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لاَ يُفَرِّطُونَ﴾ «فَيَجْعَلُوهَا فِى ذٰلِكَ الْكَفَنِ وَفِى ذٰلِكَ الْحَنُوطِ. وَيَخْرُجُ مِنْهَا كَاَطْيَبِ نَفْحَةِ مِسْكٍ وُجِدَتْ عَلٰى وَجْهِ الْاَرْضِ» قَالَ: «فَيَصْعَدُونَ بِهَا فَلاَ يَمُرُّونَ يَعْنِى بِهَا عَلٰى مَلاٍ مِنَ الْمَلاَئِكَةِ، اِلاَّ قَالُوا: مَا هٰذَا الرُّوحُ الطَّيِّبُ؟ فَيَقُولُونَ: فُلاَنُ بْنُ فُلاَنٍ بِاَحْسَنِ اَسْمَاءِهِ الَّتِى كَانُوا يُسَمُّونَهُ بِهَا فِى الدُّنْيَا، حَتّٰى يَنْتَهُوا بِهَا اِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، فَيَسْتَفْتِحُونَ لَهُ فَيُفْتَحُ لَهُمْ، فَيُشَيِّعُهُ مِنْ كُلِّ سَمَاءٍ مُقَرَّبُوهَا اِلَى السَّمَاءِ الَّتِى تَلِيهَا، حَتّٰى يُنْتَهٰى بِهِ اِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ، فَيَقُولُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿اكْتُبُوا كِتَابَ عَبْدِى فِى عِلِّيِّينَ، وَاَعِيدُوهُ اِلَى الْاَرْضِ، فَاِنِّى مِنْهَا خَلَقْتُهُمْ، وَفِيهَا اُعِيدُهُمْ، وَمِنْهَا اُخْرِجُهُمْ تَارَةً اُخْرٰى﴾» قَالَ: «فَتُعَادُ رُوحُهُ فِى جَسَدِهِ فَيَاْتِيهِ مَلَكَانِ، فَيُجْلِسَانِهِ فَيَقُولاَنِ لَهُ: مَنْ رَبُّكَ؟ فَيَقُولُ: رَبِّىَ اللّٰهُ، فَيَقُولاَنِ لَهُ: مَا دِينُكَ؟ فَيَقُولُ: دِينِى الْاِسْلاَمُ، فَيَقُولاَنِ لَهُ: مَا هٰذَا الرَّجُلُ الَّذِى بُعِثَ فِيكُمْ؟ فَيَقُولُ: هُوَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ، فَيَقُولاَنِ لَهُ: وَمَا عِلْمُكَ؟ فَيَقُولُ: قَرَاْتُ كِتَابَ اللّٰهِ، فَاٰمَنْتُ بِهِ وَصَدَّقْتُ. فَيُنَادِى مُنَادٍ فِى السَّمَاءِ: اَنْ صَدَقَ عَبْدِى، فَافْرُشُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ، وَاَلْبِسُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ، وَافْتَحُوا لَهُ بَابًا اِلَى الْجَنَّةِ» قَالَ: «فَيَاْتِيهِ مِنْ رَوْحِهَا وَطِيبِهَا، وَ يُفْسَحُ لَهُ فِى قَبْرِهِ مَدَّ بَصَرِهِ» قَالَ: «وَيَاْتِيهِ رَجُلٌ حَسَنُ الْوَجْهِ حَسَنُ الثِّيَابِ طَيِّبُ الرِّيحِ، فَيَقُولُ: اَبْشِرْ بِالَّذِى يَسُرُّكَ! هٰذَا يَوْمُكَ الَّذِى كُنْتَ تُوعَدُ، فَيَقُولُ لَهُ: مَنْ اَنْتَ فَوَجْهُكَ الْوَجْهُ يَجِىءُ بِالْخَيْرِ؟ فَيَقُولُ: اَنَا عَمَلُكَ الصَّالِحُ، فَيَقُولُ: رَبِّ اَقِمِ السَّاعَةَ حَتّٰى اَرْجِعَ اِلٰى اَهْلِى وَمَالِى» قَالَ: وَاِنَّ الْعَبْدَ الْكَافِرَ اِذَا كَانَ فِى انْقِطَاعٍ مِنَ الدُّنْيَا وَاِقْبَالٍ مِنَ الْاٰخِرَةِ، نَزَلَ اِلَيْهِ مِنَ السَّمَاءِ مَلاَئِكَةٌ سُودُ الْوُجُوهِ مَعَهُمُ الْمُسُوحُ، فَيَجْلِسُونَ مِنْهُ مَدَّ الْبَصَرِ، ثُمَّ يَجِىءُ مَلَكُ الْمَوْتِ حَتّٰى يَجْلِسَ عِنْدَ رَاْسِهِ فَيَقُولُ: اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْخَبِيثَةُ اخْرُجِى اِلٰى سَخَطٍ مِنَ اللّٰهِ وَغَضَبٍ» قَالَ: «فَتَفَرَّقُوا فِى جَسَدِهِ، فَيَنْتَزِعُهَا كَمَا يُنْتَزَعُ السَّفُّودُ مِنَ الصُّوفِ الْمَبْلُولِ فَيَاْخُذُهَا. فَاِذَا اَخَذَهَا

لَمْ يَدَعُوهَا فِي يَدِهِ طَرْفَةَ عَيْنٍ حَتّٰى يَجْعَلُوهَا فِي تِلْكَ الْمُسُوحِ، وَيَخْرُجُ مِنْهَا كَأَنْتَنِ رِيحٍ جِيفَةٍ ، وُجِدَتْ عَلٰى وَجْهِ الْأَرْضِ ، فَيَصْعَدُونَ بِهَا فَلَا يَمُرُّونَ بِهَا عَلٰى مَلَإٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ الَّا قَالُوا: مَا هٰذَا الرُّوحُ الْخَبِيثُ؟ فَيَقُولُونَ: فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ بِأَقْبَحِ أَسْمَائِهِ الَّتِي كَانَ يُسَمّٰى بِهَا فِي الدُّنْيَا حَتّٰى يُنْتَهٰى بِهِ الٰى السَّمَاءِ الدُّنْيَا ، فَيُسْتَفْتَحُ لَهُ فَلَا يُفْتَحُ لَهُ » ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ « ﴿ لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَآءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ ﴾ فَيَقُولُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: اكْتُبُوا كِتَابَهُ فِي سِجِّينٍ فِي الْأَرْضِ السُّفْلٰى ، فَتُطْرَحُ رُوحُهُ طَرْحاً » ثُمَّ قَرَأَ « ﴿ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَآءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴾ فَتُعَادُ رُوحُهُ فِي جَسَدِهِ، وَيَأْتِيهِ مَلَكَانِ فَيُجْلِسَانِهِ فَيَقُولَانِ لَهُ: مَنْ رَبُّكَ؟ فَيَقُولُ: هَاهْ هَاهْ لَا أَدْرِي ، فَيَقُولَانِ لَهُ: مَا دِينُكَ؟ فَيَقُولُ: هَاهْ هَاهْ لَا أَدْرِي، فَيَقُولَانِ لَهُ: مَا هٰذَا الرَّجُلُ الَّذِي بُعِثَ فِيكُمْ؟ فَيَقُولُ: هَاهْ ، هَاهْ لَا أَدْرِي . فَيُنَادِي مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ: أَنْ كَذَبَ فَافْرُشُوا لَهُ مِنَ النَّارِ ، وَافْتَحُوا لَهُ بَاباً الِى النَّارِ ، فَيَأْتِيهِ مِنْ حَرِّهَا ، وَسَمُومِهَا. وَيُضَيَّقُ عَلَيْهِ قَبْرُهُ حَتّٰى تَخْتَلِفَ فِيهِ أَضْلَاعُهُ ، وَيَأْتِيهِ رَجُلٌ قَبِيحُ الْوَجْهِ ، قَبِيحُ الثِّيَابِ ، مُنْتِنُ الرِّيحِ ، فَيَقُولُ: أَبْشِرْ بِالَّذِي يَسُوءُكَ! هٰذَا يَوْمُكَ الَّذِي كُنْتَ تُوعَدُ، فَيَقُولُ: مَنْ أَنْتَ فَوَجْهُكَ الْوَجْهُ يَجِيءُ بِالشَّرِّ؟ فَيَقُولُ: أَنَا عَمَلُكَ الْخَبِيثُ . فَيَقُولُ: رَبِّ لَا تُقِمِ السَّاعَةَ »

214 - "Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile beraber ensardan bir zatın cenazesine çıktık, kabre vardığımızda henüz lahid yapılmamıştı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* oturdu, biz de etrafına oturduk, sanki başlarımızın üzerinde kuş varmış (gibi hareketsiz duruyorduk).

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in elinde bir ağaç parçası vardı ki onunla yeri çiziyordu, o sırada başını kaldırarak iki veya üç defa **"Kabir azabından Allah (-u Tealây)a sığının"** buyurduktan sonra şöyle devam etti:

"Mümin kul dünyadan kesilip ahirete yöneliş halindeyken, kendisine gökten, yüzleri güneş gibi bembeyaz birtakım melekler, beraberlerinde cennet kefenlerinden bir kefen ve cennet kokularından bir koku bulunduğu halde inerler ve onun gözünün gördüğü yere kadar otururlar.

Sonra ölüm meleği gelerek başının yanında oturup:'Ey tertemiz ruh! Allah (-u Tealâ)nın mağfiret ve rızasına çık' der, o da tulumun ağzından damla akar gibi (kolaylıkla) akarak çıkar ve ölüm meleği onu aldığı anda o melekler göz açıp kapayacak kadar (az bir zaman bile) o ruhu onun elinde bırakmazlar.

(İbni Ebî Hâtim'in rivayetinde burada şöyle bir ilave vardır:) İşte Allah (-u Tealâ)nın: 'Elçilerimiz onu, hiç bırakmadan alırlar' kavli şerifi bu (nu anlatmakta)dır. (Gökten gelen melekler müminin ruhunu Azrâîl *(Aleyhisselâm)* dan) aldıklarında (cennetten getirdikleri) o kefen ve o kokunun içine koyarlar, o zaman o ruhtan, yeryüzünde bulunan en hoş kokulu bir misk gibi (koku) çıkar.

Melekler o ruhu alıp yükseltirlerken, melek cemaatlarından hangisine uğrasalar mutlaka onlar:'Bu temiz ruh kim (in) dir' derler, onlar da, dünyada ona taktıkları isimlerinin en güzeli ile (onu adlandırarak); 'Felan oğlu felan' der ve onu birinci kat semaya ulaştırıp onun için kapının açılmasını isterler. Onlara kapı açıldığında, yedinci kat semaya kadar her semanın mukarreb melekleri o ruhu bir sonraki semaya varıncaya dek teşyî' eder (hürmeten peşinden gider)ler.

Bunun üzerine Allah (-u Tealâ):'Kulumun yazısını İlliyyîn (mukarreb meleklerin, yanında hazır bulundukları yüce divan)da yazın ve onu yere iade edin. Çünkü ben onları ondan yarattım, ona iade edeceğim ve diğer bir kere onları ondan çıkaracağım!' buyurur.

O zaman ölünün ruhu (bu zaman zarfında gömülmüş olan) cesedine iade edilir ve iki melek ona gelerek kendisini oturtup ona: 'Rabbin kim?' derler. O da: 'Rabbim Allah (-u Tealâ)dır' deyince bu sefer 'Dinin nedir?' diye sorarlar, o: 'Dinim islamdır' diye cevap verir, bunun üzerine o iki melek ona: 'Sizin aranıza gönderilen o zat kim di?' derler, o kişi:

'O, Allah (-u Tealâ)nın rasûlüdür' der, bu sefer melekler: 'Senin ilmin (bu zat hakkındaki bilgin, diğer bir rivayette <amelin>) nedir?' derler, o, 'Allah (-u Tealâ)nın kitabını okudum, ona iman ettim ve tasdik ettim' der.

Bunun üzerine gökten bir münâdî: 'Kulum doğru söyledi, ona cennetten bir yatak döşeyin, onu cennetten giydirin ve onun için cennete doğru bir kapı açın' diye nida eder.

O zaman o ölüye cennetin kokusundan ve havasından (bir esinti) gelir ve kabrinde ona gözünün gördüğü kadar genişlik verilir. O arada yüzü ve elbisesi güzel, kokusu hoş bir zat ona gelerek 'Seni sevindirecek şeyle müjdelen! İşte bu senin va'd olunduğun günündür' deyince, o ona 'Sen kimsin? Senin yüzün hayır getiren bir yüzdür' diye sorması üzerine o, 'Ben senin salih amelinim' diye cevap verince, o ölü, 'Ya Rabbi! Kıyameti kopar da ehlime ve malıma döneyim' diye dua eder.

Şüphesiz ki kafir bir kul dünyadan kesilip ahirete yöneleceği anda gökten ona, yüzleri siyah birtakım melekler, beraberlerinde çengelli şişler bulunduğu halde inerler ve onun gözünün görebildiği yere kadar otururlar. Sonra ölüm meleği gelip başının yanına oturarak 'Ey pis ruh! Allah (-u Tealâ)nın ğazap ve azabına çık' der.

O zaman ruh ceset içinde dağıl (ıp çıkmamak için bedenin her tarafına yapış)ır, ölüm meleği de o ruhu, ıslak yünden dikenli şiş (zorla) sıyrıldığı gibi çekip alır almaz melekler onu, onun elinde göz açıp kapayacak kadar bırakmayıp hemen o şişlere geçirirler de o anda kendisinden yeryüzünde bulunan en pis kokulu leş gibi (bir koku) çıkar.

Onu yükselten melekler, birinci kat semaya onu ulaştırıncaya kadar hangi melek cemaatına uğrasalar mutlaka onlar 'Bu pis ruh nedir?' derler, onlar da, dünyada ona verilen isimlerin en kötüsüyle (onu adlandırarak) 'Bu felan oğlu felandır' derler ve onun için (gök kapısının) açılması istenirse de açılmaz."

Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :"Onlara gök kapıları açılmaz ve deve, iğne deliğine girinceye kadar cennete giremezler" *(A'râf Sûresi:40'dan)* ayeti celilesini okudu. "Bu kul hakkında Allah (-u Tealâ) 'Bunun yazısını en aşağı (İbni Ebî Şeybe'nin rivayetinde; yedinci kat yerin altındaki) yerde bulunan Siccîn'e yazın!' buyurur."

Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : "Kim Allah (-u Tealâ) ya ortak koşarsa sanki o, gökten düş(üp parçalan)mış da kendisini kuşlar kapmış, yahut rüzgar onu uzak bir yere düşürmüş (bir nesne) gibidir." *(Hac Sûresi:31den)* kavli şerifini okudu.

"Bu kafirin ruhu (kabrine konmuş olan) cesedine iade edilince, iki melek ona gelerek onu oturturlar ve ona 'Rabbin kim?' derler, o, '(Şaşkınlığından afallayarak) âh, âh! Bilmiyorum' der, bu sefer onlar 'Dinin nedir?' diye sorduklarında o yine '(Şaşıp kalarak) âh, âh! Bilmiyorum' diye cevap verir.

O zaman onlar 'Size gönderilen bu zat kimdir?' deyince, o '(Hayret içinde) âh, âh! Bilmiyorum' der, bunun üzerine gökten bir münâdî 'O (bilmiyorum derken) yalan söyledi (çünkü Allah-u Tealâ'nın dini ve rasûlünün nübüvveti açık idi veya o kişi dünyada yalancı idi)! Ona ateşten bir döşek yapın ve cehenneme doğru kendisine bir kapı açın' diye nida eder.

Bundan sonra cehennemin hararetinden ve rüzgarından ona (yakıcı yeller) gelir, kaburgaları birbirine girecek şekilde kabri ona daraltılır, yüzü ve elbiseleri çirkin ve kokusu pis bir kişi yanına gelerek 'Seni üzecek şeyle müjdelen! Bu, senin va'd edildiğin günündür' deyince, o 'Sen kimsin? Senin yüzün şer getiren bir yüzdür' der, o da 'Ben senin kötü amelinim' diye cevap verince, o 'Ey Rabbim! Kıyameti koparma' der." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:18559, 6/413, Abdullah ibni Mübarek, ez-Zühd, No:1219, Sh:347, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:12058, 3/57, Âcurî, eş-Şerîa, No:812, Sh:302, İbni Mace, Zühd:31, No:4262, 2/1423, Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ,Tefsir:302, No:11442, 6/443, Hâkim, el-Müstedrek, No:1302, 1/504)*

Muhyiddin ibni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayeti kerimenin işari manalarında şu izahlarda bulunmuştur:

(وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ) **"O, kullarının fevkında Kahir'dir."** Yaratıklarından meydana gelen muhalefetleri ezicidir, o halde kahır hükmünün kendisinden kalkmasını isteyen kimse, hiçbir gaye ve maksat gütmeden, herhangi bir beklentiye saplanmadan, Allah-u Tealâ'ya karşı itirazsız bulunsun, hatta kendisinde ve âlemde vuku bulan herşeyi kendi isteği gibi kabul ederek ondan lezzet alsın ve Allah-u Tealâ'nın yaptığı herşeyi, yüz güleçliği, gönül hoşluğu ve kabulle karşılasın.

Bu halde bulunmaya devam eden kişi, devamlı nimet içinde kalacağından, zilletle vasıflanamayacağı gibi makhur (ilâhi kahra uğramış) olmakla da sıfatlanamaz, çünkü o kişi, başına gelen hiçbir şeyden eziyet çekmez. Bu makamın sahibi çok aziz (değerli) dir ki, ben bu makamı tadan pek kimse görmedim. Çünkü insan bir nefes bile, herhangi bir zaruretten dolayı farklı isteklerden boş kalmayacağından bu makama varmanın yolunu bilemez.

(وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً) **"O, sizin üzerinize hafaza gönderir"** kavli şerifi, birtakımları hakkında tevkîl (görünen afetlere karşı koruma görevlendirmesi) manasındaysa da, diğerleri hakkında hıfz ve ısmet (günahlardan koruma) anlamındadır. Dolayısıyla bu ayeti celilenin manasına, hem bedeni koruyan hem de amelleri koruyan melekler dahildir.

Bedenin korunması hakkında müvahhidlerle müşriklerin hıfz-ı ilâhî (Allah-u Tealâ'nın korumasın) da birleşmeleri, bilseler de bilmeseler de Allah-u Tealâ'nın, yaratıklarına olan itina (önem verme) sini göstermektedir.

Nîsâbûrî tefsirinde bu ayeti celile, şu şekilde tevil edilmiştir: Allah-u Tealâ, dostlarını Celâl sıfatıyla, düşmanlarını ise Cebbâr sıfatıyla kahredicidir, bundan dolayıdır ki velinin nefsi, kendisiyle yapılan cihat bağından kurtulmak istese, itab satve (Allah-u Tealâ'nın sitem tecelli) leri o nefsi ezerek, yeniden cihada döndürür.

Eğer o zatın kalbi, izzet mutâlebe (Mevlâ Tealâ'nın istek) lerinden bir ayrılmayı düşünecek olsa heybet sadme (Allah-u Tealâ'nın azamet vuruş) ları o kalbi kahrederek evvelki güzelliğine iade eder. Şayet ruhu manevi yangınlardan bir nevi rahatlama murad etse tecellî şimşekleri onu kahrederek, kendisini tekrar canını feda etme haline çevirirler.

(حَتّٰى اِذَا جَآءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا) **"Nihayet sizin birinize ölüm geldiğinde elçilerimiz onu kusur etmeden alırlar"** yani sizin birinizin, varlık vasıflarından geçme vakti geldiğinde kahır sıfatlarımızın elçileri, nefsin sıfatlarını yok etmede hiç bir gevşeklik yapmadan o vasıfları alırlar.

Âlûsî *(Rahimehullah)* da, ayeti celilede geçen hafazayı, hayır ve şerri temsil eden kuvvetler şeklinde tevil etmiştir ki, bu güçler hey'et ve meleke (ruha ait kabiliyetler) haline dönüşüp, ruh bedenden ayrılırken kendilerine münasip şekiller alarak görünürler. Veya bunlar, cüz'î suretlerin kendilerine nakşolduğu, küçük ve büyük hiç bir şeyi eksik bırakmayan semavî güçlerdir.

HAFAZA MELEKLERİ:

« اذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ (١٧) مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ (١٨) »

"İki alıcı (yazıcı melek, insanın) **sağında ve solunda oturarak,** (onun bütün yaptıklarını) **telakkî etmekte** (görüp yazmakta) **dırlar.** (İnsan) **hiçbir söz söylemez ki, yanında gözcü ve** (yazmaya) **hazır** (bir melek) **bulunmasın."** *(Kâf Sûresi: 17-18),,*

ÖLÜM MELEĞİ VE YARDIMCILARI:

« إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا (٩٧) »

"(Resulullah'a yardımdan geri kalıp, kâfirlere yardım etmek suretiyle, münafıklık yaparak) **Nefislerine zulm** (kendilerine yazık) **edenlerin canlarını alacak olan melekler muhakkak** (onlara): "(dininizle alâkalı) **Ne işte idiniz?" derler. Onlar: "Biz yer** (yüzün) **de zayıf sayılan** (din işlerimizi tatbikten aciz) **kimselerdik." derler.** (Melekler de): **"Allahın arzı** (yeryüzü) **geniş değil miydi? Orada hicret edeydiniz** (islâmı yaşayamadığınız yerden, yaşayacağınız bir yere göçseydiniz) **ya" derler. İşte onlar** (var ya), **onların barınağı cehennemdir. O** (cehennem), **ne kötü uğranacak bir yerdir."** *(Nisa Sûresi:97)*

« وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ (٩٣) »

"Allah'a karşı (Allah hiçbir kitap indirmedi diyerek) **yalan uydurandan yahut kendisine hiç bir şey vahyedilmemiş olduğu hâlde '**(Allah tarafından) **bana da vahyolundu' diyenden daha zalim kim vardır? O zalimler ölümün şiddetleri** (zorlukları) **içinde melekler de ellerini uzatmış** (onlara) **'Canlarınızı çıkartın, Allah'a karşı hak olmayanı** (yalanı) **söyler olduğunuz ve O'nun ayetlerinden kibreder** (yüz çevirerek inanmaz) **olduğunuz için bu gün alçaklık azabı ile cezalandırılacaksınız'** (derken o kâfirlerin hâlini) **bir görseydin** (elbette çok büyük bir iş görmüş olurdun)".*(En'âm Sûresi:93)*

« فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ أُولَئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ (٣٧)

"Allah'a karşı yalan iftira eden ya da O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zâlim kimdir? İşte onlar (var ya) kitaptan nasipleri (haklarında ezelde yazılmış olan ömür ve rızıkları) kendilerine ulaşacaktır. Nihayet elçilerimiz (melekler) canlarını almak üzere onlara geldikleri vakit 'Allah (-u Tealâ) yı bırakıp da tapmakta olduğunuz (ilâhlarınız) nerede?' derler. (Onlar da): 'Bizden kayboldular (bize fayda vermediler)' derler ve kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ederler." *(A'râf Suresi:37)*

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ (٥٠)

"Melekler yüzlerine ve arkalarına vurarak ve: 'Yakıcı azabı tadın' (diyerek) o kafirlerin canlarını alırken bir görseydin!" *(Enfâl Sûresi:50)*

الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ فَأَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِن سُوءٍ بَلَىٰ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ (٢٨)

"Nefislerine zulmeder (Allaha ortak koştuklarından, kendilerine yazık eder) **lerken, meleklerin canlarını aldıkları kimseler** (azabı görünce), **'Biz hiç bir kötülük yapmazdık.' diyerek, teslim olurlar.** (Melekler de onlara cevaben) **'Hayır! Allah sizin yaptıklarınızı şüphesiz ki çok iyi bilendir.'** (derler)." *(Nahl Suresi:28)*

الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ (٣٢)

"(Takva sahipleri), Meleklerin, 'Size selam olsun! Yapmış olduğunuz şeyler (iyi işler) **sebebiyle cennete girin' diyerek tertemiz halde canlarını aldıkları kimselerdir."** *(Nahl Sûresi:32)*

فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ (٢٧)

"Ya melekler yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken (o kafirlerin durumları) **nasıl olacak!"** *(Muhammed Sûresi:27)*

MELEKLERİN, VAZİFELERİNDE İHMAL YAPMADIKLARI:

لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُم بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ (٢٧)

"Onlar (melekler) **sözle O'nu geçmezler** (Allah-u Tealâ'nın buyruğuna tabi olurlar, kendi başlarına konuşmazlar) **ve sadece O'nun emriyle hareket ederler."** *(Enbiya Sûresi:27)*

لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ (٥)

"Onlar Allah (-u Tealâ) nın kendilerine emrettiği şeylere asla isyan etmezler ve emrolunduklarını yaparlar." *(Tahrim Sûresi:6'dan)*

Mevlâ Tealâ eceli geleni, ölüm meleği ve yardımcılarının vefat ettirdiklerini beyan ettikten sonra, ölen kimselerin diriltildikten sonraki hallerini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَيٰهُمُ الْحَقِّ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ (٦٢)

KELİME MANASI (62)

(ثُمَّ رُدُّوا) **Sonra reddolunurlar** (dirildikten sonra döndürülürler), kime? (إِلَى اللَّهِ) **Allah'a** (O'nun hükmüne), öyle Allah ki, (مَوْلَيٰهُمُ)**onların mevlâsıdır** (gerçek sahipleridir), daha öyle Allah ki, (الْحَقِّ) **Hak** (zatıyla kaim olan hakiki varlık) **tır,** (أَلَا) **agah olun** (bilin) **ki,** (لَهُ)) **ancak O'na aittir,** ne? (الْحُكْمُ) **hüküm,** (kıyamet günü kullar arasında karar verme yetkisi), (وَهُوَ) **O,** (أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ) **hesap görenlerin en sür'atlisi** (çabuğu) **dur,**

MEALİ ŞERİF

Sonra onlar (ruhları bedenlerinden alınan insanlar) **hak** (gerçek varlık) **olan Mevlâ'larına** (gerçek sahipleri olan Allah'ın hükmüne) **döndürülürler. Agâh olun** (gözünüzü açın) **ki hüküm yalnız onundur ve O hesap görenlerin en sür'atlisidir.**

İ Z A H A T

Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayeti celiledeki: (ثُمَّ رُدُّوا) **"Sonra reddolundular** (döndürüldüler)." kavli şerifi, bir önceki ayeti celilede geçen (تَوَفَّتْهُ) **"Onu alır."** cümlesine ma'tuftur.

Vefat tek tek, dirilmek ise topluca vuku bulacağından önceki ayeti celilede müfred, burada ise cemi sîğası kullanılmıştır. Bazı muhakkık âlimlerin beyanına göre, bu ve önceki ayeti celilelerde, önce hıtaptan ğaybete, sonra tekellümden tekrar ğaybete iltifat (dönüş) vardır, şöyleki:

Mevlâ Tealâ, bir önceki ayeti celilede hıtap yoluyla: (أَحَدَكُمُ) **"Sizden birinize"** buyurduktan sonra, ğaib ifadesiyle (تَوَفَّتْهُ) **"Onu alır"** buyurmuş, bu ayeti celilede de (ثُمَّ رُدُّوا) **"Sonra reddolundular** (döndürüldüler)" buyurarak, vefat edenler hakkında ğaib ifadesi kullanmıştır.

Yine önceki ayeti celilede tekkellüm sîğasıyla, (رُسُلُنَا) **"Bizim elçilerimiz"** buyurduktan sonra bu ayeti celilede: (إِلَى اللَّهِ) **"Allah'a"** buyurarak ğaibe dönmüştür.

Fahrurrâzî *(Rahimehullah)* (ثُمَّ رُدُّوا) **"Sonra reddolundular** (döndürüldüler)" kavli şerifindeki zamirin, meleklere ait olduğu görüşünü naklederek, "Korudukları insanlar gibi hafaza meleklerinin de öleceği" şeklinde bir mana beyan etmişse de ikinci olarak zikrettiği "İnsanlar ölümlerinden sonra Allah-u Tealâ'ya döndürülürler" manası, müfessirlerin ekserisi tarafından tercih edilen görüştür.

Ayet: 62

Mâverdî ve Zâdü'l-Mesîr tefsirlerinde, reddin mütevellisi (bu döndürme işinin kim tarafından yapıldığı) hakkında iki görüş nakledilmiştir:

1- Bunlar meleklerdir, çünkü öldürdükleri kişiyi Allah-u Tealâ'ya döndüren onlardır.

2- Allah-u Tealâ'nın bizzat kendisidir, çünkü Allah-u Tealâ ahirette diriltmek suretiyle kullarını kendisine döndürecektir.

Kulların, Allah-u Tealâ'ya döndürülmesinin manası hakkında da iki söz vardır:

1- Kullar diriltildikten sonra Allah-u Tealâ'dan başka kimsenin hükmünün geçerli olmadığı mahşer meydanına döndürüleceklerdir.

2- Herkes ancak Allah-u Tealâ'nın hüküm ve tedbirine döndürülecektir, zira Allah-u Tealâ onları yaratırken, onların yönetiminde tekti, sonra onları birtakım işler görmeye kudretli kılınca, onlar kendilerini zahiren idare eder gibi göründüler, fakat ölümle bu tasarrufları engellenince sadece O'nun tedbiri ve hükmüne döndürüldüler.

Mazharî tefsirinde zikredildiğine göre, kulların Allah-u Tealâ'ya döndürülmesi iki türlü değerlendirilebilir:

1- Kıyamet günü ba's ve haşr (diriltilip toplanmaların) dan sonra hesaba çekilmek için Allah-u Tealâ'nın huzuruna arzedilişleri,

2- Ölümün hemen sonrasında berzah âleminde, rahmet veya azap meleklerinin, aldıkları ruhları Mevlâ'nın emrettiği yere yükseltmeleri, nitekim geride Berâ ibni Âzib *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen uzun hadisi şerifte geçen:

"... Melekler o (mümin) **ruhu alıp yükseltirler, o esnada melek cemaatlarından hangisine uğrasalar mutlaka onlar:'Bu temiz ruh kim** (in) **dir' derler, onlar da, dünyada ona taktıkları isimlerinin en güzeli ile** (onu adlandırarak);

'Felan oğlu felan' der ve onu birinci kat semaya ulaştırıp onun için kapının açılmasını isterler. Onlara kapı açıldığında, yedinci kat semaya kadar her semanın mukarreb melekleri o ruhu bir sonraki semaya varıncaya dek teşyî' eder (hürmeten peşinden gider) **ler...**

Onu (kafirin ruhunu) **yükselten melekler, birinci kat semaya onu ulaştırıncaya kadar hangi melek cemaatına uğrasalar mutlaka onlar 'Bu pis ruh nedir?' derler, onlar da, dünyada ona verilen isimlerin en kötüsüyle** (onu adlandırarak) **'Bu felan oğlu felandır' derler ve onun için** (gök kapısının) **açılması istenirse de açılmaz..."** (No 214 da geçti)

Tefsir-i Kebîr'de zikredildiğine göre; bu ayeti celile, insanın sırf bu bünyeden ibaret olmadığına delalet eden en büyük delillerden birisidir, çünkü ayeti celilenin sarih (açık) ifadesi, kulun öleceğine ve ölümünden sonra Allah-u Tealâ'ya döndürüleceğine delalet etmektedir.

Halbuki ölünün, o haliyle, mekandan ve cihetten müte'âlî (yüce) olan Allah-u Tealâ'ya döndürülmesi, yer ve yön itibarıyla olamayacağından, bu döndürülmenin, o ölünün Allah-u Tealâ'nın hükmüne münkâd (boyun eğici) ve kazasına mutî' (yazısına itaatkâr) olmasıyla tefsir edilmesi gerekir.

Diri olmayan kişi hakkında böyle bir mananın düşünülmesi doğru olmayacağından burada bir ölüm ve hayatın varlığı sabit olmuş olur ki, ölüm bedenin nasibi olduğuna göre, geriye kalan, hayatın da nefis ve ruhun nasibi olmasıdır.

Allah-u Tealâ "(Bedenlerinden ayrılan ruhlar) **sonra Allah** (-u Tealâ)**ya döndürüldüler"** buyurunca, Allah-u Tealâ'ya döndürülenin de nefis ve ruh olduğu sabit olduğuna göre, esas insanın, sadece nefis ve ruhtan ibaret olduğu gerçeği meydana çıkmış olur ki matlup (elde edilmek istenen netice) de budur.

Ayrıca şu da bilinmelidir ki; Mevlâ Tealâ'nın: "(Bedenlerinden ayrılan ruhlar) **sonra Allah** (-u Tealâ) **ya döndürüldüler."** kavli şerifi, ruhun bedenden önce de mevcut olduğunu iş'âr etmek (hissettirmek) tedir, çünkü bu âlemden Hazreti Celâle reddolunmak (yücelik sahibi Allah-u Tealâ'nın huzuruna döndürülmek), ruhun, bedenle tealluku (ilgi kurması) ndan önce de mevcut olması durumunda ancak mümkün olur. Nitekim:

« ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ ... (٢٨) »

"Dön Rabbine..." *(Fecr Sûresi:28'den)* ve:

« إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعاً ... (٤) »

"Hepinizin dönüşü ancak O'nadır" *(Yûnus Sûresi:4'den)* gibi ayeti kerimeler de aynı manaya işaret etmektedirler.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in de:

٢١٥ - رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: « خَلَقَ اللهُ الْأَرْوَاحَ قَبْلَ الْأَجْسَادِ بِأَلْفَيْ عَامٍ »

215 - **"Allah** (-u Tealâ), **ruhları cesetlerden ikibin sene evvel yarattı"** *(Fahrurrâzî, Mefâtîhu'l-Gayb:13/14, Süyûtî, el-Hâvî: 1/572)* buyurduğu nakledilmiştir.

Bu izahtan sonra İmam *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Felsefecilerin; beşerî nefislerin, bedenin varlığından evvel mevcut olmadığını isbat için getirdikleri delil, zafiyetini, aklî ve felsefî kitaplarda açıkladığımız çok zayıf bir delildir.

Şu da bilinmelidir ki: (ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللهِ) **"Sonra Allah** (-u Tealâ) **ya döndürüldüler"** kavli şerifindeki (إِلَى) kelimesi, intihayı ğaye (mesafenin bitişini) ifade ettiğinden, buradaki, (إِلَى اللهِ) kavli, Allah-u Tealâ için bir mekan ve cihet ispatını ihsas ettirmektedir ki bu batıl olduğu için, bu ifadenin, "Onlar, Allah-u Tealâ'dan başka bir malik ve hakimin bulunmayacağı bir yere döndürülmüşlerdir" manasına hamledilmesi gerekir.

Ayet: 62

Allah-u Tealâ bu ayeti celilede kendi Zatına iki isim vermiştir:

1-**"Mevlâ"** ismi şerifidir. Bilindiği üzere, "Mevlâ" ve "Velî" lafızları, yakınlık anlamına gelen: (اَلْوَلْىُ) kelimesinden iştikâk etmiş (türemiş)tir. Allah-u Tealâ'da, "Yakın-uzak, açık- gizli" olandır, zira:

« ... وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (٧) »

"Biz ona şah damarından daha yakınız" *(Kaf Sûresi:16'dan)* ve

« ... مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوىٰ ثَلٰثَةٍ اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ ... (٧) »

"Herhangi bir üçten bir fısıltı vaki olmaya dursun, muhakkak ki O, onların dördüncüsüdür." *(Mücadele Sûresi:7'den)* buyurmuştur.

Kölesini azad eden kişiye de "Mevlâ" denmiştir, dolayısıyla Allah-u Tealânın bu ismi şerifi, kullarını azabından azad edeceğini hissettirmektedir ki, Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٢١٦–عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: « سَبَقَتْ رَحْمَتِى غَضَبِى »

216 - **"Allah-u Tealâ buyurdu ki: Rahmetim gazabımı geçmiştir."** *(Müslim, Tövbe:4, No:2751, 4/2108, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:7303, 3/34, Buharî, Bedü'l-Halk:1, No:3022, 3/1166, İbni Mace, Mukaddime:13, No:189, 1/67)* hadisi kudsîsinde kastedilen mana da budur.

Yine böylece Mevlâ Tealâ kendisini kullarına izafe ederek: (مَوْلٰيهُمُ) **"Mevlâ'larına."** buyurmuş, onları ise kendisine nisbet etmemiştir ki bu da rahmetin nihayetidir.

Ebû Hayyan *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; bu izafet, Allah-u Tealâ'nın kulları hakkındaki rahmetini açıklamaktadır. Büyüklerden bazısı da ayeti celiledeki bu inceliği anladığından vefatları anında bu ayeti celileyle mağfiret ummuşlardır.

Nitekim Kays *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, Osman ibni Affân *(Radıyallahu Anh)*, Abdullah ibni Mes'ûd *(Radıyallahu Anh)* ın ölüm döşeğinde ziyaretine girdiğinde ona: **"Kendini nasıl buluyorsun?"** diye sorunca o; **"Hak olan Mevlâ'ma döndürülmüş olarak"** buyurdu, o zaman Hazreti Osman *(Radıyallahu Anh):* (طِبْتَ) **"Çok hoş söyledin!"** buyurdu. *(İbni Ebî Hâtim, No:7389, 4/1308)*

Ebû Bekr ibni Ayyâş *(Rahimehullah)* şöyle anlatmıştır; vefatından evvel Âsım *(Rahimehullah)* ın yanına girdiğimde o, aklı başında olmadığı halde:

« ثُمَّ رُدُّوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ اَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ اَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ (٦٢) »

"Sonra gerçek Mevlâ'ları olan Allah (-u Tealây) a reddolundular (döndürüldüler). Bilesiniz ki hüküm ancak O'nundur ve O, hesap görenlerin en çabuğudur." ayeti celilesini okuyordu. *(İbni Ebî Hâtim, No:7390, 4/1308)*

Ayrıca: (مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ) **"Hak olan Mevlâ'larına"** buyurmuştur ki bunun manası; "Onlar dünyada nefis, şehvet ve ğazap gibi batıl mevlâların tasarruf ve tasallutu altındaydılar, nitekim:

« ... (٢٣) اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰاهُ »

"Hevâsını ilahı edineni gördün mü?" *(Câsiye Sûresi:23'den)* kavli şerifiyle bu hususu beyan etmiştir, dolayısıyla ölen insan batıl mevlâların tasarruflarından kurtularak hak olan Allah-u Tealâ'nın tasarrufuna geçmiş olur.

Âlûsî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre, burada "Mevlâ" ismi, "Ale'litlak (kayıtsız şartsız) kullarının işlerini takip eden malikleri" anlamına geldiğinden:

« ... (١١) وَاَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ ... »

"Kafirler (e gelince) **onlar için hiçbir mevlâ yoktur"** *(Muhammed Sûresi:11'den)* ayeti celilesine zıt değildir, zira burada nefyedilen mevlâ, yardımcı manasında olandır.

Bu iki ayeti celile arasında tezad gibi görülen müşkilin halli hususunda Mâverdî *(Rahimehullah)* iki cevap zikretmiştir:

a) Kafirler de, Allah-u Tealâ'nın huzuruna döndürülen müminler arasına bu hususta dahil olduklarından, ayeti celilede müminler tağlib edilerek (kafirlerden üstün tutularak) "Mevlâ" lafzı hepsine teşmil edilmiştir.

b) "Mevlâ" lafzı, bazen yardımcı, bazen de seyyid (efendi, ulu) manalarında kullanılmaktadır, Allah-u Tealâ kafirlerin yardımcısı olmasa da kafirlerin de müminlerin de seyyididir.

2- **"Hakk"** ismi şerifidir ki bu, "Son derece adaletli", "Hakkı izhar edici", "Sözü doğru" ve "Hakiki mevcut" manalarına gelmektedir. Var olanlar içinde var olmaya en lâyık ve müstehak olan Allah-u Tealâ'dır, çünkü zatı gereği vacip olan ancak O olduğundan, Hak olmaya müstehak olan da sadece O'dur.

Aslında bu kelime masdar olup batılın zıddı anlamındadır, masdar olan isimler ise; (فُلَانٌ عَدْلٌ ve رَجَاءٌ ve غِيَاثٌ ve كَرَمٌ ve فَضْلٌ) "Felanca adalettir, ümittir, berekettir, keremdir, fazldır" denilmesi gibi, faillerine ancak mecazî olarak verilirler.

Huccetü'l-İslam İmam-ı Gazâlî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre, hak batılın mukabilidir, kendisinden haber verilen her şey ya mutlak manada batıl, ya mutlak manada hak, ya da bir yönden hak, bir yönden batıldır. Bizatihi mümteni' (Allah-u Tealâ'nın ortağını düşünmek gibi, zatı gereği varlığı imkansız olan), mutlak manada batıldır.

Vacib bizatihi (Allah-u Tealâ gibi zatı gereği var olan), mutlak manada haktır, bizatihi mümkin biğayrihi vacib olan, bir yönden hak, diğer yönden batıldır, nitekim Allah-u Tealâ'dan başka bütün yaratıkların varlığı, kendilerinden olmadığı için o yönden batıl iseler de, kendilerinden başka olan Allah-u

Tealâ tarafından varlık istifade ettikleri için, kendilerine varlık veren zat yönünden haktırlar. O halde: "Hakkı mutlak"ın manası, bütün hakikatların kendisinden alındığı bizatihi mevcud-u hakiki (zatı gereği gerçek varlık) dır ki, bu da ancak Allah-u Tealâ'dır. İşte "Hak, kendisi için yokluk düşünülemeyen sabit ve bâkî olandır" diyenin muradı da budur.

Mâverdî *(Rahimehullah)*, "Hakk" lafzı hakkında üç ihtimal zikretmiştir:

a) "Hakk" Allah-u Tealâ'nın isimlerinden biridir.

b) "Müstahik" anlamında olabilir ki bu, "Herkesin, kendi huzuruna döndürülmesine lâyık ve müstehak" manasındadır.

c) "Hükmü hak olan" manasında da olabilir ki bu, Allah-u Tealâ'nın, bütün kullarının kendisine döndürülmesi hakkında verdiği hükmün doğruluğuna delalet etmektedir.

Âlûsî tefsirinde, bazı ehli işaretin nakline göre, bu ayeti celile, Allah-u Tealâ'nın kitabındaki en ümitli ayettir, çünkü Allah-u Tealâ bu ayeti celilesinde, kulunun dünya zindanından ve yazıcı meleklerin ellerinden çıkıp, kendisine döneceğini haber verirken, kendi Zatını, onun hak olan Mevlâ'sı olarak vasıflamıştır ki bu:

"Allah-u Tealâ'dan başkası gerçek manada Mevlâ sayılmaz" demektir. Kul için, Mevlâ'sına döndürülmekten daha aziz bir şey düşünülemez. Nitekim Nesefî tefsirinde zikredilen bir hikmetli sözde:

« اَلرَّدُّ اِلىٰ مَنْ رَبّاكَ خَيْرٌ مِنَ الْبَقاءِ مَعَ مَنْ اٰذاكَ »

"Seni terbiye edene döndürülmen, sana eziyet edenle beraber kalmandan senin için daha hayırlıdır." buyrulmuştur.

Mevlâ Tealâ ayeti celilenin sonunda; **"İyi bilin ki, bütün hüküm O'nundur ve O, hesap görenlerin en hızlısıdır."** buyurmuştur ki bunun manası, "Hüküm sadece Allah-u Tealâ'ya aittir" demektir. Bu mana:

« ... اِنِ الْحُكْمُ اِلاَّ لِلّٰهِ ... (٥٧) »

"Hüküm Allah (-u Tealâ)**dan başkasının değildir"***(En'âm Sûresi:57'den)* kavli şerifiyle de kuvvetlenir ki bu da, Allah-u Tealâ'dan başka hiçbir kimsenin herhangi birşey üzerinde bir hüküm ve tasarrufunun olmamasını gerektirir, netice itibarıyla hayır ve şerrin tamamı Allah-u Tealâ'nın hüküm ve kazasına göredir.

Dolayısıyla Allah-u Tealâ saîd olan kişiye saâdeti, şakî olana da şekâveti hükmetmiş olmasaydı bu böyle olmazdı.

Mâverdî ve Kerhî tefsirlerinde zikredildiğine göre, burada "Allah-u Tealâ başkasına da hüküm yetkisi vermiştir, bu nasıl izah edilebilir?" şeklinde bir soru yöneltilecek olursa, buna iki türlü cevap verilir:

1- Dünyada, hakikat hasebiyle değil de zahire göre bir çok hakimler mevcutsa da kıyamet gününde hakikaten de zahiren de hüküm sadece Allah-u Tealâ'nın olacaktır.

2- Allah-u Tealâ'nın dışında hüküm verenler, O'nun izniyle hükmettiklerinden, yine gerçekte hüküm yalnızca Allah-u Tealâ'ya ait olmuş olur.

Ayrıca: (اَلاَ لَهُ الْحُكْمُ) **"İyi bilin ki, bütün hüküm O'nundur"** kavli şerifi, kulları arasındaki hüküm ve kazasını ifade ettiği gibi, kendisine ait hüküm verme manasına da ihtimalli bulunduğundan, Allah-u Tealâ kendisi hakkında hüküm verme yetkisinin tek sahibidir.

Ulema, bu ayeti celileyi, Mu'tezilenin aleyhine, ibadetin, mükâfâtı, isyanın da cezayı Allah-u Tealâ'ya karşı icab ettirmediğine delil saymışlardır, zira böyle olacak olsaydı, itaat eden kimsenin, Allah-u Tealâ üzerinde bir hakkı ve hükmü bulunması gerekirdi ki bu, **"İyi bilin ki, bütün hüküm O'nundur"** kavli şerifinin delâlet ettiği manaya ters düşmektedir.

(وَ هُوَ اَسْرَعُ الْحَاسِبِيْنَ) **"Ve O, hesap görenlerin en hızlısıdır."** kavli şerifi, iki manaya ihtimallidir:

1- Bundan, iyi-kötüyü birbirinden acele ayırmak için, kullar arasında süratlice hüküm verme manası kastedilmiş olabilir ki bu durumda, hüküm yerine hesap tabiri kullanılmıştır, zira ikisinin de müşterek neticesi, az veya çok hakedenin hakkını vermektir.

2- Bu ifadeden, kulların amelleriyle ilgili hesaplarının çabukça görülmesi manası da kastedilmiş olabilir ki zahir olan mana budur.

Hesabın çabuk görülmesinden kastedilen gaye de iki yönden izah edilebilir:

1- Başkasının yapmaktan aciz kaldığı şeyi acele yaparak kudretini izhar etmek.

2- Sevabı hakedenle, azaba müstehak olana, hakettiği şeyleri acele vererek insafı ile intisaf (intikam) ının arasını cemetmek.

Tefsir-i Kebir, Ruhu'l-Beyan ve Âlûsî' de beyan edildiği vechile; âlimler, hesaba çekilmenin keyfiyyeti hususunda birkaç görüş açıklamışlardır:

1- Bazıları, "Allah-u Tealâ bizzat kendisi, tek bir defada bütün mahlukatı hesaba çeker ve O'nu, birinin sözü diğerini duymaktan, birinin hesabı diğerinden alıkoymaz" demişlerdir.

2- Diğer bir kısım ulema "Allah-u Tealâ yaratıklarının muhasebesini bizatihi görmeyip, meleklere emreder, bunun üzerine her bir melek, kullardan birini hesaba çeker" görüşündedirler.

3- Diğer bir takımları da "Allah-u Tealâ müminleri bizzat hesaba çeker, kafirlerin hesabını ise meleklere havale eder, çünkü onların hesabını bizzat görecek olsaydı onlarla konuşması gerekirdi ki,

Ayet: 62

« ... وَلاَ يُكَلِّمُهُمُ اللهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ... (٧٤) »

"Kıyamet günü Allah (-u Tealâ) onlarla konuşmaz." *(Bakara Sûresi:174'den)* ayeti celilesi bunu reddetmektedir" demişlerdir.

Fakat önceki görüşlerin sahipleri buna cevaben şöyle demişlerdir: Allah-u Tealâ'nın kıyamet günü onlarla konuşmaması, "Onlara yararlı bir söz söylemeyeceği" anlamındadır, zira:

« وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعاً ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ اَشْرَكُوا اَيْنَ شُرَكَآؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ (٢٢) »

"(Unutma) O günü ki, onları hep birden toplayacağız, sonra da (Allah'a) ortak koşanlara: "(Allah'ın ortakları olduklarını) boş yere iddia ettiğiniz ortaklarınız nerede? " diyeceğiz." *(En'âm Sûresi:22)* ve,

« وَلَوْ تَرىٰ اِذْ وُقِفُوا عَلىٰ رَبِّهِمْ قَالَ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ (٣٠) »

"Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman sen (onları) **bir görsen** (o vakit Allah-u Tealâ): **"Bu** (yeniden dirilme olayı) **hak değil miymiş?" buyuracak. Onlar da: "Rabbimize andolsun ki evet" diyecekler, o zaman Allah-u Tealâ: "Öyleyse inkâr edegeldiğinizden dolayı tadın azabı!" buyuracak."** *(En'âm Sûresi:30)* gibi birçok ayeti kerimelerin zahiri ifadeleri, Allah-u Tealâ'nın kıyamet günü onlarla konuşacağına delalet etmektedir.

İlâhî muhasebenin manası:

Allah-u Tealâ'nın, kullarını hesaba çekmesi demek, herkese sevaptan veya azaptan neyi hakettiğini bildirmesi ve onlara unuttukları şeyleri hatırlatmasıdır. Nitekim:

« يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللهُ جَمِيعاً فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا اَحْصٰيهُ اللهُ وَنَسُوهُ وَاللهُ عَلىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (٦) »

"O gün Allah (-u Tealâ) onların hepsini diriltecek ve yaptıklarını kendilerine haber verecektir. Allah (-u Tealâ) onu (bütün yaptıklarını bir bir) **saymış, onlar ise onu unutmuşlardır. Allah (-u Tealâ) her şeye hakkıyla şahittir."***(Mücadele Sûresi:6)* kavli şerifi buna delalet etmektedir.

Bazı ulema "Muhasebe, amellerin kıymetini takdir, mizan ise, ölçümlerini açıklamak için olduğundan, hesap mizandan öncedir, bundan dolayı hesapsız cennete girecekler için mizan söz konusu değildir" demişlerdir.

Zâdü'l-Mesîr tefsirinde; hesabın süratinin manası hakkında beş kavil vardır:

1- İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın sözüne göre; süresinin azlığı,

2- Mukatil *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; gelişinin yakınlığı, İbni Enbârî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Allah-u Tealâ, kullarına uzun zamandan bir müddet mühlet verdiyse de, ceza vakti, O'nun indinde çok yakındır.

3- Allah-u Tealâ'nın, kulunu hesaba çekmeden önce, lehinde ve aleyhindeki durumları bilmesi,

4- Herkese yaptığının karşılığını çabucak vermesi. Bu iki manayı Zeccâc *(Rahimehullah)* zikretmiştir,

5- Acizler gibi düşünmeye ve saymaya muhtaç olmaması. Bu mana Ebû Süleyman-ı Dimeşkî *(Rahimehullah)* dan nakledilmiştir.

Hisâb-ı İlâhî'nin müddeti:

Bazı müfessirler; "Allah-u Tealâ bütün mahlûkâtın hesabını en kısa ve en çabuk zaman içerisinde görecektir" demişler, fakat bir süre tayin etmemişlerdir.

İmam-ı Hasen *(Radıyallahu Anh)* "O'nun hesabı, göz açıp kapamaktan daha çabuktur" buyurmuştur.

Haberde varid olduğuna göre:

٢١٧ - « انَّ اللهَ يُحاسِبُ الْكُلَّ فِى مِقْدارِ حَلْبِ شاةٍ »

217 - **"Şüphesiz ki Allah (-u Tealâ) bütün mahlûkâtını, bir koyun sağımı kadar az bir süre içinde muhasebe edecektir."** *(Âlûsî, Ruhu'l-Me'ânî: 7/178, Kurtubî, el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân: 2/426)*

Kâzî haşiyesi Konevî'de zikredildiği üzere; bu muhasebeye, mükellef olmayan hayvanlar da dahildir.

Bazılarının beyanına göre; bir kişiyi hesaba çekerken, herkesi birden muhasebe edecek, fakat herbir kişi, sadece kendisinin hesaba çekildiğini sanacaktır, nitekim:

« ما خَلْقُكُمْ وَلاَ بَعْثُكُمْ الاَّ كَنَفْسٍ واحِدَةٍ ... (٢٨) »

"Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz ancak bir nefs (tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi) **gibidir"** *(Lokman Sûresi:28'den)* ayeti celilesi de bu manaya işaret etmektedir.

Bazı haberlerde varid olduğuna göre, muhasebe işi yarım gün zarfında olacaktır, nitekim Mazharî tefsirinde hadis olarak nakledildiğine göre:

٢١٨ - « يُحاسِبُ الْخَلْقَ كُلَّهُمْ فِى قَدْرِ نِصْفِ نَهارٍ مِنْ اَيّامِ الدُّنْيا »

218 - **"Allah (-u Tealâ) bütün mahlûkâtı dünya günlerinden yarım gün zarfında muhasebe edecektir"** *(Süyûtî, Tefsîru'l-Celâleyn, 1/118, Kâzî Muhammed Senâullah, et-Tefsîru'l-Mazharî, 3/239)*

Tâcü't-tefâsîr'de nakledilen bir hadisi şerifte ise:

٢١٩ - « لاَ يَنْتَصِفُ النَّهارُ حَتّىٰ يَسْتَقِرَّ اَهْلُ الْجَنَّةِ فِى الْجَنَّةِ وَاَهْلُ النّارِ فِى النّارِ »

219 - **"Cennet ehli cennette, cehennem ehli de cehennemdeki yerlerini gün yarı olmadan alırlar."** *(Tâcü't-tefâsîr,1/276)* buyrulmuştur.

Bütün bu rivayetler, İbni Mes'ûd *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٢٢٠ – عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَ يَنْتَصِفُ النَّهَارُ مِنْ يَوْمِ الْقِيَامَةِ حَتَّىٰ يَقِيلَ هٰؤُلاَءِ وَهٰؤُلاَءِ »

220 - **"Kıyamet günü gündüz yarı olmadan, onlar da şunlar da** (cennet ehli de cehennem ehli de) **kaylûle yapacak** (cennet ehli gerçekten istirahata çekilecek, cehennemlikler ise azabı boylayacak) **tır."***(Hâkim, el-Müstedrek,No:3516,2/436)* hadisi şerifinden manen alınmış olsa gerektir.

Kurtubî *(Rahimehullah)* , hesabın müddeti hakkında nakledilen bütün bu rivayetleri muhtemel (ihtimal dahilinde) gördükten sonra "Kul salih amellere devam ederek hesabını hafifletmeye çalışmalıdır, çünkü ahiret muhasebesi, ancak dünyada nefsini hesaba çekenlere hafif gelecektir" buyurmuştur.

Ahiret hesabının mahalli:

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre; haşr ve hesab, yeryüzünde olmayıp, bu arz'ın yerine getirilecek gümüş gibi bembeyaz bir arazide vuku bulacaktır ki onun üzerinde hiçbir kan dökülmemiş ve kimseye zulm olunmamıştır.

Herkesin diriltilip, mahşere toplanarak hesaba çekileceği ve muhasibin de Allah-u Tealâ olacağı sabit olduğuna göre, hesapta münakaşaya tutulmadan önce akıllı kimsenin, nefsini hesaba çekmesi gereklidir, çünkü ahiret yolculuğunda, tacir, kendisi, ömrü, sermayesi, kârı, ömrünü taat ve ibadetlere harcaması, zararı da hayatını masiyet ve kötülüklere kullanması, bu ticaretteki ortağı ise, nefsidir.

Nefis, her ne kadar hayra da şerre de müsaitse de lakin o, masiyet ve şehvetlere daha meyilli ve yönelici olduğundan, mutlaka murakabe ve muhasebe altında tutulması gerekmektedir.

Allah-u Tealâ'nın muhasebesinin keyfiyyeti:

Taberî, İbni Atıyye ve Ruhu'l-Beyan tefsirlerinde zikredildiği üzere; Allah-u Tealâ, yaratıklarının sayılarını, amellerini, ecellerini ve diğer bütün işlerini hesab eden, sayan, miktarlarını ve hudutlarını hesab edenlerin en süratlisidir.

Çünkü O, bütün yaratıklarını çok iyi bildiğinden bu hususta düşünmeye, hesap etmeye, sayı saymaya ve hiç bir tekellüfe (zorlanmaya) muhtaç değildir. Nitekim:

« ...لاَ يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِى السَّمٰوَاتِ وَلاَ فِى الْاَرْضِ وَلاَ اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلاَ اَكْبَرُ اِلاَّ فِى كِتَابٍ مُبِينٍ (٣) »

"Göklerde ve yerde zerre miktarı (birşey bile) **O'ndan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyüğü de şüphesiz apaçık bir kitapta** (yazılı) **dır."** *(Sebe' Sûresi:3'den)* kavli şerifi, Mevlâ Tealâ'nın ilminin ihatasını açıklamaktadır.

Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallahu Anh)* a "Allah-u Tealâ bütün kullarını aynı anda nasıl muhasebe edecek?" diye sorulduğunda, o:

« كَمَا يَرْزُقُهُمْ فِى حَالٍ وَاحِدَةٍ فِى الدُّنْيَا »

"Dünyada aynı anda hepsine rızık verdiği gibi!" buyurdu. *(İbni Atıyye,el-Muharrarü'l-Vecîz, 2/301, Kurtubî,el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân: 2/426)*

Nîsâbûrî tefsirinde nakledilen işârî manaya göre; bir önceki ayeti celilede zikredilen ölümden maksat, varlık vasıflarından fani olmak, bu ayeti celilede açıklanan **"Allah** (-u Tealâ) **ya reddolunma"** dan murad ise, "Bekâ billâh" (Allah-u Tealâ ile bâkî olmak) tır.

Kuşeyrî *(Rahimehullah)* da bu makamda "Sonunda onları kendine döndürdü, zaten kabza (ilâhî kudret tutamın) dan hiç uzak kalmamışlardı ki!" buyurmuştur.

Kulların Allah-u Tealâ'ya döndürüleceği hakkında diğer ayeti kerimeler:

« هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَا اَسْلَفَتْ وَرُدُّوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (٣٠) »

"Orada herkes geçmişte yaptıklarını (nın karşılığını, evvelce denemiş gibi) **yakînen bilecek. Artık onlar gerçek sahipleri olan Allah** (-u Tealây) **a döndürülmüşlerdir. Uydurmakta oldukları şeyler** (batıl tanrıları) **da onlardan kaybolmuştur."** *(Yûnus Sûresi:30)*

« ... وَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (٩٤) »

"Sizin amelinizi Allah (-u Tealâ) **da görecektir, Resûlü de. Sonra ğaybın ve şehadetin âlimi** (görüleni ve görülmeyeni bile) **ne döndürüleceksiniz de yapmakta olduklarınızı O, size haber verecektir."** *(Tevbe Sûresi:94'den)*

« وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (٩٤) »

"De ki: Amel edin! Sizin amelinizi Allah (-u Tealâ) da Resûlü de, müminler de görecektir. Sonra ğaybın ve şehadetin âlimi (görüleni ve görülmeyeni bile) ne döndürüleceksiniz de yapmakta olduklarınızı O, size haber verecektir." *(Tevbe Sûresi:105)*

« قُلْ انَّ الْمَوْتَ الَّذي تَفِرّونَ منه فَانَّهُ مُلاقيكُمْ ثُمَّ تُرَدّونَ الىٰ عالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِما كُنْتُمْ تَعْمَلونَ (٩٤) »

"De ki: Sizin kendisinden kaçtığınız o ölüm, muhakkak size kavuşacaktır. Sonra da ğaybın ve şehadetin âlimi (görüleni ve görülmeyeni bile) ne döndürüleceksiniz de yapmakta olduklarınızı O, size tam manasıyla haber verecektir."*(Cum'a Suresi:8)*

« ... وَ انَّ مَرَدَّنا الىَ اللهِ وَانَّ الْمُسْرِفينَ هُمْ اَصْحابُ النّارِ (٤٣) »

"(Firavn'ın âlinden iman eden kişi dedi ki) Şüphesiz dönüşümüz Allah (-u Tealây) a dır, aşırı gidenler ise ateş ehlinin ta kendileridir." *(Gafir Sûresi:43'den)*

Allah-u Tealâ'nın Mevlâ olduğu:

« وَانْ تَوَلَّوْا فَاعْلَموا انَّ اللهَ مَوْلىٰكُمْ نِعْمَ الْمَوْلىٰ وَنِعْمَ النَّصيرُ (٤٠) »

"Onlar (imandan) yüz çevirirse, bilin ki Allah (-u Tealâ) sizin Mevlânızdır. O, ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır!" *(Enfâl Sûresi:40)*

« ... فَاَقيموا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاعْتَصِموا بِاللهِ هُوَ مَوْلىٰكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلىٰ وَنِعْمَ النَّصيرُ (٧٨) »

"Öyleyse namazı hakkıyla kılın, zekatı verin ve Allah (-u Tealâ) ya sımsıkı sarılın. O, sizin Mevlâ'nızdır. O, ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır!"*(Hac Sûresi:78'den)*

« ... وَ اللهُ مَوْلىٰكُمْ وَهُوَ الْعَليمُ الْحَكيمُ (٢) »

"Allah (-u Tealâ) sizin Mevlâ'nızdır. O, ziyade bilen, tam bir hikmet sahibidir"*(Tahrim Sûresi:4'den)*

Allah-u Tealâ'nın Hak olduğu:

« فَذٰلِكُمُ اللهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ ... (٣٢) »

"İşte O, sizin Hak Rabbiniz olan Allah (-u Tealâ) dır."*(Yûnus Sûresi:32'den)*

« هُنالِكَ الْوَلايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ ... (٤٤) »

"İşte burada velayet (yardım ve dostluk) Hak olan Allah (-u Tealây) a mahsustur." *(Kehf Sûresi:44'den)*

« فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ ... (١١٤) »

"Hak ve hükümdar olan Allah (-u Tealâ) çok yücedir" *(Tâhâ Sûresi:114'den)*

« ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّهُ يُحْيِ الْمَوْتٰى وَاَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٦) »

"Çünkü Allah (-u Tealâ) Hakk'ın ta kendisidir; şüphesiz ki O, ölüleri diriltir; şu da gerçek ki O, her şeye hakkıyla kadirdir." *(Hac Sûresi:6)*

« ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ (٦٢) »

"Şu sebeple ki Allah (-u Tealâ) Hakk'ın ta kendisidir. O'nun dışında taptıkları ise batılın ta kendisidir. Gerçek şu ki Allah (-u Tealâ), ancak O, çok yücedir, pek büyüktür." *(Hac Sûresi:62)*

« فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ (١١٦) »

"Mutlak hakim ve Hak olan Allah (-u Tealâ) çok yücedir. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, kerem (değer) li Arş'ın sahibidir." *(Müminûn Sûresi:116)*

« يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللّٰهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ (٢٥) »

"O gün Allah (-u Tealâ) onlara gerçek cezalarını tastamam verecek ve onlar Allah (-u Tealân) ın apaçık Hak olduğunu bileceklerdir." *(Nur Sûresi:25)*

« ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ (٦٢) »

"Şu sebeple ki Allah (-u Tealâ) Hakk'ın ta kendisidir. O'nun dışında taptıkları ise batılın ta kendisidir. Gerçek şu ki Allah (-u Tealâ), ancak O, çok yücedir, pek büyüktür." *(Lokman Sûresi:30)*

Hükmün ancak Allah-u Tealâ'ya mahsus olduğu:

« ... اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ (٥٧) »

"Hüküm ancak Allah (-u Tealân) ındır. O, hakkı anlatır ve O, (hakkı batıldan) ayıranların en hayırlısıdır." *(En'âm Sûresi:57'den)*

Bu hususta ki diğer münasib ayeti kerimeler En'âm Sûresi:57. ayeti kerimenin tefsirinde geçmiştir.

Allah-u Tealâ'nın hesabının çabukluğu:

« اُولٰٓئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ (٢٠٢) »

"İşte onlar (hem dünya hem ahireti isteyenler) **için kazandıklarından** (yaptıkları güzel amellerden) **dolayı büyük bir nasip vardır. Ve Allah** (-u Teala Hazretleri) **hesabı pek süratli olandır."** *(Bakara suresi:202)*

« ... وَمَنْ يَكْفُرْ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ (١٩) »

"Kim Allah (-u Tealân) ın ayetlerini inkar ederse, şüphesiz ki Allah (-u Tealâ) hesabı pek çabuk olandır." *(Âli İmrân Sûresi:19'dan)*

« ... اُولٰئِكَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ (١٩٩) »

"İşte onlar (var ya) Rableri katında onlar için ecirleri vardır. Şüphesiz Allah (-u Tealâ) hesabı çok çabuk olandır." *(Âli İmrân Sûresi:199'dan)*

« ... وَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ (٤) »

"Allah (-u Tealâ) dan korkun! Şüphesiz ki Allah (-u Tealâ) hesabı pek çabuk görendir."*(Mâide Sûresi:4'den)*

« ... وَاللّٰهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ (٤١) »

"Allah (-u Tealâ dilediği gibi) hükmeder, O'nun hükmünü bozacak kimse yoktur ve O, hesabı çar çabuk görendir." *(Ra'd Sûresi:41'den)*

« لِيَجْزِيَ اللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ (٥١) »

"Allah (-u Tealâ) herkese kazandığını (nın karşılığını) vermek için (onları diriltecektir). Şüphesiz Allah (-u Tealâ), muhasebesi ziyade çabuk olandır." *(İbrahim Sûresi:51)*

« ... وَ وَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهُ فَوَفّٰيهُ حِسَابَهُ وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ (٣٩) »

"(Kafir inanmadığı) Allah (-u Tealây) ı, onun (serap gibi olan amelinin) **yanında bulur; O'da ona hesabını tastamam verir. Allah (-u Tealâ) hesabı çok çabuk görücüdür."***(Nur Sûresi:39'dan)*

« اَلْيَوْمَ تُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ (١٧) »

"Bu gün herkes yaptığıyla cezalandırılacak. Bu gün hiçbir haksızlık yoktur. Şüphesiz Allah (-u Tealâ) hesabı çarçabuk görendir."*(Gâfir Sûresi:17)*

Hadis-i şerif ve eserlerin fihristi:

(482 - 488)

İ ç i n d e k i l e r:

(489 - 497)

Alfabetik Fihrist:

(498 - 528)

DOKUZUNCU CİLTTE GEÇEN HADİS-İ ŞERİF VE ESERLERİN FİHRİSTİ

(الهمزة)

اتخذوا عند الفقرآء ايادى 349
اتقوا فراسة المؤمن 409
اترون هذه هانت على اهلها 140
احبار يهود وجدوا 28
احبوا الفقراء وجالسوهم 349
ادبنى ربى فاحسن تأديبى 174
اذا ابغض الناس فقرآئهم 350
اذا احب الله عبدا حماه 139
اذا اراد الله ان يقبض 395
اذا اردت اللحوق بى 350
اذا اصاب احدكم هم 173
اذا التقى الرجلان المسلمان 359
اذا رايت الله يعطى العبد 262
اذا كان آخر الزمان صارت 332
اذا كان يوم القيامة بعث الله 126
اذا مات احدكم فقد قامت 121
ارايت ان كان اسلم وغفار 345
ارتحلت الاخرة مقبلة 142
استعيذوا بالله من عذاب القبر 459
اعجل عليهم واغثهم بها 31
اعطيت مفاتيح الكلم 313
اقيموا الصفوف فانى اراكم 308
التقى آدم وموسى فقال 66
الا انى اوتيت الكتاب ومثله 207
الله اذ خلقهم اعلم 69

اللهم انى اعوذ بك ان اضل 362
اللهم انى اعوذ بك من زوال 265
اللهم اهلك الجراد 270
انا جليس من ذكرنى 330
انا فرطكم على الحوض 124
ان ارواح المؤمنين فى السماء 431
ان ارواح المؤمنين نسمة 431
ان خلق احدكم يجمع 67
ان روح القدس نفث فى روعى 311
ان الصدق يهدى الى البر 234
ان القلوب بين اصبعين 441
ان الله احاط حائط الجنة 141
ان الله تبارك وتعالى اذا اراد 262
ان الله تعالى حوى الدنيا 454
ان الله ..يحب الملحين فى الدعاء 276
ان الله.. ليرفع الدرجة 369
ان الله قال..فاذا احببته 409
ان الله كتب الحسنات 448
ان الله لايجمع امتى او قال 214
ان الله لا ينظر الى صوركم 344
ان الله يحاسب الكل 475
انما انا بشر ارضى كما يرضى 174
انما انا بشر مثلكم انسى 174
انما نسمة المؤمن طير 430
ان المؤمن اذا خرج من قبره 125
ان المؤمن اذا مات صعد ملكاه 450
ان ملائكة النهار ارأف 446
ان الملئكة تنزل فى العنان 416
ان الملئكة يرفعون اعمال العبد 447

ان الميت يعذب ببعض بكاء اهله 338
ان الناس كلهم وقفوا 93
ان لله..ملئكة سيارة 446
ان من الناس مفاتيح للخير 391
انه قد كان فيما مضى 411
انه كان يقول فى كتاب الله 382
الانبياء ثم الامثل فالامثل 162
اوتيت مفاتيح كل شئ 392
اوحى الله الى داود خفنى 263
اوحى الله الى موسى..ياموسى ارض 263
او غير ذلك يا عائشة ان الله 68
اول شئ خلقه الله ..القلم 403
اول ما خلق الله القلم 404
اول من يدعى الى الجنة الذين 272
اهون اهل النار عذابا 83
ايما عبد او امة ترك 367

(الباء)

بئس العبد عبد تخيل 139
بلغوا عنى ولو آية 14
بينا رجل يمشى فاشتد عليه 202

(التاء)

تأتى الابل على صاحبها 127
تسمعون ويسمع منكم 17
تطلع عليكم قبل الساعة 122

(الثاء)

ثلاث مهلكات شح مطاع 267
ثلاثة لا يقبل الله منهم صلاة 270

(الجيم)

جف القلم بما هو كائن 405
الجلوس مع الفقرآء من التواضع 349

(الحاء)
الحسرة ان يرىاهل النار منازلهم 123
الحمد لله الذى لم يمتنى 326
الحمد لله الذى هداك للاسلام 87

(الخاء)
خلق الله الارواح قبل الاجساد 469
خلق الله الف امة منها..... 198
خير يوم طلعت فِيه الشمس 222

(الدال)
دعوها فانها مأمورة 223
دنت منى النار حتى قلت 201
الدنيا سجن المؤمن 137
الدنيا ملعونة وملعون ما فِيها 141

(الذال)
الذكر الذى لا يسمعه 448

(الصاد)
الصراط المستقيم كتاب الله 235

(العين)
العرب بعضهم اكفاء لبعض 338

(الفاء)
...فوضع كفه بين كتفى 313

(اللام)
لا اله الا الله بذالك بعثت 7
لايا يهودى ولكن ابيعك 31
لا يسمع مدى صوت المؤذن 222
لا ينتصف النهار حتي يستقر 475
لاينتصف النهار..حتى يقيل 476
لأقضين بينكما بكتاب الله 212
لتؤدن الحقوق الى اهلها 201, 219
لقد لقيت من قومك ما لقيت 387

لكل شئ مفتاح و مفتاح الجنة 349
للابنة النصف 375
لم اسمع 84
لما اصيب اخوانكم باحد 430
لوقسم نورهذا على اهل الارض 350
لو آمن بى عشرة من اليهود 28
لوكانت الدنيا تعدل عند الله 141
لولا ان الكلاب امة من الامم 198
ليسوا بشئ 415
ليعتذرن الله تعالى يوم القيامة 104

(الميم)

ما انا بطارد المؤمنين 326
ما انا من دد ولاالدد منى 132
ما انا والدنيا انما انا والدنيا 142
ما كنتم تصنعون 347
ما من زرع على الارض 399
ما من عبد يذنب ذنبا 366
ما من احد يموت الا ندم 129
ما من آدمى الا ومعه ملكان 442
ما من حافظين يرفعان الى الله 444
ما من رجل يزور قبر اخيه 432
ما من مسلم يدعو بدعوة 244
ما منكم من احد الا وقد كتب 65
ما الدنيا فى الاخرة الا مثل ما 141
ما الدنيا والآخرة الا ضرتان 140
ما الميت فى القبر الا كالغريق 368
مثلت لى امتى في الماء 193
مررت على ملك آخر جالس 455
مع كل انسان ملك اذا نام 425
مفاتح الغيب خمس 391
من احب دنياه اضر بآخرته 140
من احب لقاء الله احب الله 119

من آذانى فقد آذى الله 155
من استغفر للمؤمنين 368
من انت..كم تبلغ قوتك 236
من بلغه القرآن فكانما شافهته 11
من بلغه اننى ادعو 17
من حلف على يمين وهو فيها 117
من رأى من فضل عليه فى الخلق 350
من سن فى الاسلام سنة 227
من طلب ما لم يخلق اتعب 136
من قال كل يوم اللهم 368
من قتل عصفورا عبثا 200
من قرأ آية الكرسى 452
من نام تحت صدف مائل 286
من هم بحسنة فلم يعملها 446
من القائل الكلمة 445
من تمام التحية الاخذ باليد 359
من هوان الدنيا على الله 142

(النون)

نزلت هذه الآية فينا ستة 326
نضر الله امرأ سمعَ منا 16
نعم 323
نعم دفع بذاك الغل 82
نقوا افواهكم بالخلال 450
النوم اخو الموت 425

(الهاء)

هاتوا خطاما 221
هاهنا مناخ ركابهم 407
هذا ابن الزبعرى 86
هل تدرون ما ذا قال 413
هل دعيتم الى الاسلام؟ 12
هو فى ضحضاح من نار 83
هى المانعة هى المنجية 427

(الواو)

وانما هما اخواك 408
والله ما مات ولن يموت 408
وجدتم ما وعد ربكم حقا 428
وكل بالمؤمن تسعِون 444
ولتقومن الساعة وقد نشر 121
ومن زعم انه يخبر بما يكون 414
والخير كله فى يديك 173

(الياء)

يا ابا ذرهل تدرى فيم تنتطحان 219
يا ابا بكر لعلك 355
يا ابن آدم اذا كنت تقلب 264
يا ابن آدم امرتك فتوانيت 264
يا ايها الناس بلغوا ولو آية 17
يا ايّها الناس لا تغتروا بالله 217
يا جبريل اؤخر عن امتى 169
يا سارية الجبل 407
يا عائشة احسنى جوار نعم الله 262
يا عم الا ترى الى ما فعل بى 81
يا عم نزلت فيك آية 82
يا معاذ هل تدرى حق الله 363
يا ملك الموت ارفق 456
يؤتى بالعبد يوم القيامة فيعتذر 348
يؤتى يوم القيامة بانعم اهل الدنيا 105
يؤتى يوم القيامة بصحف 331
يتعاقبون فيكم ملائكة 443
يجاء يوم القيامة بصحف 447
يحاسب الخلق كلهم 475
يخرج الروح عند النوم 426
يدخل على احدكم وآثار الزنا 408
يقول الله تعالى انا عند ظن 116
يكون فى امتى رجفة 293

İÇİNDEKİLER

19. Ayet-i Kerime: (قُلْ اَىُّ شَىْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً...) 5
Allah-u Tealâ'nın şahitliğinin neye dair olduğu 6
İspat edilmesi istenen şeylerin kısımları 7
Allah-u Tealâ'ya "Şey" denmesinin hükmü 8
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in inzar görevi 10
Kur'an'a kavuşanın özel durumu 11
Kur'an'ı tebliğ ile ümmetin de görevli oluşu 12
Kur'an'ın ulaşmadığı kimselerin mesul olmayacakları 12
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in tebliğinin umumi oluşu 13
Tebliğ ile ilgili bazı hadis-i şerif ve rivayetler 14
Geçmiş ümmetlerin kıssalarını nakletmek 14
Hadis tebliğcilerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in duası 16
Ayet-i celilede tevhidin ispat yönleri 18
Ehli kitabın islama girme şartları 19
Allah-u Tealâ'nın, Habibinin doğruluğuna şehadeti 20
Allah-u Tealâ'nın şahitliğinin yeterliliği 21
Kur'an'ın vahyediliş ğayesi 22
Şirkten uzaklaşmayı emreden ayet-i kerimeler 22
Peygamberlerin şirkten beraatı 23
20. Ayet-i Kerime: (اَلَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ...) 24
Abdullah ibni Selâm *(Radıyallahu Anh)* ın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i tanıması 24
Ayet-i celilede geçen "Kitap" ifadesinden maksat 25
Ehli kitabın tanıdıkları şeyden murat 25
Ehli kitabın bu ayete yaptığı itiraza reddiye 26
Ehli kitabın bazı hakikatları gizledikleri 27
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Tevrât'ta geçen sıfatları 28
Tevrât ve İncîl'in, âhir zaman peygamberini müjdelediği 29
Selman *(Radıyallahu Anh)* ın islamla müşerref oluşu 30
Yahudi âlimlerinden Zeyd ibni Su'ne'nin müslüman oluşu 31
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bazı alâmetleri 32
Nefislerini hüsrana düşürenlerin kimler olduğu 33
Kafirlerin hüsranının manası 34, 36
21. Ayet-i Kerime: (وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ...) 37
Allah-u Tealâ adına iftira uydurmanın örnekleri 37
Yalan ve iftira arasındaki fark 39

Zalimlerin felah bulmamaları 40, 43
Ehli kitabın zulmünün ne manaya geldiği 40
Allah-u Tealâ'ya iftira edenlerin en büyük zalim oldukları 41, 43
22. Ayet-i Kerime: (...وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا) 44
Ayet-i celilenin başındaki zarfın âmili hakkında beş görüş 44
Allah-u Tealâ'nın, müşriklere, şeriklerini sormasının manaları 45
Müşriklerin, taptıklarıyla buluşup buluşmayacağı 46
"Za'm" fi'linin manaları 46
Putların, müşriklere fayda vermeyeceği 47
23. Ayet-i Kerime: (...ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ) 49
Fitne kelimesinin manaları 49
Allah-u Tealâ'nın kıyamet günü kuluyla karşılaşması 50
Kafirlerin ahirette bile yalana tevessül edecekleri 52
Kafirlerin ahirette konuşup konuşmayacakları 53
Müşriklerin, şirklerini bazen red, bazen de itiraf edecekleri 55
Müşriklerin ölürken ve mahşerdeki yalanları 57
24. Ayeti kerime: (...اُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا) 58
Müşriklerin, yalanlarının kendi aleyhlerine olduğu 58
Kafirlerin uydurdukları şeylerin kaybolmasının manaları 58
25. Ayet-i Kerime: (...وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ) 60
Ayet-i celile'nin iniş sebebi 60
Müşriklerin Kur'an dinlemelerinin sebepleri 61
Her şeyi Allah-u Tealâ'nın yarattığına dair Ehli sünnetin delilleri 62
Kulların, kendi kesblerinden dolayı mesul oldukları 63
Her şeyin kaderle yaratıldığına dair hadis-i şerifler 65
İnsanın ana rahminde yaratılışı 67
Ezelî yazının tesbit zamanı 68
Kaderde cebir olmadığı 69
Allah-u Tealâ'nın takdirinin manası 69
Mu'tezile fırkasına reddiye 70
Allah-u Tealâ'yı tenzihin nasıl yapılacağı 71
Peygamberin gönderilmesindeki gaye 72
Kafirlerin kalplerinin perdeli olması 73
Kafirlerin görüp de inanmadıkları mucizeler 74
"Esâtîr " kelimesinin tahlîli 75
Kafirlerin kulaklarına sağırlık konduğu 77
Kafirlerin, Kur'an'a uydurma dedikleri 78
26.Ayet-i Kerime: (...وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ) 80
Ayet-i celilenin kimler hakkında indiği 80

Ebû Talib'in Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i müdafaa ettiği halde ona iman etmeyişi 81
Ebû Talib'in vasiyeti 85
İbni Ziba'ra'nın imanı 85
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in amcaları 89
Ayet-i celîlenin umum müşrikler hakkında inişi 90
27. Ayet-i Kerime: (...وَلَوْتَرَى اِذْوُقِفُوا) 92
Ayet-i celîlenin başındaki şartın cevabıyla ilgili takdirler 92
Kafirlerin, ateşin üzerine durdurulmalarının manaları 93
Kafirlerin, dünyaya döndürülme temennileri 94
28. Ayet-i Kerime: (...بَلْ بَدَالَهُمْ) 99
Kafirlerin, gizlediklerinin açığa çıkmasının manaları 99
Kafirlerin, dünyaya döndürülseler de, yasaklara dönecekleri 102
Allah-u Tealâ'nın kıyamet günü Adem *(Aleyhisselâm)* a açıklayacağı üç mazeret 104
Ahirette görülen nimet veya belanın muteber olduğu 106
Allah-u Tealâ'nın, olmayacağını bildiği şeyin, olsaydı nasıl olacağını da bildiği 106
29. Ayet-i Kerime: (...وَقَالُوا اِنْ هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا) 108
Kafirlerin, dünya hayatından başka hayat tanımadıkları 108
30. Ayet-i Kerime: (...وَلَوْتَرَى اِذْ وُقِفُوا) 110
Müşebbihe fırkasına reddiye 110
Kafirlerin, Rableri huzurunda durdurulmaları 111
31. Ayet-i Kerime: (...قَدْخَسِرَالَّذِينَ كَذَّبُوابِلِقَآءِ اللّٰهِ) 114
Dirilmeyi inkar edenlerin hüsranının beyanı 114
Allah-u Tealâ'nın, ahirette görüleceği 116
Allah-u Tealâ'nın, ahirette kafirlere hitapları 118
Likâ'üllah'ın manaları 118
Ahireti inkar edenlere reddiyeler 119
Kıyametin ansızın kopacağı 121
Hasrete çağırmanın anlamı 122
Kafirlerin dünyada noksanlık ettiği konular 123
Ahirette amellerin şekillere gireceği 125
Kafirlerin, günahlarını yüklenmeleri 128
Hacca yaya gidenlerin fazileti 129
32. Ayet-i Kerime: (...وَمَاالْحَيَاةُالدُّنْيَاالَّالَعِبٌ) 132
Ayet-i celiledeki hayattan kastedilen manalar 132
Dünya hayatının oyun ve eğlence oluşu 133
Ahiretin dünyadan hayırlı oluş yönleri 135

Dünyanın mümine zindan oluşu 137
Dünyanın zemmi hakkındaki hadis-i şerif ve rivayetler 139
Malik ibni Dînâr'ı, Allah-u Tealâ'nın tasdik ettiği bir kıssa 143
Ayet-i celileyle ilgili işârî manalar 146
Dünyayı zemmedip ahireti medheden ayet-i kerimeler 147
33. Ayet-i Kerime: (...قَدْنَعْلَمُ اِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ) 149
Kafirlerin gerçekte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i yalanlamadıkları 149
Ebû Cehil'in Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in doğruluğunu bildiği 150
«قَدْ» harfiyle ilgili açıklamalar 151
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i üzen şeyin neler olabileceği 152
Kafirlerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i yalanlamayıp da, Allah-u Tealâ'nın ayetlerini tekzib etmelerinin ne anlamlar taşıdığı 153
Allah-u Tealâ'nın ayetleri hakkında üç söz 155
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i teselli eden ayet-i kerimeler 156
34. Ayet-i Kerime: (...وَلَقَدْكُذِّبَتْ رُسُلٌ) 157
Müşriklerin mucize talepleri 157
Allah-u Tealâ'nın kelimelerinin değiştirilemeyeceği vaadinin manaları 158
Neshin sübûtuna dair deliller 160
Geçmiş kitapların değiştirildiği 161
Peygamberlerin haberlerinin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelişi 161
Belalara katlanmanın kazandıracakları 162
En büyük musibetlerin peygamberlere verilmesindeki hikmetler 163
Ayet-i celileye münasip diğer ayet-i kerimeler 164
35. Ayet-i Kerime: (...وَاِنْ كَانَ كَبُرَعَلَيْكَ اِعْرَاضُهُمْ) 167
Haris ibni Amir'in Kureyşten bir cemaatle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelişi 167
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kafirlere göstereceği ayetten kastedilen manalar 168
Cibrîl'in, kafirlere azap teklifiyle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelişi .. 169
Allah-u Tealâ'nın murad etmediği şeyin olamayacağı konusunda Mutezileye reddiyeler 170
Allah-u Tealâ'nın hayrı da şerri de dilediği 171
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e yapılan, "Cahillerden olma!" hitabının manaları 173
İlim ve cehalet sıfatlarının mukayesesi 176
İman ve küfür dahil, her şeyin Allah-u Tealâ'nın dilemesine bağlı oluşu ...178
36. Ayet-i Kerime: (...اِنَّمَايَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ) 181
İşitenlerden kimlerin kastedildiği 181
Allah-u Tealâ'nın ölüleri diriltmesinin manaları 182

Kafirlere vaaz edenin hali 183
Kafirlere "Ölüler "denmesinin manası 184
Kabul kulağıyla dinlemenin önemi 184
Hidayeti arzu etmeyene, peygamberin dahi hakkı işittiremeyeceği 185
37. Ayet-i Kerime: (...وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ) 187
Müşriklerin, mucize talepleri üzerine ayet-i celilenin inişi 188
Kur'an-ı Kerim'in en büyük mucize oluşu 188
Allah-u Tealâ'nın, istedikleri mucizeleri
kafirlere vermemesinin hikmetleri 189
Kafirlerin bilgisizliği 191
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in mucizelerinin üstünlüğü 192
Bütün ümmetin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e arzedildiği 194
38. Ayet-i Kerime: (...وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ) 196
Ayet-i celilenin, geriyle münasebeti 196
Bütün canlıların ayrı ayrı ümmet oluşları 198
Hayvanların anladığı meseleler 200
Hayvanlara kötü muamele yapanların mesul olacağı 202
İnsanlarla hayvanlar arasındaki benzeme yönleri 203
Kendisinde hiç bir şeyin eksik bırakılmadığı
bildirilen kitaptan ne kastedildiği 204
Kur'an-ı Kerim'de her ilmin mevcut olduğu 205
Kur'an'a sarılıp hadisleri reddedenlere cevaplar 207
Sünnetin kısımları 208
Hadislerdeki hükümlerin Kur'an'dan sayıldığına misaller 209
İcmâ'ın huccet oluşunun Kur'an'dan delili 212
Kıyas'ın şer'î delillerden oluşu 214
İctihad ve istinbat'ın ne vakit geçerli olduğu 215
Kur'an-ı Kerim'in, fıkıh ilminin tafsilatına delaletinin bir başka yönü 218
Hayvanların haşrından maksat 219
Hayvanların, kendilerine göre şuurları bulunduğuna dair deliller 220
Hayvanların, ruha sahip olup olmadıkları 224
Tarikatların meşrûiyyetine dair deliller 227
39. Ayet-i Kerime: (...وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ) 229
Kafirlerin sağır ve dilsiz oluşlarının manaları 230
Hidayet ve dalâletin, yaratılmak cihetinden Allah-u Tealâ'ya ait oluşu 231
İrade-i cüz'iyye'nin kul hakkında sabit olduğu 233
Sırat-ı müstakîm'in manaları 235
Ebû Cehil'in putunun dile gelmesi 236
40. Ayet-i Kerime: (...قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ) 239

أَرَأَيْتَكُمْ cümlesinin tahlili 239
"Sâ'at" kelimesinin manası 240
Kafirlerin, zora düştüklerinde, ancak Allah-u Tealâ'ya yalvardıkları 240
41. Ayet-i Kerime: (...بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُونَ) 242
Allah-u Tealâ'nın, dualara icabet edip etmeyeceği 243
Sıkışanların, duada ihlasa erdikleri
ve kurtulduktan sonraki değişik halleri 245
İnsanın fıtratında bulunan tevhid inancı 249
42. Ayet-i Kerime: (...وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا اِلٰى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ) 250
Eski ümmetlere isabet eden sıkıntıların çeşitleri 251
Tazarru' kelimesinin manası 251
43. Ayet-i Kerime: (...فَلَوْلَا اِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا) 253
Yalvarmayanların kalplerinin katılığı 253
Şeytan'ın kötülükleri süslemesi 254
Tezyîn kelimesinin manaları 255
44. Ayet-i kerime: (...فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهٖ) 258
Vaazları terkedenlere bolluk kapılarının açılmasının sebebi 258
"Müblis" kelimesinin manaları 261
Günahkârlara verilen nimetlerin istidrac olduğu 262
Fakirliğin ve zenginliğin gerçek yüzü 263
Allah-u Tealâ'nın azabından emin olmamak 264, 265
Vaazları unutanlara açılan kapıların iki türlü yorumu 266
Helâk eden üç şey 267
45. Ayet-i Kerime: (...فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ) 270
"Dâbir" kelimesinin tahlili 270
Zalimlerin helâkına dair Allah-u Tealâ'ya hamdetmenin manaları 271
Şükrün üç mertebesi 273
Allah-u Tealâ'nın, âlemlerin Rabbi olmasının altı farklı yönden izahı 274
46. Ayet-i Kerime: (...قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ) 282
Kulak ve gözlerin alınmasının ne manalara gelebileceği 282
Kalplerin mühürlenmesinin manaları 283
Ayetlerin tasrîfinin izahı 285
"Sadef" kelimesinin manaları 286
47. Ayet-i Kerime: (...قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ) 290
Azabın ansızın veya açıktan gelmesi hakkında açıklamalar 290
Takva sahiplerinin başına gelen musibetlerin manası 293
Helâkın ancak zalim toplumlara tahsisi 293
48. Ayet-i Kerime: (...وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ) 290

Peygamberlerin gönderiliş gayesi 296
İman ve ıslah'ın manaları 297
Korku ve üzüntüden korunmuş kimseler 298
Tevbe ve ıslah edenlere müjdeler 299
49. Ayet-i Kerime: (...وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا) 301
Ayetlerden kastedilenler 301
"Fısk" kelimesinin manası 301
Mutezileye reddiye 301
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, Allah-u Tealâ'dan korkusu 302
Mecnun Sa'dûn *(Rahimehullah)* ın kıssası 302
Tevbe ve nedametin fazileti 303
Ayetleri yalanlayanların cezası 303
50. Ayet-i Kerime: (...قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ) 305
Ayet-i Celile'nin iniş sebebi hakkında üç görüş 305
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, ğaybı bilmediği 306
Meleğin, peygamberlerden üstün olduğunu söyleyenlere reddiye 310
Vahyin üç türü 311
Körle görenin bir olmayış yönleri 312
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e verilen hazineler 313
51. Ayet-i Kerime: (...وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ) 316
Müşriklerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den,
fakir sahabileri kovmasını istemeleri 316
Korkanların korkutulmasının hikmetleri 317
Ahiretteki şefaatın varlığına deliller 319
İşârî manalar 321
52. Ayet-i Kerime: (...وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ) 323
Ayet-i celile'nin iniş sebebi hakkında yedi görüş 323
Ekra' ve Uyeyne'nin, fakir sahabîleri hakir görmeleri 324
Bu ayetten sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in
fakirlere karşı tutumu 326
Sabah - akşam duanın manası 329
Zikrin devamlı olması 330
Riya için ibadet yapanların ahiretteki kötü hali 332
Kimsenin hesabından kimsenin sorumlu olmayacağı 334
Nuh kavminin, Mekke müşriklerine benzeyişi 336
Vaazlara mani olmamak gerektiği 338
53. Ayet-i Kerime: (...وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ) 342
İnsanların, birbiriyle imtihan edilişi 342
Kureyş ulularının, fakir sahabeyi hakir görmesi 342
Allah-u Tealâ'nın, kullarını imtihan şekilleri 344

Allah-u Tealâ'nın şükredenleri bilmesi 346
Fakirliğin fazileti hakkındaki hadisi şerif ve rivayetler 347
54. Ayet-i Kerime: (...وَاِذَاجَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ) 354
Ayet-i celilenin iniş sebebi ile ilgili altı vecih 354
Fakir sahabîlerin fazileti 355
"Selâm" kelimesinin tahlîli ve manaları 358
Allah-u Tealâ'nın, Zatına rahmeti yazması 360, 369
Cehâletle günah işleyip sonra tevbe ve ıslahta bulunmanın manaları 361
Allah-u Tealâ'nın kullar üzerindeki, kulların da
Allah-u Tealâ üzerindeki hakları 363
Tevbenin şartları 366
Diriler ve ölüler için istiğfarın faziletleri 368
55. Ayet-i Kerime: (...وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ) 371
Bu surede geçen dört taifenin izahı 371
Ayetlerin tafsîli ve mücrimlerin yollarının açıklanması 372
56. Ayet-i Kerime: (...قُلْ اِنِّى نُهِيتُ اَنْ اَعْبُدَ) 374
"Ehvâ" kelimesinin tahlîli 374
İbni Mesud'un, Ebû Musa *(Radıyallahu Anhuma)* nın fetvasını tashihi 375
Bir şeyh efendinin gösterdiği keramet üzerine
bir yahudinin müslüman oluş kıssası 377
57. Ayet-i Kerime: (...قُلْ اِنِّى عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّى) 379
Ayet-i celilede geçen "Beyyine"nin manaları 379
Kafirlerin, azabı acele istemesi 380
Hükmün ancak Allah-u Tealâ'ya mahsus oluşu 381
58. Ayet-i Kerime: (...قُلْ لَوْاَنَّ عِنْدِى مَاتَسْتَعْجِلُونَ بِهٖ) 386
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Âkabe günü başına gelenler 387
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, merhametiyle, elinde olsa kafirlere
çarçabuk azap etmesinin nasıl bağdaştırılacağı 388
59. Ayet-i Kerime: (...وَعِنْدَهٗ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ) 390
Ayet-i celilenin fazileti 390
Gayb anahtarlarının sekiz manası 390
Gaybın beş temel meselesi 391
Ayet-i celilenin tertibindeki incelikler 396
Allah-u Tealâ'nın, kara ve denizde olanları bilmesi 398
Allah-u Tealâ'nın, düşen her bir yaprağı bilmesi 399
Allah-u Tealâ'nın, yerin karanlıklarındaki taneyi bilmesi 400
Felsefecilerin görüşlerinin yanlışlığı 401
Yaş ve kurudan kastedilenler 402
Kitab-ı Mübîn'den maksat 403
Allah-u Tealâ'nın, herşeyi yazmasındaki hikmetler 404

Gaybı bilmekle ilgili bazı meseleler 405
Peygamber ve velilerin gaybı bilip bilmedikleri 406
Tasavvuf ehlinin riyazatlarındaki gaye 410
Yağmurun, yıldızlarla münasebeti 411
Gaybdan haber verenlerin durumu 414
İşârî manalar 417
Münasip ayetler 421
60. Ayet-i Kerime: (...وَهُوَالَّذِى يَتَوَفّيكُمْ بِالَّيْلِ) 424
Ölümle uyku arasındaki münasebet 425
Ruhun uykuda alınması hakkındaki rivayetler 425
İnsanın hakikatı hakkında Celâleddîn ed-Devvânî *(Rahimehullah)* in risalesi ... 427
Mümin ve kafirlerin ruhlarının yerleri 431
Allah-u Tealâ'nın, kullarının yaptıklarını bilmesi 434
61. Ayet-i Kerime: (...وَهُوَالْقَاهِرُفَوْقَ عِبَادِه) 436
Allah-u Tealâ'nın fevkıyyetinin Ehl-i sünnete göre izahı 436
Müteşabihler hakkında selef ve halefin mezhepleri 438
Kahr-ı ilâhî'nin manaları 439
Hafaza meleklerinin vazifeleri 442
Hafaza meleklerinin sayısı 443
Meleklerin, kalp amellerine vakıf olup olmadıkları 446, 447
Hafaza meleklerinin değişip değişmedikleri 449
İnsanın ölümünden sonra meleklerinin yeri 450
İnsana yazıcı meleklerin görevlendirilmesindeki hikmetler 451
Ölüm meleğinin gücü 453
Ölüm meleğinin yardımcıları 454
Ölüm meleğinin müminlere yumuşaklığı 456
Ölüm meleğinin mümin ve kafire farklı suretlerde gelişi 457
Ölümün manası 458
Ölüm ve kabirle ilgili uzun ve önemli bir hadisi şerif 459
Ayet-i celileyle ilgili tasavvufî manalar 464
62. Ayet-i Kerime: (...ثُمَّ رُدُّوااِلَى اللّٰه) 467
Döndürme fiilinin kim tarafından yapıldığı 468
"Mevlâ" ismi şerifinin tahlîli 470
"Hak" ismi şerifinin tahlîli 471
Hükmün ancak Allah-u Tealâ'ya ait olmasının izahı 472
Allah-u Tealâ'nın hesabının sürati hakkında açıklamalar 473
İlâhî muhasebenin manası 474
Hisab-ı İlâhî'nin müddeti 475
Hesabın mahalli ve keyfiyeti 476
Münasip ayetler 477

ALFABETİK FİHRİST

(A)

Abbas *(Radıyallahu Anh)* 89, 412
Abd-i Menâf oğulları 151
Abdi Külâl 387
Abdü'l-Ka'be 90
Abdullah ibni Cahş 89
Abdullah ibni Selâm *(Radıyallahu Anh)* 24
Abdullah ibni Ziba'ra 81
Abdülmuttalib 89
Abdurrahman ibni Avf 338
Aç kalmanın fazileti 138
Acizliğin kaderle olduğu 66
Açlık 321
Adaletin temini 272
Adem *(Aleyhisselâm)* 222, 302
Adem *(Aleyhisselâm)* a açıklanacak üç ilâhî mazeret 104
Adem *(Aleyhisselâm)* a öğretilen isimler 193
Adem *(Aleyhisselâm)* ın, Musa *(Aleyhisselâm)* ı yenmesi 66
Adem oğlu 280
Âd kavmi 291
Adiyy ibni Rikâ' 286
Afiyetin zevalinden sığınmak 265
Ağlamak 303
Ağız temizliği 450
Ahir zaman 332
Ahiret saadetleri 136
Ahiret yurdu 137
Ahiretin medhi 135
Ahiretin önemi 106
Ahiretin oğulları 142
Ahiretin yarım günü 348
Ahirette ortaya çıkan şeyler 100, 102
Ahirette yalan söylenebileceği 52
Ahiretteki alışveriş 34
Ahlâk ilmi 206
Ahnes İbni Şerîk 150
Aişe *(Radıyallahu Anha)* 405, 408
Aişe *(Radıyallahu Anha)*nın cömertliği 350
Akabe günü 387
Akıbetler 394
Akşam dua 329
Aleka 277

Âlemin kıdemi 401
Âlemler 274
Ali *(Radıyallahu Anh)* 338, 382, 408
Ali el Kârî 9
Ali Haydar Efendi *(Kuddise Sırruhu)* 284
Alim 312, 418
Alimin fazileti 141
Allah *(Celle Celâluhu)* 280
Allah hakkı 363
Allah'la bâkî 418
Allah-u Tealâ ile arayı düzeltmek 299
Allah-u Tealâ ile kulun karşılaşması 50
Allah-u Tealâ'dan korkmak 263, 302, 352
Allah-u Tealâ'dan uzaklık 130
Allah-u Tealâ'nın ayetleri 155
Allah-u Tealâ'nın cüz'iyyatı bildiği 401
Allah-u Tealâ'nın davetine icabet 184
Allah-u Tealâ'nın dilemesi 170, 178, 232, 238
Allah-u Tealâ'nın en sevdikleri 351
Allah-u Tealâ'nın ezelî ilmi 69
Allah-u Tealâ'nın fevkıyyeti 436
Allah-u Tealâ'nın görülmesi 116
Allah-u Tealâ'nın Hak oluşu 478
Allah-u Tealâ'nın hakimiyeti 472, 479
Allah-u Tealâ'nın hazineleri 306
Allah-u Tealâ'nın her şeyi bildiği 107
Allah-u Tealâ'nın her şeyi yarattığı 62
Allah-u Tealâ'nın hesabı 473, 476, 479
Allah-u Tealâ'nın hükmü 381
Allah-u Tealâ'nın ihsanı 276
Allah-u Tealâ'nın ilmi 197, 395, 397, 419
Allah-u Tealâ'nın imansızlığı yarattığı 62
Allah-u Tealâ'nın imhâli 435
Allah-u Tealâ'nın insana sitemi 264
Allah-u Tealâ'nın kafirlerle konuşması 45, 474
Allah-u Tealâ'nın kahrı 439
Allah-u Tealâ'nın kalpleri çevirmesi 73
Allah-u Tealâ'nın kelimeleri 158
Allah-u Tealâ'nın keremi 303
Allah-u Tealâ'nın koruması 280
Allah-u Tealâ'nın kudretinin genişliği 225
Allah-u Tealâ'nın kuluna nazarı 351
Allah-u Tealâ'nın mağfireti 299
Allah-u Tealâ'nın meclis arkadaşları 349
Allah-u Tealâ'nın mekandan tenzihi 438

Allah-u Tealâ'nın mekri 266
Allah-u Tealâ'nın mühletine aldanmamak 217
Allah-u Tealâ'nın mührü 400
Allah-u Tealâ'nın nazar mahalli 344
Allah-u Tealâ'nın nazarından düşmek 352
Allah-u Tealâ'nın nuru 409
Allah-u Tealâ'nın peygamberini tasdîki 7
Allah-u Tealâ'nın Rabliği 274
Allah-u Tealâ'nın rahmeti 470
Allah-u Tealâ'nın selamı 359, 365
Allah-u Tealâ'nın sevdiği kul 409
Allah-u Tealâ'nın sevmedikleri 268, 299
Allah-u Tealâ'nın tasarrufu 287
Allah-u Tealâ'nın tenzîhi 70
Allah-u Tealâ'nın unutmaması 51
Allah-u Tealâ'nın yardım vaadi 158, 165
Allah-u Tealâ'nın yönetimi 400
Allah-u Tealâ'nın şahitliği 6, 21
Allah-u Tealâ'nın şükredenleri bilmesi 343, 353
Allah-u Tealâ'nın, Habibini te'dîbi 174
Allah-u Tealâ'nın, olmayan şeriklerini sorması 47
Allah-u Tealâ'nın, özür dilemesi 348
Allah-u Tealâ'ya "Cisim" denemeyeceği 9
Allah-u Tealâ'ya "Nefis" demek 360
Allah-u Tealâ'ya "Zât" denilebileceği 9
Allah-u Tealâ'ya "Şey" demek 8
Allah-u Tealâ'ya arz ediliş 112
Allah-u Tealâ'ya döndürülme 468, 477
Allah-u Tealâ'ya hamd 271
Allah-u Tealâ'ya iftira 37, 465
Allah-u Tealâ'ya kavuşmanın anlamı 118
Allah-u Tealâ'ya kavuşmayı unutanlar 50
Allah-u Tealâ'ya ortak koşmak 433
Allah-u Tealâ'ya sarılmak 478
Allah-u Tealâ'ya yardım etmek 166
Allah-u Tealâ'ya yönelmek 146
Allah-u Tealâ'yı gazaba getirmek 355
Allah-u Tealâ'yı kastetmek 410
Allah-u Tealâ'yı tenzih 10, 360, 369
Allah-u Tealâ'yı unutanlar 118, 139
Alnı yere koymak 438
Amelin önemi 65
Amellerin alâmetleri 447
Amellerin arzı 447
Amellerin yazılması 451

Amellerin şekillere girmesi 125
Amir İbni Füheyre 316
Ammâr 316, 324, 326
Amr ibni Âs *(Radıyallahu Anh)* 416
Ana rahmindeki çocuk 393
Ana-babaya istiğfar 369
Anâsır-ı erba'a 274, 402, 440
Anatomi 278
Aracılık 33
Arapları sevmek 349
Arapların denkliği 338
Araz 275
Arif 418
Arslan 203, 224
Arı 224
Arş 274
Arş'a istiva 437
Arş'ın altındaki ağaç 400
Arş'ın altındaki sayfa 453
Arş'ın su üstünde olduğu zaman 68
Aşere-i Mübeşşere 338
Ateş küresi 275
Atom 274
Avvâ' yıldızı 413
Ay 279
Ay tutulması 416
Ayak parmakları 452
A'yân-ı sâbite 420
Ayet tebliği 14
Ayete'l-Kürsî 452
Ayetler 301
Ayetlere iman 357
Ayetlerin iniş sebebi 356
Ayetlerin tafsîli 371
Ayetlerin tasrîfi 285, 288
Ayın menzilleri 413
Ayıp görmemek 349
Azabın aniliğinden sığınmak 265
Azabın geliş şekilleri 290
Azap isteyenler 380
Azap melekleri 454
Azap zamanı 394
Azaptan kurtuluş 363
Azatlısını kul yapan 270
Azgınlığın zemmi 139

Azrâîl *(Aleyhisselâm)* 426, 452
Azrâîl *(Aleyhisselâm)* ın kuvveti 455
Azrâîl *(Aleyhisselâm)* ın yoklaması 453, 457

(B)

Bahçeler 278
Bakiyi tercih 140
Balık avlama kıssası 351
Ba's 434
Basîret 408
Batnu'l-Hût yıldızı 413
Bâtıl 471
Baygınlık 429
Bed'ü'l-Emâlî 9
Bedir günü 381
Bedirde geberenler 427
Behlül Dânâ 204, 321
Bekâbillâh 477
Bel'am ibni Bâ'ûrâ' 177
Bela ehlinin makamları 162
Belalardaki hikmetler 265
Belaları defeden melek 444
Belaların en çok kimlere geleceği 163
Belkıs 406
Benî Temîm 345
Benî Âmir 345
Berâat-ı zimmet 218
Bersîsâ' 177
Berzah halleri 463
Besîd 274
Beyyine 379
Beş gayb 394
Bilâl *(Radıyallahu Anh)* 177, 316, 324, 326
Bileşik 274
Bitkiler 275
Bitkinin yetişmesi 278
Böbürlenen 422
Bozgunculuğun zemmi 139
Boğulmak 453
Bülbül 223
Bülde yıldızı 413
Bulutlar 279, 412
Bulutların toplanması 392
Bulûğa ermeden mesul olunmayacağı 12
Burçlar 279
Butayn yıldızı 413
Büyük günahlara ısrar edenler 176

(C)

Ca'l fiili 73
Cahil 312, 418
Cahilin hali 184
Cahillerden olmamak 172
Camilerde zikir 338
Canlılar 418
Cebbar sıfatı 464
Cebhe yıldızı 413
Cehalet 361, 366
Cehaletin zemmi 175
Cehennem ehlinin pişmanlığı 123
Cehennem rüzgarı 463
Cehennem üzerinde durdurulmak 93
Cehennemde en hafif azap 83
Cehennemden korkmak 352
Cehenneme hak edenin gireceği 105
Cehennemin darlığı 35
Cehmiyye fırkasına reddiye 9
Celal sıfatı 464
Celâleddîn ed-Devvânî 427
Cemaatla zikir 338
Cemaattan ayrılmamak 214
Cemâdât'ın idrâki 224
Cemâdiyyât 418
Cennet 274
Cennet anahtarı 349
Cennet ağacındaki kuş 430
Cennet ehli 425
Cennet kokuları 461
Cennete girdiren ameller 348
Cennete girme şartı 105
Cennete ilk davet edilenler 273
Cennete önce girenler 348
Cennetin genişliği 35
Cennetlik yazılanlar 68
Cennetteki rahmet 365
Cesetlerin haşrı 401
Cevabın hazfi 92
"Cevârih" lafzı 433
Cevher-i ferd 274
Cibril *(Aleyhisselâm)* 314, 387
Cibrîl'in Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i tesellisi 154
Cihadın efdali 349
Cimriliğin zemmi 267
Cinler 275, 400, 445

Cinnî'nin haber kapması 415
Cisim 274
Cuma günü 222
Cüheyne 345
Cüz'î nefis 419

(Ç)

Çegirge ümmeti 199
Çegirgelere beddua 270
Çene 450
Çocuk cenaze duası 124
Çocukların ahiretteki hali 69
Çocuğun ana rahminde oluşumu 67
Çocuğun cinsiyeti 393
Çöller 274
Çürümeyi unutmamak 139

(D)

Dâbbe kelimesi 198
Dâbir kelimesi 270
Damarlar 278
Danenin yetişmesi 278
Danyal *(Aleyhisselâm)* ın kabri 439
Dağlar 274, 279
Dağların meleği 387
Deberân yıldızı 413
Delillerin, ispat yönleri 7
Denizdeki ümmetler 199
Denizdekiler 396
Denizler 274
Denklik 338
Dervişleri sevmek 349
Develerin mahşere gelişi 127
Dil 450
Dilin şükrü 273
Din ilmi 206
Din istismarı 139, 332
Dirilme delili 434
Dirilmeyi inkar edenler 108, 118
Dişleri yontmak 210
Dişte yemek kalıntısı 450
Domuzun huyu 203
Dövme yaptırmak 210
Doğruluk 234
Doğruluktaki sevinç 87

Duada el kaldırmak 438
Duada ihlas 331
Duada ısrar 276
Duanın çeşitleri 329
Duanın kabûlü 243
Dünya ile ahiretin zıtlığı 140
Dünya ile sevinip üzülmemek 145
Dünya seması 419
Dünyanın bolluğu 352
Dünyanın değersizliği 348
Dünyanın kafire cennet oluşu 137
Dünyanın oğulları 142
Dünyanın tarifi 138
Dünyanın yaratılışı 458
Dünyanın zemmi 134
Dünyanın şerefli yönü 143
Dünyaya dönüş temennisi 94
Dünyayı donatmak 350
Duyu organları 426
Düşmanların kuvvet bulması 350
Düşük çocuklar 400, 454

(E)

Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallahu Anh)* 355, 408
Ebû Cehil'in inadı 150
Ebû Cehl'in putu 236
Ebû Huzeyfe'nin azatlısı 316
Ebu Kubeys dağı 387
Ebû Leheb 90
Ebû Musa *(Radıyallahu Anh)* 376
Ebû Süfyan 150, 342, 355
Ebû Süfyan'ın imanı 61, 73
Ebû Talib 90
Ebû Talib'in ahiretteki hali 83
Ebû Talib'in, iman etmeme sebebi 82, 84
Ebû Talib'in, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i müdafaası 81
Ebû Yusuf 204
Ebû Zer *(Radıyallahu Anh)* ın parmağına giren kıymık 223
Ebû'l Abbas el-Mürsî 409
Ebu'l-Gays *(Kuddise Sırruhu)* 376
Ecel 311, 451
Ecel-i Müsemma 434
Ehl-i Beyt 408
Ehl-i sünnet mezhebi 438
Ehl-i sünnetin delili 231

Ehli kitabın hakikatları gizlemeleri 27
Ehli kitabın Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i tanıması 24
Ehli kitabın zulmü 40
Ehli kitabın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i tanımaları 33
Ekinler 399
Ekmek kırıntısı 263
Ekra' ibni Hâbis 345
Elbiseyi eski saymamak 350
Elin şükrü 273
Emin olmamak 265, 302
Emr-i bi'l ma'rûf 166
Enflasyon 251
Ensar 457, 461
Esâtîr kelimesi 75
Esed 345
Esefe çağırma 122
Eslem kabilesi 345
Esmâ *(Radıyallahu Anha)* 408
Etin konuşması 50, 278
Evden çıkış duası 362
Evliya menkıbeleri 409
Evzâr kelimesi 125
Eyyûb *(Aleyhisselâm)* 347
Ezanı yüksek sesle okumak 222
Ezelî ilim 105, 177
Eğlence aletleri 417
Eğlence ehli 418
Eğlencenin zemmi 132, 139
Eşek arısı öldüren ihramlı 211
Eşyanın hakikatları 419

(F)

Faiz 366, 417
Fakir sahabe 316, 324, 342
Fakirlere iyilik 349
Fakirlere kızanlar 350
Fakirleri kovmamak 328
Fakirlerin nuru 349
Fakirlerle oturmak 349
Fakirliğin fazileti 344, 263
Fakirliğin fazileti 347
Falcılara gitmemek 416
Farz namazlar 329, 452
Farzların terki 366
Fasıkların helâkı 295

Fatiha suresinden çıkarılanlar 218
Fatıma ez-Zehrâ *(Radıyallahu Anha)* 452
Fatıme binti Amr ibni Mahzûm 90
Felekler 278
Felsefecilere reddiye 401
Fenâfillâh 477
Feraset 408, 409, 410
Ferat kelimesi 123
Fersah 407
Ferğu'd-Delv el-Muahhar yıldızı 413
Ferğu'd-Delv el-Mukaddem yıldızı 413
Fetret ehlinin hükmü 13
Fetvaya dikkat 376
Feylosofların tefsiri 395
Feza'ı ekber 298
Fitne kelimesi 49
Fiyatların artması 251
Flüt 417
Fuhuş geliri 417
Fıkıh ilmi 206
Fırtınalar 411
Fısk'ın manası 301
Fıtrat üzere yaratılış 249

(G)

Gaflet 458
Gafletin zemmi 139
Gafr yıldızı 413
Garip gibi olmak 140
Gatafan 345
Gayb âlemi 417
Gayb anahtarları 418
Gayb ilmi 307
Gayb ilmini iddia eden 393
Gaybu âlemi'l-ervâh 418
Gaybu âlemi'l-kulûb 419
Gaybu'l-guyûb 418
Gaybı bilmek 405
Gaybın anahtarları 390
Gaybın mertebeleri 418
Gaybın tarifi 392
Gaydâk 90
Gazab-ı ilâhî'den sığınmak 265
Gece 279, 425
Gezegenler 274, 278

Giydirmek 348
Gizli zikir 448
Gizlilerin açığa çıkması 106
Gök 279
Gök kapısı 462
Gölgenin hayali 434
Görme gücü 278, 312
Göz 282
Göğün ağlaması 408
Güçlülüğün kaderle olduğu 66
Güler yüzlülük 360
Gün doğumu 411
Günah işlemek 361
Günah işlememek 302
Günah yazılmama süresi 443
Günah yükleri 125
Günahlar 433
Günahlara rağmen nimetler 264
Günahları yazan melek 444
Günahların en büyüğü 129
Gündüz 425
Gündüz melekleri 446
Güneş 279
Güneş tutulması 416
Gıfar 345

(H)

Habbâb 316, 324, 342
Haber-i vahid 216
Hacca yaya gitmek 129
Hacl 90
Hâdî 232
Hadîce *(Radıyallahu Anha)* 387
Hadis ilminin fazileti 16
Hadis tebliği 14, 16
Hadislere itiraz etmemek 207, 209
Hadisleri manen rivayet etmek 16
Hadislerin Kur'an'daki yeri 210
Hafaza melekleri 442
Hak ismi şerifi 471, 478
Hakikatü'l insan risalesi 427
Hakimlerin hıyaneti 350
Hâle binti Üheyb 89
Halef mezhebi 438
Hamd sebepleri 277
Hamdin manaları 272

Hamza *(Radıyallahu Anh)* 89
Haram kazançlar 416
Haramları yanlış yorumlamak 139
Hardal 217
Hâris 90
Hâris ibni Âmir 149
Harp şehitleri 453
Hasene 449
Hasma mücârât 345
Hasreti çağırma 122
Hatm 284
Hatıra 420
Hava küresi 275
Hava tahmini 392
Hayâl âlemi 419
Hayal kurmanın zemmi 139
Hayat ruhu 427
Hayatın kıymetini bilmek 141
Hayrın anahtarları 391
Hayrın ve şerrin Allah-u Tealâ tarafından yaratıldığı 65
Hayrın şerre ağır basması 105
Hayvanlar 275
Hayvanlara kötü davranmamak 201
Hayvanlara su vermek 202
Hayvanlardaki ruh 223
Hayvanlardaki şehvet 135
Hayvanların anladıkları 200
Hayvanların haşrı 219
Hayvanların hesabı 475
Hayvanların resulü 224
Hayvanların tesbihi 200
Hayvanların ümmet oluşu 198
Hayvanların şuuru 220
Hayır telkin eden melek 444
Haşr ve Neşre delil 111
Haşr'dan korkanlar 317
Hek'a yıldızı 413
Helak eden şeyler 267
Helâka mahsus olanlar 295
Hemm kelimesi 447
Hen'a yıldızı 413
Hesab-ı ilâhî 400
Hesap ilmi 205
Hevâ 375
Heva'nın zemmi 139, 267

Hey'et 464
Hicret 465
Hind'in imanı 61
Hisab-ı ilâhî 473
Hokka 403
Hrakl 342
Hristiyanların iftiraları 37
Hristiyanın islama girme şartı 19
Hübeyre ibni Ebî Vehb 85
Hudeybiye 413
Hüdhüd kuşu 406
Hüküm yetkisi 472
Hükümet baskısı 251
Hulefâ-i Raşidîn'in sünneti 211
Hurma 278
Hüseyin *(Radıyallahu Anh)* 408
Hüsran ehli 34
Hıyanetin zemmi 262
Hızır *(Aleyhisselâm)* 365

(I)

Irmaklar 274

(İ)

İbadetin tamamlanması 333
İblis 177, 261
İbn-i Sînâ'nın hatası 440
İbni Abdi Yâlîl 387
İbni Mes'ûd *(Radıyallahu Anh)* 210, 326, 336, 470
İbni ümm-i Abd 328
İbni Ziba'ra'nın imanı 85
İbni Âmir *(Radıyallahu Anh)* 350
İbrahim *(Aleyhisselâm)* 406, 457
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın Allah-u Tealâ'dan korkusu 302
İbrahim ibni Edhem *(Kuddise Sırruhu)* 352
İbret almak 451
İçki 366
İcma'ın delili 212
İctihad 215, 311, 335, 376
İdrak gücü 427
İfâ'l babının hemzesi 152
İffet 262
İhlasla ibadet 332
İhlasın lüzûmu 447
İkindi namazı 443
İkindi vakti 330

İklîl yıldızı 413
İlâhlık 275
İlhâm 407, 411, 420
İlliyyîn 448, 454, 462
İlm-i ezelî 234, 404, 419
İlmi huzûrî 419
İlmi ilâhî'nin ihatası 107
İlmin fazileti 176
İlmiyle amel etmeyenler 91
İmam-ı Şâfiî'nin ilmi 211, 212
İmama gereken 337
İmamlık 270
İman 297
İmanın Allah-u Tealâ'nın dilemesiyle olduğu 178
İmanın fıtrî oluşu 20, 249
İmtihan şekilleri 344, 353
İmtihan-ı ilâhî 342
İmtihandaki kişinin hayreti 56
İnâyet-i ûlâ 418
İncil'in tahrifi 161
İnkarın nedenleri 78
İnsan mizacı 105
İnsanlardan sakınmak 203
İnsanların kısımları 176
İnsanın hakîkati 469
İnsanın huyları 264, 289
İntihây-ı ğaye 121
İnzar 317
İrade 331, 339
İrade-i cüz'iyye 69, 233
İradelerin kahrı 441
İradenin rıza anlamına gelmediği 179
İrtidad 401
İsa *(Aleyhisselâm)* ın fazileti 351
İsfendiyar 75
İskenderiye 416
İslama davet şartı 12, 18
İslama girenlerin imtihanı 31
İslamın tesiri 382
İslamın, geçenleri kesip attığı 87
İsmail ibni Muhammed 376
İsmet sıfatı 335
İsmi tafdilin manası 39
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* 393
İsrail oğullarının kıssaları 14,

İsrâiliyyât'ı nakletmek 14
İstidlâl 247
İstidrac 259, 262, 268
İstidrak 254
İstikamet 262
İstinbat 215
İstiğfarlar 368, 443
İyilerin başına gelenler 293
İyilik 403
İyilik yapmak 348
İyiliğe niyet etmek 446
"İz" edâtı 94
İşitme gücü 278
İşitmenin hakikati 181
İcabet ile isticabet'in farkı 181, 184
Islâh 297, 362

(K)

Ka'b ibni Eşref 33
Ka'beye yönelmek 438
Kabir azabı 461
Kabir azabından kurtuluş 31, 429
Kabir ehli 369
Kabir suali 462
Kabir üstüne oturmamak 427
Kabir ziyareti 432, 433
Kabri unutmamak 139
Kad harfinin manaları 151
Kader 394, 403, 418, 442
Kaderde cebir olmadığı 69
Kadere rıza 345
Kaderin delilleri 65
Kaderin Levh-i Mahfuz'da tesbiti 68
Kadınların yaratılışı 458
Kafir 312
Kafirin ahiretteki korkusu 127
Kafirin duası 243
Kafirin ölümü 458
Kafirin ruhu 431
Kafirler 176
Kafirlerin birbirine benzeyişi 337
Kafirlerin fırkaları 152
Kafirlerin gizledikleri 99
Kafirlerin helakına hamd 271, 273
Kafirlerin hüsranı 34, 36, 114
Kafirlerin inatçılığı 188

Kafirlerin Kur'an dinlemesi 61
Kafirlerin kıyametteki yalanı 55
Kafirlerin ölülere teşbihi 182
Kafirlerin putlarını unutması 240
Kafirlerin temennileri 94
Kafirlerin tevkîfleri 97, 111
Kafirlerin şımarıklığı 268
Kafirlerin, küfürde ısrarları 103
Kafirlerin, sağır ve dilsizliği 230
Kafirlerle alışveriş 33
Kafirlerle tartışma usûlü 120
Kafirliğin de Allah-u Tealâ'nın takdiri oluşu 63
Kahinlerin haberleri 415
Kahr-ı ilâhî 439
Kahrın mazharları 70
Kalbin şükrü 273
Kalbu'l-Akreb yıldızı 413
Kalem 274, 403, 404, 405
Kalemin kuruması 205
Kalp 282
Kalp amelleri 446, 449
Kalp gözünün körlüğü 73
Kalp katılığı 253
Kalp kulağıyla duymak 185
Kalp ölümü 351
Kalpler âlemi 419
Kalplerin hali 441
Kalplerin mühürlenmesi 63, 77
Kalpten geçenler 338
Kaptan Hoca'nın vefatı 326
Karadaki ümmetler 199
Karadakiler 396
Karnü's-Se'âlib 387, 388
Karınca 224
Kaslar 278
Kaylûle 476
Kazâ 434
Kaza etmek 366
Kaza namazları 367
Kazâ-i Sâbık 418
Kazaya itiraz etmemek 173
Kazaya rıza 457, 464
Kebâir günahlar 416
Kediyi hapseden kadın 202

Kefenler 456
Kelime anahtarları 313
Kelime-i şehadetin yeterli olmadığı haller 19
Kemikler 278
Kemiklerin konuşması 50
Kemiğin işitmesi 278
Kendini beğenmenin ilacı 267
Keramet 377, 407, 410
Keramet istememek 266
Kerametler 432
Kerrâmiye fırkasına reddiye 10, 437
Kerûbiyyûn 456
Kesîf cisim 428
Keşif 410
Kibirli 422
Kibrin zemmi 139
Kitab-ı Mübîn 420
Kitapların indiriliş gayesi 72
Kitapta her şeyin açıklandığı 201
Kölelik 344
Konuşma gücü 278
Köpeklerin nezîri 204
Köpeklerin ümmet oluşu 198
Köpeği sulayan adam 202
Kör 284
Korkudan kurtulanlar 298, 300
Korkuyla yardım 313
Körlük 312
Koruyucu melekler 444
Kötülük 403
Kötülüğe niyet etmek 446
Koyun sağımı 475
Koyunların mahşere gelişi 127
Ku'aykı'ân dağı 387
Kudret parmakları 441
Kûfe ehli 409
Küfrü Allah-u Tealâ'nın yarattığı 170
Küfrü Allah-u Tealâ'nın yarattığı 233
Küfrü mucip iddialar 411, 414
Kul hakları 366
Kulak 282
Kulaklara sağırlık konması 62, 77
Küllî nefis 419
Kulun kesbi 63, 233

Kur'an hükümleriyle muhatap olanlar 12
Kur'an istiharesi 411
Kur'an mucizesi 6, 76
Kur'an okuyanın, düşünmesi gerekenler 11
Kur'an öğrenmek 330
Kur'an'a iftiralar 78
Kur'an'da çelişki olmadığı 53
Kur'an'la uyarmak 322
Kur'an'ı en iyi bilenler 356
Kur'an'ın hidayeti 322
Kur'an'ın i'câzı 187, 402
Kur'an'ın korunmuşluğu 159, 161
Kur'an'ın Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e şahitliği 6
Kur'an'ın tertibindeki güzellik 18
Kur'an'ın ulaştığı kimseler 11
Kur'an'ın vahiy gayesi 22
Kur'an- Kerim'de her şeyin bulunduğu 216, 226
Kur'an-ı Kerim'deki ilimler 205
Kürdan kullanmak 450
Kureyş kafirleri 80
Kureyş ulusları 342
Kureyş'in başına gelen kıtlık 250
Kürsî 274
Kurt 203
Kurtulmaya ehil olanlar 318
Kurtuluş sebepleri 303
Kuru 397, 401
Kuruluk 402
Kuruluk 402, 440
Kusayy oğulları 150
Kusem 90
Kuvvetlilik 344
Kuşları boş yere öldürmemek 200
Kıkırdaklar 278
Kıskançlıktan kurtuluş 345
Kıssa anlatanlar 329
Kıtlık 350
Kıyamet 421
Kıyamet günü 332, 348, 447
Kıyamet günü konuşma 54
Kıyamet halleri 475
Kıyamet merhaleleri 99, 111
Kıyametin ansızın kopacağı 121
Kıyametin vakti 392
Kıyametten önce olacaklar 122
Kıyas 214, 311

(L)

Lahid 461
La'ib'in manaları 133
Lanetlenen kadınlar 210
Latîf cisim 428
Lehv'in manaları 133
Lev edâtı 94
Levh-i Mahfuz 204
Levh-i Mahfûz 204, 274, 403, 405, 419
Levhu'l-kaderi'l-ilâhî 419
Likâ'üllahın manası 118
Lût *(Aleyhisselâm)* 406
Lütfun mazharları 70

(M)

Madenler 275
Mahabbet ehli 418, 453
Mâhân el-Hanefî 355
Mahv ehli 185
Mahşer arazisi 476
Mahşerde yalancılık 57
Malik ibni Dinar 299
Malik ibni Dînâr'ın bir gence taahhüdü 143
Matematik ilmi 205
Mecaza gidilmeyecek yer 221
Medine-i Münevvere 411
Mehabbet dilinde şükür 352
Mekr-i ilâhî 267, 302
Meleke 464
Melekler 275
Meleklere çirkin gelen 450
Melekleri şaşırtan hal 303
Meleklerin bayılması 458
Meleklerin buluta inişi 416
Meleklerin çokluğu 399, 402
Meleklerin görevi 425
Meleklerin koruması 442
Meleklerin koşuştuğu hamd 445
Meleklerin ölümü 467
Meleklerin özellikleri 310
Meleklerin yeri 450
Meleklerin ısmeti 459
Melekût kalemi 417
Meleğin rahme girmesi 67
Meninin rahimde toplanması 67
Mer'alar 278

Mess kelimesi 301
Mevla ismi şerifi 470, 478
Mevla'ya varmak 339
Meyilli yer 286
Meyvalar 278, 399
Mi'râc gecesi 314
Mihca' 316
Mîkâîl *(Aleyhisselâm)* ın görevi 392
Mikdad *(Radıyallahu Anh)* 382
Mikdad 326
Mirac 365
Mirac gecesi 455
Miskinleri sevmek 349
Mîzân 474
Mu'tezile'ye reddiye ler 62, 70,116, 171, 179, 231, 301, 310, 438
Muaviye *(Radıyallahu Anh)* 350, 408
Mücadeleden sakınmak 383
Mücessimeye reddiye 319, 330, 438
Mucize istemek 187, 194
Mucize vermemekteki hikmetler 190, 195
Mucizeler 301, 432
Mucizelerin iman sağlamayacağı 74, 78
Mudil 232
Müezzini men etmemek 338
Muhabbet dini 164
Muhacirler topluluğu 348
Muhaddesler 411
Muhtaçlara yardım 33
Mühür vurma 284
Muhyiddîn ibni Arabî'nin ilmi 218
Mukallidin imanı 20
Mukarreb melekler 462
Mukavvem 90
Mülk Sûresi 429
Mümin 312
Müminin ahiretteki makamı 127, 351
Müminin kabri 450
Müminin ölümü 457, 461, 462
Müminin ruhu 430
Müminin şaşılacak hali 265
Müminlerin yoluna uymak 213
Mümkin 395
Mümkinât'ın varlığı 471
Mümkinu'l-vucûd 274
Mümteni' 471

Münafık nişanı 352
Münafığın kötü hali 50
Müneccimlere gitmemek 416
Müneccimlerin yalanı 394
Murad-ı ilâhî'nin iradeden tehallüf etmeyeceği 179
Mürekkeb 274
Müridin halleri 411
Mürşidden ayrılmamak 266
Mus'ab İbni Ümeyr 381
Musa *(Aleyhisselâm)* 351
Musâfaha 359
Musîbet 422
Musîbetlerdeki hikmetler 163
Mütaşâbih sıfatlar 439
Mütehayyizler 274
Mütenebbî 136
Müzeyne 345
Muzğa 277
Müşebbiheye reddiye 110, 437
Müşriklerin çocukları 69
Müşriklerin iftiraları 37
Müşriklerin itirafı 54
Müşriklerin putlarıyla karşılaşması 46
Müşriklerin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e "Emîn" demeleri 153
Müşriklerin talebi 316, 324, 328
Müşriklerin, şirklerini redleri 51
Mısır diyarı 415

(N)

Nadr ibni Haris 60, 381
Nafilelere devam 409
Nakkaş 417
Namaz 166, 320, 329, 478
Namaz kılanlar 443
Namazı geçiren 270
Namazı kabul olunmayanlar 270
Namazın önemi 457
Nankörlükten sakınma 264
Nazar ifadesi 58
Ne'âim yıldızı 413
Nebilere gelen vahiy 410
Neccâriye'ye reddiye 438
Necd'lilerin mikatı 388
Necran kalesi 85
Nedametin fazileti 303
Nefis 410

Nefis muhasebesi 476
Nefisle bâkî 418
Nefisten kurtuluş 129
Nefse muhalefet 432
Nehirler 274
Nehy-i ani'l münker 166
Nesh'in sübûtu 160
Nesre yıldızı 413
Nev' 413
Nifak'ın çıkış zamanı 100
Nihâvend 407
Nimet kıymeti bilmek 263
Nimet şeklindeki belalar 266
Nimetin zevalinden sığınmak 265
Nimetlere şükür 272, 298
Nimetleri hakir görmemek 351
Niyetin önemi 333
Nübüvvet alâmetleri 31
Nübüvvet mührü 89
Nuh *(Aleyhisselâm)* 175, 406
Nuh *(Aleyhisselâm)* in hamdi 273
Nuh kavmi 336
Nutfe 277

(O)

Okyanuslar 274
Omuzlar 450
Osman *(Radıyallahu Anh)* 408
Osmanlı padişahları 218
Oyunun zemmi 132

(Ö)

Öldürme fiili 452
Ölü ardından ağlamak 338
Ölüler için istiğfar 368
Ölüm 425, 428
Ölüm halinde yalancılık 57
Ölüm meleği 426
Ölüm meleğinin gücü 453
Ölüm meleğinin yardımcıları 454
Ölüm yeri 393, 395
Ölümden sonra amellerin devamı 31
Ölümden sonraki pişmanlık 129
Ölümün kıyamet oluşu 121
Ölümün mahiyeti 458
Ölünün halleri 427, 432

Ölüye ağlama 417
Ömer *(Radıyallahu Anh)* 316, 356, 407, 411, 412
Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın hiddeti 32
Ömer ibni Abdilaziz'in duası 264
Örümcek 224

(P)

Pahalılık 251
Para hırsı 350
Pazartesi 404
Perşembe 404
Peygamber ahlakı 352
Peygamberin melekten üstünlüğü 310
Peygamberler 176
Peygamberlere uyanlar 342
Peygamberlerin gönderiliş gayesi 72, 296
Peygamberlerin haberleri 161, 166
Peygamberlerin mucizeleri 191
Peygamberlerin ruhları 275
Peygamberlerin sabrı 162
Peygamberlerin şirkten beraatı 23
Putların faydasızlığı 47, 58

(R)

Rablik 275
Rabıta 433
Rahimdeki çocuk 414
Rahmet melekleri 454
Recm cezası 212
Ressam 417
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* deki beşerî sıfatlar 174
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e eziyet 155
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e itaat 208
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e itaat eden deve 221
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e kavuşmak 350
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e teselliler 165
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e verilenler 313
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i gücendirmemek 85
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i inkâr edenler 13
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in amcaları 89
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in anne-babası 84
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in bedduası 270
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in devesi 223
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in dünyayı terki 142
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in gaybı bilmediği 405
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in hidayet yaratamayacağı 83, 185

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ictihadı 311, 335
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ilmi 307, 313
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in krallara mektupları 10
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in merhameti 170
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in mucizeleri 192
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in nuru 89
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in tebliği 13, 127
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in tedbire riayeti 286
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yumuşaklığı 31
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in şefaatı 84
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in şefkati 388
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kavminin imanına düşkünlüğü 168
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Tevrât'taki evsafı 28
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, ümmetini tanıması 194
Ribât'ın fazileti 31
Rifâ'a ibin Râfi' 445
Riyâ'ya düşenler 56
Riyadan sakınmak 332
Riyâzatlar 410, 432
Ruh üflenmesi 67
Ruhânî saadetler 136
Rûhâniyyûn 456
Ruhlar 275
Ruhlar âlemi 418
Ruhların alınışı 425, 451, 455, 457, 463
Ruhların tasarrufu 433
Ruhların yaratılışı 469
Ruhun bedene dönüşü 426
Ruhun ölümsüzlüğü 427
Rüstem 75
Rüya 407, 411, 426
Rüzgarlar 412
Rüzgarların yaratılışı 392
Rüşvet 417
Rızanın önemi 163
Rızık 311, 392, 394, 399

(S)

Sa'd ibni Ebî Vakkâs 326
Sa'd-ü Büla' yıldızı 413
Sa'dü'l-Ahbiye yıldızı 413
Sa'dü's-Su'ûd yıldızı 413
Sa'dü'z-Zâbih yıldızı 413
Sabah dua 329
Sabah namazı 443

Sabran öldürmek 382
Sabrın fazileti 158, 265, 298
Sabır 347
Sabırlı fakirler 349
Sadâkatın fazileti 234
Sadef kelimesi 286
Sâdûn'un ilâhî aşkı 299
Safka kelimesi 124
Sahabenin fakirleri 355
Sahra 400
Sahte şeyhler 414
Sahv ehli 185
Said ibni Müseyyeb 329
Saîdlerin kabiliyetleri 177
Salavât-ı yazan melek 444
Salih *(Aleyhisselâm)* ın kavmi 291
Salih amel 462
Salihler 321
Salihlere hürmet 356
Salihlerin alâmeti 352
Salihlerin iradesi 339
Salihlerin şiarı 263
Salim *(Radıyallahu Anh)* 316
Sarfe yıldızı 413
Sâriye *(Radıyallahu Anh)* 407
Sağdaki melek 443
Sağlığın kıymetini bilmek 141
Sağır 284
Seâdet ehli 65
Sebe' kavmi 406
Sebebe izafet 412
Sebîl kelimesi 372
Sefere melekleri 447
Selam kelimesi 357
Selam vermek 360
Selef mezhebi 438
Selem akdi 33
Selman *(Radıyallahu Anh)* ın müslüman oluşu 30
Selman 177, 316
Seratan yıldızı 413
Serçe öldürmek 200
Sevabın katlanması 446
Sevap 394
Sevapları yazan melek 444
Siccîn 431, 448, 454, 463

Sidretü'l-Müntehâ 274, 314, 453
Simâk yıldızı 413
Sinirler 278
Sivrisinek 217, 457
Sivrisinek misali 265
Soyluluk 344
Su küresi 274
Su vermenin ecri 203
Süfyan ibni Hâris 286
Süfyan-ı Sevrî 351
Suheyb 177
Süheyb 177, 316, 324, 326, 342
Süleyman *(Aleyhisselâm)* 347, 406
Süleyman *(Aleyhisselâm)* ın karıncası 204
Süleyman ibni Abdi'l-Melik 145
Sünnet 206, 208
Sünnet-i hasene 227
Sünnete ittiba' 211
Süreyya yıldızı 412, 413
Sıcaklık-soğukluk 402, 440
Sıkıntı duası 173
Sırat köprüsü 93
Sırat-ı müstakîm 235
Sırların tohumu 313
Sırri Sakatî 321

(Ş)

Şakîlerin kabiliyetleri 177
Şarkı 366, 417
Şefaat 319
Şehitlerin efendisi 90
Şehitlerin hayatı 429, 430
Şehitlik sevabı 452
Şehitlik vesilesi 294
Şehvetin zemmi 135
Şehvetleri terketmek 432
Şekâvet ehli 65
Şekil değişikliği 458
Şerîat-ı ğarrâ 375
Şeriatta özür 362
Şeriatın beyanlarına iman 451
Şeriatın delilleri ..... 206..(216)
Şerrin Allah-u Tealâ'ya nisbet edilmemesi 173
Şerrin anahtarları 391
Şevle yıldızı 413

Şey kelimesinin farklı manaları 9
Şey" lâfzının nelere kullanıldığı 9
Şeyhe teslimiyet 266
Şeytandan kurtuluş 457
Şeytanlar 275, 445
Şeytanlarla kahinler 416
Şeytanın hırsızlığı 273
Şeytanın tezyîni 254
Şeytanın vesvesesi 453
Şeytanın, müritlere vesvesesi 266
Şirk 410, 463
Şirkin zemmi 249
Şirkin, zulüm oluşu 271, 293
Şirkten nehiy 374
Şişler 463
Şuhûd sahibi 418
Şükrün fazileti 265, 298
Şükrün mertebeleri 273
Şükür 264, 347
Şüpheli şeylere sarılanlar 139
Şımarmamak 259, 422

(T)

Taat ehli 176
Tabir ilmi 411
Tahminde bulunmak 414
Tâif 387
Taklidin zararları 74
Takva 377
Takvanın fazileti 137
Talebenin fazileti 141
Tama'ın zemmi 139
Tane 397
Tarf yıldızı 413
Tarikatın delili 226
Tasavvuf ehli 410
Tasavvuf ilmi 226
Tavus kuşu 203, 223
Tavuğun gıdaklaması 415
Tazim sebepleri 277
Te'dip cezası 416
Te'vîl yapmak 438
Tebâreke Sûresi 429
Tebliğ ile ümmetin de memur olduğu 12, 18
Tebliğin önemi 17

Tecellîler 464
Tecrübeye dayanmak 411, 414
Tedbîr kelimesi 271
Tefâül 411
Tefekkür 312
Tefrît fiili 123
Tekvîn ilmi 418
Tekzib ehlinin cezası 303
Telkîn 457
Telvîn hali 364
Temyîz ruhu 427
Tenâsuh 431
Tenzîh delili 436, 438
Terbiye 275
Tesbîh 439
Tevazu alâmeti 349
Tevbe 299, 303, 361, 366
Tevbe direği 327
Tevbe namazı 367
Teveffî 425
Teveffî 425, 452
Tevekkül 287
Tevhid delili 398
Tevhid inancı 273
Tevrat'ın tahrifi 161
Tezyîn'in manaları 255
Teşrîh ilmi 278
Töhmetten kaçmak 412
Toprak 274
Toprağın yarılması 392
Tu'ayme ibni Adiyy 382
Tükürük 450
Tûl-ü emel 458
Tüy yoldurmak 210
Tıp ilmi 205

(U)

Ucüb'ün zemmi 267
Uğurlu saymak 411
Uhud şehitleri 430
Ukbe ibni Ebî Mu'ayt 382
Urve 345
Uyarıların faydası 322
Uyku 279, 424, 427
Uykudaki dirilik 429

Uyluğun konuşması 50
Uzuvlar 282

(Ü)

Üçüncü kat yer 400
Ülkeler 274
Ülker yıldızı 412
Ülü'l-emre müracaat 215
Ümm-ü Dırâr 89
Ümm-ü Hanî'nin imanı 87
Ümmetin dalâlette birleşmeyeceği 214
Ümmetlerin helakı 199
Ümmetlerin uyarıcıları 204
Ümmü Habibe *(Radıyallahu Anha)* 61
Ümmü'l-Kitâb 418
Üzülmemek 422
Üzüm 278
Üzüntüden kurtulanlar 298, 300
Üseyl 381

(V)

Vaaz uslûbü 120
Vaaza mani olmamak 338
Vaazları unutanların akıbeti 267
Vâcib 395
Vâcib bizâtihi 471
Vâcibu'l-vucûd 274
Vahye uymak 311
Vahyin çeşitleri 311
Vahşî ibni Harb 89
Varlık günahı 129
Varlıkların kısımları 274
Vech tabiri 331
Velîd 345
Velilerin değişik şekillere girmesi 456
Velîlerin dileği 333
Velîlerin ruhları 275
Velilerin vefatı 470
Velinin kerameti 407
Veresiye satış 33
Vesvese 420
Veyl tabiri 123
Vezîr kelimesi 125
Vizr kelimesi 125
Vucûd sahibi 418

(Y)

Yahudilerin iftiraları 37
Yahudînin islama girme şartı 19
Yahudinin müslüman oluşu 377
Yahya *(Aleyhisselâm)* 439
Yakîndeki sevinç 87
Yakûb *(Aleyhisselâm)* 406
Yalan 39
Yalan yere yemin 117
Yalancılara lanet 105
Yalanın zemmi 234
Yanmak 453
Yaprağın düşmesi 397, 399
Yaratmak 412
Yarın olacaklar 393
Yarından haber vermek 414
Yazıcı melekler 449
Yazının hikmeti 403, 404, 418
Yazının öne geçmesi 67
Yağmur 279
Yağmurun indirilişi 392
Yağmurun sebebi 411
Yağın görmesi 278
Yaşlık 397, 401, 402, 440
Yedirmek 348
Yeminin önemi 105
Yer cisimleri 274
Yerin ağlaması 408
Yerin hazineleri 313
Yerin karanlıkları 397, 400
Yeryüzü 279
Yolcu azığı 350
Yolcu gibi olmak 140
Yonca 278
Yöneticilerin zulmü 350
Yöneticiliğin şartı 337
Yüksek yer 286
Yunus *(Aleyhisselâm)* in kavmi 247
Yusuf *(Aleyhisselâm)* 406
Yıldız batması 411
Yıldızlar 274, 278

(Z)

Za'm fiili 47
Zâhid 418
Zâhid el-Kevserî 427
Zalimlerin en büyükleri 41
Zalimlerin felah bulmayacağı 40, 43
Zalimlerin helakı 272, 281
Zâloğlu 75
Zarfın âmili 44
Zayıflık 344
Zekâ 345
Zekat 166, 478
Zekat vermeyenler 127
Zelzele 293
Zemahşerî'ye reddiye 233
Zenginlerin kıskançlığı 342
Zenginlerle oturmamak 350
Zenginlik 344
Zenginliğin zemmi 263
Zerre 217
Zeyd ibni Su'ne nin müslüman oluşu 31
Zeytin 278
Zihin 427
Zikir 410
Zikir ehlini kovmamak 338
Zikir meclisleri 446, 449
Zikirle alâkalı şeyler 141
Zikreden dil 402
Zikrin devamı 330
Zikrin fazileti 129, 141
Zikrin üstünü 448
Zirâu'l-Esed yıldızı 413
Zorbalığın zemmi 139
Zorda kalan 351
Zorluk duası 173
Zübânâ yıldızı 413
Zübeyr *(Radıyallahu Anh)* 90
Zübre yıldızı 413
Zıtlar 440
Zıtların bulunmasının faydası 70